T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

SADRÜDDÎN BİN MOLLÂ NİZÂMÜDDÎN EL-MAKSÛDÎ'NİN "MAÎŞET" ADLI ROMANI

GİRİŞ-DİL İNCELEMESİ-TRANSKRİPSİYONLU METİN-DİZİN-TIPKIBASIM

Ahmet ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Mustafa TOKER

Konya-2018

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Ahmet ÖZDEMİR
Numarası	134201041010
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	Sadrüddîn Bin Mollâ Nizâmüddîn El-Maksûdî'nin "Maîşet" Adlı Romanı Giriş-Dil İncelemesi-Transkripsiyonlu Metin-Dizin-Tıpkıbasım

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet ÖZDEMİR
	Numarası	134201041010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa TOKER
	Tezin Adı	Sadrüddîn Bin Mollâ Nizâmüddîn El-Maksûdî'nin "Maîşet" Adlı Romanı Giriş-Dil İncelemesi-Transkripsiyonlu Metin-Dizin-Tıpkıbasım

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Sadrüddîn Bin Mollâ Nizâmüddîn El-Maksûdî'nin "Maîşet" Adlı Romanı Giriş-Dil İncelemesi-Transkripsiyonlu Metin-Dizin-Tıpkıbasım** başlıklı bu çalışma 10/07/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Mustafa TOKER	Danışman	
Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI	Üye	
Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN	Üye	

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... **II**

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **IV**

SÖZ BAŞI ..... **IX**

ÖZET ..... **XIII**

ABSTRACT ..... **XIV**

KISALTMALAR / SİMGELER ..... **XV**

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ ..... **XVI**

GİRİŞ **1**

1. TATARLAR, TATAR TÜRKÇESİ VE TATAR ALFABESİ 1
2. SADRÜDDÎN BİN MOLLÂ NİZÂMÜDDÎN EL-MAKSÛDÎ'NİN (SADRİ MAKSUDİ ARSAL) HAYATI 3
3. SADRÜDDÎN BİN MOLLÂ NİZÂMÜDDÎN EL-MAKSÛDÎ'NİN (SADRİ MAKSUDİ ARSAL) MAİŞET ADLI ROMANI 9

DİL İNCELEMESİ **15**

ŞEKİL BİLGİSİ 16

1. YAPIM EKLERİ *16*

1.1. İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ 16

1.1.1. +lıḳ / +lék 16

1.1.2. +çı / +çé 17

1.1.3. +lı / +lé 17

1.1.4. +sız / +séz 18

1.1.5. +çıḳ / +çék 19

1.1.6. +daş / +deş 19

1.1.7. +çan / +çen 19

1.1.8. +raḳ / +rek 20

1.1.9. +av / +ev 20

1.1.10. +nçı / +nçé 20

1.2. İSİMDEN FİİL YAPMA EKLERİ 21

1.2.1. +la- / +le- 21

1.2.1.1. +la-n- / +le-n- 21

1.2.1.2. +la-ş- / +le-ş- 22

1.2.2. +a- / +e- 22

1.2.3. +ı- / +é- 22

1.2.4. +ay- / +ey- 23

1.2.5. +al- / +el- ; +l- 23

1.2.6. +sı-n- / +sé-n- 23

1.2.7. +ġar- / +ger- ; +ḳar- 23

1.2.8. +ar- / +er- ; +r- 24

1.2.9. +ra- / +re- 24

1.2.10. +da- / +de- 24

1.3. FİİLDEN İSİM YAPMA EKLERİ 24

1.3.1. -v 24

1.3.2. -ma / -me 25

1.3.3. -m 25

1.3.4. -ş 25
1.3.5. -maḳ / -mek 25
1.3.6. -k / -ḳ 26
1.3.7. -aḳ / -ek 26
1.3.8. -ḳı / -ké 26
1.3.9. -ġıç ; -ḳıç / -kéç 27
1.3.10. -ç 27
1.3.11. -çaḳ / -çek 27
1.3.12. -kén 27
1.3.13. -n 27
1.3.14. -mış / -méş 28
1.3.15. -ḳa 28
1.4. FİİLDEN FİİL YAPMA EKLERİ 28
1.4.1. -ma- /-me- 28
1.4.2. -n- 29
1.4.3. -l- 29
1.4.4. -ş- 30
1.4.5. -dır- / -dér- ; -tır- / -tér- 30
1.4.6. -t- 31
1.4.7. -ar / -er ; -r- 31
1.4.8. -ġala- 31
1.4.9. -msıra- / -msére- 32
2. ÇEKİM EKLERİ 32
2.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ 32
2.1.1. Çokluk: +lar / +ler 32
2.1.2. İyelik 32
2.1.2.1. Teklik Birinci Şahıs İyelik Eki: +m 33
2.1.2.2. Teklik İkinci Şahıs İyelik Eki: +ñ 33
2.1.2.3. Teklik Üçüncü Şahıs İyelik Eki: +ı / +é, +sı / +sé 33
2.1.2.4. Çokluk Birinci Şahıs İyelik Eki: +mız / +méz 34
2.1.2.5. Çokluk İkinci Şahıs İyelik Eki: +ñız / +ñéz 34
2.1.2.6. Çokluk Üçüncü Şahıs İyelik Eki: +ları / +leré 34
2.1.3. Aitlik: +ḳı / +ké, +ġı / +gé 34
2.1.4. İlgi Hâli: +nıñ / +néñ 35
2.1.5. Yükleme Hâli: +nı / +né 35
2.1.6. Yönelme Hâli: +ġa / +ge; +ḳa / +ke; +a / +e 36
2.1.7. Bulunma Hâli: +da / +de 38
2.1.8. Çıkma Hâli: +dan / +den 38
2.1.9. Vasıta Hâli: ile; ilen; bélen; béle 40
2.1.9.1. ile 40
2.1.9.2. ilen 40
2.1.9.3. bélen 41
2.1.9.4. béle 41
2.1.10. Eşitlik Hâli: +çA, +dIy, +dAy; kébi, kük 41
2.1.10.1. kébi 41
2.1.10.2. +ça / +çe 42
2.1.10.3. +dıy / +diy 42
2.1.10.4. +day / +dey 42
2.1.10.5. kük 43
2.1.11. Yön Gösterme Hâli: +ġA / +ḳA taba; +ñar 43
2.1.12. Zamir Çekimi 43
2.1.12.1. Şahıs Zamirlerinin Çekimi 43

2.1.12.2. İşaret Zamirlerinin Çekimi ... 44
2.2. ŞAHIS EKLERİ ... 44
2.2.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri: ... 45
2.2.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri: ... 45
2.2.3. Emir Çekiminde Kullanılan Ekler: ... 45
2.3. FİİL ÇEKİMLERİ ... 46
2.3.1. BASİT ÇEKİMLER ... 46
2.3.1.1. Görülen Geçmiş Zaman ... 46
2.3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman ... 47
2.3.1.3. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zaman ... 48
2.3.1.4. Kesin Gelecek Zaman ... 50
2.3.1.5. Geniş Zaman ... 51
2.3.1.6. Emir ... 52
2.3.1.7. Şart ... 54
2.3.1.8. İstek ... 55
2.3.1.8.1. -ası/-esé + iyelik ekleri + kil- ... 55
2.3.1.8.2. -maḳçı / -mekçé + bul- ... 56
2.3.1.8.3. -mak / -mek éste- ... 57
2.3.1.9. Gereklilik ... 57
2.3.1.9.1. -ṙga / -rge kirek (tiyéş/tiyüş), -maskạ / -meske kirek ... 57
2.3.1.9.2. -maḳ / -mek kirek (<-mAk gerek) ... 58
2.3.1.9.3. -malı /-meli ... 58
2.3.2. BİRLEŞİK ÇEKİMLER ... 58
2.3.2.1. Hikâye ... 58
2.3.2.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Hikâye ... 58
2.3.2.1.2. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zamanda Hikâye ... 60
2.3.2.1.3. Geniş Zamanda Hikâye ... 63
2.3.2.1.4. Tasarlama Şekillerinde Hikâye ... 65
2.3.2.1.4.1. -sa/-se idé ... 65
2.3.2.1.4.2. -sun idé ... 66
2.3.2.1.4.3. -maḳçı idé ... 66
2.3.2.2. Rivayet ... 66
2.3.2.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Rivayet ... 66
2.3.2.2.2. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zamanda Rivayet ... 66
2.3.2.2.3. Kesin Gelecek Zamanda Rivayet ... 67
2.3.2.2.4. Gelecek Zamanda Rivayet ... 67
2.3.2.3.Şart ... 67
2.3.2.3.1. Geçmiş Zamanda Şart ... 67
3. İSİM-FİİLLER ... 67
3.1. -v ... 67
3.2. -ṙga / -rge ... 68
3.3. -maskạ / -meske ... 68
3.4. -maḳ / -mek ... 68
4. SIFAT-FİİLER ... 69
4.1. -ġan / -gen, -ḳan / -ken ... 69
4.2. -açaḳ / -eçek ... 70
4.3. -ası / -esé ... 70
4.4. -ar / -er, -r ... 70
4.5. -mas / -mes ... 71
4.6. -vçı / -vçé ... 71
4.7. -dıḳ / -dék ... 71

5. ZARF-FİİLLER *72*
5.1. BASİT ZARF-FİİLLER 72
5.1.1. -a / -e 72
5.1.1.1. Tekrar gruplarında: 72
5.1.1.2. Birleşik fiillerde: 73
5.1.2. -p 75
5.2. BİRLEŞİK ZARF-FİİLLER 76
5.2.1. -ġançı / -gençé, -kençé 76
5.2.2. -ġanda / -gende, -ḳanda / -kende 76
5.2.3. -ġanġa / -genge 77
5.2.4. -ġaç / -geç, -ḳaç / -keç 77
5.2.5. -mayınça / -meyince 77
5.2.6. -uşlıy 78
5.3. DEĞİŞİK YAPILARDAKİ ZARF-FİİLER 79
5.3.1. -ür… + -mes 79
5.3.2. -dı / -dé + mı / mé 79
6. BAĞLAÇLAR *80*
6.1. da / de 80
6.2. ye 80
6.3. yeki 80
6.4. hem 81
6.5. ki 81
6.6. tügél 81
6.7. lekin 81
6.8. ḥālbuki 82
6.9. ḥattā 82
6.10. ammā 83
6.11. çünki 83
6.12. eger 83
6.13. gūyā 84
7. EDATLAR *84*
7.1. Kullanılış Biçimleri Bakımından Edatlar 84
7.1.1. Yalın Hâlle Bağlanan Edatlar 84
7.1.1.1. ile, ilen, bélen, béle 84
7.1.1.2. öçün 84
7.1.1.3. kébi 85
7.1.1.4. arḳılı 85
7.1.1.5. sayın 85
7.1. 2. Yönelme Hâliyle Bağlanan Edatlar 85
7.1.2.1. ṭaba 85
7.1.2.2. küre 86
7.1.2.3. ḳadar 86
7.1.3. Çıkma Hâliyle Bağlanan Edatlar 86
7.1.3.1. birlé 86
7.1.3.2. başḳa 87
7.1.3.3. ṭış 87
7.1.3.4. arı 87
7.2. Pekiştirme Edatları 87
7.2.1. uḳ / ük 87
7.2.2. ġına / géne, ḳına / kéne 88
7.2.3. da / de 88

7.2.4. elle 88
7.2.5. elé 88
7.2.6. labaşa 89
7.2.7. la / le 89
7.2.8. bit 89
8. ÜNLEMLER 89
8.1. ay hay 89
8.2. ay 90
8.3. ey 90
8.4. āḫ 90
8.5. uf 90
9. SORU ÇEKİMİ 90
SONUÇ 92
KAYNAKÇA 101
TRANSKRİPSİYONLU METİN 105
DİZİNLİ SÖZLÜK 164
TIPKIBASIM 445
ÖZGEÇMİŞ 525

SÖZ BAŞI

Bir dilin gelişim evresini dilin kendi tabiatında bulunan değişme özelliği etkilediği gibi çeşitli tarihî sebepler de etkileyebilmektedir. Yüzyıllardan beri çeşitli gelişme evreleri geçiren Türk dili, birçok iklim değişikliği ve tarihî sebeple farklı coğrafyalara yayılmış, asırlar içerisinde bir göçebe kaderi yaşamıştır. Göçebe kaderi yaşayan Türk dilinin yayılma alanları doğuda Pasifik Okyanusu'ndan batıda Baltık Denizi'ne, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Basra Körfezi'ne kadar ulaşmış, bu coğrafi alan içerisinde tarih boyunca Oğuz Kağan'ın *"Kün tuġ bolġıl, kök ḳurıḳan!"* (Güneş tuğumuz olsun, gökyüzü çadırımız!) sözünü bir gelenek belleyip bu sözü şuurlarından çıkarmayan Türk boylarının erk mücadelesi Türk dilinin ilerleyiş yolunda birbirine uzak veya yakın lehçe ve ağızların oluşmasına yol açmıştır.

Karahanlılar devrinden itibaren Kâşgar merkezli gelişim gösteren Karahanlı-Hakaniye Türkçesinin ardından dalgalanmaya başlayan Türk dili, Karadeniz'in kuzeyine ve Mısır coğrafyasına kadar ilerleyip Harezm-Altın Ordu Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Oğuz Türkçesi gibi tarihî Türk lehçelerine ayrılmıştır. Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın idaresine geçen Maveraünnehir ve Doğu Türkistan bölgelerinde birçok etnik grubun kaynaşmasıyla birlikte onun adını taşıyan "Çağatay Ulusu"nun idaresi Emir Timur'un eline geçmiş, Karahanlılar ve Harezm edebî dillerinin devamı olarak "Çağatay"ın adıyla anılmaya başlayan Türk dili, Timur İmparatorluğu sınırları içerisinde gelişme gösterip bir yazı dili istikrarına kavuşmuştur. Dönemin münevverlerince *Çaġatay tili, Çaġatay Türkîsi, Türk tili, Türk elfâẓı, Türkî tili, Türkî lafẓı, Türkçe til* gibi adlandırmalara tabi tutulan ve vaktiyle Türk dilinin büyük emektarı Ahmet Caferoğlu tarafından da *Müşterek Orta Asya Türkçesi* olarak adlandırılan Türk dili (Çağatayca/Doğu Türkçesi) bütün Müslüman Kuzey ve Doğu Türklüğünün 15. yüzyıl başından 20. yüzyılın başına kadar kullandığı bir edebî dil olmuştur.

Yüzyıllar boyunca kullanılagelen edebî Müşterek Orta Asya Türkçesi, Çarlık ve Sovyet Rusyasının idaresi altında tuttuğu Kuzey ve Doğu Türk halkları üzerine uyguladığı dil ve toplum mühendisliği ve o dönemdeki Türk halklarının aydınlarının millî kimlik kazanma yolundaki çalışmaları neticesinde mahallî özelliklere dayanan

birçok yazı dilinin oluşması/oluşturulması ile müşterekliğini kaybederek tarih sahnesine karışmıştır.

Üzerinde çalıştığımız *Maîşet* adlı roman, J. Eckmann'ın Çağatayca'yı ayırdığı ve özel bir başlık altında makalede ele aldığı *"Çağatay Edebiyatının Son Devri (1800-1920)"* içinde 1900 yılında Kazan'da Arap harfli Çağatay imla özellikleriyle matbu olarak basılmış olup Kuzey Türklüğünün konuştuğu İdil-Ural Türkçesinin bir ağzıyken 1920'den sonra yazı dili hâline gelen Tatar Türkçesinin ve dönemin imparatorluk dili olan Osmanlı Türkçesinin özelliklerini haizdir.

Çalışmamız altı ana bölümden oluşmaktadır: *Giriş, İnceleme, Sonuç, Transkripsiyonlu Metin, Dizinli Sözlük ve Tıpkıbasım.*

Giriş bölümünde, *Maîşet*'in yazarı Sadrüddîn Bin Mollâ Nizâmüddîn El-Maksûdî'nin (Sadri Maksudi Arsal) hayatı, Maîşet'in konusu, teknik özellikleri, Tatarlar ve Tatar Türkçesi hakkında bilgilere değindik.

İnceleme bölümünde, *Maîşet*'i şekil bilgisi açısından incelemeye tabi tuttuk ve her bir gramer birimi için tatmin edici örnekler vermeye çalıştık. İncelemede izlediğimiz metotta Mustafa ÖNER'in *Bugünkü Kıpçak Türkçesi* adlı eserinden ve yine Ahmet B. ERCİLASUN'un editörlüğünü yaptığı *Türk Lehçeleri Grameri* için Mustafa ÖNER'in yazdığı *Tatar Türkçesi* bölümünden faydalandık.

Sonuç bölümünde, *İnceleme* kısmında tespit ettiğimiz örneklere dayanarak *Maîşet*'i bugünkü Tatar Türkçesinden farklı kılan özellikleri tespit edip maddeler hâlinde yazdık ve bu bilgiler ışığında bir değerlendirmeye vardık.

Transkripsiyonlu Metin bölümünde, *Maîşet*'i baştan sona kadar çevriyazılı olarak okuduk. Cümlelerin tam olarak anlaşılması amacıyla noktalama işaretlerinden yararlandık. Arap harfli Çağatay imlasıyla yazılan Müşterek Orta Asya Türkçesine mahallî unsurların girdiği ve Tatar münevverleri arasında alfabeyi ıslah etme tartışmalarının başladığı bir geçiş döneminde basılan *Maîşet*, bazı transkripsiyon güçlüklerini de beraberinde getirmiştir. Transkripsiyon sırasında alıntı kelimelerin transkripsiyonu ve bugünkü ses özelliklerinin transkribe edilmiş metne yansıtılıp yansıtılmayacağı konusu önemli bir sorun teşkil ediyordu. Metnin yazıldığı dönemdeki Arap harfli alfabenin Tatar Türkçesinin ağzına uygun olup olmadığı tartışmaları bize bugün mevcut olan ses özelliklerinin aslında o dönemde de mevcut olduğunu ama eski gelenek devam ettiği için metinlere yansıtılmadığını gösterdi.

Daha sonra ıslah çalışmaları ile Tatar ağzına mensup özelliklerin o dönemde Arap harfli metinlerde kullanılmaya başlaması, çalışmamızda bugünkü ses özelliklerini transkripsiyon esnasında metnimize yansıtmamıza sebep oldu. Bu noktada "açık i" (é)'lerin transkripsiyon durumu bizi zorladı. Bugünkü Tatar Türkçesinde "açık i" ile yazılan bazı kelime ve ekler *zūr baylıḳġa iréşüp* "büyük zenginliğe ulaşıp" (2/3), *bötün* "bütün" (10/23), *ḥürmetlü* "saygılı" (54/15), *irtegésün* "ertesi gün" (4/1), *kiyüm* "giysi" (18/1) örneklerinde olduğu gibi *Maîşet*'te "vav" harfi (و) ile gösterilmiştir. Biz bu kelimeleri ve ekleri metne sadık kalmak açısından "vav" ile okumayı tercih ettik. Bunlar dışındaki misalleri "açık i" ile yazdık. Yine o dönemdeki ıslah tartışmalarına binaen alıntı kelimeleri metne sadık kalıp aslına uygun olarak transkribe ettik. Bu noktada da dikkat çeken husus şuydu: Çok az olmakla birlikte *ᶜArabça* (47/18), *Ġarebçe* "Arapça" (47/15); *ḥisāb* (38/19), *iseb* "hesap" (45/9); *ᶜafīfe* (10/18), *ġafiyfe* "iffetli" (51/23); *maᶜnā* (27/17), *meġne* "mânâ" (34/15); *yaᶜnī* (24/23), *yaġniy* "yani" (46/23); *ġayép* <Ar. (ᶜayb) "ayıp" (21/7), *düşenbe* <Far. (dü-şenbih) "pazartesi" (73/12); *lekin* <Ar. (lākin) "ama" (4/8) misallerinde olduğu gibi *Maîşet*'te bazı alıntı kelimeler hem aslına uygun olarak hem de bugünkü Tatar Türkçesindeki ağız özelliklerine göre yazılmıştır. Ayrıca okunmasında problem olduğunu düşündüğümüz kelimelerden sonra parantez içinde soru işareti (?) bıraktık ve yazımını düzelttiğimiz kelimeleri dipnotlarda gösterdik.

Dizinli Sözlük bölümünde, *Maîşet*'te geçen bütün sözcükleri madde başı olarak alıp metindeki kullanımları bağlamında anlamlandırmaya çalıştık. Dizin, toplam 2395 madde başı sözcük içerir. Dizin oluştururken Aysu ATA'nın *Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā II Dizin* adlı kitabındaki usule bağlı kalmaya gayret gösterdik. Anlamını tespit edemediğimiz ve anlamlandırmada yanlış olabileceğini düşündüğümüz kelimeler için parantez içinde soru işareti (?) kullandık. *İnceleme* bölümünde bize kolaylık sağlaması için bütün morfolojik unsurları elimizden geldiğince kaydetmeye çalıştık.

Tıpkıbasım bölümüne, *Maîşet*'in fiziki yapısı hakkında bilgi vermesi amacıyla eserin tıpkıbasımının tamamını ekledik.

Bu çalışmada amacımız; 118 yıl önceki Tatar Türkçesinin özelliklerini tüm yönleriyle belirlemek değil, Müşterek Orta Asya Türkçesi ile konuşma diline dayalı

ve mahallî unsurlarla yeni bir yazı dili hâline gelen/getirilmeye çalışılan Tatar Türkçesi arasındaki geçiş dönemini aydınlığa kavuşturmada bir nebze olsun katkı sağlamaktır.

Öğrencilik yıllarımda Türk diline merakımı bende uyandıran, Türk diline hizmet yolunda bana misal teşkil eden ve bu çalışmamızı oluştururken sabırla bana yol yordam gösteren kıymetli, muhterem danışman hocam Prof. Dr. Mustafa TOKER'e en derûnî duygularımla müteşekkirim.

Ahmet ÖZDEMİR

KONYA 2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Ahmet ÖZDEMİR
	Numarası	134201041010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa TOKER
	Tezin Adı	Sadrüddîn Bin Mollâ Nizâmüddîn El-Maksûdî'nin "Maîşet" Adlı Romanı Giriş-Dil İncelemesi-Transkripsiyonlu Metin-Dizin-Tıpkıbasım

ÖZET

Sadri Maksudi Arsal, İdil-Ural Türklerinden olup Türk kültür ve siyaset alanında önemli hizmetleri bulunan bir kişidir. Türkiye'de bilim adamı, hukukçu, siyasetçi olarak tanınmaktadır. Maksudi, henüz çocuk sayılabilecek bir yaştayken mensubu olduğu toplumun sorunlarını gerçekçi bir anlayışla ve fikrî bir olgunlukla dile getiren "Maîşet" adlı bir roman yazmıştır. Bu romanda Kazan ağzına dayalı edebî bir dil oluşturmayı amaçlamış ve bu edebî dil ile de millî Tatar edebiyatına katkı sağlamak istemiştir. 1900 yılında Kazan'da, Arap harfli Çağatay imlasıyla basılan ve Maksudi'nin tek edebî eseri mahiyetinde olan "Maîşet" adlı romanın dili, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmadaki amacımız 118 yıl önceki Tatar Türkçesinin özelliklerini tüm yönleriyle belirlemek değil, -Sadri Maksudi'nin "Maîşet" adlı romanını daha çok "Şekil Bilgisi" açısından inceleyerek- Müşterek Orta Asya Türkçesi ile konuşma diline dayalı ve mahallî unsurlarla yeni bir yazı dili hâline gelen/getirilmeye çalışılan Tatar Türkçesi arasındaki geçiş dönemini aydınlığa kavuşturmada bir nebze olsun katkı sağlamaktır.

Çalışma sırasında gerekli kaynaklar taranıp ön hazırlık yapıldıktan sonra elimizdeki matbu metin, yazıldığı dönemin dil hususiyetleri göz önünde bulundurularak baştan sona transkribe edilmiştir. Transkripsiyon işleminden sonra Dizinli Sözlük oluşturulmuştur. Bu bölümde metinde geçen bütün kelimeler madde başı olarak alınıp metindeki kullanımları bağlamında anlamlandırılmıştır. Yine bu bölümde, İnceleme bölümünde çalışmamıza kolaylık sağlaması için bütün morfolojik unsurlar kaydedilmiştir. Matbu eser "Şekil Bilgisi" açısından incelenmiş ve eserin Bugünkü Tatar Türkçesinden farklı yönleri belirtilmiştir. Bu farklılıklar bağlamında "Maîşet"in bir geçiş dönemi eseri olduğu ve dönemin imparatorluk dili olan İstanbul Türkçesinden izler taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sadri Maksudi Arsal, Maîşet, Müşterek Orta Asya Türkçesi, Geçiş Dönemi, Bugünkü Tatar Türkçesi, Şekil Bilgisi

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Ahmet ÖZDEMİR
Numarası	134201041010
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa TOKER
Tezin İngilizce Adı	Sadruddin Bin Mulla Nizamuddin Al-Maksudi's Novel "Maîşet" Introduction-Language Research-Transcripted Text-Index-Facsimile

ABSTRACT

Sadri Maksudi Arsal, who descend from İdil-Ural Turks family has a lot of valuable mission in Turkish culture and politics field. He is known as scientist, legist and politician in Turkey. Maksudi wrote a novel, which called for Maişet, including realities of its community while he was a child. In this novel,he wanted to build a literary language, basing an Kazan dialect and with this way he intended to conrtibute for National Tatar Literature. Maişet was published in Kazan, in 1900 with Arabic alphabet and Chagatay spelling. It is Maksudi's sole literary work. The novel constitutes subject of our study.

We didn't want to detect all features of Tatar Turkish, which is in 118 years ago in our work. Generally by investigating Maksudi's novel in terms of morphology, we aimed to shed light on transitional period between Joint Central Asian Turkish and Tatar Turkish, which is wanted to make a new written language with colloquialism language, containing local facts.

During the study, we examined recessary resources and made premilinary, after this, we transcribed all this printed novel with its language traits which took place in its written year. After transcribing, dictionary was made with index. In this chapter, all words in our text was taken as entry and they were made sense of as their text meaning and in Examination Chapter, all morphological facts was saved in order to make our study easy. Written work was investigated regarding morphology and differences between our novel and Current Tatar Turkish was pointed out. Thanks to these differences, it was understood that Maişet is a transitional work and as same traces of Istanbul Turkish which is its period's empirial language.

Key words: Sadri Maksudi Arsal, Maişet, Joint Central Assia Turkish, Transitional Period, Current Tatar Turkish, Morphology

KISALTMALAR / SİMGELER

Ar.	Arapça
Ar.+Far.	Arapça ve Farsça sözcüklerden oluşan terkipler
bk.	Bakınız
çev.	Çeviren
Ç.	Çince
ed.	editör
haz.	hazırlayan
akt.	aktaran
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
İng.	İngilizce
İt.	İtalyanca
Lat.	Latince
Rus.	Rusça
Sans.	Sanskritçe
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
+	isim kökü
-	fiil kökü
<	ses ve şekil değişmesinin yönü
>	ses ve şekil değişmesinin yönü
?	okunamayan ve anlam verilemeyen ses birimi

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	a, ā, e
آ	a
ب	b, p
پ	p
ت	t
ث	s̱
ج	c, ç
چ	ç
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	ẕ
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ż
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	ᶜ
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ
ك	k, g
گ	g
ڭ	ñ
ل	l
م	m
ن	n
و	o, ö, u, ü, ū, v
ه	h, a, e
ی	y, ı, i, ī, é
ء	ʾ

GİRİŞ

1. Tatarlar, Tatar Türkçesi ve Tatar Alfabesi[1]

Tatar adıyla ünlenen Türk kavmi, Karadeniz'in kuzeyinde İdil boyu ve Urallar arasındaki geniş düzlüklerden oluşan alanda birçok Türk topluluklarının hüküm sürdüğü uzun bir tarihin ardından Altın Ordu Devleti (1227-1502) zamanında tarih sahnesine çıkmıştır. Tatar Türkleri bugün de tarihî vatanları olan İdil-Ural bölgesinde Tataristan Cumhuriyeti merkez olmak üzere Baltık ülkelerinden Orta Asya'ya kadar yayılan çok geniş bir alanda yaşamaktadırlar. Talat Tekin ve Mehmet Ölmez'e göre *"Bugünkü Tatarlar, büyük bir olasılıkla, Müslüman Volga Bulgarlarının Çingiz ordularındaki Kıpçak ve Moğol boyları ile karışmaları sonucu oluşmuş bir Türk halkıdır"* (Tekin ve Ölmez, 2014:109).

İlk defa Orhun yazıtlarında, daha sonra Çin kaynaklarında, *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve *Hudud al-Alem* vb. eserlerde geçen *Tatar* kavim adının hangi etnik gruba işaret ettiği kesin olarak bilinmemektedir. *Tatar*, bazen Çin'in kuzey komşularının bazen Moğolların bazen Osmanlı coğrafyası dışındaki bütün Türk topluluklarının adı olmuştur. Altın Ordu Devleti de devletin idaresini elinde tutan Moğollara eskiden beri komşuları tarafından *Tatar* denilmesi dolayısıyla *Tatar devleti* olarak meşhur olmuştur. Rus kaynaklarında *Tatar, Kazanlı ve busurman* (< Müslüman) olarak geçen ve Altın Ordu'nun yıkılıp çeşitli hanlıklara ayrılmasıyla Rusların hâkimiyetine giren Altın Ordu'nun bakiyesi olan halk, kendisi için 19. asır sonuna kadar Rusların din asimilasyonuna karşı tabii bir tepki ile millî kimliklerini korumak için *Müslüman* adını kullanagelmiştir.

Osmanlı Tanzimatı ve *Usul-i Cedid* hareketleri İdil-Ural bölgesindeki Türk halklarının kültür merkezlerinde (Kazan, Orenburg, Ufa, Bahçesaray) klasik eğitim sisteminin yanında çağdaş eğitim sisteminin de devreye girmesini sağlamış, hem eski hem yeni sistemi gören kuşak modern kimlik arayışına girmiştir. *"Yakın tarihimizde pek ünlü Biz Tatar mıyız Türk mü? sorusu da bu devirde gündeme gelmiştir. Bildiğimiz kadarıyla, bunun gibi bir soru, modern bir kimlik tayini olarak diğer Türk kavimleri tarafından daha önce bu derece ciddiyetle sorulmuş değildir;*

[1] Bu bölümdeki bilgiler için şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Mustafa Öner, "*Tatar Türkçesi", Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 679-748; Mustafa Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

çünkü onlar bu sorunu görüşmeden önce, Rus ve özellikle sonra Sovyet devleti kendilerine birer kimlik vermeye başlamıştır: Azerilik, Özbeklik, Kazaklık, Kırgızlık vs. Böylece XIX. yüzyılın ve XX. yüzyıl başlarının en erken millî kimliklerinden birisi, tarihte özellikle Altın Ordu devleti çağında ünlenen eski tatar adını alarak Kazan ve Kırım merkez olmak üzere gelişmiştir" (Öner 2007: 682).

Çarlık rejiminin devrimle yıkılmasından sonra kurulan Sovyet Rusya'ya bağlı özerk Tataristan Cumhuriyeti, başkenti Kazan olarak 27 Mayıs 1920 yılında kurulmuştur. Tarihî şartların getirdiği zorluklardan (Hristiyanlaştırma, açlık, sürgün vs.) dolayı çoğunluğu Rusya'da olmak üzere Türkiye, Finlandiya, Polonya, Almanya, Avustralya, ABD ve Japonya gibi ülkelerde yaşayan Tatar Türklerinin toplam nüfusu araştırmacılara göre 6-8 milyon arasında değişiyor. Bu nüfusun dörtte biri özerk Tataristan Cumhuriyetinde yaşamaktadır.

Bugünkü Tatar yazı dili Türk lehçeleri içinde tarihî Kıpçak koluna dâhil olup Kıpçak lehçeleri içinde Kazan merkezli en eski yazı dili geleneğine sahiptir. *"Bu bölgedeki edebî gelenek, Rus işgali ile bir kopukluk yaşasa da Türkistan ve daha sonra Osmanlı tesirleriyle devam eden klâsik bir yazı dili, XIX. asra kadar devam etmiştir. Bu asrın sonlarında, Kayyum Nasirî ve Şihabeddin Mercanî gibi aydınların öncü olduğu millî arayışları ve yenileşme hareketi esnasında, bilhassa yeni dille, geniş halk yığınlarına ulaşıp eğitim-öğretim ve basın faaliyetini yaymak maksadından ötürü mahallî unsurlar eski yazı diline yavaş yavaş girmeye başlamıştır. Kazan lehçesinin esas olduğu bu yeni dil, bilhassa 1905 ihtilalinden sonra Çağatay ve Osmanlı unsurlarının ağırlıkta olduğu, eski kitabî dilin yerini almaya başlamıştır. Bu mahallîleşme ve uyanış hareketinde buradaki zengin basın faaliyetinin, Kazak bozkırlarına kadar yayılan 'cedid usul'deki mekteplerin ve Abdullah Tukay, Derdmend, Sait Remiyev, Fatih Kerimi, Galimcan İbrahim, Mecid Gafuri, Galiesker Kamal, Fatih Emirhan, Hesen Tufan, Hadi Taktaş, Mehmüt Galev, Musa Celil gibi hakikaten güçlü ediplerin rolü büyük olmuştur"* (Öner 2013: XXX). Gelişkin bir yazılı edebiyata sahip olan Tatar Türkçesi çok geniş bir alanda yayılmış üç büyük diyalekt topluluğuna sahiptir: *Orta Diyalekt (Tatar yazı dilinin esası), Batı (Mişer) Diyalekti, Doğu (Sibirya) Diyalekti.*

Ceditçilik hareketiyle birlikte alfabenin değiştirilmesinin de gündeme getirilmesine kadar Tatar Türkleri Arap harfli Çağatay imlasıyla edebî hayatlarını

sürdürüyorlardı. Kayyum Nasirî'nin 1895 yılında *Enmüzeç* adlı eserinde klasik Çağatay geleneğindeki alfabenin yetersizliğini ve bu alfabenin ıslahı meselesini ileri sürmüş, bu ıslah çalışmaları bütün Türk toplulukları için Latin esaslı yeni alfabe kararının alındığı 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı'na kadar devam etmiştir. 1927'ye kadar Arap harfli alfabe ile yazılan Tatar Türkçesinde ıslah çalışmalarından dolayı farklı yazımlar ortaya çıkmış, alfabedeki farklılıkları birleştirmek için kurultaylar yapılmıştır. Islah çalışmaları sonucunda yeni alfabe Latin yazı geleneklerine yaklaştırılmış, 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı'ndan sonra 1939'a kadar Latin alfabesiyle yazılmış, ancak 12 yıl süren bu yeni alfabe Ruslaştırmanın zirve yaptığı Stalin zamanında 1939'da Sovyet halklarını böldüğü gerekçesiyle ortadan kaldırılmış ve bütün Türk halkları gibi Tatar Türkleri de Kiril yazısına geçirilmiştir.

2. Sadrüddîn Bin Mollâ Nizâmüddîn El-Maksûdî'nin (Sadri Maksudi Arsal) Hayatı[2]

78 yıllık hayatının 34 yılını Rusya'da, 11 yılını Fransa'da, 32 yılını Türkiye'de geçiren Sadri Maksudi Arsal, 1552'de tarih sahnesinden çekilen ve Ruslara esir olan ilk Türk hanlığı-Kazan Hanlığının başkenti Kazan'a bağlı Taşsu köyünde 5 Ağustos 1879'da dünyaya gelir. Babası Taşsu köyünün imamı, bilirkişisi, idarecisi Nizamettin Molla, annesi köy okulunun kızlar kısmını idare eden Meftuna Hanım'dır. Maksudi, ilk eğitimini Taşsu köyü mektebinde aldıktan sonra 1888 yılında Allâmiye Medresesinde okumak üzere Kazan'a gider. Medreseden mezun olan ağabeyi Hadi Maksudi, sınavlardaki üstün başarısından dolayı "Türkî" hocası olarak medresede çalışmaya başlamıştır. Doğuştan pedagog olan ve eğitim hakkındaki fikirlerini kitaplaştırmaya başlayan Hadi Maksudi, Sadri Maksudi'nin hayatında çok önemli etkilere sahip olmuştur. Kırım'da, Azerbaycan'da, Türkistan'da, İstanbul'da ve Kazan'da basılan kitap, dergi ve gazeteleri takip eden Hadi Maksudi, tatil günlerinde Kazan'daki büyük kitap dükkanlarına gider, sonraları yanında kardeşini de götürmeye başlar. Özellikle İstanbul'dan gelen yayınları almaya çalışır. İstanbul'dan gelenler içinden çocuk kitaplarını kardeşi için seçer. Sadri Maksudi, küçük yaştan itibaren bu kitaplar sayesinde İstanbul Türkçesini

[2] Bu bölümdeki bilgiler için şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsa*l, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991; Ayşen Uslu Bayramlı, "Sadri Maksudi'nin Ölümünün 50. Yılı Anısına: Sadri Maksudi'nin Hayatı ve Maksudi'nin Az Bilinen "Maîşet" Romanı Hakkında", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17,* 2007, 101-109.

öğrenir. Fransızcadan Osmanlı Türkçesine tercüme edilen "Robinson Crusoe"yu okuduktan sonra o kadar etkilenir ki daha 14 yaşındayken bu eseri Kazan Türkçesine çevirir ve bu çeviri ağabeyi Hadi Maksudi'nin elinden geçtikten sonra bir dergide yayınlanır.

O yıllarda Rusya'da iki meşhur medrese vardı: Biri Maksudi'nin 1895 yılına kadar eğitimini sürdürdüğü Kazan'daki Allâm Hazret Medresesi, diğeri ise Türk dünyasını bilim, fikir ve milli his yönünden aydınlatan ve şiarı "Dilde, fikirde, işte birlik" olan "Tercüman" adlı gazetenin sahibi İsmail Gaspıralı'nın idaresini yürüttüğü Kırım'ın Bahçesaray şehrindeki Zincirli Medrese idi. Gaspıralı ile Hadi Maksudi birbirlerini tanırlar, yazışırlar, birbirlerinin fikirlerini beğenirlerdi. Hadi Maksudi, Gaspıralı'nın daveti üzerine Zincirli Medrese'de hocalık yapmak için küçük kardeşi Sadri ile 1895'te Bahçesaray'a gider. Kırım'da geçirilen bir yıl içinde Sadri Maksudi, medresede eğitimine devam eder, Rusça dersi verilerek Kazan'daki medreselerden farklılık arz eden bu medresede Rusça öğrenmeye başlar, ömrü boyunca "Benim manevi babam İsmail Gaspıralı'dır." dediği, saygı ve hayranlık duyduğu Gaspıralı'dan öğütler alır, Türk birliği fikrini ve her Türkü sevmeyi öğrenir. Bu bir yıl onun hayatına büyük tesir eder. Maksudi, Kırım'da öğrendiği Ruşça öğrenimine Kazan'a döndükten sonra da devam eder ve Rus Öğretmen Okuluna kaydolur fakat bu okul Tatarlar arasında pek ilgi görmez ve Tatarları Ruslaştırma amacı güden bir okul olarak düşünülür. Burada okuyanlar ayıplanır. Bunlara rağmen Maksudi, Ruslarla mücadele etmenin onların dilini bilmekle mümkün olabileceğini düşünür. Allâmiye Medresesinden beri arkadaşı olan ve gelecekte Kazan Türkleri edebiyatında tanınmış yazarlardan biri olacak Ayaz İshaki ile Rus Öğretmen Okulunda ilk defa şiir ve roman denilen şeylerle karşılaşırlar. Bu iki samimi arkadaş büyük bir iştiyakla Rus edebiyatı ürünlerini okumaya koyulurlar. Bunun yanında Fransız edebiyatı ile karşılaşırlar. Maksudi'nin Fransa'ya gitme hayali bu yıllarda başlar. Bu okulda dünya edebiyatını keşfeden bu ikili gizli gizli roman yazma denemelerine girişir. Maksudi bu okuldan edindiği tecrübe ile çok genç yaşta "yaşayış" anlamına gelen ve öğüt verici bir eser olan Maîşet adlı küçük romanını yazar.

Maksudi, Rus Öğretmen Okulundan 1901'de mezun olur ve köyü Taşsu'ya ailesinin yanına döner. Ailesine öğretmen olmak istemediğini, bilgisini artırmak,

eğitimine devam etmek istediğini söyler. Babası Nizamettin Molla, sorumluluğu güvendiği büyük Hadi'ye yükler. Hadi ise zamanında Türk imparatorluğunun merkezi İstanbul'da okumayı çok istemiştir. Kardeşinin oraya gitmesini ister. Sadri de İstanbul'a gitme işini benimser. Maksudi, İstanbul'a gitmeden önce iki önemli ismi ziyaret eder. Biri hayranı olduğu meşhur Rus yazar Kont Lev Tolstoy'dur. Diğeri İsmail Gaspıralı'dır. Gaspıralı, Maksudi'yi Bahçesaray'da birkaç gün bekletir, ona tavsiyelerde bulunur. Ondan önce İstanbul'a uğrayıp sonra Paris'e gitmesini ister. Çünkü Osmanlı aydınlarının çoğu Paris'tedir. İstanbul'a gelir, orada Ahmet Mithat Efendi ile görüşür, o da Maksudi'ye Paris'e gitmesinin daha iyi olacağını söyler.

Maksudi, 1901 yılında Paris'e gider. Paris'teki ilk zamanları ağabeyinin ve Gaspıralı'nın gönderdiği paralara rağmen sefalet içinde geçer. Maksudi hukukçu olmaya karar verir ve Sorbon Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydolmak ister fakat yabancı olması münasebetiyle kayıt için Fransızca ve Latince sınavını vermesi lazımdır. Paris'teki ilk yılını Fransızca ve Latince öğrenerek geçirir. Sınavlarda başarılı olup Hukuk Fakültesine girer. Paris'te kendini bir ilim okyanusunda bulur. Hukuk Fakültesindeki derslerin dışında diğer öğretim kuruluşlarındaki bilginleri dinler, onlardan feyzalır. Paris'te "Meşveret" dergisinin sahibi Ahmet Rıza, şair Yahya Kemal, daha sonra Maliye Bakanı olacak Ahmet Ferit ve Yusuf Akçura gibi birçok meşhur kişi ile tanışır. Kendisi gibi Kazanlı ve idealist bir genç olan Yusuf Akçura ile sıkı bir dostluk kurar. 1904 yılında patlak veren Rus-Japon savaşı Maksudi'ye şans getirir, Fransa basınında aranan kişi olur. Çeşitli gazetelerde yaptığı tercümanlık sayesinde para sıkıntısından kurtulur. Rusya savaştan yenik çıkar. Rusya'da Çar 2. Nikola'ya karşı muhalefet başlar. Bundan sonra Rusya'da özgür bir ortam oluşur. Rusya Müslümanları da teşkilatlanmaya başlar. Gelişmeleri yakından takip eden Maksudi mezuniyetinden sonra doktora yapmak istese de kendi milletine hizmet etme isteği daha ağır basar ve 1906'da mezun olur olmaz arkadaşları ile vedalaşıp Rusya'ya döner.

Sadri Maksudi, Rusya'ya döndükten sonra Rusya Müslümanlarının 3. Milli Kongresine kongrenin ikinci gününde katılır ve Merkez Komitesi üyeliğine seçilir. Kazan'da birçok tanıdığının tavsiyesi üzerine milletvekili olmak için Kadet Partisine yazılır, aday olur ve seçimi kazanır. Maksudi'nin modern kişiliği onun Duma'nın

Başkanlık Divanına üye olarak seçilmesine neden olur. 1907-1912 yılları arasında II. ve III. Duma'da Kazan vilayetini temsilen vekil olarak görev alan Maksudi Petersburg'un en büyük sosyetesine girer. Maksudi'nin Duma üyesi olarak Petersburg'da yaşadığı yıllar hem onun siyasî faaliyet yılları hem de kendisini Türkoloji alanında yetiştirdiği yıllar olur. Rusya'da Türkoloji'nin babası Vilhelm Radloff'un sohbetlerine katılmış, onun sayesinde Türklük Bilimi alanındaki bilgilerini derinleştirmiştir. 1909'da İngiltere'nin daveti üzerine bir parlamento heyeti içinde İngiltere'ye gider. Bu seyahatini "İngiltere'ye Seyahat" adlı kitabında anlatır.

Maksudi, İngiltere'den döndükten sonra Petersburg imamı Musa Carullah'ın bilgilendirmesi ile Rusya'nın parmakla sayılabilecek zengin ailelerinden Ramioğulları ailesine mensup Şakir Rami'nin kızı Kâmile Hanım ile 1910 yılında Orenburg'da evlenir. Bu evlilikten Adile ve Naile adında iki kız çocuğu dünyaya gelir. 1910-1912 yılları Sadri Maksudi için mutlu yıllar olur. Aile mutluluğunu ve millî mutluluğu bir arada yaşar. İstanbul'da Türk Yurdu Cemiyeti kurulur ve "Can Bek" takma adıyla bu cemiyetin "Türk Yurdu" adlı dergisine yazılar gönderir. İngiltere seyahati sırasında Maksudi'nin Rusya Müslümanlarının haklarını savunan konuşmaları heyetteki şoven Rusları sinirlendirir ve bu durum onun IV. Duma seçimlerinde milletvekili olarak seçilmemesine yol açar. İşsiz kalan Maksudi hukuk diplomasını kullanıp 1913'te girdiği sınavdan başarıyla çıkarak avukatlık yapmaya başlar. Avukatlık yaptığı yıllarda Rusya'da 1917 İhtilali olur. Kadet Partisi Rusya'nın geleceği için bir kongre düzenler. Bu kongrede İstanbul'un ve boğazların Türklerden alınması gerektiği savunulur. Rusya Müslümanları adına Maksudi, karşıt görüş bildirir, İstanbul'un ve boğazların Türklerden alınmasına karşı çıkar. Bu karşı çıkıştan sonra Rus basınında kıyametler kopar ama Müslümanlar arasında kahramanlaşır. 1917 İhtilali'nden sonra kurulan Geçici Hükümet Sadri Maksudi'ye Türkistan'ı kontrol etmek için görev alacak komiteye katılma teklifinde bulunur. Bu teklifi kabul eder ve Taşkent'te maarif işlerini yürütür. Taşkent'ten Kazan'a döndükten sonra Tatarların nasıl teşkilatlanması gerektiği üzerinde kafa yorar. Kurulacak olan muhtar devletin anayasasını kendi yazar. 19.1.1918 - 25.4.1918 tarihleri arasında Ufa merkezli "İç Rusya ve Sibirya Türk-Tatarları Millî-Medenî Muhtariyeti"nin hem başbakanı hem cumhurbaşkanı olur. Bolşeviklerin tamamen

iktidarı ele geçirmesinden sonra Rusya'yı terk etmek zorunda kalır ve Finlandiya'ya kaçar. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi Türk-Tatarların Millet Meclisi açıldığı gün, haber her tarafa telgrafla bildirildiği hâlde, Bolşeviklere bildirilmemiş olması, ikincisi Stalin Bolşeviklere tabi olma teklifini gönderdiği zaman bu teklifin Ufa Meclisi tarafından reddedilmiş olması. 1919'da Paris'te düzenlenen Bans Konferansı'na katılarak İdil-Ural'ın bağımsızlığı konusunda mücadele ettiyse de bir sonuç alamaz. Bir müddet Berlin'de yaşar. 1923 yılı Ağustos'unda ailesiyle Paris'e gelir.

Maksudi'nin Türkiye'ye gelişini ve Türkiye'deki macerasını şöyle özetleyebiliriz: Paris'e geldikten sonra Sorbon Üniversitesi'nde Türk Tarihi dersi vermeye başlayan Sadri Maksudi, Türkiye'deki olup bitenlerle de heyecanla ilgilenir. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal ile tanışmak için can atan Maksudi, bu isteğini yerine getirmenin yollarını arar. Paris'teyken bir Türk gazetesinde bir habere rastlar. Bu habere göre Türk Ocakları 23 Nisan'da Ankara'da bir kurultay gerçekleştirmiştir. Türk Ocakları vasıtasıyla Gazi ile tanışabileceğini düşünen Maksudi, Türk Ocaklarına Türkiye'ye davet edilirse İstanbul ve Ankara'da birkaç konferans verebileceğini belirten bir mektup yazar. Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi Bey'den Maksudi'nin bir seri hâlinde konferans verebileceğini ve bundan şeref duyacaklarını belirten cevap mektubu gelir. Maksudi hemen, vereceği konferansların hazırlığına başlar ve 1924 yılında Kasım ayında hayatında ilk defa Türkiye'ye gelir. Gelir gelmez Gazi ile görüşmek için randevu ister. 24 Kasım 1924 için randevu verilir. Maksudi, 18 Kasım'da "Türk Birliği" ve 21 Kasım'da "Türk tarihinde halk, kahramanlar ve hanedanlar" konulu konferanslarını gerçekleştirir. Bu konferanslardan sonra can atarak beklediği Gazi ile tanışma günü 24 Kasım 1924'te gerçekleşir. Bu görüşmede Gazi, Maksudi'ye geçmişi hakkında sorular sorar, geçmişi hakkında bilgi edinir. Görüşmenin sonuna doğru Gazi, Maksudi'ye yeni bir devletin kurulmakta olduğunu, bu devletin inşasında Maksudi gibi insanlara ihtiyaç duyulacağını söyler ve onun Türkiye'ye gelip vazife alması teklifinde bulunur. Maksudi de bunu bir emir telakki edip hiç düşünmeden, ailesine danışmadan kabul eder.

Maksudi, Paris'e döndükten sonra durumdan eşine bahseder, her türlü düşünce ve tereddütü bir yana bırakıp bağımsız bir Türk ülkesinde yaşamanın

vereceği mutluluğun yanında hiçbir şeyin önemli olmadığını düşünerek 1925 yılında Fransa'dan Türkiye'ye gelip yerleşir. Maksudi, Türkiye'ye yerleştiği günden ölümüne kadar geçen zaman diliminde bilim adamı, hukukçu ve siyasetçi olarak çok yönlü bir şekilde önemli vazifelerde bulunur. Bayramlı'nın Gönül Pultar'dan aktardığına göre Maksudi'nin Türkiye'deki hizmetleri dört başlık altında değerlendirilir: I. Hukuk hocalığı, II. Milletvekilliği, III. Türk Tarih Kurumu'na Maksudi'nin katkıları, IV. Dil devrimine katkıları (Bayramlı, 2007:104).

Sadri Maksudi, 1925 yılından itibaren Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsünde öğretim üyesi olarak görev yapar. Akademik kariyerinde ordinaryüs profesörlüğe kadar yükselen ve Türkiye'de Türk Hukuk Tarihi disiplinini kuran Maksudi, *Hukuk Tarihi Dersleri* (1938), *Hukukun Umumi Esasları* (1937), *Umumi Hukuk Tarihi* (1941), *Hukuk Felsefesi Tarihi* (1946), *Türk Tarihi ve Hukuk* (1947) adlı eserleri yazarak hukuk alanına önemli katkılar sağlar.

Sadri Maksudi, 1928 yılının sonbaharından itibaren Gazi'nin sofrasına davet edilmeye başlar. Devlet meselelerinin de konuşulduğu bu sofrada Gazi, Maksudi'nin görüşlerine itibar gösterir. Hatta bazı tarihçilere göre Maksudi, Gazi'nin danışmanlarından bile olmuştur. Daha önce Rus ve Kazan Türklerinin parlamentosunda üyelikte bulunduğu bilinen Maksudi, bu sofra sohbetlerinin de etkisiyle kendi haberi olmaksızın Gazi tarafından milletvekili adayı olarak gösterilir. Türkiye'deki siyaset hayatında üç dönem milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde görev yapar: Bunlardan ilki Gazi'nin yönlendirmesiyle Cumhuriyet Halk Partisinden 1931-1935 yılları arasında Şebinkarahisar milletvekilliği, ikincisi yine Cumhuriyet Halk Partisinden 1935-1939 yılları arasında Giresun milletvekilliği, üçüncüsü ise Demokrat Partiden 1950-1954 yılları arasında Ankara milletvekilliğidir.

Sadri Maksudi, Gazi ile tanışmasına vesile olan Türk Ocaklarına 1925 yılında Türkiye'ye geldikten hemen sonra üye olur. 23 Nisan 1927'deki kurultayda "Hars Heyeti" üyesi seçilir. Bu heyet adını 23 Nisan 1928'deki kurultayda "İlim ve Sanat Heyeti" olarak değiştirir. *"Türk Ocaklarının VI. Kurultayında, 27 Nisan 1930 günü Sadri Maksudi bir konuşma yaparak, 'İlim ve Sanat Heyeti' dışında, Türklüğün eski tarihini inceleyecek bir Tarih Heyetinin kurulmasını teklif eder"* (Ayda, 1991: 165).

Bu teklif Afet İnan vasıtasıyla Gazi'ye ulaşır. Çok önceden Türk tarihine merak duyan ve Türk tarihi hakkında pek çok bilgi edinen Gazi, bu teklifi destekler. Türk Ocaklarının VI. Kurultayında kurulan bu heyetin ilk toplantısı 4 Haziran 1930'da gerçekleşir ve başkanlığını Gazi Mustafa Kemal yapar. Türk Ocaklarının başkanı Hamdullah Suphi ile başbakan İsmet İnönü arasındaki sürtüşmelerin tesiriyle 10 Nisan 1931'deki Türk Ocaklarının son kurultayında Türk Ocaklarının kapanmasına karar verilir. Türk Ocaklarının feshedilmesinden sonra 15 Nisan 1931'de "Tarih Heyeti"nin adı "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti"ne dönüşür. Gazi öldükten sonra 25 Mayıs 1940'ta "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti" adını "Türk Tarih Kurumu"na bırakır. Bu kurumun tesis edilmesinde önemli bir etkiye sahip olan Maksudi, bu kurumun yapmış olduğu tarih çalışmalarına da önemli katkılarda bulunur.

Sadri Maksudi, daha Rusya'da parlamentoda üye iken Türk dilini inceler, ünlü Türkolog Radloff'un ilmî sohbetlerine katılır. İslamiyetin tesiriyle Türk dilinin Arapça kelimeler ile melezleşmesine üzülür. "Türk Birliği" fikrine inanır, bütün Türklerin aynı dili konuşmasını ve bu dilin de Osmanlı Türkçesi olmasını ister. Bu dilin sadeleşmesini, Türkçe esaslı kelimeler ile medeni bir dil yaratılmasını arzular. Türkiye'ye geldikten sonra "Harf İnkılabı"yla başlayan dilde sadeleşme sürecini heyecanla karşılar ama bu iş için kurulan "Dil Heyeti"ndeki kişilerin bu konuda yeterli donanıma sahip olmadıklarını düşünür, yeni oluşturulan alfabeyi beğenmez. Dili sadeleştirmenin ve medenileştirmenin ilmî yollarını göstermek için kaleme sarılır. Bu konu hakkındaki yazılarını 1928 yılında Milliyet gazetesinde "Lisan Islahı Meselesi" başlığı altında yayınlamaya başlar. Bu yazılarını 1930 yılında "Türk Dili İçin" adlı kitabında toplar.

Bütün ömrünü Türklüğe hizmet yolunda adayan Sadri Maksudi'nin son eseri Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları 1955 yılında yayımlanır.

Sadri Maksudi, 20 Şubat 1957 yılında İstanbul'da Gureba Hastanesinde ebediyete intikal eder.

3. Sadrüddîn Bin Mollâ Nizâmüddîn El-Maksûdî'nin (Sadri Maksudi Arsal) Maîşet Adlı Romanı

Selçuk Üniversitesi Türk dili profesörlerinden Tatar Türkçesi uzmanı, danışman hocam Mustafa Toker, 16 Mart 1896'da Kazan'da Arap harfleriyle basılan *"Hikâyet"* adlı bir metni tarafıma yüksek lisans semineri hazırlamam için vermişti.

Bu metni dil bilgisi açısından incelememi ve metnin Bugünkü Tatar Türkçesinden farklı yönlerini tespit etmemi istemişti. Ben de çalışmamız sonucunda bu eserin bir geçiş dönemi eseri olduğu sonucuna varmıştım. Bu eser o zamanda bende yüksek lisans tezi için yine bir geçiş dönemi eseri inceleme hevesi uyandırdı. Daha önceden ünlü Türkolog Ahmet Bican Ercilasun'un Konya'da katıldığı bir konferansta tavsiyesi üzerine Sadri Maksudi Arsal'ın *"Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları"* adlı kitabını okurken Maksudi'nin gençken *"Maîşet"* adlı bir roman yazdığını öğrenmiştim. İşte bu romanla *"Hikâyet"* adlı metin üzerine çalışırken dipnotlarda yine karşılaştım. Bu roman üzerine küçük bir araştırma yaptıktan sonra roman hakkında Türkiye bilim âleminde sadece bir makale yazıldığını fark ettim. Bu makale de Ayşen Uslu Bayramlı'nın Maksudi'nin ölüm yıldönümü anısına tanıtım amaçlı yazdığı makaleydi. Bu makaleden romanın iki baskısının olduğunu öğrendim. *Maîşet*'in ilk baskısını bulup üzerine yüksek lisans araştırması yapmayı kafama koymuştum. Düşünüyordum ki o da *"Hikâyet"* gibi bir geçiş dönemi eseri olmalıydı ve ben de seminerle başladığım konuyu yüksek lisansla devam ettirmeliydim ama Türkiye'deki kütüphaneleri araştırdıktan sonra eserin hiçbir izine ulaşamadım. Eserin tanıtımını yapan Ayşen Uslu Bayramlı'ya ve Kazan Devlet Üniversitesine attığım e-postalara da yanıt alamadım. *Maîşet*'i çalışma hevesim kursağımda kalmıştı. Başka bir tez konusu düşünmeye başladığım sırada yolum bir gün Rampalı Çarşıya düşmüştü. O gün çarşının en alt katındaki Kömen Kitabevine de uğramıştım. Bu kitabevinin sahibi Hakan Coşkunarslan ile *Maîşet* üzerine konuşurken Kazan Tatarlarından Fevziye Bayramova adlı bir yazarla dost olduğunu, istersem *Maîşet* için ondan yardım isteyebileceğini söyledi. Ben de heyecanlanıp hemen kabul ettim. Hakan Bey, Fevziye Hanım'la bağlantıya geçti. Fevziye Hanım da Kazan'da gazetecilik yapmakta olan Alsu İsmagilova'dan bu kitabı bulmasını rica etti. Alsu Hanım da *Maîşet*'in ilk baskısının Kazan Devlet Üniversitesi kütüphanesinde olduğunu bize bildirdi. Türkiye'de Antalya'da avukatlık yapan yine Kazan asıllı Enis Ziyalı (Fanis Zıyatov), Fevziye ve Alsu Hanımların bir tanıdığı olmakla beraber eseri benim için taratıp Kazan'dan Antalya'ya 23 Kasım 2016'da uçak yolu ile ve bir arkadaşı vasıtasıyla getirtti ve Antalya'dan Konya'ya kargo ile gönderip beni sevince gark etti. *Maîşet* elime ulaşır ulaşmaz hemen eseri okumaya koyulup diline baktım. Eserin tamamen Osmanlıcadan ibaret olmasından korktum. Baktığımda

Osmanlıca unsurlar barındırmakla birlikte eser, genellikle Tatar Türkçesinden oluşuyordu. O gün içinde danışman hocamın yanına gidip eseri kendilerine gösterdiğimde *Maîşet*'i tez olarak çalışabileceğimin icazetini verdi.

İşte böyle bir hikâye ile üzerinde çalışmaya başladığımız *Maîşet* adlı eser, Müşterek Orta Asya Türkçesine mahallî unsurların girmeye başladığı ve alfabeyi ıslah çalışmalarının gündemde olduğu bir zamanda Arap harfli Çağatay imlasıyla *Maîşet* adı altında 1900 yılında Kazan'da harekesiz ve matbu olarak yayımlanır. Bu baskı onun ilk baskısıdır. İkinci baskı ise 1914 yılında Orenburg'da Vakit matbaasında yapılır. Eserin kapağında en üstte *"Muḥarriré: Ṣadrü'd-dīn Bin Molla Niẓāmü'd-dīn El-Maḳṣūdī"*, orta kısmında *"Maʿīşet"*, *"Millī Roman"* ve *"Her ḥuḳūḳı muḥarriréne ʿāʾiddér"*, alt kısmında Kiril harfleriyle *"Dozvoleno tsenzursyu S.-Peterburg 7 Maya 1900 g."*, *"KAZAN'"* ve *"Tipografiya TorgovagoDoma Brat'ev' Karimovıks'"* ibareleri yazılıdır. Kapağın ikinci sayfasının ortasında ise yukarıda aşağıya şunlar yazmaktadır: *"Maḥall-i Tevzīʿi"*, *"Ḥ... çārşū ḳapusında 3 nomérulı Aḥmed Efendénéñ dükkânıdır "*, *"Fiʾātı 5 ġuruşdır"*, *"Kitābçı ʿAliyy'ul-Aṣġarof ʿAliyy'ul-Ekber Kemāle'd-dīnof"*, *"Rusya, Ḳazan"*, *"Péçen Pāzārı"*. İkinci baskısına ulaşamadığımız için Maîşet'in tam olarak kaç sayfa olduğunu bilemiyoruz. Bizdeki baskı elimize 77 sayfa olarak eksik ulaşmıştır. Eserdeki hikâyenin akışına göre *Maîşet*'in son sayfaları eksiktir. Eser kendi içinde Romen rakamlarıyla ayrılmış 7 bölümden oluşmaktadır. *Maîşet*'in sayfalarında bulunan satır sayıları 18 ila 25 arasında değişmektedir. Eserin içinde küçük bir Rusça diyalog geçmekte ve bir konu hakkında bir kitaptan alınan Arapça bir söz bulunmaktadır. Biz bunları transkribe etmedik ve dizin bölümünde bu diyalog ve bu sözde geçen kelimeleri göstermedik.

Adile Ayda'nın Kültür Bakanlığının *"Türk Büyükleri"* serisi için babası Sadri Maksudi Arsal'ın hayatını anlattığı kitaptaki söylediklerine göre genç Maksudi, Rus Öğretmen Okulundayken Rus edebiyatı yanında dünya edebiyatıyla da tanışır. Bu okulda aç kurtlar gibi romanlar okumaya başlar. Özellikle Tolstoy'dan çok etkilenir. Roman yazma tekniklerini öğrenir. Arkadaşı Ayaz ile gizli gizli roman yazma denemelerine girişir. 1898 yılında, henüz 19 yaşındayken *"yaşayış"* anlamına gelen *"Maîşet"* adlı romanını bitirir ve ağabeyi Hadi Maksudi'nin yardımlarıyla bu roman bastırılır. Genç Maksudi'nin bu küçük romanı, dünya üzerindeki halkların henüz gelişmeye başlayan edebiyatlarının ilk yıllarında olduğu gibi didaktik, eğitici bir eser

olmakla beraber milliyetçidir de. *Maîşet*'in Kazan Türklerinin edebiyatında Kazan lehçesi ile yazılmış ilk edebî yapıt olması hasebiyle tarihî bir değeri bulunmaktadır. Fakat Türkiye'de Kazan Türkleri hakkında yazılan kitaplarda ve Sovyetler Birliğinde yazılan ansiklopedilerde Kazan edebiyatındaki ilk romanın Musa Akyiğitzade'nin *"Hüsamettin Molla"*'sı olduğu ileri sürülmektedir. Ayda, Akyiğitzade'nin bu kitabının 56 sayfadan oluşan bir hikâye olduğunu belirttikten sonra eserdeki dilin Kazan lehçesi ve İstanbul Türkçesinden oluşan karışık bir dil olması nedeniyle Kazan edebiyatında yazılan ilk roman olamayacağını iddia eder. Bu iddiasını A. Battal Taymas'ın *"Fundamenta"* adlı eser için yazdığı Kazan Türkleri Edebiyatı bölümünde Akyiğitzade'nin eseri hakkında söyledikleri ile destekler. Taymas'a göre Akyiğitzade'nin eserinin dili *"melez"*dir. Bundan ötürü bu hikâye, Kazan edebiyatındaki ilk roman olarak kabul edilemez. Yine Ayda'nın *"Rusya Müslümanlarının Millî Tarihi"*'ni yazan Nadir Devlet'ten ve Kazanlı edebiyat tarihçilerinden olan Abdurrahman Sadi'den aktardığına göre *Maîşet*, saf Kazan şive/lehçesiyle yazılmış ilk edebî eserdir. Ayda, *Maîşet*'in Sovyetler Birliği edebiyat tarihlerinde neden anılmadığını Stalin zamanından beri birçok milliyetçi yazarın adının yanında Sadri Maksudi'nin de adının anılmasının yasak edilmesine bağlar (Ayda, 1991: 22-24).

Maîşet, henüz çocuk sayılabilecek bir yaşta idealist bir Tatar genci tarafından realist bir üslupla kaleme alınmış, içinde bulunulan devrin ve toplumun sıkıntılarını dile getiren bir yapıttır. Maksudi eserinin 1914'te Orenburg'da yayımlanan ikinci baskısının ön sözünde *Maîşet'i* yazma sebebini şöyle açıklar: *"Ben Türkî diller arasında Kazan şivesinin de bir edebî dil olmaya hakkı bulunduğunu, millî terakkimizin önemli şartı, mühim bir basamağı olduğunu anlayanlardan idim. Bu millî edebiyat binasının temeline ben de bir taş koyayım diye Maîşet'i yazmaya cesaret ettim"* (Maksudi, 1914: 1). Bu sözlerdeki *"milli terakki", "milli edebiyat"* ifadeleri genç Maksudi'nin o yıllarda siyasetle ilgilendiğini, Kazan ağzına dayalı bir edebî dil oluşturma ve millî bir edebiyat meydana getirme fikrine sahip olduğunu ve *Maîşet*'i hangi amaçla yazdığını gösteriyor. 1900 yılında basıma giren *Maîşet* kendisinden önce yazılan Musa Akyiğitzade'nin *"Hüsamettin Molla"*'sı (1886), Zahir Bigiyev'in *"Ulûf Ya Ki Güzel Kız Hedice"*'si (1887) ve *"Günah-ı Kebair"*'i (1890) gibi Tatarların güncel meselelerini gün yüzüne çıkarmış, bunlara yol göstermiş,

Tatarların bir edebiyatı olduğunu dünyaya göstermiş ve Tatar diline saygınlık kazandırmıştır (Bayramlı, 2007: 5-6).

Maîşet'in olay örgüsü kısaca şöyledir: *"Romanın baş kahramanı Halid Efendi, 60 yaşlarında bir deri tüccarıdır. Halime abıstay ile evlidir. Fatih ve Hâdiye isminde iki çocukları vardır. Eşi hayatta olmasına rağmen Halid Efendi ikinci bir eş almaya niyetlenir. Mahalle imamının tavsiye ettiği genç bir kıza, Rabia'ya talip olur. Ne garip tesadüftür ki, oğlu Fatih de Rabia'yı görüp beğenmiştir. Rabia'ya duygularını açmış ve bu duyguları karşılıksız kalmamıştır. Gizlice haberleşen gençler evlenmeye karar verirler. Halid Efendi, Rabia'yı kendine ister. Rabia'nın babası, yaşlı ve evli olmasına rağmen mal varlığı yüzünden kızını Halid Efendiye vermeye razı olur. Nikâhın yapılacağı gün Fatih'in, nikâhı kıyacak olan din adamına yazdığı mektupta Rabia'nın "akidli zevcesi" olduğunu, bu bakımdan bir başkası ile evlenmesinin yanlışlığını açıklaması üzerine nikâh yapılmaz. Halid Efendinin evlilik hayalleri suya düşer. Fatih, Rabia ile evlenir. Halid Efendi, Rabia'yı alamamanın acısıyla evdeki hizmetçilere ve ev halkına sebepsiz yere bağırıp çağırmaya ve kötü sözler söylemeye başlar. Babasının düşmanca tavırlarına dayanamayan Fatih evden ayrılır. Halid Efendi, Fatih'in evi terk etmesinden sonra bu kez Halime abıstaya bağırıp çağırmaya başlar. Halime abıstay da evi terk edip Fatih'in yanına gider. Yalnız kalan Halid Efendi bir müddet sonra hastalanır ve ölüme yaklaştıkça hatasının farkına vararak ailesinden af diler ve son nefesinde onlara nasihatta bulunarak hayata veda eder"* (Bayramlı, 2007: 6-7).

İkinci eş almanın yanlışlığı ve bunun yol açabileceği felaketler, eski-yeni çatışması, mektep ve medreselerin bozulması, bilgisiz din adamlarının İslam dinine uygun olmayan yanlış uygulamaları, cahil halkın bu tür din adamlarına körü körüne inanıp itaat etmesi, ailelerin kızlarını zorla evlendirme âdeti, kızların eğitimi, yeni usulde eğitim gibi konular *Maîşet*'in konusunu oluşturmaktadır (Bayramlı, 2007: 7).

Maîşet'te iki ana kahraman birbirine zıt iki karakteri temsil eder: Halid Efendi eskiyi, oğlu Fatih yeniyi. Halid Efendi, milleti felakete sürükleyen şeylerin yenilikler olduğunu düşünür ve bütün yeniliklere karşı çıkar. Fatih yenilikçi olup İstanbul Türkçesi ve Rusça bilir. Fatih, İsmail Gaspıralı'nın Rusya Müslümanlarını geliştirecek olan ekolün temsilcisidir. Fatih gibiler Rusya Müslümanlarını ileri götüreceklerdir. Maksudi, *Maîşet*'te değişim döneminde bulunan Kazan Türklerine

varlıklarını sürdürebilmeleri için neler yapmaları gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Maksudi'nin genç yaşta idealist bir üslupla kaleme aldığı bu eser, millî bir Tatar kimliği oluşturmada temel taşı vazifesi görmüş olup ne kadar Sovyet edebiyat tarihlerinde yer almasa da Kuzey Türklüğünün edebiyatında varlığını sürdürmeye devam edecektir (Bayramlı, 2007: 7-8)

DİL İNCELEMESİ

ŞEKİL BİLGİSİ

Şekil bilgisinin oluşumunda ve *Maîşet*'te tespit edilen eklerin sıralanışında Prof. Dr. Mustafa ÖNER'in *Bugünkü Kıpçak Türkçesi* adlı eserine ve yine Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN'un editörlüğünü yaptığı *Türk Lehçeleri Grameri* için Prof. Dr. Mustafa ÖNER'in yazdığı *Tatar Türkçesi* bölümüne bağlı kalındı.

1. YAPIM EKLERİ

1.1. İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ

1.1.1. +lıḳ / +lék

"Çok geniş kullanımı olan bu ekin başlıca işlevleri, meslek, layıklık, gereklilik, miktar, soyut kavrama, yer ve alet isimlerinin yapımı olarak belirlenebilir" (Öner 2007: 698). *Maîşet*'te genellikle soyut isimler türeten bu ekin örnekleri şunlardır:

avırlıḳ "ağırlık; zorluk" (15/1), *yaẖşılıḳ* "iyilik" (17/2), *aylıḳ* "bir ay süren" (30/8), *azġınlıḳ* "azgınlık" (72/16), *balalıḳ* "çocukluk" (34/6), *batırçılıḳ* "kahramanlık" (37/10), *baylıḳ* "zenginlik" (9/8), *bozıḳlıḳ* "bozukluk" (46/21), *bulġanlıḳ* "kabiliyetlilik, çalışkanlık, hünerlilik" (17/2), *buşlıḳ* "boşluk" (67/21), *cavçılıḳ* "görücülük, çöpçatanlık" (12/7), *cazibelék* "alımlılık" (48/6), *düşmānlıḳ* "düşmanlık" (61/16), *fedākārlıḳ* "fedakârlık" (35/24), *ẖilāflıḳ* "aykırılık, terslik, karşıtlık" (70/3), *ẖorlıḳ* "eksiklik, kötülük" (26/16), *ẖulḳsızlıḳ* "karaktersizlik" (47/1), *ḳarangılıḳ* "cahillik, kültürsüzlük" (56/7), *ḳartlıḳ* "yaşlılık" (52/1), *ḳıyuvlıḳ* "cesaret; atılganlık, kahramanlık" (39/11), *ḳoytılıḳ* "kötülük" (26/11), *mudlıḳ* "hilekârlık, oyunbozanlık" (72/5) *nāçārlıḳ* "kötülük; çirkinlik" (46/21), *nādānlıḳ* "cahillik" (48/22), *ostalıḳ* "ustalık" (8/11), *parlıḳ* "evlilik" (41/10), *ṣaranlıḳ* "cimrilik" (24/9), *ṣādlıḳ* "sevinç, mutluluk" (7/15), *ṭınlıḳ* "sessizlik, sakinlik" (67/21), *ṭınıçlıḳ* "esenlik, ferahlık, huzur, barış, sükûnet, rahatlık, gönenç" (5/14), *uñġaysızlıḳ* "zorluk, meşakkat" (14/15), *yalġızlıḳ* "yalnızlık" (65/20), *yarlılıḳ* "fakirlik" (26/7), *zūrlık* "büyüklük" (32/6); *bérlék* "birlik"(67/20), *kimçélék*

“eksiklik, kusur” (26/3), *çiterlék* “gerektiği kadar, yeterli” (9/4), *küñéllélék* “gönüllülük; keyiflilik, sevinç” (69/6), *münāsebetsézlék* “münasebetsizlik” (56/22), *edebsézlék* “edepsizlik” (41/19), çiténlék “çetinlik, zorluk” (15/1), *éçémlék* “içecek” (25/12), *faḳīrlék* “fakirlik” (72/3) *isenlék* “esenlik, sağlık” (44/10), *iskélék* “eskilik” (2/20), kéşélék “insanlık” (25/14), *kireklék* “gereklilik” (24/9) *küplék* “çokluk; bolluk” (77/3), *nānkörlék* “nankörlük” (72/14), *ʿömrlék* “ömür boyu” (23/7), *tözéklék* “asayiş, düzen” (39/19), *yeşlék* “gençlik” (34/13); açıḳ-*lıġ*-ı “açıklığı”(46/7), ağır-*lıġ*-ını “ağırlığını” (71/19), rıżā-*lıġ*-ını “razılığını” (21/15), bay-*lıḳ*-ım “zenginliğim” (68/21), bay-*lıġ*-ım “zenginliğim” (9/4), caylı-*lıġ*-ı “marifeti” (36/19), ḳart-*lıḳ*-ımda “yaşlılığımda” (68/18), osta-*lıġ*-ı “ustalığı” (2/1), şom-*lıġ*-ı “kötülüğü” (59/3); edebséz-*lég*-ém “edepsizliğim” (40/3), ir-*lég*-énden “yiğitliğinden” (22/7), iské-*lég*-é “eskiliği” (33/11), zīrek-*lég*-é “uyanıklığı” (32/3).

1.1.2. +çı / +çé

“Bu ekin işlevleri arasında “insanların belli bir hizmete, mesleğe, kuruluşa veya görüşe olan bağlarını bildirmek” veya daha başka ifade ile ‘meslek sahiplerinin veya uzmanlıkların adlarını, belli bir işle iştigal eden birini, belli bir kabiliyeti veya özelliği, sosyal bir akıma veya fikriyata bağlılığı adlandırmak’ şeklinde belirlenebilir” (Öner 2007: 698). Bu ekin *Maîşet*’teki örnekleri şunlardır:
ḫidmetçé “işçi, çalışan; hizmetçi” (29/5), *késeçé* “yankesici” (27/5), *tiréçé* “derici, deri tüccarı” (2/5), *uḳuvçı* “okuyucu, okur” (10/14), *yardemçé* “yardımcı” (24/3), *yazuvçı* “yazar, yazıcı” (24/9).

Aşağıdaki örneklerde bu ek *+çılıḳ / +çélék* şeklinde gelişme göstermiştir. Aşağıdaki örneklerin *batırçı*, *kimçé* şekilleri bulunmamaktadır:
batırçılıḳ “kahramanlık” (37/10), *kimçélék* “eksiklik, kusur” (33/14).

1.1.3. +lı / +lé

“Bu ekin esas işlevi aslında sıfat olarak kullanılan niteleme isimleri yapmaktır. İsimlerdeki nitelikleri, var olma, bulundurma, çokça var olma, bir yere, bir yöreye ait olma, mensubiyet gibi anlamları belirtir” (Öner 2007: 699). Bu ekin *Maîşet*’teki örnekleri şunlardır:

mürüvvetlü “insaniyetli” (2/13), *yeşlü* “yaşında” (37/5), *ᶜiffetlü* “namuslu” (39/16), ᶜaḳllu “akıllı” (41/7), *fehmlü* “anlayışlı” (41/7), *mihr-bānlu* “şefkatli” (52/14), *faẓīletlü* “faziletli” (56/18), *ḥürmetlü* “saygılı” (54/15); *abruylı* “itibarlı; namlı” (25/14), *aḫlaḳlı* “ahlaklı” (48/17), *aḳçalı* “paralı” (17/2), *ᶜakdlé* “nikâhlı” (54/22), *ᶜaḳllı* “akıllı” (5/10), *baḫtlı* “şanslı, talihli, bahtlı” (48/10), *biklé* “kilitli” (56/5), *bilgélé* “belli; ayan, açık” (12/12*),* *borçuvlı* “sıkıntılı, huzursuz” (61/3), *cağımlı* “sevimli, güzel, gönül okşayıcı, hoş” (11/21), *caylı* “uygun; hünerli” (7/12), *çamalı* “ılımlı, mülayim” (56/4), *çeçeklé* “çiçekli” (45/7), *devletlé* “zengin” (27/6), *edeblé* “edepli, terbiyeli (47/5), *éretlé* “düzenli” (27/19), *fāᵓidelé* “faydalı” (26/11), *fehmlé* “anlayışlı” (19/11), ġayéplé “suçlu, kabahatli” (25/1), *ḥamiyyetlé* “onurlu ve haysiyetli” (77/17), *ḥasretlé* “kederli, üzüntülü” (10/7), *ḫayrlı* “hayırlı, iyi, sevaplı” (72/10), *ḥeveslé* “istekli” (43/6), *ışanıçlı* “inançlı; güvenilir, sağlam”(13/14), *ᶜibretlé* “ibretli” (76/17), *ᶜiffetlé* “iffetli, namuslu” (73/8), *incülé* “incili” (49/7), *ispirtolı* “alkollü” (25/12), i*ᶜtibārlı* “itibarı, değeri olan, saygın” (2/15), *ḳadrlé* “değerli” (19/22), *ḳatuşlı* “afacan, zıpır” (76/5), *keyflé* “keyifli” (29/17), *ḳıymetlé* “pahalı” (50/2), *kilüşlé* “uyumlu, güzel” (10/16), *kireklé* “gerekli” (27/4), *ḳuvvetlé* “kuvvetli, güçlü” (47/19), *külmeklé* “gömlekli” (49/22), *maḳtavlı* “övgüye değer, değerli” (11/18), *moñlı* “kederli, hüzünlü, melankolik” (74/9), *oḫşavlı* “benzer, denk” (37/2), *raḥīmlé* “iyi kalpli, sevecen, şefkatli, insaflı, merhametli” (53/22), *riyālı* “ikiyüzlü” (18/12), *saᶜādetlé* “mutlu” (36/23), *sebeblé* “için, ötürü” (30/1), *şefḳatlé* “şefkatli, sevecen, iyi kalpli, iyi yürekli” (22/1), *şıñġırdavlı* “çınlamalı” (48/4), *taᶜẓīmlé* “saygılı” (74/16), *temlé* “tatlı; güzel (8/13), *terbiyelé* “terbiyeli” (47/21), *tertīblé* “düzenli” (38/24), *tevāẓuᶜlı* “alçakgönüllü” (73/7), *tevfīḳlı* “terbiyeli, edepli” (7/18), *töplé* “inanılır; ciddi” (24/18).

1.1.4. +sız / +séz

“Yukarıda ele aldığımız ve nesnede bir şeyin bulunduğunu gösteren -lı / -lé ekinin tersine, bir nesnede bir şeyin bulunmadığını, yani nesnede o niteliğin yokluğunu ifade eder” (Öner 2007: 699). Bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır: *aḫlaḳsız* “ahlaksız” (18/12), *aḳçasız* “parasız” (63/10), *ᶜaḳlsız* “akılsız” (67/9), *baḫtsız* “şanssız, talihsiz” (52/18), *caysız* “faydasız” (7/20), *cemāᶜatséz* “eşsiz” (65/14), *cünséz* “ahlaksız, edepsiz” (55/2), *çamasız* “sınırsız miktarda, çok” (54/6),

çalmasız “sarıksız” (56/3), *edebséz* “edepsiz, terbiyesiz” (46/13), *éçkérséz* “samimi, açık yürekli” (70/18), *éşséz* “işsiz” (15/16), *fāʾideséz* “faydasız” (56/5), *ġavāʾilséz* “dertsiz, sıkıntısız, belasız” (46/1), *ġayépséz* “suçsuz, kabahatsiz” (10/23), *ḫaberséz* “habersiz” (19/10), *ḥaḳsız* “ucuz; değersiz” (5/18) *ışanıçsız* “dönek, iki yüzlü” (70/12), *ʿiffetséz* “iffetsiz, namussuz” (73/8), *inṣāfsız* “edepsiz, terbiyesiz” (7/19), *irékséz* “elde olmadan, gayriihtiyari” (37/24), *keyfséz* “keyifsiz” (62/13) *kéşéséz* “sahipsiz” (5/7), *kiléşséz* “uygunsuz, çirkin, yakışıksız” (36/21), *küñélséz* “keyifsiz; kaygılı” (44/1), *nāmūssız* “namussuz” (55/10), *nihāyetséz* “sonsuz” (75/4), *oyatsız* “utanmaz, arsız, namussuz” (55/1), *ruḫṣatsız* “izinsiz” (39/21), *şöġılséz* “işsiz” (34/2), *şübheséz* “şüphesiz” (31/8), *tekellüfséz* “gösterişsiz” (50/3), *tiyüşséz* “gereksiz” (13/10), *tuḳtavsız* “durmadan, kesintisiz, aralıksız, sürekli” (64/4), *uñġaysız* “uygunsuz, elverişsiz, rahatsız, konforsuz” (40/5), *yemséz* “kötü” (50/19).

1.1.5. +çıḳ / +çék

“*Küçültme ve sevgi bildiren bu ekin kullanım sıklığı azdır”* (Öner 2007: 699). *Maîşet*'te bu ekin iki örneği ile karşılaşıldı:
ḥayvānçıḳ “hayvancık” (67/17), *uyınçıḳ* “oyuncak” (34/6).

1.1.6. +daş / +deş

“Eşlik, ortaklık fonksiyonuyla isimlerden isim yapan bu ek, Tatarcada Türkiye Türkçesine nazaran daha canlı ve yaygın olarak kullanılmaktadır” (Öner 2007: 700). *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
sırdaş “sırdaş” (34/15), *tiñdeş* “denk” (13/9), *köndeş* “kuma” (14/15), *ipdeş* “çok yakın dost, arkadaş, yoldaş (23/7), *ḳardeş-ıruv* “soy sop, eş dost” (28/4).

1.1.7. +çan / +çen

Bir şeye düşkünlük bağlılık veya görünüşle, kıyafetle ilgili vasıflar ifade eden (Öner 2007: 700) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
ḳayġıruvçan “kaygılı” (2/18), *vaḳsınuvçan* “düşkün” (7/3), *uḳuvçan* “okuyucu” (17/6), *totuvçan* “tutucu” (17/6), *şoraştıruvçan* “soruşturucu” (17/19), *ṭabuvçan* “bulucu, bulan” (30/17), *uylavçan* “düşünceli” (50/23), *açuvçan* “kızgın, öfkeli”

(61/3), *sızġıruvçan* “ah vah edici” (65/21), *ḳurḳuvçan* “korkan” (68/1), *uyçan* endişeli” (68/2), *döşénüvçen* “düşünen” (2/19), *külegelüvçen* “gölgeleyici” (15/13), *tikşérüvçen* “gözetici” (17/19), *köylevçen* “türkü söyleyici” (50/23), *kürüvçen* “görücü, gören” (67/1).

1.1.8. +raḳ / +rek

Nitelik adlarının karşılaştırılmasında kullanılan (Öner 2007: 700) bu ekin *Maîşet*'te dikkat çeken yönü zarf-fiil alan fiillerden sonra da kullanılıyor olmasıdır:
bulġanraḳ “daha çalışkan” (6/17), *ḳavşapraḳ* “şaşkınca” (12/12), *caltıpraḳ* “parlakça” (15/7), *ayırıpraḳ* “daha ayrı olarak” (37/18), *nıḳlapraḳ* “sağlamca” (58/20); *conlaçraḳ* “kıllıca” (2/8), *digengerek* “anlamda” (61/23), *azraḳ* “biraz” (4/24), *üzaldınaraḳ* “yalnızca” (6/18), *tabanaḳraḳ* “bodurca” (15/7), *zūrraḳ* “daha büyük” (17/20), *artıġraḳ* “daha çok” (31/10), *ṣoñġraḳ* “daha sonra” (45/16), *ḳızıġraḳ* “daha ilgi çekici” (48/7), *prastoyraḳ* “daha basit” (49/11), *yarlıraḳ* “daha fakir” (49/13), *Rusçaraḳ* “daha Rus gibi” (50/8),), *ḳartraḳ* “daha yaşlı” (62/2), *başdaraḳ* “daha başta” (65/17), *bikrek* “daha büyük” (23/8), *edebsézrek* “daha edepsiz” (36/13), *ḳatı süzlérek* “daha sert sözlü” (36/13), *tübenrek* “daha aşağı” (37/2), *yeşrek* “daha genç” (43/3), *cégét-simegrek* “daha deliakanlı gibi” (50/9), *kimrek* “daha az” (69/3).

1.1.9. +av / +ev

Ortaklık, beraberlik ifadeli isimler yapan bu ek hep sayı adlarına dayanmaktadır (Öner 2007: 700) ve *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
bérev “birisi” (15/12), *öçev* “üçü beraber” (67/14), *ikev* “ikisi” (67/18).

1.1.10. +nçı / +nçé

Sayı adlarından sıra sayıları yapmak için kullanılan (Öner 2007: 700) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlar:
bérénçé “birinci” (34/20), *ikénçé* “ikinci” (23/5), *öçünçé* “üçüncü” (48/5).

1.2. İSİMDEN FİİL YAPMA EKLERİ

1.2.1. +la- / +le-

"İsimlerden hem geçişli hem de geçişsiz fiiller yapan bu ekin çok geniş bir kullanımı vardır" (Öner 2007: 704). *Maîşet*'te bu ek aşağıdaki örneklerdeki gibidir: *külegele-* "gölgelemek" **(15/11),** *cırmala-* "torprakta çıkur veya hendek açmak, yırtmak" (3/10), *yamanla-* "kötülemek" (4/1), *şavla-* "bağırarark konuşmak" (4/2), *başla-* "başlamak" (4/22), *zürla-* "hürmet göstermek, yüceltmek" (4/24), *añla-* "anlamak" (6/1), *taşla-* "bırakmak, terk etmek" (10/13), *uyla-* "düşünmek" (10/13), *ḥisābla-* "hesaplamak" (14/22), *şaḳla-* "saklamak" (13/4), *aṭla-* "adımlamak" (21/4), *yıla-* "ağlamak" (21/16), *şayla-* "seçmek" tercih etmek" (41/13), *ṭıñla-* "dinlemek" (48/5), *yıġla-* "ağlamak" (52/8), *yoḳla-* "uyumak" (73/12), *dimle-* "ikna etmek" (2/20), *söyle-* "söylemek" (3/6), *éşle-* "çalışmak" (9/6), *céntékle-* "incelemek" (18/14), *ézle-* "aramak" (25/19), *köngéle-* "kıskanmak" (28/23), *köçle-* "birisini bir iş yapmaya mecbur etmek" (32/1), *tögelle-* "bir işi sonuna vardırmak, bitirmek, başarıyla tamamlamak"(44/14), *cökle-* "kabul etmek" (44/18), *köyle-* "bir ezgide türkü söylemek, bir melodiyi mırıldanmak" (48/7), *ésséle-* "sıcaktan hâlsiz kalmak" (48/14), *cebrle-* "zorlamak" (55/13), *naṣīḥatle-* "öğüt vermek" (59/22), *éretle-* " belli bir düzene sokmak, düzenlemek" (63/21), *ḳahrle-* "lanetlemek, sövmek" (64/4), *görle-* "gürlemek" (67/6) .

"Bu ekin üstüne gelen -n- dönüşlülük eki, -ş- işteşlik eki ve -t- ettirgenlik ekinin kalıplaştığı ve artık -la / -le ekli alt gövdesinin kullanılmadığı türler de vardır" (Öner 2007: 704):

1.2.1.1. +la-n- / +le-n-

azaplan- "eziyet görmek, meşakkat çekmek" (4/22), *açuvlan-* "kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek" (4/24), *şādlan-* "mutlu olmak" (12/15), *yalḳunlan-* "alevlenmek" (12/19), *dostlan-* "dost olmak" (19/19), *fāydalan-* "faydalanmak" (23/11), *parlan-* "evlenmek" (40/1), *ḫafālan-* "endişelenmek, telaşlanmak" (42/12), *düşmānlan-* "düşman olmak" (61/3), *nāçārlan-* "kötüleşmek, bozulmak" (73/15), *bélgéçlen-* "uzmanlaşmak" (3/8), *ḳanāᶜatlen-* "kanaat getirmek, razı olmak,

yetinmek, tatmin olmak” (3/20), *öylen-* “evlenmek” (7/13), *küñélsézlen-* “keyfi kaçmak, üzülmek” (23/21), *ḥasretlen-* “kederlenmek, üzülmek, mutsuz olmak” (42/12) *şiklen-* “şüphe etmek, kuşkulanmak” (53/11*)* *kérlen-* “kirlenmek, lekelenmek” (66/11) *keyflen-* “keyiflenmek” (66/12) *muḳaddeslen-* “kutsallaşmak” (74/12).

1.2.1.2. +la-ş- / +le-ş-

urṭaḳlaş- “ortaklaşmak” (15/23), *aġırlaş-* “ağırlaşmak; kötüleşmek” (66/19), *baḥiṣleş-* “iddialaşmak, tartışmak” (4/4), *beḫilleş-* “birbirini affetmek, gönül almak; vedalaşmak” (71/9).

1.2.2. +a- / +e-

“Bu ek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten birçok örnekte görülür” (Öner 2007: 704). *Maîşet*’te bu ek aşağıdaki örneklerdeki gibidir:

aşa- “yemek yemek” (67/3), *caltıra-* “parlamak, ışıldamak, ışık saçmak” (15/7), *çeyne-* “dedikodu yapmak” (21/5), *çorna-* “kaplamak, sarmak” (74/8), *ḳavşa-* “kuvvetli bir tesir altında kalıp ne yapacağını bilmemek, afallamak, şaşakalmak” (40/8), *ṣana-* “saymak, hesap etmek, miktarını tespit etmek; bir şey hakkında bir kanaat sahibi olmak, bir fikri olmak, sanmak” (6/21), *ṣına-* “sınamak, denemek” (37/17), *téle-* “dilemek, istemek” (62/6), *töbe-* “gözünü dikmek, bakışlarını bir yere odaklamak, bir yere dik dik bakmak” (20/7), *uyna-* “oynamak” (17/23), *yeşe-* “yaşamak” (14/4).

1.2.3. +ı- / +é-

“Yukarıdaki -a / -e ekiyle aynı işlevdedir” (Öner 2007: 704). *Maîşet*’te bu ek aşağıdaki örneklerdeki gibidir:

bayı- (bayurġa) “zengin olmak” (23/6), *kimé-* “azalmak, küçülmek” (kimüdé) (23/22), rencé- “kırılmak, üzülmek; bir şeyi kabul etmemek” (21/11), *ṭaşı-* “taşımak” (18/16), *ṭatı-* “tatmak” (tatuv) (23/17).

1.2.4. +ay- / +ey-

"Bu ekin geçişsiz ve özellikle vasıf adlarına dayanan tasvirli fiiller yaptığı görülüyor" (Öner 2007: 704). Bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

zūray- "büyümek" (8/10), *ḳartay-* " ihtiyarlamak, yaşlanmak, kocamak" (9/6), *azay-* "azalmak, seyrelmek" (13/14), *vaġay-* "küçülmek; değerini kaybetmek", (26/8), *moñġay-* "kaygılanmak, bunalmak, endişeye dalmak" (43/20), *ḳıngıray-t-* "eğmek"(60/18), *ḳatay-* "katlanmak" (70/15), *yaḳınay-* "yaklaşmak, yakınlaşmak" (72/1), *irkéney-* "genişlemek" (2/2), *kiñey-* "genişlemek, yayılmak" (34/9) *kübey-t-* "çoğaltmak, fazlalaştırmak" (73/1).

1.2.5. +al- / +el- ; +l-

térél- "dirilmek" (71/1) *tözel-* "düzelmek" (73/9) *yuġal-* "yok olmak" (25/17).

1.2.6. +sı-n- / +sé-n-

İsteme, eksikliği duyma, özleme gibi anlamlar taşıyan ve sadece olma bildiren gövdeler türeten -sı- / -sé- ekinin -n- dönüşlülük ekiyle genişleyip yine olma, sayma, ve kabul etme anlamları bildiren gövdeler türeten (Öner 2007: 705) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

ᶜacebsén- "şaşırmak, garipsemek, hayret etmek" (5/6), *buyṣın-* "boyun eğmek, egemenlik altına girmek" (6/9), *isrāfsın-* "israf etmek" (16/10), *kimsén-* "kendisini küçük görmek" (10/22), *vaḳsın-* "küçümsemek; küçük ve önemsiz şeylere kıymet vermek" (32/19).

1.2.7. +ġar- / +ger- ; +ḳar-

İsimlerden hem olma hem yapma bildiren (Öner 2007: 705) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

başḳar- "bir işi yerine getirmek, icra etmek, yapmak, başarmak" (24/7) *ḳotḳar-* "kurtarmak"(25/11).

1.2.8. +ar- / +er- ; +r-

"İsimlerden geçişsiz fiiler yapan bu ek, özellikle nitelik adlarından olma bildiren fiillerde görülür" (Öner 2007: 706). Bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır: *aġar-* "ağarmak" (2/10) *isér-* "sarhoş olmak" (25/18), *ḳızar-* "kızarmak, kırmızılaşmak" (40/12), *ostar-* "ustalaşmak" (32/5) *üzger-* "bir hâlden başka bir hâle geçmek, değişmek" (50/22), *yaṅġar-t-* "yenilemek, yenileştirmek" (65/8).

1.2.9. +ra- / +re-

Daha çok, yansıma seslere dayanan ve oluş bildiren fiiller yapan (Öner 2007: 706) bu ekin *Maîşet*'te sadece bir örneğine rastlanılmaktadır:
ṣayra- "ötmek" (ṣayrıy) (48/11)

1.2.10. +da- / +de-

"Bu ek de yansıma seslerden oluş bildiren fiiller yapmakta kullanılır" (Öner 2007: 706) ve *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
alda- "kandırmak" (13/17), *şarḳılda-* "kahkalarla gülmek" (49/23), *eyde-* "çağırmak, seslenmek" (32/16), *görélde-* "gürüldemek" (67/11).

1.3. FİİLDEN İSİM YAPMA EKLERİ

1.3.1. -v

"Bu ek bütün fiil kök veya gövdelerinden hareket adları (mastar, infinitif, Tat. isém fiġıl) yapar" (Öner 2007: 706). Bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
açuv "çok derin nefret hissi, hiddet, kızgınlık, öfke" (6/13), *açıluv* "açılmak" (8/16), *açuvlanuv* "kızmak" (61/5), *ādem buluv* "adam olmak" (77/18), *ᶜādet itüv* "adet etmek" (26/11), *aġır toyıluv* "ağır hissedilmek" (65/3), *ögrenüv* "öğrenmek" (32/17), *alda ṭotuv* "önde tutmak" (21/21), *alġa kitüv* "ileri gitmek" (8/12), *alışdıruv* "değiştirmek" (31/13), *añlav* "anlamak" (27/14), *añlatuv* "anlatmak" (5/2), *artdıruv* "arttırmak" (19/18), *aşav* "yemek" (22/20), *aşıḳa baruv* "acele etmek" (29/13), *avıruv* "hastalanmak" (71/1), *ayırılışuv* "ayrılışmak" (42/14), *azuv* "azmak" (2/22), *başlav* "başlamak" (28/19), *bayuv* "zenginleşmek" (14/24), *bélmev* "bilmemek"

(38/20), *bélüv* “bilmek” (11/23), (33/20), *bélgéçlenüv* “uzmanlaşmak” (3/8), *bélgértüv* “belirtmek” (55/9).

1.3.2. -ma / -me

“Fiilin sonunda ortaya çıkan iş, durum veya bu hareketin nesnesiyle ilgili isimler yapar” (Öner 2007: 701). Bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
iskéden ḳalma “eskiden kalma” (37/16), *tikme* “basit, değersiz, sıradan” (17/17), *bülme* “oda” (42/18).

1.3.3. -m

“Fiile ortaya çıkan iş ve durum hakkında kavram adları veya bu fiile bağlı çok çeşitli nesne adları yapan bir ektir” (Öner 2007: 701). Bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
ayırım “ayrı” (46/18), *kiyém* “giysi” (49/22), *ülém* “ölüm”(71/18), *yarım* “yarım, yarı” (30/4).

1.3.4. -ş

“Hareketi adlandırmak veya fiilin sonunda ortaya çıkan işi ifade etmek üzere isimler yapan bu ekin örnekleri, yukarıda görülen -v ekine denk bir işlevle kullanılmaktadır” (Öner 2007: 701). Bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
alış-bireş “ticaret” (17/14), *eydéş* “söyleyiş” (30/9), *ḳılanış* “davranış” (62/20), *kiléş* “dış görünüş, hâl” (39/21), *orış* “kavga, dövüşme” (64/11), *ölüş* “kısım, bölüm, parça, hisse, pay” (22/10), *ṭabış* “kâr, kazanç, gelir” (15/12), *ṭanış* “aşina, belli, tanıdık, bildik” (17/13), *yanlış* “yanlış” (7/9).

1.3.5. -maḳ / -mek

Türkiye Türkçesindeki gibi hareket adı olarak kullanılmayan bu ekin, az sayıda kalıplaşmış varlık adlarında kaldığı anlaşılıyor: élmek “ilmik”, tabışmaḳ “bilmece” (Öner 2007: 701). Bu ek *Maîşet*'te Türkiye Türkçesindeki gibi hareket adı olarak kullanılmıştır. Bunda eserin yazıldığı dönemin imparatorluk dili Osmanlı Türkçesinin etkisinden söz edilebilir:

uylamaḳ “düşünmek” (19/10), *alup tormaḳ* “alıp durmak” (23/11), *éç poşmaḳ* “canı sıkılmak” (34/2), *yazuv yazmaḳ* “yazı yazmak” (38/9), *almaḳ éste-* “almak istemek” (39/10), *parlanmaḳ* “evlenmek” (40/1), *oyalmaḳ* “utanmak, çekinmek, ar duymak” (40/2), *tapmaḳ* “bulmak” (39/18), *yazuv ṭanımaḳ* “okuma yazmak bilmek” (48/22), *zevce olmaḳ* “eş olmak” (51/6), *ükénéçde ḳaldırmaḳ* “pişmanlıkta bırak ak” (53/2), *ḥaṭ yazmaḳ* “mektup yazmak” (56/19), *gazéte almaḳ* “gazete almak” (61/17), *ṭañmaḳ* “inkâr etmek, yok saymak” (62/4), *ᶜilm artdırmaḳ öçün* “ilim arttırmak için” (62/9), *maḥrūm ḳalmaḳ* “mahrum kalmak” (65/16), *üç almaḳ* “öç almak1 (66/7), *muḥabbet cıymaḳ* “sevgi yığmak” (67/10), *ḳuşılmaḳ* “katılmak” (77/8), *tuġmaḳ* “doğmak” (77/10), *zūr ādem bulmaḳ* “büyük adam olmak” (77/14).

1.3.6. -k / -ḳ

Fiilin nesnesinde oluşan durumu gösteren veya nesneyi adlandıran (Öner 2007: 702) bu ekin *Maîşeṭ*'teki örnekleri şunlardır:

açıḳ “açık”(27/2), *artıḳ* “artık” (17/2), *bozıḳ* “bozuk” (26/21), *ozaḳ* “uzak” (54/13), *parlaḳ* “parlak” (51/8), *sızıḳ* “çizgi” (12/17), *ṣuvıḳ* “soğuk” (62/19), *ṭanıḳ* “tanık, şahit” (36/13), *tişük* “delik” (17/24), *yazıḳ* “günah” (47/22), *yıraḳ* “uzak” (27/14), *yomşaḳ* “yumuşak” (41/20).

1.3.7. -aḳ / -ek

Bilhassa fiille ilgili nesne adı yapmak üzere kullanım alanında gördüğümüz (Öner 2007: 702) bu ekin *Maîşeṭ*'teki örnekleri şunlardır:

ḳunaḳ “misafir, konuk” (17/14), *ḳıvraḳ* “kıvrak” (50/5), *pıçaḳ* “bıçak” (73/9), *bülek* “armağan, hediye” (28/20).

1.3.8. -ḳı / -ké

Fiilin gösterdiği harekete bağlı olarak nesne ve alet adları yapma işleviyle gördüğümüz (Öner 2007: 702) bu ekin *Maîşeṭ*'teki örnekleri şunlardır:

çıġınḳı “çıkık” (15/7), *kölké* “komedi” (3/9).

1.3.9. -ġıç ; -ḳıç / -kéç

Fiilin ilgili olduğu nesne ve özellikle alet isimleri yapmakta kullanılan (Öner 2007: 702) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

ḳılanġıç "hareket"(43/5), *yırtḳıç* "yırtıcı" (64/22) *isértkéç* "içki" (25/12).

1.3.10. -ç

"Fiillerin daha ziyade dönüşlü gövdelerine eklenerek, fazlalık, aşırılık ifade eden veya fiilin sonunda ortaya çıkan hali bildiren isimler yapar" (Öner 2007: 702). Bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

calınıç "rica, dilek; yalvarma" (11/7), *ḳuvanıç* "kıvanç, sevinç"(14/9), *ışanıç* "inanç" (15/3), *ḳızġanıç* "acınacak hâlde, zavallı" (26/20), *söyénéç* "sevinç, neşe" (43/24), *ükénéç* "pişmanlık" (53/2), *cuvanıç* "teselli, avuntu" (62/12).

1.3.11. -çaḳ / -çek

Fiilden nesne adları veya fazlalık ifade eden adlar yapan (Öner 2007: 702) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

ṣaḳlançaḳ "çekingen" (10/18), *ṣorançaḳ* "dilenci" (19/2), *imçek* "göğüs, meme" (12/17).

1.3.12. -kén

Daha çok tek heceli fiillerden büyültme, aşırılık anlamında isimler yapan (Öner 2007: 702) bu ekin *Maîşet*'te sadece bir örneğine rastlanıldı:

irkén "geniş" (29/6).

1.3.13. -n

Fiillerin oluşu veya yapılışıyla ilgili isimler, kavram adları türeten (Öner 2007: 702) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

ozın "uzun" (41/5), *uyın* "oyun" (51/1), *yaḳın* "yakın"(48/4).

1.3.14. -mış / -méş

Türkiye Türkçesinde sıfat-fiil eki olarak kullanılan ve Tatarcada fiilden isim yapma hâline gelen (Öner 2007: 702) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
tormış "hayat" (2/2), *uḳımış* "tahsil, öğretim" (12/7), *ṭuġmış* "doğuş" (31/17), *yazmış* "kader" (45/3), *yiméş* "meyve" (20/12).

1.3.15. -ḳa

Fiilerden nesne adı yapma fonksiyonuyla görülen (Öner 2007: 702) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
ḳışḳa "kısa" (45/24), *ḳapḳa* "kapı" (55/21).

1.4. FİİLDEN FİİL YAPMA EKLERİ

1.4.1. -ma- /-me-

Bütün fiilerin olumsuz gövdelerini yapan (Öner 2007: 706) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:
uḳılma- "okunmamak" (4/18), *riyā bulma-* "riya olmamak (4/23), *namāzdan ḳalma-* "namazdan kalmamak" (5/4), *buyṣınma-* "boyun eğmemek" (6/9), *yaraṭma-* "sevmemek" (6/20), *onıtma-* "unutmamak" (9/14), *uylama-* "düşünmemek" (11/13), *ozaḳġa ḳaldırma-* "uzağa kaldırmamak" (12/8), *ozaḳ ṭorma-* "uzak durmamak" (13/19), *uzma-* "büyümemek" (14/16), *ḥarāmına ḥelāléne baḳma-* "haramına helaline bakmamak" (16/17), *anġa monġa ḳarama-* "ona buna bakmamak" (20/5), *ḥarām ḳatışma-* "karama karışmamak" (20/14), *oḫşama-* "benzememek" (24/12), *inṣāfnı cuyma-* "insafı kaybetmemek" (31/22), *hevesé ṣuvınma-* "hevesi soğumamak" (31/23), *iḫlāṣ ḳuyma-* "ihlas koymamak" (36/18), *tuḳtama-* "durmamak" (42/3), *ḫafālanma-* "endişelenmemek" (44/21), *isé kitme-* "aklı gitmemek" (6/15), *iyülesé kilme-* "eğilmek istememek" (6/18), *ḫoş kürme-* "hoş görmemek" (11/8), *bélme-* "bilmemek" (19/1), *töşme-* "düşmemek" (22/20), *ütkerme-* "geçirmemek" (23/17), *işétme-* "işitmemek" (24/11).

1.4.2. -n-

Fiillerden ifade eden gövdeler (Tat. ḳaytım yüneléşé "dönüş yönelişi") yapan (Öner 2007: 706) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

açuvlan- "öfkelenmek" (64/13), *añlan-* "anlaşılmak" (33/1) *baġlan-* "bağlanmak" (69/1) *başlan-* "başlanmak" (8/10), *bélén-* "bilinmek" (40/13), *biklen-* "kapanmak" (56/16) *bizen-* "süslenmek" (49/15) *bulın-* "bulunmak" (19/9) *ḥāẓırlan-* "hazırlanmak" (45/12) *ḥisāblan-* "hesaplanmak" (18/21) *ḫorlan-* "sövülmek" (40/12) *ḳaplan-* "kaplanmak" (50/2) *kiyén-* "giyinmek" (49/14), *köyén-* "kaygılanmak" (28/15) *kürén-* "görünmek" (61/1), *maḳtan-* "övünmek" (22/5) *nikāḥlan-* "nikâhlanmak" (59/23) *ṣaḳlan-* "saklanmak" (46/1) *yulına ṣalın-* "yoluna koyulmak" (2/3) *söyén-* "sevinmek" (29/1) *söylen-* "söylenmek" (6/17), *ṣuvın-* "soğumak" (31/23) *ṭotın-* "tutunmak" (28/24 *uylan-* "efkârlanmak" (68/4) *ülçen-* "ölçülmek" (50/4) *ütén-* "rica etmek" (30/8).

1.4.3. -l-

Fiillerden edilgenlik veya öznesi belirsizlik ifade eden gövdeler yapan (Tat. töşém yüneléşé "geliş yönelişi") yapan (Öner 2007: 707) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

açıl- "açılmak" (25/21), *aşal-* "(yemek) yenilmek" (16/4), *ayırıl-* "ayırılmak" (71/4), *béldérél-* "bildirilmek" (47/21), *bozıl-* "bozulmak" (5/13), *cıyul-* "yığılmak" (56/13), *evérél-* "evrilmek" (10/7), *iyül-* "eğilmek" (6/18), *ḳaral-* "bakılmak, görüşülmek" (57/4), *ḳırıl-* "kırılmak" (71/3), *ḳaşı küzé ḳoyıl-* "kaşı gözü oynamak" (15/15), *ḳuşıl-* "katılmak" (77/8) *ḳuyıl-* "koyulmak; verilmek" (55/21), *kürél-* "görülmek" (50/22), *küterél-* "götürülmek" (8/21) *oyal-* "utanmak, çekinmek, ar duymak" (8/19), *şanal-* "sayılmak, hesap edilmek; farz edilmek" (36/3), *sügél-* "söğülmek" (61/18), *ṭapşırıl-* "teslim edilmek" (53/8), *ṭıyıl-* "tasdik edilmemek, yasak edilmek" (26/20), *uḳıtıl-* "okutulmak" (5/2), *ṭuy yasal-* "düğün yapılmak" (60/20), *yazıl-* "yazılmak" (40/9), *yeşérél-* "gizlenmek, saklanmak" (53/20), *yiberél-* "gönderilmek" (12/9), *yörétél-* "yürütülmek" (24/6).

1.4.4. -ş-

Fiillerin ortaklaşma ifade eden gövdelerini yapan (Tat. urtaklık yüneléşé) (Öner 2007: 707) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

ayırılış- "birbirinden ayrılmak" (42/14), *vaᶜdeler biréş-* "karşılıklı mühlet vermek" (51/18), *cıyulış-* "toplanmak, toplaşmak" (27/7), *cıyış-* "toplamak" (32/17), *göréldeş-* "şen şakrak yaşamak" (67/11), *iréş-* "erişmek, ulaşmak" (32/9), *ḳatış-* "karışmak, iç içe olmak, alışveriş hâlinde olmak" (47/8), *kiléş-* "yakışmak, uymak" (48/3), *köléş-* "gülüşmek" (18/2), *ḳuvanış-* "karşılıklı sevinmek" (60/8), *vaᶜdeler ḳuyış-*"karşılıklı vade koymak, vermek" (60/10), *küréş-* "görüşmek" (42/3), *orış-* "çok kızıp dövüşmek; hücum etmek; dalaşmak" (61/5), *isenlék savlıḳ şoraş-* "karşılıklı hâl hatır sormak, birbirine iyi dileklerde bulunmak" (44/10), *söyéneş-* "karşılıklı sevinmek" (60/9), *söyéş-* "karşılıklı sevmek" (10/6), *söyleş-* "konuşmak" (12/12), *şādlanış-* "karşılıklı mutlu olmak" (68/12), *yaratış-* "karşılıklı sevmek" (55/8), *yıġlaş-* ağlaşmak (71/19).

1.4.5. -dır- / -dér- ; -tır- / -tér-

Fiillerin oldurma ve yaptırma (faktitif) ifadeli gövdelerini yapan bu ek (Tat. yökletüv yüneléşé) "yükletme yönelişi") için (Öner 2007:707) *Maîşet*'te şu örnekler ile karşılaşılmaktadır:

şaldır- "ev yaptırmak" (5/15), *buldır-* "oldurmak" (6/20), *ozaḳġa ḳaldır-* "uzağa bırakmak" (12/8), *artdır-* "arttırmak" (19/18), *ḳızdır-* "öfkelendirmek "(20/8), *alışdır-* "alıştırmak" (31/13), *ṭuldır-* "doldurmak" (31/14), *uḳıtdır-* "okutturmak" (35/14), *çaġışdır-* "karşılaştırmak" (37/17), *bozışdır-* "bozuşturmak" (46/14), *cıyışdır-* "yığdırmak" (49/1), *tuzdır-* "eskitmek" (57/2), *ḫorlandır-* "hor gördürmek" "(62/7), *tuydır-* "doyurmak" (64/5), *ḳordır-* "kurdurmak" (74/7), *yazdır-* "yazdırmak" (74/8), *köldér-* "güldürmek" (6/4), *bizdér-* "bezdirmek" (10/5), *öylendér-* "evlendirmek" (12/15), *sündér-* "söndürmek" (12/20), *sizdér-* sezdirmek" (12/21), *kündér-* "alıştırmak; razı etmek" (13/16), *eylendér-* "döndürmek, çevirmek" (20/20), *béldér-* "bildirmek" (40/1), *işétdér-* "işittirmek" (42/6), *ükéndér-* "pişman etmek" (66/7), *ġarlendér-* "utandırmak" (69/8), *fāᵓidelendér-* "faydalandırmak" (77/4), *kiléştér-* "aklına getirmek; yakıştırmak"(3/22).

1.4.6. -t-

Yine fiilden oldurma ve yaptırma ifade eden -t- eki (Öner 2007: 707) için *Maîşet*'te şu örnekler ile karşılaşılmaktadır:

añlat- "anlatmak, açıklamak" (39/14), *azayt-* "azaltmak, seyreltmek" (25/19), *bélgért-* "belirtmek, bildirmek" (39/14), *cılat-* "ağlatmak" (51/21), *éşlet-* "çalıştırmak" (6/16), *ézlet-* "aratmak" (12/3), *küñél ḳaralt-* "gönül karartmak" (4/2), *ḳavşat-* "afallatmak, şaşakaldırmak" (42/17), *kért-* "birisinin girmesine, geçmesine izin vermek" (53/21), *ḳıngırayt-* "eğmek" (60/18), *kimét-* "azaltmak, küçültmek" (25/20), *kiñeyt-* "genişletilmek, kapsamını artırmak" (75/20), *kiptért-* "kurutturmak" (56/10), *ḳotırt-* "kudurtmak, tahrik etmek, kızdırmak" (43/17), *küçért-* "göçürtmek, göç ettirmek" (63/20), *néçkert-* "inceltmek" (56/11), *oḫşat-* "benzetmek, benzerlik kurmak" (7/7), *rencét-* "üzmek, hakaret etmek, eziyet etmek, kırmak, gücendirmek" (9/1), *şorat-* "sordurmak" (12/3), *tanıt-* "tanıtmak; öğretmek" (30/4), *tuḳtat-* "durdurmak" (11/8), *uḳıt-* "okutmak" (30/8), *küñéléné uţırt-* "oturtmak" (23/12), *yörét-* "yürütmek" (15/8).

1.4.7. -ar / -er ; -r-

Yaptırma ve oldurma ifadeli bir diğer şekil olan -r- eki (Öner 2007: 708) için *Maîşet*'te şu örnekler ile karşılaşılmaktadır:

buran çıġar- "büyük kavga çıkarmak" (61/8), *ḳaytar-* "geri çevirmek, geriye göndermek" (72/14), *ᶜömr kiçér-* "ömür geçirmek" (36/23), *küçért-* "göçürtmek, göç ettirmek" (63/20), *péşér-* "pişirmek" (16/9), *ẓarar tigér-* "zarar getirmek" (6/19), *küzénden töşér-* "gözünden düşürmek" (31/17).

1.4.8. -ġala-

Hareketin tekrarını ve devamlılığını ifade eden fiil gövedeleri yapan (Öner 2007: 708) bu ekin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

çıḳġala- "çıkadurmak" (76/4), *bulġala-* "olagelmek" (bulġalıy idé) (3/19), *barġala-* "gidip gelmek , hep gitmek" (barġalıydır idé) (17/1).

1.4.9. -msıra- / -msére-

Fiilin gösterdiği harekete bir azaltma ifadesi katan (Öner 2007: 708) bu ekin *Maîşet*'teki tek örneği şudur:

kölémsére- "gülümsemek" (40/13).

2. ÇEKİM EKLERİ

2.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ

2.1.1. Çokluk: +lar / +ler

Maîşet'te çokluk eki *+lar / +ler* için örnekler şunlardır:

ul yıllar "o yıllar" (2/5), *yaẖşı ṣıfatlar* "iyi sıfatlar" (2/14), *başḳa tuġrılar* "başka doğrular" (3/7), *yaẖşılıḳlar* "iyilikler" (3/15), *nizāᶜlar* "kavgalar" (3/18), *zamānlar* "zamanlar" (4/20), *aḳçalar* "paralar" (4/23), (4/24), *mollālar* "mollalar" (6/2), *ḳızlar* "kızlar" (7/19), *uḳuçılar* "okurlar" (10/14), *ẖatunlar* "kadınlar" (11/5), *cavçılar* "dünürler" (12/3), *uñġaysızlıḳlar* "zorluklar" (14/15), *ışanıçlar* "inançlar" (15/3), *bayramlar* "bayramlar" (15/15), *ṣadaḳalar* "sadakalar" (18/15), *çuvalçıḳlar* "karışıklıklar" (24/8), *ṣumlar* "rubleler" (24/23), *kürkem ẖulḳlar* "güzek huylar" (31/13), *ḳılanışlar* "davranışlar" (36/22), *ḳarçıḳlar* "yaşlı kadınlar" (38/7), *ẖaṭlar* "mektuplar" (42/2), *tutaşlar* "yetişkin kızlar" (49/17), *ṭuylar* "düğünler" (54/3), *ṭavıḳlar* "tavuklar" (67/19), *ẖanımlar* "hanımlar" (76/6), *nerseler* "şeyler" (3/1), *delīller* "deliller" (3/2), *éşler* "işler" (3/5), *medreseler* "medreseler" (3/9), *şākirdler* "öğrenciler" (3/18), *pīş-ḳademler* "dervişler" (4/11), *ᶜālimler* "alimler" (5/5), *kiñeşler* "nasihatler" (6/15), *yégétler* "yiğitler" (7/18), *çiténlékler* "zorluklar" (15/1), *kıyémler* "giysiler" (15/6), *könler* "günler" (15/18), *éçémlékler* "içecek" (25/12), *süzler* "sözler" (50/13), *ādemler* "adamlar" (56/19), *söyénéçler* "sevinçler" (60/3), *zayavliniyeler* "dilekçeler" (63/22), *üténüvler* "ricalar" (66/18), *maîşetler* "yaşamlar" (68/3), *vaṣiyyetler* "vasiyetler" (73/10).

2.1.2. İyelik

Maîşet'teki iyelik ekleri aşağıda bulunan tablodaki gibidir:

		Maîşet
teklik	1.ş.	+m
	2.ş.	+ñ
	3.ş.	+ı/+é, +sı/+sé
çokluk	1.ş.	+mız/+méz
	2.ş.	+ñız/+ñéz
	3.ş.	+ları/+leré

2.1.2.1. Teklik Birinci Şahıs İyelik Eki: +m

baẖtım “bahtım” (8/14), *baylıġım* “zenginliğim” (9/4), *muḥabbetém* “muhabbetim” (9/6), *üzém* “kendim” (20/22), *sözém* “sözüm” (22/23), *Ḫudayım* “Allahım” (14/4), *miném uyımça* “benim görüşüme göre” (16/1), *şoñġa ḳaldırmavum* “sona bırakmamam” (35/18), *uḳuvum* “okumam” (39/2), *miném kiñeşém* “benim tavsiyem” (20/8).

2.1.2.2. Teklik İkinci Şahıs İyelik Eki: +ñ

éşéñ “işin” (14/6), *cemāᶜatéñ* “eşin” (20/19), *üzéñ* “kendin” (21/13), *éçéñ* “için” (40/2), *sinéñ östéñ* “senin üstün” (44/7), *ᶜilméñ* “ilmin” (50/3), *edebéñ* “edebin” (50/3), *sinéñ keyféñ* “senin keyfin” (52/17), *ᶜaḳlıñ* “aklın” (20/20), *ẖulḳıñ* “karakterin” (20/20), *ḳulıñ* “elin” (33/12), *ḳızıñ* “kızın” (37/16), *aẖlākıñ* “ahlakın” (39/22), *cemālıñ* “güzelliğin” (39/22).

2.1.2.3. Teklik Üçüncü Şahıs İyelik Eki: +ı / +é, +sı / +sé

ostalıġı “ustalığı” (2/1), *tormışı* “hayatı” (2/2), *Müselmān ḳulında* “Müslüman elinde” (2/6), *şaḳalı* “sakalı” (2/9), *saçı* “saçı” (2/9), *mıyıġı* “bıyığı” (2/9), *ostası* “ustası” (2/4), *zürısı* “büyüğü” (2/15), *aḳçası* “parası” (3/13), *atası* “atası” (7/6), *ẖafāsı* “endişesi” (45/20), *süzé* “sözü”(2/15), *ᶜādeté* “adeti” (5/7), *iskélégé* “eskiliği” (33/11), *küñélé* “gönülü” (40/10), *sevdesé* “ticareti” (15/3), *medresesé* “medresesi” (18/16), *ẖelfesé* “hocası” (27/22), *etkesé* “babası” (54/22), *enkesé* “annesi” (66/3).

2.1.2.4.Çokluk Birinci Şahıs İyelik Eki: +mız / +méz

medreseméz "medresemiz" (5/12), *şākirdleréméz* "öğrencilerimiz" (5/12), *ḫalḳımız* "halkımız" (11/10), *ḳızımız* "kızımız" (13/2), *şehréméz* "şehrimiz" (13/4), *milletéméz* "milletimiz" (16/6), *kéşéleréméz* "kişilerimiz" (18/22), *herḳayumız* "herbirimiz" (19/6), *béznéñ uyımızça* "bizim fikrimize göre" (29/20), *ḥikāyeméz* "hikayemiz" (19/13), *yeşlékéméz* "gençliğimiz " (26/12), *kesbleréméz* "ticaret-lerimiz" (35/8), *devletéméz* "zenginliğimiz" (35/15).

2.1.2.5.Çokluk İkinci Şahıs İyelik Eki: +ñız / +ñéz

ḫulḳıñız "huyunuz" (39/22), *ʿāşıḳıñız* "aşığınız" (40/4), *ḫaṭıñız* "mektubunuz" (41/2), *ḳızıñız* "kızınız" (54/16), *ḳulıñız* "eliniz" (58/23), *üzéñéz* "kendiniz" (4/14), *séznéñ töséñéz* "sizin simanız" (39/21), *zevceñéz* "karınız" (41/17), *ḫādimeñéz* "hizmetçiniz" (41/17), *küñéléñéz* "gönülünüz" (41/21), *enkeñéz* "anneniz" (71/5).

2.1.2.6.Çokluk Üçüncü Şahıs İyelik Eki: +ları / +leré

maşlaḥatları "işleri" (3/7), *tormışları* "hayatları" (3/19), *gümānları* "şüpheleri" (5/21), *ḫatunları* "hatunları" (7/16), *moñları* "sıkıntıları" (52/7), *tökleré* "tüyleri" (2/10), *süzleré* "sözleri" (6/4), *ipdeşleré* "dostları" (25/5), *öylenüvleré* "evlenmeleri" (36/1), *kiyémleré* "giysileri" (62/17).

2.1.3. Aitlik: +ḳı / +ké, +ġı / +gé

"Bu ek isimlerden bağlılık, bulunma ve aitlik bildiren nitelik adları yapar. Bir nesneyi bağlı olduğu başka bir nesneye göre adlandırır. Yapım eki olmasına rağmen ilgi ve bulunma eklerinden sonra gelebilme özelliği vardır. İlgi ekinden sonraki kullanımı geniz nazalinin erimesiyle (-nıñḳı / -néñké>) -nıḳı / -néké biçiminde kalıplaşmıştır" (Öner 2007: 699). *Maîşet*'te bu ekin örnekleri aşağıdaki gibidir:

ḫaḳındaġı "hakkındaki" (3/6), *maḥalleséndegé* "mahallesindeki" (3/12), *yortdaġı* "evdeki" (10/8), *zamāndaġı* "zamandaki" (16/10), *tişükéndegé* "deliğindeki" (17/24), *arasındaġı* "arasındaki" (19/2), *açuvlanġandaġı* "öfkelendiğindeki" (62/10), *aġızġı* "ağızdaki" (54/10), *āḫirdaġı* "sondaki" (58/4), *aradaġı* "aradaki" (67/19), *aralarındaġı* "aralarındaki" (60/11), *bérbérénké* "birbirininki" (42/10), *bézdegé* "bizdeki" (49/23), *ṣoñġı* "sonuncu" (27/22), *vaḳtdaġı* "vakitteki" (43/24), *ḫaṭıñızdaġı* "mektubunuzdaki "(53/9), *İslāmdaġı* "İslamdaki" (75/12), *bérbéréméznéké*

“birbirimizinki” (54/16), *üzémézneké* “kendimizinki” (55/7), *minéké* “benimki” (57/19), *ısméndeké* “ismindeki” (63/4), *élékké* “önceki” (67/6), *ḥisabdaké* “hesaptaki” (67/13), *iskédeké* “eskideki” (68/2), *evvelké* “evvelki” (68/7), *medresedegé* “medresedeki” (18/7), *fikrdegé* “fikirdeki” (21/18), *künéléndegé* “gönülündeki” (39/14), *éçéndegé* “içindeki” (41/4), *östéndegé* “üstündeki” (50/14), *yeşéndegé* “yaşındaki” (51/24), *kileçekdegé* “gelecekdeki” (54/8), *kiçeséndegé* “gecesindeki” (60/3), *ḥāẓırdagé* “hazırdaki” (62/19), *ᶜıydlerdegé* “bayramlardaki” (68/13), *ḥāẓırgé* “şimdiki” (69/15), *tüşeképdegé* “döşeğindeki” (71/18), *irtegé* “sabahki” (73/21).

2.1.4. İlgi Hâli: +nıñ / +néñ

Maîşet’te ilgi hâli ekinin örnekleri şunlardır ve bu ekin, aitlik eki *+ḳı / +ké* ile kullanımında geniz n’si erimiştir *(-nıñḳı / -néñké> -nıḳı / -néké)* :

ḥalḳnıñ “halkın” (2/22), *tormışlarınıñ* “hayatlarının” (3/19), *bayġuranıñ* “cimri zenginin” (6/2), *atasınıñ* “atasının” (8/5), *Ḫudānıñ* “Allah’ın” (10/20), *mollānıñ* “mollanın” (11/21), *ḳardeş-ıruvlarınıñ* “eş dostlarının” (28/4), *tutaşınıñ* “evlenmemiş yetişkin kızının” (36/17), *ḳartlarnıñ* “yaşlıların” (42/22), *yorṭımıznıñ* “evimizin” (43/11), *murādımıznıñ* “muradımızın” (44/7), *açuvınıñ* “öskesinin” (62/14), *baḥtsızlarnıñ* “bahtsızların” (68/16), *uġılımnıñ* “oğulunun” (69/7), *alarnıñ* “onların” (76/20), *éşlerénéñ* “işerinin” (8/12), *üzénéñ* “kendinin” (9/17), *sevgilüsénéñ* “sevgilisinin” (10/13), *ḫidmetçésénéñ* “hizmetçisinin” (15/16), *şehrémézneñ* “şehrimizin” (16/4), *milletémézneñ* “milletimizin” (19/5), *üzémézneñ* “kendimizin” (19/13), *kiyevénéñ* “damdının” (20/18), *nerselernéñ* “şeylerin” (24/10), *yégétlernéñ* “delikanlıların” (24/22), *isértkéçnéñ* “içkinin” (25/18), *herbéréméznéñ* “herbirimizin” (26/1), *ḫelfesénéñ* “hocasının” (28/6), *bīçārenéñ* “biçarenin” (53/21), *kügerçénlerénéñ* “güvercinlerinin” (67/5), *bérbéréméznéké* “birbirimizinki” (54/16), *üzémézneké* “kendimizinki” (55/7), *minéké* “benimki” (57/19).

2.1.5. Yükleme Hâli: +nı / +né

Maîşet’te hem yalın hem iyelik ekli bütün sözlerin yükleme hâli çekiminde *+nı/+né* eki kullanılmıştır:

iskéçe buluvnı “eskice olmayı” (2/22), *Ḫālid Aġaynı* “Ḫālid Aġay’ı” (3/16), *manṭıḳnı* “mantığı” (4/1), *ḳāżīnı* “kadıyı” (4/11), *dünyānı* “dünyayı” (4/19), *yazuvnı* “yazıyı” (4/22), *alarnı* “onları” (5/15), *añlaġanlarnı* “anlayanları” (6/1), *şākirdlerné* “öğrencileri” (3/22), *süzné* “sözü” (4/7), *meclisné* “meclisi” (6/4), *żarar itüvné* “zarar etmeyi” (6/20), *ādemné* “adamı” (34/2), *nersené* “nesneyi” (39/17), *sézné* “sizi” (39/20), *balamnı* “çocuğumu” (20/16), *ḫaṭımnı* “mektubumu” (40/1), *başımnı* “başımı” (43/13), *anamnı* “annemi” (68/19), *mālımnı* “malımı” (69/5), *üzémné* “kendimi” (20/22), *Fātiḥémné* “Fātiḥ’imi” (52/1), *bīçāremné* “biçaremi” (53/4), *ᶜömrémné* “ömrümü” (72/3), *devletéñné* “zenginliğini” (72/13), *ḫidmetéñné* “hizmetini” (72/13), *cemāléñné* “güzelliğini” (72/13), *üzéñné* kendini” (72/13), *ᶜiffetéñné* “iffetini” (73/8), *ḳızıñnı* “kızını” (37/16), *cılavıñnı* “ağlamanı” (55/16), *uġılıñnı* “oğlunu” (59/13), *yaḫşılıḳlarıñnı* “iyiliklerini” (72/15), *balalarıñnı* “çocuklarını” (72/21),*üzénéñ bu uyını* “kendinin bu fikrini” (3/1), *muvāfiḳ buluvını* “muvafık olmasını” (3/21), *üzénéñ nādānlıḳını* “kendinin cahilliğini” (4/9), *açuvlanġanını* “öfkelendiğini” (4/24), *uġılını* “oğlunu” (71/1), *żihnéné* “zihnini” (4/5), *revişéné* “tarzını” (5/23), *üzéné* “kendini” (6/16), *télegenéné* “dilediğini” (6/19), *küñéléné* “gönlünü” (10/12), *ḳızımızını* “kızımızı” (13/2), *ḫalḳımızını* “halkımızı” (13/22), *rāḥatımızını* “rahatımızı” (52/13), *kimçéléklerémézné* “eksikliklerimizi” (27/1), *éşlerémézné* “işlerimizi” (35/10), *éşémézné* “işimizi” (35/15), *devletémézné* “zenginliğimizi” (35/15), *bérbérémézné* “birbirimizi” (69/20), *ḫulḳıñızını* “huyunuzu” (39/22), *ḫaṭıñızını* “mektubunuzu” (41/2), *ḳızıñızını* “kızınızı” (54/24), *töséñézné* “yüzünüzü” (39/21), *éstegenéñézné* “istediğinizi” (41/12), *maşlaḥatlarını* “işlerini” (3/7), *ḫulḳlarını* “huylarını” (7/21), *aşlarını* “yemeklerini” (16/10), *ᶜālim buluvlarını* “âlim olmalarını” (28/16), *ḳaygılarını* “kaygılarını” (34/15), *süzleréné* “sözlerini” (3/6), *éşleréné* “işlerini” (3/11), *ḥikmetleréné* “hikmetlerini” (20/13), *nerseleréné* “şeylerini” (21/1), *bürékleréné* “börklerini” (60/18).

2.1.6. Yönelme Hâli: +ġa / +ge; +ḳa / +ke; +a / +e

Maîşet’te yönelme çekimi için teklik ve çokluk 3. şahıs iyelik eki taşıyanlar sözcüklerde *+A* kullanılmakta olup bunların dışındaki bütün sözlerin yönelme çekiminde *+GA* eki kullanılmıştır:

ṣatuv aluvġa “alış-verişe” (2/1), *baylıḳġa* “zenginliğe” (2/2), *aşlarġa* “yemeklere” (3/14), *alarġa* “onlara” (5/15), *Ḫālid Aġayġa* “Ḫālid Aġay’a” (6/8), *günāhġa* “günaha” (6/21), *ḫatunḳızġa* “kadınlara” (7/3), *Allāhġa* “Allah’a” (9/4), *boñġa* “buna” (10/1), *çınġa* “gerçeğe” (11/9), *ᶜaḳlıñġa* “aklına” (20/20), *ḫulḳıñġa* “huyuna” (20/20), *nādānlıḳıñġa* “cahilliğine” (58/24), *herḳayumızġa* “herbirimize” (23/6), *yorṭımızġa* “evimize” (43/12), *iltifātıñızġa* “iltifatınıza” (41/16), *kéşélerge* “kişilere” (2/19), *éşlerge* “işlere” (3/5), *ādemlerge* “adamlara” (3/11), *medresege* “medreseye” (3/14), *herkémge* “herhangi birisine” (4/7), *sézge* “size” (4/13), *ġayépge* “ayıba” (6/14), *kiyevge* “damada” (10/21), *sırge* “sırra” (42/6), *vaḳ-töyekge* “ufak tefeğe” (42/15), *söyénéçlerge* “sevinçlere” (60/3), *ḫilḳatge* “yaratılışa” (42/24), *üzéñge* “kendine” (41/12), *enkeyéñge* “annene” (44/4), *yardeméñge* “yardımına” (53/14), *milletémézge* “millettimize” (27/3), *küñélémézge* “gönlümüze” (67/12), *Maîşetémézge* “yaşayışımıza” (76/5), *üzéñézge* “kendinize” (57/16), *enkeñézge* “annenize” (71/5), *yortḳa* “eve” (10/7), *vaḳṭḳa* “vakite” (11/9), *Fātiḥḳa* “Fātiḥ’e” (12/16), *ḳartḳa* “yaşlıya” (13/2), *yazmışḳa* “kadere” (45/3), *iṣbātḳa* “isbata” (57/10), *alış-biréşke* “alış-verişe” (2/1), *dürüstke* “doğruya” (3/1), *Ḫālidke* “Ḫālid’e” (9/18), *yégétke* “yiğite” (9/20), *kiñeşke* “nasihate”(12/2), *töske* “simaya” (12/6), *bitke* “yüze” (12/7), *éşke* “işe” (16/11), *cennetke* “cennete” (16/23), *cégétke* “yiğite” (48/9), *ükénéçke* “pişmanlığa” (68/20), *ḳıyāmetke* “kıyamete” (71/7), *milletke* “millete” (77/17), *yulına* “yoluna” (2/2), *yarlılanuvına* “yoksullaşmasına” (2/22), *ᶜaḳlına* “aklına” (3/3), *nādānlıḳına* “cahilliğine” (4/9), *tormışına* “hayatına” (7/17), *zūrayuvına* “büyümesine” (8/12), *fāydalanuvına* “faydalanmasına” (23/11), *balasına* “çocuğuna” (25/12), *bulafkasına* “firketesine” (49/9), *deryāsına* “denizine” (26/7), *aḳçasına* “parasına” (29/16), *balaçaġasına* “çoluk çocuğuna” (71/20), *yaḫşılıġına* “iyiliğine” (74/17), *ḳayınanasına* “kaynanasına” (76/19), *gümānlarına* “şüphelerine” (5/21), *ṭanışlarına* “tanıdıklarına” (17/13), *yaratışḳanlarına* “sevdiklerine” (55/8), *altmış yeşleréne* “altmış yaşlarına” (2/7), *fikréne* “fikrine” (3/3), *alġa kitüvéne* “ileri gitmesine” (8/12), *öyéne* “evine” (12/12), *fāᵓideséne* “faydasına” (16/18), *medreseséne* “medresesine” (18/16), *dīn ᶜilmleréne* “din ilimlerine” (38/21), *üzleréne* “kendilerine” (43/5), *östéne* “üstüne” (54/25), *etkeséne* “babasına” (61/9), *enkeséne* “annesine” (63/9), *zevceséne* “eşine” (75/17), *ḳızıma* “kızıma” (12/14), *ükénéçke ḳaluvıma* “pişmanlığa kalmama” (68/20), *uġılıma* “oğluma” (69/6), *başıma*

“başıma” (71/6), *küñéléme* “gönlüme” (38/18), *üzéme* “kendime” (39/20), *ᶜömréme* “ömrüme” (69/4), *iséme* “aklıma” (69/15) *vaᶜdéme* “sözüme” (70/3).

2.1.7. Bulunma Hâli: +da / +de

Maîşet'te bulunma hâli eki ünsüz uyumuna uymaksızın *+da/+de* şeklindedir: *Müselmān ḳulında* “Müslüman elinde” (2/6), *dünyāda* “dünyada” (2/21), *tuġrılarda* “doğrularda” (3/7), *uramda* “sokakta” (5/7), *yuḳarıda* “yukarıda” (8/15), *kitāblarında* “kitaplarında” (11/13), *çaġında* “çağında” (13/13), *bāzārda* “pazarda” (15/5), *şunda* “yine de” (15/11), *tuġrısında* “hakkında” (18/5), *arasında* “arasında” (19/9), *balada* “çocukta” (21/12), *ḫafāda* “telaşta” (22/18), *ṣoñında* “sonunda” (23/13), *ḫorlıḳda* “kötülükte” (26/8), *aṭnada* “haftada” (29/4), *aldında* “önünde” (31/15), *ḳartlıḳda* “yaşlılıkta” (52/1), *niḳāḥda* “nikâhta” (54/1), *ḳulıñızda* “elinizde” (58/23), *iḫtiyārında* “seçiminde” (63/7), *ṣandūḳında* “sandığında” (63/18), *çaḳlarda* “devirlerde” (67/3), *ḫāẓırda* “hazırda” (71/4), *tevfīḳda* “edepli olmakta” (73/2), *baş oçında* “baş ucunda” (73/13), *uyında* “fikrinde” (77/8), *şehrénde* “şehrinde” (2/5), *éşde* “işte” (3/4), *üzénde* “kendinde” (3/10), *yirde* “yerde” (4/20), *meclislerde* “meclislerde” (5/21), *isebénde* “hesabında” (8/18), *téléńde* “dilinde” (10/3), *āḫirénde* “sonunda” (10/20), *İslām dīnénde* “İslam dininde”(11/18), *ᶜömrénde* “ömründe” (13/10), *minde* “bende” (14/1), *kiyümde* “giyimde” (16/3), *kiçlerde* “akşamlarda” (17/15), *evvelde* “evvelde” (18/17), *birüvde* “vermekte” (20/15), *ḳart könénde* “yaşlılık gününde” (23/18), *senelerde* “yıllarda” (24/3), *ḳabāḥatlékde* “kusurlulukta” (25/8), *kileçekde* “gelecekte” (26/9), *yeşlékémézde* “gençliğimizde” (26/12), *küz östénde* “göz üstünde” (28/5), *meġnesénde* “manasında” (34/17), *mektebénde* “okulunda” (35/14), *öylenüvde* “evlenmekte” (36/5), *üstādbikede* “muallimede” (37/5), *ḳavmémézde* “kavmimizde” (38/21), *yözénde* “yüzünde” (40/13), *ᶜaḳdémézde* “nikâhımızda” (57/10), *ḫāṣiyyetsézlenüvde* “haysiyetsizlenmekte” (58/19), *bülmede* “odada” (67/4), *ḳıyāmetde* “kıyametde” (71/10), *cennetde* “cennette” (74/5), *revişde* “şekilde” (74/9).

2.1.8. Çıkma Hâli: +dan / +den

Maîşet'te çıkma hâli eki ünsüz uyumuna uymaksızın *+dan/+den* şeklindedir:

bundan başḳa “bundan başka” (3/14), *zamānlardan* “zamanlardan” (4/20), *namāzdan* “namazdan” (5/4), *mollālardan* “mollalardan” (5/22), *zürlıġından* “büyüklüğünden” (6/6), *yaraṭmaġanlardan* “sevmeyenlerden” “(6/20), *vefātından* “vefatından” (8/5), *yuḳdan* “boşuna” (9/6), *cavçılardan* “dünürlerden” (12/3), *aġızından* “ağzından” (12/17), *şeyṭāndan* “şeytandan” (13/5), *aḳçadan* “akçadan” (15/14), *ṭırışuvdan* “çabalamaktan” (16/18), *Ḫudādan* “Huda’dan” (16/22), *tevfīḳından* “edepliliğinden” (17/13), *başdan* “baştan” (20/3), *baylıḳdan* “zenginlikten” (20/19), *yaḳdan* “taraftan” (23/5), *Tatarçadan* “Tatarcadan” (24/13), *vaġayuvlarından* “değerini kaybetmelerinden” (26/8), *başlaġandan* “başladıktan” (29/9), *andan* “ondan” (31/10), *ṭuġmışdan* “doğuştan” (31/17), *balalıḳdan* “çocukluktan” (34/6), *éç poşuvlardan* “can sıkıntılarından” (51/5), *yıġlaġandan* “ağladıktan” (52/8), *parlanuvından* “evlenmesinden” (60/17), *avızından* “ağzından” (65/6), *yalġızlıḳdan* “yalnızlıktan” (65/20), *asravlardan* “hizmetçi kızlardan” (68/11), *cānıñdan* “canından” (73/8), *revişénden* “dış görünüşünden” (2/10), *töklerénden* “tüylerinden” (2/10), *iskélékden* “eskilikten” (2/21), *küñélénden* “gönlünden” (4/9), *medreseden* “medreseden” (4/21), *östénden* “üstünden” (9/5), *üzénden* “kendinden” (10/5), *muḥabbeténden* “muhabbetinden” (10/23), *bérevden* “birisinden” (15/12), *nerseden* “şeyden” (15/14), *rāḥatlenüvden* “rahatlamaktan” (16/14), *irlégénden* “yiğitliğinden” (22/7), *āḫiretden* “ahiretten” (22/22), *isérüvden* “sarhoş olmaktan” (25/7), *éçémléklerden* “içeceklerden” (25/20), *bézden* “bizden” (26/5), *kéçkéneden* “küçüklükten” (27/15), *gezitden* “gazeteden” (30/19), *ipdeşlerénden* “dostlarından” (31/6), *etkesénden* “babasından” (32/2), *ḳāʿidelerénden* “kaidelerinden” (32/12), *kéşélerénkénden* “kişilerinkinden” (38/17), *yégétlerden* “yiğitlerden” (41/9), *bérébérsénden* “biribirinden” (50/6), *öylenüvden* “evlenmekten” (51/24), *késeséndén* “cebinden” (56/18), *minden* “benden” (57/12), *kértüvénden* “girmesinden” (62/1), *ḥālénden* “hâlinden” (64/2), *iskéden* “eskiden” (67/5), *kinetden* “aniden” (68/1), *yeşden* “gençlikten” (69/1), *tīzden* “hemen” (71/17) *üstādbikeséndén* “muallimesinden” (75/9).

Ayrıca *Maîşet*’te *+dan/+den* şeklinin yanında şu örneklerde çıkma hâlinin *+dın/+din* şekilleriyle de karşılaşılmıştır: *başdın ayaḳ* “baştan ayağa kadar” (21/17), *belāsındın* “belasından” (34/10), *üsüp yitkendin ṣoñ* “büyüyüp yetiştikten sonra”

(41/8), *andın başḳa* “ondan başka” (48/21), *Ḫudādın* “Allah’tan” (60/6), *anasındın* “anasından” (60/7) *mondın arı* “bundan sonra” 62/2).

2.1.9. Vasıta Hâli: ile; ilen; bélen; béle

Maîşet’te ismin vasıta hâli için kullanım sıklığına göre şu üç bağlama edatından faydalanılmıştır: *ile, ilen, bélen*, *béle.* Bunlardan *ile* ve *ilen* edatının kullanımında Osmanlı Türkçesinin tesirinden söz edilebilir:

2.1.9.1. ile

tiré yarı ile “deri ile” (2/3), *anıñ aḳçası ile* “onun parası ile” (3/13), *üzé éstegençe buluvı ile* “kendinin istediği kadar olması ile” (3/20), *télé ile* “dili ile” (4/8), *üz béldékéñéz ile* “kendi bildiğiniz ile” (4/19), *Ḥalīme Abıştaynı aluvı ile* “Ḥalīme Abıştay’ı alması ile” (8/1), *ostalıḳ ile* “ustalık ile” (8/11), *temlé süzler ile* “tatlı sözler ile” (8/13), *keyfler ile* “keyifler ile” (9/13), *yeş ḫatun aluv ile* “genç hatun almak ile” (9/14), *anıñ ile* “onun ile” (9/14), *Ḥalīmenéñ ḳartayuvı ile* “Ḥalīme’nin gönüşü ile” (9/18), *Māhrūynı kürüvé ile* “Māhrūy’u görmesi ile” (12/11), *Laṭīfe Abıştay bu süzné işétüvé ile* “Laṭīfe Abıştay, bu sözü sözü işitmesi ile” (12/14), *baʿż ışanıçlar ile* “bazı inançlar ile” (15/3), *sevde ile* “ticaret ile” (22/9), *béznéñ ile* “bizim ile” (24/23), *éşlerné uylav ile* “işleri düşünmek ile” (25/4), *yarlılıḳ belāsı ile* “fakirlik belası ile” (26/7), *gazételer ile* “gazeteler ile” (31/5), *anıñ ile* “onun ile” (34/21), *üzéñ ile* “kendin ile” (37/9), *şunıñ ile* “şunun ile” (39/19), *yaḫşı terbiye ile* “iyi terbiye ile” (46/13), *herkém ile* “birisi ile” (49/24), *açuvı ile* “öfkesi ile” (64/24), *baylıḳ ile* “zenginlik ile” (69/2), *devletém ile* “zenginliğim ile” (72/6), *yeşél reşetke ile* “yeşil parmaklık ile” (74/8), *İslām rūḥı ile* “İslam ruhu ile” (77/16).

2.1.9.2. ilen

şul ḳadar maturlıġı ilen “şu kadar güzelliği ile” (10/22), *bar küñélé ilen* “bütün gönülü ile” (10/24), *anıñ ṣūfīlıġı ilen* “onun sufiliği ile” (14/12), *ismleré ilen* “isimleri ile” (17/20), *sādelék ilen* “sadelik ile” (24/6), *isértkéç belāsı ilen* “içki belası ile” (25/16), *at ilen* “at ile” (29/12), *gazételer ilen* “gazeteler ile” (31/6), *terbiye edeb ilen* “terbiye edep ile” (31/19), *uḳuvı ilen* “okuması ile” (32/4), *şunıñ*

ilen “şunun ile” (34/4), *ẖaṭ ilen* “mektup ile” (41/4), *ḳızlar ilen* “kızlar ile” (47/8), *ᶜilmge iẖlāsı ilen* “ilme ihlası ile” (48/19), *Ḥalīme Abışṭay ilen* “Ḥalīme Abışṭay ile” (62/19), *küñéllélék ilen* “gönüllülük ile” (69/6), *uylar ilen* “düşünceler ile” (70/6), *faḳīrlék ilen* “fakirlik ile” (72/3), *yeş ilen* “gözyaşı ile” (73/17), *ᶜilmé ilen* “ilmi ile” (75/9).

2.1.9.3. bélen

yaẖşılıḳ bélen “iyilik ile” (4/18), *ẖatun bélen* “hatun ile” (9/9), *bar küñélé bélen* “bütün gönülü ile” (14/24), *at bélen* “at ile” (29/16), *zūrlıḳ bélen* “büyüklük ile” (32/6), *Rus bélen* “Rus ile” (32/6), *üzéñéñ iskélégé bélen* “kendinin eskiliği ile” (33/11), *inṣāf bélen* “insaf ile (44/19), *terbiye bélen* “terbiye ile” (47/6), *külmek bélen* “gömlek ile” (49/11), *iẖlāṣım bélen* “ihlasım ile” (51/15), *Sart bélen* “Sart ile” (54/6) *enkesé bélen* “annesi ile”(66/21).

2.1.9.4. béle

kéşé béle “kişi ile” (8/4).

Maîşet'te ayrıca *ile* edatının ekleştiği örnekler de görülmektedir: *bér törlé hevāyla* “bir türlü havayla” (4/7), *gazéte, kitāb, roman müṭālaᶜasıyla* “gazete, kitap, roman mütalaasıyla” (33/10).

2.1.10. Eşitlik Hâli: +çA, +dIy, +dAy; kébi, kük

Maîşet'te eşitlik hâli çekimi için *+çA* ve *“teg”* edatının ekleşmiş şekli olan *+dAy*, *+dIy* eşitlik hâli ekleri kullanılmıştır. Bunların yanında *kébi* ve *kük (kébi+ük)* edatları ile de karşılaşılmaktadır:

2.1.10.1. kébi

Müselmān ḳulında kébi “Müslüman elinde gibi” (2/6), *ᶜālim bér ādem (pedagog) kébi* “âlim bir adam gibi” (3/11), *yatuv, toruv, aşav, éçüv kébi* “yatmak, kalkmak, yemek, içmek gibi” (3/16), *miném kébi-ük* “benim gibi” (9/9), *üzé kébi* “kendi gibi”

(14/16), *incü kébi* “inci gibi” (14/17), *lezzet ṭapḳan kébi* “lezzet bulmuş gibi” (15/14), *zāhidler kébi* “zahitler gibi” (17/24), *ṣadaḳalar birüv kébi* “sadakalar vermek gibi” (18/15), *béznéñ kébi* “bizim gibi” (21/7), *Rusça uḳurġa, yazarġa, söylerge bélgen kébi* “Rusça okumayı, yazmayı, konuşmayı bildiği gibi” (24/13), *ᶜāᵓile saᶜādeté kébi* “aile saadeti gibi” (35/2), *yaratḳan kébi* “sevdiği gibi” (39/3), *öylenüv kébi* “evlenmek gibi” (43/19), *şādlanġan kébi* “sevinmiş gibi” (65/4), *maḳbūl bulur kébi* “makbul olur gibi” (74/13).

2.1.10.2. +ça / +çe

anıñ uyınça “onun fikrine göre” (2/22), *urtaça* “ortaca” (8/1), *Ḫudānıñ taḳdīré buyınça* “Allah’ın takdirine göre” (10/20), *miném uyımça* “benim görüşüme göre” (16/1), *ẓannımça* “zannımca” (19/1), *añlanuvınça* “anlaşıldığına göre” (22/1), *béznéñ uyımızça* “bizim görüşümüze göre” (29/20), *bélgen ḳadarımça* “bildiğim kadarıyla” (33/5), *bu vaḳtḳaça* “bu vakte kadar” (38/2), *iskéçe* “eski gibi” (2/21), *kübésénçe* “çoğunlukla” (3/18), *törléçe* “türlüce” (3/22), *anıñ fikrénçe* “onun fikrine göre” (5/4), *baya eytkenémçe* “demin söylediğim gibi” (6/6), *kirésénçe* “tam tersine” (6/14), *yuḳarıda söyledékémçe* “yukarıda söylediğim gibi” (8/15), *şul revişçe* “şunun gibi” (11/2), *bérniçe* “birkaç” (26/17), *güzelçe* “güzelce” (38/20), *milletémézçe* “milletimizce” (39/3), *şul köyénçe* “şu biçimde” (47/1).

2.1.10.3. +dıy / +diy

elle nindiy “nasılsa” (14/14), *nindiy* “nasıl” (21/18), *andıy* “öyle” (22/3), *şundıy* “şöyle” (49/14), *mondıy* “böyle” (61/22).

2.1.10.4. +day / +dey

bunday “böyle” (5/13), *andayun* “öyle” *(5/21), anday* “öyle” (6/10), *mondayun* “böyle” (6/13), *şunday* “şöyle” (11/5), *şundayun* “şöyle” (27/6), *nindeyün* “nasıl” (36/4) *nindey* “nasıl” (75/14).

2.1.10.5. kük

mollā kük “molla gibi” (27/17), *sinéñ kükleréné* “senin gibilerini” (27/18), *gaspodalar kük* “gaspodalar gibi” (32/13).

2.1.11. Yön Gösterme Hâli: +ġA / +ķA taba; +ñar

Maîşet'te *+ġA, +ķA taba* gibi bir edatlı yapıyla adların yön gösterme hâli meydana getirilmektedir. Bunun yanı sıra *Maîşet*'te birkaç örnekte Eski Türkçeden itibaren kullanılagelen *+GArU* ekinin /bu/, /şu/ işaret zamirleriyle kaynaşması sonucunda oluşan şekiller ile de karşılaşılmaktadır:

ķartlıķına ṭaba “yaşlılığına doğru” (2/2), *ķartlıķġa ṭaba* “yaşlılığa doğru” (28/1), *āḫiréġa ṭaba* “sonuna doğru” (72/8), *şuñġar küre* “şunun için” (15/17), *şuñar küre* “şunun için” (3/5), *buñar ķarşı* “buna karşı” (12/16).

2.1.12. Zamir Çekimi

2.1.12.1. Şahıs Zamirlerinin Çekimi

Maîşet'te şahıs zamirlerinin çekiminde aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi bazı ikili kullanımlara rastlanılmıştır: 1, 2 ve 3. teklik şahıs zamirleri yönelme hâlinde *miña (9/7) ~ miṅġa “bana” (4/15), siña (39/23) ~ siṅġa “sana” (51/21), aña (10/17) ~ aṅġa “ona” (10/24)* şekillerinde çekimlenmiştir. 3. teklik şahıs zamirinin çıkma hâli çekimi *andan (31/10) ~ andın “ondan” (48/21)* şeklindedir. 1. çokluk şahıs zamirinin ilgi hâli çekimi ise *béznéñ (11/17) ~ bézém “bizim” (38/21)* şeklindedir:

yalın hâl	ilgi hâli	yükleme hâli	yönelme hâli	bulunma hâli	çıkma hâli
min	miném	miné	*miña~miṅġa*	minde	minden
sin	sinéñ	sené	*siña~siṅġa*	sinde	sinden
ul	anıñ	anı	*aña~aṅġa*	anda	*andan~andın*
béz	*béznéñ~bézém*	bézné	bézge	bézde	bézden
séz	séznéñ	sézné	sézge	sézde	sézden
alar	alarnıñ	alarnı	alarġa	alarda	---

Maîşet'te sadece 1. teklik şahıs zamirinin aitlik çekimine rastlanılmıştır: *minéké* (57/19).

2.1.12.2. İşaret Zamirlerinin Çekimi

Maîşet'te aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi işaret zamirlerinin çekiminde bazı ikili hatta üçlü kullanımlara rastlanılmıştır: *Maîşet*'te /bu/ işaret zamirinin bütün hâl çekimlerinde istikrarlı bir durumu yoktur: *bunıñ (19/4) ~ monıñ (25/1), bunı (41/10) ~ monı (53/3), buña (23/10) ~ bunġa (14/5) ~ buñġa (10/1) ~ monġa (20/5), bunda (16/1) ~ monda (4/14), bundan (17/9) ~ mondan (38/15). Maîşet*'te /şu/ ve /şul/ olarak geçen işaret zamirinin yönelme hâli çekiminde de standart bir durum yoktur: *şuña (2/6) ~ şuñġa (13/9).* /ul/ işaret zamirinin yönelme hâli çekiminde de *aña (31/2) ve anġa (10/24)* gibi ikili bir şekille karşılaşılmıştır:

yalın hâl	ilgi hâli	yükleme hâli	yönelme hâli	bulunma hâli	çıkma hâli
bu	*bunıñ~monıñ*	*bunı~monı*	*buña~bunġa~buñġa ~monġa*	*bunda~monda*	*bundan~mondan*
şu ~ şul	şunıñ	şunı	*şuña~şuñġa*	şunda	---
ul	anıñ	anı	*aña~anġa*	anda	andan

Maîşet'te bunların dışında şu işaret zamirleri de kullanılmaktadır: *şuşı* "şu"(6/4), *mondıy* "böyle" (61/23), *şundıy* "şöyle" (49/14), *andıy* "öyle" (69/9), *mondayun* "böyle" (6/13), *şundayun* "şöyle" (27/6), *andayun* "öyle" (5/21), *bolay* "böyle"(4/22), *şulay* "şöyle" (10/7), *alay* "öyle""(4/22), *tégeley* "şöylece" (20/7).

2.2. ŞAHIS EKLERİ

Fiillerin zamanlarla çekiminde şahısları gösteren eklerdir. Şahıs zamirleri "zamir kökenli şahıs ekleri", "iyelik kökenli şahıs ekleri" ve "emir çekiminde kullanılan ekler" başlıkları altında gruplara ayrılmaktadır. *Maîşet*'te kullanılan şahıs ekleri tablo hâlinde gösterilip örnekler zaman bildiren kategoriler içerisinde verilecektir.

2.2.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri:

Zamir kökenli şahıs ekleri *Maîşet*'te öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman ifadeli geniş zaman, kesin gelecek zaman ve geniş zaman çekimlerinde kullanılmıştır:

		Maîşet
Teklik	1.ş.	-m,-(U)m, -mın/-mén
	2.ş.	-sıñ/-séñ
	3.ş.	-ø;-dır/-dér
çokluk	1.ş.	-mız/-méz
	2.ş.	-sız/-séz
	3.ş.	-lar/-ler

2.2.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri:

İyelik kökenli şahıs ekleri *Maîşet*'te görülen geçmiş zaman, şart, istek ve gereklilik çekimlerinde kullanılmıştır:

		Maîşet
teklik	1.ş.	-m
	2.ş.	-ñ
	3.ş.	- ø
çokluk	1.ş.	-ķ/-k
	2.ş.	-ñız/-ñéz
	3.ş.	-lar/-ler

2.2.3. Emir Çekiminde Kullanılan Ekler:

Maîşet'te emir çekiminde kullanılan ekler aşağıda bulunan tablodaki gibidir:

		Maîşet
teklik	1.ş.	-ıym/-iym, *-ayım*
	2.ş.	*eksiz*
	3.ş.	-sın/-sén, *-sun/-sün*
çokluk	1.ş.	-ıyķ/-iyk
	2.ş.	*-ñız/-ñéz*
	3.ş.	*-sunlar/-sünler*

2.3. FİİL ÇEKİMLERİ

2.3.1. BASİT ÇEKİMLER

2.3.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Maîşet'te ünlü/ünsüz uyumuna uymaksızın düz-dar (ı, é) ve yuvarlak-dar (u, ü) ünlülerle çekime giren bu zaman ekinin örnekleri şunlardır:

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

çıdadım "tahammül ettim" (9/10), *ir ṭabīʿatlı buldım* "yiğit tabiatlı oldum" (20/22), *uḳıy almadım* "okuyamadım" (35/9), *sézné ṭapdım* "sizi buldum" (39/20), *memnūn buldım* "memnun oldum" (41/16), *ḫaṭıñızını aldım* "mektubunu aldım" (52/11), *ḫafāġa ḳaldım* "endişeye kapıldım" (68/19), *mālnı cıydım* "malı yığdım" (69/4), *açuvlandım* "sinirlendim" (69/10), *ḳaytara almadım* "geri çeviremedim" (72/14), *añlaturġa ṭırışdum* "anlatmaya çabaladım" (20/21), *ḫaṭıñızını aldum* "mektubunuzu aldım" (41/8), *onutdum* "unuttum"(70/2), *ögrendém* "öğrendim" (4/22), *ḳabūl itdém* "kabul ettim" (41/3), *şiklendém* "şüphelendim" (53/11), *maṣlaḥat kürdém* "iş gördüm" (57/16), *eytüp birdém* "söyleyiverdim" (58/10), *işétdém* "işittim" (58/16), *ölgérdém* "yetiştim" (59/3), *éşlerné éşledém* "işleri yaptım" (69/12), *ḳadréné bélmedém* "kıymetini bilmedim" (70/5), *ütkermedém* "geçirmedim" (72/4).

Teklik 2. Şahıs Çekimi:

sin sebeb buldıñ "sen sebep oldun" (8/14), *kiré kilüp bardın* "geri gelip ulaştın" (55/17), *öylenmekçé buldıñ* "evlenmek istedin" (67/9), *añlamadıñımı?* "anlamadın mı?" (67/10), *ḳızġanmadıñ* "kıskanmadın" (72/14), *bétérdéñmé?* "bitirdin mi? (54/21), *ḳadréné bélmedéñ* "kıymetini bilmedin" (67/7).

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

ḳayda ḳaldı? "nerede kaldı?" (6/14), *baylıġım citerlék buldı* "baylığım yeterli oldu" (9/4), *ḳartaydı* "yaşlandı" (10/4), *üzénden bizdére başladı* "kendisinden bezdirmeye başladı" (10/5), *tuḳtata almadı* "durduramadı" (11/8) *éşné ozaḳġa ḳaldırmadı* "işi sonraya bırakmadı" (12/8), *onıtmadı* "unutmadı" (30/4), *añlandımı?* "anlaşıldı mı?"(33/1), *éçé poşdı* "canı sıkıldı"(64/6), *yaḳınaydı* "yakınlaştı" (72/1), *éşé alġa kitdé* "işi gelişti" (7/15), *evéréldé* "çevrildi" (10/7), *üsdé* "büyüdü" (11/7), *kiñeşdé*

"öğüt verdi" (11/10), *yiberéldé* "gönderildi" (12/9), *ḳabūl itdé* "kabul etti" (12/12), *şādlıḳ utını sündérdé* "mutluluk ateşini söndürdü" (12/20), *meşaḳḳat çikdé* "zorluk çekti" (28/10), *çıġup kitdé* "çıkıp gitti" (45/16), *künmedé* "razı olmadı" (66/5).

Çokluk 1. Şahıs Çekimi:

Allāhġa ṭapşırdıḳ "Allah'a havale ettik" (44/19), *ḫarāb buldıḳ* "harap olduk" (54/18), *siné cebrledékmé?* "seni zorladık mı?"(55/13).

Çokluk 2. Şahıs Çekimi:

añladıñızmı? "anladınız mı?" (21/19), *kildéñézmé* "geldiniz mi?" (4/15), *kiñeşdéñézmé* "danıştınız mı?" (44/12).

Çokluk 3. Şahıs Çekimi:

düşmānlıḳlar ḳaṣd ide başladılar "düşmanlıklar kastetmeye başladılar" (28/24), *sabaḳ da ala almıy başladılar* "ders de alamamaya başladılar" (29/10), *bireçek buldılar* "verecek oldular" (30/11), *ḳanıḳdılar* "kin duydular" (43/17), *bülmege capdılar* "odaya kapattılar" (55/22), *bérbéréne ḳavışdılar* "birbirine kavuştular" (60/2), *ḳuvanışdılar* "karşılıklı sevindiler" (60/8), *va^{c}deler ḳuyışdılar* "vadeler koyuştular" (60/10), *yıġlaşdılar* "ağlaştılar" (71/19), *süzleréné ṭıñlap uṭurdılar.* "sözlerini dinleyip oturdular" (73/14), *söyénéşdéler* "seviniştiler" (60/9), *isméne küçértdéler* "ismine aktardılar" (63/20), *söyledéler* "söylediler" (70/17), *beḫilleşdéler* "birbirini affettiler" (71/18), *ögrendéler* "öğrendiler" (74/4).

2.3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Zamir kökenli şahış eklerinin kullanıldığı öğrenilen geçmiş zaman çekimi için *Maîşet*'te genellikle 3. şahısların çekimi tespit edilmiştir. Metinde *tur-* yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden ekleşen *-dır/-dér* (tur-ur > -dür) ekini alan örnekler de mevcuttur:

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

yilkéngenmén "kızmışım" (71/6).

Teklik 2. Şahıs Çekimi:

yeş ḳız alurġa téliy torġansıñ "genç kız almayı dileyip durmuşsun" (12/5).

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

kilüşlé gevdelé bér ḳız bulġan "güzel vücutlu bir kız olmuş" (10/17), *yeşlernéñ ışanıçlısı azayġan* "gençlerin inançlısı azalmış" (13/14), *Ḫudā birgen* "Allah vermiş"

(13/15), *ḳızımızniñ atı ṣuvı çıḳmaġan* "kızımızın adı sanı çıkmamış" (14/16), *zamāne bozılġan* "zamane bozulmuş" (20/5), *hīçbér ḫafā kürmiy géne üsken* "hiçbir endişe görmeden büyümüş" (10/19), *üzéné anġa fedā itken* "kendini ona feda etmiş" (10/24), *ṣuması 7-8 méñden artuḳ bulmaġandır* "suması 7-8 binden fazla olmamıştır" (8/7), *keyflé bulġandır* "keyifli olmuştur" (29/17), *ṣādlanġandır* "mutlu olmuştur" (29/22), *ḫalḳ arasına çıḳmaġandır* "halk arasına çıkmamıştır" (59/5), *ḳuvanġandır* "sevinmiştir" (62/2), *işétmegendér* "işitmemiştir" (24/11), *ḫalḳ köngélegendér* "halk endişelenmiştir" (29/22), *üzgergendér* "değişmiştir" (56/4), *şiklengendér* "şüphelenmiştir" (62/3).

Çokluk 3. Şahıs Çekimi:

kıyevge birgenler "evlendirmişler" (10/21), *kilgenlerdér* "gelmişlerdir" (49/21).

Ayrıca *Maîşet*'te, Osmanlı Türkçesinin tesiri sonucunda Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman kipi için kullanılan *-mış/ -méş (<-mış/-miş)* eki ile çekime girmiş örneklere de rastlanılmaktadır: *yuġalup kitkené ṣanalmışdır* " yok olup gittiği sanılmıştır" (51/4), *ṣarf iter öçün birméşdér* "sarf etmek için vermiştir" (9/13), *ülüp kıtméşlerdér* "ölüp gitmişlerdir" (26/1).

2.3.1.3. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zaman

Maîşet'te ünsüzle biten fiillere *-a/-e,* ünlüyle biten fiillere *-y* ekleri getirilerek zamir kökenli şahıs ekleriyle *(teklik 1. Şahıs Maîşet'te iyelik kökenli şahıs ekini de alabilmektedir)* çekime giren bu zamanın *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

dünyāda ṭoramın "dünyada duruyorum" (4/21), *ri'āye ḳılam* "hürmet göstermek, iyi muamelede bulunmak" (9/10), *ḳızġanam* "kıskanıyorum" (20/16), *yaratam* "seviyorum" (23/1), *mektūb yazamın* "mektup yazıyorum" (44/1), *günāhlı bulamın* "günahlı oluyorum" (53/3), *siña'ytem* "sana söylüyorum" (8/13), *öylenem* "evliyorum" (8/21), *bunı bélemén* "bunu biliyorum" (41/10), *günāhlı da bulup bétem indé* "günahlı da oluyorum şimdi" (43/19), *iş üténemén* "iş istiyorum" (57/9), *min nik ükénem?* "ben niye pişman olayım?" (69/13), *eyte almıym* "söyleyemiyorum" (13/1), *özüp bétére almıymın* "koparıp bitiremiyorum" (14/8), *éşné kiléştérmiym* "işi yakıştırmıyorum" (22/3), *baylıḳnı düşmen kürmiym* "zenginliği düşman görmüyorum" (23/1), *bérde lezzet ṭapa almıym* "hiç de lezzet bulamıyorum" (26/8),

ayırup bélmiymén “ayırıp bilmiyorum” (33/4), *uḳıġan buluvını téliymén* “okumuş olmasını diliyorum” (39/4), *saᶜādet bulġanını da añlıymın* “saadet olduğunu da anlıyorum” (41/10), *diymén* “diyorum” (50/9), *dip uylıymın* “diye düşünüyorum” (50/10), *Ḫudā teᶜālādan ṣorıymın* “Allahuteala’dan istiyorum” (50/19), *cılavıñnı da ḳızġanmıym* “ağlamana da acımıyorum” (55/16), *bér nerse uḳıymın* “bir şey okuyorum” (56/17).

Teklik 2. Şahıs Çekimi:

rāżī bulasıñmı? “razı oluyor musun?” (9/1), *télegenéné ḳılasıñ* “dilediğini yapıyorsun” (21/14), *nik açuvlanasıñ?* “niçin kızıyorsun?” (55/8), *nādānlıḳıñġa barasın* “cahilliğine gidiyorsun (58/24), *gaspodalar kük söyleşeséñ* “gaspodalar gibi konuşuyorsun” (32/13), *gazét kitéreséñ* “gazete getiyorsun” (61/22), *nik rāẓī bulmıysıñ?* “niçin razı olmuyorsun?” (9/1), *añlamıysıñmı?* “anlamıyor musun?” (54/20), *ışanmıysıñmı?* “inanmıyor musun?” (55/8).

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

fikr açа “fikir açıyor” (4/4), *arta* “artıyor” (5/13), *artdıra* “arttırıyor” (75/19), *bara* “varıyor” (20/12), *boza* “bozuyor” (42/20), *söylegen bula* “söylemiş oluyor” (27/18), *éçém poşa* “canım sıkılıyor” (71/3), *bélgérte* “belirtiyor” (39/14), *fāᵓide bire* “fayda veriyor” (67/7) *citüp kile* “yetip geliyor” (45/1), *alda buladır* “önde oluyor” (23/1), *aladır* “alıyor” (29/5), *ᶜaẕāblanadır* “eziyet görüyor” (10/11), *borçıladır* “kaygılanıyor” (71/5), *bozıladır* “bozuluyor” (5/13), *kéşélékden çıḳadır* “insanlıktan çıkıyor” (25/14), *fāḥişe buladır* “fahişe oluyor” (27/5), *ᶜacebsénedér* “garipsiyor” (21/21), *béledér* “biliyor” (9/7), *bélgértedér* “belirtiyor” (21/23) *éşden dünedér* “işten dönüyor” (25/15), *yul ézliydér* “çare arıyor” (9/17), *uḳırġa ḳuşḳan kéşé de yuḳ, diy* “okumayı öğreten kişi de yok, diyor” (4/17), *yitmiy* “yetmiyor” (5/12), *urın ḳalmıydır* “yer kalmıyor” (11/6), *maḳtıy* “övüyor” (12/6), *oçrıydır* “rastlıyor” (19/13), *sevde ḥikmetleréné sizmiy* “ticaret hikmetlerini sizmiyor” (20/13), *yamanlıy* “kötülüyor” (21/6), *oçuzlıy* “ucuzluyor” (50/3), *insāniyyet kütermiy* “insanlık kaldırmıyor” (53/3).

Çokluk 1. Şahıs Çekimi:

ükénéçge ḳalamız “pişmanlığa düşeriz” (43/12), *tögellemekçé bulamız* “tamamlamak istiyoruz” (44/15), *Maîşetémézneñ ütkenéné de ṭoymıy ḳalamız* “hayatımızın geçtiğini de hissetmeden kalıyoruz” (67/14), *Rusça béleméz* “Rusça

biliyoruz" (32/11), *kérége almıymız* "girişemiyoruz" (17/12), *añlıy da almıymız* "anlayamıyoruz da"(27/12), *cennetde bérge bulmıymız* "cennette beraber olmayız" (72/17).

Çokluk 2. Şahıs Çekimi:

östéne günāhlı hem bulasız "üstüne günahkâr da oluyorsunuz" (54/25), *bélesézmé?* "biliyor musunuz?" (25/12), *köleséz* "gülüyorsunuz" (49/18), *uḳıtmıysız* "okutmuyorsunuz" (4/12), *uylıysızmı?* "düşünüyor musunuz?" (25/8), *uylamıysız* "düşünmüyorsunuz" (50/14), *niçün miné bu ḳadar köçliyséz?* "niçin beni bu kadar mecbur bırakıyorsunuz?" (25/7).

Çokluk 3. Şahıs Çekimi:

sebeb bulalar "neden oluyorlar" (52/13), *maḳtavlı bér éş dip ṣanıylar* "itibarlı bir iş sanıyorlar" (11/18), *oyalmayınça ṣorıylar* "utanmadan istiyorlar" (13/23), *ézlerge başlıylar* "aramaya başlıyorlar" (34/12), *uḳıtmıylar* "okutmuyorlar" (46/20), *bu tuġrını añlamıylarméken ni?* "bu hakikati anlamıyorlar mı acaba?" (52/2), *ir baş, ḫatun muyın, diyler* "erkek baş, kadın boyun, diyorlar" (13/16), *törlé süzler söyliyler* "türlü sözler söylüyorlar" (15/22), *öylenmiyler* "evlenmiyorlar" (35/20), *éçüp aşap da yöriyler* "yiyip içip yaşıyorlar" (69/8), *dünyādan kitedérler* "dünyadan gidiyorlar" (22/15), *dünyādan ütedérler* "dünyadan geçiyorlar" (22/19).

Ayrıca *Maîşet*'te, Osmanlı Türkçesinin tesiriyle Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipi için kullanılan eklerden biri olan *-mAktA (> -maḳda/-mekde)*'nın teklik 1. şahıs, teklik ve çokluk 3. şahıs çekimleriyle karşılaşılmaktadır: *cemᶜiyyetler açılmaḳdadır* "cemiyetler açılmaktadır" (25/21), *meñgé nādānlıḳ éçénde ḳalmaḳdalardır* "ebedi cahillik içinde kalmaktalardır" (48/23), *rāḥat, ṭınıç maîşet par yaşamaḳdadır* "çift rahat, sakin hayat yaşamaktadır" (67/17), *törlé çāreler ézlemekdelerdér* "türlü çareler aramaktadırlar" (25/19), *Ḫudādan télemekdemén* "Allah'tan dilemekteyim" (41/11).

2.3.1.4. Kesin Gelecek Zaman

Osmanlı Türkçesinin *Maîşet*'teki etkilerinden biri de kesin gelecek zaman kipi için *-AcAk (> -açak/-eçek)* ekinin kullanılmasıdır. *Maîşet*'te kesin gelecek zaman kipi için teklik 1. şahıs, teklik ve çokluk 3. şahıs çekimlerinin örneklerine rastlanıldı:

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

bu éşné bétérérge tırışaçaḳmın "bu işi bitirmek içi gayret göstereceğim" (53/9).

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

kimçélék bulaçaḳdır "kusur olacaktır" (26/3), *bézden ṭaralaçaḳ* "bizden yayılacak" (26/5), *ṣoñġa ḳaluvı kemālet bulmayaçaḳ* "sona kalması iyi olmayacak" (36/2), *noḳṣān ġına ṣanalaçaḳdır* "eksik sayılacaktır" (36/3).

Çokluk 3. Şahıs Çekimi:

nāçār duᶜā ḳılaçaḳlardır "kötü dua edeceklerdir" (26/6), *milletnéñ kileçekde zūr ve uluġları bulaçaḳlardır* "milletin gelecekte büyükleri ve ululları olacaklardır" (26/9).

2.3.1.5. Geniş Zaman

Maîşet'te geniş zaman için *-ar/-er, -ır/-ér, -ur/-ür, -r* ekleri kullanılmıştır ve bu ek bazı cümlelerde gelecek zamanı karşılamıştır:

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

ḳararmın "bakarım" (13/2) *siña barup ṭora başlarmın* "sana varıp hayat sürmeye başlarım" (52/17), *şāhidlerné de tabarmın* "şahitleri de bulurum" (58/19), *ḳurḳarmın* "korkarım" (71/9), *ni söylermén?* "ne söylerim?" (51/20), *ülérmén* "ölürüm" (71/2), *min niçék ṭorırmın?* "ben nasıl yaşarım?" (43/13), *Fātiḥémné onutırmınmı?* "Fātiḥ'imi unutur muyum?" (52/1), *siné ḳotuldırırmın* "seni kurtarırım" (53/15), *min Ḫalid Abzıy ḫatunı bulurummı ni?* "Ben Ḫalid Abzıy hatunu mu olacağım? (51/20), *duᶜā ḳılurmın* "dua ederim" (21/16), *bāḥil bulurmın* "razı olurum" (21/17), *min de şular kébi bulurmınmıken ni?!* "ben de şunlar gibi olacak mıyım acaba?!" (52/6), *eylenérmén* "geri dönerim" (45/16), *kértérmén* "geçmesine izin veririm" (64/9), *ḳart kéşége ni eytürmén?* "yaşlı kişiye ne söylerim?" (51/20), *yardeméñge yitéşürmén* "yardımına yetişirim" (53/14), *niçék iterge bélürmén* "nasıl yapacağımı bilirim" (55/7).

Teklik 2. Şahıs Çekimi:

uñarsıñ "sen onarsın" (20/8), *ni télerséñ?* "ne dilersin? (54/19), *ḳulġa töşgen yiméşden ḳorı ḳalursıñ* "ele düşen yemişten mahrum kalırsın" (20/12), *calınursıñ* "yalvarırsın" (66/13), *rāḥat bulursıñ* "rahat olursun" (73/4).

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

üpke totar "öfke tutar" (21/11), *inşā-Allāh küner* "inşallah razı olur" (13/18), *ni télese şunı kiyer* "ne isterse onu giyer" (20/17), *ne éstese şunı yiyer* "ne isterse onu yer" (20/17), *yeş yeşné téler* "genç genci diler" (21/13), *ṭuḳlanur* "karnını doyurur" (5/8), *rāżī bulurmıken?* "razı olur mu acaba?" (13/2), *üzé kébi yeşler de ṭabılur* "kendi gibi gençler de bulunur" (14/16), *bérniçe ḳoytıları da bulınur* "birkaç kötüsü de bulunur" (19/9), *küñélséz bulur* "keyifsiz olur" (20/21), *ġıybet ḳılur* "gıybet eder" (23/16), *yaḫşı bulur* "iyi olur" (35/18), *kiyevge de kitüp barur* "evlenip gider" (45/2), *edebsézlékge ögrenür* "edepsizlik öğrenir" (46/9), *dip kéne bélür de ḳalur* "diye bilir ve kalır" (59/18), *ḳuvanup ṭorır* "sevinip durur" (51/22), *ḳızımız rencér* "kızımız üzülür" (21/11).

Çokluk 1. Şahıs Çekimi:

şulay-uḳ ayırılurmızmıken ni? "böylece ayrılır mıyız acaba? "(52/16), *irtege tağı küréşérméz* "sabaha tekrar görüşürüz" (59/19).

Çokluk 2. Şahıs Çekimi:

küñéléñézden (vicdānıñızdan) şorap ḳararsız "vivdanınızdan sorup bakarsınız" (41/22), *tuḳtaturġa bér çāre ṭabarsız* "durdurmaya bir çare bulursunuz" (52/21), *ḫalḳġa bigrek kölké bulursız* "halka çok büyük komedi olursunuz" (59/17).

2.3.1.6. Emir

Her şahısta ayrı ve özel eklerle çekimlenen emir çekimi için *Maîşet*'te karşılaşılan örneklerler şunlardır:

		Maîşet
teklik	1.ş.	-ıym/-iym, -ayım
	2.ş.	eksiz
	3.ş.	-sın/-sén, -sun/-sün
çokluk	1.ş.	-ıyḳ/-iyk
	2.ş.	-ñız/-ñéz
	3.ş.	-sunlar/-sünler

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

ᶜaķāyid uķıym “akaid okuyayım” (4/16), *mollālardan mesᵓele sorıym* “mollalara mesele sorayım” (6/2), *çiber ķız alıym* “güzel kız alayım” (12/6), *sézge söyliym* “size söyleyeyim” (33/5), *şunı alıym* “şunu alayım” (39/5), *başımnı alup kitiymmé?* “başımı alıp gideyim mi?” (43/14), *béle béle barup eytiym* “bile bile gidip söyleyeyim” (45/8), *uf Allāh ni géne éşliym?* “of Allah’ım ne yapayım?” (51/16), *kémge géne sırrımnı bélgértiym?* “kime sırrımı belirteyim?” (51/16), *Ey Ḫudayım ni géne ķılıym?* “Ey Allah’ım ne yapayım?” (51/19), *bīçāremné bu belādan ķotķarıym* “biçaremi bu beladan kurtarayım” (53/4), *ķızını ayırıym* “kızı ayırayım” (59/6), *müne min ayırıym da kitiym* “haydi ben ayırayım da gideyim” (59/18).

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

bularġa ķuvansın “bunlara sevinsin” (29/18), *vaᶜde bulsun* “vade olsun” (45/8), *ṭuy da bulsun* “düğün de olsun” (45/10), *kirek köylesün kirek tik torsun* “ister türkü söylesin isterse öylece dursun” (48/7), *Allāh ṣaķlasun* “Allah korusun” (52/1), *nik yeşérüp ķalsun?* “neden gizlesin? “(55/4), *ḥarām bulsun* “haram olsun” (55/6), *éş bozılmasun* “iş bozulmasın” (59/4), *gazéténé kitérüp ṭaşlamasunmı* “gazeteyi getirip atmasın mı” (61/15), *akça ᶜaşkı töşmesün* “para aşkı düşmesin” (22/20), *éş apaçıķ bélénsün* “iş apaçık bilinsin” (57/15), *anıñ açuvı kilsün* “o öfkelensin” (60/23), *ķayan bélsün?* “nereden bilsin?” (66/15).

Çokluk 1. Şahıs Çekimi:

urınlarġa barıyķ “yerlere gidelim” (25/5), *üzéméz añlaġan ķadarısını ṭırışıyķ* “kendi anladığımız kadarına çabalayalım” (27/12), *ķarap ṭorıyķ* “bakıp duralım” (53/6), *Rabīᶜanı Fātiḥġa nikāḥlıyķ* “Rabīᶜa’yı Fātiḥ’e nikâhlayalım” (59/8), *şulay eytiyk* “şöyle söyleyelim” (59/12), *yoķlap ķarıyķ* “uyuyup bakalım” (59/19), *ḥikāyeméze kiliyk* “hikâyemize gelelim” (19/14)

Çokluk 2. Şahıs Çekimi:

ᶜafv buyurıñız! “af buyurunuz!” (39/21), *ᶜafv itéñéz* “affediniz!” (40/3), *uķuñız* “okuyunuz” (4/4), *üz béldékéñéz ile éş ķılası bulmañız* “kendi bildiğiniz ile iş yapmayınız” (4/19), *bér yort ṣaldırıñız* “bir ev yaptırınız” (5/15), *alarnı şunda ṭutırıñız* “onları şuraya doldurunuz” (5/15), *eşeké bér kéşé dip uylamañız* “kötü bir kişi diye düşünmeyiniz” (16/20), *küp ṣadaķalar bulġandır dip uylamañız* “çok sadaka olmuştur diye düşünmeyiniz” (29/3), *ḫoş ṣav bulıñız* “hoşça kalınız” (45/16), *süzéne*

ḳarañız "sözüne bakınız" (49/21), *miné de ṭıñlap torıñız* "beni de dinleyiniz" (56/17), *séz de ḳaytıñız* "siz de dönünüz" (59/18), *mińa ẖaṭ ile béldéréñéz* "bana mektup ile bildiriniz" (40/1), *bu tuġrını bélgértéñéz* "bu hakikati bildiriniz" (54/24), *tīzden kiñeşéñéz* "hemen iştişare ediniz" (59/15), *tögelleñéz* "bitiriniz" *(59/16)*

Çokluk 3. Şahıs Çekimi:

ni ḳılanġanlarını ḳarap ölgérsünler "ne yaptıklarına bakıp hazırlasınlar" (46/17), *ni éşlesünler?* "ne yapsınlar?"(51/10).

2.3.1.7. Şart

İyelik kökenli şahış eklerinin kullanıldığı şart çekimi için *Maîşet*'te karşılaşılan örnekler şunlardır:

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

ḳarańġı çıraylı bulsam "kara yüzlü olsam" (21/9), *yulġa şalınġan éşlerémézné tuḳtatmıy ṭora alsam* "yoluna giren işlerimizi durdurmamayı başarabilsem" (35/10), *ticāret mektebénde (ṣatuv aluv ᶜilmé uḳıla torġan mektebde) uḳıġan bulsam* "ticaret okulunda (alışveriş ilmi okutulan okulda) okumuş olsam" (35/15), *bu ẖaṭnı yazmasam* "bu mektubu yazmasam" (56/21), *anasını kündérsem* "annesini göndersem" (21/17), *mālımnı anıñ ḳulına ṭapşırup ülsem* (69/5) "malımı onun eline teslim edip ölsem".

Teklik 2. Şahıs Çekimi:

şularnı uylap ḳarasañ "şunları düşünsen" (11/4), *Laṭīfe süzéne ḳarasañ* "Laṭīfe'nin sözüne bakarsan" (20/11), *dünyāda kéşé süzénden ḳurıḳsañ* "dünyada kişi sözünden korksan" (21/4), *bér de çiber ḳız alıym, diseñ* "bir de güzel kız alayım, dersen" (12/6), *caylap söyleseñ* "uygun bir dille söylesen" (13/17).

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

ḳayda ġına bér meclis bulsa "nerede bir toplantı olsa" (2/16), *ḳayda ġına bér süz çıḳsa* "nerede bir söz çıksa" (2/16), *manṭıḳnı yamanlasa* "mantığı kötülese" (4/1), *buluvına ışansa* "olmasına inansa" (5/16), *üzaldınaraḳ éş ḳılsa* "kendi başına iş yapsa" (6/18), *żarūret bulsa* "zaruret olsa" (11/20), *avırlıḳlarġa oçrasa* "zorluklarla karşılaşsa" (15/1), *yöriy başlasa* "yürümeye başlasa" (43/13), *ṭıñlasa* "dinlese" (48/5), *uġılı bulsa* "oğlu olsa" (77/7), *Allāh naṣīb itse* "Allah nasip etse" (14/16), *çiténlékler kürse* "çetinlikler görse" (15/1), *çamadan ṭış ṭabış kürse* "haddinden fazla

bir kazanç görse" (15/12), *yaḫşı kıyüm kiyünse* "iyi giysi giyinse" (18/1), *ni telese* "ne dilese" (20/17), *kulımdan kilse* "elimden gelse" (25/11), *ḳız ézlese* "kız arasa" (42/9), *ul dimlemese* "o ikna etmese" (43/18), *ul derecege yitse* "o dereceye yetişse" (53/13).

Çokluk 1. Şahıs Çekimi:

ḫalḳımızını bozup ḳaldırsaḳ "halkımızı bozup bıraksak" (26/4), *yetimḫāneler açsaḳ* "yetimhaneler açsak" (27/8), *bétmevéné éstesek* "bitmemesini istesek" (26/10), *Ḫālid Aġayġa bélgértsek* "Ḫālid Aġay'a bildirsek" (55/15).

Çokluk 2. Şahıs Çekimi:

faḳīrlerné ḳızġansañız "fakirlere acısanız" (5/15), *uylap ḳarasañız* "düşünüp baksanız" (10/14), *añlasañız* "anlasanız" (22/16), *ḳabūl itmeyeçek bulsanız* "kabul etmeyecek olsanız" (40/3), *çāre ṭapmasañız* "çare bulmasanız" (52/21), *bu köyé ḳalsañız* "böyle kalsanız" (59/16), *ḳabūl itseñéz* "kabut etseniz" (40/1), *ésteseñéz* "isteseniz" (57/10), *alup birseñéz* "alıp verseniz" (59/17).

Çokluk 3. Şahıs Çekimi:

üzénden ni géne ṣorasalar "kendinden ne isteseler" (12/1), *ḳıstasalar* "ısrar etseler" (25/5), *üzleré ni éşde bulsalar* "kendileri ne işte olsalar" (35/13), *ġayépliy başlasalar* "ayıplamaya başlasalar" (49/15), *yaratışsalar* "sevişseler" (55/9), *çay éçseler* "çay içseler" (18/2).

2.3.1.8. İstek

Maîşet'te istek çekimi *-ası/-esé; -ysı/-ysé+iyelik ekleri+kil- ve -maḳçı/-mekçé bul-* yapılarıyla karşılanmıştır. Ayrıca *Maîşet*'te, Osmanlı Türkçesinin tesiriyle Türkiye Türkçesinde istek bildiren *-mAk éste- (< -mAk iste-)* yapısıyla da karşılaşılmaktadır:

2.3.1.8.1. -ası/-esé + iyelik ekleri + kil-

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

atasınıñ rıżālıġını alası kilse "babasının rızasını almak istese" (21/15), *çıġası kilüp* "çıkmak isteyip" (32/1), *öylenüvéné bik ṣoñġa ḳaldırası kilmeyénçe* "evliliğini pek sonraya bırakmak istemeden" (35/6), *Rabīᶜ anı alası kilgenéné* "Rabīᶜ a' yı almak

istediğini" (42/9), *yeş ķız alası kilgen kébi* "genç kız almak istediği gibi" (43/3), *yeşrek kéşége barası kileçegéné* "daha genç birine varmak isteyeceğini" (43/4), *kiyevge barası kilgenéné* "evlenmek istediğini" (50/6), *ne ķadar rāẓī bulası kilmese de* "ne kadar razı olmak istese de" (60/1), *üzé tuvġan yorṭda torası kilmiy başlaġan idé* "kendi doğduğu evde durmak istememeye başlamış idi" (61/12), *Niva gazéteséné alası kilüp* "Niva gazetesini almak almak isteyip" (62/5), *ḥāléné ṣoraştırası kilüp* "hâlini sormak isteyip" (64/20), *yalınası kilmedé* "yalvarmak istemedi" (65/11), *bik iyülesé kilmeyénçe* "pek eğilmek istemeden" (6/18), *cennetke kéresé de bik kile idé* "cennete girmek de pek istiyordu" (16/23), *atasına ķarşı kilesé kilmeyénçe* "babasına karşı gelmek istemeden" (32/2), *bik bélesé kilüp* "pek bilmek isteyip" (37/4), *tīzden öylenesé kilgenéné* "hemen evlenmek istediğini" (39/10), *üzé de bérde biresé kilmiy* "kendi de hiç vermek istemiyor" (52/15), *vīrān itesé kilmedé* "viran etmek istemedi" (63/10), *ṭıñlıysı … kile torġan idé* "dinlemek istiyordu" (48/5);

Çokluk 2. Şahıs Çekimi:

elbette béleséñéz bik kilür "çok da bilmek istersiniz" (33/3);

Çokluk 3. Şahıs Çekimi:

éşné zūr itesléreé kilüp "işi büyütmek isteyip" (8/8), *söylesléreé kile idé* "söylemek istiyorlardır" (75/5).

2.3.1.8.2. -makçı / -mekçé + bul-

yeş ḫatun almaķçı buladır "genç hanım almak istiyor" (11/4), *bu fikréné çıġa çıġarmaķçı bulup* "bu fikrini gerçeğe çıkarmak isteyip" (11/10), *Laṭīfe Abıştaynı aldamaķçı bulsa da* "Laṭīfe Abıştay'ı kandırmak istese de" (13/18), *ḥisāblamaķçı buladır* "hesaplamak istiyor" (20/19), *uylamaķçı buldı* "düşünmek istedi" (40/10), *ķızınıñ işékéné açmaķçı buldılar* "kızın kapısını açmak istediler" (56/5), *öylendérmekçé bulalarmıken ni?* "evlendirmek istiyorlar mı acaba?" (12/16), *üzé öylenmekçé bulamı ni?* "kendi evlenmek istiyor mu ne?" (14/2), *üzé öylenmekçé bula imeş* "kendi evlenmek istiyormuş" (14/4), *üzé öylenmekçé bulup* "kendi evlenmek isteyip" (44/2), *tögellemekçé bulamız* "tamamlamak istiyoruz" (44/15), *ḫatunıñnı ṭaşlap öylenmekçé buldıñ* "hanımını bırakıp evlenmek istedin" (67/9).

2.3.1.8.3. -mak / -mek éste-

Rabīᶜanı almaḳ éstedégéné “Rabīᶜa’yı almak istediğini” (39/10), *min séznéñ ile parlanmaḳ éster idém* “ben sizin ile evlenmek ister idim” (40/1).

2.3.1.9. Gereklilik

Maîşet’te gereklilik çekiminin olumlusu için *-rġa/-rge kirek (tiyéş/tiyüş)*, olumsuzu için *-masḳa kirek/-meske kirek* yapıları kullanılmaktadır. *Maîşet*’te ayrıca Türkiye Türkçesinde gereklilik bildiren *-mAk kirek (<-mAk gerek)* ve *-mAlI* yapılarına da rastlanılmaktadır:

2.3.1.9.1. -rġa / -rge kirek (tiyéş/tiyüş), -masḳa / -meske kirek

Ḫuday bu ḳadar baylıḳ birgeç rāḥatını da kürüp ḳalurġa kirek “Allah bu kadar zenginlik verince (onun) keyfini de sürmek gerek” (9/8), *zūrlarġa kiñeşüp ḳararġa kirek* “büyüklere danışmak gerek” (14/11), *nige kéşéné ḳızġanırġa kirek?* “niye insanı kıskanmak gerek?” (21/1*), Ḥalīme Abıştay ᶜömréné iré ile ṭatuv ütkermegen bulurġa kirek* “Ḥalīme Abıştay ömrünü eri ile tadıp geçirmemiş olmalı” (23/17), *Ḫudāġa ṭapşırup şunı alurġa kirek indé* “Allah’a sığınıp şunu almak gerek şimdi” (38/18), *cavçılardan ṣoratırġa ézletérge kirek* “Görücülerden soruşturmak araştırmak gerek” (12/3), *birérge kirek* “vermek gerek” (20/11), *saᶜādetnéñ ḳadréné vaḳtında bik bélürge kirek* “saadetin kadrini vaktinde pek bilmek lazım” (70/9), *bolarnıñ süzleré de bötünley yalġan bulmasḳa kirek* “bunların sözleri de tamamen yalan olmamalı” (17/16), *irge yarıy torġan ḫatun bulmasḳa kirek* “erkeğe yarayan kadın olmamalı” (23/18), *Rabīᶜa miném zevce bulġaç etkeyge hīç dürüst bulmasḳa kirekdér* “Rabīᶜa benim eşim olunca babama hiç uygun olmamalı” (57/11), *niçün kürmeske kirek?* “niçin görmemeli?” (37/12), *éçéñde ne bulsa şunı yeşérmeske kirek buladır* “içinde ne olsa onu gizlememek gerekir” (40/2); *yeş ḫatun alurġa tiyéş bulsa idé* “genç hatun almak gerekli olsa idi” (9/19), *ḫalḳġa fāᵓidelé éşler uylarġa tiyüşlédér* “halka faydalı işler düşünmek gereklidir” (26/11), *ḳaygırırlıḳ éşler éşlemeske ṭırışırġa tiyüşméz* “kaygı verici işler yapmamak için çaba göstermeliyiz” (26/12), *milletémézge kireklé éşler uylarġa tiyüş buladır* “milletimize gerekli işler

düşünmek lazımdır" (27/4), *meġneséndе bulurġa tiyüşlédér* "manasında olmak gereklidir" (34/17), *ṭol ḫatun alurġa tiyüşlédér* "dul hatun almak gereklidir" (43/10), *Ḥüseyin bu éş bulġan bulurġa tiyüş* "Ḥüseyin bu iş olmuş olmalı" (58/15), *alarnı herḳayumız zūr kürérge tiyüşlédér* "onları herbirimiz büyük görmeliyiz" (19/7), *alar bézge duġrı yul kürsetérge tiyüşlédér* "onlar bize doğru yolu göstermeliler" (19/8), *bézge şundayun éşlerné uylıy bélürge tiyüşlédér* "bize şöyle işleri düşünmeyi bilmek gereklidir" (27/6), *monıñ kébi éşleréné añlarġa bélürge tiyüşlédér* "bunun gibi işlerini anlamak bilmek gereklidir" (27/10), *kéşé ḫulḳına, edebéne, ᶜilméne ḳarap ülçenérge tiyüşlédér* "kişinin huyuna, edebine, ilmine bakıp ölçmek lazım" (50/4).

2.3.1.9.2. -maḳ / -mek kirek (<-mAk gerek)

şav-şuv arasında niçék ᶜilm almaḳ kirek? "hengame arasında nasıl ilim almak gerek?" (5/14), *niçék batırçılıḳ ḳılmaḳ kirek?* "nasıl kahramanlık yapmak gerek?" (37/10*), bézém ḳavımémézde andayun dīn ᶜilmleréne de fenlerge de āşinā ḳızını niçék ṭapmaḳ kirek?* "bizim halkımızda öyle din ilimlerine de fenlere de aşina kızı nasıl bulmak gerek?" (38/21), *ni éşlemek kirek?* "ne yapmak lazım?" (9/6).

2.3.1.9.3. -malı /-meli

başlamalımın "başlamalıyım" (36/4), *bélgértmeliséñ* "belirtmelisin" (44/6).

2.3.2. BİRLEŞİK ÇEKİMLER

2.3.2.1. Hikâye

2.3.2.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Hikâye

-ġan /-gen idé, -ḳan / -ken idé
-mış / -méş idé

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

Devletém bulup da balaçaġam bulmadı dip ḫafālanġan idém. "Mal mülküm oldu da çoluk çocuğum olmadı diye diye üzülmüş idim." (72/7-8), *Min ülgende nikāḥımda ḳalmıy cennetde bérge bulmıymız dip bik ḫafālanġan idém.* "Ben öldüğümde nikâhımda kalmadan cennette beraber olmayız diye pek üzülmüş idim." (72/17-18), *Min, Ḥalīmege muḥabbetém bulup bik yaratḳaç "ᶜÖmréme sinden başḳa ḫatun kürmesem idé." dip télegen idém.* "Ben, Ḥalīme'ye muhabbetim olup (onu) pek sevince 'Ömrümü senden başkasıyla geçirmesem' diye dilemiş idim." (69/18-19), *"Sin selāmet bulġanda ᶜömrém de östéñden hīçbér vaḳt ḫatun almam." dip vaᶜdeler birgen idém.* "'Sen sağlıklı olduğunda ömrümde (senin) üstüne hiçbir zaman hatun almam." diye sözler vermiş idim." (69/19-20)

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

Ḥalīme Abıştay atasına bérdenbér ḳız bulġanġa atasınıñ vefātından ṣoñ 30 méñ aḳça, yort, yirler herḳayusı anıñ isméne ḳalġan idé. "Ḥalīme Abıştay babasının biricik kızı olduğu için babasının vefatından sonra 30 bin akça, ev, yerler hepsi onun ismine kalmış idi." (8/5-6*), "Öylenem, rāżī bulasıñmı? Min siné rencétér öçün labaṣa, nik rāẓī bulmıysıñ?" falān digen kébi süzler ile borçıy başlaġan idé.* "'Evleniyorum, razı oluyor musun? Ben seni üzmek için elbette, neden razı olmuyorsun?' falan gibi sözler ile rahatsız etmeye başlamış idi." (9/1-2), *Şuñġa küre üz ᶜömrénde bayṭaḳ çiber ḳızlarnıñ tiyüşséz urınġa kitüp ᶜömrge vīrān buluvlarına sebeb bulġan idé.* "Şuna göre kendi ömründe birçok güzel kızın gereksiz yere gidip hayatlarının berbat olmalarıan sebep olmuş idi." (13/9-10-11), *Rabīᶜa, Fātiḥden ḫaṭ alġaç da ne ḳadar ḫafālanġan idé.* "Rabīᶜa, Fātiḥ'den mektup alınca da ne kadar telaşlanmış idi." (45/17-18), *Çünki öylengenden ṣoñ bulġan etkesénén yemséz muᶜāmeleleré, küñélséz ḳılanışları, bér tuḳtavsız ḳahrlevleré bīçārené tuydırġan idé.* "Çünkü evlendikten sonra babasının kötü muameleleri, keyifsiz davranışları, durmadan sövmeleri biçareyi bezdirmiş idi." (64/3-4-5), *ᶜArabī kitāblarnı añarlıḳ bulsa da elé bötünley ᶜālim bulup yitmegen idé.* "Arapça kitapları anlıyor olsa da şimdi tamamen âlim olup yetişmemiş idi." (28/13-14), *Lekin Fātiḥ alarnıñ herḳaysını ṣoraştırup törléséñéñ törlé ġayépleré bulġanını bélgen idé.* "Lakin Fātiḥ onların herbirini soruşturup farklı farklı ayıpları olduğunu anlamış idi." (36/8-9), *Ṣaḳal, mıyıḳ tözetüp bürékleréné ḳıngıraytup kiyev bulup barıp da ḳız yanına kére almayınça ḳaytuvına*

ḫorlanġanı küñélénden kitmegen idé. (60/18-19), *Ḥażret her éşde Ḫālid yaġına yatup ögrenken idé.* “Sakalını, bıyığını düzeltip şapkasını kıvırıp damat olup gidip de kız yanına giremeyince yaşlı olmasına sövüşleri içinden gitmemiş idi.” (11/12), *Māhrūy Abıṣṭaynıñ hervaḳt bér törlé söylep télé künüp bétken idé.* “Māhrūy Abıṣṭay’ın her zaman bir türlü söyleyen dili alışmış idi.” (13/12), *Ḥażret medreseséne itken yardemé, bér vaḳtda ṣu ṭaşıy torġan aṭlarınıñ ayaġı ṣınġaç şunı medresege ṣadaḳa itken idé.* “Ḥażret, medreseye ettiği yardımı, bir zaman da su taşıyan atların ayağı kırılınca bunu medreseye sadaka vermiş idi.” (18/16-17), *Fātiḥden yanġa üténüvler bulmaġaç iské Maîşetler ḳaytuv ümīdé bötünley bétüp Ḫālid Aġaynıñ ḥālé bikrek aġırlaşḳan idé.* “Fātiḥ’den yeni istekler olmayınca eski yaşamların geri gelmesinin ümidi tamamen bitip Ḫālid Aġay’ın hâli çok ağırlaşmış idi.” (66/18-19);*İké aramızda bik ḳuvvetlé bér muḥabbet baġlanmış idé.* “Aramızda pek kuvvetli bir muhabbet oluşmuş idi.” (69/17), *Ammā ul vaḳtlar kiçméş idé.* “Ama o zamanlar geçmiş idi.” (68/5)

2.3.2.1.2. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zamanda Hikâye

-a / -e idé, -adur idé, -ıy / -iy idé, -ıydır / -iydér idé
-maḳda / -mekde idé

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

Elé yazuv yaza bélgenéné de ṭabup bulmas dip ḳurḳa idém. Şimdi yazı yazabildiğini de bulup olmaz diye korkuyordum.” (38/16), *Şul Fātiḥné uġılım kébi kürép yarata idém.* “Şu Fātiḥ’i oğlum gibi görüp seviyor idim” (55/12), *Kiyevge baruv digeç hervaḳt öylenmegen yeş kéşé uylıy idém.* “Damada varmak denince her zaman evlenmeyen genç kişi düşünüyor idim.” *(51/17), Hervaḳt ḳayçan ġına siña barup ṭora başlarmın iken, dip uylıy idém.* “Her zaman ne zaman sana gelip hayat sürerim acaba, diye düşünüyor idim”. (52/16-17)

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

Dünyāda iskélékden söygen nersesé yuḳ idé. Her éşde iskéçe buluvnı, evvelgéçe toruvnı yarata idé. “Dünyada eskilikten (başka) sevdiği şey yok idi. Her işte eskisi gibi olmayı, … durmayı seviyor idi.” (2/21-22), *Medresege bundan başḳa Ramażānda zekāt kértüv, aşlarġa çaḳıruv kébi küp yaḫşılıḳlar ḳıla idé.* “Medreseye

bundan başka Ramazan'da zekat getirmek, yemeklere davet etmek gibi çok iyilikler yapıyor idi." (3/14-15), *Alarnıñ alga kitken éşleréné yuldan çıḳarırġa ṭırışa idé.* "Onların yoluna giren işlerini yoldan çıkarmaya gayret ediyor idi." (6/11-12), *Kübésénçe aḳça arḳasında télegenéné buldıra da idé.* "Çoğunlukla para sayesinde dilediğini yaptırıyor idi." (6/19-20) *Ḥalīme Abıştay, Ḫālid Aġaynı söygen kébi Ḫālid Aġay da Ḥalīmené çın küñélénden yarata idé.* "Ḥalīme Abıştay'ın Ḫālid Aġay'ı sevdiği gibi Ḫālid Aġay da Ḥalīme Abıştay'ı gerçek gönülünden seviyor idi." (7/10-11) *Üzénden ni géne ṣorasalar cevāb birürge ögrenken idé hem anġa kiñeşke barġan kéşéler de süzéne ışana idé.* "Kendine ne sorsalar cevap vermeyi öğrenmiş idi ve ona tavsiye için gelenler de sözüne inanıyor idi." (12/1-2) *Üzé de 3-4 méñ ṣuma iyesé bulup üz ṣumasından başḳa baᶜż ışanıçlar ile de éşéné zūrayta idé.* "Kendi de 3-4 bin suma sahibi olup kendi sumasından başka bazı inançlar ile işini büyütüyor idi." (15/2-3), *Anıñ ḳara ḳaşları, ozın saçları, nefīs söyekleré, aḳ nūrlı yözé, temlé süzé, caġımlı ḳılanışları her kürkenéné ṣoḳlandıra idé.* "Onun kara kaşları, uzun saçları, nefis kemikleri beyaz nurlu yüzü, tatlı sözü, gönül okşayıcı hareketleri ker görenini hayran bırakıyor idi." (46/3-4), *Ḫālid Aġay üz maḥalleséndegé medresenéñ faḫrī müdīré (popoçitel) bulup uṭun, kiresin, kizüvlernéñ yalları herbéré anıñ aḳçası ile ütele idé.* "Ḫālid Aġay kendi mahallesindeki medresenin fahri müdürü olup odun, kiresin, nöbetçilerin ücretleri (3/12-13-14), *ᶜĀlimlernéñ tüben ṭorup nādānlarnıñ yuḳarı toruvına ᶜacebséne idé.* "Âlimlerin hakir görülüp cahillerin el üstünde tutulmasını garipsiyor idi." (5/5-6), *İstirāhat iterge yaramayınça hervaḳtda ṭav tişükéndegé zāhidler kébi ᶜibādet kéne ḳılup uṭırırġa tiyüşlé dip béle idé.* "İstirahat etmek yaramayınca her zaman dağ eteğindeki zahitler gibi sadece ibadet edip kalmak gerekli diye düşünüyor idi."(17/23-24,18/1), *Fātiḥ tīz öylenüv kireklégéné, öylenüvde ᶜāᵓile saᶜādeté, muḥabbet kébi ḳalb rāhatları bulġanını añlasa da ḳaydan öylenüv ḥaḳında fikré bik tirbene idé.* "Fātiḥ tez evlenmenin gerekliliğini, evlenmekte aile saadeti, muhabbet gibi kalp rahatları olduğunu anlasa da evlilik hakkındaki fikirleri pek değişiyor idi." (36/5-6), *Barup kiçlerde ḳaytḳanda ḳıpḳızıl bulup isérüp ḳaytadur idé.* "Gidip akşamlarda döndüğünde kıpkırmızı olup şarhoş olup dönüyor idi." (17/15), *Üzénéñ bu uyını dürüstke çıġarurġa törlé delīller de söyliy idé.* "Kendinin bu fikrini hakikate çıkarmak için törlü türlü deliller de söylüyor idi." (3/1-2), *Her éşde her tuġrıda üzénéñ fikréné dürüst, uyını duġrı dip*

uylıy idé. “Her işte her doğruda kendi fikrini doğru, aklını hakikat diye düşünüyor idi.” (3/4), *Alay bulsa da Ḥālid Aġay ile şākirdler arasında kübésénçe nizā*^{c}*lar da bulġalıy idé.* “Öyle olsa da Ḥālid Aġay ile öğrenciler arasında çoğunlukla kavgalar da olup duruyor idi.” (3/18-19), *Barup ḳotırtuvçı kéşélernéñ süzleréne ḳarap medresege barup uḳuvlarını kiléştérmiy, şākirdlerné törléçe borçıy idé.* “Gidip tahrikçi kişilerin sözlerine bakarak medreseye gidip okumasını geliştirmiyor, öğrencileri çeşit çeşit teleşlandırıyor idi.” (3/21-22-23), *Anda hīçbér nāçār uylar, bozıḳ fikrler kürénmiy idé.* “Onda hiçbir kötü düşünceler, bozuk fikirler görünmüyor idi.” (27/22), *Kāmil Efendéñ gezitler uḳuvını medrese ḫalḳı kübésé yaraṭmıy idé.* “Kāmil Efendé’nin gazeteler okumasını medrese halkının çoğu sevmiyor idi.” (30/18), *Fātiḥ maturlıḳġa isé kitmiy digeç de alaçaḳ tutaşınıñ ṣuḳır, aḳṣaḳ buluvını télemiy idé.* “Fātiḥ’in güzelliğe (karşı) aklı gitmiyor deyince de alacağı kızın kör, topal olmasını dilemiyor idi.” (36/17-18) *Ḫālid Bay* ^{c}*ālim ile taḳvānı bérde ayırmıydır idé.* (5/3), *Kübésénçe mescidge hem barġalıydır idé.* “Ḫālid Bay âlim ile takvayı hiç ayırmıyor idi.” (17/1), *Ḥüseyin Baynıñ küp şākird arasında bérniçe yaratḳan şākirdleré de bulġalıydır idé.* “Ḥüseyin Bay’ın çok şakirt arasında sevdiği birkaç şakirt de oluyor idi.” (18/10-11), *Şul ḳadar küñéléne bérkétüp uḳıydır idé.* “Şu kadar gönülüne bağlayarak okuyor idi.” (47/13-14), *Uḳuvlarınıñ, uḳıtuvlarınıñ da üzéñéñ nādān fikréne muvāfiḳ buluvını téliydér idé.* “Okumalarının, okutmalarının da kendi cahil fikrine muvafık olmasını diliyor idi.” (3/20-21), *“Raḥmet siña’ytem, miném baḫtım açıluvına sin sebeb buldıñ.” dip eytkeliydér idé.* “‘Teşekkürler, sana söylüyorum, benim bahtımın açılmasına sen sebep oldun.’diye söyleyip duruyor idi.” (8/13-14), *Ammā Ḥüseyin Abzıy alarnı péşérüvné bérde ma*^{c}*ḳūl kürmiydér idé.* “Ama Ḥüseyin Abzıy onları pişirmeyi hiç makul görmüyor idi.” (16/9), *Bīçāre sizmiydér idé.* “Biçare sezmiyor idi.” (22/13), *Fātiḥ ḳayda üzé bozıluv, başḳalarını ḫorlıḳ éşlerden tuḳtatırġa va*^{c}*izler, ügütler söyliydér idé.* “Fātiḥ’in nerede kendinin bozulması, başkalarını kötü işlerden durdurmak için vaazlar, öğütler söylüyor idi.” (34/22-23); *“Tuġrı kilgende faḳīrlerné medresege ṭutırmaḳda idé.* “Fırsat çıktığı için fakirleri medreseye doldurmakta idi.” (5/17-18-19), *Fātiḥġa bötünley küñél birüp tīzden nikâhlı zevce olmaḳnı kötüp tormaḳda idé.* “Fātiḥ’e tamamıyla gönül verip hemen nikâhlı zevce olmayı bekleyip durmakta idi.” (51/5-6), *Şunıñ öçün Ḫālid Aġay uġılına hīç sebebséz könden kön düşmānlanmaḳda*

idé. “Şunun için Ḫālid Aġay oğluna hiç sebepsiz günden güne düşman olmakta idi.” (61/1-2), *Fātiḥ ḳız ḳatına her kön yörémekde idé.* “Fātiḥ kızın yanına her gün gitmekte idi.” (60/22)

Çokluk 1. Şahıs Çekimi:

“Sin selāmet bulġanda ᶜömrém de östéñden hīçbér vaḳt ḫatun almam.” dip vaᶜdeler birgen idém, bérbérémézné şul ḳadar yarata idék. “‘Sen sağlıklı olduğunda ömrümde (senin) üstüne hiçbir zaman hatun almam.” diye sözler vermiş idim. Birbirimizi şu kadar seviyor idik.” (69/19-20)

Çokluk 3. Şahıs Çekimi:

Şuñar küre şākirdler, Ḫālid Aġaynı yaratalar idé. “Şuna göre öğrenciler, Ḫālid Aġay’ı seviyorlar idi.” (3/15-16*), Ḫālid Aġay télegençe bulurġa anġa ḳarşı kilmeske ṭırışalar idé.* “Ḫālid Aġay’ın dilediğince olur, ona karşı gelmemeye gayret ediyorlar idi.” (3/17), *Mümkin bulmaġanını bik kölüp söyliyler idé.* “Mümkün olmadığını pek gülerek söylüyorlar idi.” (5/2-3)

Etkeyéñe kértüv iḫtimālé yuḳ iken, dip ümīdéné kisüp anası ile bik rāḥat kön itmekde idéler. “Babanın girmesinin ihtimali yok imiş, diye ümidini kesip annesi ile pek rahat yaşamakta idiler.” (66/15-16-17)

2.3.2.1.3. Geniş Zamanda Hikâye

-ar/-er idé, -ur/-ür idé, -ır/-ér idé, -mas/-mes idé

Teklik 1. Şahıs Çekimi:

Belki bötün ādem balasını ul ḫorlıḳdan ḳotḳarırġa kulımdan kilse ṭırışır idém. “Belki bütün insanoğlunu o kötülükten kurtarmak için elimden gelse gayret ederdim.” (25/10-11), *Rāẓī bulur iseñéz min séznéñ ile parlanmaḳ éster idém.* “Razı olursanız ben sizinle evlenmek ister idim.” (40/1), *Dünyāda küp ṭorasım ḳalmadı. Anıñ ile beḫilleşüp üter idém.* “Dünyada çok durasım kalmadı. Onunla vedalaşıp göçer idim.” (71/9), *Tügél, şul Fātiḥġa bulsa min de bér süz itmes idém.* “Değil, şu Fātiḥ’e olsa ben de bir söz etmez idim.” (14/1)

Teklik 2. Şahıs Çekimi:

Anıñ kölgenéné bik sirek kürer idéñ. "Onun güldüğünü pek seyrek görür idin." (15/9), *Ḥarām bula, ṭorup birér idéñmé elle?* "Haram olur, kalkıp verir miydin peki?" (55/4-5)

Teklik 3. Şahıs Çekimi:

ḳayda ġına bér meclis bulsa Ḫālid Aġay bulur, ḳayda ġına bér süz çıḳsa Ḫālid ḳatışur idé. "Nerede bir meclis olsa Ḫālid Aġay olur, nerde bir söz açılsa Ḫālid katılır idi." (2/16-17), *Ḫālid Aġay meclislerde az-maz üzéñéñ bélgenéné saçup mollālardan mesʾeleler şoraştırup uṭırır idé.* "Ḫālid Aġay meclislerde biraz kendi bilgisini saçıp mollalara meseleler sorup durur idi." (5/21-22), *Ḫālid Aġay yalġız aşar, yalġız éçer, yalġız ḳunar idé.* "Ḫālid Aġay yalnız yer, yalnız içer, yalnız oturur idi." (66/20), *Öçénçéméz ata kügerçén bulsa analar arasında ana kügerçén bulsa atalar arasında şekséz bér nizāʿ çıġar idé.* "Üçüncümüz baba güvercin olsa anneler arasında anne güvercin olsa babalar arasında şüphesiz bir kavga çıkar idi." (67/14-15-16), *Kölgen vaḳtda da bik ʿaceb bér éş öçün bulmayınça üzéñéñ bayuv faraẓīsine muvafiḳ bér éş bulsa şunda bik külegelep söyler idé.* "Güldüğü zaman da pek acayip bir iş için olmadan kendi zengin olma farazisine uygun bir iş olsa yine de pek gölgeleyerek söyler idi." (15/9-10-11), *Ḫālid Aġay üzé, Ḥalīmenéñ ayırılup bér yégétke kitüvéne rāżī bulur idémé?* "Ḫālid Aġay kendi, Ḥalīme'nin ayrılıp bir delikanlıa gitmesine razı olur muydu?" (9/20-21), *çünki küñélénden nādānlıḳına ışansa idé nādān kéşé ḳatışmaslıḳ éşlerge ṭaġılmas idé.* "Çünkü içinden cahilliğine inansaydı cahil kişinin katılmadığı işlere takılmaz idi." (4/9-10), *yuḳsa ḳorı ostalıḳ ile 4-5 yöz méñ şumalarġa iréşmek mümkin bulmas idé.* "Yoksa kuru ustalık ile 4-5 yüz bin sumaya erişmek mümkün bulmas idi." (8/10-11*), Anasını kündérsem ḳızım ḳarışmas idé.* "Annesini göndersem kızım karışmaz idi." (21/17), *Ul dimlemese belki Ḫüseyin Abzıy da birmes idé.* "O ikna etmese belki Ḫüseyin Abzıy da vermez idi." (43/18), *Yuḳsa Ḫālid Aġay ḳart könénde bu uyġa töşmes idé.* "Yoksa Ḫālid Aġay yaşlılık zamanında bu fikre düşmez idi." (23/18)

Çokluk 1. Şahıs Çekimi:

Anıñ hīçbér vaḳt aḳça isrāf itüp éçüp isérüp yörgenéné kürmes idék. "Onun hiçbir zaman para israf edip içip sarhoş olduğunu görmez idik." (17/9-10)

Çokluk 3. Şahıs Çekimi:

Kiñeş ögrenérge Ḫālid Aġayġa kilürler idé. “Nasihat almaya Ḫālid Aġay’a gelirler idi.” (6/8)

2.3.2.1.4. Tasarlama Şekillerinde Hikâye

2.3.2.1.4.1. -sa/-se idé

çünki küñélénden nādānlıḳına ışansa idé nādān kéşé ḳatışmaslıḳ éşlerge ṭaġılmas idé. “Çünkü içinden cahilliğine inansaydı cahil kişinin katılmadığı işlere takılmaz idi.” (4/9-10), *Ḥalīmenéñ ḳartayuvı ile Ḫālidke yeş ḫatun alurġa tiyéş bulsa idé Ḫālid ḳartayuvı ile Ḥalīmege de bér yeş yégétke kiterge tiyüş bulur idé.* “Ḥalīme’nin gidişi ile Ḫālid’e genç hatun almak gerekli olsaydı Ḫālid’in gidişi ile Ḥalīme’ye de bir genç yiğide gitmek gerekli olur idi.” (9/18-19-20), *Kāmil Efendé ḳulına töşmegen bulsa idé hīç bu ḳadar inṣāflı, bu derece maᶜrifetlé buluv iḥtimālé yuḳ idé.* “Kāmil Efendé’nin eline düşmemiş olsaydı hiç bu kadar insaflı, bu derece marifetli olmak ihtimali yok idi.” (27/23-24), *Min bulġan Rusçaraḳ kiyéngen yégét bulsa idé diymén.* “Ben kabiliyetli, Rus gibi giyinen yiğit olsaydı, diyorum.” (50/8-9), *Min cégét-simegrek temeké tarta torġan kéşé bulsa idé dip uylıymın.* “Ben yiğit gibi sigara içen biri olsaydı diye düşünüyorum.” (50/9-10), *Eger de Kāmil Efendé hervaḳt gazételer ilen géne şöġıllense idé köngélüvçé ipdeşleréndén her fende niçék östén bula alur idé?* “Eğer Kāmil Efendé her zaman gazeteler ile meşgul olsaydı kıskanç arkadaşlarından her bilimde nasıl üstün olabilirdi?” (31/5-6-7), *Fātiḥ ᶜilmge heves ṣalup uḳuvġa iḫlāṣ birmese idé kém béle?* “Fātiḥ bilime heves edip okumayı sevmeseydi kim bilir?” (33/17), *Eger anday ḳızlarġa tertīb ile naḥv ṣarf uḳıtılup kireké ḳadar başḳa fenler de béldérélse idé bik ᶜālime hem terbiyelé millet anaları bulurlar idé.* “Eger öyle kızlara düzenli şekilde sözdimi ve dilbilgisi okutulup gereği kadar başka bilimler de öğretilseydi pek bilgili ve terbiyeli millet anaları olurlardı.” (47/20-21), *Béznéñ yeş yégétleréméz andayun ḳabāḥatléklerge meylden ḳotulup üzleréné yörétse kiléşmegen éşlerden ṭıyılsalar idé anday ḫorlıḳda ᶜömréné ütkerüvçé ḳızġanıç ḳızlar da azayurlar idé.* “Bizim gençlerimiz öyle kötülüklere

meyilden kurtulup kendilerini geliştirse uygun olmayan işlerden vazgeçselerdi öyle aşağılık durumda ömürlerini geçiren zavallı kızlar da azalırdı." (26/19-20-21)

2.3.2.1.4.2. -sun idé

Hay baylıḳım kimrek bulsun idé de ḥāẓırda cemāʿatlerém ile ṭorsam idé. "Hay zenginliğim daha az olsaydı da hazırda ailem ile yaşasaydım." (69/3)

2.3.2.1.4.3. -maḳçı idé

Sinéñ keyféñ öçün her éşke rāẓī bulaçaḳ bér yār bulmaḳçı idém. "Senin keyfin için her işe razı olacak bir yâr olmak istiyordum." (52/17-18)

2.3.2.2. Rivayet

2.3.2.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Rivayet

Baḫtsız ikenmén, baḫtsız ikenmén, moña ḳadar géne dünyā miné baḫtlı kébi itüp aldap torġan iken. "Bahtsız imişim, bahtsız imişim, buna kadar dünya beni bahtlı gibi gösterip aldatıp durmuş." (52/18-19), *Naṣīb géne bulmaġan iken!* "Nasip değilmiş." (55/12)

2.3.2.2.2. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zamanda Rivayet

Meṣelā bu bīçāre Ḥalīme Abıştay ḳız vaḳtında ḳara ḳaşlı, ṭulu bitlé, kilüşlé gevdelé bér ḳız bulġan, inṣāflılıġı, süzge caylılıġı her kürgenéné aña raġbet itdére iken. "Mesela bu biçare Ḥalīme Abıştay kızken kara kaşlı, dolgun yanaklı, güzel vücutlu bir kızmış, edepliliği sözünün tatlılığı ile her görenini ona rağbet ettiriyormuş." (10/16-17-18), *Niçék, Fātiḥné öylendérmekçé bulalarmıken ni?, dide.* "Nasıl, Fātiḥ'i evlendirmek mi istiyorlarmış?, dedi." (12/15-16), *İy şul, üzé öylenmekçé bula iméş.* "Ah şu, kendi evlenmek istiyormuş." (14/4), *Mondayun vaḳtda ḳotırtuvçılar küp bula iméş. Şuña küre ḳız yanına kéşé kértérge yaramıy iméş.* "Böyle zamanda tahrikçiler çok oluyormuş. Onun için kızın yanına başkasının girmesi uygun olmuyormuş." (53/21-22)

2.3.2.2.3. Kesin Gelecek Zamanda Rivayet

Ḥüseyin Abzıy bireçek iméş. “Ḥüseyin Abzıy verecekmiş.” (44/4)

2.3.2.2.4. Gelecek Zamanda Rivayet

-ası/-esé iméş

Aşağıdaki rivayet örnekleri gelecek zaman sıfat-fiili *-ası/-esé* eki ile teşkil edilmiştir:

Herkém üzéné üzé ḳızġansun, kéşé aḳça tügél bit. Ḳızını ḳartḳa birgen dip miné kéşé ġayép itesé iméş, itsün! “Herbirisi kendini kendi kıskansın, insan para değil ya. Kızını yaşlıya vermiş diye beni biri ayıplayacakmış, ayıplasın!” (21/2-3) *Eytme şul süzné! Bér malay süzéne ḳarap Ḫālid* Aġayġa ḳız birüvden ḳalası iméş! “Söyleme şu sözü! Bir çocuk sözüne bakıp Ḫālid Aġay’a kız vermekten vazgeçilecekmiş.” (55/17-18)

2.3.2.3.Şart

2.3.2.3.1. Geçmiş Zamanda Şart

Fātiḥnéñ zevcesé bulġan bulsa niḳāḥ vaḳtda bulmaġan buladır. “Fātiḥ’in eşi olmuşsa nikâh vaktinde olmamış olur.” (59/6-7)

3. İSİM-FİİLLER

3.1. -v

Anıñ uyınça ḥalḳnıñ yarlılanuvına, azuvına sebeb yaña çıḳġan nerseler iméş. “Ona göre halkın fakirleşmesine, yoldan çıkmasına sebep yeni çıkan şeyler imiş.” (2/22-3/1), *Şuñar küre üzénéñ ḥaddé bulmaġan éşlerge de ḳatışup kiñeş birüv, maşlaḥat söylev ᶜādeté idé.* “Şuna göre kendi haddi olmayan işlere de karışıp öğüt vermek, iş buyurmak adeti idi.” (3/5-6), *Maşlaḥatlarını duġrı ṣanarġa yarasa da başḳa tuġrılarda*

küp söyleşüvé, bélgéçlenüvé bik urınlı tügél idé. “İşlerini doğru sanmak yarasa da başka şeylerde çok konuşması, uzmanlaşması pek yerinde değil idi.” (3/7-8)

3.2. -rġa / -rge

Üzénéñ bu uyını dürüstke çıġarurġa törlé delīller de söyliy idé. “Kendinin bu fikrini hakikate çıkarmak için türlü deliller de söylüyordu.” (3/1-2), *Şehr ḫalḳınıñ kübésé bér-bér maṣlaḥat bulsa ᶜaḳl alurġa, kiñeş ögrenérge Ḫālid Aġayġa kilürler idé.* Şehir halkının çoğu henhangi bir iş olsa akıl almaya, nasihat almaya Ḫālid Aġay’a gelirdi.” (6/7-8), *Māhrūy Abıṣṭay hem şehr cavçılarından alarnıñ da bigrek osta téllélerénden idé, ᶜādeté bér kéşége cavçı bulup kildémé, şunı buldırırġa ṭırışuv idé.* “Māhrūy Abıṣṭay da şehir çöpçatanlarından onların da iyi usta dillilerinden idi, adeti birine görücü olup geldi mi, onu oldurmaya çalışmak idi.” (13/6-7)

3.3. -masḳa / -meske

Üzé bīçāre, aḳçaġa muḥabbeté artıḳ bulġanlıḳdan aḳçalı yaḫşılıḳlar ḳıla almaġanġa ten ᶜibādeténden bérde éşné ḳaldırmasḳa ṭırışadır idé. “Kendi biçare, paraya sevgisi çok olduğundan para ile iyilikler yapamadığı için ten ibadetinden hiç işi bırakmamaya çalışırdı.” (17/1-2-3), *Séz miném süzge ḳarışmasḳa tiyüş idé.* “Siz benim sözüme karışmamalıydınız.” (4/13-14), *Rabīᶜ anı başḳaġa yibermeske küp ḥīleler uylıy torġaç ḫāṭırına şul ḥīle kilde.* “Rabīᶜ a’yı başkasına göndermemek için çok hileler düşünüp durunca hatırına şu hile geldi.” (39/11-12)

3.4. -maḳ / -mek

Bugünkü Tatar Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki gibi hareket adı olarak kullanılmayan bu ek, élmek “ilmik”, tabışmaḳ “bilmece” gibi az sayıda kalıplaşmış varlık adlarında karşımıza çıkıyor (Öner 2007: 701). Bu ek *Maîşet*’te Osmanlı Türkçesinin tesirinden dolayı Türkiye Türkçesindeki gibi hareket adı olarak kullanılmıştır:

Lekin ul bérniçe şākird öçün bötün şākirdlerné ḫor rezīl dünyādan ḫaberséz dip uylamaḳ bik ḫaṭādır. “Lakin birkaç öğrenci için bütün öğrencileri kötü, rezil, dünyadan habersiz diye düşünmek pek hatadır.” (19/9-10-11), *Östéne ᶜibādetleréne*

de kimçélék kitérüp āḫiretden hem maḥrūm ḳalmaḳı iḥtimāldér. “Üstüne ibadetlerine de kusur getirip ahiretten de mahrum kalması ihtimaldir.” (22/21-22), *Dünyāda kéşé hīçbér tik ṭorırġa yaramıydır, şöġılséz buldımı ādemné éç poşmaḳ digen nerse borçıy başlıydır.* “Dünyada hiçbir kişi boş durmayı sevmiyor, işsiz oldu mu insanı can sıkıntısı denen şey rahatsız etmeye başlıyor.” (34/2-3), *Fātiḥde tīzden öylenesé kilgenéné, Rabīᶜanı almaḳ éstedégéné atasına bélgértérlék, ḳıyuvlıḳ taġı yuḳ idé.* “Fātiḥ’te hemen evlenmek istediğini, Rabīᶜa’yı almak istediğini babasına bildirmek için için cesaret de yok idi.” (39/10-11), *Bu tuġrıda oyalmaḳ kébi éşler fāᵓidesézdér.* “Bu konuda utanmak gibi işler de faydasızdır.” (40/1-2), *Belki cüzᵓī maᶜlūmātdan ḥattā yazuv ṭanımaḳdan da maḥrūm bulup meñgé nādānlıḳ éçénde ḳalmaḳdalardır.* “Belki az miktarda bilgiden hatta yazı öğrenmekten de mahrum olup ebedi cahillik içinde kalmaktadırlar.” (48/22-23) *Yuḳsa ḳorı ostalıḳ ile 4-5 yöz méñ şumalarġa iréşmek mümkin bulmas idé.* “Yoksa kuru ustalık 4-5 yüz bin sumaya erişmek mümkün olmazdı.” (8/10-11), *Bu zamānda Yavropa ḥalḳı isértkéçnéñ ẓararlılıḳını ᶜaḳl ile ṭabup isérmek digen éşné azaytırġa törlé çāreler ézlemekdelerdér.* “Bu zamanda Avrupa halkı içkinin zararlarını akıl ile bulup sarhoş olmak denen işi azaltmaya türlü çareler aramaktadırlar.” (25/18-19), *Mādāmki dīnéméz öylenmek öçün kürérge ruḫṣat biredér ḥattā küp kitāblarda kürüp aluvnı sünnet dip eytedér. Niçün kürmeske kirek?* “Mademki dinimiz evlenmek için görmeye ruhsat veriyor hatta çok kitapta görüp almayı sünnet diye söylüyor.” (37/11-12)

4. SIFAT-FİİLER

4.1. -ġan / -gen, -ḳan / -ken

Ḫālid Aġay üz fikréne bik ışanġan üz ᶜaḳlına bik inanġan bér kéşé bulup her éşde her tuġrıda üzénéñ fikréné dürüst, uyını duġrı dip uylıy idé. “Ḫālid Aġay kendi fikrine pek inanan kendi aklına pek güvenen biri olup her işte her meselede kendi fikrinin doğru olduğunu düşüyordu.” (3/3-4), *Muḥammediyyege şul ḳadar küñél birdé ki éşséz buldımı şöġıllengen nersesé Muḥammediyye uḳuv idé.* “Muḥammediyye’ye o kadar gönül verdi ki işsiz oldu mu meşgul olduğu şey Muḥammediyye okumak idi.” (48/1-2), *Anıñ yaratḳan şākirdleré hervaḳt derske*

yalḳav, münāfiḳ, riyālı, nādān, aḫlāḳsız östené başını yırtıḳ yırtıḳ yörétken şākird buladır idé. “Onun sevdiği öğrencileri herzaman derse üşengeç, münafık, riyakâr, cahil, ahlaksız üstü başı yırtık yırtık yürüyen öğrenci oluyordu.” (18/12-13)

4.2. -açaḳ / -eçek

Bikrek de séñlésé bulġan yégétlerge alaçaḳ tutaşını kürüv bérde aġır éş tügéldér. “Daha büyük kız kardeşi olan yiğitlere alacak bekar kızı görmek hiç ağır iş değildir.” (37/14-15), *Lekin ul kéşéler ḳatışsalar da sır çıġaçaḳ kéşéler tügél idé.* “Lakin omkişiler karışsalar da sır çıkacak kişiler değildi.” (40/7) *Çünki şākirdler kileçekde milletémézneñ dīn ögreteçek, aḫlāḳ ögreteçek bér zūr kéşésé bulaçaḳ ādemlerédér*. “Çünkü öğrenciler gelecekte milletimizin din öğretecek, ahlak öğretecek bir büyük kişisi olacak adamlarıdır.” (19/5-6), *Başıma kileçek ḫafā bulġanġa yilkéngenmén.* “Başıma gelecek endişe olduğundan öfkelenmişim.” (71/6)

4.3. -ası / -esé

kiyev bulasının “damat olacağının” (23/8), *bérge ṭorası kéşénéñ* “beraber olacağı kişinin” (23/9), *barası yiré* “gideceği yeri” (44/21) *éşler çıġası* (62/1), *diyesé yirde* “diyeceği yerde” (12/4), *eytesé süzé* “diyeceği sözü” (20/3), *kiyev kéresé bülmege* “damatın gireceği oda” (55/22), *eytesé süzém* “söyleyeck sözüm” (56/15), *onıtasım yuḳ* “unutamam” (9/7), *ṭorasım ḳalmadı* “duracağım kalmadı” (71/9), *çāreler ézlep yöriysém yuḳ* “çareler aramıyorum” (35/7).

4.4. -ar / -er, -r

Kāmilnéñ ḳarar kéşésé yuḳ. “Kāmil’in bakacak kişisi yok.” (30/10), *Yégétlerné tevfīḳlarında şaḳlar öçün bolay yeşlék mīzānları tigéz vaḳtda kübésénçe öylendérüv de bik fā˚ide itedér.* “Yiğitleri edeplilikleri saklayacağı için böyle gençlik mizanları eşit zamanda çoğunlukla evlendirmek de pek fayda verir.” (34/13-14), *Min siné rencétér öçün labaşa, nik rāẓī bulmıysıñ?” falān digen kébi süzler ile borçıy başlaġan idé.* “Ben seni üzeceğim için elbette, neden razı olmuyorsun?” (9/1-2), *Ḫuday Te˚ālā baylıḳnı, öylenüv öçün géne birmeyénçe kéşége żararı tıkmiy torġan keyfler ile rāḥatlenür hem ḫayr éşlerge ṣarf iter öçün birméşdér.* “Allahuteala

zenginliği evlenmek için vermeyince insana zararı dokunmayan zevkler ile rahat olmak ve hayır işlerine sarf etmek için vermiştir." (9/14), *Anıñ nindeyün kéşé ikenéné tīz géne bélür ḥāl yuḳ idé.* "Onun nasıl insan olduğunu hemen bilecek hâl yok idi." (14/20-21), *Anı yaḫşı bélür öçün bayṭak şanav tiyüş idé.* "Onu iyi bilmek için çok saygı göstermek gerek idi." (14/21), *Yeş kéşénéñ bayına da ışanır ḥāl yuḳ.* "Genç kişinin zenginine de güvenir hâl yok." (20/6), *Yuḳsa aşlda Fātiḥ köler yözlé, şād küñéllé bér mecliséné kürgen kéşé ikénçé kürérge télerlék bér yégét idé.* "Yoksa aslında Fātiḥ güler yüzlü, mutlu, (onun) bir meclisini gören kişi ikincisini görmeyi dileyen bir yiğit idi." (24/1)

4.5. -mas / -mes

Ul bīçāre séz eytken ḳızlar elbette yarlıraḳ kéşé balalarıdır, çaḳırġan yirge barmıy ḳalmas öçün barını kiyüp kilgenlerdér. "O biçare sizin söylediğiniz kızlar elbette daha fakir insan çocuklarıdır, çağırılan yeri gelmekten geri kalmamak için varını giyip gelmişlerdir." (49/20-21)

4.6. -vçı / -vçé

Barup ḳotırtuvçı kéşélerméñ süzleréne ḳarap medresege barup uḳuvlarını kiléştérmiy. "Varıp takrik eden kişilerin sözlerine bakıp okula gidip okumalarını geliştirmiyor." (3/21-22), *Ḳızımızınıñ tösé bité kürkem, baylıḳımız da yarası uḳımasa da aluvçı bulur.* "Kızımızın yüzü güzel, zenginliğimiz de yeterli, okumasa da alan olur." (36/14-15), *Béznéñ etkeyler başḳalar etkesé kébi şefḳatlé balalarınıñ saʿādetge iréşüvéné télevçé tügéller iken.* "Bizim babalarımız başkalarının babası gibi şefkatli çocuklarının saadete erişmesini dileyenler değil imiş." (52/12-13)

4.7. -dıḳ / -dék

Türkiye Türkçesinde geçmiş zaman bildiren bu sıfat-fiil, Osmanlı Türkçesinin etkisiyle *Maîşet*'te kullanılmıştır:

Baya söyledégémçe iské ṭabīʿatlı bér kéşé idé. "Demin söylediğim gibi eski tabiatlı bir kişi idi." (24/4-5), *Bér meclis yaşalup Fātiḥ de üstedégé ḳadar kürdé, télegené ḳadar şınadı.* "Bir meclis yapılıp Fātiḥ de istediği kadar gördü, dilediği kadar

sınadı.” (37/22-23), *Rabīᶜanı almaḳ éstedégéné atasına bélgértérlék, ḳıyuvlıḳ tağı yuḳ idé.* “Rabīᶜa’yı almak istediğini babasına bildirmek için cesareti de yok idi.” (39/11), *Ḫālid Aġay bu éş öçün uġılı Fātiḥné éstedégé ḳadarı sükdé.* “Ḫālid Aġay bu iş için oğlu Fātiḥ’e istediği kadar sövdü.” (62/6), *Kāmil Efendé uḳıta başladığı ilen Ḫālidden aylıḳ vażīfe taᶜyīn itüvéné üténdé.* “Kāmil Efendé okutmaya başlamasıyla Ḫālid’den aylık vazife tayin etmesini istedi.” (30/8), *Ḫālid Aġayġa, éçénde ṣaḳladığı açuvnı, düşmānlıḳnı çıġarırġa cay çıḳdı.* “Ḫālid Aġay’a, içinde sakladığı, öfkeyi düşmanlığı çıkarmak için fırsat çıktı.” (61/16-17)

5. ZARF-FİİLLER

5.1. BASİT ZARF-FİİLLER

5.1.1. -a / -e

*“Bir ünlüden ibaret olan -a / -e zarf-fiili, ünlüyle biten gövdelere *ḳara-y-a > ḳaray > ḳarıy “bakarak” örneğindeki gibi kısalma ve ünlü daralmalarından ötürü -y biçiminde denk bir ek daha geliştirmiştir”* (Öner 2007: 725).

5.1.1.1. Tekrar gruplarında:

Alaysa Laṭīfe min béle béle barup eytiym. “Öyleyse Laṭīfe, ben bile bile gidip söyleyeyim.” (45/8), *Hādiye yıġlap Ḫalīme Abıştay da yıġlıy yıġlıy irénéñ ḳolaḳına yaḫşı süzler eytüp ṭora idé.* “Hādiye ağlayıp Ḫalīme Abıştay da ağlaya ağlaya kocasının kulağına iyi sözler söyleyip duruyordu.” (73/20-21), *ᶜAfv buyurıñız! Ruḫṣatsız min séznéñ töséñézné hem ḳaradım, şoraştıra şoraştıra ḫulḳıñızını da ögrendém.* “Af buyurunuz! İzinsiz ben sizin yüzünüze de baktım, soruştura soruştura huyunuzu da öğrendim.” (39/21-22), *Kére çıġa yörüp raḫīmlé Laṭīfe Abıştay ḳızınıñ bu ḥāléné iᶜtibārġa aldı.* “Gire çıka Laṭīfe Abıştay kızının bu hâlini itibara aldı.” (53/22-23), *Kitāb uḳıy uḳıy éretlé süz de söyliy bélmiy indé.* “Kitap okuya okuya düzgün söz de söylemeyi bilmiyor şimdi.” (27/19)

5.1.1.2. Birleşik fiillerde:

Hervaḳt téléndе öylenüv, yeş ḫatun aluv bula başladı. “Her zaman dilinde evlemek, genç hatun almak olmaya başladı.” (10/4), *Hervaḳt uylarġa töşüp uṭıra başladı.* “Her zaman düşüncelere dalıp oturmaya başladı.” (23/22), *Bérden cumᶜadan çıġuşlıy at ilen Ḫālidke aşıḳa baruv, ikénçéden «Ḫālid Bay ḫelfesé» digen ism idé.* “İlk olarak cumadan çıkarken at ile Ḫālid’e acele edip gitmek, ikinci olarak *“Ḫālid Bay hocası”* denen isim idi.” (29/12-13), *Rabīᶜa bara torġaç İstanbul edebiyyātını añlarlıḳ bér derecege kilüp.* “Rabīᶜa gittikçe İstanbul edebiyatını anlayacak bir dereceye gelip.” (76/14), *Ḫālid Abzıy altmış yeşleréne kilgende dürt biş yöz méñ suma iyesé bula alġan idé.* “Ḫālid Abzıy altmış yaşlarına geldiğinde dört beş yüz bin suma sahibi olabilmişti.” (2/8), *Min bélgen zamānlardan birlé her yirde ebced icék uḳıla kilgen nerseler müne.* “Benim aklımın erdiği zamanlardan beri her yerde ebced ve hece okuna gelen şeyler işte.” (4/20), *Medrese faḳīrler yata torġan yir (dārü’l-ᶜācizīn) tügél labaṣa.* “Medrese fakirlerin yatıp durduğu yer (düşkünler yurdu) değil elbette.” (5/11), *Ne ḳadar üz üzéné ṭota bélse de ḫatunḳızġa bik vaḳsınuvçan idé.* “Ne kadar kendi kendini tuta bilse de kadınlara pek düşkün idi.” (7/3), *Hīçbéré ḳartnı bu uydan tuḳtata almadı.* “Hiçbiri yaşlıyı bu fikirden vazgeçiremedi.” (11/8), *Vaᶜdeler ala almadı.* “Vadeler alamadı.” (13/19), *Aḳçalı yaḫşılıḳlar ḳıla almaġanını Ḫüseyin Aġay üzé de bik yaḫşı béledér idé.* “Para ile iyilikler yapamadığını Ḫüseyin Aġay kendi de pek iyi biliyordu.” (17/3-4), *ᶜAḳlı iréşkençe üzé bélgen ḳadarını yaḫşı uḳıta torġan idé.* “Aklı erdiği kadar kendi bildiğini iyi okutup duruyordu.” (38/8), *Hervaḳt ḳayçan ġına siña barup ṭora başlarmın iken, dip uylıy idém.* “Her zaman ne zaman sana gelip yaşam sürmeye başlarım acaba diye düşünüyordum.” (52/16-17), *Alay bolay éş bulur dip bélüp bér-bér éş ḳıla kürme.* “Öyle böyle iş olur diye bilip herhangi bir iş yapma.” (53/11), *Ḫaẓret, şul malay süzéne ḳarap éşné boza kürmesene indé!* “Ḫaẓret, şu çocuk sözüne bakıp işi bozmasana şimdi.” (58/14), *Ul bīçārené şul ḳadar tıġız tota başladı ki.* “O biçareyi o kadar acele ettirmeye başladı ki.” (61/7), *Şehr ḫalḳı arasında süzé üte torġan iᶜtibārlı kéşélerniéñ iñ zūrısı bulup.* “Şehir halkı arasında sözü geçen itibarlı kişilerin en büyüğü olup.” (2/15-16), *Ḫattā yazuvnı da ṣatuv ite başlaġaç alay bolay azaplanup ögrendém.* “Hatta yazmayı da satmaya başlayınca böyle eziyet çekip öğrendim.” (4/22), *Süzler ile bara torġaç ḳart bay balaların da üzénden bizdére başladı.* “Sözler ile gittikçe yaşlı bay çocukları

kendinden bezdirmeye başladı.” (10/5), *Üz éşleréné yaḫşı yöréte bélse de ḫalḳ ile ḳatışurġa ostalığı yuḳ ṭupas bér ādem idé.* “Kendi işlerini iyi idare edebilse de halk ile kaynaşmaya ustalığı olmayan kaba bir adamdı.” (15/8-9), *“Bélmiymén.” digen süzné kütere almayınça: “Sin Ḫālid elbette öylengeç indé yeş ḳız alurġa téliy torġansıñ!* “‘Bilmiyorum’ denen sözü kaldıramadan: ‘Sen Ḫālid elbette evlenince genç kız almayı dilemişsin!” *(12/4-5)*, *Hīçbér törlé añlıy almay idé.* “Hiçbir törlü anlayamıyordu.” (5/6), *Min siné rencétér öçün labaṣa, nik rāẓī bulmıysıñ? falān digen kébi süzler ile borçıy başlaġan idé.* “Ben seni üzeceğim için elbette, neden razı olmuyorsun? falan gibi sözlerle rahatsız etmeye başlamıştı.” (9/1-2), *Lekin Ḫālid Aġay uylıy bélmiydér idé ki.* “Lakin Ḫālid Aġay düşünebilmiyordu ki.” (9/11), *Ḫālid Aġay mollānıñ üzéne caġımlı söylegenéné kürgeç bötünley ḳaydan alurġa kireként ük ṣorıy başladı.* “Ḫālid Aġay mollanın kendine hoş söylediğini görünce tamamen nereden almak gerektiğini sormaya başladı.” (11/21-22), *Bér vaḳtda ṣu ṭaşıy torġan atlarınıñ ayaġı ṣınġaç ṣunı medresege ṣadaḳa itken idé.* “Bir zaman su taşıyan atlarının ayağı kırılınca şunu medreseye sadaka vermişti.” *(18/16-17), Bézge şundayun éşlerné uylıy bélürge tiyüşlédér .* “Bize şöyle işleri düşünüp bilmek gereklidir.” (27/6)

“Bu zarf-fiilinin olumsuz şekli -ma- / -me- ekinin ilavesiyle olur, fakat -y eki bunun vokalini daralttığı için ek -mıy / -miy şeklini alır” (Öner 2007: 726). *Maîşet*'te *-mıy / -miy* şeklinin yanı sıra *-y* ekinin vokali daraltmadığı *-may / -mey* şekli de kullanılmıştır:

Oçraġan ḫatunḳızġa küz ṣalmıy kitüv Ḫālid öçün muḥāl idé. “Karşılaştığı bayanlara göz atmadan gitmek Ḫālid için muhal idi.” (7/4), *Atasınıñ devleté yaḫşı bulup bik ḳadar da hīçbér ḫafā kürmiy géne üsken, alay üsse de ḫulḳı güzel, ṭabīᶜatı mülāyim bulġan.* “Babasının malı iyi olup hiçbir sıkıntı görmeden büyümüş, böyle büyümüşse de huyu güzel tabiatı mülayim olmuş.” (10/18-19-20), *Kāmil Efendé de tuḳtamıy ügüt naṣīḥat itüp torġanġa, Fātiḥ andıy eşeké ḫulḳlarge, bozuḳ ᶜādetlerge ögrenmey bik terbiye edeb ilen géne üsüp medreseden çıḳdı.* “Kāmil Efendé de durmadan nasiyet verip durduğu için Fātiḥ öyle kötü huyları, bozuk adetleri öğrenmeden iyi bir terbiye ile yetişip medreseden çıktı.” (31/18-19-20), *Andayun mālnıñ fāᵓideséne, rāḥatına ḳızıḳmay mālnıñ üzéne ᶜāşıḳ bulġan ādemler hīçbér ṭınıçlıḳ kürmey bar ᶜömrné ḫafāda ütkerüp dünyādan ütedérler.* “Öylece malın faydasını, rahatını

görmeden malın kendine aşık olan adamlar hiçbir huzur görmeden bütün ömrünü telaş içinde geçirip dünyadan göçüyorlar.” (22/18-19), *Min bér yégét bulup da bu éşke bér çāre ṭapmay añġırayup ḳalmaḳ bik oyatdır*. “Bir yiğit olup da benim bu işe bir çare bulmadan aptallaşıp kalmam çok ayıptır.” (53/1), *Yaġniy edebsézlék, ḫulḳsızlıḳları bétmey hemān şul köyénçe ḳaladır.* “Yani edepsizlikleri, karaktersizlikleri bitmeden hemen böyle kalıyor.” (47/1-2)

Maîşet'te bu *-mıy / -miy* ekiyle aynı işleve sahip ve *-ça / -çe* eki ile kalıplaşan *-mıyça/-miyçe* zarf-fiili de görülür:

Ḥüseyin: – Āḫ oyatsız, şıpırt ḳına éçénden ṭınup ḳalmasdan, oyalmıyça ḫaṭ yaza taġı, müne cünséz! “Ḥüseyin: – Ah utanmaz, usulca içinden susmadan, utanmadan mektup yazıyor yine, işte edepsiz!” (55/1-2)

5.1.2. -p

kéşélernéñ süzleréne ḳarap “insanların sözlerine bakıp”(3/22), *süzlerné söylep yörür idé* “ sözleri söyleyip duruyordu” (4/6) *Ḫālid Aġaynı bik ᶜālimge şanap yöriyler idé*. “Ḫālid Aġay’ı pek âlim sanıp duruyorlardı.” (5/21) *niçék bulsa da bér cay çıḳarıp açuvını alırġa* “nasıl olsa da bir fırsatını bulup öfkesini almaya” (6/11) *Bar éşé açuvlanıp şuḳranup yörüv bula başladı*. “Bütün işini öfkelenip sokranarak yürütmeye başladı.” (61/4) *Üz ᶜaḳlıñġa kitérüp üz ḫulḳıñġa eylendérép bulmıy bit*. “Kendi aklına getirip kendi huyuna çevirip olmuyor ya.” (20/20) *Şul Fātiḥné uġılım kébi kürép yarata idém.* “Şu Fātiḥ’i oğlum gibi görüp seviyordum.” (55/11-12) *Ḫalīme Abıştay kilgenden şoñ hemān baḫtı açılup éşé alġa kitdé*. “Ḫalīme Abıştay geldikten sonra hemen bahtı açılıp işi yoluna girdi.” (7/15) *Çünki bu yıllarda baylıġı kemālge yitüp şāf 4-5 yöz méñ şuması bulġan idé*. “Çünkü bu yıllarda zenginliği çoğalıp saf 4-5 yüz bin suması olmuştu.” (9/3-4)

5.2. BİRLEŞİK ZARF-FİİLLER

5.2.1. -ġançı / -gençé, -kençé
-ġança / -gençe, -kençe

-ġan / -gen sıfat-fiilinin üzerine isim hâl eklerinden *+ça / +çe* getirilerek kalıplaşan bu zarf-fiil eki, *Maîşet*'te *-ġançı / -gençé, -kençé; -ġança / -gençe, -kençe* olarak iki farklı şekilde geçmektedir:

Kiyev kére başlaġançı min uylaġan éş bulmasa üzém barup yitüp niçék bulsa da siné ḳotuldırırmın. "Damat girinceye kadar benim düşündüğüm iş olmasa kendim gidip nasıl olursa olsun seni kurtarırım." (53/14-15), *Ḥaẓret: – Tuḳta, min söylep bétérgençé köt!* "Ḥaẓret: – Dur, ben söyleyip bitirinceye kadar bekle!" (57/19), *Bīçāre ḫelfesé Ḫālid Aġayġa Fātiḥné yazuv ṭanıġan itüp kürsetkençé bik küp meşaḳḳat çikdé.* "Biçare hocası Ḫālid Aġay'a Fātiḥ'e yazmayı öğretip gösterinceye kadar pek çok zorluk çekti." (28/9-10), *Ḫalid Aġay ṭañ ata başlaġança télden yazmadı.* "Ḫalid Aġay şafak sökene kadar konuşma kabiliyetini yitirmedi." (73/15), *Çünki bér meclis ütkençe kéşéné bik küp şınarġa mümkin buladır.* "Çünkü bir meclis sona erene kadar insanı pek tanımak mümkün oluyor." (37/20-21), *Çünki Ḫālid Aġay şākirdlerniñ tormışlarınıñ üzé éstegençe buluvı ile géne de ḳanāᶜatlenmey, uḳuvlarınıñ, uḳıtuvlarınıñ da üzéniñ nādān fikréne muvāfiḳ buluvını téliydér idé.* "Çünkü Ḫālid Aġay öğrencilerin hayatlarının kendi istediğince olmasıyla da tatmin olmuyor, eğitim öğretimlerinin de kendi cahil fikrine uygun olmasını diliyordu." (3/19-20-21)

5.2.2. -ġanda / -gende, -ḳanda / -kende

-ġan / -gen sıfat-fiilinin bulunma hâli eki *+da / +de* ile birleşmesinden oluşan bu zarf-fiil ekinin *Maîşet*'teki örnekleri şunlardır:

"Ḥüseyin Aġaynıñ éçmevé tevfīḳından bulsa ṭanışlarına ḳunaḳġa barġanda da éçmez idé. "Ḥüseyin Aġay'ın içmesi edebinden olsa tandıklarına misafirliğe gittiğinde de içmezdi." (17/14), *Şuña küre Ḫālid Abzıy altmış yeşleréne kilgende dürt biş yöz méñ suma iyesé bula alġan idé.* "Onun için Ḫālid Abzıy altmış yaşlarına geldiğinde dört beş yüz bin sermaye sahibi olabilmişti." (2/7-8), *Namāzġa barġanda ḳaytḳanda*

bik moñayup ġına yöriy idé. “Namaza gidip gelirken pek sıkılıp duruyordu.” (68/6-7), *Rabīᶜa 7 yeşleréne yitkende üstādbike abıştayġa yöriy başladı.* “Rabīᶜa 7 yaşlarına geldiğinde muallime abıstaya gitmeye başladı.” (46/8)

5.2.3. -ġanġa / -genge

-ġan / -gen sıfat-fiilinin üzerine isim hâl eklerinden *+ġa / +ge* getirilerek kalıplaşan bu zarf-fiil eki, *Maîşet*'te sebep belirten cümlelerde kullanılmıştır:
Ḫālid Aġay yaḫşı küñéllé bulġanġa, kéşé öçün ḳaygıruvçan, ḫalḳ fāᵓideséné döşénüvçen idé. “Ḫālid Aġay iyi kalpli olduğundan başka insanlar için kaygılanan, halk faydasını düşünen biri idi.” (2/18-19), *Alarda andıy nuṭḳlarnı añlar miy yuḳ idé, bulsa da kéçkéneden tiyéşlé terbiye kürmegenge bozılup bétken idé.* “Onlarda öyle nutukları anlayacak beyin yok idi, olsa da küçüklükten gerekli terbiyeyi görmedikleri için bozulup bitmişti.” (27/15-16)

5.2.4. -ġaç / -geç, -ḳaç / -keç

Yeşé altmışlarġa yitkeç balaçaġa atası bulġaç Ḫālid Aġaynıñ bu ṣıfatda buluvını kém oḫşatsun? “Yaşı altmışlara gelince çoluk çocuk babası olunca Ḫālid Aġay’ın bu sıfatta olmasını kim beğensin?” (7/6-7), *Ḫālid Aġay mollānıñ üzéne cağımlı söylegenéné kürgeç bötünley ḳaydan alurġa kireké ük ṣorıy başladı.* “Ḫālid Aġay mollanın kendine hoş konuştuğunu görünce tamamen nereden almak gerektiğini sormaya başladı.” (11/21-22), *İsenlék ṣavlıḳ ṣoraşḳaç Laṭīfe Abıştay ile iké aralarında şuşı süzler yörédé.* “Hâl hatır soruşunca Laṭīfe Abıştay ile aralarında şu sözler geçti.” (44/10-11), *Bu süzlerné işétkeç Ḫüseyin Aġay işékné nıḳlapraḳ cabup Ḫaẓretke aḳtuḳ süzéné eytdé.* “Bu sözleri işitince Ḫüseyin Aġay kapıyı sıkıca kapayıp Ḫaẓret’e son sözünü söyledi.” (5820-/21)

5.2.5. -mayınça / -meyinçe

Bu zarf-fiil eki, eski devirlerden beri olumsuz ifadeli zarf-fiil olarak kalıplaşıp kullanılagelmiştir. Eski Türkçeden itibaren -matı/-meti;-madı/-medi> -madın/-medin>-mayın/-meyin olarak tarihî bir gelişim gösterip eşitlik hâli -ça/-çe ile genişlemiştir. Bugünkü Kıpçak lehçelerinden Kazakça ve Kırgızcada bulunan

fakat Tatarcada kullanımda olmayan ve Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden zarf-fiiline denk gelen (Öner 2013: 235) bu zarf-fiil eki *Maîşet*'te *-p* zarf-fiilinin olumsuzu olarak kullanılmıştır:

Küp yégétler Fātiḥné yaratmayınça añġıraġa ḥisāb itüp yöriyler idé. "Çok delikanlı Fātiḥ'i sevmeyip onun ahmak olduğunu söylüyorlardı." (24/16-17), *Bu éş oyat kébi kürénse de bérde oyalmayınça iké aramızda vaᶜde ve ṭanışlıḳ bulġanını bélgértmeléséñ.* "Bu iş ayıp görünse de hiç çekinmeyip aramızda söz ve tanışıklık olduğunu belirtmelisin." (44/5-6), *Ḫālidge bik iyülesé kilmeyénçe üzaldınaraḳ éş ḳılsa Ḫālid Bay şuña niçék itse itüp bér żarar tigérérge ṭırışa idé.* "Ḫālid'e pek eğilesi gelmeyip kendi başına iş yapsa Ḫālid Bay ona nasıl olursa olsun bir zarar vermeye çalışıyordu." (6/18-19), *Ḫālid Aġay köçlegenge atasına ḳarşı kilesé kilmeyénçe géne çıḳġan idé.* "Ḫālid Aġay mecbur bıraktığı için babasına karşı gelmek istemeyip çıkmıştı." (32/2)

5.2.6. -uşlıy

-ş fiilden isim yapma ekinin üzerine *+la-* isimden fiil yapma ekinin ve sonra da *-y* zarf-fiil ekinin getirilerek kalıplaşmasıyla oluşan bu zarf-fiil eki *Maîşet*'te şu örneklerde görülmektedir:

Oçraġan ḫatunḳızġa küz şalmıy kitüv Ḫālid öçün muḥāl idé, ḥattā mescidge baruşlıy ḳaytuşlıy yolıḳġan ḫatun ve ḳızġa ḳarav baynıñ ᶜādeté idé. "Karşılaştığı kadınlara bakmadan gitmek Ḫālid için imkâmsızdı, hatta mescide giderken gelirken kadına kıza bakmak bayın âdeti idi." (7/5), *Anıñ ḳıymet şanaġan zūrġa kürgen éşné bérden aṭnada bérden cumᶜadan çıġuşlıy at ilen Ḫālidke aşıḳa baruv, ikénçéden «Ḫālid Bay ḫelfesé» digen ism idé.* "Onun kıymet verdiği büyük gördüğü iş, her hafta, her cumadan çıkar çıkmaz at ile aceleyle Ḫālid'e gitmek, ikinci olarak ise «Ḫālid Bay'ın hocası» ismiydi." (29/12-13)

5.3. DEĞİŞİK YAPILARDAKİ ZARF-FİİLER

5.3.1. -ür… + -mes

"-r, -Ar, -Ir / -Ur ekleriyle kurulan geniş zaman ad-fiilinin olumlu ve olumsuz türlerinin arka arkaya getirilmesiyle kurulan bir zarf-fiildir. Oğuz ve Kıpçak lehçelerine özgü bir şekil olarak, Türkiye Türkçesindeki kullanışı çok yaygındır. Ekin asıl fiildeki hareketin, zarf-fiildeki hareketin hemen arkasından gerçekleştiğini bildiren bir işlevi vardır" (Korkmaz 2003: 1036). Bu zarf-fiil eki, *Maîşet*'te de görülmektedir:

Ḫālid Aġay, Fātiḥné yidé yeşéne kilür kilmes medresege Şākir ismlé bér ḫelfege birdé. "Ḫālid Aġay, Fātiḥ'i yedi yaşına gelir gelmez medreseye Şākir isimli bir hocaya verdi." (28/5-6)

5.3.2. -dı / -dé + mı / mé

"Görülen geçmiş zaman kipi kuran -DI / -DU ekiyle mI/mU soru ekinden kurulu şekil, olağan işlevi ile geçmiş zamana bağlı bir soru cümlesi oluşturur. Ancak, bazı durumlarda bu şekil anlam kayması ile soru özelliğini kaybedip bir zaman zarfı olma özelliği kazanmıştır. Bu görevdeki -DI mI eki "-ınca" zarf-fiiline denk pekiştirici bir işlev kazanmıştır. -IncA ekinde olduğu gibi, bu ek de asıl fiildeki hareketin gerçekleşme zamanını kendisindeki gerçekleşme zamanına bağlar" (Korkmaz 2003: 1037). Bu zarf-fiil eki de *Maîşet*'te görülmektedir:

Şul ḳadar uḳuvġa birélgen idé ki az ġına buş vaḳtı buldımı gazéte, kitāb, roman müṭālaᶜasıyla şöġıllenür idé. "O kadar okumaya bağlandı ki azıcık boş vakti oldu mu gazete, kitap, roman mütalaasıyla meşgul olurdu." (33/9-10), *Dünyāda kéşé hīçbér tik ṭorırġa yaramıydır, şöġılséz buldımı ādemné éç poşmaḳ digen nerse borçıy başlıydır.* "Dünyada insana hiçbir zaman boş durmak uygun değildir, işsiz oldu mu insanı can sıkıntısı denen şey rahatsız etmeye başlıyor." (34/2-3), *Muḥammediyyege şul ḳadar küñél birdé ki éşséz buldımı şöġıllengen nersesé Muḥammediyye uḳuv idé.* "Muḥammediyye'ye o kadar gönül verdi ki işsiz oldu mu meşgul olduğu şey Muḥammediyye okumak idi." (48/1-2), *Māhrūy Abıṣṭay hem şehr cavçılarından alarnıñ da bigrek osta téllélerénden idé, ᶜādeté bér kéşége cavçı bulup kildémé, şunı*

buldırırġa ṭırışuv idé. “Māhrūy Abışṭay da şehir çöpçatanlarından onların da oldukça iyi usta dillilerinden idi, adeti birine görücü olup geldi mi, onu gerçekleştirmeye çalışmak idi.” (13/6-7)

6. BAĞLAÇLAR

6.1. da / de

Ul nindiy éş? Ul medrese bulsun da ebced ile icék uḳılmasun! “O nasıl iş? Medrese olsun ama ebced ve hece okutulmasın!” (4/17-18), *Bélmiy ki dünyāda niçe ölüş zūr éşler yörétüp de éşlerände ine ḳadar ḫıyānet ḳatışdırmasḳa ṭırışḳan kéşéler de buladır.* “Bilmiyor ki dünyada nice büyük işler yürütüp de işlerine iğne ucu kadar hıyanet karıştırmamaya çalışan kişiler de vardır.” (22/10-11)

6.2. ye

İrtege ye bérséköngemé yaḫşılap ṭuy yaṣap Rabīᶜ anı Fātiḥġa nikāḥlıyḳ? “Yarın veya ertesi gün iyi bir toy yapıp Rabīᶜ a’yı Fātiḥ’e nikâhlayalım?” (59/7-8)

6.3. yeki

İy uḳuçılar! Uylap ḳarasañız le, dünyāda sin bér-bér kéşéné söyüp de ul kéşéné siné söymev yeki ṭaşlav ḳadar bér aġır bér éş barmıken? “Ey okurlar, düşünsenize, dünyada senin bir kişiyi sevip de o kişinin seni sevmemesi veya bırakması kadar ağır bir iş var mı acaba?” (10/14-15), *Bu şākirdlerné ḫor ḫaḳīr kürüv, üzleréné alarġa baş bér kéşé ṣanav yeki alarnı bik uṣal bér ḫulḳġa hisāblanuv béznéñ Ḥüseyin Abzıydan başḳa da küp kéşéléréméznéñ ᶜādetédér.* “Bu öğrencileri hor hakir görmek, kendilerini onlara baş bir kişi sanmak veya onları pek kötü bir huya sahipmiş gibi düşünmek bizim Ḥüseyin Abzıy’dan başka da çoğu insanımızın âdetidir.” (18/21-22)

6.4. hem

Anıñ töp sevdesé tiré yarı ile bulup «Ḳ» şehrénde tiré ile sevde ḳıluvçılarnıñ iñ bayısı hem ul éşnéñ iñ ostası idé. “Onun bütün ticareti deri üzerine olup o, «Ḳ» şehrinde deri ticareti yapanların en zengini ve o işin en ustası idi.” (2/3-4), *Ḫālid Bay, Ḥażretden yaḫşı kiñeş işétkendin ṣoñ éşné ozaḳġa ḳaldırmadı, iké kön ṣoñra cavçı ḫatun hem yiberéldé.* “Ḫālid Bay, Ḥażret’ten güzel nasihatler işittikten sonra işi sonraya bırakmadı, iki gün sonra görücü kadın da gönderildi.” (12/8-9)

6.5. ki

Bīçāre Ḥüseyin Abzıy bélmiydér ki ḳızġanuv, şefḳat kébi éşlernéñ bulmavı, kéşénéñ irlégénden bulmayup barı bik ḳatı küñéllé, cin ṭabīʿatlı bulundıġınadır. “Biçare Ḥüseyin Abzıy bilmiyor ki acıma, şefkat gibi duyguların olmaması, kişinin erliğinden olmayıp pek katı gönüllü, cin tabiatlı olunduğundandır.” (22/6-7-8), *Bīçāre sizmiydér idé ki andayun ḥabīṣ küñéllé mālġa ḥarīṣ kéşéler, tenlerénden cānları çıḳġanġa ḳadar ṭuyġançı bér éş de ḳıla almayınça dünyādan kitedérler.* “Biçare sezmiyordu ki öyle habis gönüllü mala haris kişiler, tenlerinden canları çıkana kadar doyuncaya kadar bir iş de yapamadan dünyadan gidiyorlar.” (22/13-14-15)

6.6. tügél

Ḫayr, indé ḳaysı kéşéler anıñ bu ṣıfatda buluvını tevfīḳından tügél, aḳça ḳızġanuvından dip de eyteler idé. “Aslında şimdi bazı kişiler onun bu sıfatta olmasını edebinden değil, para kıskanmasından diye de söylüyorlardı.” (17/11-12)

Aşağıda ele alacağımız bağlaçlar, doğrudan doğruya cümleleri birbirine bağlayan, cümle bağlayıcısı niteliğinde olan bağlaçlardır. Cümledeki yerleri bakımından da genellikle cümlenin başında bulunurlar (Korkmaz 2003: 1121).

6.7. lekin

Gūyā nādān buluv herkémge naṣīb tügél iméş. Lekin nādānlıḳını télé ile éstese de éçénden hīç üzénéñ nādānlıḳını bélmiy idé. “Güya cahil olmak herkese nasip

değilmiş. Lakin cahilliğini dili ile istese de içinden hiç kendinin cahilliğini bilmiyordu.” (4/7-8-9), *Ḫālid Aġay isebénde bulġan bér éşné buldırırġa uylıydır, lekin buldırsa da hervaḳt çın küñélénden (vicdānen) bu fiᶜlénéñ yaramaġanını añlap éçé poşa, cānı ᶜazāblanadır*. “Ḫālid Aġay aklında olan bir işi gerçekleştirmeyi düşünüyor, lakin gerçekleştirse de her zaman vicdanen bu yaptığının uygun olmadığını anlayıp canı sıkılıyor, vicdan azabı çekiyor.” (10/10-11)

6.8. ḥālbuki

Acāyib, béznéñ iské ḥażretlerniñ fikré! Ḫatun küp aluvnı İslām dīnénde maḳtavlı bér éş dip şanıylar. Ḫālbuki, İslām dīné küp ḫatun aluvnı kürkem éşlerden şanap ḳuşmayup belki żarūret bulsa ṭıymay ruḫṣat géne biredér. “Acayip, bizim eski hazretlerin fikri! Çok hanım almayı İslam dininde övülen bir iş sanıyorlar. Hâlbuki, İslam dini çok eş almayı övülen işlerden saymayıp belki zaruret olunca yasaklamaksızın izin veriyor.” (11/17-18-20), *Ḫüseyin Aġayniñ éçmevé tevfīḳından bulsa ṭanışlarına ḳunaḳġa barġanda da éçmez idé, ḥālbuki alış-biréş itken dostlarına ḳunaḳġa barup kiçlerde ḳaytḳanda ḳıpḳızıl bulup isérüp ḳaytadur idé*. “Ḫüseyin Aġay’ın içmemesi edebinden olsa tanıdıklarına misafirliğe gittiğinde de içmezdi, hâlbuki alışveriş yaptığı dostlarına misafir gidip akşamları döndüğünde kıpkırmızı sarhoş olup dönüyordu.” (17/13-14-15)

6.9. ḥattā

Oçraġan ḫatunḳızġa küz şalmıy kitüv Ḫālid öçün muḥāl idé, ḥattā mescidge baruşlıy ḳaytuşlıy yolıḳġan ḫatun ve ḳızġa ḳarav baynıñ ᶜādeté idé. “Karşılaştığı bayanlara bakmadan gitmek Ḫālid için imkânsızdı, hatta mescide giderken gelirken kadına kıza bakmak bayın âdeti idi.” (7/4-5), *Ul hervaḳt şākird ḥāléné tikşérüvçen, alarnıñ éşleréné şoraştıruvçan idé. Ḫattā maḥalleséndegé zürraḳ şākirdlerné, ismleré ilen de béledér idé*. “O her zaman öğrencilerin durumunu kontrol eden, onların işlerini soruşturan (bir kişi) idi. Hatta mahallesindeki büyük öğrencileri isimleriyle de biliyordu.” (17/19-20)

6.10. ammā

Çünki Fātiḥnéñ söyleşüvé dürüst, Rusnıñ naḥvına, grammatikasına muvāfıḳ idé. Ammā Fātiḥnéñ söyleşüvéne ᶜacebséngen kéşéler Rusça béleméz dip yöréseler de her süzleré yalġış, naḥv ḳāᶜideleréninden buş idé. "Çünkü Fātiḥ'in telaffuzu doğru, Rusçanın söz dizimine, dilbilgisine uygun idi. Ama Fātiḥ'in telaffuzunu garipseyen kişiler Rusça biliyoruz deseler de her sözleri yanlış, söz dizimi kaidelerinden yoksun idi." (32/10-11-12), *Ḫālid Aġay yeş ḫatun ala başlaġançı açuvçan, borçuvlı kéşé tügél idé. Ammā şul öylene başlaġandan şoñ ḫulḳı bötünley bozıldı.* "Ḫālid Aġay genç eş almaya niyetleninceye kadar öfkeli, sıkıntılı biri değildi ama evlenmek istedikten sonra karakteri tamamen bozuldu." (61/2-3-4)

6.11. çünki

Rusça ġına bélgen belki ṭabılur da idé. Ul taġı miña maᶜḳūl tügél çünki min uḳuvum küp bulmasa da bik millet söygen, ḫalḳımızını yaratḳan bér ādemmén. "Rusça bilen belki bulunurdu. O yine de bana makul değil çünkü ben, okumam çok olmasa da pek milletini, halkını çok seven bir adamım." (39/2-3), *Fātiḥġa üz atasınıñ yorṭı nūrsız kürénüp iḫtiyārsız üzé tuvġan yorṭda torası kilmiy başlaġan idé. Çünki Ḫālid Abzıynıñ borçuvı çikséz idé.* "Fātiḥ'e öz babasının evi iç karartıcı görünüp istemeden kendi doğduğu evde durası gelmemeye başlamıştı. Çünkü Ḫālid Abzıy'ın eziyetleri pek çoktu." (61/11-12-13)

6.12. eger

Eger anday ḳızlarġa tertīb ile naḥv ṣarf uḳıtılup kireké ḳadar başḳa fenler de béldérélse idé bik ᶜālime hem terbiyelé millet anaları bulurlar idé. "Eger öyle kızlara düzenli şekilde sözdimi ve dilbilgisi okutulup gereği kadar başka bilimler de öğretilseydi pek bilgili ve terbiyeli millet anaları olurlardı." (47/20-21), *Eger de béz hem séznéñ kébi devletlé kéşélernéñ uġılları ṭırışup himmet itüp aḳçalar cıyulışup ul bīçāre yetīmlerge yetimḫāneler açsaḳ alar hīçbéré ḫorlıḳ yulġa kitmesler idé.* "Eğer biz ve sizin gibi zengin kişilerin oğulları gayret gösterip para toplayarak o biçare yetimlere yetimhaneler açsak onların hiçbiri kötü yola düşmezlerdi." (27/6-7-8)

6.13. gūyā

Ḫālid Aġay hervaḳt "Min nādān kéşé." dir idé, bu süzné bér törlé hevāyla zūray(t)up eyte idé. Gūyā nādān buluv herkémge naṣīb tügél iméş. "Ḫālid Aġay her zaman 'Ben cahil biriyim.' derdi, bu sözü bir türlü havayla büyütüp söylerdi. Güya cahil olmak herkese nasip değilmiş." (4/6-7-8), *Üzéné yaraṭmaġanlardan açuv aluvnı alarġa żarar itüvné Ḫālid Aġay bérde günāhġa ṣanamıy, gūyā tiyüşlé bér cezā dip géne uylıy idé.* "Kendini sevmeyenlerden acısını öç almayı, onlara zarar vermeyi Ḫālid Aġay hiç günah saymıyor, güya gerekli bir ceza diye düşünüyordu." (6/20-21)

7. EDATLAR

7.1. Kullanılış Biçimleri Bakımından Edatlar

7.1.1. Yalın Hâlle Bağlanan Edatlar

7.1.1.1. ile, ilen, bélen, béle

Üz éşleréné yaḫşı yöréte bélse de ḫalḳ ile ḳatışurġa ostalıġı yuḳ ṭupas bér ādem idé. "Kendi işlerini iyi idare edebilse de halk ile kaynaşmada ustalığı olmayan kaba bir adamdı." (15/8-9), *Ḫattā maḥalleséndegé zūrraḳ şākirdlerné, ismleré ilen de béledér idé.* "Hatta mahallesindeki büyük öğrencileri isimleriyle de biliyordu." (17/19-20), *Ḫelfeler! Sézge yaḫşılıḳ bélen eytem.* "Hocalar! Size iyilikle söylüyorum." (4/18), *Çünki Ḫālid yégét vaḳtından-uḳ ṣatuv aluvġa ostalıġı, kéşé béle éş ḳılurġa bulġanlıġı ile meşhūr idé.* "Çünkü Ḫālid, delikalılık zamanından beri ticaretteki ustalığı, insan ile iş yapmaktaki kabiliyeti ile meşhurdu." (8/3-4)

7.1.1.2. öçün

Uḳuv öçün ṣāf hevā, ṭınıçlıḳ béréngé ṣarṭdır. "Eğitim için temiz hava, sakinlik birinci şarttır." (5/14), *Lekin ul bérniçe şākird öçün bötün şākirdlerné ḫor, rezil, dünyādan ḫaberséz dip uylamaḳ bik ḫaṭādır.* "Lakin o birkaç öğrenci için bütün öğrencileri hor, rezil, dünyadan habersiz diye düşünmek çok büyük hatadır." (19/9-10-11)

7.1.1.3. kébi

Ḥalīme Abıştay, Ḫālid Aġaynı söygen kébi Ḫālid Aġay da Ḥalīmené çın küñélénden yarata idé. "Ḥalīme Abıştay'ın Ḫālid Aġay'ı sevdiği gibi Ḫālid Aġay da Ḥalīme Abıştay'ı bütün kalbiyle seviyor idi." (7/10-11), *Ḫudayġa şükr, ḳızımızñıñ atı ṣuvı çıḳmaġan, yeşé uzmaġan, Allāh naṣīb itse üzé kébi yeşler de ṭabılur.* "Allah'a şükür, kızımızın adı sanı çıkmamış, yaşı geçmemiş, Allah nasip ederse kendi gibi gençler de bulunur." (14/115-6)

7.1.1.4. arḳılı

Fātiḥden āḫir ḫaṭ kilgeç ne derece ḳuvanġanını, işékné biklep Ḫudādın niçék bulsa da bu belādan ḳotılurġa ṣoraġanını, işék arḳılı Ḫālid kitkenéné, anasından ta'yīn ṣorap bélmiy işékné açmaġanlarını herbéréné Rabī'a Fātiḥġa söyledé. "Fātiḥ'ten son mektup gelince ne kadar sevindiğini, kapıyı kilitleyip Allah'tan ne olursa olsun bu beladan kurtulmayı dilediğini, kapı sayesinde Ḫālid'in gittiğini, annesinden izin almadan kapıyı açmadıklarını, herbirini Rabī'a Fātiḥ'e söyledi." (60/7-8)

7.1.1.5. sayın

Kéşé artḳan ṣayın ṣav-ṣuv arta, hevā bozıladır. "Kişi arttıkça gürültü artıyor, hava bozuluyor." (5/12-13),*Ul vaḳt iséme töşken ṣayın ḥāẓırgé ḥālém çitün küránedér.* "O zaman hatırıma geldikçe şimdiki hâlim çetin görünüyor." (69/15)

7.1. 2. Yönelme Hâliyle Bağlanan Edatlar

7.1.2.1. ṭaba

Fātiḥ, Ḫālid Aġaynıñ ḳartlıḳġa ṭaba dünyāġa kilgen bérdenbér uġılıdır. "Fātiḥ, Ḫālid Aġay'ın yaşlılığına doğru dünyaya gelen biricik oğludur." (28/1), *Ḫālid Aġay ṣatuv aluvġa bulġanlıġı, alış-biréşke ostalıġı arḳasında ḳartlıḳına ṭaba zūr baylıḳġa iréşüp tormışı irkéneygen, éşleré yulına ṣalınġan idé.* "Ḫālid Aġay alışverişteki kabiliyeti,

ticaretteki ustalığı sayesinde yaşlılığına doğru büyük zenginliğe erişip hayatı genişlemiş, işleri yoluna girmişti." (2/1-2-3)

7.1.2.2. küre

Dīnéméz İslām dīné her törlé isértkéç istiᶜmāléné ḥarām ḳılġanġa küre bu vaḳtlarġa ḳadar béznéñ Müselmānlar dünyāda isértkéç istiᶜmāl itmevleré ile meşhūr idéler. "Dinimiz İslam dini her türlü içki kullanımını haram kıldığını için bu zamanlara kadar biz Müslümanlar dünyada içki kullanmamaları ile meşhurdular." (25/21-22-23), *Ul yıllarda «Ḳ» şehrénde tiréçé küp bulmaġanġa, tiré kesbé böténley Müselmān ḳulında kébi bulup fāᵓidesé de bik yaḫşı idé. Şuña küre Ḫālid Abzıy altmış yeşleréne kilgende dürt biş yöz méñ suma iyesé bula alġan idé.* "O yıllarda «Ḳ» şehrinde derici çok olmadığı için, deri ticareti tamamen Müslümanların elinde gibi olup faydası da pek iyi idi. Onun için Ḫālid Abzıy altmış yaşlarına geldiğinde dört beş yüz bin sermaye sahibi olabilmişti." (2/5-6-7-8)

7.1.2.3. ḳadar

Lekin Ḫālid Aġay bolarnı uylıy bélmiy idé, boñġa ḳadar çıdap torġanını da bik zūr minnet itedér idé. "Lakin Ḫālid Aġay bunları düşünemiyordu, bu zamana kadar tahammül etmesini de pek büyük minnet (olarak kabul) ediyorlar." (10/1-2), *Bérniçe vaḳtlardan ṣoñ, bu vaḳtḳa ḳadar uyda ġına bulġan bu fikréné çınġa çıġarmaḳçı bulup ḫalḳımızınıñ ᶜādeté üzre iñ evvel bu mesᵓelené Ḫażretke kiñeşdé.* "Biraz zaman geçtikten sonra bu zamana kadar aklında olan bu fikrini gerçekleştirmek isteyip halkımızın âdeti üzere en evvel bu meseleyi Ḫażret'e danıştı." (11/9-10-11)

7.1.3. Çıkma Hâliyle Bağlanan Edatlar

7.1.3.1. birlé

Yıl yarımdan birlé Fātiḥ, Ḫüseyin ḳızı Rabīᶜanı söyedér idé. "Yarım yıldan beri Fātiḥ, Ḫüseyin kızı Rabīᶜa'yı seviyordu." (32/21-22), *Niçe yıllardan birlé çın iḫlāṣım bélen yaratup bötün küñélém ile söygen Fātiḥéme barup ᶜömr itüvler ḳaya*

kıtdéler? “Nice yıllardan beri gerçek içtenlikle sevip bütün gönlüm ile sevdiğim Fātiḥ’ime varıp ömür sürmeler nereye gittiler?” (51/15-16)

7.1.3.2. başḳa

Medresege bundan başḳa Ramażānda zekāt kértüv, aşlarġa çaḳıruv kébi küp yaḫşılıḳlar ḳıla idé. “Medreseye bundan başka Ramazanda zekat getirmek, yemeklere davet etmek gibi çok iyilikler yapıyordu.” (3/14-15), *Min, Māhrūy Abışṭay üzénden başḳa bér süz de eyte almıym.* “Ben, Māhrūy Abışṭay, kendisinden (Hüseyin’e danışmadan) başka bir söz de söylemiyorum.” (13/1)

7.1.3.3. ṭış

Meṣelā bér vaḳt çamadan ṭış ṭabış kürse yeki alġan vaḳtda bérevden bık bahānı ṣıġup alsa ul könné kiç çay yanında külegelüvçen idé. “Mesela bir zaman haddinden fazla bir kazanç görse veya aldığı zaman birsinden pek pahalıyı pazarlık edip (ucuza) alsa o gün akşam serinliğinde içilen çay gibiydi.” (15/12-13)

7.1.3.4. arı

Ḫaṭıñızdaġı “Ḫoş ṣav bul, bézge mondan arı dünyāda rāḥat bulmas!” digen süzéñden bık şiklendém. “Mektubunuzdaki ‘hoşça kal, bize bundan sonra dünyada rahat olmaz!’ sözünüzden pek şüphelendim.” (53/10-11), *Kiyev kérérge bérniçe sāᶜatden arı ḳalmaġandır.* “Damadın girmesine birkaç saatten fazla kalmamıştır.” (54/10)

7.2. Pekiştirme Edatları

7.2.1. uḳ / ük

Ḫalīme Abışṭay ḳız vaḳtından-uḳ yaḫşı ḫulḳlı, kürkem yözlé, caylı süzlé idé. “Ḫalīme Abışṭay kızlık zamanından beri iyi huylu, güzel yüzlü, tatlı sözlü idi.” (7/12-13), *Ḫālid Aġay mollānıñ üzéne cağımlı söylegenéné kürgeç bötünley ḳaydan alurġa kireké ük ṣorıy başladı.* “Ḫālid Aġay, mollanın kendine gönül okşayıcı bir

şekilde söylediğini görünce tamamen nereden almak gerektiğini sormaya başladı." (11/21-22)

7.2.2. ġına / géne, ķına / kéne

Ḫālid Aġay siméz géne bedenlé, tügerek yözlé, conlaçraķ ġına bér ādem idé. "Ḫālid Aġay semizce vücutlu, yuvarlak yüzlü, kıllıca bir adamdı." (2/8-9), *Ḫuṣūṣā medreseler, ukuvlar, ukıtuvlar ḥaķındaġı süzleré bér kölké géne idé.* "Ayrıca okullar, eğitim öğretimler hakkındaki sözleri komikçe idi." (3/9-10), *Alay bulsa da ipdeş ķızları herbéré üz fikréné söylep bétérgeç āḫirden ġına ul da cilmeyüp ķına şuşı süzlerné söyliy idé.* "Öyle olsa da dost kızların herbiri kendi fikrini söyleyip bitirince sonra o da hemen yürümeyip şu sözleri söylüyordu." (50/11-12-13), *Kelime-i şehādet kéne eyte başladı.* "Kelimeişehadet söylemeye başladı." (73/18-19)

7.2.3. da / de

Māhrūy Abıştay hem şehr cavçılarından alarnıñ da bigrek osta téllélerénden idé. "Māhrūy Abıştay da şehir çöpçatanlarından onların da iyi usta dillilerinden idi." (13/6-7), *Bolarnıñ süzleré de bötünley yalġan bulmasķa kirek.* "Bunların szöleri de tamamen yalan olmamalı." (17/16)

7.2.4. elle

Laṭīfe: – Yaḫşılap añla! Nik anı ġayépliyséñ? Rabīᶜa etkeyge ḥarām digen labaşa. Anı nik yeşérüp ķalsun? Ḥarām bula ṭorup birér idéñmé elle? "Laṭīfe: – İyice anla! Neden onu ayıplıyorsun? Rabīᶜa, babasına haram demiş elbette. Onu neden gizlesin? Haram olmasına rağmen verir miydin yoksa?" (55/3-4-5)

7.2.5. elé

Bu könge yoķlap ķarıyķ elé, irtege taġı küréşérméz. "Bugün uyuyalım hele, yarın tekrar görüşürüz." (59/18-19), *Séz bolay itéñéz indé elé, bu mesᶜele ḫalķ arasına çıķmaġandır.* "Siz böyle yapınız şimdi hele, bu mesele halk tarafından duyulmamıştır." (59/4-5)

7.2.6. labaşa

Medrese faḳīrler yata torġan yir (dārü'l-ᶜācizīn) tügél labaşa, medrese uḳuv yorṭı, medresemézneñ hevāsı şākirdleréméznéñ üzleréne de yitmiy. "Medrese fakirlerin yatıp durduğu yer (düşkünler yurdu) değil elbette, medrese okuma yurdu, medresemizin havası öğrencilerimizin kendilerine de yetmiyor." (5/11-12), *Balaçaġası yeşden ᶜömr itgen cemāᶜaté ile heybet géne ṭoraçaḳ yirde bötün yorṭımızınñ rāhatını, ṭınıçlıḳını boza labaşa!* "Çoluk çocuğu ve gençliğinden beri ömür sürdüğü hanımı ile güzelce yaşayacağı yerde bütün evimizin rahatını, huzurunu bozuyor elbette." (42/19-20)

7.2.7. la / le

İy uḳuçılar! Uylap ḳarasañız le, dünyāda sin bér-bér kéşéné söyüp de ul kéşéné siné söymev yeki ṭaşlav ḳadar bér aġır bér éş barmıken? "Ey okurlar, düşünsenize, dünyada senin herhangi bir kişiyi sevip de o kişinin seni sevmemesi veya bırakması kadar ağır bir iş var mı acaba?" (10/14-15), *Ḥaẕret bulġan éş bulsun la! Ṣadaḳasından éş ḳalmas idé. Şerīᶜat üz ḳulıñızda zinḥār bér cayun ṭapsañız la! dip ḳaradı.* "Ḥaẕret, olmuş iş olsun ya. Sadakasından iş kalmazdı. Şeriat kendi elinizde, aman bir çözüm yolu bulunuz! diye baktı." (58/22-23)

7.2.8. bit

Ḥalīmenéñ ḳartayuvı ḥaḳ bit, yuḳsa muḥabbetém yuḳdan tügél. "Ḥalīme'nin yaşlandığı gerçek elbette, yoksa sevgim olmadığından değil. (9/6), *Herkém üzéné üzé ḳızġansun, kéşé aḳça tügél bit.* "Herkes kendine kendi acısın, insan para değil ya." (21/2)

8. ÜNLEMLER

8.1. ay hay

– Ay hay Māhrūy Abıṣṭay! Bu éş ḫayrlı bulurmıken? Niḳāḥda bulup tiken bétüvé ni indé! Ḳız bik cılıy. "–Ah Māhrūy Abıṣṭay! Bu iş hayırlı olur mu acaba? Nikâhtayken sıkıntı çıkması ne şimdi? Kız çok ağlıyor." (54/1-2)

8.2. ay

Ḥüseyin: – Ni éşlep ḥarām bulsun? Yuḳ süz! Yuḳ süz! Ay oyatsız! Min siné atañ üzémézneké bulup bétse niçék iterge bélürmén. "Ḥüseyin: – Niçin haram olsun? Boş söz! Boş söz! Ey utanmaz! Ben, senin babanım, kendimizinki olsa ne yapacağımı bilirim." (55/6-7)

8.3. ey

Ey Ḫudayım, üzéñ bér ᶜaḳl bir, çāre bir! "Ey Allahım, sen bir akıl ver, çare ver!" (43/15)

8.4. āḫ

Āḫ, Allāh ni géne éşlemek kirek indé? "Ah, Allah'ım ne yapmak lazım şimdi?" (42/18)

8.5. uf

Uf, Allāh ni géne éşliym? "Of, Allah'ım ne yapayım?" (51/16)

9. SORU ÇEKİMİ

"Tatarcada soru biçimi, arka ve ön damağa uyumlu iki türü olan mı / mé edatıyla yapılır. Çok eski dönemlerden beri ses uyumlarına bağlanan bu edatın giderek ekleşmiş olduğunu da vurgulamak gerekir" (Öner 2007: 710) Tatarcada *mı / mé* soru edatı ile *iken* ekinin birleşmesinden meydana gelen *mıken / miken* şekli de hem isimlerde hem fiillerde soru çekimine girmektedir. *Maîşet*'te karşılaşılan hem *mı / mé* hem de *mıken / miken* şekillerini günümüz Tatar Türkçesindeki gibi ekleşmeden dolayı birleşik yazmayı tercih ettik:

Ey Allāh şulay-uḳ baḫtsızmı ni min? "Ey Allah'ım böyle bahtsız mıyım ne ben? (51/14), *Laṭīfe: – Añlamıysıñmı yuḳsa? Rabīᶜanı ḫarāb itkenméz!* "Laṭīfe: – Anlamıyor musun yoksa? Rabīᶜa'yı mahvetmişiz!" (54/20), *Fātiḥ bu éş öçün ḳaygıruv, ḫafālanuv tiyüş idémé? Tügélmé?* "Fātiḥ bu iş için kaygılanmak, üzülmek gerekli miydi? Değil miydi? (42/11-12), *Yañġadan nikāḥlanurġa künmesmiken?*

“Yeniden nikâhlanmaya razı olmaz mı acaba?” (71/11), *Ey Allāh! Min de şular kébi bulurmınmıken ni?!* “Ey Allah’ım! Ben de şunlar gibi olur muyum acaba?!” (52/5-6), *İy uḳuçılar! Uylap ḳarasañız la, dünyāda sin bér-bér kéşéné söyüp de ul kéşéné siné söymev yeki ṭaşlav ḳadar bér aġır bér éş barmıken?* “Ey okurlar, düşünsenize, dünyada senin bir kişiyi sevip de o kişinin seni sevmemesi veya bırakması kadar ağır bir iş var mı acaba?” (10/14-15), *Ḳartlıḳda yeş ẖatun aluvçılar bu tuġrını añlamıylarmiken ni?* “Yaşlılıkta genç hanım alanlar bu hakikati anlamıyorlar mı acaba?” (52/1-2)

SONUÇ

Maîşet, Türkiye'de bilim adamı, hukukçu ve siyasetçi olarak tanınan ve Türk kültür ve siyaset hayatında önemli hizmetleri bulunan Sadri Maksudi Arsal'ın henüz çocuk sayılabilecek bir yaştayken realist bir üslupla kaleme aldığı ve içinde bulunduğu devrin ve toplumun sıkıntılarını dile getirdiği bir eserdir.

Maksudi, *Maîşet*'i yazmakla Kazan şivesine dayalı edebî bir dil vücuda getirmeyi, bu edebî dille İdil-Ural Türklerinin millî gelişimlerine ve millî edebiyatlarına katkı sağlamayı amaçladığını ifade eder. İşte böyle bir edebî dil oluşturma gayesiyle kaleme alınan *Maîşet*, çalışmanın inceleme kısmında, şekil bilgisi açısından incelemeye tabi tutuldu. İnceleme kısmında tespit edilen örneklere bakıldığında *Maîşet*'i bugünkü Tatar Türkçesinden ayıran bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar şöyledir:

1. Bugünkü Tatar Türkçesinde düz-dar ünlülü şekilleriyle kullanılan *+lıḳ / +lék; +lı/+lé* eklerinin, *Maîşet*'te düz-dar ünlülü şekillerinin yanında yuvarlak ünlülü şekilleriyle de karşılaşılmıştır: *töslük* "uygun" 3/2; *analuḳ* "annelik" 76/10; *ᶜiffetlü* "namuslu" (39/16), *faẓīletlü* "faziletli" (56/18). Ayrıca *+lıḳ/+lék* ekinin sonundaki *-ḳ/-k* sesleri bugünkü Tatar Türkçesinde iki ünlü arasında kaldığında sedalılaşırken *Maîşet*'te hem sedalı hem sedasız olarak karışık bir hâl almaktadır: bay-*lıġ*-ım "zenginliğim" (9/4), bay-*lıḳ*-ım "zenginliğim" (68/21).

2. Bugünkü Tatar Türkçesinde hareket adı olarak kullanılmayan *-maḳ/-mek* eki, Osmanlı Türkçesinin tesiriyle *Maîşet*'te Türkiye Türkçesindeki gibi hareket adı olarak kullanılmıştır: *uylamaḳ* "düşünmek" (19/10), *alup tormaḳ* "alıp durmak" (23/11), *éç poşmaḳ* "canı sıkılmak" (34/2), *yazuv yazmaḳ* "yazı yazmak" (38/9).

3. Çokluk eki, bugünkü Tatar Türkçesinde */m/, /n/* ünsüzü ile biten kelimelerden sonra ilerileyici benzeşmeye uğrayarak *+nar/+ner* şekline dönüşmüştür. *Maîşet*'te ise bu benzeşmeye rastlanmaz: *kiyémler* "giysiler" (15/6), *könler* "günler" (15/18); *könner* "günler", *uramnar* "sokaklar".

Maîşet	+lar/+ler
Bugünkü Tatar Türkçesi	+lar/+ler; *(m, n) +nar/+ner*

4. Bugünkü Tatar Türkçesindeki iyelik eklerini *Maîşet*'teki iyelik eklerinden

farklı kılan çokluk şahıslarda meydana gelen ünsüz değişiklikleridir. Çokluk 1. şahıstaki /m/ sesi /b/'ye, çokluk 2. şahıstaki /ñ/ sesi /ġ,g/'ye, çokluk 3. şahıstaki /l/ sesi /m,n/ ünsüzüyle biten sözcüklerden sonra /n/'ye dönüşmüştür: *şākirdleréméz* "öğrencilerimiz" (5/12), *ᶜāşıḳıñız* "aşığınız" (40/4), *ḫatunları* "hatunları" (7/16); *üzébéz* "kendimiz", *uramıġız* "sokağınız", *kürgenneré* "gördükleri".

		Maîşet	Bugünkü Tatar Türkçesi
çokluk	1.ş.	*+mız/+méz*	*+bız/+béz*
	2.ş.	*+ñız/+ñéz*	*+ġız/+géz*
	3.ş.	+ları/+leré	+ları/+leré, *(m, n) +narı/+neré*

5. Bugünkü Tatar Türkçesinde teklik ve çokluk 3. şahıs iyelik eki taşıyan kelimelerin yükleme hâli çekiminde *+n* eki kullanılıyorken bunun dışında hem yalın hem iyelik ekli bütün sözlerin yükleme hâli çekiminde *+nı/+né* eki kullanılmaktadır. *Maîşet*'teki yükleme hâli çekimini bugünkü Tatar Türkçesinden ayıran özellik, teklik ve çokluk 3. şahıs iyelik eki taşıyan kelimelerden sonra da *+nı/+né* ekinin kullanılmış olmasıdır: *küñéléné* "gönlünü" (10/12), *ḳaygılarını* "kaygılarını" (34/15); *ḳapḳasın* "kapısını", *séñéllerén* "kız kardeşlerini".

	Maîşet	Bugünkü Tatar Türkçesi
Yalın	+nı/+né	+nı/+né
1 ve 2. şh. iyelik	+nı/+né	+nı/+né
3. şh. iyelik	+nı/+né	+n

6. Yönelme hâli *+ġa / +ge; +ḳa / +ke; +a / +e* için *Maîşet*'te birkaç örnekte ek uyumsuzluğuna rastlanılmaktadır. Bu uyumsuzluk günümüz Tatar Türkçesinde görülmemektedir: *sırge* "sırra" (42/6), *ḫilḳatge* "yaratılışa" (42/24), *Fātiḥḳa* "Fātiḥ'e" (12/16).

7. *Maîşet*'te ünsüz uyumuna uymaksızın *+da/+de* şekli ile karşılaşılan bulunma hâli eki, bugünkü Tatar Türkçesinde ünsüz uyumuna uygun bir şekilde *+da/+de*, *+ta/+te* şeklindedir: *yirde* "yerde" (4/20), *kileçekde* "gelecekte" (26/9); *armiyede* "orduda", *yégétte* "yiğitte".

Maîşet	+da/+de
Bugünkü Tatar Türkçesi	+da/+de; *+ta/+te*

8. *Maîşet*'te ünsüz uyumuna uymaksızın *+dan/+den* şekli ile karşılaşılan ayrılma hâli eki, bugünkü Tatar Türkçesinde ünsüz uyumuna bağlı olarak *+dan/+den, +tan/+ten,* ayrıca ilerileyici benzeşmeye uğrayarak /m, n/ sesiyle biten sözlerden sonra *+nan/+nen* şeklindedir. *Maîşet*'te *+dan/+den* şeklinin yanında bugünkü Tatar Türkçesinden ayrı olarak *+dın/+din* çıkma hâli ekini alan örnekler de vardır: *mollālardan* "mollalardan" (5/22), *bérevden* "birisinden" (15/12), *gezitden* "gazeteden" (30/19), *kinetden* "aniden" (68/1), *belāsındın* "belasından" (34/10), *üsüp yitkendin soñ* "büyüyüp yetiştikten sonra" (41/8); *suluvdan* "güzelden", *mamıḳtan* "pamuktan", söygenémnen "sevdiğimden".

Maîşet	+dan / +den, *+dın / +din*
Bugünkü Tatar Türkçesi	+dan / + den, *+tan / +ten; (m, n) +nan / +nen*

9. *Maîşet*'te vasıta hâli için kullanım sıklığına göre şu üç bağlama edatından faydalanılmıştır: *ile, ilen, bélen*, *béle.* Bugünkü Tatar Türkçesinde de ismin bu hâli için genellikle *bélen*, nadiren de *béle* edatı kullanılmaktadır. *Maîşet*, Osmanlı Türkçesinin tesirinden dolayı *ile* ve *ilen* edatının kullanımıyla bugünkü Tatar Türkçesinden farklılık arz etmektedir. Ayrıca *ile* edatının birkaç örnekte ekleştiği de görülmektedir: *télé ile* "dili ile" (4/8), *şul ḳadar maturlıġı ilen* "şu kadar güzelliği ile" (10/22), *bér törlé hevāyla* "bir türlü havayla" (4/7), *gazéte, kitāb, roman müṭāla'asıyla* "gazete, kitap, roman mütalaasıyla" (33/10).

Maîşet	*-(y)la; ile; ilen;* bélen; béle
Bugünkü Tatar Türkçesi	bélen; béle

10. Bugünkü Tatar Türkçesinde eşitlik hâli için *kébék* edatı ve *+çA, +dIy, +dAy* ekleri kullanılmaktadır. *Maîşet*'te *kébék* edatının dışında diğer eklerin örneklerine rastlanılmaktadır. Ayrıca bunların yanında *Maîşet*'te bugünkü Tatar Türkçesinden farklı olarak *kébi* ve *kük (kébi+ük)* edatları ile de karşılaşılmaktadır:

yatuv, toruv, aşav, éçüv kébi “yatmak, kalkmak, yemek, içmek gibi” (3/16), *mollā kük* “molla gibi” (27/17).

Maîşet	*kébi*, *kük;* +çA, +dIy, +dAy
Bugünkü Tatar Türkçesi	*kébék*; +çA, +dIy, +dAy

11. *Maîşet*’te şahıs zamirlerinin çekiminde bazı ikili kullanımlar vardır. *Maîşet*, bu kullanımlar ile bugünkü Tatar Türkçesinden farklılıklar arz etmektedir: 1, 2 ve 3. teklik şahıs zamirleri yönelme hâlinde *miña (9/7) ~ miṅga “bana” (4/15), siña (39/23) ~ siṅga “sana” (51/21), aña (10/17) ~ aṅga “ona” (10/24)* şekillerinde çekimlenmiş olup bugünkü Tatar Türkçesinde bunların *miña, siña* ve *aña* şekilleri görülmektedir. 3. teklik şahıs zamirinin çıkma hâli çekimi *andan (31/10) ~ andın “ondan” (48/21)* şeklindedir ve bugün *annan* şekli kullanılmaktadır. 1. çokluk şahıs zamirinin ilgi hâli çekimi ise *béznéñ (11/17) ~ bézém “bizim” (38/21)* şeklinde olup *béznéñ* şekli günümüz Tatar Türkçesinde de kullanılan şekildir. Ayrıca 1, 2 ve 3. teklik şahıs zamirlerinin çıkma hâli çekimleri bugünkü Tatar Türkçesinde ilerileyici benzeşmenin sonucu olarak *minnen, sinnen, annan* şeklindedir.

12. *Maîşet*’te işaret zamirlerinin çekiminde de bazı ikili hatta üçlü kullanımlar vardır ve bu kullanımları ile *Maîşet*, bugünkü Tatar Türkçesinden farklılıklar görterir. *Maîşet*’te /bu/ işaret zamiri bütün hâl çekimlerinde istikrarlı değildir: *bunıñ (19/4) ~ monıñ (25/1), bunı (41/10) ~ monı (53/3), buña (23/10) ~ buṅga (14/5) ~ buñga (10/1) ~ moṅga (20/5), bunda (16/1) ~ monda (4/14), bundan (17/9) ~ mondan (38/15).* Bunların bugünkü Tatar Türkçesinde aldığı şekiller şöyledir: *monıñ, monı, moña, monda, monnan.* Maîşet’te /şu/ ve /şul/ olarak geçen işaret zamirinin yönelme hâli çekiminde de standart bir durum görülmez: *şuña (2/6) ~ şuñga (13/9).* Bunlardan *şuña* bugün kullanılmaktadır. /ul/ işaret zamirinin yönelme hâli çekiminde de *aña (31/2) ve aṅga (10/24)* gibi ikili bir şekille karşılaşılmaktadır. Bunlardan *aña* şekli bugün kullanılmaktadır. Ayrıca /bu/, /şul/, /ul/ işaret zamirlerinin çıkma hâli çekimleri bugünkü Tatar Türkçesinde ilerileyici benzeşmenin sonucu olarak *monnan, şunnan, annan* şeklindedir.

13. *Maîşet*’te öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman ifadeli geniş zaman,

kesin gelecek zaman, geniş zaman çekimlerinde kullanılan *"zamir kökenli şahıs ekleri",* teklik ve çokluk 1. ve 3. şahıs çekimlerinde bugünkü Tatar Türkçesinden farklılık göstermektedir: Teklik 1. şahıs çekimlerinde *-mın/-mén* ekinin yanında *-m, -(u)m* eki, Teklik 3. şahıs çekimlerinde ise bugün kullanımdan düşen *-dır/-dér* eki kullanılmıştır. Çokluk 1. şahıs çekimlerinde *-mız/-méz* ekindeki /m/ sesi, bugünkü Tatar Türkçesinde /b/'ye dönüşüp *-bız/-béz* hâlini almıştır. Çokluk 3. şahıs çekimlerinde ise *Maîşet*'te sadece -lar/-ler eki kullanılıyorken bugünkü Tatar Türkçesinde */n/* sesiyle biten zaman eklerinden sonra *(-ġan/gen; -ḳan/-ken) -nar/-ner* de kullanılmaktadır:

Teklik 1. Şahıs Çekimleri: yaratam "seviyorum" (23/1); *min Ḫalid Abzıy ḫatunı bulurummı ni?* "Ben Ḫalid Abzıy hatunu mu olacağım?" (51/20).

Teklik 3. Şahıs Çekimleri: şādlanġandır "mutlu olmuştur" (29/22); *borçıladır* "kaygılanıyor" (71/5); *kimçélék bulaçaḳdır* "kusur olacaktır" (26/3).

Çokluk 1. Şahıs Çekimleri: ükénéçge ḳalamız "pişmanlığa düşeriz" (43/12), *irtege taġı küréşérméz* "sabaha tekrar görüşürüz" (59/19).

Çokluk 3. Şahıs Çekimi: kiyevge birgenler "evlendirmişler" (10/21).

		Maîşet	Bugünkü Tatar Türkçesi
teklik	1.ş.	*-m,-(U)m,* -mın/-mén	-mın/-mén
	3.ş.	*-ø;-dır/-dér*	ø
çokluk	1.ş.	*-mız/-méz*	-bız/-béz
	3.ş.	-lar/-ler	-lar/-ler, *(n) -nar/-ner*

14. *Maîşet*'te görülen geçmiş zaman, şart ve istek çekimlerinde kullanılan *"iyelik kökenli şahıs ekleri"*, çokluk 2. şahıs çekimlerinde bugünkü Tatar Türkçesinden farklıdır: Çokluk 2. şahıs çekimlerinde *-ñız/-ñéz* ekinde /ñ/ sesi bugünkü Tatar Türkçesinde /g, ġ/'ye dönüşüp *-ġız/-géz* hâlini almıştır: *Çokluk 1. Şahıs Çekimleri: kiñeşdéñézmé* "danıştınız mı?" (44/12); (40/1), *ésteseñéz* "isteseniz" (57/10); *elbette béleséñéz bik kilür* " çok da bilmek istersiniz" (33/3).

		Maîşet	Bugünkü Tatar Türkçesi
çokluk	2.ş.	*-ñız/-ñéz*	-ġız/-géz

15. *Maîşet*, teklik 1, 3. ve çokluk 2, 3. şahıs emir çekimlerinde bugünkü Tatar Türkçesinden farklılık göstermektedir: Teklik 1. şahıs emir eki hem *Maîşet*'te hem de bugünkü Tatar Türkçesinde *-ıym-iym* şeklindeyken *Maîşet*'te tesbit edilen bir misalde *-ayım* şeklindedir: *yeş ḫatun alayım* "genç hatun alayım" (10/4). Teklik 3. şahıs emir eki bugünkü Tatar Türkçesinde düz-dar ünlülü *-sın/-sén* şeklindeyken *Maîşet*'te hem düz-dar ünlülü *-sın/-sén* hem de yuvarlak-dar ünlülü *-sun/-sün* şeklindedir. Çokluk 2. şahıs emir eki *Maîşet*'te geniz n'li *-ñız/-ñéz* olarak çekime giriyorken bugünkü Tatar Türkçesinde /ñ/ fonemi ünsüz değişimine uğrayarak *-ġız/-géz* hâlini almıştır. *Maîşet*'te yuvarlak-dar ünlülü çokluk 3. şahıs emir eki *-sunlar/-sünler*, bugünkü Tatar Türkçesinde ilerileyici benzeşmeye uğramış olup düz-dar ünlülü *-sınnar/-sénner* şeklindedir: *Teklik 3. Şahıs Çekimi: éş apaçıḳ bélénsün* "iş apaçık bilinsin" (57/15). *Çokluk 2. Şahıs Çekimi: süzéne ḳarañız* "sözüne bakınız" (49/21). *Çokluk 3. Şahıs Çekimi: ni éşlesünler?* "ne yapsınlar?" (51/10).

		Maîşet	Bugünkü Tatar Türkçesi
teklik	1.ş.	-ıym/-iym, *-ayım*	-ıym/-iym
	3.ş.	-sın/-sén, *-sun/-sün*	-sın/-sén
çokluk	2.ş.	*-ñız/-ñéz*	-ġız/-géz
	3.ş.	*-sunlar/-sünler*	-sınnar/-sénner

16. *Maîşet*'te ünlü/ünsüz uyumuna uymaksızın düz-dar (ı, é) ve yuvarlak-dar (u, ü) ünlülerle çekime giren görülen geçmiş zaman eki, bugünkü Tatar Türkçesinde ünsüz uyumuna uyarak sadece düz-dar ünlülerle çekime girmektedir: *sézné ṭapdım* "sizi buldum" (39/20), *añlaturġa ṭırışdum* "anlatmaya çabaladım" (20/21).

Maîşet	-dı/-dé, *-du/-dü*
Bugünkü Tatar Türkçesi	-dı/-dé, *-tı/-té*

17. *Maîşet*'te, Osmanlı Türkçesinin tesiriyle günümüz Tatar Türkçesinden

farklı olarak Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman kipi için kullanılan *-mış/-méş (<-mış/-miş)* eki ile çekime girmiş örneklere rastlanılmıştır: *şanalmışdır* "sanılmıştır" (51/4), *birméşdér* "vermiştir" (9/13), *ülüp kitméşlerdér* "ölüp gitmişlerdir" (26/1).

18. *Maîşet*'te, şimdiki zaman ifadeli geniş zamanda teklik ve çokluk 3. şahıslarda zarf-fiil eki *-A*'nın *tur-* fiilinin geniş zaman eki almış biçimi olan *turur* ile kurdukları *-adır/-edér(ler),-ıydır/-iydér* yapısı ile *-dır/-dér* ekini almadan oluşturulan yapı beraber kullanılmıştır. Bu yapı bugünkü Tatar Türkçesinde kullanılmamaktadır: *éçém poşa* "canım sıkılıyor" (71/3), *kéşélékden çıḳadır* "insanlıktan çıkıyor" (25/14), *yul ézliydér* "çare arıyor" (9/17), *dünyādan kitedérler* "dünyadan gidiyorlar" (22/15).

	Teklik ve Çokluk 3. Şahıs
Maîşet	-a/-e,-y, *-adır/-edér(ler), -ydır/-ydér*
Bugünkü Tatar Türkçesi	-a/-e,-y

19. *Maîşet*'te, Osmanlı Türkçesinin tesiriyle günümüz Tatar Türkçesinden farklı olarak Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman kipi için kullanılan eklerden biri olan *-mAktA (>-maḳda/-mekde)*'nın teklik 1. şahıs, teklik ve çokluk 3. şahıs çekimleriyle karşılaşılmıştır: *télemekdemén* "dilemekteyim" (41/11), *yaşamaḳdadır* "yaşamaktadır" (67/17), *açılmaḳdadır* "açılmaktadır" (25/21), *ḳalmaḳdalardır* "kalmaktalardır" (48/23), *ézlemekdelerdér* "aramaktadırlar" (25/19),

20. *Maîşet*'teki geniş zamanı bugünkü Tatar Türkçesinden ayrı kılan özelliklerden biri, bugünkü Tatar Türkçesinde *-ar/-er, -ır/-ér, -r* olarak çekime giren eklerin *Maîşet*'te yuvarlak-dar ünlülerle *-ur/-ür* şeklinde de kullanılmasıdır. Bir diğer özellik ise 1. şahıs çekiminde hem zamir kökenli hem de iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekime girmesidir: *onutırmınmı?* "unutur muyum?" (52/1), *bulurummı ni?* "olurum mu ki? (51/20), *ögrenür* "öğrenir" (46/9).

	Geniş Zaman Ekleri	Teklik 1. Şahıs
Maîşet	-ar/-er, -ır/-ér, *-ur/-ür*, -r	-mın/-mén, *-(U)m*
Bugünkü Tat. T.	-ar/-er, -ır/-ér, -r	-mın/-mén

21. *Maîşet*'te, Osmanlı Türkçesinin tesiriyle bugünkü Tatar Türkçesinden farklı olarak Türkiye Türkçesinde istek bildiren *-mAk éste- (<-mAk iste-)* yapısıyla da karşılaşılmaktadır: *almaḳ éstedégéné* "almak istediğini" (39/10), *parlanmaḳ* éster idém "evlenmek ister idim" (40/1).

22. *Maîşet*'te, Osmanlı Türkçesinin tesiriyle bugünkü Tatar Türkçesinden farklı olarak Türkiye Türkçesinde gereklilik bildiren *-mAk kirek (<-mAk gerek)* ve *-mAlI* yapılarına da rastlanılmıştır: *ni éşlemek kirek?* "ne yapmak lazım?" (9/6); *bélgértmeliséñ* "belirtmelisin" (44/6).

23. Türkiye Türkçesinde geçmiş zaman bildiren *-dıḳ/-dék* sıfat-fiili ile Osmanlı Türkçesinin etkisinden dolayı bugünkü Tatar Türkçesinden farklı olarak *Maîşet*'te de karşılaşılmıştır: *baya söyledégémçe* "demin söylediğim gibi" (24/4), *éçénde ṣaḳladıġı açuvnı* "içinde sakladığı öfkeyi" (61/16).

24. *-a / -e* zarf-fiilinin olumsuz şekli bugünkü Tatar Türkçesinde *-mıy/-miy* şeklindedir. *Maîşet*'te, günümüz Tatarcasından farklı olarak *-mıy/-miy* şeklinin yanı sıra *-y* ekinin vokali daraltmadığı *-may/-mey* şekli de kullanılmıştır: *küz ṣalmıy* "bakmadan" (7/4), *bér çāre ṭapmay* "bir çare bulmadan" (53/1).

25. *-ġan/-gen* sıfat-fiilinin üzerine isim hâl eklerinden *+ġa/+ge* getirilerek kalıplaşan *-ġanġa/-genge* zarf-fiili *Maîşet*'te sebep belirten cümlelerde kullanılmıştır. Bugünkü Tatar Türkçesi gramerlerinde böyle bir kullanıma rastlanılmamıştır: *yaḫşı küñéllé bulġanġa* "iyi kalpli olduğu için" (2/18).

26. Bugünkü Kıpçak lehçelerinden Kazakça ve Kırgızcada bulunan fakat Tatarcada kullanımda olmayan ve Türkiye Türkçesindeki *-madan/-meden* zarf-fiiline denk gelen *-mayınça/-meyinçe* zarf-fiil eki ile *Maîşet*'te *-p* zarf-fiilin olumsuzu olarak karşılaşılmıştır: *oyalmayınça* "utanmayıp" (44/5).

27. *-r, -Ar, -Ir / -Ur + -mAz* ekleriyle kurulan ve Türkiye Türkçesinde kullanımı yaygın olan bu zarf-fiil ile Osmanlı Türkçesinin etkisi sonucunda bugünkü Tatar Türkçesinden farklı olarak *Maîşet*'te de karşılaşılmıştır: *yidé yeşéne kilür kilmes* "yedi yaşına gelir gelmez" (28/5).

28. Görülen geçmiş zaman kipi kuran *-DI / -DU* ekiyle *mI/mU* soru ekinden oluşan *-DI/-DU mI/mU* şekli, Türkiye Türkçesinde bazı durumlarda zaman zarfı olma özelliği kazanır ve *-IncA* zarf-fiiline denk bir görevde kullanılır. Bu zarf-fiil de

Osmanlı Türkçesinin tesiriyle bugünkü Tatar Türkçesinden farklı olarak *Maîşet*'te görülmektedir: *buş vaḳtı buldımı* "boş vakti olduğunda" (33/9-10).

29. Bugünkü Tatar Türkçesinde mahallî ağızda değişikliğe uğrayan alıntı kelimeler, *Maîşet*'te aslına uygun bir şekilde yazılmışlardır: *ādem* <Ar. "insan, adam, kişi" (2/9) > adem > edem; *ᶜādet* <Ar. "âdet, alışkanlık, huy" (3/6) > ġadet; *ᶜaḳl* <Ar. "akıl" (6/8) > ġaḳıl; *bīçāre* <Fars. "çaresiz" (10/16) > biyçara; *dünyā* <Fars. "dünya, yeryüzü" (2/21) > dönya; *ḳāżī* <Ar. "kadı" (4/11) > ḳazıy. Bazı alıntı kelimeler ise hem aslına uygun olarak hem de bugünkü Tatar Türkçesindeki ağız özelliklerine göre yazılmıştır: *maᶜnā* <Ar. "mânâ" (27/17), *meġne* (34/15); *yaᶜnī* <Ar. "yani" (24/23), *yaġniy* (46/23).

30. Bugünkü Tatar Türkçesinde fazlaca kullanılan Rusça kelimeler, *Maîşet*'te parmakla sayılacak kadar azdır: *gaspoda* "bir isimden önce veya yalnız kullanıldığında bay, bey, beyefendiye eşdeğer, çoğu zaman saygı gösteren Rusça bir isim" (32/13), *ışkaf (şkaf)* "dolap" (37/19) *natariyus (notarius)* "noter" (63/19) *poçtalyun (pochtal'on)* "postacı" (61/14), *popoçitel* "yetimi kendi evine alan, 18 yaşına kadar koruyan" (3/12), *prastoy (prostoy)* "basit" (49/14).

31. *Maîşet*'te, dönemin imparatorluk dili Osmanlı Türkçesinin kelime hazinesinden örneklere rastlanılmıştır: *döşén-* (2/19), *dün-* (25/15), *çalış-* (27/2), *éste-* (62/6), *eyle-* (74/1), *daha* (26/17), *duġrı* (2/11).

Bu farklılıklar, bize, eski yazı geleneğine haiz Tatar Türkçesiyle yazılan *Maîşet* adlı metnin, henüz Tatar Türkçesine ait mahallî unsurların Tatar yazı diline tam olarak girmediği ve Tatar Türkçesine ait mahallî özelliklerin alfabede tam olarak gösterilmediği lakin gösterilmesinin gerektiği tartışmalarının başladığı bir zamanda yani edebî Müşterek Orta Asya Türkçesi ile konuşma diline dayalı ve mahallî unsurlarla yeni bir yazı dili hâline gelen/getirilmeye çalışılan Tatar Türkçesi arasındaki geçiş döneminde yazıldığını gösteriyor. Bu geçiş döneminde, Kazan ağzına dayanan edebî bir dil oluşturma amacıyla yazılan *Maîşet*, kelime varlığı ve dil bilgisi yapıları yönünden devrinin imparatorluk dili olan İstanbul Türkçesinden izler taşımaktadır. Bu durum, bize *Maîşet*'in Ayda, Devlet ve Sadi'nin iddialarının aksine tamamen saf Kazan şivesi/lehçesiyle kaleme alınmadığını gösteriyor.

KAYNAKÇA

AHİNCANOV, Sercan M. (2014) *Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar* (Çev. Kürşat Yıldırım), İstanbul: Selenge Yayınları.

AKPINAR, Yavuz vd. (2005) *İsmail Gaspıralı: Seçilmiş Eserleri 1 Roman ve Hikâyeleri,* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ARAT, Reşit Rahmeti (1987) *Makaleler I* (Haz. Osman Fikri Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara: Seri IV - Sayı A. 20.

ARGUNŞAH, Mustafa (2013) *Tarihî Türk Lehçeleri Çağatay Türkçesi*, İstanbul: Kesit Yayınları.

ARGUNŞAH, Mustafa vd. (2010) *Tarihî Türk Lehçeleri; Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.

ARSAL, Sadri Maksudi (2018*) Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, Milliyet Duygusunun Sosyolojik, Psikolojik ve Tarihi Temelleri Üzerine Araştırmalar,* (Haz. Gönül Pultar), Ankara: Ötüken Neşriyat.

AŞCI, Ufuk Deniz (2012) *Mirzā Aḥmed bin Mirzā Kerīm*, *Mûsâ-nâme*, Konya: Palet Yayınları.

ATA, Aysu (2014) *Çağatay Türkçesinin İlk Devresi Harezm-Altın Ordu Türkçesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

BAYRAMLI, Ayşen Uslu (2007) *"Sadri Maksudi'nin Ölümünün 50. Yılı Anısına: Sadri Maksudi'nin Hayatı ve Maksudi'nin Az Bilinen 'Maîşet' Romanı Hakkında"*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Balıkesir: S. 17: 101-109.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2010) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopodik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

DEVLET Nadir (1985) *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

CAFEROĞLU, Ahmet (1984) *Türk Dili Tarihi*, İstanbul: EnderunYayınları.

CAFEROĞLU, Ahmet (2015) *Türk Kavimleri*, Ankara: Altınordu Yayınları.

CEYLAN, Emine (1998) *"Tatarlar ve Tatarca"*, Çağdaş Türk Dili, Ankara: 121: 11-18.

ECKMANN, Janos (2003*) Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç), Ankara: Akçağ Yayınları.

ECKMANN, Janos (1988) *"Çağatay Edebiyatının Son Devri (1800-1920)"*, TDAY Belleten 1963: Ankara: 121-156.

EHMETYANOV, Rifkat vd. (2014) *Türkçe-Tatarca Sözlük,* (Akt. Mustafa Öner), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EL-MAKSÛDÎ, Sadrüddîn Bin Molla Nizâmüddîn (1900) *Maîşet,* Kazan.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (Ed.) (1991) *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (1996) *"Türkiye'deki Türk Dünyası Aydınlarına Genel Bir Bakış",* Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi Yayınları: Kayseri: 2: 193-196.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2005) *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*, Ankara: Akçağ Yaynları.

GÜNER, Galip (2013) *Kıpçak Türkçesi Grameri*, İstanbul: Kesit Yayınları.

HABLEMİTOĞLU, Necip (1997) *Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917),* Ankara: Kırım Dergisi Tarih Araştırmaları.

ILGAR, İhsan (1988) *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi*,İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

KURAT, Akdes Nimet (1996) *"Kazan Türklerinin Medeni Uyanış Devri",* A. Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi: Ankara: XXIV(3-4): 95-194.

KUZEYEV, R. G. (2013) *İtil-Ural Türkleri,* (Çev. Arif Acaloğlu), İstanbul: Selenge Yayınları.

ÖNER, Mustafa (2013) *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖNER, Mustafa (2001) *"Islah Edilmiş Arap Alfabesi ve Huca Bedîî'nin Derlediği Tatar Ata Sözleri",* Ege Üniversitesi Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi: İzmir: X *(Üzbek Bayçura Özel Sayısı)*: 213-312.

ÖNER, Mustafa (2007), "*Tatar Türkçesi", Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), s. 679-748, Ankara: Akçağ Yay.

ÖNER, Mustafa (2009*) Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

PULTAR, Gönül (2017) *"Dedem Sadri Maksudi Arsal (18781957)",*

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası: İstanbul: Sayı LXXV (Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı): 43-74.

SEREBRENNİKOV, B.A., N.Z. Gadjieva (2011) *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri,* (Çev. Mustafa Öner, Tevfik Hacıyev), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ŞAHİN, Erdal (1999) *"Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü ve Diline Etkileri"*, Osmanlı, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: s. 353-360.

TAYMAS, Abdullah Battal (1959) *Kazanlı Türk Meşhurlarından İki Maksudîler,* İstanbul: Sıralar Matbaası.

TAYMAS, Abdullah Battal (1966) *Kazan Türkleri,*Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

TTAS: *Tatar Tĭlĭnĭñ Añlatmalı Süzlĭgĭ*, (1981), 3 C., Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

TEKİN, Talat, Mehmet Ölmez (2014) *Türk Dilleri -Giriş-*, Ankara: BilgeSu Yayınları.

TOKER, Mustafa (2002) *"Tatar Türkçesi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi",* Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya: S. 11: 59-113.

TOKER, Mustafa (2003) *"W. Radloff'un Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy Adlı Eserinde Geçen Tatar Türkçesine Ait Kelimeler Üzerinde Genel Bir Değerlendirme",* Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya: S. 14: 17-47.

TOKER, Mustafa (2008) *"Zahir Bigiyev'in Eserlerinde Kullandığı Dil",* Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Ankara: S. 26: 75-88.

TOKER, Mustafa (2016) *"Kazan Tatarcasıyla Yazılmış Bir Dua Kitabı",* Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya: S. 40: 195-204.

Türk Kültürü Dergisi (1967) *Sadri Maksudi Arsal Özel Sayısı*, Ankara: S. 53.

USER, Hatice Şirin (2015) *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

YUSUPOVA, Alfiya (2013) XIX. *"Yüzyılda Tatar Dilinde Söz Varlığını Zenginleştirmede Diyalektolojik Birimlerin Rolü"*, Turkish Studies: ANKARA: 8/13: s. 249-264.

ZEKİYEV, Mirfatih Z. (2007) *Türklerin ve Tatarların Kökeni,* (Çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.

TRANSKRİPSİYONLU METİN

I

(2/1) Ḫālid Aġay ṣatuv aluvġa bulġanlığı, alış-biréşke ostalığı arḳasında (2/2) ḳartlıḳına ṭaba zūr baylıḳġa iréşüp tormışı irkéneygen, éşleré yulına (2/3) ṣalınġan idé; anıñ töp sevdesé tiré yarı ile bulup «Ḳ» şehrénde (2/4) tiré ile sevde ḳıluvçılarnıñ iñ bayısı hem ul éşnéñ iñ ostası idé.

(2/5) Ul yıllarda «Ḳ» şehrénde tiréçé küp bulmaġanġa, tiré kesbé böténley (2/6) Müselmān ḳulında kébi bulup fāʾidesé de bik yaḫşı idé. Şuña küre (2/7) Ḫālid Abzıy altmış yeşleréne kilgende dürt biş yöz méñ suma iyesé bula (2/8) alġan idé. Ḫālid Aġay siméz géne bedenlé, tügerek yözlé, conlaçraḳ[3] ġına (2/9) bér ādem idé. Bu yeşleréne kilgende ṣaḳalı, saçı, mıyığı herbéré yarṭılı aġarsa da (2/10) yözénéñ revişénden aġarmıy ḳalġan töklerénden evvelde de ḳara töklé bér kéşé bulġanını (2/11) bélürge mümkin idé. Ḫālid Abzıynıñ ḳıyāfeté duġrı, taḳvā, ṣāf küñéllé (2/12) kéşéler ḳıyāfeté idé (2/13) hem vāḳıʿā Ḫālid Aġay mürüvvetlü, duġrı, cūmārd ṭabīʿatlı, yaḫşı (2/14) bér ādem idé. Bik zūr bér devlet östéne bu yaḫşı ṣıfatlar cıyulġanġa şehr (2/15) ḫalḳı arasında süzé üte torġan iʿtibārlı kéşélernéñ iñ zūrısı (2/16) bulup ḳayda ġına bér meclis bulsa Ḫālid Aġay bulur, ḳayda ġına bér süz çıḳsa (2/17) Ḫālid ḳatışur idé.

(2/18) Ḫālid Aġay yaḫşı küñéllé bulġanġa, kéşé öçün ḳaygıruvçan, (2/19) ḫalḳ fāʾideséné döşénüvçen idé. Süzé ütken kéşélerge hervaḳt vaʿż, (2/20) naṣīḥatda idé. Ḫālid Aġaynıñ vaʿżı dimlegen nersesé iskélék idé. (2/21) Dünyāda iskélékden söygen nersesé yuḳ idé. Her éşde iskéçe (2/22) buluvnı, evvelgéçe toruvnı yarata idé. Anıñ uyınça ḫalḳnıñ yarlılanuvına, azuvına (3/1) sebeb yaña çıḳġan nerseler iméş. Üzénéñ bu uyını dürüstke çıġarurġa törlé (3/2) delīller de söyliy idé, elbette delīllerde fikré töslük idé.

(3/3) Ḫālid Aġay üz fikréne bik ışanġan üz ʿaḳlına bik inanġan bér kéşé bulup (3/4) her éşde her tuġrıda üzénéñ fikréné dürüst, uyını duġrı dip uylıy idé. (3/5) Şuñar küre üzénéñ ḫaddé bulmaġan éşlerge de ḳatışup kiñeş birüv, maşlaḫat (3/6) söylev ʿādeté idé. Yeşden sevdeger bulġanġa, sevde ḫaḳındaġı süzleréné, (3/7) maşlaḫatlarını duġrı şanarġa yarasa da başḳa tuġrılarda küp söyleşüvé, (3/8) bélgéçlenüvé bik urınlı tügél idé.

---

[3] Matbu metinde: جونلاسراق (conlasraḳ)

(3/9) Ḫuṣūṣā medreseler, ukuvlar, ukıtuvlar ḥaḳındaġı süzleré bér kölké géne (3/10) idé, çünki üzénde az-maz yazuv cırmalarlıḳdan artıḳ ᶜilm bulmay ṭorup (3/11) ᶜālim bér ādem (pedagog) kébi ᶜilm éşleréné tikşérüvé, ᶜālim ādemlerge bik ḳızıḳlı (3/12) ṭoyıla idé. Ḫālid Aġay üz maḥalleséndegé medresenéñ faḥrī müdīré (popoçitel) (3/13) bulup uṭun, kiresin, kizüvlernéñ yalları herbéré anıñ aḳçası ile (3/14) ütele idé. Medresege bundan başḳa Ramażānda zekāt kértüv, aşlarġa (3/15) çaḳıruv kébi küp yaḫşılıḳlar ḳıla idé. Şuñar küre şākirdler, (3/16) Ḫālid Aġaynı yaratalar idé. Yatuv, toruv, aşav, éçüv kébi éşlerde mümkin (3/17) ḳadar Ḫālid Aġay télegençe bulurġa anġa ḳarşı kilmeske ṭırışalar idé. (3/18) Alay bulsa da Ḫālid Aġay ile şākirdler arasında kübésénçe nizāᶜlar da (3/19) bulġalıy idé, çünki Ḫālid Aġay şākirdlernéñ tormışlarınıñ üzé (3/20) éstegençe buluvı ile géne de ḳanāᶜatlenmey, uḳuvlarınıñ, uḳıtuvlarınıñ da (3/21) üzénéñ nādān fikréne muvāfıḳ buluvını téliydér idé. Barup ḳotırtuvçı kéşélernéñ (3/22) süzleréne ḳarap medresege barup uḳuvlarını kiléştérmiy, şākirdlerné törléçe (3/23) borçıy idé.

(4/1) Meṣelā: “Bér şākird barup manṭıḳnı yamanlasa irtegésün kérüp kirekmes, (4/2) manṭıḳ[4] ukımañız, kirek nerse tügél, küñél ḳaraltup…” falān dip şavlap yörür (4/3) idé. Bérniçe vaḳtdan ṣoñ bérsé “Manṭıḳ yaḫşı ᶜilm, bik kirek nerse, fikr (4/4) aça.” falān dip maḳtasa “Uḳuñız, uḳuñız, manṭıḳnı[5] baḥiṣleşüp uḳuñız, manṭıḳ[6] (4/5) kéşéñéñ ẕihnéné aça.” digen bulup (fonograf kébi) kéşé söylegen (4/6) süzlerné söylep yörür idé. Ḫālid Aġay hervaḳt “Min nādān kéşé.” dir[7] (4/7) idé, bu süzné bér törlé hevāyla zūray(t)up[8] eyte idé. Gūyā nādān buluv herkémge (4/8) naṣīb tügél iméş. Lekin nādānlıḳını télé ile eytsese de éçénden hīç (4/9) üzéñéñ nādānlıḳını bélmiy idé, çünki küñélénden nādānlıḳına ışansa idé (4/10) nādān kéşé ḳatışmaslıḳ éşlerge ṭaġılmas idé.

(4/11) Bérvaḳt bérev barup ḳotırtġaç medresege kilüp ḳāżīnı ve başḳa zūr pīş-ḳademlerné (4/12) cıyup “Nik, séz, zūrlarġa ebced ile icék uḳıtmıysız, ul nindiy éş ul? (4/13) Min sézge uṭun birem, kiresin birem, Ḫudā riyādan itmesün! El-ḥamdü li’llāh (4/14) maḥalle bayı séz miném süzge ḳarışmasḳa tiyüş idé. Séz monda üzéñéz

[4] Matbu metinde: مانطيق (mānṭīḳ)
[5] Matbu metinde: مانطيق (mānṭīḳ)
[6] Matbu metinde: مانطيق (mānṭīḳ)
[7] Matbu metinde: ديرور (dirür)
[8] Matbu metinde: زورايوب (zūrayup)

bélgençe (4/15) télese ni uḳup yatarġa kildéñézmé ni? Minġa kiçe béréñéz barġan idé, üzé (4/16) ᶜaḳāyid uḳıym, diy. Ebced ile icékné bézge öyretgen kéşé de yuḳ, uḳırġa (4/17) ḳuşḳan kéşé de yuḳ, diy. Ul nindiy éş? Ul medrese bulsun da ebced (4/18) ile icék uḳılmasun! Ḫelfeler! Sézge yaḫşılıḳ bélen eytem, üz béldékéñéz (4/19) ile éş ḳılası bulmañız, min nādān kéşé, alay bulsa da dünyānı küp kürgen (4/20) kéşé, min bélgen zamānlardan birlé her yirde ebced icék uḳıla kilgen nerseler. Müne, (4/21) min üzém el-ḥamdü li'llāh icék uḳup ġına medreseden çıḳġan kéşé, el-ḥamdü li'llāh dünyāda ṭoramın. (4/22) Ḥattā yazuvnı da ṣatuv ite başlaġaç alay bolay azaplanup ögrendém. Séz alay itüv (4/23) kirekmes idé, maḥallenéñ bayı bulġaç riyā bulmasun, medresege şul ḳadar aḳçalar totġaç (4/24) azraḳ zurlav da kötesiñ." dip açuvlanġanını, şākirdler ders ukıy torġan vaḳlarġa (5/1) zūr şākirdlerge ebced ile icék uḳıtuv kirek bulmaġanını, evvelden de icék (5/2) vaḳlarġa ġına uḳıtılġanını ni ḳadar añlaturġa ṭırışsalar da añlatuv mümkin bulmaġanını (5/3) bik kölüp söyliyler idé. Ḫālid Bayᶜ ālim ile taḳvānı bérde ayırmıydır idé. (5/4) Anıñ fikrénçe namāzdan ḳalmaġan törkiyẖ̆ān şākirdᶜ ālim idé, namāzġa (5/5) sirek barġan ictihādlı ḫelfe nādān idé. ᶜĀlimlernéñ tüben ṭorup (5/6) nādānlarnıñ yuḳarı toruvına ᶜacebséne idé. Hīçbér törlé añlıy almay idé. (5/7) Uramda oçraġan kéşéséz faḳīrlerné, ẓaᶜīflerné medrese kitérüv ᶜādeté idé, (5/8) "Bīçāre alay bolay itüp ṭuḳlanur." diy torġan idé, lekin bolay (5/9) medresege şākird bulmaġan ādemlerné ṭutıruvına şākirdler bérde rāżī tügél (5/10) idé. Baᶜżᶜaḳllı şākirdler "Ḫālid Abzıy nik bu ḳadar ṣūfīler, ẓaᶜīfler ṭutırasıñız? (5/11) Medrese faḳīrler yata torġan yir (dārü'l-ᶜācizīn) tügél labaṣa; medrese uḳuv yorṭı, (5/12) medresemézné̊ñ hevāsı şākirdlerémézné̊ñ üzleréne de yitmiy. Kéşé artḳan (5/13) ṣayın şav-şuv arta, hevā bozıladır, bunday bozıḳ hevāda şav-şuv arasında niçék (5/14) ᶜilm almaḳ kirek? Uḳuv öçün ṣāf hevā, ṭınıçlıḳ bérénçé şarṭdır. Eger de séz (5/15) faḳīrlerné ḳızġansañız alarġa ayırum bér yort ṣaldırıñız, alarnı şunda ṭutırıñız." diyler (5/16) idé, lekin Ḫālid Abzıy ul hevānıñ buluvına ışanmıy idé, buluvına ışansa bozıluvına (5/17) ışanmıy idé. Medresené uḳuv yorṭı, dip bélmey "Faḳīr ṭorırġa yiré bulmaġan (5/18) ādemlerge ḥaḳsız yort." dip bélgenge hemān şākirdler süzéne baḳmay, ṭuġrı (5/19) kilgende faḳīrlerné medresege ṭutırmaḳda idé.

(5/20) Üzlerénde ᶜilm bulmaġan bér törlé kéşéler Ḫālid Aġaynı bik ᶜālimge ṣanap yöriyler (5/21) idé. Andayun kéşélernéñ bu gümānlarına sebeb şul idé: Ḫālid

Aġay meclislerde (5/22) az-maz üzéñ bélgenéné saçup mollālardan mesʾeleler şoraştırup uṭırır idé; (5/23) anıñ şoraġan meʾseleleré bér-bér ᶜibādet revişéné yeki bér nersenéñ ḥarām ye ḥelāl (6/1) ikenéné şorav bulmayup şorarġa muvāfıḳ bulmaġan añlaġanlarnı (6/2) köldérérlék[9] süzler bula idé. Bér meclisde bayġuranıñ bérsé mollālardan mesʾele sorıym (6/3) dip "Ḥażret, Ḫˇāce Naşre'd-dīnden birlé niçe niçe buvın?" dip şorap bötün (6/4) meclisné köldérgené meşhūrdır. Ḫālid Aġaynıñ şoraġan süzleré de şuşı (6/5) bayġuranıñ süzleréne bik oḫşay torġan süzler buladır idé.

(6/6) Bérden devleténéñ zūrlığından, ikénçéden -baya eytkenémçe- cūmārd, (6/7) taḳvā buluvından şehr ḫalḳınıñ kübésé bér-bér maşlaḥat bulsa ᶜaḳl alurġa, (6/8) kiñeş ögrenérge Ḫālid Aġayġa kilürler idé. Gūyā anı bér ᶜaḳl çeşmesé dip (6/9) şanıylar idé, dürüst, küp kéşé arasında şehrde Ḫālid Bayġa buyşınmaġan baᶜż (6/10) yeş kéşéler de bulġalıy idé, lekin andaylar da Ḫālid Aġay, niçék bulsa da bér cay (6/11) çıḳarıp açuvını alırġa, alarnıñ alġa kitken éşleréné yuldan çıḳarırġa (6/12) ṭırışa idé. Taḳvā isméné kütergen bér kéşége bu ḫulḳ bik kiléşüp bétmese de başda (6/13) ġayép buyşınmavçılarnıñ üzlérénde bulġanġa mondayun yeşlerden açuv aluv, düşmān (6/14) itüv, Ḫālid Aġayġa ġayépge şanaluv ḳayda ḳaldı? Kirésénçe Ḫālidné söygenler arasında: (6/15) "Müne falān Ḫālid Abzıyġa isé kitmegen bulup kiñeşlerge kilmiy yörgen buladur (6/16) idé, Ḫālid Aġay üzéné ni éşletdi? Ḫālid Abzıy açuvı bulup almıy ḳalmıy şoñ." (6/17) dip bér zūr ᶜibret itüp söylene idé. Hem dürüstīde bér bulġanraḳ yégét, Ḫālidge (6/18) bik iyülesé kilmeyénçe üzaldınaraḳ éş ḳılsa Ḫālid Bay şuña niçék itse (6/19) itüp bér żarar tigérérge ṭırışa idé. Kübésénçe aḳça arḳasında télegenéné (6/20) buldıra da idé. Üzéné yaraṭmaġanlardan açuv aluvnı alarġa żarar itüvné Ḫālid (6/21) Aġay bérde günāhġa şanamıy, gūyā tiyüşlé bér cezā dip géne uylıy idé.

(6/22) Çit kéşéler Ḫālid Aġaynı her yaḳdan kilgen dip maḳtasalar da bik yaḳınları (7/1) bér ḫulḳını bérde kiléştérmiyler idé. Ul ḫulḳı da ḫatunḳızġa artuḳ heveslélégé idé.

(7/2) Tuġrısı Ḫālid Aġaynıñ bu ḫulḳı bérde kiléştérürlék tügél idé, bötén éşlerde (7/3) ne ḳadar üz üzéné ṭota bélse de ḫatunḳızġa bik vaḳsınuvçan idé.

[9] Matbu metinde: كورلدرلك (köréldérlék)

Oçraġan (7/4) ḫatunḳızġa küz ṣalmıy kitüv Ḫālid öçün muḥāl idé, ḥattā mescidge baruşlıy (7/5) ḳaytuşlıy yolıḳġan ḫatun ve ḳızġa ḳarav baynıñ ᶜādeté idé.

(7/6) Yeşé altmışlarġa yitkeç balaçaġa atası bulġaç Ḫālid Aġaynıñ bu ṣıfatda (7/7) buluvını kém oḫşatsun?

(7/8) Ḳaysı kéşéler Ḫālid Aġaynıñ bolay buluvına sebeb cemāᶜaté Ḥalīme Abıṣṭay (7/9) ile iké aralarında muḥabbet bulmavıdır dip uylıylar idé, lekin yanlışlar idé, (7/10) çünki Ḥalīme Abıṣṭay, Ḫālid Aġaynı söygen kébi Ḫālid Aġay da Ḥalīmené çın (7/11) küñélénden yarata idé. Ḫālid, Ḥalīme ni öçün söymesün?

(7/12) Ḥalīme Abıṣṭay ḳız vaḳtından-uḳ yaḫşı ḫulḳlı, kürkem yözlé, caylı (7/13) süzlé idé; Ḫālid Aġay, Ḥalīme Abıṣṭaynı öylengen vaḳtda artuḳ devlet iyesé (7/14) tügél idé. Ḥalīme Abıṣṭay kilgenden ṣoñ hemān baḥtı açılup éşé alġa (7/15) kitdé, çünki Ḥalīme Abıṣṭay küñélge şādlık, cāngа rāḥat birüvçé caylı (7/16) yort ḫatunlarınıñ bérsé idé.

(7/17) Herkémge maᶜlūm; bér kéşénéñ tormışına, ḫulḳına ḫatunlarınıñ bik zūr daḫlé (7/18) buladır. Kürkem ḫulḳlı, tevfīḳlı, çiber géne éşénde bulġan yeş yégétler öylenüp (7/19) nāçār ḫulḳlı inşāfsız ḳızlarġa ṭap bulup ḫulḳları bozulup tevfīḳlarından hem (7/20) yazalar hem kirésénçe artuḳ tevfīḳlı da bulmaġan caysız ġına yégétler öylenüp (7/21) caylı, yomşaḳ küñéllé, mülāʾim ṭabīᶜatlı ḳızlarġa oçrap ḫulḳlarını tözetüp (7/22) tevfīḳġa da utırup kiteler.

(7/23) Ḫālid Aġay da Ḥalīme Abıṣṭaynı alġanda ul derece bulmaġan kébi (8/1) tevfīḳı da urtaça idé. Ḥalīme Abıṣṭaynı aluvı ile tevfīḳ tözelgen kébi baḫtı da (8/2) alġa kitdé. Ḥalīme Abıṣṭaynıñ atası, Ḫālidġa ḳaraġanda küp bay idé. (8/3) Alay bulsa da Ḫālidġa ḳızını birdé, çünki Ḫālid yégét vaḳtından-uḳ ṣatuv aluvġa (8/4) ostalığı, kéşé béle éş ḳılurġa bulġanlığı ile meşhūr idé.

(8/5) Ḥalīme Abıṣṭay atasına bérdenbér ḳız bulġanġa atasınıñ vefātından ṣoñ (8/6) 30 méñ aḳça, yort, yirler herḳayusı anıñ isméne ḳalġan idé. Ḫālid (8/7) Aġaynıñ ul vaḳtda ṣuması 7-8 méñden artuḳ bulmaġandır, şunıñ öçün (8/8) éşné zūr itesélеré kilüp Ḥalīmege ḳalġan mīrāṯ aḳçasınıñ azraḳını banḳaġa (8/9) ṣalsalar da kübéséné ṣumaġa ḳuşup yibergenler idé. Aṣlda Ḫālid Aġaynıñ (8/10) éşleré zūrayup ṣatuvnıñ cayġa kitüvé şul könden başlandı, yuḳsa ḳorı (8/11) ostalıḳ ile 4-5 yöz méñ ṣumalarġa iréşmek mümkin bulmas idé. Ḫālid Aġay, (8/12) Ḥalīmenéñ tevfīḳına, éşleréneñ alġa kitüvéne, zūrayuvına sebep bulġanını üzé de (8/13) béledér idé. Küp

vaḳt temlé süzler ile teşekkür ite bélmese de “Raḥmet siña’ytem, (8/14) miném baḫtım açıluvına sin sebeb buldıñ.” dip eytkeliydér idé. Ḫālid Aġaynıñ (8/15) - yuḳarıda söyledékémçe- ḫatunḳızġa şul ḳadar ḥarīṣ bulup da buña ḳadar yeş (8/16) ḫatun almıy ṭoruvı, barı şul yeşden yaratḳan, baḫtı açıluvına sebeb bulġan (8/17) cemāᶜ até Ḥalīmené riᶜ āye ḳıluv ġına[10] idé. Evvelderek Ḫālid üzé ni ḳadar yeş ḫatun (8/18) aluv isebénde bulsa da mümkin ḳadar fikréné yort cemāᶜ atleréne bélgértmeske (8/19) ṭırışa idé. Muḥabbetlé cemāᶜ até Ḥalīmeden oyala idé, lekin bu oyaluvlar, bu riᶜ āyeler (8/20) Ḫālid Aġaynıñ devleté artḳan şayın kimiyler idé. Bu āḫir yıllarda riᶜ āyeler (8/21) bötünley küterélüp Ḥalīmenéñ üzéné de küp vaḳt: “Öylenem, rāżī (9/1) bulasıñmı?[11] Min siné rencétér öçün almaym labaşa, nik rāẓī bulmıysıñ?[12]” (9/2) falān digen kébi süzler ile borçıy başlaġan idé.

(9/3) Çünki bu yıllarda baylıġı kemālge yitüp ṣāf 4-5 yöz méñ ṣuması (9/4) bulġan idé. Şuña küre Ḫālid Aġay éçénden: “Allahġa şükr, baylıġım citerlék buldı, indé (9/5) baylıḳnıñ rāḥatını kürérge de kirek, dürüst Ḥalīme östénden öylenüv bik kilüşüp de (9/6) bétmiy, ni éşlemek kirek? Ḥalīmenéñ ḳartayuvı ḫaḳ bit, yuḳsa muḥabbetém yuḳdan tügél. (9/7) Ḫudā béledér, Ḥalīmenéñ miña bulġan fāᵓ ideleréné onıtasım yuḳ. (9/8) Ḫuday bu ḳadar baylıḳ birgeç rāḥatını da kürüp ḳalurġa kirek. ᶜ Ömrge (9/9) bér ḫatun bélen géne ütkerüv miném kébi-ük bay kéşége üzé kilüşüp bétmiy. İndé (9/10) Halīmené riᶜ āye ḳılam dip alda bik küp çıdadım; inşāᵓ -Allāh min bu éş öçün günāhlı (9/11) bulmasam kirek.” dip uylıy idé. Lekin Ḫālid Aġay uylıy bélmiydér idé ki Ḫuday (9/12) Teᶜ ālā baylıḳnı, öylenüv öçün géne birmeyénçe kéşége żararı tikmiy torġan (9/13) keyfler ile rāḥatlenür hem ḫayr éşlerge ṣarf iter öçün birméşdér. Ḥalīmenéñ (9/14) fāᵓ ideleréné onıtmav anıñ östénden yeş ḫatun aluv ile bulmayup belki anıñ ile (9/15) ḳalġan ᶜ ömrné bérge yeş vaḳtların söylep Ḫudāġa ᶜ ibādet ḳılup ütkerüvdedér.

(9/16) Ḫālid Abzıy, Ḥalīmenéñ ḳartayuvı ḫaḳ bit dip üzéne öylenürge yul (9/17) ézliydér, bélmiydér idé ki Ḥalīme Abıṣṭaynıñ ḳartayuvı ḫaḳ bulġan kébi üzénéñ, (9/18) Ḫālidnéñ ḳartayuvı da bik çın idé. Ḥalīmenéñ ḳartayuvı ile Ḫālidke yeş ḫatun (9/19) alurġa tiyéş bulsa idé Ḫālid ḳartayuvı ile Ḥalīmege de bér yeş

[10] Matbu metinde: قغنه (ḳġına)

[11] Matbu metinde soru ekleri bazen ه “güzel h” ile مه olarak yazılmış olup biz bunları *mı/mé* olarak okuduk.

[12] Matbu metinde:بولمسیگ (bulmasıñ)

yégétke kiterge (9/20) tiyüş bulur idé. Ḫālid Aġay üzé, Ḥalīmenéñ ayırılup bér yégétke kitüvéne rāżī (9/21) bulur idémé? Hīçbér yuḳ, ḳayda ul rāżī buluv! Ḫālid Aġay ul tuġrıda bik (9/22) könçé bér kéşé idé.

(10/1) Lekin Ḫālid Aġay bolarnı uylıy bélmiy idé, buñġa ḳadar çıdap torġanını da (10/2) bik zūr minnet itedér idé.

(10/3) Aḳrınlap Ḫālid Aġaynıñ bu fikré çigéne yitdé, hervaḳt télénde öylenüv, yeş ḫatun aluv (10/4) bula başladı: "Anañız ḳartaydı, yeş ḫatun alayım." digen süzler ile bara (10/5) torġaç ḳart bay balaların da üzénden bizdére başladı; şuña kön bolarnıñ (10/6) yort éçlerénde ata ana balaçaġa çuḳırdaşup söyéşüp kön itüvé yuḳ idé. (10/7) Bolarnıñ yortları gūyā ḥasretlé bér yortḳa[13] evéréldé. Niçék şulay bulmasun?

(10/8) Dünyāda baḫt, saᶜādet digen nerse küñél ṭınıçlıġıdır. Bu yortdaġı (10/9) kéşélernéñ küñél ṭınıçlıġı ḳaysında bulsun? Ḫālid Aġay isebénde bulġan bér éşné (10/10) buldırırġa uylıydır, lekin buldırsa da hervaḳt çın küñélénden (vicdānen) (10/11) bu fiᶜ lénéñ yaramaġanını añlap éçé poşa, cānı ᶜazāblanadır.

(10/12) Ḥalīme Abıṣṭay ise ḳırıḳ yıl ul yeş küñéléné, māl mülkéné, (10/13) cemāléné fedā itken sevgilüséñ bu könde üzéné taşlayacaġını uylap ḳayġıradır. (10/14) İy uḳuçılar! Uylap ḳarasañız la, dünyāda sin bér-bér kéşéné söyüp de ul (10/15) kéşéné siné söymev yeki ṭaşlav ḳadar bér aġır bér éş barmıken?

(10/16) Meşelā bu bīçāre Ḥalīme Abıṣṭay ḳız vaḳtında ḳara ḳaşlı, ṭulu bitlé, kilüşlé (10/17) gevdelé bér ḳız bulġan; inṣāflılıġı, süzge caylılıġı her kürgenéné aña raġbet (10/18) itdére iken; bik şaḳlançaḳ, bik ᶜafīfe bér ḳız iken; atasınıñ devleté yaḫşı (10/19) bulup bik ḳadar da hīçbér ḫafā kürmiy géne üsken; alay üsse de ḫulḳı güzel, (10/20) ṭabīᶜatı mülāyim bulġan. Āḫirénde kemālġa iréşkeç Ḫudānıñ taḳdīré buyınça (10/21) Ḫālid Aġayġa kiyevge birgenler. Ḫālid bik kürkem kéşé bulmasa da Ḥalīme şul (10/22) ḳadar maturlıġı ilen de Ḫālidné kimsénmey üzéneñ naṣībéne rāẓī bulup bér-bér (10/23) kéşége muḥabbeténden bu éş bulġan. Küñéléné, hīç ġayépséz bötün bulġan üzéné (10/24) anġa fedā itken. Bar küñélé ilen Ḫālidge yararġa ṭırışuv ile Ḫālidge (11/1) hem yarap niçe yıllar anġa rāḥat ᶜömr idéşken, bar ḳayġusı sevgilüsé (11/2) Ḫālidnéñ keyféné kitérüv, anıñ küñéléné şād ṭotuv bulġan. Şul revişçe utuz (11/3) ḳırıḳ yıl kiçkendin soñra Ḫālid Aġay anıñ bu yahşılıḳlarına

[13] Matbu metinde: يورتقه (yorırtḳa)

ḳarşılıḳ (mükāfāt) (11/4) östénden yeş ḫatun almaḳçı buladır. Şularnı uylap ḳarasañ Ḥalīme (11/5) Abıştaynıñ başḳa şunday ḫatunlarnıñ irleré yeş ḫatun aluvına rāżī bulmavını (11/6) bérde ġayép iterge urın ḳalmıydır.

(11/7) Ḫālid ḳartda bu öylenüv fikré hemān üsdé. Balalarınıñ calınıçları, (11/8) cemāᶜ aténéñ ḫoş kürmevé, hīçbéré ḳartnı[14] bu uydan tuḳtata almadı.

(11/9) Bérniçe vaḳtlardan ṣoñ, bu vaḳtḳa ḳadar uyda ġına bulġan bu fikréné çınġa (11/10) çıġarmaḳçı bulup ḫalḳımıznıñ ᶜādeté üzre iñ evvel bu mesᵓelené (11/11) Ḥażretke kiñeşdé. Ḥażret ni disün?

(11/12) Ḥażret her éşde Ḫālid yaġına yatup ögrenken idé. Éşnéñ aldını artını (11/13) uylamayınça törlé Törkiy kitāblarında kürgen ḳıṣṣalarnı söylep falān (11/14) pādşāhnıñ falān ḳadar ḫatunı bulġan, falān sulṭānnıñ falān ḳadar ḫatunı (11/15) ve şul ḳadar kenizeké bulġan digen kébi süzler ile Ḫālidge yeş hatun aluvnı, (11/16) tügél mümkin dürüst kéne, belki tiyüşlé bér kürkem éş itüp çıġardı.

(11/17) ᶜAcāyib béznéñ iské Ḥażretlernéñ fikré! Ḫatun küp aluvnı İslām (11/18) dīnénde maḳtavlı bér éş dip ṣanıylar.

(11/19) Ḥālbuki, İslām dīné küp ḫatun aluvnı kürkem éşlerden ṣanap ḳuşmayup (11/20) belki żarūret bulsa ṭıymay ruḫṣat géne biredér. (11/21) Ḫālid Aġay mollānıñ üzéne caġımlı söylegenéné kürgeç bötünley ḳaydan alurġa (11/22) kirekéné ük ṣorıy başladı. Ḳayda ḳız baruvnı ḳaydan öylenérge kirekéné (11/23) bélüv mollā éşé bulmasa da ᶜAbdullaṭīf Ḥażret monı ayırmıydır idé. (12/1) Üzénden ni géne ṣorasalar cevāb birürge ögrenken idé hem anġa (12/2) kiñeşke barġan kéşéler de süzéne ışana idé. Elé bu tuġrıda hem Ḫālidke: (12/3) “Ḳayda ḳızlar baruvını bélmiym. Cavçılardan ṣoratırġa ézletérge kirek.” diyesé (12/4) yirde “Bélmiymén.” digen süzné kütere almayınça: (12/5) “Sin Ḫālid elbette öylengeç indé yeş ḳız alurġa téliy torġansıñ![15] Bér de çiber (12/6) ḳız alıym, diseñ tiréçé Ḥüseyin ḳızına yiberüp ḳara. Béznéñ üstād bik maḳtıy. Töske, (12/7) bitke de kürkem iméş, uḳımışı da bik yaḫşı diy.” dip cavçılıḳ da itüp kuydı. (12/8) Ḫālid Bay, Ḥażretden yaḫşı kiñeş işétkendin ṣoñ éşné ozaḳġa ḳaldırmadı, (12/9) iké kön ṣoñra cavçı ḫatun hem yiberéldé.

[14] Matbu metinde: قارتننی (ḳartınnı)
[15] Matbu metinde: تو غانسگ (tuvgansıñ)

II

(12/10) Timércanif Ḥüseyin Aġaylarġa hīç uylamaġanda bér kön Māhrūy, cavçı kilüp (12/11) kérdé. Ḥüseyin Bay cemāᶜaté Laṭīfe Abışṭay, Māhrūynı kürüvé ile -ḳızlı kéşénéñ ᶜādeté (12/12) bilgélé indé- ḳavşapraḳ ġına öyéne ḳabūl itdé. Söyleşe torġaç Māhrūy (12/13) Abışṭay caylap ġına üzénéñ Ḫālid Aġaydan cavçılıḳġa kilüvéné bélgé(r)tdé[16]. (12/14) Laṭīfe Abışṭay bu süzné işétüvé ile: "Ḳızıma bik bay kéşénéñ uġılından (12/15) cavçı kildé." dip bik şādlanup şoñ: "Niçék, Fātiḥné öylendérmekçé (12/16) bulalarmıken ni?" didé. Buñar ḳarşı cavçı: "Elé Fātiḥḳa öylenüv ḳaya ni ḳaya? (12/17) İmçek söté aġızından kitmegen digen kébi, elé anıñ sızıḳġa kéréréne de (12/18) bér 2 yıllap bar buġay. Yuḳ! Fātiḥḳa tügél, atası Ḫālid Aġay üzé yeş ḫatun (12/19) almaḳçı bula." dip Laṭīfe Abışṭaynıñ bayġa yalḳunlanġan[17] şādlıḳ utını (12/20) sündérdé. Laṭīfe Abışṭaynıñ ḳızına ḳartdan cavçı kilüvéne bik keyfé (12/21) kitse de Māhrūyġa anı monı sizdérmey: (13/1) "Min, Māhrūy Abışṭay üzénden başḳa bér süz de eyte almıym, yarıy eytüp (13/2) ḳararmın, ay hay bérdenbér ḳızımızını ḳartḳa birérge rāżī bulurmıken?" (13/3) dip cevābladı. (13/4) Şehréméznéñ cavçıları nindeyün bulġanı bilgélé indé, Allāh ṣaḳlasun, (13/5) şeyṭāndan cavçı bulup kilse de kündérérlék itüp maḳtav ᶜādetleré.

(13/6) Māhrūy Abışṭay hem şehr cavçılarından alarnıñ da bigrek osta téllélerénden (13/7) idé; ᶜādeté bér kéşége cavçı bulup kildémé, şunı buldırırġa ṭırışuv idé (13/8) ammā ḳızınıñ ul ādemné söyeçekéné, āḫir ni, niçék bulaçaġını, ḳız ile kiyev (13/9) bulası bérbéréne tiñdeşmé? Alarnı uylap da ḳaramıy idé. Şuñġa küre (13/10) üz ᶜömrénde bayṭaḳ çiber ḳızlarnıñ tiyüşséz urınġa kitüp ᶜömrge vīrān (13/11) buluvlarına sebeb bulġan idé.

(13/12) Māhrūy Abışṭaynıñ hervaḳt bér törlé söylep télé künüp bétken idé: (13/13) "Ḫālid Abzıy taḳvā, tevfīḳlı ādem. Bu çaġında tevfīḳlını tuġrı kitérüvé bik çitén. (13/14) Bigrek de yeşlernéñ ışanıçlısı azayġan, mondayın urınlı kéşé ézlep ṭaba (13/15) almıy, Ḫudā birgen indé. Ḥüseyin Abzıyġa da kiñeşüp ḳara! (13/16) 'İr baş, ḫatun muyın.' diyler. Kündérérge ṭırış, kéçkéne urın tügél, (13/17) caylap söyleseñ ul da küner." digen kébi süzler ile Laṭīfe Abışṭaynı aldamaḳçı (13/18) bulsa da "yarıy eytüp ḳararmın"dan başḳa, inşā-Allāh küner falān digen kébi (13/19)

[16] Matbu metinde: بلگندی (bélgétdé)
[17] Matbu metinde: یالقونلانگان (yalḳunlañan)

vaᶜ deler ala almadı. Cavçı kitüp ozaķ ṭormayınça Ḥüseyin Aġay ķaytup (13/20) Laṭīfe Abıṣṭay, iréne Māhrūy kilgenéné söylegeç aralarında şuşı (13/21) süzler yörédé:

(13/22) Laṭīfe: – Siña'ytem, Māhrūynıñ kilüvé Ḫālid Baydan, ķızımızını ṣorap (13/23) yā-Rab niçük kéşénéñ bérdenbér ķızını oyalmayınça ṣorıylar.

(13/24) Ḥüseyin: – Fātiḥné öylendérmekçé bulalarmıken ni?

(14/1) – Tügél, şul Fātiḥġa bulsa minde bér süz itmes idém.

(14/2) – Ḫa ḫa ḫa Ḫālid Abzıy üzé öylenmekçé bulamı ni, (14/3) küpdenden isené bar idé anıñ.

(14/4) – İy şul, üzé öylenmekçé bula iméş. Yā-Rab, Ḫudayım! Aş aşaġan, yeş yeşegen (14/5) bunġa ķadar ᶜ ömr itken ķart könénde bu éş nige kirek?

(14/6) – Herkém üz éşéné üzé béle, sinéñ ni éşéñ bar?

(14/7) – Anısı şulayla… Birüvné birmeméz le atası ul ķart yülerge?

(14/8) – Alay-uķ özüp bétére almıymın, bik zūr söyleşérge yaramıy, béz elle kém (14/9) tügél, cavçınıñ kilüp ṭoruvı üzé bér ķuvanıç. Ḫālid Aġay (14/10) nāçār kéşé tügél, tevfīķlı kéşé, buldıķlı kéşé, yeş yilbegey ṭaġı tügél, zūrlarġa (14/11) kiñeşüp ķararġa kirek ul.

(14/12) – Ay atası, ala diye (?) kürmesene anıñ şūfīlıġı ilen elle ni (14/13) éşlep bulmıy, yeşlernéñ de ķartlardan tevfīķlısı buladır, miném ķızım alay ķıyuv (14/14) tügél, köndeş östénden kiyevge barurġa. Elle nindiy çaya ķızlar da yeş ḫatun (14/15) bulup barġaç uñġaysızlıķlar çigeler. Ḫudayġa şükr, ķızımızınıñ atı ṣuvı (14/16) çıķmaġan, yeşé uzmaġan, Allāh naṣīb itse üzé kébi yeşler de ṭabılur.

(14/17) Bīçāre, balacānlı Laṭīfe Abıṣṭaynıñ bu incü kébi süzleré Ḥüseyin (14/18) Aġayġa bérde ütmiy idé, çünki Ḥüseyin Aġayda mondayun küñélden çıķġan, (14/19) ķalbden ṭaşġan matur süzleréné añlarlıķ cān yuķ idé. (14/20) Ḥüseyin Aġay bik ᶜ aceb bér kéşé idé. Anıñ nindeyün kéşé ikenéné tīz géne (14/21) bélür ḫāl yuķ idé. Anı yaḫşı bélür öçün bayṭak ṣanav tiyüş idé, (14/22) şunıñ öçün küp kéşéler anı tamām ṣanap tikérmeyénçe yaḫşı kéşége ḫisāblap (14/23) yöriyler idé.

(14/24) Ḥüseyin Abzıy bar küñélé bélen bayuvġa birélgen bér kéşé idé, bayuv yulında (15/1) ni ķadar çiténlékler kürse tüzeçek, ni ķadar avırlıķlarġa oçrasa kütereçek (15/2) idé. Üzé de 3-4 méñ ṣuma iyesé bulup üz ṣumasından (15/3) başķa

baᶜż ışanıçlar ile de éşéné zūrayta idé. İtken sevdesé Ḫalid Aġay (15/4) kébi tiré yarı ile bulup lekin anġa ḳaraġanda éşé küp kéçkéne idé.

(15/5) Ḥüseyin Aġaynıñ östéne kiygen kiyémleré, her kön bāzārda tiré ile (15/6) çuvalġanġa küre şımarup yalṭırap bétken kiyémler idé. Üzé cuvandıḳ (15/7) gevdelé, çığınḳı ḳorşaḳlı, caltırapraḳ torġan bitlé, tabanaḳraḳ (tebenek) ġına bér ādem (15/8) idé. Üz éşleréné yaḫşı yöréte bélse de ḫalḳ ile ḳatışurġa ostalığı (15/9) yuḳ ṭupas bér ādem idé. Anıñ kölgenéné bik sirek kürer idéñ. Kölgen (15/10) vaḳtda da bikᶜaceb bér éş öçün bulmayınça üzénéñ bayuv faraẓīsine muvafıḳ bér éş (15/11) bulsa şunda bik külegelep söyler idé. Meṣelā bér vaḳt çamadan ṭış (15/12) ṭabış kürse yeki alġan vaḳtda bérevden bik bahānı ṣığup alsa ul könné (15/13) kiç çay yanında külegelüvçen idé.

(15/14) Ḥüseyin Abzıy aḳçadan başḳa nerseden lezzet ṭapḳan kébi tügél idé.

(15/15) Meṣelā bayramlar bulsa anıñ ḳaşı küzé ḳoyılur, çırayları sıtılur (15/16) idé. Çünki bayramlar anıñ bérniçe ḫidmetçésénéñ éşséz aşap (15/17) yatḳanı östéne bayṭaḳ ḳına aḳçasınıñ çığuvına da sebeb bulalar idé. Şuñġar küre ul (15/18) bayramlarnı şādlıḳ könler itüp ḳuvanuv ḳayda? Bér zūr belāge ṣanap ḫafālanadır idé. (15/19) Ul bayram aşı ḫaḳındaġı ṣuḳranuvları ᶜacāᵓib idé. Anıñ uyınça bayram (15/20) aşları bérde kirek bulmaġan isrāflar iméş, Müselmān kéşége ul ḳadar ḳılanuvlar (15/21) nige kirek iméş.

(15/22) Ḫayr, bu bayram aşı ḫaḳında ḫāżırda da kéşéler törlé süzler söyliyler. (15/23) Kübésé Ḥüseyin Bay fikréne urṭaḳlaşup isrāf buluvına baralar. Lekin miném (16/1) uyımça bunda hīçbér isrāf kürénmiydér. Çünki bayram kéşéñéñ bérniçe (16/2) vaḳtlar kötüp ala torġan bér zūr könlerédér. Başḳa könlerden ayırmaları (16/3) kiyümde, ᶜibādetde bulġan kébi aşav éçüvde hem bulurġa tiyüşlédér. Dürüst (16/4) indé béznéñ şehrémézнéñ bayram aşları aşala torġan-uk nerseler bulmıylar. (16/5) Her ne ise ṭabun zīneté bulup bayram kön ikenéné bélgé(r)térlék[18] nerselerdér. (16/6) İskéden milletémézde ᶜādet bulup kilkenlékénden ṭaşlap uḳ bétérüv maᶜḳūl (16/7) tügéldür.

(16/8) Ḫalḳ bayram aşı ḫaḳında télese ni disün? Ammā Ḥüseyin Abzıy alarnı (16/9) péşérüvné bérde maᶜḳūl kürmiydér idé, lekin Ḥüseyin Aġaynıñ bu fikré (16/10) bu zamāndaġı bayram aşlarını isrāfsınġan kéşéler kébi bayram aşına totaçaḳ

[18] Matbu metinde: بلگترلك (bélgétérlék)

(16/11) aḳçanı faḳīrlerge ṭaratuv yeki başḳa bér ḫayr éşke ṣarf itüv öçün bulmayup (16/12) barı tik aḳçaġa artuḳ muḥabbet itüvénden idé.

(16/13) Dürüstīde Ḥüseyin Abzıynıñ aḳçaġa muḥabbeté kāmil idé. Bar uylaġanı, töşéngené (16/14) aḳçadan, rāḥatlenüvden bigrek aḳçanı kübeytür idé.

(16/15) Ḳaybér kéşéler Ḥüseyin Abzıynı bik sevdeger kéşé dip maḳtıylar idé, lekin alar da (16/16) Ḥüseyin Aġay kébi sevdegerlékné niçék bulsa da aḳça alurġa ṭırışuv dip bélgen (16/17) kéşéler idé. Dürüst eger de sevdekārlıḳ ḥarāmına ḥelāléne baḳmayınça niçék kéne (16/18) bulsa da üz fāʾideséne ṭırışuvdan ᶜibāret bulsa Ḥüseyin Aġay bik sevdeger bér ādem (16/19) idé. Min sézge mondayın nāçār ḫulḳlarını ġına söylengeç Ḥüseyin Abzıynı her ḫulḳı (16/20) nāçār her ᶜādeté eşeké bér kéşé dip uylamañız! Yuḳ, anıñ yaḫşı ḫulḳları da (16/21) bar idé.

(16/22) Ḥüseyin Aġaynıñ iᶜtiḳādı tözék, īmānı tāze idé. Ḫudādan bik ḳurḳa idé. (16/23) Tamuḳġa kérüvden bik ḳurḳup cennetke kéresé de bik kile idé. Şuñar (16/24) küre ni ḳadar éşé küp bulsa da biş vaḳt namāznı mümkin ḳadarı mescidde[19] (17/1) edā iterge ṭırışadır idé. Kübésénçe mescidge hem barġalıydır idé. Üzé bīçāre, (17/2) aḳçaġa muḥabbeté artıḳ bulġanlıḳdan aḳçalı yaḫşılıḳlar ḳıla almaġanġa ten ᶜibādeténden bérde (17/3) éşné ḳaldırmasḳa ṭırışadır idé. Aḳçalı yaḫşılıḳlar ḳıla almaġanını Ḥüseyin Aġay (17/4) üzé de bik yaḫşı béledér idé. Aṣlda ten ᶜibādetleréne bu ḳadar muḳayyed buluvı (17/5) şul kimçélékéné ṭutıruv öçün idé.

(17/6) Ḥüseyin Aġay nefl namāzlar uḳuvçan, nefl rūzeler totuvçan idé, lekin (17/7) ḳılġan nefl ᶜibādetlerénéñ herbérséné (künélénden) bérniçe ṣumlıḳ aḳçalı (17/8) yaḫşılıḳlar yiréne hisāblıy idé.

(17/9) Bundan başḳa Ḥüseyin Abzıynıñ yene bér yaḫşı ᶜādeté bar idé. Anıñ hīçbér vaḳt (17/10) aḳça isrāf itüp éçüp isérüp yörgenéné kürmes idék. Ḫayr, indé (17/11) ḳaysı kéşéler anıñ bu şıfatda buluvını tevfīḳından tügél, aḳça ḳızġanuvından (17/12) dip de eyteler idé, lekin anısına béz kéréşe almıymız. Alay digen kéşélernéñ (17/13) delīlé şul idé: “Ḥüseyin Aġaynıñ éçmevé tevfīḳından bulsa ṭanışlarına (17/14) ḳunaḳġa barġanda da éçmez idé, ḫālbuki alış-biréş itken dostlarına ḳunaḳġa (17/15) barup kiçlerde ḳaytḳanda ḳıpḳızıl bulup isérüp ḳaytadur idé.” diyler idé. (17/16) Bolarnıñ süzleré de bötünley yalġan bulmasḳa kirek, çünki Ḥüseyin (17/17) Aġaynıñ ḳorşaḳınıñ ul ḳadar üsüvé tikme tügél idé. Ḥüseyin Aġaynıñ (17/18) törlé

[19] Matbu metinde: مسجدگه ده (mescidgede)

ḫulḳları arasında bér bik ḳızıḳlı ᶜādeté bar idé. Ul hervaḳt şākird (17/19) ḥāléné tikşérüvçen, alarnıñ éşleréné ṣoraştıruvçan idé. Ḥattā maḥalleséndegé (17/20) zūrraḳ şākirdlerné, ismleré ilen de béledér idé. Şākird ḥāléné ṣoraştıruvçan (17/21) digeç de ᶜilm ḳadréné añlaġan, şākird ḳadréné çiklegen bér kéşé iken dip (17/22) añlamañız! Ul şākirdlerné dünyā lezzetlerénden maḥrūm bér cezāġa müstaḥaḳ ādemler kébi (17/23) itüp uylıy idé. Şākirdge kiyénürge, kölerge, uynarġa, istirāhat iterge (17/24) yaramayınça hervaḳtda ṭav tişükéndegé zāhidler kébi ᶜibādet kéne ḳılup uṭırırġa (18/1) tiyüşlé dip béle idé. Bér şākird yaḫşı kiyüm kiyünse Ḥażretke iréşdérér, (18/2) iké şākird köléşüp çay éçseler mollāġa söyler idé. Bu éşné üzé (18/3) bérde süz yörétüvçélék, ġıybet, kimçélék, günāhlı bér ṣıfat dip bélmiy idé. (18/4) Bér şākirdné Ḥażretke yamanlasa, gūyā bér zūr müsteḥab éş ḳılġan kébi éçénden (18/5) söyénür idé. Yaḫşı alda Ḥażret şākirdleré tuġrısında zūr devleté (18/6) bulmaġan Ḥüseyin Aġay kébi kéşélernéñ süzéne bik ḳaramıy idé. Ḥüseyin (18/7) Aġaynıñ yamanlaġan şākirdé hervaḳtda medresedegé iñ ṭırışup uḳuġan (18/8) açıḳ fikrlé, başını östéné yaḫşı yörétken şākirdler buladır idé, çünki (18/9) anıñ ᶜaḳlınça şākird kéşé yaḫşı kiyünmeske, açıḳ fikrlé bulup küp éşler (18/10) bélmeske tiyüş idé. Ḥüseyin Baynıñ küp şākird arasında bérniçe yaratḳan (18/11) şākirdleré de bulġalıydır idé. Anıñ yaratḳan şākirdleré hervaḳt derske yalḳav, (18/12) münāfıḳ, riyālı, nādān, aḫlāḳsız östéné başını yırtıḳ yırtıḳ yörétken şākird (18/13) buladır idé.

(18/14) Ḥüseyin, şākird hāléné bu ḳadar céntéklep ṭorsa da alarġa yardem itüv, faḳīrleréne (18/15) ṣadaḳalar birüv kébi éşler iséne de kérüp çıḳmıy idé. ᶜÖmré buyında (ᶜAbdullaṭīf) (18/16) Ḥażret medreseséne itken yardemé, bér vaḳtda ṣuv ṭaşıy torġan aṭlarınıñ (18/17) ayaġı şınġaç şunı medresege ṣadaḳa itken idé, evvelde ul ṣatmakçı (18/18) bulup da 20 ṣumdan artuḳ birüvçé bulmaġaç alġan baḥāsı 60 ṣumġa (18/19) ḥisāblap Ḫudā yulına birüvéné aldan kürüvénde géne idé. (18/20) Bu şākirdlerné ḫor ḥaḳīr kürüv, üzleréné alarġa baş bér kéşé ṣanav yeki alarnı (18/21) bik uṣal bér ḫulḳġa hisāblanuv béznéñ Ḥüseyin Abzıydan başḳa da küp (18/22) kéşéleréméznéñ ᶜādetédér.

(19/1) Buña sebeb ni ikenéné bik yaḫşı bélmesem de ẓannımça alarnı faḳīr miskīn kürüvge (19/2) sebeb şākirdler arasındaġı baᶜż riyālı ṣorançaḳ şākirdler bulup uṣal (19/3) yavızġa ṣanavġa da sebeb ḳaysı üz dereceséné töşérüp tevfīḳnı bozup yörgen (19/4) maḫdūmlar bulsa kirekdér. Lekin bunıñ öçün de bézge alarnıñ ḥāléné

tikşérérge (19/5) kiléşüp bétmiydér. Çünki şākirdler kileçekde milletémézneñ dīn ögreteçek, (19/6) aḫlāḳ ögreteçek bér zūr kéşésé bulaçaḳ ādemlerédér, alarnı herḳayumız zūr (19/7) kürérge tiyüşlédér. Béz ḳara ḫalḳ alarġa aḫlāḳ ögretmiyüp, kirésénçe alar (19/8) bézge duġrı yul kürsetérge tiyüşlédér.

(19/9) Elbette şākirdlerneñ arasında bérniçe ḳoytıları da bulınur, lekin ul bérniçe (19/10) şākird öçün bötün şākirdlerné ḫor rezīl dünyādan ḫaberséz dip uylamaḳ (19/11) bik ḫaṭādır. Alarnıñ aralarında bik fehmlé, bik ᶜālīcenābları da buladır. (19/12) ᶜUlūm-ı dīniyyeden yaḫşı ᶜilm alġan, östéne dünyā fenlerénden de küp maᶜlūmāt cıyup (19/13) üz üzéne ḫulḳlarnı tözetkenleré de oçrıydır. Ne ise béz üzémézneñ ḥikāyeméze (19/14) kiliyk.

(19/15) Ḥüseyin Aġay cemāᶜaténden, Ḫālidden cavçı kilgenéné işétüvé ile éçénden (19/16) birérge uyladı. Ḥüseyin Aġayġa Ḫālidge yaḳınayuv, anıñ ışanıçına kérüv bik ḳıymet (19/17) ṭoradır idé, çünki Ḥüseyin Aġay, Ḫālid Bay ile ḳatışup kitüp üzéneñ (19/18) cānından ḳadrlé bulġan baylıḳını tağı da artdıruv iḫtimālé bar idé. Ḥüseyin Aġay (19/19) küpdenden Ḫālid ile dostlanurġa ḥīle ṭaba almayınca yöriydér idé. Mondayın (19/20) Ḫudā birgen caydan (fırṣatdan) fāᵓidelenmiy ḳaluv Ḥüseyin Aġayġa mümkin tügél idé.

(19/21) Elé yaḫşı bu dostlanuv bér ḳız birüp géne mümkin buldı. Ḥüseyin Aġay ul (19/22) dostlıḳ öçün baladan ḳadrlé bér nersesé bulsa anı da birür idé. Çünki anda (19/23) aḳça muḥabbeténden başḳa bér muḥabbet yuḳ idé. Bala muḥabbeté, uġıl ḳız şefḳaté kébi ḳalb ḥisleré (19/24) Ḥüseyin Aġayda kürénmiyler idé. (20/1) Bérden ᶜādet bulġanġa, ikénçéden ḫatunına cevāb bulsun öçün bu éşné Ḥüseyin (20/2) Aġay evvelde Ḥażretke kiñeşdé.

(20/3) Ḥażretnéñ eytesé süzé bilgélé indé. Başdan üzé dimlep buldırġan bér éşke (20/4) ḳarşı kilüv iḫtimālé yuḳ. Ḥażret, Ḥüseyin éşéné añlatġaç da: (20/5) “Ḥüseyin, ṣorasa bérde anġa monġa ḳarama! Zamāne bozılġan, tevfīḳlı kéşé (20/6) ṭabuvı bik çitén. Yeş kéşéneñ bayına da ışanır ḥāl yuḳ. Bukön bolay, (20/7) irtege tégeley. Ḫālid Aġay ṣanalġan taḳvā ādem. Töbep ṣoratḳan ḳaytarma (20/8) bir, inşāᵓ-Allāh uñarsıñ, miném kiñeşém şuşı.” dip Ḥüseyinné ḳızdırdı.

(20/9) Ḥüseyin Aġay, Ḥażretden bu süzlerné işétkeç küñélénden bötünley birérge (20/10) uylap birüvné tiyüşlége çıġarup éçénden uylaġan sırları şunlar idé: (20/11) “Eyü şul birérge kirek, ḫatunḳız ni béle? Laṭīfe süzéne ḳarasañ ḳulġa (20/12)

töşgen yiméşden ḳorı ḳalursıñ. Ul ḫatun ḳızlıġına bara, ṣatuv éşleréné bélmiy, (20/13) sevde ḥikmetleréné sizmiy. Bayuv digen nerse bik çitén, herbérséné uylasañ (20/14) bayuv ḳaya? Açḳa ülérsiñ, bötén éşlerde, siña'ytem zinhār ḫarām ḳatışma, sinle min ḫarāmge (20/15) rāżī tügél dip ḳarşı kilüp yödete idé. Müne indé bu ḳız birüvde ḫarām (20/16) ḳatışmıy bunıñ nerseséne ḳarşı kile indé. «Balamnı ḳızġanam.» İméş anda ḳızġanırlıḳ (20/17) ni bar? Māl éçéne bara, ni télese şunı kiyer, ne éstese şunı yiyer digen kébi (20/18) ḥikmet ḳaysı? Kéşé baylıḳ ḳadréné bérde bélmiy! Ḳızım ḳartḳa kite diy de üle. Kiyevénéñ (20/19) yeşlékéné baylıḳdan da östén ḥisāblamaḳçı buladır. Cemāᶜatéñ bulsa da bötünley (20/20) üz ᶜaḳlıñġa kitérüp üz ḫulḳıñġa eylendérép bulmıy bit. ᶜÖmrém buyınça baylıḳ (20/21) ḳadréné añlaturġa ṭırışdum, mümkin bulmadı. Ḳızġanam, kiléştérmiym, küñélséz bulur (20/22) digen kébi süzler ile yödetdé üzémné. Allahġa şükr üzém ir ṭabīᶜatlı buldım, andıy vaḳ-töyek (21/1) nerseleréné küp bélmedém. Nige kéşéné ḳızġanırġa kirek? (21/2) Herkém üzéné üzé ḳızġansun, kéşé aḳça tügél bit. Ḳızını ḳartḳa (21/3) birgen dip miné kéşé ġayép itesé iméş, itsün! Ḳartḳa birgen (21/4) yarlıġa birmegen dünyāda kéşé süzénden ḳurıḳsañ bér aṭlarġa ḫāl yuḳ. Elé de (21/5) miné kéşé çeynemiy ṭormıy ḳaysı ᶜādil kéşé tügél, ḫıyānetçén dip süge; ḳaysı (21/6) ḳarangı çıraylı dip yamanlıy. ᶜAceb ḫalḳ! Şul ḳadar éş ḳılup da ḫıyānet ḳatışmıy bulamı (21/7) şoñ? Béznéñ kébi sevdegerge ḳarangı çıraylı buluv da bérde ġayép tügél. Miném (21/8) ḳayçan yaḳtı çıraylı bulurlıḳ ṭuyġança fāᵓide itkeném barᶜ? Tuyġança ṭabış itüp de (21/9) ḳarangı çıraylı bulsam ġayép itse de itsünler idé indé. Yuḳ! Kéşé süzénden (21/10) ḳotıla almassıñ, totarġa kirek de birérge kirek. (21/11) Laṭīfenéñ: 'Ḳızımız rencér, ᶜömrge ḳartḳa birgen öçün üpke totar.' süzé de (21/12) yuḳ süz. Ata ana rāżī bulup birgeç balada ni iḫtiyār bar? Ḳart bulsa ni bula? (21/13) Yeş yeşné téler le elé, Ḫālid Abzıy ḳart bulup da yeşné téliy! Her éş üzéñ télegençük (21/14) bulup yitmiy şul. Ḳayçaġında üzéñ télegenéné ḳuyup kéşé télegenéné ḳılasıñ. (21/15) Müne ul yaḫşı bala bulsa atasınıñ rıżālıġını alası kilse min birgen (21/16) urınġa yılamıy şıḳtamıy barsun. Min aña duᶜā ḳılurmın, başdın ayaḳ bāḥil (21/17) bulurmın. Anasını kündérsem ḳızım ḳarışmas idé le!"

(21/18) Uḳuvçılar, bu sırlardan Ḫüseyin Abzıynıñ nindiy fikrdegé ādem ikenéné (21/19) añladıñızmı?

(21/20) Bīçāre, dünyāda baylıḳdan da ᶜazīz, devletden ḳadrlé bér nerse buluvını añlıy almayınça (21/21) üzénden başḳa kéşélernéñ baᶜż éşleréné baylıḳdan alda ṭotuvına ᶜacebsénedér. Üzé (21/22) miskīn aḳçaġa muḥabbeté ile ḳayçaġında ḫıyānetlerge kére başlap ḫatunı Laṭīfe (21/23) Abıṣṭay ḥarām ḳatışmavını, üténgenéne açuvı kilgenéné bélgértedér.

(22/1) Laṭīfe Abıṣṭay, bunıñ sırlarından añlanuvınça bik ṭabīᶜatlı, şefḳatlé, (22/2) ṭormış edebleréné bélgen bér ḫatun bulup ḳayçaḳlar da falān kéşéné ḳızġanam, falān (22/3) éşné kiléştérmiym digen kébi söylegenéné yaratmayınça üzénde andıy ḳızġanuv, (22/4) kéşége yardemlé buluv kébi éşler bulmavına ḳuvanup üzém ir ṭabīᶜatlı buldım dip (22/5) maḳtanadır.

(22/6) Bīçāre Ḥüseyin Abzıy bélmiydér ki ḳızġanuv, şefḳat kébi éşlernéñ bulmavı, (22/7) kéşénéñ irlégénden bulmayup barı bik ḳatı küñéllé, cin ṭabīᶜatlı (22/8) bulundığınadır.

(22/9) Bu ḳadar sevde ile éş ḳılup da bérde ḫıyānet ḳatışmıy mümkinmé? diy bélmiy ki (22/10) dünyāda niçe ölüş zūr éşler yörétüp de éşlerénde ine ḳadar ḫıyānet (22/11) ḳatışdırmasḳa ṭırışḳan kéşéler de buladır.

(22/12) Üzénéñ yaḳtı çıraylı bulmavını ṭuyġançı ṭabış itkené bulmavından (22/13) küredér idé. Bīçāre sizmiydér idé ki andayun ḥabīṣ küñéllé mālġa (22/14) ḥarīṣ kéşéler, tenlerénden cānları çıḳġanġa ḳadar ṭuyġançı bér éş de (22/15) ḳıla almayınça dünyādan kitedérler.

(22/16) Bīçāre Ḥüseyin Aġay añlasañız ḳızġanurlıḳ bér ādem idé.

(22/17) Andayun mālnıñ fāᵓideséne, rāḥatına ḳızıḳmay mālnıñ üzéne (22/18) ᶜāşıḳ bulġan ādemler hīçbér ṭınıçlıḳ kürmey bar ᶜömrné ḫafāda ütkerüp (22/19) dünyādan ütedérler.

(22/20) Bér kéşége artıḳ māl hevesé, aḳça ᶜaşḳı töşmesün ul ādem aşav, kiyünüv, kölüv, (22/21) şādlanuv ḥāṣıl cemīᶜ dünyā rāḥatlarından maḥrūm bulġan, östéne ᶜibādetleréne de (22/22) kimçélék kitérüp āḫiretden hem maḥrūm ḳalmaḳı iḫtimāldér.

(22/23) Séz miném bu süzémden baylıḳnı yamanlıy dip añlamañız! Yuḳ, min baylıḳnı düşmen (23/1) kürmiym, baylıḳnı yaratam, baylıḳ bik şānlı bér ṣıfatdır. Baylıḳ arḳasında herkém alda buladır. (23/2) Bay millet dünyāda iᶜtibārlı millet buladır.

(23/3) Ḥüseyin Aġay kébi dünyāsını, rāḥatını onutup şefḳat, merḥamet kébilerné (23/4) cuyup ḥattā üzénéñ kéşélékéné de bayuvġa ṣatup aḳçaġa cüler ᶜāşıḳ bulmayınça (23/5) bér yaḳdan rāḥatlenép ṭāᶜat, ᶜibādet ile dünyāda ṭorup ikénçé yaḳdan aḳçanıñ (23/6) rāḥatına fāᵓideséne géne ḳızıġup bayurġa ṭırışuv herḳayumızġa tiyüşlédér.

(23/7) Şulay itüp Ḥüseyin, ḳız kiyevge birüvéné, ᶜazīz balasına ᶜömrlék ipdeş (23/8) ṭabup birüv ikenéné, şunıñ öçün kiyev bulasınıñ üzéne kiléşüvénden bikrek (23/9) ᶜömrge bérge ṭorası kéşénéñ, ḳızınıñ küñéléne oḫşavı lāzım bulġanını (23/10) añlamayınça buña ᶜaḳlı iréşmeyénçe bara torġaç üzénéñ ṣatuv éşlérénde (23/11) fāydalanuvına, aḳçalar alup tormaḳ mümkin bulaçaḳına ḳızıġup ḳızını birérge (23/12) tuġrısı gūyā cāriye kébi aḳçaġa ḳızıġup ṣatarġa küñéléné uṭırtdı (uyladı). (23/13) Ḥażretge kiñeş ṣoñında cemāᶜaté Laṭīfe Abıṣṭayġa birürge, vaᶜde ḳuyarġa hem (23/14) emr itdé. Laṭīfe Abıṣṭay bīçāre ni ḳadar ḳarşı kilürge ṭırışsa da mümkin bulmadı.

III

(23/15) Ḫālid Aġaynıñ Ḥüseyin Bay ḳızı Rabīᶜaġa cavçı yiberüvé, bötün yort cemāᶜatleréne (23/16) ḫafā buldı. Ḥalīme Abıṣtay ḫalḳ télénden ḳurḳup kéşé ġıybet ḳılur: “Ḥalīme (23/17) Abıṣṭay ᶜömréné iré ile ṭatuv ütkermegen bulurġa kirek, irge yarıy torġan (23/18) ḫatun bulmasḳa kirek, yuḳsa Ḫālid Aġay ḳart könénde bu uyġa töşmes idé.” (23/19) dirler dip ḳayġıra idé. İkéséñéñ bu éşné bötün yort cemāᶜatlerénden bigrek (23/20) Ḫālid Aġaynıñ yitken uġılı Fātiḥnéñ keyfsézlégéne sebeb buldı.

(23/21) Rabīᶜa cavçı barġanını işétüvé ile Fātiḥnéñ yözleré küñélsézlendé. Şādlıḳları (23/22) kimüdé. Hervaḳt uylarġa töşüp uṭıra başladı. Yuḳsa aşlda Fātiḥ köler (24/1) yözlé, şād küñéllé, bér mecliséné kürgen kéşé ikénçé kürérge télerlék bér yégét idé. (24/2) Tevfīḳı kāmil, kéşé ile muᶜāmelege osta idé. Şul sebebden bu ṣoñ (24/3) senelerde atasına bik zūr yardemçé bulġan idé. Ḫālid Abzıy üzé gazeteler (24/4) uḳup dünyādan ḫaberdār bulup torġan bér kéşé tügél idé. Baya söyledégémçe (24/5) iské ṭabīᶜatlı bér kéşé idé. Şuña küre anıñ ṣatuv aluv éşleré de ikénçé (24/6) sādelék ilen géne yörételedér idé. Üzénéñ éşé şul ḳadar zūr bulsa da (24/7) yazuv sızuv éşleréné başḳarġan kéşésé bér kanturşçik kéne bulup éşlérénde (24/8)

kübésénçe çuvalçıḳlar hem bulġalıy idé. Ḫālidnéñ bér géne ḳanturşçik[20] totuvı (24/9) şaranlıḳdan tügél idé. Barı tik ul ḳadar yazuvçılarnıñ kireklékéné (24/10) añlamaġanlıḳdan ġına idé. Buḫġaltér falān kébi nerselernéñ Ḫālid Aġay belki (24/11) isméné de işétmegendér, işétse de yanġa bulġanġa ḳabūl itüv iḥtimālé yuḳ idé. (24/12) Lekin uġılı Fātiḥ bu tuġrı yıllar da bérde atasına oḫşamaġan idé.

(24/13) Fātiḥ Tatarçadan başḳa Rusça uḳurġa, yazarġa, söylerge bélgen kébi ᶜOṣmānlıca da (24/14) uḳurġa, yazarġa bér derece béledér idé. Hervaḳt Tercümāndan başḳa bér (24/15) Rus gezité, bér ᶜOṣmānlı gezité uḳup dünyāda bulġan éşlerden ḫaberdār (24/16) bulup ṭoradır idé. Küp yégétler Fātiḥné yaratmayınça añġıraġa (24/17) ḥisāb itüp yöriyler idé, lekin min sézge dürüstné eytiym, Fātiḥ bik (24/18) töplé, bik ᶜaḳllı bér yégét idé. Alarnıñ anı yaraṭmavları, (24/19) törléséñéñ törlé tiyüşséz sebebélerénden idé. Ḳaysı yégétler anı kalpanyege kilmiy, (24/20) mevḳūt dip sügeler idé. (24/21) Lekin bolarġa iyerüp bézge bérde Fātihné naçār dip uylarġa yaramıy, (24/22) çünki bu yégétlerméñ maḳsūdları kalpanye diseler de «ḳumpanye» dimek idé. (24/23) Yaᶜnī béznéñ ile ḳumpanyege kilüp kuşılup bérniçe ṣumlarnı isrāf (25/1) itmiy digen süzleré idé. Ye! Monıñ öçün Fātiḥ ġayéplémé? (25/2) Ḳayda ul mondayun vaḳ éşlerge ḳatışuv? (25/3) Fātiḥ bik zūr küñéllé (ᶜālīcenāb) bér yégét idé. Anıñ murādı başḳa, uyları (25/4) bötén idé. Anıñ başı taġı da zūrraḳ éşlerné uylav ile meşġūl idé. (25/5) Küp vaḳt ipdeşleré nāçār yirlerge, ḳabāḫat urınlarġa barıyḳ dip ḳıştasalar (25/6) Fātiḥ bik keyfé kitüp ipdeşleréne şuşı süzlerné söyliy idé: (25/7) “İy dostlarım! Niçün miné bu ḳadar köçliyséz? Miné şul éçüp isérüvden, (25/8) ḳabāḫatlékde ᶜömréné kiçérüvçé ḳızlarnıñ ḳılanışlarından ḳızıḳ ṭaba dip uylıysızmı? (25/9) Yuḳ, birāderlerém, yuḳ! (25/10) Min ḳayda anday éşlerden üzém lezzet tabuv, belki bötün ādem balasını ul ḫorlıḳdan (25/11) ḳotḳarırġa kulımdan kilse ṭırışır idém. (25/12) Bélesézmé, tuġanlar? Dünyāda isértkéç ḳadar ispirtolı éçémlékler ḳadar ādem balasına (25/13) ẓararlı nerse barmı? (25/14) ᶜaḳllı ᶜaḳllı yégétler éçüv ḫaḳında kéşélékden çıġadır, abruylı ġına kéşéler isértkéç (25/15) cefāsı ile éşden dünedér! (25/16) İsértkéç belāsı ilen bér millet faḳīrlenürge, aḫlāḳı bozılırġa ḥattā bötünley (25/17) munḳarıẓ bulup (yuġalup) kiterge de mümkindér. (25/18) Bu zamānda Yavropa ḥalḳı isértkéçnéñ ẓararlılıḳını ᶜaḳl ile ṭabup isérmek (25/19) digen éşné azaytırġa törlé çāreler

[20] Matbu metinde: قانتوشچك (ḳantuşçik)

ézlemekdelerdér. (25/20) İsértkéç istiᶜ māléné kimétérge, ispirtolı éçémléklerden ḫalḳını bizdérérge ṭırışḳan (25/21) elle niḳadar cemᶜ iyyetler açılmaḳdadır. Dīnéméz İslām dīné her törlé isértkéç istiᶜ māléné (25/22) ḫarām ḳılġanġa küre bu vaḳtlarġa ḳadar béznéñ Müselmānlar dünyāda isértkéç istiᶜ māl (25/23) itmevleré ile meşhūr idéler. (26/1) Herbéréméznéñ babalarımız isértkéç ni ikenéné bélmeyüp ülüp kitméşlerdér. (26/2) Dīnéméz ṭıyġan, ᶜ aḳl ṭıyġan babalarımızda ᶜ ādet bulmaġan bér nāçār nersené istiᶜ māl itüv (26/3) béznéñ öçün bik zūr kimçélék bulaçaḳdır, buña ḳadar ᶜ ādet bulmaġan bér ẓararlı (26/4) nersené ḫalḳımızda ᶜ ādet itüp ḫalḳımızını bozup ḳaldırsaḳ bik zūr günāhlı (26/5) bulaçaḳımız bézden ṭaralaçaḳ, Müselmānlarnıñ yaḫşıları bézge bik nāçār duᶜ ā (26/6) ḳılaçaḳlardır, ṭuġanlarım! (26/7) Kübésé yarlılıḳ belāsı ile helāket deryāsına töşken, ḳızlarnıñ ḳılanışlarından, (26/8) vaġayuvlarından min bérde lezzet ṭaba almıym. Baᶜ ẓ yeşleréméznéñ şul ḫorlıḳda yörüvleréne[21] bik (26/9) keyfém kitedér. Bér milletnéñ yeşleré ul milletnéñ kileçekde zūr ve uluġları bulaçaḳlardır. (26/10) Eger de béz yeşler ḫalḳımıznıñ alġa kitüvéné, bétmevéné éstesek babalarımızda bulmaġan (26/11) ḳoytılıḳlarnı ᶜ ādet itüv ḳayda alarda bulmaġan ḫalḳġa fāᵓ idelé éşler uylarġa tiyüşlédér? (26/12) Yeşlékémézde mümkin ḳadar ḳartayġaç ükénérlék, ḳayġırırlıḳ éşler éşlemeske ṭırışırġa tiyüşméz: (26/13) “Yeş yégétge ḳartayġaç ükénérlék bér éşde éşlemeyénçe yégétlék zamānından (26/14) özép kitüp ḳartlıḳında yeş zamānlarını uylaġanda küñéléné ḳırırlıḳ, (26/15) keyféné bozarlıḳ bér éşke de oçramaslıḳ buluv ḳadar kemālet yuḳdır.” (26/16) Béznéñ ul ḫorlıḳ yulġa kérgen ḳızlar yanına kitüp aḳçalar isrāf itüvéméz, (26/17) alarnıñ başlaġan éşlérénde devām itüvleréne ve başḳa bérniçe daha yanġalarnıñ kilüp (26/18) çıġuvına sebeb buladır. (26/19) Béznéñ yeş yégétleréméz andayun ḳabāḫatléklerge meylden ḳotulup üzleréné yörétse (26/20) kiléşmegen éşlerden ṭıyılsalar idé anday ḫorlıḳda ᶜ ömréné ütkerüvçé ḳızġanıç (26/21) ḳızlar da azayurlar idé. Alarnıñ küplékéne sebeb barı bozıḳ kéşélernéñ küplékédér. (26/22) Béznéñ ḫalḳımıznıñ andayun fışḳ, fesād ve isrāflarġa mübtelā bulmayınça ġına üz üzéné (26/23) şaḳlavı da bik zūr éşdér, çünki béznéñ ḫalḳımız ḫāẓırda her yaḳdan bik (26/24) artḳa ḳalmışdır. (27/1) Bézge ul kimçéléklerémézné ṭutırırġa, bötén ḳavmler dereceséne yiterge bayṭaḳ zamānlar (27/2) ṭırışırġa, küp vaḳtlar çalışırġa ṭuġrı kiledér. Béznéñ açıḳ fikrlé yeşlerge (27/3) andayun ḫorlıḳ

[21] Matbu metinde: يورلرينه (yörleréne)

yirlerénde vaḳsınup yörüv tiyüş bulmayup ḫalḳımızġa fāʾidelé, milletémézge (27/4) kireklé éşler uylarġa tiyüş buladır. (27/5) Kéşéséz ḳalġan faḳīr balalarnıñ üsüp yitkeç irleré, késeçé ḳızları fāḥişe buladır. (27/6) Bézge şundayun éşlerné uylıy bélürge tiyüşlédér. Eger de béz hem séznéñ kébi devletlé (27/7) kéşélernéñ uġılları ṭırışup himmet itüp aḳçalar cıyulışup ul bīçāre (27/8) yetīmlerge yetimḫāneler açsaḳ alar hīçbéré ḫorlıḳ yulġa kitmesler idé. Her (27/9) yiré terbiye ile üsüp bik güzel inṣāflı bérer Müselmān ve müslime olurlar (27/10) idé! Bézge ḫalḳımızınıñ monıñ kébi éşleréné añlarġa bélürge tiyüşlédér. (27/11) Bundan başḳa da ḫalḳımızınıñ yitmegen yirleré bik küpdér. Alarnıñ ḳaysını béz (27/12) añlıy da almıymız. Béz nādānlar hīç bulmasa üzéméz añlaġan ḳadarısını ṭırışıyḳ!" (27/13) digen kébi süzler söyliy idé.

(27/14) Lekin ul bīçāre kalpanye ustavçılar bu altun kébi süzlerné añlavdan yıraḳ (27/15) idé. Alarda andıy nuṭḳlarnı añlar miy yuḳ idé, bulsa da kéçkéneden (27/16) tiyéşlé terbiye kürmegenge bozılup bétken idé. Şuñar küre ul bīçāreler, Fātiḥnéñ süzlerénden maʿnā ala almaġaç Fātiḥné yülerge ṣanap çıġup kitüp "Mollā kük (27/18) bézge vaʿż söylegen bula, béz sinéñ küklerené kürgen… (27/19) Kitāb uḳıy uḳıy éretlé süz de söyliy bélmiy indé. Kitābdan başḳa nerse bélmiy. Ay (27/20) (uḳuv baṭır ?) niler söylegen bula." dip ġayép eytüp[22] yöriyler idé.

(27/21) Hāṣıl Fātiḥnéñ terbiyesé bik yaḫşı idé. Anda hīçbér nāçār uylar, bozıḳ (27/22) fikrler kürénmiy idé. Fātiḥnéñ bolay buluvı ṣoñġı ḫelfesé Kāmil Efendé (27/23) arḳasındadır. Fātiḥ, Kāmil Efendé ḳulına töşmegen bulsa idé hīç bu ḳadar (27/24) inṣāflı, bu derece maʿrifetlé buluv iḥtimālé yuḳ idé.

(28/1) Fātiḥ, Ḫālid Aġaynıñ ḳartlıḳġa ṭaba dünyāġa kilgen bérdenbér uġılıdır. Fātiḥ bérden ata (28/2) anasınıñ ḳart könleréne ḳadar balaları ṭormay kilkenge bik uġıl küterép (28/3) ṭorġan vaḳtda ṭuvġan, ikénçéden üzé de kéçkéneden kürkem yözlé, mülāʾim (28/4) ṭabīʿatlı buluvından kéçkéne vaḳtdan ata anası ḳardeş-ıruvlarınıñ herbérsénéñ küz (28/5) östénde idé. Ḫālid Aġay, Fātiḥné yidé yeşéne kilür kilmes medresege Şākir ismlé bér (28/6) ḫelfege birdé. Fātiḥ üzé de bik zīrek ṭırış bala bulup ḫelfesénéñ de ṭırışup (28/7) uḳıtuvı arḳasında iké ḳış ṭulġançı aḳrunlap Törkiy ṭanup uḳıy başlaġan (28/8) idé.

[22] Matbu metinde: ایبوب (iyüp)

(28/9) Bīçāre ẖelfesé Ḫālid Aġayġa Fātiḥné yazuv ṭanıġan itüp kürsetkençé bik küp (28/10) meşaḳḳat çikdé, ḥattā Fātiḥ uḳıy başlaġan ḳışdan ṣoñ üzénéñ derslеréné ḳararġa da (28/11) vaḳtı bulmıy başladı.

(28/12) Fātiḥ uḳıy başlaġanda şākird ẖelfe yanġa pīş-ḳadem bulup üzénéñ müṭāla^{c}ası (28/13) çıġup ṭotḳan ^{c}Arabī kitāblarnı añlarlıḳ bulsa da elé bötünley ^{c}ālim bulup (28/14) yitmegen idé. Bigrek de fıḳh, tefsīr, ḥadīṯ ^{c}ilmlerénden ġāfil idé. Dünyā (28/15) fenlerénéñ barını da işétkené yuḳ idé. Ḫelfe üzé de éçénden buña köyénse de (28/16) üzénéñ uḳuvlarını, ^{c}ālim buluvlarını, herbéréné Ḫālid Bay uġılı Fātiḥ öçün fedā (28/17) itken idé.

(28/18) Çünki ul Fātiḥnéñ üzénden uḳuvına bik ḳuvana, anı bér zūr éşke (28/19) ṣanıy idé. Fātiḥ uḳıy başlav Şākir ẖelfenéñ ata analarınıñ da bik söyénüvéne (28/20) sebeb buldı. Alar da bu éşné gūyā Ḫudā ṭarafından yiberélken bér zūr bülekge ṣanap (28/21) Ḫudāġa şükrler itdéler. Uġıllarına Ḫālid Bay uġılını üzéne kitértérlék bulġan (28/22) öçün küp du^{c}ālar itdéler.

(28/23) Şākirné Fātiḥ ẖelfesé buluvı ile medresedegé ipdeşleré de köngélep (28/24) düşmānlıḳlar ḳaṣd ide başladılar. Kullarından kilken ẓararnı ḳılurġa ṭotındılar. (29/1) Şākir ẖelfe, Fātiḥnéñ üzénden uḳuvına nik bu ḳadar söyéne, niçün bu derece (29/2) şādlana idé?

(29/3) Ḫālid Aġaydan küp ṣadaḳalar bulġandır dip uylamañız. Vażīfesé her kéçé (29/4) aṭnada 20 tiyén ya^{c}nī ayına 80 tiyén idé. Bu elbette bik az nerse, monı iñ ^{c}ādī (29/5) bér ẖidmetçé könénde de aladır. Şākir buña muḥtāc tügél idé. (29/6) Atasınıñ devleté yaẖşı, tormışı irkén bér mollā idé. Şākirnéñ maḳṣūdı bér (29/7) Müselmān balasına dīn ṭanıtup ṣevāb aluv da tügél idé. Şākirde bu uy bulġan (29/8) bulsa idé bötén faḳīr balalarını hem ṭırışup uḳıtur idé. Hālbuki Fātiḥ (29/9) uḳıy başlaġandan ṣoñ bīçāre yégérmélep faḳīr balalar ve niçelep ders uḳıy torġan (29/10) şākirdler yaẖşılap sabaḳ da ala almıy başladılar. (29/11) Yuḳ, Şākir ẖelfe aḳçaġa da ḳızıḳmıy, ṣevābını da uylamıy idé. Anıñ ḳıymet ṣanaġan (29/12) zūrġa kürgen éşné bérden aṭnada bérden cum^{c}adan çıġuşlıy at ilen Ḫālidke (29/13) aşıḳa baruv, ikénçéden «Ḫālid Bay ẖelfesé» digen ism idé. (29/14) Bu şākir ẖelfe, Ḫālid Bay mecliséne baruv ile Ḫālid Bay ẖelfesé digen süzge nik keyfé (29/15) kile idé, ^{c}acāyib! (29/16) Aḳçasına diseñ meclis ṣadaḳası bik az bér nerse idé. Belki at bélen uṭırup (29/17) yir ve bik keyflé bulġandır. Uylap ḳarasañ evvelde bulūġge iréşken

yégérmélerge (29/18) yitken bér kéşénéñ keyféné kitérérlék bér éş tügél. İndé ḫelfe bularġa ḳuvansın da (29/19) şerīkleré bötén pīş-ḳademler niçün bu ḳadar kéçkéne bér éşné zūrġa şanap könçéliyler (29/20) idé? Bunda ᶜaḳllı kéşé ḳuvanırlıḳ, ipdeşler könçélerlék béznéñ uyımızça bér éşde (29/21) kürénmiydér. Ḫayr, belki béz ḳara ḫalḳ añlamıy torġan bér sır bardır. Belki ḫalḳ könçéliy (29/22) dip Fātiḥ şādlanġandır, Fātiḥ şādlana dip ḫalḳ könçélegendér (ḫalḳına küre ḫalḳı (29/23) oyasına küre ᶜādeté).

(30/1) Lekin Fātiḥnéñ bu ḫelfesé, etkesénéñ vefātı sebeblé avılına mollā bulurġa (30/2) ṭuġrı kilüp medresede küp ṭora almayınça çıḳdı. (30/3) Ḫālid Aġay taḳvā, ᶜulemāᵓ ḳadréné béle torġan kéşé bulġanġa, Şākir ḫalīfenéñ Fātiḥġa (30/4) tīz zamānda (yıl yarımda) yazuv tanıtḳanını onıtmadı. Şākir çıḳġaç da avılınıñ (30/5) mescidé iské ikenéné bélüp bér yanġa mescid hem şaldırup birdé. (30/6) Şākir ḫelfenéñ çıġuvı ile Ḫālid Aġay, Fātiḥné, Ḥaẓret ḳuşuvı buyınça Kāmil (30/7) Efendége birdé. (30/8) Kāmil Efendé uḳıta başladığı ilen Ḫālidden aylıḳ vaẓīfe taᶜyīn itüvéné üténdé. (30/9) Ḫelfe kéşénéñ bu revişçe eydéşéné Ḫālidge bik yarap bétmese de Laṭīf Ḥaẓret de (30/10) “Kāmilnéñ ḳarar kéşésé yuḳ. Sorasa birseñ de ẓarar yuḳ.” diyüvé buyınça (30/11) her ayda biş şum bireçek buldılar. (30/12) Fātihnéñ Kāmil Efendé ḳulına töşüvé, üzéne bik fāᵓide bulup çıḳdı. (30/13) Çünki Kāmil Efendé bik zīrek fehmlé bér şākird bulup ᶜulūm-ı islāmiyyeden (30/14) yaḫşı ġına maᶜlūmāt alġan östéne üz[23] heveséyle[24] ᶜOṣmānlı lisānını ve béraz taḥṣīl (30/15) idüp Rus edebiyyātını añlarlıḳ bér derecege kilgen idé. (30/16) Şuñar küre Kāmil Efendé bik Rus, ᶜOṣmānlı hem ᶜArabī Mışr gezitleré uḳuvçan, (30/17) dünyā aḥvāllerénden leẕẕet ṭabuvçan idé. (30/18) Kāmil Efendénéñ gezitler uḳuvını medrese ḫalḳı kübésé yaraṭmıy idé. (30/19) Küp vaḳt: “Gezitden başḳa bér nerse de iḫlāşında yuḳ, hervaḳt gazételer ḳarap (30/20) uṭıradır.” falān dip Ḥaẓretke de iréşdéreler idé. Ḥaẓret ul yuḳ nerse (30/21) (gazite)ler ile şöġıllenüréne bik keyfé kilmese de büten yaḳdan bérde ġayébé (30/22) bulmaġanġa, bér ul éş öçün açuvlanmıy idé. Alar bulsa da Kāmilnéñ (30/23) gazételerge ul ḳadar iḫlāş bulġanını bélgeç şākird birüvden ḫuṣūṣā bayraḳ (31/1) kéşé balalarnı birüvden tuḳtalġan idé. Kāmil Efendé, Fātiḥné birgenge ḳadar da (31/2) gazéte ḳaramıy ṭormıy idé, lekin aña

[23] Matbu metinde: اوزر (üzer)
[24] Matbu metinde: هوسنله (hevesénle)

ḳadar Kāmilge ipdeşlerénéñ düşmānlıġı (31/3) bulmaġanġa, bu éş Ḫaẕretke iréşmiy idé. Kāmil gazitelerge iḫlāşlı (31/4) bulsa da hervaḳt gazéte ile şöġıllenmiy idé. Şerīklerénéñ hervaḳt (31/5) gazételer ile uṭıra digen süzleré iftirā idé. Eger de Kāmil Efendé hervaḳt (31/6) gazételer ilen géne şöġıllense idé köngélüvçé ipdeşlerénden her fende niçék (31/7) östén bula alur idé?

(31/8) Köngéler ni dimes? Lekin Kāmil Efendé hīç şübheséz fāẕıl ādem idé. (31/9) Fātiḥné Kāmil, medreseden çıḳġanġa ḳadar uḳıtdı, Ḫālid balası dip. Şākir ḫelfe (31/10) ḳadar-ük isé kitmese de uḳıtuvı andan artıġraḳ[25] buldı. Dīn, īmān, aᶜ māl, ᶜ ibādet (31/11) ögretken östéne coġrāfiya, tārīḫ, ḥisāb kébi nerselerge hem muḫtaṣaran ögretdé. (31/12) Kāmil Efendé, Fātiḥġa bér yaḳdan ᶜ ilm ögrete[26], ikénçé yaḳdan güzel ᶜ ādetlerge, (31/13) kürkem ḫulḳlarġa alışdıruvġa ṭırışa idé. Lekin Kāmil aḫlāḳġa, inṣāfġa ögretérge (31/14) ṭırışḳan kébi elle niḳadar ders uḳımıy medrese ṭuldırup yatḳan inṣāfsız şākirdler (31/15) Fātiḥ aldında törlé eşeké süzler, bala aldında söylerge yaramaġan éşler söylep (31/16) Fātiḥné bozarġa ṭırışalar idé. Çünki bu revişçe Fātiḥné eşeké yulġa yiberüp (31/17) Kāmilné, Ḫālid küzénden töşérérge iḥtimāl bar idé. Fātiḥ üzé de ṭuġmışdan mülāʾim (31/18) bulġan. Kāmil Efendé de tuḳtamıy ügüt naṣīḥat itüp torġanġa, Fātiḥ andıy (31/19) eşeké ḫulḳlarge, bozuḳ ᶜ ādetlerge ögrenmey bik terbiye edeb ilen géne (31/20) üsüp medreseden çıḳdı. Ḳaybér bala medreseden çıḳġaç törlé nāçār ādemlerge (31/21) iyerüp bozılup kitedér. Lekin Fātiḥ, Kāmil Efendénéñ osta terbiyesé arḳasında (31/22) medreseden çıḳġaç da tevfīḳnı, inṣāfnı cuymadı. Hervaḳt ᶜ ilmden iḫlāṣı, (31/23) maᶜ rifetden hevesé suvınmadı. Aṣlda medreseden çıġuvına da Fātiḥ rāẕī bulup (32/1) çıġası kilüp çıḳmadı. Ḫālid Aġay köçlegenge atasına ḳarşı kilesé (32/2) kilmeyénçe géne çıḳġan idé. Fātiḥ medreseden çıḳġaç etkesénden üténüp (32/3) bér ḳış çaması Rusça uḳıdı. Üzénéñ zīreklégé arḳasında şul ḳadar géne (32/4) uḳuvı ilen de Rusça bik yaḫşı añlıy başladı. Ḫayr indé añlarġa da (32/5) söylerge de tīz ostarup kitüvéne Ruslar ile küp ḳatışuvı sebeb buldı. (32/6) Éşleré zūrlıḳ bélen Rus bélen ḳatışuvları da küp idé. Fātiḥ Rusçasını artdıruv (32/7) hevesé ile niçék bulsa da Rus kürdé söyleşérge söyleşkende bér fāʾide (32/8) alurġa ṭırışadır idé. Dünyāda ṭırışup bulmıy ḳalġan éş bik sirekdér. Ṭırışuv (32/9) arḳasında Fātiḥ de éstegenéne iréşdé. Bara torġaç

[25] Matbu metinde: آتغراف (ataġraḳ)
[26] Matbu metinde: اوگرته ی (ögretey)

söyleşüvéne bötün kéşé ᶜacebke ķala (32/10) başladılar. Çünki Fātiḥnéñ söyleşüvé dürüst, Rusnıñ naḥvına, grammatikasına (32/11) muvāfıķ idé. Ammā Fātiḥnéñ söyleşüvéne ᶜacebséngen kéşéler Rusça béleméz dip (32/12) yöréseler de her süzleré yalġış naḥv ķāᶜ idelerénden buş idé.

(32/13) Şuña küre alar Fātiḥġa "Sin gaspodalar kük söyleşeséñ." diyler idé.

(32/14) Ḥāşıl-ı kelām, Fātiḥ bik maᶜrifetlé, açıķ hem caylı bér yégét idé.

(32/15) Anıñ atası Rabīᶜaġa cavçı yibergenéné bélgeç ķaraluvlar küñélsézlenüvleré ķayġuçan (32/16) ṭanıķ buluvından bulmayup başķa bér sırdan eydep uķuvçılar, kéşéñéñ bér sırrını (32/17) cıyışuv bulsa da ᶜibret aluv, ᶜaķl ögrenüv iḥtimāléñ bulġanġa Fātiḥnéñ keyfsézlégénéñ (32/18) çın sebebéné sézge söyliym indé: Fātiḥnéñ ķayġusı atası öylengen öçün géne de (32/19) tügél idé. Atasınıñ 60 yeşénde vaķsınup öylenüp yörüvéné (32/20) kiléştérmeyénçe anasına köndeş buluvını éstemeyénçe béraz keyfé kitse de (32/21) bu ķadar ḥafāġa töşüvéne aşl sebeb ikénçé idé. Yıl yarımdan birlé Fātiḥ, (32/22) Ḥüseyin ķızı Rabīᶜ anı söyedér idé. İké aralarında bik ķatı bér muḥabbet, (32/23) ayırılmaslıķ bér dostlıķ bar idé.

(33/1) Añlandımı?

(33/2) Fātiḥ ile Rabīᶜ anıñ bu muḥabbet ve dostlıķlarınıñ sebebéné, ni revişçe başlanup kitüvéné (33/3) elbette béleséñéz bik kilür. Lekin bu éş kéşége meşhūr bulup kéşé bélüp (33/4) bulġan éş tügélge küre bu tuġrıda minde bik ayırup bélmiymén. Alay (33/5) bulsa da bélgen ķadarımça bu muḥabbetnéñ başlanuvlarını sézge söyliym:

IV

(33/6) Fātiḥ medreseden çıķġaç Kāmil Efendénéñ birgen vaᶜżlarını, söylegen naṣīḥatleréné (33/7) onıtmayınça ṣatuv éşlerénéñ tamām cayını alup atasına bik zūr yardemçé bulup (33/8) tevfīķında ġına yöriy idé. Fātiḥnéñ ṣatuvdan ķala iñ iḫlāṣ birgen şöġılé uķuv (33/9) idé. Şul ķadar uķuvġa birélgen idé ki az ġına buş vaķtı buldımı (33/10) gazéte, kitāb, roman müṭālaᶜ asıyla şöġıllenür idé.

(33/11) Ķayçaġında Ḫālid Aġay üzénéñ iskélégé bélen bu ķadar uķuvġa iḫlāṣı öçün (33/12) "Uķuvçını ķaġıldımı elle? Bér tuķtamıy ķulıñda gacit de kitāb falān." dip Fātiḥné (33/13) şélteliydér de idé. Lekin bu şélte tiyüşséz idé. Çünki Fātiḥ uķuv ile şöġıllense de (33/14) üzénéñ sevde éşleréne bérde kimçélék

kitérmiydér idé. Bu kitāb uḳuv gazite (33/15) ḳarav ile şöġıllenüv, Fātiḥḳa ḳızıḳlı bulġan kébi Ḫālid Aġayġa da ẓararlı bér éş tügél idé.

(33/16) Ḫālid Bay bu tuġrıda yuḳġa ġına üzénéñ ᶜaḳllı uġılı şélteliy idé çünki (33/17) Fātiḥ ᶜilmge heves ṣalup uḳuvġa iḫlāṣ birmese idé kém béle? Elle nindiy (33/18) eşeké yullarġa kérüp kiter idé. Anıñ bolay tevfīḳında ṭoruvı barı (33/19) uḳuv arḳasında ġınadır.

(33/20) Medreseden çiber géne bulup çıḳġan bay uġılları bélüv lezzeténé, dünyādan ḫaberdārlıḳ (33/21) rāḥatını sizmegenge, uḳuvġa heves itmeyénçe törlé nāçār yullarġa (33/22) kérüp kiteler.

(34/1) Bu bik ṣanalġan bér éşdér.

(34/2) Dünyāda kéşé hīçbér tik ṭorırġa yaramıydır, şöġılséz buldımı ādemné éç poşmaḳ (34/3) digen nerse borçıy başlıydır. Bu éç poşuv çitén bér avıruvdır, anıñ devāsı (34/4) bér nersege bik ḳatı iḫlāṣ birüp, şunıñ ilen şöġıllenüvdér, béznéñ bay (34/5) balalarınıñ, herkémge maᶜlūm, éşleré küp bulmıydır. Şunıñ öçün alarnıñ (34/6) kübésé balalıḳdan çıġup uyınçıḳlardan ḳızıḳ ṭapmıy başlaġaç, éçleré poşup (34/7) başḳa törlé ḳızıḳlar, büten törlé istirāḥatlar ézliy başlıydır. Müne şuşı vaḳtda (34/8) andayun yégétler ᶜilmge heves ṣalup uḳuvġa iḫlāṣ ḳuysa, küp nerseler bélüp, (34/9) zihné açılup ᶜaḳlı kiñeygen östéne éç poşuv belāsından hem ḳotıladır. Ammā (34/10) béznéñ küp yégétler uḳuv lezzeténé bélmey uḳuv ᶜāleméne kére almayınça ḳalup, éç poşḳanını (34/11) bétérérge ḳarlı başuvlardan çeçek ézlegen ādem kébi ḫorlıḳ ve rezālet yirlerénden (34/12) ḳızıḳ cuvanıç ézlerge başlıylar.

(34/13) Yégétlerné tevfīḳlarında şaḳlar öçün bolay yeşlék mīzānları tigéz (34/14) vaḳtda kübésénçe öylendérüv de bik fāᵓide itedér. Lekin öylendérüv «ḳız alup (34/15) birüv» meġnesénde géne bulmayup «iréne ipdeş sırdaş bulup anıñ ḳayġılarını (34/16) ṭaraturġa, éç poşḳanlarını bétérérge ṭırışa torġan hem ir bulaçaḳ ādem yaraturlıḳ (34/17) bér refīḳa ṭabup birüv» meġnesénde bulurġa tiyüşlédér. Uġıl éstemegen nindiy géne (34/18) bulsa da bér ḳız alup birüv, uġılını nāçār yullarġa kitüvden şaḳlav bulmayup (34/19) belki şul yulġa kitüvéne ikénçé bér sebeb buladır. Lekin her nerseden artıḳ kéşéné (34/20) tevfīḳ ve inṣāfda şaḳlıy torġan nerse uḳuvdır. Müne Fātiḥ bérénçé miṣāldér. Anıñ (34/21) ile bérge medreseden çıḳġan yégétlernéñ kübésé bozıḳ yullarġa kérüp kitdéler (34/22) ammā Fātiḥ ḳayda üzé bozıluv, başḳalarını ḫorlıḳ éşlerden tuḳtatırġa vaᶜžlar, ügütler (34/23) söyliydér idé.

Çünki anıñ bik abruylı, bik maḳtavlı şöġílé bar idé. Ul (35/1) hervaḳt uḳuvçan idé. Fātiḥnéñ uḳuġan kitābları arasında törlé ḥikāyetler, (35/2) muḥabbet hem ᶜaşḳ romanları da oçrap öylenüv, muḥabbet, ᶜāʾile saᶜādeté kébi nerselernéñ (35/3) niden ᶜibāret iken yaḫşı añlaġan idé.

(35/4) Üzé ni ḳadar ṣatuv ile uḳuvġa iḫlāṣ birüp hervaḳt şular ile meşġūl bulsa da (35/5) fikrénden öylenérge vaḳt bulġanını öylenüv hīç üzénéñ ṣatuv éşleréne ẓararlı (35/6) bulmayaçaġını bélüp öylenüvéné bik ṣoñġa ḳaldırası kilmeyénçe yöriydér idé.

(35/7) “Allahġa şükr, miném dünyāda maᶜīşet başlap yiberérge çāreler ézlep yöriysém yuḳ. (35/8) Éşleréméz ḳorılġan, kesbleréméz yulına ṣalınġan. Baylıḳımız da şükr yiterlék. Hüner yeki (35/9) ticāret mektebleréne kérüp uḳıy almadım ise de şul Ḫuday birgen baylıḳnı isrāf (35/10) itmey, yulġa ṣalınġan éşlerémézné tuḳtatmıy ṭora alsam şul üzé miña bér kesb (35/11) bulur indé. (35/12) Ḫayr, mondayun mekteblerde uḳuv ẓarar itmes idé. Dünyāda bézden de bay kéşéler (35/13) bar, alar da üzleré ni éşde bulsalar şul éş yaḫşı uḳıla torġan mektebde (35/14) uġıllarını uḳıtdıralar. Ticāret mektebénde (ṣatuv aluv ᶜilmé uḳıla torġan mektebde) (35/15) uḳıġan bulsam éşémézné osta yörétérge, devletémézné artdırup ḫalḳımızġa zūr fāʾideler (35/16) yaṣarġa mümkin bulur idé. Lekin ul éş minġa mümkin tügél indé. Miném etkeyém (35/17) ruḫṣat birüv iḫtimālé yuḳdır. Ādem balasınıñ ᶜömré küp tügél şunıñ (35/18) öçün öylenüvné ṣoñġa ḳaldırmavum yaḫşı bulur. (35/19) Ḫayr, indé medresenéñ pīş-ḳademleré hem univérsitétnéñ istudéntleré ḥāṣıl (35/20) her ukıġan kéşéler 25-27 yeşséz öylenmiyler ḥattā ḳaysıları utuzlarġa da ḳaladır. (35/21) Lekin alarġa ṣoñġa ḳalsalar da kiléşedér. Çünki alar uḳup ḳalalar, uḳuv (35/22) bötün ādem balasına fāʾidelé bér éş bulġanġa, alarnıñ ᶜömrleréné ḳızġanmay, (35/23) öylenüvleréñéñ ṣoñġa ḳaluvına da keyfleré kitmiy uḳuvda ütkerüvleré bötün ādem (35/24) balaları fāʾideséne bik zūr bér fedākārlıḳlarıdır. Şunıñ öçün alarnıñ (36/1) ṣoñġa ḳalup öylenüvleré kemāletke ṣanarlıḳ bér éşdér. Ammā min uḳuv yulına kite (36/2) almadım. İndé miném öylenüvémnéñ ṣoñġa ḳaluvı kemālet bulmayaçaḳ belki bér noḳṣān ġına (36/3) ṣanalaçaḳdır. Mümkin bulaçaḳ bulsa tīzden öylenüp ᶜāʾile saᶜādeté, muḥabbet kébi maḳtavlı (36/4) ḥislernéñ nindeyün nerseden ᶜibāret ikenéné bélürge başlamalımın.” dip uylıy idé.

(36/5) Fātiḥ tīz öylenüv kireklégéné, öylenüvde ᶜāᵓile saᶜādeté, muḥabbet kébi ḳalb rāhatları (36/6) bulġanını añlasa da ḳaydan öylenüv ḥaḳında fikré bik tirbene idé. Şehrde (36/7) bay kéşéler bulmaġandan tügél. Şehrémézde Fātihlarġa tiñdeş bulurlıḳ elle niḳadar (36/8) baylar bulup kübéséñéñ ḳızı hem bar idé. Lekin Fātiḥ alarnıñ herḳaysını (36/9) şoraştırup törléséñéñ törlé ġayépleré bulġanını bélgen idé. Ul ḳızlarnıñ (36/10) ḳuṣūrları tösde, cemālde tügél idé.

(36/11) Fātiḥ, cemālġa big-ük isé kitken kéşé tügél idé.

(36/12) Ḳızlarnıñ ḳuṣūrları aḫlāḳ, terbiye, ᶜādet ciheténden idé:

(36/13) Ḳaysı edebsézrek, ḳaysı ḳatı süzlérek, ḳaysı ṭanıḳ idé. Mondayun (36/14) ġayépleré bérsé de bulmaġanları ᶜilmden maḥrūm ḳalġan nādānlar idé. Ḳızımızınñ (36/15) tösé, bité kürkem, baylıḳımız da yarası uḳımasa da aluvçı bulur. Ḳızımız mollāġa (36/16) barmas, dip uḳıtmıy ḳaldırġan atalarnıñ ḳızları idé.

(36/17) Fātiḥ maturlıḳġa isé kitmiy digeç de alaçaḳ tutaşınıñ ṣuḳır, aḳṣaḳ (36/18) buluvını télemiy idé. Lekin her ne ise bik maturlıḳġa ġına iḫlāṣ ḳuymayup (36/19) maturlıġı bér derece bulsa da aḫlāḳı, caylılıġı bik güzel buluvnı téliydér idé. (36/20) Çünki Fātiḥ küp kitāblar uḳup “Muḥabbet bér maturlıḳġa ḳaramayup aḫlāḳ (36/21) ve inṣāfına ḳarap bulġanġa, bér matur aḫlāḳsız ḳız alup ṭatsız süzler, kiléşséz (36/22) ḳılanışlarġa çıdap ᶜömr itüvden maturlıġı artıḳ bulmasa da yaḫşı edeb ve inṣāflı (36/23) bér ḳız ile rāḥatlenüp saᶜādetlé ᶜömr kiçérüv méñ derece artıḳ.” ikenéné bélgen idé.

(37/1) Ṣoraştıruv ṣoñında üzleréne tiñ bayraḳ yirlerde muvāfıḳ ḳızlar bulmaġanını (37/2) bélgeç Fātiḥ, tübenrek yirlerden üzéne oḫşavlı bér ḳız ézlev fikréne kildé. Bér (37/3) vaḳtda Fātiḥlardan tübenrek kéşé ḳızları arasında Ḥüseyin ḳızı Rabīᶜanı ḫatunḳızınñ (37/4) yaratup maḳtap söylegenéné işétüp dürüstlégéné bik bélesé kilüp séñlésé (37/5) Hādiyeden soraştırdı. Çünki Hādiye 14 yeşlü bér ḳız bulup Rabīᶜa ile bér üstādbikede (37/6) uḳıylar idé.

(37/7) Hādiye, Rabīᶜanıñ aḫlāḳını, ᶜādetleréné hem tös-bitleréné bér bér maḳtap söylegeç (37/8) Fātiḥ, Rabīᶜanı bik kürüv heveséne töşdé. Küp yégétleréméz: “Béznéñ ḫalḳda kürüp (37/9) öylenüp bulmavı bik çitén bér éş. Üzéñ ile ᶜömrge bérge ṭorası (37/10) kéşéné hīçbér kürmiy alurġa niçék baṭırçılıḳ ḳılmaḳ kirek? Mādāmki dīnéméz (37/11) öylenmek öçün kürérge ruḫṣat biredér ḥattā küp kitāblarda kürüp aluvnı (37/12) sünnet dip eytedér. Niçün kürmeske kirek? Hīç

bulmasa töséné kürseñ de yarar (37/13) idé.” dip ḫalḳımızda bérde kürüv yuḳ dip bélüp ḫalḳġa üpkelep yöréseler de (37/14) törlé ḥīleler ile ṭırışḳaç kürüp alġan kéşéler de bulġalıydır. Bikrek de séñlésé (37/15) bulġan yégétlerge alaçaḳ tutaşını kürüv bérde aġır éş tügéldér. Ḳızlı yortda ḳızlar (37/16) meclisé buluv şehrémézde iskéden ḳalma bér ᶜādetdér. Bu meclisde alaçaḳ ḳızıñnı kürérge (37/17) tügél, aḫlāḳını, süzéné, her ḳılanışnı ṣınarġa ḥattā bötén ḳızlar çaġışdırırġa da (37/18) mümkin buladır. Dürüst bu kürüvde bik asat tügél; ayırıpraḳ kürüv öçün işék (37/19) yeki ışkaf artı kébi bér ṭıġız yirde tirlep péşüp bétkençe ṭorırġa tuġrı kiledér. (37/20) Ne ise bérde kürmekenge ḳaraġanda bu kürüv de bik yaḫşı. Çünki bér meclis (37/21) ütkençe kéşéné bik küp ṣınarġa mümkin buladır.

(37/22) Séñlésé Hādiye bulġanġa Fatiḥġa Rabīᶜ anı kürüv çitén bulmadı. Bér meclis (37/23) yaṣalup Fātiḥ de üstedégé ḳadar kürdé, télegené ḳadar ṣınadı. Rabīᶜ anıñ matur (37/24) tavışları, caylı süzleré, nūrlı yözleré, yaġımlı ḳılanışları iréksés (37/25) Fātiḥné Rabīᶜ aġa ᶜāşıḳ itdé.

(38/1) Belki Ḫālid Aġaylarda buña ḳadar ḳızlar meclisé bulmaġandır da bulsa da Fātiḥ (38/2) iltifāt itüp ḳarap ṭormaġandır. Her ne ise Fātiḥ bu vaḳtḳaça hīçbér küp ḳızlar (38/3) kürgen alarnıñ ᶜādetleréné, meclisleréné kürgen bér yégét tügél idé. Bu meclisden (38/4) ṣoñ Fātiḥ, Rabīᶜ anıñ her ḫulḳını, ᶜādetleréné yaratḳaç bötünley küñélé töşüp alurġa (38/5) uylap ᶜilmnéñ hem yarası buluvını télep ṣoraştırup ḳaradı. Rabīᶜ anıñ (38/6) ᶜilmé bik yaḫşı idé. Ul uḳıġan üstādbike, bötén çavçılıḳ ḫidmeténé buldıra (38/7) almıy başlaġaç ḳızlar uḳıtırġa totınġan ḳarçıḳlar cümleséndén tügél idé. ᶜAḳlı (38/8) iréşkençe üzé bélgen ḳadarını yaḫşı uḳıta torġan idé. Küp ostabike ismlé (38/9) ḳarçıḳlar, üzleré yazuv bélmegen sebeblé bīçāre ḳızlarnı yazuv yazmaḳ kemālénden maḥrūm (38/10) ḳaldıralar. Lekin Rabīᶜ anıñ üstādbikesé bér ḫaṭṭāṭ mollānıñ ḳızı bulġanġa (38/11) yazuvġa bik osta idé, üzénden uḳıġan ḳızlarġa bik yaḫşılap (38/12) yazuv ögretüv ᶜādeté idé. Şuña küre Rabīᶜ anıñ yazuvı hem bik matur idé. (38/13) Séñlésé arḳasında Fātiḥ, Rabīᶜ anıñ yazġan yazuvlarını hem kürdé. Rabīᶜ anıñ (38/14) üzéné de yaratup ᶜilmé, yazuvı hem yaḫşı ikenéné bélgeç Fātiḥnéñ éçénden uylaġan (38/15) uyları şunları idé: “Béznéñ ḫalḳda indé mondan da her yaḳdan kilgen ḳız (38/16) ṭabuvı çitén bulur. Elé yazuv yaza bélgenéné de ṭabup bulmas dip ḳurḳa idém. (38/17) Rabīᶜ anıñ yazuvı küp ir kéşélerénkénden artuġraḳ. ᶜĀdetleré, ḳılanışları (38/18) küñéléme oḫşadı. Ḫudāġa ṭapşırup şunı alurġa

kirek indé. Dürüst (38/19) ᶜilmé elle nindiy tügéldér. Elbette indé ul coġrāfiya, tārīḫ, ḥisāb kébi fenler bélmes, (38/20) bélmevé hem ġayép tügél. Dīn, ᶜibādet bélüp güzelçe yazuv yazġanı da bik zūr éş. (38/21) Bézém ḳavmémézde andayun dīn ᶜilmleréne de fenlerge de āşinā ḳızını niçék ṭapmaḳ kirek? (38/22) Müselmānça da Rusça da uḳıġan, İslām terbiyesé ile üsken ḳız bérde bulmas (38/23) dip eytürge yaramıy, küp ḫalḳ arasında belki bardır da lekin min ṭaba almam (38/24) indé, çünki min üzém gerçi küp nerse bélsem de tertīblé mektebde-ük (39/1) uḳıġan kéşé tügélmén. Rusça ġına bélgen belki ṭabılur da idé. Ul taġı miña maᶜḳūl (39/2) tügél çünki min uḳuvum küp bulmasa da bik millet söygen, ḫalḳımızını yaratḳan (39/3) bér ādemmén. Üzém milletémézçe ṭoruvnı yaratḳan kébi üzémnéñ zevcemnéñ de millet ᶜādetleréné (39/4) bélgen, ḫalḳımız uḳıġan nerselerné uḳıġan buluvını téliymén. Minġa Rabīᶜa bik tiñ bik (39/5) maᶜḳūl. Allahġa ṭapşırup şunı alıym indé". Fātiḥ tīz öylenürge, Rabīᶜanı (39/6) alurġa uylap yörése de Ḫālid Aġayda uġılını öylendérüv uyları bérde yuḳ idé.

(39/7) Fātiḥ bérniçe vaḳtlar atasınıñ öylendérüv uyına kérüvéné kötüp de bér nerse (39/8) çıḳmaġaç Rabīᶜanıñ büten kéşége kitüvénden bik ḳurıḳdı. Çünki Rabīᶜa (39/9) tamām ölgérüp yitken bér yiméş idé. Anı alurġa heves idüvçé küp bulaçağı (39/10) şübheséz idé. Fātiḥ de tīzden öylenesé kilgenéné, Rabīᶜanı almaḳ éstedégéné (39/11) atasına bélgértérlék, ḳıyuvlıḳ taġı yuḳ idé. Rabīᶜanı başḳaġa yibermeske küp (39/12) ḥīleler uylıy torġaç ḫātırına şul ḥīle kilde. Üzénéñ Rabīᶜanı çın (39/13) küñélénden yaratḳanını hīç şübheséz alaçağını aldan bélgértüp kuyarġa uyladı. (39/14) Kéşénéñ künéléndegéné kéşé yaḫşılap bélgérte, añlata almas dip Fātiḥ (39/15) üzénéñ sırrını Rabīᶜaġa ḫaṭ ile yazup añlaturġa télep şuşı ḫaṭnı yazdı:

(39/16) "ᶜİffetlü güzel ḳız!

(39/17) Maᶜlūmdır ki dünyāda Ḥaḳ teᶜālā her nersené çift (par) itüp yaratmışdır. Ādem balasınıñ (39/18) üzéne bér cép tapmaḳı ṭabīᶜī ḳānūnlardandır. Herkémge üzéne muvāfıḳ bér yār ṭabup (39/19) şunıñ ile mesᶜūdāne maᶜīşet itmek tiyüşlédér, dünyā tözékléké şunıñ iledér. Minde (39/20) küp vaḳtlar üzéme muvāfıḳ bér zevce ézlep yörüv āḫirénde sézné ṭapdım. Her ḳılanışıñ, (39/21) her kiléşéñ miña bik oḫşadı. ᶜAfv buyurıñız! Ruḫṣatsız min séznéñ töséñézné hem (39/22) ḳaradım, şoraştıra şoraştıra ḫulḳıñızını da ögrendém, aḫlākıñ, cemālıñ (39/23) herbérsé miné siña ᶜāşıḳ itdé. Rāẓī bulur iseñéz min séznéñ ile (40/1) parlanmaḳ éster idém. Bu

ḫaṭımnı ḳabūl itseñéz minġa ḫaṭ ile béldéréñéz. Bu tuġrıda (40/2) oyalmaḳ kébi éşler fā°idesézdér. Éçéñde ne bulsa şunı yeşérmeske kirek buladır. (40/3) Ḳabūl itmeyeçek bulsañız bu edebsézlégém öçün ᶜafv itéñéz!

(40/4)

ᶜĀşıḳıñız…”

(40/5) Bu ḫaṭnı Rabīᶜaġa iréşdérüv Fātiḥġa bérde uñġaysız bulmadı. Sebebéne kéréşkeç her (40/6) éş buladır. Dürüst indé bér iké kéşé sırge ḳatışmıy mümkin bulmadı, (40/7) lekin ul kéşéler ḳatışsalar da sır çıġaçaḳ kéşéler tügél idé.

(40/8) Rabīᶜa bu ḫaṭnı alġaç bik ḳavşadı. Bu ḫaṭnı bér mısḳıl iter öçün (40/9) yazılġan dip uylap bik açuvı kilüp yırtup taşlayaçak buldı. (40/10) Küñélé barmadı. Bér ḳabūl iterge dip uylamaḳçı buldı. Yene (40/11) üz üzéné açuvlanup hīç ḳabūl iterge yaramıy dip uyladı. Ḫaṭnı ḳırıḳ (40/12) ḳat uḳıdı. Her uḳıġanda törlé töslerge kildé. Bér ḳızarup ḫorlanġan (40/13) töske kildé, bér kölémsérep yözénde şādlıḳ eşeré béléndé. Tīz géne bér yaḳnı da (40/14) iḥtiyār ite almadı. Bérniçe kön yörédé. Küp uylıy torġaç bér vaḳt (40/15) ḫaṭnıñ küñélden buluvı östge çıḳdı. Ḫattā bérniçe kéşé ḫaṭnıñ aldav (40/16) ikenéné kilüp eytseler de ışanmaslıḳ bér derecege kildé. Küñélden küñélge ḫaber bar (40/17) digen süz bötünley yuḳ süz tügél!..

(40/18) Rabīᶜa, Fātiḥ kébi tevfīḳlı, ᶜaḳllı, kürkem yözlé bér yégétnéñ mondayun matur (40/19) süzleréné añlamaslıḳ yüler tügél idé. Bigrek de atası ṭupas bér kéşé (40/20) bulġanġa bér nāçār urınġa kitüp ᶜilménén hem üzénéñ vīrān buluvından (40/21) ḳurḳup Fātiḥ kébi bér yégét naṣīb buluv bérénçé télegé idé. Rabīᶜaġa Fātiḥ (40/22) işétmegen, kürmegen de bér yégét tügél idé. Fātiḥnéñ tösé, ḳıyāfeté, tevfīḳı ḥattā (40/23) baᶜẓ söylegen süzleréne ḳadar Rabīᶜaġa maᶜlūm idé. Şuña küre Fātiḥnéñ üzéne-ük (40/24) baruvını ümīd itmegenge her ḳaçan Fātiḥ kébi bér yégétke baruvnı Ḫudādan ṣorıy idé.

(41/1) Rabīᶜa ḫaṭnı alġaç küp uylaġandan ṣoñ āḫirénde ḳarşı bér cevāb yazuv (41/2) östéne tiyüş bulġanını añlap ozun ḫaṭ yazarġa oyalup “Ḫaṭıñıznı ḳabūl (41/3) itdém” dip bér yazuv yiberdé. Fātiḥ bu ḳabūl itdém digen yazuvnı alġandan ṣoñ (41/4) yene bér ozun ḫaṭ ilen üzénéñ éçéndegé uylarını taġı da yaḫşılap (41/5) añlatġaç, bik oyalsa da ḳarşı yazmıy ḳaluv yaramaġanını bélüp Rabīᶜa şuşı ozın (41/6) ḫaṭnı yazdı:

(41/7) “ᶜAḳllu ve fehmlü yégét!

(41/8) Ḫaṭıñızını aldum. Eyü, dürüst. Üsüp yitkendin ṣoñ yégétlerge ḳızlardan, (41/9) ḳızlarġa yégétlerden küñéléne oḫşaġan bér yār ṭabup şunıñ ile rāḥat maᶜīşet (41/10) itüv lazımdır. Bunı bélemén. Parlıḳ da zūr bér saᶜādet bulġanını da añlıymın. Minde (41/11) séznéñ kébi hervaḳt muvāfıḳ bér yār naṣīb buluvını Ḫudādan télemekdemén. Séz muvāfıḳnı (41/12) ṭabup éstegenéñézné aluvda iḫtiyārlısız ammā üzéñge maᶜlūm, béznéñ ḫatunḳızda (41/13) télegenéné ṣaylav, éstegenéne yazuv iḫtiyārı yuḳdır. (41/14) Şunıñ öçün bézge aldan farẓ idüp muvāfıḳnı ézlep kuyuv fāᵓ idesézdér. (41/15) Miném bu könge ḳadar ṣaylap muvāfıḳ ṭabup barurġa uylaġan hīçkémém yuḳdır. (41/16) Ḫaṭıñız tuġrıdan ise séz miné ṣaylamışsız. Bu iltifātıñızġa bik memnūn buldım. (41/17) Bik ḳuvanup bérden zevceñéz ikénçéden ḫādimeñéz bulurġa rāẓīmın. Çünki (41/18) séznéñ kébi yégétlernéñ ḫidmeténde buluv üzé bér zūr saᶜādetdér.

(41/19) Bu ḫaṭıñız küñélden bulsa, niçün edebsézlék bulsun?

(41/20) Eger béz ḫatunḳız ṭaᵓifesénéñ yomşaḳ küñélé ile uynav ġına bulsa belki (41/21) edebsézlék géne de tügéldér. Evvelsé ḥaḳında küñéléñézden (vicdānıñızdan) ṣorap (41/22) ḳararsız.

(41/23)

Maᶜlūme…”

(42/1) Müne ukuvçılar! Fātiḥ ile Rabīᶜa arasında dostlıḳ vaᶜdeler şuşı ḫaṭlardan (42/2) ṣoñ başlandı, ayırılmaslıḳ muḥabbetler şul könden urnaşdı. Aralarında ḫaṭlar (42/3) tuḳtamadı. Bérbéréné kürmek de aġır éş tügél idé. Éstedékleré vaḳt küréşérler (42/4) idé, lekin küréşseler de muᶜāmeleleré bik ᶜafīfāne idé. Fātiḥ ᶜākil yégét bulġandan (42/5) élgeré küréşüvde-ük[27] Rabīᶜadan zevce bulurġa rāẓī bulġanını eytdérüp üzé (42/6) hem zevc bulġanını söylep bu vaᶜdelerné sırge ḳatışḳan iké yégétge işétdérüp (42/7) şerᶜī bér ᶜaḳdde yaṣaġanlar idé.

(42/8) Fātiḥ, atası Ḫālid Aġay öylendére başlavını kötüp yöriy idé. Atası öylendére (42/9) başlap ḳız ézlese maḳṣūdı Rabīᶜanı alası kilgenéné bélgértérge idé. (42/10) Müne şulay iké yeş küñél tīzden nikāḥlı bérbérénké buluvlarını kötüp yörégende (42/11) Ḫālid Aġay üzé öçün Rabīᶜaġa cavçı yibermesünmé! Fātiḥ bu éş (42/12) öçün ḳayġıruv, ḫafālanuv tiyüş idémé? Tügélmé? Elbette keyfé kitmiy, ḥasretlenmiy (42/13) mümkin tügél idé. Çünki Fātiḥ Rabīᶜanı Rabīᶜa Fātiḥné

[27] Matbu metinde: كورشودوك (küréşüvdük)

bérbéréné bik yaratup bötünley **(42/14)** üzlerénké dip bélgenler idé. Ayırılışuv küñélleréne kilüp de kitmiy idé. Fātiḥ **(42/15)** vaḳ-töyekge isé kitken bér yégét tügél idé. Her éşke bér tedbīr ṭapḳan, her māniᶜ ġa **(42/16)** kükrek ḳuyġan bér yégét idé, lekin bu mesᵓele başḳa buldı. Fātiḥné bötünley **(42/17)** ḳavşatdı. Bīçāre Fātiḥ etkesénden Rabīᶜ aġa cavçı kitkenéné bélgenden ṣoñ **(42/18)** bülmelerde yalġız ḳalup: "Āḫ, Allāh ni géne éşlemek kirek indé? Ṣoñ etkeyge **(42/19)** öylenüv nige kirek? Balaçaġası yeşden ᶜ ömr itgen cemāᶜ até ile heybet géne ṭoraçaḳ **(42/20)** yirde bötün yorṭımızınñ rāhatını, ṭınıçlıḳını boza labaṣa! Ey Ḫudayım! Ḳarap ṭorırġa **(42/21)** ᶜ aḳllı ġına kéşé kébi niçék bu fiᶜ lénéñ kiléşmegenéné añlamıy? Yeşden yaḫşı terbiye **(42/22)** kürmegengemé bu? ᶜ Aceb béznéñ iské ḳartlarnıñ kübésé ḳartlıḳında bér yeş **(42/23)** ḳız alup ṭol ḳaldıruv dip ḳızıḳ ṭabalar! İndé öylene iken öylensünler idé. **(42/24)** Ḫilḳatge ḳarşı kilürge ādem balasınıñ ḳuvveté yuḳ, Ḫuday teᶜ ālā alarnı şulay **(43/1)** ḫatunḳız heveslésé itüp ḫalḳ itkeç ādemde çāre yuḳ. Lekin alar üzlerénéñ **(43/2)** bér heveséné bétérüv öçün bér kéşénéñ bötün ᶜ ömréné vīrān itmev kirek idéler. **(43/3)** Üzleré ḳart bulup da yeş ḳız alası kilgen kébi yeş ḳızlar bigrek de yeşrek kéşége **(43/4)** barası kileçegéné uylav kirek idé. Lekin bolay öylenüvçélerném kübésé barı **(43/5)** bér ḳılanġıçlıḳ bulsun dip géne öyleneler, üzleréne bér ḫatun bik kāfī buladır. Eger de **(43/6)** çından-uḳ[28] ḫatunḳızġa artıḳ heveslé nisāᵓ ġa ḥarīṣ bulup ḫalḳ ḳılanġan bulsalar **(43/7)** iké tügél télese öç ḫatun da alsunlar idé, çünki küp ḫatunlı buluv **(43/8)** her vechle ġayr-ı meşrū rezāletden aldadır. Lekin küp ḫatun alġan kéşéler üzé **(43/9)** ḳart bulsa yeş ḳız almayup hervaḳt bér kere yeş ir kürgen rāzī bulup kilgen **(43/10)** ṭol ḫatun alurġa tiyüşlédér. Ḥāṣıl her yeş kéşé ᶜ ömrénde bér yeş ile zevclenérge **(43/11)** tiyüşlédér. Hay etkey niçék siña bu éşlerné añlaturġa? Bötün yorṭımızınñ **(43/12)** ṭınıçlıḳını boza indé, min hem Rabīᶜ a ᶜ ömrge ükénéçge ḳalamız, yorṭımızġa **(43/13)** Rabīᶜ a kilüp yöriy başlasa min niçék ṭorırmın? Yā-Rab! Başımnı alup kitiymmé ni **(43/14)** indé?

(43/15) Ey Ḫudayım, üzéñ bér ᶜ aḳl bir, çāre bir!

(43/16) Cānım Rabīᶜ a ni uylarda iken? Bīçārem! Hīç bulmasa yeşné alġanda da Rabīᶜ adan **(43/17)** başḳa ḳız bétkenmiken ni? Niçék şuña ġına ḳanıḳdılar iken? Mollā ḳotırtdı, şul **(43/18)** Ḥaẓret dimledé. Ul dimlemese belki Ḫüseyin Abzıy da birmes idé; günāhlı da **(43/19)** bulup bétem indé u Ḫaẓretke öylenüv kébi éşlerge

[28] Matbu metinde: چندانوق (çındanuḳ)

ḳatışuv nige kirek?” digen kébi (43/20) süzlerné moñġayup ḳıçḳırup yörgeliy başladı. Bu éşné tuḳtaturġa törlé ḥīleler (43/21) ézledé lekin ṭaba almadı. Āḥirénde Rabīᶜ aġa ḫaṭ yazarġa iséne töşüp şuşı (43/22) ḫaṭnı yazdı:

(43/23) “Sevgilü Rabīᶜ am!

(43/24) Bu ḫaṭım bötén vaḳtdaġı kébi söyénéç ḫaberler, matur süzler ḫaṭnı tügéldér. Bu yözlé (44/1) sézge bik cefālı, bik küñélséz bér mektūb yazamın, ᶜafv itéñéz!

(44/2) Béznéñ etkey bu arada üzé öylenmekçé bulup Ḥaẓretke kiñeşken. Ḥaẓret etkeyge (44/3) siné dimlegen. Ḥāẓır siña cavçı hem barġan. İméş, Ḥüseyin Abzıy bireçek iméş. (44/4) Enkeyéñge bik yaḫşılap söyle, rāẓī bulmaġanıñnı bélgértérge ṭırış!

(44/5) Bu éş oyat kébi kürénse de bérde oyalmayınça iké aramızda vaᶜde ve ṭanışlıḳ (44/6) bulġanını bélgértmeléséñ. Yuḳsa éş özer, söygeném! (44/7) Her ikémézznéñ, murādımıznıñ buluvı şuşı könlerde sinéñ östéñge küterérge (44/8) tiyüş bulġan avırlıḳlarġa çıdavıñġa baġlıdır. Ve’s-selām maᶜlūm.”

V

(44/9) İké kön ṣoñra Ḥüseyin Baylarġa Māhrūy cavçı yañadan kilüp kérdé. (44/10) İsenlék ṣavlıḳ ṣoraşḳaç Laṭīfe Abışṭay ile iké aralarında şuşı (44/11) süzler yöréde:

(44/12) – Ni hāl Laṭīfe, kiñeşdéñézmé? Ḳartıñ ni diy?

(44/13) – Ḳartımdan bérde totḳar yuḳ. Ḥaẓretke de kiñeşüp ḳaraġan, ul da (44/14) bik maşlaḥat kürüp birérge dimlegen. Allahġa ṭapşırup tögellemekçé (44/15) bulamız indé.

(44/16) – Bik yaḫşı, bik yaḫşı. Urınnı indé Ḫudā birgen…

(44/17) – İndé şulay! Atası rāẓī buldı. Yuḳsa Māhrūy Abışṭay min (44/18) üzém ul ḳadar ḳayınış, köndeş östénden birüvné bik cöklemegen idém de (44/19) bikrek indé ḳızımız da inṣāf bélen géne cuvaş-ḳına[29] üsken. Allahġa ṭapşırdıḳ (44/20) indé naṣībé şuldır.

(44/21) – Ey Laṭīfe! Bérde ḫafālanma! Allahġa şükr barası yiré baylıḳnıñ çigénde. (44/22) Köndeş diyérge[30] Ḥalīme ile bérge bér bülmede ṭorası tügél, ḳayınış

[29] Matbu metinde: جواشقنه (cuvaşḳına)
[30] Matbu metinde: ديركه (dirérge)

diyérlék[31] büten (45/1) elle kémde yuḳ indé. Hādiye citüp kile. Ḳızlarnıñ ᶜ ömré küp tügél, kürmey de (45/2) ḳalursın, kiyevge de kitüp barur.

(45/3) – İndé Māhrūy Abıştay, yazmışḳa ḳarşı kilür ḥāl yuḳ. Ḫudānıñ (45/4) üzéne ṭapşırdıḳ. Elé zūr kéşéler de dimlep torġaç inşā-Allāh ḫayrlı (45/5) bulsa kirek.

(45/6) – Şulay Laṭīfe bik dürüst. Ḳız balanı vaḳtında ṭapşırġan yaḫşı. (45/7) Ḳızlar gül kébi, gül çeçeklé vaḳt ḳadrlé. (45/8) Alaysa Laṭīfe min béle béle barup eytiym. Şuşı revişçe vaᶜ de bulsun. Lekin (45/9) Ḫālid Abzınıñ isebé ozaḳġa suzarġa tügél buġay. “Min yeş kéşé tügél, minġa (45/10) bér kön ṭuy da bulsun, şul kön kiyev de kérérge bulsun. Min éşnéñ ṣoñġa (45/11) ḳaluvını söymiym.” diy.

(45/12) – Béznéñ öçün ḳayçan bulsa da bér. Elle ni ḥaẓırlanasımız da yuḳ. (45/13) Bulaçaḳ bulġaç tīz bulsa ni, ṣoñ bulsa ni? Bézge bar da bér. Télese irtege ṭuy (45/14) itsün, evvelsénde iḫtiyār anda.

(45/15) – Yarıy min şul süzlerné barup eytiym. Ḫālid Abzıy ni eytür? Ṭuy ḳayçan (45/16) bulsa da min ṣoñġraḳ bér eylenérmén. Yarıy ḫoş ṣav bulıñız, dip çıġup kitdé. (45/17) Birürge vaᶜ de ḳuyılġanı Rabīᶜ aġa işétüldé. Rabīᶜ a, Fātiḥden ḫaṭ alġaç da ne ḳadar (45/18) ḥafālanġan idé. İndé bötünley birürge vaᶜ de ḳuyıldı. Bīçāre ḳız bötün dünyā (45/19) ḳayġıları başına cıyulġan kéşé kébi bér zūr ḫafāġa töşdé. Bu ḫafā Rabīᶜ anıñ (45/20) ᶜ ömrénde iñ bérénçé ḫafāsı idé. Rabīᶜ a hīçbér ḫafā kürüp üsken ḳız (45/21) tügél idé. Anıñ 16-17 yeşlék bér ᶜ ömré bik ṭınıç ḳına, bér töslé géne (45/22) aġup kitken idé. Her kön bér töslé, her yıl bér revişlé bulup uzġan idé. (45/23) Alarnıñ yorṭında Rabīᶜ a şul yeşke yitkenge ḳadar bér géne de zūr vaḳıyġa (45/24) bulmaġandır. Ḳışḳası Rabīᶜ anıñ 16-17 yıllıḳ ᶜ ömré hīç meşaḳḳatsız, (46/1) ġavāº ilséz kiçken, üsüp kéşé bulġaç da ḫāṭırlarda şaḳlana, şaġınıla torġan (46/2) ᶜ ömrnéñ kadrlé yılları idé.

(46/3) Rabīᶜ a kéçkéneden bik matur idé. Anıñ ḳara ḳaşları, ozın saçları, nefīs söyekleré, (46/4) aḳ nūrlı yözé, temlé süzé, caġımlı ḳılanışları her kürkenéné şoḳlandıra idé. (46/5) Ḫüseyin Aġay kébi bér ādemden böyle güzel bér ḳız ṭuvuvı hīçkémnéñ ᶜ aḳlına kilmes. (46/6) Lekin ul Ḫüseyin Aġayġa oḫşamayup anası Laṭīfe Abıştayġa oḫşaġan idé. (46/7) Açıḳlıġı, şefḳaté, mülāyemeté, tösleré herbéré Laṭīfe Abıştay ḫalḳı idé.

(46/8) Rabīᶜ a 7 yeşleréne yitkende üstādbike abıştayġa yöriy başladı.

[31] Matbu metinde: دیررلك (dirérlék)

(46/9) Küp kéşé sabaḳ öyéne yöriy başlaġaç Rabīʿa bozılur, edebsézlékge ögrenür dip **(46/10)** kurıḳġanlar idé.

(46/11) Üstādbike abıṣṭaylar kübésénçe ḳart bulup balalarını ṭıya almaġanġa télese ni **(46/12)** söylep télese ni ḳılanup sabaḳ öyénde balalarnıñ şayaruvı meşhūrdır. Hīç terbiye **(46/13)** kürmegen nāçārlıḳnı kéçkéneden kürüp üsken edebséz ḳızlar ile yaḫşı terbiye ile **(46/14)** üsken kibār ḳızlarnı bér yirge cıyup aḫlāḳlarını bozışdıruv béznéñ üstādbikelerémézнéñ **(46/15)** imtiyāzıdır.

(46/16) Abıṣṭaylarda ġayép yuḳ! Alar niçék balalarnıñ ni söyleşkenleréné, ni ḳılanġanlarını **(46/17)** ḳarap ölgérsünler. Alar şerīk itüp uḳıtuvnıñ cayını bélmeyénçe her balanı **(46/18)** ayırım ayırım uḳıtġanġa 50-60 balanı çirekşer sāʿat géne uḳıtḳanda 10-15 sāʿat **(46/19)** vaḳt kirek buladır. Ammā yaḫşı üstādbikeler bayraḳ kéşé ḳızlarını **(46/20)** çirek sāʿaténge de uḳıtmıylar, küp könler bula. Faḳīr familya éçénde **(46/21)** nāçārlıḳ, bozıḳlıḳ arasında üsken ḳızlar sabaḳ da ala almayınça **(46/22)** ḳalalar, şuña küre sabaḳ öyéne yöriy başlaġan ni ḫulḳda ne derece edeblé bulsalar **(46/23)** bérniçe yıllar sabaḳġa yörégeç de hemān şul ḫulḳda şul edebde bulalar. Yaġniy edebsézlék, **(47/1)** ḫulḳsızlıḳları bétmey hemān şul köyénçe ḳaladır. Ḫayr ḳaysı ḳızlarnıñ sabaḳġa kile **(47/2)** başlaġan vaḳtḳa ḳaraġanda başḳalardan işétüv kürüv ile edebsézlékleré bayṭaḳ **(47/3)** teraḳḳī de itedér. Lekin Ḫudānıñ raḥmeté, mülāʾim Rabīʿa sabaḳ öyénde de bozılmadı.

(47/4) Kéçkéne vaḳtdaġı inṣāf, edeb herbéré üskenge ḳadarı ṣaḳlandı. Çünki **(47/5)** Rabīʿ anıñ üstādbikesé ḳız balalarnı ṣaḳlav, alarnı inṣāflı éşler edeblé süzlerge **(47/6)** ögretüv bik tiyüş éş ikenéné bélgenge üzénden uḳıġan ḳızlarnıñ terbiye bélen **(47/7)** üsüvéne ḳulından kilgen ḳadarı ṭırışadır idé. Rabīʿa üzé de hervaḳt inṣāflı **(47/8)** ḳızlar ilen géne ḳatışadır idé.

(47/9) Un altı yeşleréne kilgende Rabīʿa, Māhire üstādbikenéñ uḳıta torġan nerselerné **(47/10)** tamām itdé. Māhire üstādbikenéñ uḳıta torġan nerselerné bik kéçkéne dip **(47/11)** uylamañız! “Elifbā, Kisékbaşdan alup Yarım Alma Kitābı, Baḳırġan, Yūsuf, Yek Ḫikāyet **(47/12)** Ḫamd-i Bīḥad, Taʿlīmü’ṣ-ṣalāt, Sülūk-ı Muḥammediyye, Daḳāʾiḳü’l-aḫbār”ġa ḳadar bara idé. **(47/13)** Rabīʿa uḳıġan nerselerнéñ herbéréné bik bélüp bardı. Şul ḳadar küñéléne bérkétüp **(47/14)** uḳıydır idé ki yıl ütkeç uḳıġan ʿArabī kitāblarına dürüst maʿnā birérge ḫāẓır idé. **(47/15)** Séz

belki ᶜacebsénérséz. “Naḥv ṣarf uḳımaġan ḳız niçék Ġarebçege düpdürüst **(47/16)** maᶜnā birsün?” diyérséz.[32]

(47/17) Lekin bu dürüst. Béznéñ ḫalḳımızınıñ ḫatunḳızları arasında naḥv ṣarfsız **(47/18)** işétkençe ᶜArabça düpdürüst uḳurġa bélgenler bik küp oçrıydır. Bu bézde ᶜaceb **(47/19)** tügél. Andayun ḳızlar artıḳ ẕihnlé, ifrāṭ ḳuvvetlé ḫāfiża ṣāḥibesé ḳızlar bulalar. **(47/20)** Eger anday ḳızlarġa tertīb ile naḥv ṣarf uḳıtılup kireké ḳadar başḳa fenler de **(47/21)** béldérélse idé bik ᶜālime hem terbiyelé millet anaları bulurlar idé. Ammā tiyüşlé terbiye, **(47/22)** terbiyelé taᶜlīm elé béznéñ irlerémézge de müyesser bulmaġan. Hālémézé yazıḳ, biñ yazıḳ! **(47/23)** Ammā ne yapmalı? Ḫudā üzé ıṣlāḥ itsün!

(48/1) Uḳıġan sabaḳları arasında Rabīᶜanıñ Muḥammediyyeden yaratḳanı bulmadı. Muḥammediyyege **(48/2)** şul ḳadar küñél birdé ki éşséz buldımı şöġıllengen nersesé Muḥammediyye uḳuv idé. **(48/3)** Bu Muḥammediyye uḳuv Rabīᶜaġa ᶜacāyib kiléşe de idé. Çünki Rabīᶜanıñ tavışı açıḳ, **(48/4)** şıñġırdavlı, küñélge yaḳın bér tavış idé. Anıñ Maḥammediyye uḳıġanunı bér işétken kéşé **(48/5)** hervaḳt ikénçé ṭıñlıysı[33], ikénçé ṭıñlasa öçünçé işétesé kile torġan idé. **(48/6)** Bélmiym nersedér! Rabīᶜada kéşéné üzéne ṭarta torġan bér ḳuvvet, cāzibelék bar[34] idé. **(48/7)** Kirek köylesün kirek tik torsun, her ḫālde Rabīᶜa kürürge ḳızıġraḳ bér maḫlūḳ **(48/8)** idé. Çiber idé, çiber idé. Şübheséz matur ḳız idé. Baᶜẓ kéşé ṭanıġan ᶜaḳllı **(48/9)** ḫatunlar, bu ḳadar çiber ḳız, inṣāflı bala ḳaysı baḫtlı cégétke géne naṣīb bulur iken? **(48/10)** Monı alġan kéşé şekséz baḫtlı kéşé bulur, dip söyliyler idé. Ḳara ḳaşlı, ozın **(48/11)** saçlı, tulu bitlé buluvı östéne yaḫşı kiyémler hem kiyénüp şayrıy torġan **(48/12)** ḳoşlarnı köngéletérlék matur tavış ile Muḥammediyye uḳıġanda yözéne inṣāf nūrı **(48/13)** ṭaralup ᶜacāʾib bér ṣūretde bula torġan idé. **(48/14)** Ḳayçaġında oyalup uḳıy torġaç éssélep[35] ḳızarup biténde tir börtékleré **(48/15)** çıḳġaç çıḳ töşken ḳızıl alma revişlé bula idé. **(48/16)** Hay şulay vaḳt resimné alurġa! Lekin Ḥüseyin Aġay kébi bér ādem yorṭında bunıñ **(48/17)** kébi ᶜiffetlü, aḫlāḳlı, cemāl iyesé bér ḳız buluvı kém ᶜaḳlına kilür? Ey bīçāre **(48/18)** Rabīᶜa, kém bélür? Tağı da yaḫşı taᶜlīm kürgen bulsa bu ḳadar ḳābiliyyeté, bu ḳadar güzel **(48/19)**

---

[32] Matbu metinde: دیرورسز (dirürséz)
[33] Matbu metinde: طگلاسی (ṭıñlası)
[34] Matbu metinde: باری (barı)
[35] Matbu metinde: اسسه لب (ésselep)

tavışı; köyge, şiᶜrge hevesé; uķuv, ᶜilmge iḫlāsı ilen milletémézneñ bérénçé edībe (48/20) muḥarriresé bulġan bulur idé, ni éşlemek kirek? Elé bolay uķup ķalġanına da bik (48/21) şükr. Çünki andın başķa küp ķızlarımız ᶜādet esīré bulup tügél Rabīᶜa kébi géne (48/22) belki cüzᵓī maᶜlūmātdan ḥattā yazuv ţanımaķdan da maḥrūm bulup meñgé nādānlıķ éçénde (48/23) ķalmaķdalardır.

(49/1) Rabīᶜa şulay üsdé. Bar şöġílé uķuv, ķayuv, yortķa bér intiżām birüv, cıyışdıruvdan (49/2) ᶜibāret idé. Küñél açķan éşé de ara bér ķızlar mecliséne baruv ile ķayçaķında (49/3) yaķın ķardeşlerénéñ ķızlarını ķunarġa çaķırup ķunuv idé. Dürüstīde Rabīᶜalarġa (49/4) ķunarġa ķızlar kilgen kön bik künéllé bula torġan idé. «Öç Uġılı (49/5) Bulġan Ķart Ḥikāyesé», «Balası Bulmaġan Pādişāh Ḥikāyesé» herbéré bér (49/6) ķat söylene idé. Andan ķala süzleré kiyémler, zīnetler ḥaķında bula idé. Falānnıñ (49/7) incülé ķalpaķınıñ yaḫşılıġı; falān bay ķızınıñ aşıl külmegénéñ (49/8) itegéne totķan nersesé; tögen kéşé ķızınıñ kamzulı, şālı, bélezék yözékleré, (49/9) birüşke ḥattā bulafkasına ķadar bér ķat söylene idé. Bér külmek ile bér iké yirge (49/10) ķunaķġa barġan ķızlarnı bik ġayépliyler idé. Rabīᶜanıñ ipdeş ķızları, östé (49/11) başı prastoyraķ bér külmek bélen törlé meclislerge barġan ķızlarnı şunı kiyüp (49/12) yörérge oyalmıy falān, dip bötünley ġayép ük ite başlıylar idé, lekin Rabīᶜa (49/13) ᶜaķllı idé. Anday ķızlarġa iyerüp yarlıraķ ķızlarnı yamanlamıy, kéşéné kiyéméne ķarap (49/14) ülçemiy idé. Dost ķızları şundıy prastoy kiyéngen ķızlarnı yamanlıy, ķılanup (49/15) bizenmegen tutaşlarnı ġayépliy başlasalar Rabīᶜa ḫāżır alarnı ġıybetden (49/16) tuķtatup şundıy ᶜaķllı süzler söyliy torġan idé:

(49/17) “Dost tutaşlarım!

(49/18) Nik bolay terbiyeséz ķızlar kébi ḫalķdan köleséz? Kölmek nāçār matiryadan_(49/19) buluvınıñ nersesé ġayép? Dünyāda herkém bulsa kiyerge yaratadır. Ul bīçāre (49/20) séz eytken ķızlar elbette yarlıraķ kéşé balalarıdır, çaķırġan yirge barmıy ķalmas öçün (49/21) barını kiyüp kilgenlerdér. Séz kéşéné edebéne, inşāfına, süzéne ķarañız! Ul séz (49/22) eytken prastoyraķ külmeklé ķızınıñ kiyémé şulay ġına bulsa da edebé nindiy idé? Ul (49/23) ķızda bézdegé şarķıldavlar, bézdegé ķılanışlar bar idémé? Séz şunı uylap ķarañız! (49/24) Ul ķız meclisde üzéné gūyā bér zūr abıştay kébi totdı, herkém ile söyleşüvé (50/1) açıķ, süzé caylı, kölüvé edeblé idé. Kiyémlerneñ bik ķıymetléden bulmavı, (50/2) ķalpaķnıñ incü ile

ḳaplanġan bulmavı ġayép tügél. Ḳıymetlé kiyémler éçénde bulup da (50/3) ḫulḳıñ, ᶜilméñ, edebéñ oçuzlıy, tekellüfséz kiyémler éçéndegé ḳızlardan kim buluvı bik (50/4) oyat. Kéşé ḫulḳına, edebéne, ᶜilméne ḳarap ülçenérge tiyüşlédér." diy torġan idé. (50/5) Baᶜẓ vaḳt ḳıvraḳ ipdeş ḳızları kiyevge baruv ḥaḳında da süz çıġaralar idé. (50/6) Bérébérsénden nindiy kiyevge barası kilgenéné soraştıralar idé. Bu kiyev (50/7) ḥaḳında fikrleré törléséñ törléçe idé. Ḳaysı: "Min ozun mıyıḳlı kiyev bulsa (50/8) idé dip téliymén."; ḳaysı: "Min bulġan Rusçaraḳ kiyéngen yégét bulsa idé (50/9) diymén."; ḳaysı: "Min cégét-simegrek temeké tarta torġan kéşé bulsa idé (50/10) dip uylıymın." diy torġanlar idé. Lekin bu tuġrıda Rabīᶜa küp söyleşüvné (50/11) bik yaraṭmıy, edebsézlék şanıy idé. Alay bulsa da ipdeş ḳızları (50/12) herbéré üz fikréné söylep bétérgeç āḫirden ġına ul da cilmeyüp ḳına şuşı (50/13) süzlerné söyliy idé:

(50/14) – A! Alaysa séz bérde kiyevnéñ üzéné uylamıysız iken! Ḳaysıñız (50/15) mıyıḳnı, ḳaysıñız temekéséné, ḳaysıñız östéndegé kiyémleréné uylıysız iken! (50/16) Min kiyémleréné, mıyıḳlarını uylap da ḳaraġanım yuḳ. Min kiyevém bulaçaḳ, miném (50/17) ḥelālém bulaçaḳ kéşéñ iñ evvel bik ᶜaḳllı kéşé buluvını; monıñ şoñında yaḫşı (50/18) ḫulḳlı, yomşaḳ küñéllé buluvını; andan arı ᶜālim, tevfīḳlı buluvını Ḫudā teᶜālādan (50/19) şorıymın, iñ āḫirden ġına bik yemséz ādem bulmavını da téliymén, diy idé.

(50/20) Ḳıskası Rabīᶜanıñ bu vaḳtġa ḳadarlı ᶜömré bik matur uzdı. Hervaḳt (50/21) küñélé şād, her nerseden ḳızıḳ ṭabuvçan idé.

(50/22) 16 yeşleréne kilüp Muḥammediyyelerné uḳıy başlaġaç Rabīᶜa da bér zūr üzgerüv küréldé. (50/23) Rabīᶜa küp vaḳt uylavçan, köylevçen bula başladı. Gūyā dünyāda büten bér ḳızıḳ başḳa (50/24) bér cuvanıç ézliy başlaġan idé. Hervaḳt küñélénden bér nerse kötken kébi ṭoyıla idé. (51/1) Bu herkémde bula torġan bér ḥāletdér. Balalıḳdan çıġup uyınlardan lezzet ṭapmıy başlaġaç (51/2) herbér yeş kéşéde bu üzgerüv küréledér. (51/3) Bu ḥālnéñ neden ikenéné bik bélmese de hervaḳt kéşé parlanġandan şoñra (51/4) yuġalup kitkené şanalmışdır. Rabīᶜa şul ḥālde vaḳtda Fātiḥ ile münāsebet başlanup (51/5) kitüp ul uñġaysız éç poşuvlardan da ḳotulġan idé. Fātiḥġa bötünley (51/6) küñél birüp tīzden nikâhlı zevce olmaḳnı kötüp tormaḳda idé.

(51/7) Müne, Ḫālid Baydan cavçı kilüvé, atalarınıñ ḳart bulsa da birérge (51/8) vaᶜde ḳuyuvları Rabīᶜ aġa şundayun bér küñélé parlaḳ ümīdler éçénde vaḳtda iréşdé. (51/9) Bīçāre ḳız bu éşke rāẓī bulmaġanını anasına bélgértüp ḳaradı. Enkesé üzé de (51/10) éçénden bérde birérge télemiy idé. Ni éşlesünler? Bu éş Ḥüseyin Aġay iḫtiyārında (51/11) idé. Anġa ne ḳadar calınsalar da ḳabūl itüv iḫtimālé yuḳ idé. Anasına söylep de (51/12) fāᵓide bulmaġaç bīçāre ḳız sırrını, zārını söylerge kéşé ṭapmayınça avlaḳlarda (51/13) ḳalup üz üzénden söylenüp yöriy idé:

(51/14) “Ey Allāh şulay-uḳ baḫtsızmı ni min? (51/15) Niçe yıllardan birlé çın iḫlāṣım bélen yaratup bötün küñélém ile söygen Fātiḥéme (51/16) barup ᶜömr itüvler ḳaya kitdéler? Uf, Allāh ni géne éşliym? Kémge géne sırrımnı bélgértiym? (51/17) Kiyevge baruv digeç hervaḳt öylenmegen yeş kéşé uylıy idém. Bara torġaç (51/18) Fātiḥ ile vaᶜdeler biréşkeç anı söye başlaġaç andan başḳa kéşége baruv küñéléme de (51/19) kilmiy idé! Ey Ḫudayım ni géne ḳılıym? Min ni éşliym? Min Ḫalid Abzıy ḫatunı (51/20) bulurummı ni? Anıñ ile ni söylermén? Ḳart kéşége ni eytürmén? Miña ni ḳızıḳ bulur? (51/21) Yā-Rab yazma bu éşné! Ey Ḫālid Abzıy, sinġa miném kébi yeş ḳızını cılatup ni bula (51/22) indé? Séznéñ kébi ḳartlarġa yeş ḳız kilüp ḳuvanup ṭorır dip bélesézmé? (51/23) Yeş küñélné bér ḳart ile ḳanāᶜatlendürüv mümkinmé? Ni ḳadar yaḫşı, ġafiyfe bulsa da (51/24) altmış yeşéndegé bér ḳartġa barġan yeş ḳızınıñ küñélé bér yeş kéşé öylenüvden (51/25) tuḳtamas! Mümkin tügél! (52/1) Müne, min Ḫālit Abzıyġa bardım dip Fātiḥémné onutırmınmı? Allāh ṣaḳlasun! Ḳartlıḳda (52/2) yeş ḫatun aluvçılar bu tuġrını añlamıylarmiken ni? (52/3) Ḫatunları üzleréne iḫlāṣlı bulmavına éçleré poşmıymıken ni? (52/4) Ḳartlar télese ni bulsun idé, ḫarāb bula bīçāre yeş ḳızlar! ᶜÖmré éçénde bér (52/5) ḫatun kürmegen yeş kéşége barup rāḥat ᶜömr itüvden maḥrūm ḳalalar. Ey Allāh! (52/6) Min de şular kébi bulurmınmıken ni?! Ey Ḫudayım yazma bu éşné!”

(52/7) Şunıñ kébi ḳızġanıç moñlarını söylep uylap yörédé. Birüv vaᶜdesé (52/8) ḳuyılġaç küp uylaġandan, yıġlaġandan ṣoñ Fātiḥḳa ḫaṭ yazarġa iséne töşüp (52/9) şuşı ḫaṭnı yazdı:

(52/10) Cānım Fātiḥém!

(52/11) Mübārek ḫaṭıñızını aldım. ᶜAzīzém bu kön tamām birürge vaᶜde ḳuyup (52/12) yiberdéler. Béznéñ etkeyler başḳalar etkesé kébi şefḳatlé balalarınıñ saᶜādetge iréşüvéné (52/13) télevçé tügéller iken. Her ikémézznéñ ᶜömrge rāḥatımızını

cuyarġa sebeb bulalar (52/14) āḫiré. Enkeyge rāẕī bulmaġanımnı bélgértüp ḳaradım. Mihr-bānlu enkeyém, bīçāre (52/15) üzé de bérde biresé kilmiy. Etkeyge calınup ḳaradım, kündérüv mümkin bulmadı. (52/16) Sevgilü Fātiḥém, şulay-uḳ ayırılurmızmıken ni? Hervaḳt ḳayçan ġına siña barup ṭora (52/17) başlarmın iken, dip uylıy idém. Sinéñ keyféñ öçün her éşke rāẕī bulaçaḳ (52/18) bér yār bulmaḳçı idém. Baḫtsız ikenmén, baḫtsız ikenmén, moña ḳadar géne dünyā miné (52/19) baḫtlı kébi itüp aldap torġan iken. ᶜAẕīzém, minde bér çāre de yuḳ indé. (52/20) Āḫir ümīdém sinde ḳaldı. Séz irséz şāyed bu éşné bétérérge, tuḳtaturġa bér çāre (52/21) ṭabarsız. Sézde bér çāre ṭapmasañız ḫoş şav bul söykeném! Bézge dünyāda rāḥat (52/22) bulmas indé! Maᶜ lūme…"

(52/23) Fātiḥġa Rabīᶜ ānıñ bu ḫaṭı bik ḳatı teᵓsīr itdé. Birüv vaᶜ desé tamām (52/24) bulġanını bélüp üzéné̊ñ buña ḳadar hīçbér çāre uylamaġanına éçé bik poşdı: (53/1) "Min bér yégét bulup da bu éşke bér çāre ṭapmay añġırayup ḳalmaḳ bik oyatdır. Bu éşnéñ (53/2) ẕararı bér miña ġına tügél bit. Bér bīçāre ḳızını ᶜömrge ükénéçde ḳaldırmaḳ hīç ᶜaḳl éşé (53/3) tügél. Monı hīç insāniyyet kütermiy. Min bunıñ öçün günāhlı bulamın. Ne éşlese (53/4) éşliym, bīçāremné bu belādan ḳotḳarıym." dip uylıy idé. Fātiḥ bu uylardan şoñ (53/5) yazuv östeléne uṭırup öç ḫaṭ yazdı. Ümīdé şul ḫaṭlar ile éşné tuḳtatuv idé. (53/6) (Ḳarap ṭorıyḳ ni bulur?) Ul ḫaṭlarnıñ bérésé Rabīᶜ aġa yazġan şuşı ḫaṭ idé:

(53/7) "Rabīᶜ am!

(53/8) Ḫaṭıñız ṭapşırıldı. Birüv vaᶜ desénė bélüp bik maḫzūn buldım. Lekin söykeném bérde (53/9) ḫafālanma, niçék bulsa da min bu éşné bétérérge ṭırışaçaḳmın. Ḫaṭıñızdaġı "Ḫoş (53/10) şav bul, bézge mondan arı dünyāda rāḥat bulmas!" digen süzéñden bik (53/11) şiklendém. Alay bolay éş bulur dip bélüp bér-bér éş ḳıla kürme! Min niçék (53/12) bulsa da bu éşné buldırmamın. Eger de miném uylaġan çārem bulmıy ḳalup kiyev kére (53/13) başlasa işékné biklep şaḳlanursın! Éş ul derecege yitse minde sinéñ (53/14) yardeméñge yitéşürmén. Kiyev kére başlaġançı min uylaġan éş bulmasa üzém (53/15) barup yitüp niçék bulsa da siné ḳotuldırırmın. Fātiḥ." Ḳalġan iké ḫaṭnıñ bérsé (53/16) Ḥüseyin Abzıyġa idé, bérsé kémge ikené maᶜ lūm tügél idé.

VI

(53/17) – Ḫālidge birüv vaᶜ desénden bér kön şoñra –

(53/18) Bu kön kéşége fāş itmey géne Rabīᶜ aġa nikāḥ bulup kiçke kiyev kéresé bulġanġa Ḥüseyin **(53/19)** Baylar yorṭı éçénde şav-şuv östénden géne ḳaraġanda gūyā şādlıḳ idé. Bīçāre Rabīᶜ a **(53/20)** bér bülmege yeşéréldé. Moña da sebeb ᶜ aḳllı cavçı buldı. Mondayun vaḳtda ḳotırtuvçılar **(53/21)** küp bula iméş. Şuña küre ḳız yanına kéşé kértérge yaramıy iméş. Rabīᶜ a bīçārenéñ yalġız **(53/22)** bér bülmede yıġlavdan başḳa şöġılé yuḳ idé. Kére çıġa yörüp raḥīmlé Laṭīfe Abıṣṭay **(53/23)** ḳızınıñ bu ḥāléné iᶜ tibārġa aldı. Rabīᶜ anıñ yatup yıġlaġanlarını kürüp cavçıġa:

(54/1) – Ay hay Māhrūy Abıṣṭay! Bu éş ḫayrlı bulurmıken? Niḳāḥda bulup tiken bétüvé ni **(54/2)** indé! Ḳız bik cılıy, digeç:

(54/3) – Yeş ḳızġa cılamıy kitüv üzé kiléşmiy. Laṭīfe min bik küp ṭuylar, **(54/4)** nikāḥlar kürdüm. İnṣāflı ḳız cılamıy kitmes. Ḳartḳa birüv ilde yuḳ éş tügél elé. **(54/5)** Buḫārā, Taşkend Sartlarına da ḳız bireler. Téléné bélmegen, ᶜ ādeténé ögrenmegen bér pıçraḳ **(54/6)** Sart bélen de ᶜ ömr iteler. Ḫālid Sart tügél elé, ḳartlıḳı da çamasız tügél. Ükénérlék **(54/7)** éş yuḳ Laṭīfe, cılasa cılar. Ḥāẓır cılasa kiyevge barġaç köler. Béznéñ enkey eyte **(54/8)** torġan idé: "Kiyev kéresé kön yıġlav kileçekdegé muḥabbet ᶜ alāmeté." dip. **(54/9)** Bérde borçılma, inşāᵓ -Allāh Ḫayrlı bulur." dip osta cavçı Laṭīfené tīz tuḳtatdı.

(54/10) Kiyev kérérge bérniçe sāᶜ atden arı ḳalmaġandır. Aġızġı éçénde Fātiḥnéñ Ḥüseyin **(54/11)** Abzıyġa yazġan ḫaṭı Laṭīfe Abıṣṭay ḳulına iréşdé. Şoñġa ḳalġan ḳaluvını her ne **(54/12)** ise Laṭife Abıṣṭay, Ḥüseyinné bér bülmege çaḳırup kémden kilgenéné söylep **(54/13)** ḫaṭnı Ḥüseyinge birdé. Ḥüseyin ḫaṭnı ozaḳ ṭanıy torġan idé. Şunıñ öçün Laṭīfe **(54/14)** Abıṣṭayġa uḳırġa kuşdı:

(54/15) "Ḥürmetlü Ḥüseyin Abzıy, mihr-bānlu Laṭīfe Abıṣṭay!

(54/16) ᶜ Afv idéñéz! Ḳızıñız Rabīᶜ a ile yıldan artıḳ münāsebetéméz bulup aramızda bérbéréméznéké **(54/17)** bulurġa vaᶜ deleréméz de bardır."

(54/18) Laṭīfe: – Siña'ytem ḫarāb buldıḳ!

(54/19) Ḥüseyin: – Ni télerséñ?

(54/20) Laṭīfe: – Añlamıysıñmı yuḳsa? Rabīᶜ anı ḫarāb itkenméz!

(54/21) Ḥüseyin: – Küp söyleşme, bétérdéñmé uḳup?

(54/22) Laṭīfe (Uḳıy) : "Bér kéşénéñ vaᶜ de ve ᶜ aḳdlé söygené ul kéşénéñ etkeséne şerīᶜ atımızda **(54/23)** dürüst tügéldér, yaᶜ nī Rabīᶜ a miném ᶜ aḳdlé zevcem

bulġanġa etkeyge aṣlā dürüst (54/24) bulmıydır. Şunıñ öçün tīzden etkeyge bu tuġrını bélgértéñéz! Yuḳsa ḳızıñızını (54/25) ḫarāb itken, östéne günāhlı hem bulasız. Fātiḥ Altunbayof.”

(55/1) Ḥüseyin: – Āḫ oyatsız, şıpırt ḳına éçénden ṭınup ḳalmasdan, oyalmıyça (55/2) ḫaṭ yaza taġı, müne cünséz!

(55/3) Laṭīfe: – Yaḫşılap añla! Nik anı ġayépliyséñ? Rabīᶜa etkeyge ḥarām (55/4) digen labaṣa. Anı nik yeşérüp ḳalsun? Ḥarām bula ṭorup birér (55/5) idéñmé elle?

(55/6) Ḥüseyin: – Ni éşlep ḥarām bulsun? Yuḳ süz! Yuḳ süz! Ay oyatsız! (55/7) Min siné atañ üzémézném̀é bulup bétse niçék iterge bélürmén (55/7);

(55/8) Laṭīfe: –Siña’ytem, nik açuvlanasıñ? Yaratışḳanlarına ışanmıysıñmı?

(55/9) Ḥüseyin: – Yaratışsalar bér oyat. Oyalmayınça ul éşné bélgértüv ikénçé (55/10) oyat! Nāmūssız iken!

(55/11) Laṭīfe (Yıġlap): – Niçék bérde bélénmegen ṣoñ. Şul Fātiḥné uġılım kébi (55/12) kürép yarata idém. Naṣīb géne bulmaġan iken! Nikāḥ buldı şul indé. Ay ᶜazīz (55/13) balam! Şundayun matur bér yégétke barırġa uylap yörgende béz siné cebrledékmé ni? (55/14) Siña’ytem, zinḥār elé kiyev kérmegen, éşéméz ḫalḳġa da meşhūr bulmaġan, ḫaṭ (55/15) yiberüp Ḫālid Aġayġa bélgértsek niçék bulur iken?!

(55/16) Ḥüseyin: – Müne süz! Cılama da cılavıñnı da ḳızġanmıym, sin başdan-uḳ bu éşke (55/17) kiré kilüp bardıñ! Bétsün! Eytme şul süzné! Bér malay süzéne ḳarap Ḫālid (55/18) Aġayġa ḳız birüvden ḳalası iméş!

(55/19) Laṭīfe: – Atası nik şul ḳadar…

(55/20) Ḥüseyin: – Söyleme! Bétsün!

(55/21) Kiyevnéñ kilür sāᶜatleré yitdé. Ḳapḳa töbéne köterge kéşéler hem ḳuyıldı. (55/22) Rabīᶜanı köçlep kiyündérüp kiyev kéresé bülmege capdılar. (56/1) Bérvaḳt “Kiyev kildé!” digen ḫaber buldı. (56/2) Kilüp de yitdé bér ḳart! (56/3) ᶜAcāᵓib! Kiyev kötüvçéler çalmasız ḳart köteler idé. Kilgen ḳart (56/4) çamalı tösé de Ḫālid Aġayġa oḫşamıy. Kém béle, belki kiyev bulġaç üzgergendér. (56/5) Ḳıznıñ işékéné açmaḳçı buldılar. Biklé. Döbérdetdéler, fāᵓideséz. (56/6) Kilgen ḳart ḳız bülmeséné ṣoramıy, Ḥüseyin Aġaynıñ üzéné ṣorıy. Bu da ᶜaceb! (56/7) Aḥirénde béléndé. Ḳaranġılıḳ cefāsı iken. Kilgen kéşé kiyev tügél (56/8) Ḫaẓret iméş. Ḥüseyin çıḳdı. (56/9) Ḥüseyin çıġuvına, yene bér ḳart çabup kilüp kérdé! (56/10) Ḫayr

busınıñ kiyev bulurlığı da bar idé. Saçını apaq itüp kiptértken, mıyığını (56/11) cép kébi itüp iké yaqlap néçkertken. Qamçat bürékné qıyıqlap başqa ölken (56/12) kiñ caqaları çıqğan idé. Bu Ğalid Aġay idé. (56/13) Ḥüseyin, Ḥazret, Ğalid Aġay işék aldında bérge cıyuldılar. (56/14) Ḥazret, Ḥüseyin Aġayġa qarap: "Ğalidge kiyev bulup kérgençé eytesé süzém (56/15) bar. Sin bézné bér avlaq yirge alup kérsene." didé. (56/16) Bülmege kérdéler. İşék biklendé:

(56/17) Ḥazret: – Ğālid, Ḥüseyin! Miné de tıñlap torıñız. Min sézge bér nerse uqıymın, (56/18) dip késesénden bér yazuv çığarup uqıy başladı:

(56/18) "Faẓīletlü üstādım!

(56/19) Séznéñ kébi ādemlerge ḫaṭ yazmaq ne derece edebsézlék idégéné bélsem de (56/20) yazaçaq mesʾelem bik mühim (kireklé) bulġanġa sükūt itüp qaluv mümkin bulmadı. (56/21) Bu ḫaṭnı yazmasam bérniçe késé ʿömrge vīrān bulaçaq ve niçe késé günāhlı (56/22) bulaçaqġa küre münāsebetsézlék bulsa da yazarġa cesāret itdém. ʿAfv buyurıñız! (56/23) Bu könlerde cenābıñıznıñ dimlevé buyınça etkeméz alaçaq qız Rabīʿa miném ʿaqdlé (56/24) zevcemdér. Bér ādemnéñ zevcesénė başqaġa birérge hīçkémnéñ iḫtiyārı yuqdır. (56/25) Şerīʿatımızda qıznıñ rıẓāsı uluġ şarṭ bulup da nikāḥ vaqtında atalar (57/1) ṭarafından qızdan nik şoralmıy iken? (57/2) Alma kébi yeş qızlarnı dünyāda bér qat tuzdırup[36] bétérgen qartlarġa cebrlep birérge (57/3) şerīʿatımız quşamıken? (57/4) Üstādım bu mesʾele küpden qaralup ḫal idélüp béterge tiyüş idé. (57/5) Niçe niçe qızlar meymūn kébi qartlarġa kitüp dünyāda ʿāʾile saʿādeté, zevc muḥabbeté digen (57/6) nerselernéñ ne ikenéné de bélmeyénçe qaldılar. (57/7) Bīçāre Rābīʿanı da etkeynéñ devleténe qızığup Ḥüseyin Aġay vīrān itmek éstiy. (57/8) Éş üténemén, üstādım, bu ḫaṭnı alġaç da bu mesʾelené niçék bulsa da bétérérge (57/9) ésteseñéz zevcem oldığını iṣbātqa ʿaqdémézde bulġan şāhidleréméz de ḫāẓırdır. (57/10) Rabīʿa miném zevce bulġaç etkeyge hīç dürüst bulmasqa kirekdér. Séz şerīʿatnı (57/11) minden aʿlemséz. Fātiḥ bin Ğālid Altunbayof."

(57/12) Müne Fātiḥnéñ öçünçé ḫaṭnı şuşı iken. Ḥazret ḫaṭnı uqup bétérgeç (57/13) Ğālid ile Ḥüseyinge qarap:

[36] Matbu metinde: تورورب (tururıp)

(57/14) – Añladıñızmı Ḫālid Aġay? Bu uġılnıñ Fātiḥnéñ ḫatı. Éş apaçıḳ bélénsün (57/15) dip üzéñézge uḳuvnı maṣlaḥat kürdém. Müne Ḥüseyin Aġay ḳızı Rabīᶜa ile iké (57/16) aralarında muḥabbet bulġan bulmaḳ bulsa kirek, didé.

(57/17) Ḥüseyin: – Ḥaẓret yuḳ ol!

(57/18) Ḥaẓret: – Tuḳta, min söylep bétérgençé köt! Fātiḥ, Rabīᶜ anı zevcem, minéké, digen. (57/19) İké aramızda īcāb ḳabūl ᶜaḳd buldı, şāhidleréméz hem bar, digen. (57/20) Alay bulsa Rabīᶜa Fātiḥnéñ şerᶜī zevcesé yaᶜnī ḫelāl cemāᶜaté buladır. (57/21) Ḫālid Aġayġa āṣlā dürüst bulmıydır. (58/1) Müne «Muḥtaṣaru'l-veḳāye»de ᶜibāresé şuşı revişçe: (58/2) « …….. …… (58/3) …… » eyü, müne! Bézge kireklésé (58/4) şu āḫirdaġı (……....) digen süz yaᶜnī atasınıñ babasınıñ (58/5) zevcesé yaᶜnī ḫatunı ni ḳadar yuġarı kitse de yeki uġılınıñ (58/6) uġıllarınıñ zevcesé yaᶜnī ḫatunı ne ḳadar tüben kitse de ir kéşége nikāḫlanırġa (58/7) dürüst bulmıydır, digen süz buladır. Ḫoş indé kilüp (58/8) Fātiḥ, Ḫālidnéñ uġılı bulġaç anıñ ……. buladır. Rabīᶜa, Fātiḥnéñ ḫatunı bulġaç (58/9) Ḫālid Aġayġa Rabīᶜa zevce ……. yaᶜnī uġılınıñ ḫatunı buladır da eyü aṣlā (58/10) dürüst bulmıydır, añladıñızmı? Uf! Müne sézge apaçıḳ mesᵓeleséné eytüp birdém.

(58/11) Ḫālid başını tüben iyüp bik küñélsézlenüp: "Ay Allāh! Ha ha!" dip tik uṭıra.

(58/12) Ḥüseyin: – Ḥaẓret yuḳ süz ul, yuḳ süz! Min üz ḳızımnı üzém bélemén. (58/13) Nindiy şāhid bulsun da nindiy ᶜakd bulsun, bar da yalġan! Ḳızım da anday (58/14) éş yuḳ. Ḥaẓret, şul malay süzéne ḳarap éşné boza kürmesene indé!

(58/15) Ḥaẓret: – Yuḳ, Ḥüseyin bu éş bulġan bulurġa tiyüş. Min ḳızıñızını da bik yıġlıy (58/16) dip işétdém. ᶜAkidleré, şāhidleré belki yuḳdır da alay bulsa da ḳız ile yégétnéñ (58/17) küréşken, ulṭırışḳan buluvında şek yuḳ. Küréşken bulġaç bar da bér Ḫālidke yeneden başḳa (58/18) törlé ḥarām buladır. Éşné ḫorlıḳġa ḳaldıruvda fāᵓide yuḳ. Kirek bulsa şāhidlerné de (58/19) tabarmın, digen. Lekin alay ḫāṣiyyetsézlenüvde[37] maᶜnā yuḳ!

(58/20) Bu süzlerné işétkeç Ḥüseyin Aġay işékné nıḳlapraḳ cabup Ḥaẓretke aḳtuḳ süzéné (58/21) eytdé:

[37] Matbu metinde: خاصيتسزله نوده (ḫāṣīyyetsézlenüvde)

(58/22) – Ḥaẓret bulġan éş bulsun la! Ṣadaḳasından éş ḳalmas idé. (58/23) Şerīᶜ at üz ḳulıñızda zinḥār bér cayun ṭapsañız la! dip ḳaradı.

(58/24) Ḥaẓret: – Ay Ḥüseyin! Sin nādānlıḳıñġa barasıñ! Yaramaġaç (58/25) yaramıy indé, sinéñ az-maz ṣadaḳañ ile kéşé şerīᶜ at alışdıramıy ṣoñ!

(59/1) Ḫālid: – Yuḳ indé Ḥüseyin bu éş bulmadı. Bu éş miném ḫorlıḳġa ḳalasımġa ġına (59/2) bulġan éş iken!

(59/3) Ḥaẓret: – İndé elé elle ni bulmaġan. Elé yaḫşı kilüp ölgérdém. Günāh şomlığı (59/4) üstādbike éş bozılmasun, dip ḫaṭnı birmiy torġan. Séz bolay itéñéz indé elé, bu (59/5) mesᶜ ele ḫalḳ arasına çıḳmaġandır. Bu éş tīzden yeşértün bulġan éş. Niḳāḥ mecliséñézde (59/6) yat kéşé yuḳ idé. Min ḫāẓır Ḫālidden ḳızını ayırıym, Fātiḥnéñ zevcesé (59/7) bulġan bulsa niḳāḥ vaḳtda bulmaġan buladır. Alay bulsa da ayırıyḳ. İrtege (59/8) ye bérséköngemé yaḫşılap ṭuy yaṣap Rabīᶜ anı Fātiḥġa nikāḥlıyḳ? Ḫalḳ éşnéñ niçék (59/9) bulġanını sizmiy de ḳalur.

(59/10) Ḫalid: – Ḥaẓret min ni itürge de bélmiym.

(59/11) Ḥüseyin: – Bu éş bulmıy torġan bulġaç bik yaḫşı bulur idé. Ḳız balanı (59/12) bar da bér ṭapşırası, Ḫālid Abzıy şulay eytiyk le, alaysa.

(59/13) Ḥaẓret: – Ḫālid sin bélmegeç kém bélür? Uġılıñnı öylendérüv östelékge farẓ! (59/14) Öylendér, öylendér! Şuşı Rabīᶜ anı söygenéné alup bir! Bu éş öçün bérde (59/15) açuvlanma. Eyü bu yeşlék belāsı. Müne Ḥüseyin, tīz tīzden kiñeşéñéz de (59/16) tögelleñéz! Bu köyé ḳalsañız ḫalḳġa bigrek kölké (59/17) bulursız. Fātiḥġa alup birseñéz, ḫalḳ bu köngé yörüvlerné īcāb ḳabūl meclis (59/18) dip kéne bélür de ḳalur. Müne min ayırıym da kitiym, Ḫālid séz de ḳaytıñız. Bu könge yoḳlap (59/19) ḳarıyḳ elé, irtege taġı küréşérméz. Şuşı éşlerden ṣoñ Rabīᶜ anı Ḫālidden (59/20) ayırġaç kiyev bulup kilgen Ḫālid Aġay, kiyevné kértmeske kilgen Ḥaẓret her (59/21) ikésé ḳaytup kitdéler. Ḫaṭarsız, ḫavfsız bīçāre Rabīᶜ a kotıldı.

VII

(59/22) Haẓretnéñ her iké yaḳtı dimlevé, naṣīḥatlep yörüvé arḳasında şul aṭna (59/23) éçénde bik zūr ṭuy yaṣalup Rabīᶜ a Fātiḥġa niḳāḥlandı. Ḫālid Aġay (60/1) ne ḳadar rāẓī bulası kilmese de yazmışḳa ḳarşı kile almadı. Nihāyet, iké ādem ḳulı (60/2) tiymegen yeş çeçek kébi pāk balalar bérbéréne ḳavışdılar, murādlarına iréşdéler. Zifāf (60/3) kiçeséndegé şādlıḳlar, ḳuvanıç söyénéçlerge çik yuḳ idé. Her ikésé Ḫudāġa ni (60/4) revişçe şükr ite bélüvden ᶜ āciz idéler. Rabīᶜ anıñ éş āḫir çikge

yitüp de Fātiḥnéñ tedbīr (60/5) ṭabup éşné bétérüvéne ᶜacebsénüp ḳuvanıp Fātiḥġa itken teşekkürler, raḥmetler, būseler çikséz (60/6) idé. Fātiḥden āḫir ḫaṭ kilgeç ne derece ḳuvanġanını, işékné biklep Ḫudādın niçék (60/7) bulsa da bu belādan ḳotılurġa şoraġanını, işék arḳılı Ḫālid kitkenéné anasından (60/8) taᶜ yīn şorap bélmiy işékné açmaġanlarını herbéréné Rabīᶜa Fātiḥġa söyledé. Ḳuvanışdılar, (60/9) söyénéşdéler. ᶜÖmr buyına bik şadıḳ bik muḥabbetlé zevc ve zevce bulaçaḳlarına méñ (60/10) törlé vaᶜdeler ḳuyışdılar. Élékké zifāf kiçeleré kiçdé. Fātiḥ her kön zevce (60/11) maḥbūbesé yanına yöriy idé, aralarındaġı muḥabbet, rābıṭa könden kön artmaḳda (60/12) idé. Uġılına yaḫşı, inşāflı ḳız buluvından Ḫalīme Abışṭay, ḳızınıñ Fātiḥ kébi bér (60/13) ᶜāḳil yégétge kitüvéne Laṭīfe Abışṭay herbéré şād idéler. İndé Ḫüseyin Abzıy da (60/14) bu éşden bik memnun idé. Ḫālid Aġay ḳart kéşé bulup bérniçe yıllardan barça mālı (60/15) Hādiye ile Fātiḥġa ḳalaçaḳını, nindeyün bay bér kiyevé bulaçaġını uylap Fātiḥ yeşrek de (60/16) bulġanġa Ḫālidden de artuġraḳ fāᵒide itüv mümkin bulġanlarını añlap bik (60/17) şādlanġan idé. Rabīᶜa ile Fātiḥnéñ parlanuvından ḳuvanmaġan barı Ḫālid Aġay idé. (60/18) Ṣaḳal, mıyıḳ tözetüp büréklеréné ḳınġıraytup kiyev bulup barıp da ḳız yanına kére almayınça (60/19) ḳaytuvına ḫorlanġanı küñélénden kitmegen idé. Çünki ni ḳadar ḫalḳġa fāş bulmadı (60/20) diseñ de Rabīᶜanı başda Ḫālid ala başlap da şoñra Fātiḥġa ṭuy yaşalġanını (60/21) bélgen kéşéler de bar idé.

(60/22) Fātiḥ ḳız ḳatına her kön yörémekde idé. Fātiḥnéñ kiyénüp kitüvleré, şādlanup (60/23) ḳaytuvları herbéré Ḫālid Aġayġa üzéné masḫara iter öçün anıñ açuvı kilsün (61/1) öçün yörégen kébi küréne idé. Şunıñ öçün Ḫālid Aġay uġılına hīç (61/2) sebebséz könden kön düşmānlanmaḳda idé. Ḫālid Aġay yeş ḫatun ala başlaġançı (61/3) açuvçan, borçuvlı kéşé tügél idé. Ammā şul öylene başlaġandan şoñ ḫulḳı (61/4) bötünley bozıldı. Bar éşé açuvlanıp şuḳranup yörüv bula başladı. (61/5) Ḫidmetçéleréné hīç ġayépséz açuvlanuv, yort cemāᶜatleréné hīç sebebséz orışuv, tirgev (61/6) ᶜādeté bulup kitdé. Yort éçénde bigrek açuvlanġan kéşésé Fātiḥ idé. (61/7) Ul bīçārené şul ḳadar tıġız tota başladı ki ḫattā gazéte ḳararġa da ruḫṣat (61/8) bétdé. Kitāb uḳıġanını kürse buran çıġara idé. Bīçāre Fātiḥ bu ḳadar açuvġa, (61/9) düşmen totuvġa hīç sebeb ṭaba almıy idé. Küp uylaġaç yeş vaḳtda etkeséne (61/10) yaḫşı terbiye kürsetmegen öçün babasına bik üpkelé idé. Aḳrunlap (61/11) bīçāre Fātiḥġa üz atasınıñ yorṭı nūrsız kürénüp iḫtiyārsız üzé (61/12) tuvġan yorṭda

torası kilmiy başlağan idé. Çünki Ḫālid Abzıynıñ borçuvı (61/13) çikséz idé. Belā östéne bela! Bér kön Ḫālid Aġay, Fātiḥné açuvlanup açuvlanup (61/14) sevde defterleréné tikşérüp uṭırġanda poçtalyun şūretlé Niva gazéténé (61/15) kitérüp ṭaşlamasunmı! Fātiḥ şul vaḳt (hīç ġayébé bulmasa bile) yirge kérérge (61/16) rāẓī bulur idé. Ḫālid Aġayġa, éçénde şaḳladığı açuvnı düşmānlıḳnı (61/17) çığarırġa cay çıḳdı. Gazéte almaḳ ul ḳadar ẓararlı bér éş ikenéné bélmegen (61/18) poçtalyun nāḥaḳdan şul ḳadar sügéldé ki yaḫşı çığup ḳotıldı. Bérniçe (61/19) yozrıḳ da kütereçek idé. Bik açuvlanup ḥattā ḳullarını küterüp: (61/20) "……...……. …….. (61/21) ……..." dip Rusnıñ artından ḳıçḳırup ḳaldı. Bu yortḳa gazéte (61/22) [Bu Rusça süzlerném̃ maᶜnāsı: "Niçün mondıy gazét kitéreséñ? Miném uġılım Rus tügél labaşa! (61/23) Mondıy resimlé gezitné Ruslarġa ilt!" digengerek tuġrı kiledér.] (62/1) kértüvénden şul ḳadar éşler çığası ḫāṭırına da kilmegen Rus çığup ḳotılġanına (62/2) ḳuvanġandır. Belki mondın arı ḳartraḳ Müselmān bulġan yortḳa gazéte (62/3) kértérge şiklengendér de Rus ḳotıldı ammā Fātiḥ bīçāre bik aġır bér ḥālde idé. (62/4) Éşlegen ġayépné, ḳabāḥatné inkār itmek, ṭañmaḳ mümkin tügél idé. Bérniçe könler (62/5) ul şūretlé Niva gazétesséné alası kilüp 8 şum yiberüvé ḥaḳ idé. (62/6) Ḫālid Aġay bu éş öçün uġılı Fātiḥné éstedégé ḳadarı sükdé, télegen ḳadar (62/7) ᶜārladı. Ḫorlandıra torġan süzlerném̃ hīçbéré ḳalmadı. Keyféné yiberüp (62/8) ḳüñélden kitmiy torġan yemséz süzler bar da eytüldé. Çitden ṭıñlağan kéşéler bu (62/9) ḳadar sügüv, bu derece orışuvnı hīçbér ᶜilm artdırmaḳ öçün gazéte alġanġa da (62/10) dip bélmes idé. Açuvlanġandağı süzleré fuḫşḫāneler de bérniçe méñ şumlar (62/11) isrāf itken uġılını süge torġan süzler idé. Hay bīçāre Fātiḥ!... (62/12) Elé carıy cuvanıçı sevgilü Rabīᶜası bar idé, yuḳsa bīçāreġa dünyā bigrek (62/13) keyfséz bulur idé. Ḫālid Aġaynıñ bu orışuvı gazéte öçün bulsa da aṣl (62/14) açuvınıñ sebebé Fātiḥnéñ öylenüvé, Rabīᶜanı aluvı idé. Gazéte açuvnı alurġa (62/15) bér baḥāne géne idé. Ḫālid Aġaynıñ küpdenden éçénde totḳan düşmānlığınıñ gazéte (62/16) mesᵓeleséndén şoñ oçıy çıḳdı. Gazéte vaḳᶜasından bér kön şoñra östéndegé (62/17) kiyémleré ile Fātiḥḳa ata yortından çığarġa emr buldı. Tuvġan yorṭda torırġa ruḫṣat (62/18) bétdé. Ḥalīme Abıştaynıñ calınuvı da fāᶜide birmedé. Ẓāten Ḫālid Aġaynıñ (62/19) ḥāẓırdagé muᶜāmelesé Ḥalīme Abıştay ilen de bik şuvıḳ idé. Ḫālid Aġay (62/20) maᶜlūm vaḳᶜadan şoñ bötünley üzgergen idé. Süzénde, ḳılanışında ḥattā

(62/21) yözénde de bér üzgerlék küréne idé. (62/22) Fātiḥ bīçāre késesénde bulġan bérniçe ṣumlar ile tuvġan yortdan çıġup kitdé! (62/23) Bīçārenéñ ul könleré aġır idé!

(63/1) Ammā anıñ kébi yégétlék pādşāhsı yeşlék ürneké bér yégét ḫarāb bulurmı? Hīç!...

(63/2) Fātiḥnéñ etkesé yorṭından çıġup bérniçe kön torġan iñ bérénçé şöġılé (63/3) enkesé Ḥalīme Abıṣṭayġa babasından ḳalġan yorṭda ṭorırġa, bankada anası (63/4) isméndeké aḳçanı alup éş ḳıla başlarġa éş yörétür buldı. Ḥalīme Abıṣṭaynıñ (63/5) etkesénden ḳalġan yorṭı, Ḫālid ṣumasına ḳuşıluvdan ḳalġan altı méñ ṣum (63/6) aḳçası üz isménden çıḳmaġanlar idé. (63/7) Bu māllarda Ḫālid Aġaynıñ daḫlé bulmayup herbéré Ḥalīme Abıṣṭay iḫtiyārında (63/8) idé. Fātiḥ ḳulına kérüv öçün anıñ uġılına birér géne rāẓī buluvı yite idé.

(63/9) Fātiḥ enkeséne bu caylarnı añlatḳaç Ḥalīme Abıṣṭay ᶜazīz uġılını bér (63/10) éşséz aḳçasız uramda ḳaldırup vīrān itesé kilmedé. (63/11) Şefḳatlé ana üz ḳulı ile ᶜazīz balasını niçék helāk itesé kilsün? Fātiḥnéñ (63/12) niçék bulsa da bér kéşé bulup éş ḳıla başlavını téliy idé. Uġılınıñ éşséz (63/13) ḳalup bozılup kitmek iḫtimālénden kurḳa idé. Bu tuġrıda ḫatun bulsa da (63/14) fehmé Ḫālid Aġaydan artuḳraḳ idé. Şuñar küre iré Ḫālid açuvlanaçaḳından da (63/15) ḳurıḳmayınça yorṭnıñ hem aḳçanıñ uġılına buluvına ḳuvanup rāẓī buldı. (63/16) Bu ḳadar aḳça uġılı ḳulına ḳalup ḳızı Hādiyeñéñ mālsız ḳaluv ḫavfı da yuḳ idé. (63/17) Çünki Hādiyege Ḫālidden ḳalaçaḳ māl da yiterlék idé. Bér kön Fātiḥ bérniçe (63/18) yıllar ḳuzġalmıy Ḥalīme Abıṣṭaynıñ ṣandūḳında yatḳan yortnıñ hem aḳçanıñ (63/19) senedleréné alup anası ile natariyusġa barup yorṭnı hem 6 méñ aḳçanı (63/20) Fātiḥ isméne küçértdéler. (63/21) Bulġanlıġı arḳasında Fātiḥ herbéréné éretledé, éstegenéné buldırdı. Tiyüşlé (63/22) urınlarġa zayavliniyeler birüp un un biş kön ütkençé altı méñ ṣum (63/23) aḳçanı ḳulına alup anası yorṭına kérüp ṭora da başladı.

(64/1) Fātiḥ anası yorṭına kérüp aldığı aḳça ile üzéne küre éş ḳıla başlaġaç da (64/2) hemān her kön kiç Rabīᶜa yanına bara idé. Üz ḫālénden üzé bik memnūn idé. Atası (64/3) yorṭından çıḳġanġa ḳayġıruv ḳayda? Belki söyéne idé. Çünki öylengenden ṣoñ (64/4) bulġan etkesénén yemséz muᶜāmeleleré, küñélséz ḳılanışları, bér tuḳtavsız ḳahrlevleré (64/5) bīçārené tuydırġan idé.

(64/6) Ḫālid Aġay, Fātiḥnéñ bolay üz aldına éş ḳıla başlavına bik éçé poşdı. (64/7) Bérden uġılınıñ ᶜaẕāblanup yörmevéne, kilüp kérérge calınmavına, ikénçéden

(64/8) Fātiḥ çıḳġandan ṣoñ sevde éşlerénéñ tertībé bozılġanġa bik ḳayġırdı. Ḥalīme (64/9) Abıṣṭayġa: “Fātiḥné dimle, kilüp calınsun, kértérmén!” dise de fāʾide yuḳ idé. (64/10) Çünki Ḥalīme Abıṣṭay uġılı kérem, dise de kérmeske dimleyeçek idé. Uġılınıñ (64/11) buña ḳadar orış astında çıdap torġanını da bik ḳızġana idé. Yortda Fātiḥ (64/12) bulmaġandan ṣoñ Ḫālid Aġaynıñ açuvını ala torġan kéşésé Ḥalīme Abıṣṭay (64/13) bulup ḳaldı. Çünki yorṭnı hem aḳçanı kiñeşmiy uġılına birgenéne bik açuvlana (64/14) idé. Herbér nāçār éşné Ḥalīmeden kürgen kébi herbéré öçün anı (64/15) açuvlana idé. Fātiḥnéñ kérérge kilüp calınmavını, kéresé kilmevéné, (64/16) herbéréné Ḥalīmeden dip uylap anıñ öçün de anı şélteliy idé.

(64/17) Çünki Ḥalīme Abıṣṭaynıñ Fātiḥġa barup yörüvéne de éçé poşa, könliy (64/18) idé. Bérvaḳt Ḥalīme Abıṣṭayġa Fātiḥġa barup yörérge de ruḥṣat bétdé! (64/19) Raḥīmlé ana ʿazīz balasına barmıy anıñ ḥāléné bélmiy niçék tüzsün? Könlerde bér kön (64/20) Ḥalīme uġılını bik küresé kilüp ḥāléné ṣoraştırası kilüp Ḫālid öyde (64/21) yuḳ da Fātiḥġa barġan idé. Ruḥṣat bulmay ṭorup baruvına Ḥalīme Abıṣṭay (64/22) āḥirden ükéndé, ammā éş ütdé. Ḫālid Aġay yırtḳıç ḥayvān kébi bulup Ḥalīmege (64/23) açuvlandı, tirgedé, ḥattā (ʿömrde bulmaġan éş) bérniçe yozrıḳ da élekdé! Hay (64/24) bīçāre, Ḫālid Abzıy bozıldı! Açuvı ile: “Béléştérmey taġı da Fātiḥġa barası (65/1) bulsañ minden ṭalāḳ!” dip ıçḳındıra ḳuydı. Bu ṭalāḳ digen süzé (65/2) Ḥalīme Abıṣṭayġa bik aġır bulur dip uylaġan idé.

(65/3) Ḳayda ul bu süz Ḥalīme Abıṣṭayġa aġır ṭoyıluv? Ḥattā ṭalāḳ digen süzné işétkeç (65/4) şādlanġan kébi buldı. Çünki ḳart kön de yeşden söygen irénden bu ḳadar ḫorlavlar (65/5) kürérge taḥammülé ḳalmaġan idé. İrtegésün Ḫālid öyde yuḳ bér vaḳtda Ḥalīme Abıṣṭay (65/6) uġılı Fātiḥḳa küçmesünmé? Ḫālid Aġay bérsékönde[38] béléşdérmey avızından (65/7) ıçḳındırġan bu süznéñ āḫiré nige barġanını bélüp ükéndé! Fāʾideséz. Ḫālid Abzıy (65/8) nikāḥ yanġartaçaḳ buldı ammā Ḥalīme Abıṣṭay künmedé. Ḥaẓret dimlep ḳaradı, (65/9) fāʾide bulmadı. Çünki Ḥalīme Abıṣṭay yanġadan kilse de Ḫālidnéñ iské burıçları, (65/10) sebebséz ḳahrlevleré tuḳtamayacaġını béle idé. Ḫālid Aġay da Ḥalīmenéñ rıẓā (65/11) bulmaġanını bélgeç bik yalınası kilmedé.

(65/12) Şul könden başlap ḳırıḳ yıldan artıḳ cemāʿat ile ṭorup ögrengen (65/13) Ḫālid Abzıyġa yalġız kön iterge ṭuġrı kilgen idé. Ḳart bér ādemge zūr yort

[38] Matbu metinde: برسیکونتده (bérsékönetde)

(65/14) éçénde cemāᶜ atséz kön itüv asat bér éş tügél. Bīçāre Ḫālid Aġaynıñ bu ḥālé ḳızġanıç (65/15) idé. İké ḫatun ile ḳılanup irkelenüp ᶜ ömr iterge farẓ ḳılup (65/16) yörgende bér ḫatundan da maḥrūm ḳalmaḳ ḥattā uġılından da yazmaḳ bik aġır ṭoyılġan idé. (65/17) Ḥālid Abzıy başdaraḳ sır birmeske ṭırışup yördé. Ni ḳadar ḥālé çitün bulsa da (65/18) uġılına ḳaytup kérérge emr itmedé, cemāᶜ aténe yanġadan niḳāḥ ile kilüvné yaḫşılap (65/19) itdérmedé. Niçe vaḳtlar şulay kiçdé. Ni ḳadar sizdérmeske ṭırışsa da (65/20) bu yalġızlıḳdan Ḫalid Aġaynıñ éçé bik poşa, cānı borçıla idé. Hervaḳt uylavçan, (65/21) sızġıruvçan bulup kitken idé. Öylenürge yörégen vaḳtḳa ḳaraġanda bik (66/1) küp cabıḳġan da idé. Bérniçe vaḳtlardan ṣoñ ᶜ aḳllı Fātiḥ etkesénéñ ḥālé (66/2) aġır bulaçaġını bélüp ᶜ azīz etkesné ḳızġanup üzé hīç ḳaytup kéresé (66/3) kilmese de üzéné yortḳa kértérge üténüp anasını yanġadan alurġa dimlep enkesné (66/4) kündérérge vaᶜ de ḳuyup ozun bér ḫaṭ yazup ḳaradı. Ḫālid Aġay (66/5) künmedé: (66/6) “Kéşé bér nersege açuvı kilüp yeki üpkelep ḫulḳı bozıldımı kéçkéne géne üç (66/7) almaḳ yeki açuvı kilgen ādemné ükéndérmek öçün üzéne ṭav ḳadar ẓararlar kile (66/8) torġan éşlerné éşlep ṭaşlıy da üzénéñ ḳılġanına hīç ükénmiydér.” Ḫālid Aġaynıñ da (66/9) éçénden ḥāléne çıdıy almayınça uġılına ḳaytup kérérge, cemāᶜ aténe niḳāḥlanurġa, (66/10) üténürge uylap yörgen vaḳtda yomşaḳ küñéllé uġılınıñ atasına üténürge (66/11) urın ḳaldırmıy yazġan üténüvleréné ḳabul itmeyénçe kérlenüvé bu ḳabīldendér.

(66/12) Ḫālid Aġay, Fātiḥden ḫaṭ alġaç béraz keyflenüp kitüp: “Müne şulay (66/13) calınursıñ! Alaymı, kön itüp bulmıymı!” falān dip yörédé. Fātiḥ élékké ḫaṭnı (66/14) ḳabūl itmegeç Fātiḥ yene üténüp yazar, dip uylaġan idé. Kéşénéñ fikréné (66/15) ḳayan bélsün bér kere ḫaṭ yazup östénden burıçını töşérgen idé, etkeyéñe (66/16) kértüv iḥtimālé yuḳ iken, dip ümīdéné kisüp anası ile bik rāḥat kön (66/17) itmekde idéler.

(66/18) Fātiḥden yanġa üténüvler[39] bulmaġaç iské maᶜ īşetler ḳaytuv ümīdé bötünley bétüp Ḫālid (66/19) Aġaynıñ ḥālé bikrek aġırlaşḳan idé. (66/20) Ḫālid Aġay yalġız aşar, yalġız éçer, yalġız ḳunar idé, çünki ḳızı Hādiye de (66/21) enkesé bélen bérge kitken idé. Anıñ ḳaytup ṭoruvına ne ḳadar ṭırışsa da (67/1) mümkin bulmadı. Ḳız bala, atadan bikrek ananı yakın kürüvçen buluvı herkémge maᶜ lūm. (67/2) Anasından ayırılup Hādiyenéñ de kilesé kilmedé.

[39] Matbu metinde: اوینولر (öyénüvler)

(67/3) Ḫālid Bay bigrek de aşaġan éçken çaḳlarda uyġa kitüp moñayup **(67/4)** yalġızlıḳdan cānı borçıla idé. Aşıy éçiy torġan bülmede küñélé, sāᶜatnéñ **(67/5)** ṭavışı, iskéden Ḫālid Aġaynıñ yaratup alġan Mışr kügerçénleréñéñ **(67/6)** görlevleré, herbéré Ḫālid Aġayġa: "Ay miskīn Ḫālid! Ḳaya kitdé élékké ṭormışlarıñ? **(67/7)** Ḳadréné bélmedéñ! İndé siña bu baylıḳ ne fāᶜide bire? Ay Ḫālid Aġay! digen kébi **(67/8)** ṭoyıla idé. Bigrek de par matur ṭavışlı kügerçénleréñéñ matur matur **(67/9)** görlevleré: "ᶜAḳlsız ḳart! Muḥabbetlé ḫatunıñnı ṭaşlap öylenmekçé buldıñ? Bér **(67/10)** küñélde iké muḥabbet cıymaḳ mümkinmé? Üzéñ ādem bulup da şunı añlamadıñmı? Sin **(67/11)** bézden ᶜibret aluv kirek idé. Bunça yıllardır bérge göréldeşüp yeşiyméz. Göréldegen **(67/12)** ṣayın muḥabbetéméz arta, bérbéréméz küñélémézge uṭıradır. Şādlıḳımız bérge, ḳaygımız bérge. **(67/13)** Bérbérémézge muḥabbetéméz sayesénde mondayın küñélséz ḥisabdaké maᶜişetéméznéñ ütkenéné de **(67/14)** ṭoymıy ḳalamız. Béz öçev bulsa idék bu rāḥat maᶜīşetéméz bulmas idé. Öçénçéméz **(67/15)** ata kügerçén bulsa analar arasında ana kügerçén bulsa atalar arasında **(67/16)** şekséz bér nizāᶜ çıġar idé. Bu rāḥat ṭınıçlıḳ bozılur idé. **(67/17)** "Rāḥat ṭınıç maᶜīşet par yaşamaḳdadır." Béz kéçkéne ḫayvānçıḳlar monı béleméz. Her **(67/18)** vaḳt ikev yeşiyméz, sin zūr ādem bulup da monı bélmedénmé? Ay ādem! Sin hīç bulmasa **(67/19)** eteç ile ṭavıḳdan ᶜibret aluv kirek idé. Ṭavıḳlar ile eteç arasında bézneñ aradaġı **(67/20)** kébi muḥabbet bérlék barmı? Yuḳ, yuḳ! Muḥabbet rāḥat par maᶜīşetdedér!" digen kébi **(67/21)** işétüv le idé. Ḳaysı bülmege kérse anda buşlıḳ, ḳaya barsa anda ṭınlıḳ. İréksés ḳartnıñ **(68/1)** küñéléné yomşatup ḫafāsını zurayta idé. Ḫayālé ādem kébi kinetden ḳurḳuvçan, **(68/2)** uyçan bula başladı. İskédeké cemāᶜaté Ḫalīme Abışṭay, uġılı, ḳızı, herbéré **(68/3)** bérge itken maᶜīşetler ḳuvanışup söyleşüp éçken çaylar Ḫālid Aġayġa töşénde géne **(68/4)** kürgen kébi uylana idé. Ul vaḳtlar ḫāṭırına töşüp bik ṣaġına idé. Kübésénçe **(68/5)** yıġlıy da idé. Ammā ul vaḳtlar kiçméş idé. Ḫalid Aġay küp söyleşmiy başladı. **(68/6)** Hay şul vaḳt ḳadréné bélgen bulsañ! Namāzġa barġanda ḳaytḳanda bik **(68/7)** moñayup ġına yöriy idé. Evvelké kébi ḫatunḳızġa ḳarap vaḳsınup yörüvler **(68/8)** bétken idé. Ḫalīme Abışṭay bar çaḳda namāzġa barġanda çalmalarını birüp **(68/9)** ḳaytḳanda ṣaldırup alġan vaḳtları iséne töşgeç yuḳ bulup kite idé. Ḫalīme **(68/10)** Bike ayırılup bayṭaḳ vaḳt ütkeç Ḳurban ᶜİydé tuġrı kilüp bu kön ḳadar Ḫālid **(68/11)** Abzıyġa aġır toyılġan kön bulmaġan idé. ᶜİydden ḳaytḳaç öyénde asravlardan başḳa

(68/12) kéşé bulmağaç başķa ᶜıydlerdegé ᶜıydden çığuvġa ḫatunı kötüp şādlanışup **(68/13)** ķuvanışup éçken çaylar iséne töşüp ütken rāḥat ᶜömréñéñ her yıllarını bérem bérem **(68/14)** her könleréné arım arım (?) iske töşérüp büten kéşélerñéñ namāzdan çığup şādlanup **(68/15)** uṭırġanlarını uylap cānı borçılġanġa çıdıy almayınça bik ķatı yığladı. Barı **(68/16)** ilde ümīdsézlerñéñ, baḫtsızlarnıñ āḫir cuvanıçları, raḥīmlé küz yeşé bar! Bara torġaç **(68/17)** yalġızlıķlar, ükénüvler Ḫalid Aġaynı ᶜaķlġa kitérdé. Üzéñéñ bu ḥāléné, bu küñélsézlékéñéñ **(68/18)** niden kiygenéné uylap sebebéné ézliy başladı: "Ey Allāh min nik ķartlıķımda bu ķadar **(68/19)** ḫafāġa ķaldım? Atam anamnı da rencétken kébi tügél idém, ṣadaķa ḫayrsız da ṭormaġan kébi **(68/20)** idém! Bu ni buldı miña! Miném bu ķadar ükénéçke ķaluvıma sebeb ni iken? **(68/21)** El-ḥamdü li'llāh baylıķım da bar, ķana (?), raḥatı yuķ labaṣa. Ay ķadréné bélmegen ikenmén! Dünyānıñ **(69/1)** rāḥatı balañ çağañ. Yeşden alġan yeş muḥabbet bağlanġan cemāᶜ atéñ ilen ṭatuv **(69/2)** ṭoruv, alarnı rencétmeyénçe ᶜömr itüvde iken! Bu baylıķ ile min ni éşliym indé? Hay **(69/3)** baylıķım kimrek bulsun idé de ḫāẓırda cemāᶜ atlerém ile ṭorsam idé. Bu ķadar mālnı **(69/4)** cıydım indé miña monda ne fāᵊ ide bulur? Temsézlenmeyénçe āḫir ᶜömréme ķadar uġılımnı **(69/5)** üzémde ṭotup mālımnı anıñ ķulına ṭapşırup ülsem cānım rāḥat bulur idé. **(69/6)** Bar da birmelém, uġılıma ķala lekin küñéllélék ilen bulmıy. **(69/7)** Uylap ķarasañ uġılımnıñ artıķ ġayébé de yuķ. Niçün min üz balamnı üzém **(69/8)** ġarlendérüp ķuyup çığardım? Kéşé balaları éçüp aşap da yöriyler. El-ḥamdü li'llāh **(69/9)** uġılımda andıy éşler yuķ idé. Ni öçün çığardım min anı? Uġılımnı **(69/10)** üzém çığarup yiberüp de anıñ öçün nik Ḫalīmege açuvlandım? Anı nik **(69/11)** ayırdım? Ay Allāh miña ni buldı? **(69/12)** Bu bér iké yıl éçénde min niler ķıldım? Nik bu éşlerné éşledém? Uf Allāh! Bozıldım min, **(69/13)** bozıldım. Elle ni buldı minġa? Min nik ükénem? Bu ükénéçke sebeb ni **(69/14)** buldı? Cemāᶜ atém Ḫalīme ile rāḥat ᶜömr itüvler nik bétdé? Ay yeş vaķtlarım! **(69/15)** Ul vaķt iséme töşken ṣayın ḫāẓırgé ḥālém çitün kürénedér. Ḫalīmege ķız **(69/16)** ķatına kérgen könlerém nindiy ķızıķlı idé? Ḫalīme bigrek matur bér ķız idé! **(69/17)** İké aramızda bik ķuvvetlé bér muḥabbet bağlanmış idé. **(69/18)** Min, Ḫalīmege muḥabbetém bulup bik yaratķaç "ᶜÖmréme sinden başķa ḫatun kürmesem **(69/19)** idé." dip télegen idém, "Sin selāmet bulġanda ᶜömrém de östéñden hīçbér vaķt **(69/20)** ḫatun almam." dip vaᶜ deler birgen idém, bérbérémézné şul ķadar yarata idék. Bolay **(69/21)** ṭaşlaşuvlar küñéléñe de kilmiy idé. Bu

muḥabbet, bu vaᶜ deler kayçan bozıldı (70/1) şoñ? Bolarnı kém bozdı? Üzém bozdım min! Şul ḳadar ḳızıḳlı yeş vaḳtdaġı (70/2) vaᶜ delerné min onutdum. Min Ḥalīmené ṭaşlap yeş ḫatun ala başladım. (70/3) Vaᶜ déme ḫilāflıḳ ḳıldım. Müne bolay ükénéçke ḳaluvıma sebeb şul. Şunıñ öçün (70/4) Ḫudā miné ükénéç cezāsı ile cezālıy iken. Ġayéplémén. Rāḥat vaḳtlarnıñ (70/5) ḳadréné bélmedém, yort rāḥatını cuvaltdım, iské vaᶜ delerné bozdım. Cezāġa tiyüşlémén, (70/6) tiyüşlé!" Ḫālid Aġay şundayın uylar ilen ḳılġan éşleréne ükénüp bik (70/7) yış yıġlıy da idé. Bu ḳadar ükénkenden şoñ belki yañadan Ḥalīme (70/8) Abıṣṭaynı alup rāḥat kön itken de bulur idé. Dünyāda bulġan rāḥat (70/9) saᶜ ādetnéñ ḳadréné vaḳtında bik bélürge kirek. Dünyāda bér (70/10) kitgen éş ikénçé tözelgené bik sirek. Ḫālid Aġay Ḥalīmené (70/11) niçék itse itüp yañadan alurġa uylap yörgende bik ḳatı avıruv élegüp (70/12) kitüp tüşekge yıġladı. Hay dünyā! Nik sin bu ḳadar ışanıçsız?! (70/13) Etkesénéñ avıruvnı işétkeç Fātiḥ etkeséne her kön ikéşer kile torġan (70/14) idé. Hādiye bérde etkesé yanından kitmedé. Ḫālid Aġaynıñ avıruvı könden kön (70/15) ḳataydı. Etkesé yaḫşı-uḳ[40] avırıy başlaġaç Fātiḥ de etkesé yanından éretlep kitmiy (70/16) ük başladı. İké balası etkesénéñ ḥıdmeténe ḥāẓır idéler. Fātiḥ bérniçe doḳtorlar da (70/17) kitérüp ḳaradı, fāᶜ ide kürénmedé, herbéré ümīdé bulmavını söyledéler. (70/18) Fātiḥnéñ éçkérséz buluvına tügerep ḫidmet iterge ṭoruvına Ḫālid Abzıynıñ (70/19) küñélé bik yomşap uġılına ḳoçaḳlap ḳoçaḳlap duᶜ ālar ite idé. (70/20) Avıruvınıñ un bérénçé köné ḥālé bigrek avır kébi buldı. İrte torġaç da Ḫālid Aġay (71/1) uġılını çaḳırup yıġlap "Uġılım! Ḫālém bik aġır, āḫiré bu avıruvdan térélüp ᶜ ömr (71/2) itüvler bulmas indé. Ülsem ülérmén. Ḫuday teᶜ ālā īmān ile üterge naṣīb (71/3) itsün. Lekin bér éşke bik éçém poşa, küñélém ḳırıladur. (71/4) Enkeñ ḫāẓırda minden ayırılġan köné ṭoradır. Bu éşke miném bik éçém poşa, cānım (71/5) borçıladır. ᶜ Aḳlım kitüp östénden öylerge yörésem de hīçbér vaḳt enkeñézge (71/6) muḥabbetém bétkené yuḳ. Başıma kileçek ḫafā bulġanġa yilkéngenmén. Ḥalīmede yeş muḥabbetém (71/7) bétesé yuḳ, ḳıyāmetke de üzém ile baraçaḳ. Ḫudā naṣīb itüp cennetge kérgeç de (71/8) Ḥalīme ile bérge buluvnı téliymén. Lekin uġılım nikāhımda ḳalmaġaç Ḥalīme miném ile bulmas (71/9) dip bik ḳurḳarmın. Dünyāda küp ṭorasım ḳalmadı. Anıñ ile beḫilleşüp üter idém. (71/10) Ḳıyāmetde de bérge

[40] Matbu metinde: ياخشوق (yaḫşuḳ)

bulur idék, eytüp ḳarasana uġılım? Yañġadan nikāḥlanurġa (71/11) künmesmiken?" didé.

(71/12) Fātiḥ bu süzlerden şoñ küñélé bik yomşap yeş tulġan küzleré ile enkesène (71/13) barup söyledé. Ḥalīme Abışṭay künmev, rāẓī bulmav ḳayda? Ḥattā bu süzlerné (71/14) işétkeç künélé yomşap éçénden ḳuvanup yıġlap rāẓī bulġanını söyledé. (71/15) Ni ḳadar cān bizgen kébi bulsa da yeş muḥabbet küñélden kitmegen (71/16) idé. Ṭol ḳalsa da Ḥālid Aġay niḳāḥından ḳaluvını ḳalbé éstiy idé. Ḥalīme (71/17) Abışṭay tīzden Ḥālid yorṭına kildé. Tīz géne Ḥaẓret kilüp niḳāḥlarını yañġartup (71/18) kitdé. Bīçāre ülém tüşekéndegé Ḥālid Aġay ile Ḥalīme Abışṭay beḫilleşdéler, (71/19) yıġlaşdılar. Ḥālid Aġay vaṣiyyetleréné eytdé. Ḥālénéñ aġırlıġını sizüp (71/20) cemāᶜaté, balaçaġasına ḳarap şuşı süzlerné söyledé: (72/1) "Vefātım sāᶜatleré yaḳınaydı. Küñélém sizedér. Ülsem ülérmén, hīç küñélsézlenmiym. (72/2) Allāhġa şükr bik matur ᶜömr itdém. Altmış yıldan artıḳ bér ᶜömr bik ozın bér ᶜömrdér. (72/3) Bu yeşde peyġamberler başḳa izgé ādemler üleler. Ḫudāġa şükr ᶜömrémné faḳīrlék ilen de (72/4) ütkermedém. Yeş vaḳtımda da el-ḥamdü li'llāh hīç ükénérlék éşém yuḳ. İsértkéç nedér? (72/5) Mudlıḳ nedér? Min bélmedém. Ḫudāġa şükr tevfīḳım ḳāmil buldı. Ṭırışa ṭorġan zūr (72/6) devletke de iréşdém. Devletém ile ḳulımdan kilgen ḳadar ḫayr éşler ḳıldım. Bik baḫtlı (72/7) ādem ikenmén. Ḫudā minġa muḥabbetlé cemāᶜat birdé, zūr devlet birdé. Devletém bulup da (72/8) balaçaġam bulmadı dip ḫafālanġan idém, āḫiréġa ṭaba Ḫudā teᶜālā bala da birdé. (72/9) Méñ şükr! Dünyānı kürdém, ṭordım, ṭuydım. Niçék şükr ite bélüvden ᶜācizmén. İndé miña (72/10) Ḫudā teᶜālā ḫayrlı ülém naṣīb itsün. Bu revişçe cemāᶜatéñ, balaçaġañ ḳulından (72/11) Müselmān terbiyesé éçénden ütüv uluġ baḫtdır. Müslim ādemge İslām dīnénde cānı (72/12) rāḥat köyénçe ülüvden artıḳ söyénéç yuḳdır. Sevgilü cemāᶜatém Ḥalīme! Minġa rāẓī (72/13) bul. Min sinġa méñ kere beḫil. Devletéñné, ḫidmetéñné, cemāléñné, üzéñné hīçbéréné (72/14) sin minden ḳızġanmadıñ. Min siña bu yaḫşılıḳlarnı ḳaytara almadım, nānkörlék (72/15) itdém. Yaḫşılıḳlarıñnı onutup ḥattā siné ṭaşlıy da başladım. ᶜAfv it! Ḫaṭā minde (72/16) buldı. Ul revişçe ḫatunḳızġa artıḳ hevesbéz, azġınlıḳ ġına ikenéné sinden ayırılup (72/17) torġan könlerémde béldém. Min ülgende nikāḥımda ḳalmıy cennetde bérge bulmıymız (72/18) dip bik ḫafālanġan idém. El-ḥamdü li'llāh indé küñélémde ul borçuv da ḳalmadı. (72/19) Ḫoş şav bul, beḫil bul! Min rāẓī, beḫil. Cennetde

bérge bulsaḳ idé. (72/20) Miné duᶜāñdan onutma. Bu iké bala evvel Ḥudāġa ṣoñra siña emānet. Hervaḳt (72/21) balalarıñnı yaḫşılıḳġa dimle, bu sinéñ burıçıñdır. Uġılım minden siña bik (72/22) cemāᶜatém Ḥalīme, uġılım ḳızım! (73/1) Zūr duᶜāsından bik rāẓīmın, bu māl öçéñézge ise de ṣaḳlav kübeytüv (73/2) sinéñ éşéñdér. Tevfīḳda bul, devletéñné artdırırġa ṭırış. Devletéñden (73/3) bérden üzéñ fāᵊidelen, ikénçéden bötün Müselmān fāᵊidelensün. (73/4) Ḫayr iḥsānlı bul! Rāḥat bulursıñ. Tevfīḳıñda bul! Muḥtāclıḳ kürmesséñ. (73/5) Tevfīḳlı bul! Şefḳatlé bul! Yardemlé bul! Tevāẓuᶜlı bul! Cūmārd bul! Yaḫşı bul! (73/6) Dīndār bul! Ḫoş uġılım! Siña duᶜā şuşı. Ḳızım siña da bik küp duᶜā! Kürkem ḫulḳlı, (73/7) tevāẓuᶜlı, ᶜiffetlé, bul! Sinġa bérénçé vaṣiyyetém ᶜiffetlé buluvdır. Ḫatunḳızġa ᶜiffetden ḳadrlé (73/8) nerse yuḳdır. ᶜİffetlé ḳız dünyā zīneté; ᶜiffetséz ḳız, nāmūssız ḳız dünyā belāsıdır. ᶜİffetéñné cānıñdan (73/9) artıḳ ṣaḳla, ḳızım pıçaḳ yarası tözelér nāmūs ḳarası tözelmes! (73/10) Ḫoş ḳızım, duᶜā siña!” Şul revişçe herbéréne vaṣiyyetler itüp beḫilleşdé.

(73/11) Aḳrunlap kiç buldı. Tön bétdé. Bötün Ḫālid Abzıynıñ avırınıñ un ikénçé töné (73/12) düşenbege ḳarşı tön idé. Ul tönle hīçbéré yoḳlamadılar. Ḥalīme Abıṣṭay iké (73/13) balası herbéré atalarınıñ baş oçında yıḳlap ᶜazīz atalarınıñ aḳtuḳ (73/14) süzleréné ṭıñlap uṭurdılar. Ḫalid Aġay ṭañ ata başlaġança (73/15) télden yazmadı. Ṭañ ata başlaġanda Ḫālid Abzıynıñ ḥālé nāçārlanġan idé. (73/16) Ḫālid Abzıy üz ḥāléné sizüp cemāᶜaténé, balalarını herbéréné bérem bérem ḳoçaḳlap yıġladı. (73/17) Herbérsénéñ küzé yeş ilen tulġan idé. Ḫālid Abzıynıñ şuşı aḳtuḳ (73/18) ḳoçaḳlavdan ṣoñ télé uġıllarına[41] naṣīḥatler söylevden tuḳtadı. Kelime-i şehādet kéne (73/19) eyte başladı. Etkesénéñ bu ḥāléné kürkeç Fātiḥ ṭahāret alup yıġlıy yıġlıy Yāsīn sūreséné (73/20) uḳurġa başladı. Hādiye yıġlap Ḥalīme Abıṣṭay da yıġlıy yıġlıy irénéñ ḳolaḳına (73/21) yaḫşı süzler eytüp ṭora idé. Ṭañ atdı. İrtegé namāzġa eẕān (74/1) eytken vaḳtda Ḫālid Abzıy matur ġına fānī dünyādan kitdé. Allāh raḥmet eylesün.

VII

<< Ḫātime >>

[41] Matbu metinde: اوغلارينه (uġlarına)

(74/2) Ḫālid Abzıynıñ vefātından ṣoñ, Fātiḥ enkeleré ile berāber anası yorṭına küçüp (74/3) tora başladılar. Başdaraḳ uñġaysız bulsa da aḳrınlap ataları ülgen (74/4) ḫafāġa da ögrendéler.

(74/5) Ḥalīme Abıṣṭay namāz artı ṣayun Ḫālid Abzıyġa duᶜā ḳılup cennetde bérge (74/6) bérlevleréné Ḫudādan ṣorıy idé. Fātiḥ etkesé merḥūm ḳabré östéne bik maturlap (74/7) çarduġan (çehār dīvār) ḳordırup anıñ éçéne aġaçlar uṭırtup bér heybet ṭaş (74/8) hem yazdırup ḳuydı. Ḫālid Aġay merḥūmnıñ yeşél reşetke ile çornaġan (74/9) ḳabr östé yeşérüp torġan aġaçları, ḳaṭīfe kébi ülenleré ile bik moñlı bér revişde (74/10) bulġan idé. Fātiḥ etkesénéñ bu merḳadéné her cumᶜa ziyāret ite idé, Ḫudādan ṣoraġan (74/11) duᶜālarnı şul etkesé ḳabré östénde ṣorıy idé, çünki ziyāretnéñ moñlı revişé (74/12) bigreg de atasınıñ ḳabrénéñ işérüp muḳaddeslenüp ṭoruvı ḥislé Fātiḥnéñ (74/13) küñéléné bik yomṣatġanġa duᶜası da şunda maḳbūl bulur kébi buladır idé.

(74/14) Etkesé ülgenge altı ay ṭulġanda Fātiḥ Rabīᶜanı yorṭına başala kitérdé. (74/15) Buña ḳadar yazup ġına yöriy idé. Ḥalīme Abıṣṭay uġılı ile kilüvénéñ (74/16) kiléşüv buluvından hem her ikésénéñ üzéne taᶜžīmlé buluvından bik ḳuvana idé.

(74/17) Balalarınıñ yaḫşılığına ḳuvanup iré bulmaġan ḫa…(?) ṭoymıy idé. (74/18) Fātiḥ ṣatuvlarnı cayġa ṣalup yiberdé. Etkesé fātiḥasında her éşé alda idé. (74/19) Fātiḥ devleté yaḫşı, éşé yulında bulup üzé her ḥālénde bik şād bulġanġa yort (75/1) cemāᶜatleréné rāḥatı, saᶜādeté öçün de cānı tené ile ṭırışa idé. Mümkin ḳadar (75/2) ṣoraġan nerselerné kitérérge, éstemegen nerselerné alup birérge cehd ite idé. (75/3) Raḥīmlé abzıysı arḳasında Hādiye de bik şād idé. Bigreg-de Fātiḥ ile (75/4) Rabīᶜanıñ könleré rāḥat idé. Muḥabbet ve dostlıḳları nihāyetséz idé. (75/5) Bérbéréné kürgen ṣayun küresé söyleşgen ṣayun söyleséleré kile idé. Hīç (75/6) bérbérénden ṭuya almıylar idé. Könden kön muḥabbetleré artmaḳda, yaratışuvları üsmekde (75/7) idé. ᶜÖmrénde hīç başḳa kéşé kürmey üsken iké çeçek üzleréné ṣabr, ᶜiffet (75/8) istiḳāmetleréné fāᵓide ve netīceséné ṭapḳanlar idé. Rabīᶜa başala kilgenden ṣoñ (75/9) Fātiḥ zevceséné üstādbikeséndén ögrengen ᶜilmé ilen géne ḳanaᶜatlenmiy hervaḳt törlé (75/10) nerseler uḳıta idé. Rabīᶜa dīn, iᶜtiḳad mesᵓeleleréné bér derece bélse de dīnémézéñ başlanuvınıñ (75/11) İslāmnıñ niçék bulġanlarını, peyġamberéméz Muḥammed (ṣallalahu aleyhi ve sellem)néñ sīreténé, (75/12) İslāmdaġı büten zūr kéşélernéñ tārīḫéné niçék dünyāda torġanlarını, bérde

bélmiy (75/13) idé. Şunıñ öçün Fātiḥ zevceséne bik yaḫşılap İslām tārīḫéné, (75/14) İslāmda bulġan zūr ādemlerñéñ niçék bulġanlarını dīnémézge, ümmetémézge nindey (75/15) fāʾideler kitérkenleréné herbéréné ögretdé.

(75/16) Rābīʿa sevgilü zevcéñéñ gazéte uḳıġan ḳıyāfetené bik yaratsa gazéte ni (75/17) ikenéné big-ük bélmiy idé. Fātiḥ zevceséne küp süzler söylep şoraġan (75/18) bér süzleréne büten irler kébi “Sézge nişke ul, ḫatunḳızġa?” dimeyénçe bik (75/19) ozun ozun beyānlar ile cevāb birüp könden kön Rābīʿānıñ ʿilméné artdıra, (75/20) fikréné kiñeyte idé.

(75/21) ʿAfīfe ḳız zevcéñéñ bundayun yomşaḳ muʿāmeleleréné kürüp könden kön (76/1) şādlana, könden kön iréne muḥabbeté arta idé. Fātiḥ Rabīʿanıñ uḳurġa ögrenüp (76/2) kitüvéne bik ṭırışa idé: hervaḳt yanġa çıḳġan fāʾidelé kitāblarnı alup kitére idé.

(76/3) Rabīʿa baḫtından kireklé kitāblar fikr aça torġan aḫlāḳ ögrete torġan (76/4) risāleler az bulsa da hervaḳt çıḳġalap ṭora idé. Fātiḥnéñ Rabīʿaġa kitérgen (76/5) kitābları hervaḳt maʿīşetémézge ḳatuşlı, terbiye ve ḫulḳ ögrenérge fāʾidelé, ḫatunḳızġa (76/6) tiyüşlé vaẓīfelerné, ana bulaçaḳ yeş ḫanımlarġa kireklé edeblerné (76/7) ögretken kitāblar buladır idé. (76/8) Rabīʿa kitāblarnı bik heves ile uḳıy, bélmegen süzler oçrasa Fātiḥénden şorıy idé. (76/9) Fātiḥ bu şoravlarġa ḳayda açuvlanuv? Bik ḳuvanup cevāblar bire idé. Rabīʿanıñ (76/10) analuḳ vaẓīfe ve edebleréné ögrenüvéne bér üstād kébi olup cānı tené ile ṭırışa idé. (76/11) Fātiḥnéñ hervaḳt uḳutuvı, her dāʾim törlé nerseler söylevé arḳasında bérniçe (76/12) vaḳtlardan şoñ Rabīʿa bik terbiyelé bötünley ʿālime bér ḫanım bulup kitken idé. (76/13) Başda Ḳazança yazılġan kitāblarnıñ da ḳaysını añlıy almaġan, gazéte kébi nerseler ni ikenéné de (76/14) bélmegen Rabīʿa bara torġaç İstanbul edebiyyātını añlarlıḳ bér derecege kilüp (76/15) zevcé Fātiḥ iskéden yaratup uḳıġan İstanbul gezitéñéñ kilüp bétüvéné bér zūr (76/16) intiẓār ile kötüp alup kilüp bétse bik zūr iḫlāṣ ile uḳıy idé. Uḳıġan (76/17) kitābların da ʿibretlé ḳıṣṣalarını, fāʾidelé ḥiḳāyeleréné Rabīʿa üzénden kéçkéne kéşélerge bik (76/18) maturlap söyliy idé. Rabīʿa kitāblar, gazételer uḳuvnı bik yaratḳan kébi üzéne (76/19) tiyüşlé bulġan ḫidmetlerné de bik yaḫşı edā idüp ḳayınanasına, iréne ḫāṣıl (76/20) bötün yorṭ cemāʿatleréne yaraḳlı, alarnıñ rāḥatına ṭırışḳan bik terbiyelé bér yort (76/21) anası bulup kitken idé.

(77/1) Ḳışḳası, Rabīᶜ anıñ küñélé şād, ḥālé rāḥat, cānı bik ṭınıç idé.

(77/2) Fātiḥnéñ éşleré de bik alda idé. Devleté hemān arta idé. Devleténéñ (77/3) küplékénden Fātiḥ bérden üzé rāḥatlene, yort cemāᶜatleréné şādlandıra. İkénçéden (77/4) milleténéñ kireklé yirleréne ṣarf idüp ḫalḳımızını fāᵓidelendére idé. Éşleré (77/5) alda bulup zevcesénden de uñġanġa Fātiḥ bik şād idé. Bunlar her ikésé ḥaḳīḳaten (77/6) bik baḫtiyār ve mesᶜūd idéler. Ḫuday teᶜālā bara torġaç bu iké muḥabbetke bér matur (77/7) uġlan bağışladı. Fātiḥnéñ iskéden yaratḳan bér ismé bar idé. Uġılı bulsa (77/8) "Rāşid Bek" ḳuşılmaḳ uyında idé. Vāḳıᶜa uylaġan ismné ḳuşdı. (77/9) Ay! Köçék Rāşid, bik baḫtlı bér bala iken! Fātiḥ ile Rabīᶜa kébi ata (77/10) anadan tuġmaḳ bik zūr baḫtdır. Çünki Rāşidnéñ kileçeké yaḫşı (77/11) bulmaḳ öçün bér atasınıñ ᶜālim fikrlé buluvı ġına da yitmes idé. (77/12) Rāşidnéñ kéçkéneden terbiyelé bulup edeblé éşler kürüp yaḫşı (77/13) süzler işétüp üsüp kileçekde bér zūr ādem bulmaḳı öçün Fātiḥden bikrek (77/14) Rabīᶜanıñ ᶜālim ve terbiyelé buluvı bik zūr şarṭdır. Fātiḥ uġılı Rāşidné bik (77/15) terbiye ile üsdérüp bik uḳıtdıraçaḳ idé.

(77/16) Uġılınıñ bik terbiye ile İslām rūḥı ile üsüp ᶜālim, dīndār, (77/17) ḥamiyyetlé, millī bér kéşé bulup milletke, dīnge télé, fiᶜlé ve mālı ile fāᵓide iterlék (77/18) bér ādem buluvını Ḫudādan téliy idé. "Yā-Rab uġılım devletlé, dīndār, ḥamiyyetlé, ḫulḳlı…

DİZİNLİ SÖZLÜK

DİZİNLİ SÖZLÜK

A

abışṭay 1. din okullarında ders veren kadın hoca
a.+ġa (46/8)
a.+lar (46/11)
a.+larda (46/16)
2. hanımefendi
a. (49/24)
[=4]

abruylı itibarlı
a. (25/14), (34/23)
[=2]

abzıy ağabey
a.+sı (75/3)
[=1]

ᶜacāʾib <Ar. acayip, tuhaf, garip
ᶜa. (15/19), (48/13), (56/3)
[=3]

ᶜacāyib bk. **ᶜacāʾib**
ᶜa. (11/17), (29/15), (48/3)
[=3]

ᶜaceb <Ar. şaşılacak şey, acayip, olağanüstü, tuhaf, ilginç
ᶜa. (14/20), (15/10), (21/6), (42/22), (47/18), (56/6)
ᶜa.+ke ķal-a başla-dılar (32/9)
[=7]

ᶜacebsén- şaşırmak, garipsemek, hayret etmek
ᶜa.-e idé (5/6)
ᶜa.-edér (21/21)
ᶜa.-érséz (47/15)
ᶜa.-gen (32/11)
ᶜa.-üp (60/5)
[=5]

ᶜāciz <Ar. aciz, zayıf
ᶜa. (60/4)
ᶜa.+mén (72/9)
[=2]

aç aç, açlık hissi duyan
a.+ķa ül-érsiñ (20/14)
[=1]

aç- açmak
a.-a (fikr) (4/4)
a.-a tor-ġan (fikr) (76/3)
a.-a (z̲ihnéné) (4/5)
a.-ķan (küñél) (49/2)
a.-maġanlarını (60/8)
a.-maķçı bul-dılar (56/5)
a.-saķ (27/8)
[=7]

açıḳ açık
a. (27/2), (32/14), (48/3), (50/1)
a. fikrlé (18/8), (18/9)
[=6]

açıḳlıḳ açıklık, netlik
a.+ı (açıḳlığı) (46/7)
[=1]

açıl- açılmak
a.-maḳdadır (25/21)
a.-up (baḫtı) (7/14)
a.-up (zihné) (34/9)
a.-uvına (baḫtı) (8/16)
a.-uvına (baḫtım) (8/14)
[=5]

açuv çok derin nefret hissi, hiddet, kızgınlık, öfke
a. al-uv (6/13)
a. al-uvnı (6/20)
a.+ġa (61/8)
a.+ı (6/16), (64/24)
a.+ı kil-gen (66/7)
a.+ı kil-genéné (21/23)
a.+ı kil-sün (60/23)
a.+ı kil-üp (40/9), (66/6)
a.+ını (64/12)
a.+ını al-ırġa (6/11)
a.+ınıñ (62/14)
a.+nı (61/16)
a.+nı al-urġa (62/14)
[=15]

açuvçan kızgın, öfkeli
a. (61/3)
[=1]

açuvlan- kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek
a.-a idé (64/13), (64/15)
a.-açaḳından (63/14)
a.-asıñ (55/8)
a.-dı (64/23)
a.-dım (69/10)
a.-ġan (61/6)
a.-ġandaġı (62/10)
a.-ġanını (4/24)
a.-ıp (61/4)
a.-ma (59/15)
a.-mıy idé (30/22)
a.-up (40/11), (61/13), (61/13), (61/19)
a.-uv (61/5), (76/9)
[=18]

ādem <Ar. adam, insan
a. (13/13), (15/7), (15/9), (16/18), (2/14), (2/9), (20/7), (21/18), (22/16), (22/20), (25/10), (3/11), (31/8), (34/11), (34/16), (4816/), (50/19), (60/1), (67/18), (68/1), (72/7)
ā. balaları (35/23)
ā. balasına (25/12), (35/22)

ā. balasınıñ (35/17), (39/17), (42/24)
ā. bul-maḳı (77/13)
ā. bul-up (67/10), (67/18)
ā. bul-uvı (77/18)
ā.+de (43/1)
ā.+den (46/5)
ā.+ge (65/13), (72/11)
ā.+ler (17/22), (22/18), (72/3)
ā.+lerédér (19/6)
ā.+lerge (3/11), (31/20), (5/18), (56/19)
ā.+lerné (5/9)
ā.+lernéñ (75/14)
ā.+mén (39/3)
ā.+né (13/8), (34/2), (66/7)
ā.+néñ (56/24)
[=50]

ᶜādet <Ar. gelenek, görenek, örf, âdet
ᶜā. (36/12)
ᶜā. bul-ġanġa (20/1)
ᶜā. bul-maġan (26/2), (26/3)
ᶜā. bul-up (16/6)
ᶜā.+dér (37/16)
ᶜā. esiré bul-up (48/21)
ᶜā.+é (11/10), (12/11), (13/7), (16/20), (17/18), (17/9), (29/23), (3/6), (38/12), (5/7), (61/6), (7/5)
ᶜā.+édér (18/22)
ᶜā.+éné (54/5)
ᶜā. it-üp (26/4)
ᶜā. it-üv (26/11)
ᶜā.+leré (13/5), (38/17)
ᶜā.+leréné (37/7), (38/3), (38/4), (39/3)
ᶜā.+lerge (31/12), (31/19)
[=31]

ᶜādī <Ar. adi, başkalarından üstün olmayan, sıradan, basit, normal
ᶜā. (29/4)
[=1]

ᶜādil <Ar. adil, eşit, adaletli
ᶜā. (21/5)
[=1]

ᶜafīfāne <Ar.+Far. iffetlice
ᶜa. (42/4)
[=1]

ᶜafīfe <Ar. iffetli
ᶜa. (10/18), (75/21)
[=2]

ᶜafv <Ar. af, bağışlama
ᶜa. buyur-ıñız (39/21), (56/22)
ᶜa. id-éñéz! (54/16)
ᶜa. it! (72/15)

ᶜ a. it-éñéz! (40/3), (44/1)
[=6]

ağaç ağaç
a.+lar (74/7)
a.+ları (74/9)
[=2]

ağar- ağarmak
a.-mıy (2/10)
a.-sa da (2/9)
[=2]

ağır ağır
a. (10/15), (37/15), (42/3), (62/23), (62/3), (71/1)
a. bul-açağını (66/2)
a. bul-ur (65/2)
a. toyıl-ġan (68/11)
a. toyıl-ġan idé (65/16)
a. toyıl-uv (65/3)
[=11]

ağırlaş- kötüleşmek
a.-ḳan idé (66/19)
[=1]

ağırlıḳ kötülük
a.+ını (ağırlığını) (71/19)
[=1]

ağız ağız
a.+ġı (54/10)
a.+ından kit-megen (imçek söté) (12/17)
[=2]

āḫ pişmanlık, endişe anlatan ünlem
ā. (42/18), (55/1)
[=2]

āḫir <Ar. 1. son
ā. (8/20) (52/20), (60/4), (60/6), (68/16), (69/4)
ā.+énde (10/20), (39/20), (41/1), (43/21), (56/7)
ā.+den (50/12)
ā.+é (52/14), (50/19), (64/22), (65/7), (71/1)
ā.+dağı (58/4)
ā.+iġa (72/8)
2. sonuç
ā. (13/8)
[=20]

āḫiret <Ar. Ahiret, öteki dünya
ā.+den (22/22)
[=1]

aḫlāḳ <Ar. insanda bulunması gereken ruhî ve zihnî hâller, ahlak
a. (19/6), (19/7), (36/12), (36/20), (76/3)
a.+ġa (31/13)
a.+ı (25/16), (36/19)
a.+ını (37/17), (37/7)

a.+ıñ (39/22)
a.+larını (46/14)
[=12]

aḫlaḳlı ahlaklı
a. (48/17)
[=1]

aḫlaḳsız ahlaksız
a. (18/12), (36/21)
[=2]

aḥvāl <Ar. durumlar, hâller
a.+lerénden (30/17)
[=1]

ᶜāʾile <Ar. aile
ᶜā. (35/2), (36/3), (36/5), (57/5)
[=4]

aḳ temiz
a. (46/4)
[=1]

aḳ- akmak
a.-up (aġup) kit-ken idé (45/22)
[=1]

ᶜaḳāyid <Ar. (ᶜaḳāʾid) inanılan şeyler
ᶜa. (4/16)
[=1]

aḳça para
a. (16/16), (17/10), (17/11), (19/23), (21/2), (6/19), (63/16), (64/1), (8/6)
a. ᶜaşḳı töş-mesün (22/20)
a.+dan (15/14), (16/14)
a.+ġa (16/12), (16/13), (17/2), (21/22), (23/4), (29/11)
a.+ġa ḳızıġ-up (23/12)
a.+lar (23/11), (26/16), (27/7), (4/23)
a.+nı (16/11), (16/14), (63/19), (63/23), (63/4), (64/13)
a.+nıñ (23/5), (63/15), (63/18)
a.+sı (3/13), (63/6)
a.+sına (29/16)
a.+sınıñ (15/17), (8/8)
[=37]

aḳçalı paralı
a. (17/2), (17/3), (17/7)
[=3]

aḳçasız parasız
a. (63/10)
[=1]

ᶜaḳd <Ar. nikâh
ᶜa. bul-dı (57/20)
ᶜa. bul-sun (58/13)
ᶜa.+de (42/7)
ᶜa.+émézde (57/10)
ᶜa.+leré (58/16)
[=5]

ᶜ akdlé nikâhlı
ᶜ a. (54/22), (54/23), (56/23)
[=3]

ᶜ ākil <Ar. akıllı
ᶜ a. (42/4), (60/13)
[=2]

ᶜ aḳl <Ar. akıl
ᶜ a. al-urġa (6/7)
ᶜ a. bir! (43/15)
ᶜ a. çişmesé (6/8)
ᶜ a. éşé tügél (53/2-3)
ᶜ a.+ġa kitér-dé (68/17)
ᶜ a.+ı iréş-kençe (38/7)
ᶜ a.+ı iréş-meyénçe (23/10)
ᶜ a.+ı kiñey-gen (34/9)
ᶜ a.+ım kit-üp (71/5)
ᶜ a.+ına bik inan-ġan (3/3)
ᶜ a.+ına kil-mes (46/5)
ᶜ a.+ına kil-ür (48/17)
ᶜ a.+ınça (18/9)
ᶜ a.+ıñġa kitér-üp (20/20)
ᶜ a. ile ṭab-up (25/18),
ᶜ a. ögren-üv (32/17)
ᶜ a. ṭıy-ġan (26/2)
[=17]

ᶜ aḳllı akıllı
ᶜ a. (5/10), (24/18), (25/14), (25/14), (29/20), (33/16), (40/18), (42/21), (48/8), (49/13), (49/16), (50/17), (53/20), (66/1)
[=14]

ᶜ aḳllu bk. ᶜ aḳllı
ᶜ a. (41/7)
[=1]

ᶜ aḳlsız akılsız
ᶜ a. (67/9)
[=1]

aḳrınlap yavaşça, ağır ağır, usulca
a. (10/3), (74/3)
[=2]

aḳrunlap bk. aḳrınlap
a. (28/7), (61/10), (73/11)
[=3]

aḳsaḳ aksak
a. (36/17)
[=1]

aḳtuḳ son, en sona kalmış
a. (58/20), (73/13), (73/17)
[=2]

al 1. ön, ön taraf
a.+da (74/18), (77/2)
a.+da bul-adır (23/1)
a.+da bul-up (77/5)
a.+da ṭot-uvına (21/21)

a.+ında (31/15),
(31/15), (56/13)
a.+ını artını uyla-
mayınça (11/12)
a.+ġa kit-dé (7/14),
(8/2)
a.+ġa kit-ken (6/11)
a.+ġa kit-üvéne (8/12)
a.+ġa kit-üvéné (26/10)
2. önce
a.+da (9/10), (18/5),
a.+dadır (43/8)
a.+dan (18/19), (39/13),
(41/14)
[=20]

al- 1. almak
a.-a başla-dım (ḫatun)
(70/2)
a.-a başla-ġançı (ḫatun)
(61/2)
a.-a başla-p (anı)
(60/20)
a.-a tor-ġan (…köt-üp)
(16/2)
a.-a tor-ġan (açuvını)
(64/12)
a.-açaḳını (Rabīʿ anı)
(39/13)
a.-açaḳ (tutaşınıñ)
(36/17)
a.-açaḳ (tutaşını)
(37/15)
a.-açaḳ (ḳızıñnı)
(37/16)
a.-açaḳ (ḳız) (56/23)
a.-adır (ḫidmetçé
könénde) (29/5)
a.-ası kil-gen (yeş ḳız)
(43/3)
a.-ası kil-se (rıżālıġını)
(21/15)
a.-ası kil-üp (gazétasını)
(62/5)
a.-ası kil-genéné
(Rabīʿ anı) (42/9)
a.-aym (yeş ḫatun)
(10/4)
a.-dı (iʿ tibārġa) (53/23)
a.-dıġı (aḳça) (64/1)
a.-dım (ḫaṭıñızını)
(52/11)
a.-dum (ḫaṭıñızını)
(41/8)
a.-ġaç (ḫaṭını) (40/8),
(41/1), (57/9)
a.-ġaç (ḫaṭ) (45/17),
(66/12)
a.-ġan (vaḳtda) (15/12),
a.-ġan (baḥāsı) (18/18),
a.-ġan (kéşéler) (37/14),
(43/8)
a.-ġan (kéşé) (48/10)
a.-ġan (Mısr
kügerçénlerénéñ) (67/5)

a.-ġan (vaḳtları) (68/9)
a.-ġan (cemāᶜ atéñ) (69/1)
a.-ġan (ᶜ ilm) (19/12)
a.-ġan (maᶜ lūmāt) (30/14)
a.-ġanda (Ḥalīme Abıṣṭaynı) (7/23)
a.-ġanda (yeşné) (43/16)
a.-ġandan (yazuvnı) (41/3)
a.-ġanġa (gazéta) (62/9)
a.-ırġa (açuvını) (6/11)
a.-ıym (çiber ḳız) (12/6)
a.-ıym (şunı) (39/5)
a.-maḳ (gazéta) (61/17)
a.-maḳ éste-dégéné (Rabīᶜ anı) (39/10)
a.-maḳ kirek (ᶜ ilm) (5/14)
a.-maḳ (üç) (66/7)
a.-maḳçı bul-a (ḫatun) (12/18-19)
a.-maḳçı bul-adır (ḫatun) (11/4)
a.-mam (yeş ḫatun) (69/20)
a.-mayup (yeş ḳız) (43/9)
a.-mıy (…bul-up) (6/16)
a.-mıy (ḫatun) (8/16)
a.-sa (sıġ-up) 15/12)
a.-sunlar idé (ḫatun) (43/7)
a.-up (cayını) (33/7),
a.-up (ḳız) (34/14), (34/18), (36/21), (42/23)
a.-up (Kisékbaşdan) (47/11),
a.-up (söy-genéné) (59/14)
a.-up (senedleréné) (63/19),
a.-up (aḳçanı) (63/4), (63/23)
a.-up (Ḥalīme Abıṣṭaynı) (70/7-8)
a.-up (nerselerné) (75/2)
a.-up (…köt-üp) (76/16)
a.-up (kitāblarnı) (76/2)
a.-up bir-señéz (Fātiḥġa) (59/17)
a.-up kér-sene (avlaḳ yirge) (56/15)
a.-up kit-iymmé (başımnı) (43/13)
a.-up (ṭahāret) (73/19)
a.-up tor-maḳ (aḳçalar) (23/11)

a.-urġa (yeş ḳız) (12/5)
a.-urġa (aḳça) (16/16)
a.-urġa (…kür-miy) (37/10)
a.-urġa (…töş-üp) (38/4)
a.-urġa (Rabīᶜ anı) (39/5-6)
a.-urġa (anı) (39/9)
a.-urġa (resimné) (48/16)
a.-urġa (…yanġadan) (66/3)
a.-urġa (…yañadan) (70/11)
a.-urġa (açuvnı) (62/14)
a.-urġa (ᶜ aḳl) (6/7)
a.-urġa (fāᵓ ide) (32/7-8)
a.-urġa kirek (şunı) (38/18)
a.-urġa (kirekéné) (11/21)
a.-urġa tiyéş bul-sa idé (yeş ḫatun) (9/18-19)
a.-urġa tiyüşlédér (ṭol ḫatun) (43/10)
a.-uv (yeş ḫatun) (10/3), (8/17-18), (9/14)
a.-uv (açuv) (6/13)
a.-uv (ibret) (32/17), (67/11), (67/19)
a.-uv (sevāb) (29/7)
a.-uvda (éstegenéñézné) (41/12)
a.-uvı (Rabīᶜ anı) (62/14)
a.-uvı (Ḥalīme Abıṣṭaynı) (8/1)
a.-uvına (yeş ḫatun)(11/5)
a.-uvnı (yeş ḫatun) (11/15)
a.-uvnı (ḫatun küp) (11/17)
a.-uvnı (küp ḫatun) (11/19)
a.-uvnı (…kür-üp) (37/11)
a.-uvnı (açuv) (6/20) [=106]
2. yardımcı fiil: “yeterlilik”, “tezlik”, “tamamlama”
a.-a al-madı (vaᶜ deler) (13/19)
a.-a al-mayınça (sabaḳ) (46/21)
a.-a al-mıy başla-dılar (sabak) (29/10)
a.-a al-maġaç (maᶜ nā) (27/17)
a.-ġan idé (iyesé bul-a) (2/8)

a.-madı (iḫtiyār it-e) (40/14)
a.-madı (ṭab-a) (43/21)
a.-madı (tuḳtat-a) (11/8)
a.-madı (vaᶜ deler al-a) (13/19)
a.-madı (yazmışḳa ḳarşı kil-e) (60/1)
a.-madım i-se de (uḳı-y) (35/9)
a.-madım (ḳaytar-a) (72/14)
a.-madım (uḳuv yulına kit-e) (36/1-2)
a.-maġaç (maᶜ nā al-a) (27/17)
a.-maġan (añlıy) (76/13)
a.-maġanġa (tıy-a) (46/11)
a.-maġanġa (yaḫşılıḳlar ḳıl-a) (17/2)
a.-maġanını (yaḫşılıḳlar ḳıl-a) (17/3)
a.-mam (ṭab-a) (38/23)
a.-mas (añlat-a) (39/14)
a.-massıñ (ḳotıl-a) (21/10)
a.-may idé (añlıy) (5/6)
a.-mayınca (ḥīle ṭab-a) (19/19)
a.-mayınça (al-a) (46/21)
a.-mayınça (añlıy) (21/20)
a.-mayınça (çıdıy) (66/9), (68/15)
a.-mayınça (kér-e) (34/10), (60/18)
a.-mayınça (ḳıl-a) (22/15)
a.-mayınça (küter-e) (12/4)
a.-mayınça (ṭor-a) (30/2)
a.-mıy başla-dılar (al-a) (29/10)
a.-mıy (buldır-a) (38/7)
a.-mıy idé (ṭab-a) (61/9)
a.-mıy (ṭab-a) (13/15)
a.-mıylar idé (ṭuy-a) (75/6)
a.-mıym (eyt-e) (13/1)
a.-mıym (ṭab-a) (26/8)
a.-mıymın (bétér-e) (14/8)
a.-mıymız (añlıy) (27/12)
a.-mıymız (kéréş-e) (17/12)
a.-sam (ṭor-a) (35/10)
a.-ur idé (östén bul-a) (31/7)

[=44]

ala diye (?)

a. (14/12)

[=1]

ᶜalāmet <Ar. belirti, işaret, iz, nişan

ᶜa.+é (muḥabbet) (54/8)

[=1]

alar onlar

a. (16/15), (19/7), (27/8), (28/20), (30/22), (32/13), (35/13), (35/21), (43/1), (46/16), (46/17)

a.+da (26/11), (27/15)

a.+ġa (35/21), (18/14), (18/20), (19/7), (5/15), (6/20)

a.+nı (42/24), (47/5), (49/15), (13/9), (16/8), (18/20), (19/1), (19/6), (5/15), (69/2)

a.+nıñ (34/5), (35/22), (35/24), (36/8), (38/3), (45/23), (6/11), (13/6), (17/19), (19/11), (19/4), (24/18), (26/17), (26/21), (27/11), (76/20)

[=45]

alay öyle

a. (10/19), (14/13), (14/8), (17/12), (58/19)

a. bolay (53/11), (4/22)

a. bolay it-üp (5/8)

a. bul-sa (57/21)

a. bul-sa da (3/18), (33/4), (4/19), (8/3), (59/7), (50/11), (58/16)

a. it-üv (4/22)

a.+mı (66/13)

[=18]

alaysa öyleyse, o zaman, o takdirde

a. (45/8), (50/14), (59/12)

[=3]

alda- yalan söylemek, kandırmak

a.-maḳçı bul-sa da (13/17)

a.-p tor-ġan iken (52/19)

a.-v (40/15)

[=3]

ᶜālem <Ar. dünya, cihan, âlem

a.+éne (uḳuv) (34/10)

[=1]

aᶜlem <Ar. daha iyi bilen

a.+séz (57/12)

[=1]

alış-biréş alışveriş, ticaret

a. it-ken (17/14)
a.+ke (2/1)
[=2]

alışdır- değiştirmek
a.-amıy (58/25)
a.-uvġa (31/13)
[=2]

ᶜālīcenāb <Ar. cömert
ᶜā. (25/3)
ᶜā.+ları (19/11)
[=2]

ᶜālim <Ar. âlim, bilge, bilgili
ᶜā. (3/11), (3/11), (5/3), (5/4), (50/18), (77/11), (77/14), (77/16)
ᶜā. bul-up (28/13)
ᶜā. bul-uvlarını (28/16)
ᶜā.+ge (5/20)
ᶜā.+lernéñ (5/5)
[=12]

ᶜālime âlimi bilgili kadın
ᶜā. (47/21), (76/12)
[=2]

Allāh <Ar. Yaratıcı, Tanrı
a. (42/18), (51/14), (51/16), (52/5), (58/11), (68/18), (69/11), (69/12)
a.+ġa şükr (20/22), (35/7), (44/21), (72/2), (9/4)
a.+ġa ṭapşır-dıḳ (44/19)
a.+ġa ṭapşır-up (39/5), (44/14)
a. naṣīb it-se (14/16)
a. raḥmet eyle-sün (74/1)
a. saḳla-sun (13/4), (52/1)
[=20]

alma elma
a. (48/15), (57/2)
[=2]

altı altı
a. (47/9), (63/22), (63/5), (74/14)
[=4]

altmış altmış
a. (2/7), (51/24), (72/2)
a.+larġa (7/6)
[=4]

altun altın
a. (27/14)
[=1]

aluvçı alıcı, alan
a. (36/15)
a.+lar (52/2)
[=2]

aᶜmāl <Ar. işler
a. (31/10)
[=1]

ammā <A. ama
a. (13/8), (16/8), (32/11), (34/22), (34/9),

(36/1), (41/12), (46/19), (47/21), (47/23), (61/3), (62/3), (63/1), (64/22), (65/8), (68/5)
[=16]

ana anne
a. (10/6), (21/12), (63/11), (64/19), (67/15)
a. bul-açaḳ (76/6)
a.+dan (77/10)
a.+lar (67/15)
a.+ları (47/21)
a.+larınıñ (28/19)
a.+mnı (68/19)
a.+nı (67/1)
a.+ñız (10/4)
a.+sı (28/4), (46/6), (63/19), (63/23), (63/3), (64/1), (66/16), (74/2), (76/21)
a.+sına (32/20), (51/11), (51/9)
a.+sından (67/2)
a.+sındın (60/7)
a.+sını (21/17), (66/3)
a.+sınıñ (28/2)
[=30]

analuḳ annelik
a. (76/10)
[=1]

anda 1. orada
a. (67/21), (67/21) (45/14)
2. o kişide
a. (19/22), (20/16), (27/21)
[=6]

andan ondan
a. (22/10), (31/10), (49/6), (50/18), (51/18)
[=5]

anday öyle, onun gibi
a. (25/10), (26/20), (47/20), (49/13), (58/13)
a.+lar (6/10)
[=6]

andayun bk. **anday**
a. (22/13), (22/17), (26/19), (26/22), (27/3), (34/8), (38/21), (47/19), (5/21)
[=9]

andın ondan
a. (48/21)
[=1]

andıy bk. **anday**
a. (20/22), (22/3), (27/15), (31/18), (69/9)
[=5]

anġa ona
a. (10/24), (11/1), (12/1), (15/4), (20/5), (3/17), (51/11)
[=7]

anı onu
a. (12/21), (14/21), (14/22), (19/22), (24/18), (24/19), (28/18), (39/9), (51/18), (55/3), (55/4), (6/8), (64/14), (64/16), (69/10), (69/9)
[=16]

anıñ onun
a. (11/2), (11/3), (12/17), (14/12), (14/20), (14/3), (15/15), (15/16), (15/19), (15/9), (16/20), (17/11), (17/9), (18/11), (18/9), (19/16), (2/22), (2/3), (24/5), (25/3), (25/4), (29/11), (3/13), (32/15), (33/18), (34/15), (34/20), (34/23), (34/3), (45/21), (46/3), (48/4), (5/23), (5/4), (51/20), (58/8), (60/23), (63/1), (63/8), (64/16), (64/19), (66/21), (69/10), (69/5), (71/9), (74/7), (8/6), (9/14), (9/14)
[=49]

anısı orası
a. (14/7)
a.+na (17/12)
[=2]

añа bk. **anġa**
a. (10/17), (21/16), (31/2)
[=3]

añġıra aptal, ahmak, bön
a.+ġa (24/16)
[=1]

añġıray- aptallaşmak
a.-up (53/1)
[=1]

añla- anlamak
a. (55/3)
a.-dıñızmı (21/19), (57/15), (58/10)
a.-ġan (17/21), (27/12)
a.-ġan idé (35/3)
a.-ġanlarnı (6/1)
a.-madıñmı (67/10)
a.-mañız (17/22), (22/23)
a.-mayınça (23/10)
a.-mıy (42/21)
a.-mıy tor-ġan (29/21)
a.-mıylarmiken (52/2)
a.-mıysıñmı (54/20)

a.-p (10/11), (41/2), (60/16)
a.-r (27/15)
a.-rġa (27/10), (32/4)
a.-sa da (36/6)
a.-sañız (22/16)
a.-vdan (27/14)
a.-y (27/12)
a.-y (añlıy) al-maġan (76/13)
a.-y (añlıy) al-may idé (5/6)
a.-y (añlıy) al-mayınça (21/20)
a.-y (añlıy) başla-dı (32/4)
a.-y (añlıy) da al-mıymız (27/12)
a.-ymın (añlıymın) (41/10)
[=32]

añlamaġanlıḳ anlamamışlık
a.+dan (24/10)
[=1]

añlamaslıḳ anlamayacak (derecede)
a. (40/19)
[=1]

añlan- anlaşılmak
a.-dımı (33/1)
a.-uvınça (22/1)
[=2]

añlarlıḳ anlayacak, anlamaya müsait
a. (14/19), (30/15), (76/14)
a. bul-sa da (28/13)
[=4]

añlat- anlatmak, açıklamak
a.-a al-mas (39/14)
a.-ġaç (20/4), (41/5)
a.-ḳaç (63/9)
a.-urġa (20/21), (39/15), (43/11), (5/2)
a.-uv (5/2)
[=9]

apaçıḳ çok açık, apaçık
a. (58/10)
a. bélén-sün (57/15)
[=2]

apaḳ bembeyaz
a. (56/10)
[=1]

ara ara
a. (49/2)
a.+da (44/2)
a.+dağı (67/19)
a.+larında (13/20), (19/11), (32/22), (42/2), (44/10), (57/17), (7/9)
a.+larındağı (60/11)
a.+mızda (44/5), (54/16), (57/20), (69/17)

a.+sına (59/5)
a.+sında (17/18), (18/10), (19/9), (2/15), (3/18), (35/1), (37/3), (38/23), (42/1), (46/21), (47/17), (48/1), (5/13), (6/14), (6/9), (67/19), (67/15), (67/15)
a.+sındağı (19/2)
[=35]

ᶜ Arabça Arapça
ᶜ A. (47/18), (58/2)
[=2]

ᶜ Arabī <Ar. Arapça
ᶜ A. (28/13), (30/16), (47/14)
[=3]

arı sonra
a. (50/18), (53/10), (54/10)
[=3]

arım arım yavaş yavaş (?)
a. (68/14)
[=1]

arḳasında sebebiyle, vesilesiyle
a. (2/1), (23/1), (28/7), (31/21), (32/3), (32/9), (33/19), (38/13), (59/22), (6/19), (63/21), (75/3), (76/11)
a.+dır (27/23)
[=14]

arḳılı boylu boyunca
a. (60/7)
[=1]

ᶜ ārla- ayıplamak
a.-dı (62/7)
[=1]

art arka
a.+ı (37/19), (74/5)
a.+ından (61/21)
a.+ını uyla-mayınça (aldını) (11/12)
a.+ḳa ḳal-mışdır (26/24)
[=5]

art- artmak, çoğalmak
a.-a (5/13), (67/12)
a.-a idé (76/1), (77/2)
a.-ḳan (5/12), (8/20)
a.-maḳda (75/6)
a.-maḳda idé (60/11)
[=8]

artdır- arttırmak, çoğaltmak
a.-a (75/19)
a.-ırġa (73/2)
a.-maḳ (ᶜ ilm) (62/9)
a.-up (35/15)
a.-uv (19/18), (32/6)
[=6]

artıḳ fazla, çok
a. (17/2), (22/20), (3/10), (34/19), (36/23), (43/6), (47/19), (54/16),

(65/12), (69/7), (72/12), (72/16), (72/2), (73/9)
a. bul-masa da (36/22)
a.+raḳ (artıġraḳ) (31/10)
[=16]

artuḳ bk. **artıḳ**
a. (16/12), (18/18), (7/1), (7/13), (7/20), (8/7)
a.+raḳ (63/14)
a.+raḳ (artuġraḳ) (38/17), (60/16)
[=9]

asat kolay
a. (37/18), (65/14)
[=2]

aṣıl ipekli dokuma
a. (49/7)
[=1]

aṣl <Ar. asıl
a. (32/21), (62/13)
[=2]

aṣlā <Ar. hiçbir zaman, hiçbir şekilde
a. (54/23), (57/22), (58/9)
[=3]

aṣlda aslında
a. (17/4), (23/22), (31/23), (8/9)
[=4]

asrav ev işleri yapan hizmetçi kız, halayık
a.+lardan (68/11)
[=1]

ast alt, aşağı
a.+ında (64/11)
[=1]

aş yemek, aş
a. (14/4)
a.+ı (15/19), (15/22), (16/8)
a.+ına (16/10)
a.+larġa (3/14)
a.+ları (15/20), (16/4)
a.+larını (16/10)
[=9]

aşa- yemek yemek
a.-ġan (67/3), (14/4)
a.-p (15/16), (69/8)
a.-r (66/20)
a.-v (22/20), (3/16)
a.-y (aşıy) (67/4)
[=8]

aşal- (yemek) yenilmek
a.-a tor-ġan (16/4)
[=1]

aşav éçüv yeme içme
a.+de (16/3)
[=1]

ᶜāşıḳ <Ar. âşık, seven
ᶜā. bul-ġan (22/18)
ᶜā. bul-mayınça (23/4)

ᶜ ā.+ıñız (40/4)
ᶜ ā. it-dé (37/25), (39/23)
[=5]

aşıḳ- acele etmek
a.-a bar-uv (29/13)
[=1]

āşinā <Far. bildik, tanıdık
a. (38/21)
[=1]

ᶜ aşḳ <Ar. aşk, sevda
ᶜ a. (35/2)
ᶜ a.+ı töş-mesün (aḳça) (22/20)
[=2]

at (1) ad, nam, şöhret
a.+ı ṣuvı çıḳ-maġan (14/15)
[=1]

at (2) binek hayvanı, at
a. (29/12), (29/16)
a.+larınıñ (18/16)
[=3]

at- atmak
a.-a (tañ) (73/14), (73/15)
a.-dı (tañ) (73/21)
[=3]

ata baba
a. (10/6), (21/12), (28/1), (28/4), (28/19), (62/17), (67/15), (77/9)
a.+dan (67/1)
a.+lar (56/25), (67/15)
a.+ları (74/3)
a.+larınıñ (51/7), (73/13), (73/13)
a.+larnıñ (36/16)
a.+m (68/19)
a.+ñ (55/7)
a.+sı (7/6), (8/2), (12/18), (14/12), (14/7), (32/15), (32/18), (40/19), (42/8), (42/8), (44/17), (55/19), (64/2)
a.+sına (8/5), (24/3), (24/12), (32/1), (33/7), (39/11), (66/10)
a.+sınıñ (8/5), (10/18), (21/15), (29/6), (32/19), (39/7), (58/4), (61/11), (74/12), (77/11)
[=48]

aṭla- adımlamak
a.-rġa (21/4)
[=1]

aṭna hafta
a. (59/22)
a.+da (29/4), (29/12)
[=3]

avıl köy, oba
a.+ına (30/1)
a.+ınıñ (30/4)
[=2]

avır ağır
a. (70/20)
a.+ınıñ (73/11)
[=2]

avır- hasta olmak, bir tarafı ağrımak
a.-ıy başla-ġaç (70/15)
[=1]

avırlıḳ zorluk
a.+larġa (15/1), (44/8)
[=2]

avıruv hastalık
a.+dan térél-üp (71/1)
a.+dır (34/3)
a. éleg-üp (70/11)
a.+ı (70/14)
a.+ınıñ (70/20)
a.+nı (70/13)
[=6]

avız ağız
a.+ından (65/6)
[=1]

avlaḳ ıssız, sakin, tenha
a. (56/15)
a.+larda (51/12)
[=2]

ay (1) 30 günlük zaman dilimi, ay
a.+da (30/11)
a.+ına (29/4)
[=2]

ay (2) acı, sızlanma, pişman olma, tereddüt, şaşırma, gurur ve övünç duygularını bilidiren ünlem
a. (13/2), (14/12), (27/19), (54/1), (55/12), (55/6), (58/11), (58/24), (67/18), (67/6), (67/7), (68/21), (69/11), (69/14), (74/14), (77/9)
[=16]

ayaḳ ayak
a. (başdın) (21/16)
a.+ı (ayaġı) (18/17)
[=2]

ayır- 1. ayırmak
a.-dım (69/11)
a.-ġaç (59/20)
a.-ıyḳ (59/7)
a.-ıym (59/18), (59/6)
a.-maları (16/2)
2. fark etmek
a.-mıydır idé (5/3), (11/23)
a.-up (33/4)
a.-ıpraḳ (37/18)
[=10]

ayırım ayrı
a. (46/18), (46/18)
[=2]

ayırıl- ayrılmak
a.-ġan (71/4)
a.-up (67/2), (68/10), (9/20)
a.-up tor-ġan (72/16)
a.-urmızmıken (52/16)
[=6]

ayırılmaslıḳ bitmeyecek (derecede)
a. (bér dostlıḳ) (32/23)
a. (muḥabbetler) (42/2)
[=2]

ayırum bk. **ayırım**
a. (5/15)
[=1]

aylıḳ bir ay süren, aylık
a. (30/8)
[=1]

ayırılış- birbirinden ayrılmak
a.-uv (42/14)
[=1]

az az
a. (29/16), (29/4), (33/9), (76/4)
a.+raḳ (4/24)
a.+raḳını (8/8)
[=6]

az- azmak, ahlaksızlaşmak, kötüleşmek
a.-uvına (2/22)
[=1]

az-maz biraz, azıcık
a. (58/25), (3/10), (5/22)
[=3]

ᶜazāblan- eziyet görmek, meşakkat çekmek
a.-up yör-mevéne (64/7)
a.-adır (cānı) (10/11)
[=2]

azaplan- bk. **ᶜazāblan-**
a.-up (4/22)
[=1]

azay- azalmak, seyrelmek
a.-ġan (13/14)
a.-urlar idé (26/21)
[=2]

azayt- azaltmak, seyreltmek
a.-ırġa (25/19)
[=1]

azġınlıḳ azgınlık
a. (72/16)
[=1]

ᶜazīz <Ar. en değerli, biricik
ᶜa. (21/20), (23/7), (55/12), (63/11), (63/9), (64/19), (66/2), (73/13)
ᶜa.+ém (52/11), (52/19)
[=10]

B

baba dede
b.+larımız (26/1)
b.+larımızda (26/10), (26/2)
b.+sına (61/10)
b.+sından (63/3)
b.+sınıñ (58/4)
[=6]

bağışla- bağışlamak, karşılıksız bağışlamak
b.-dı (77/7)
[=1]

bağlan- bağlanmak
b.-ġan (69/1)
b.-mış idé (69/17)
[=2]

bağlı bağlı
b.+dır (44/8)
[=1]

bahā <Far. fiyat
b.+nı (15/12)
b.+sı (18/18)
[=2]

baḥāne <Far. bahane
b. (62/15)
[=1]

bāḥil <? razı olma
b. bul-urmın (21/16)
[=1]

baḥişleş- iddialaşmak, tartışmak
b.-üp (4/4)
[=1]

baḫt <Far. talih, şans, baht
b. (10/8)
b.+dır (72/11), (77/10)
b.+ı (8/1)
b.+ı açıl-up (7/14)
b.+ı açıl-uvına (8/16)
b.+ım açıl-uvına (8/14)
b.+ından (76/3)
[=8]

baḫtiyār <Far. mutlu
b. (77/6)
[=1]

baḫtlı şanslı, talihli, bahtlı
b. (48/10), (48/9), (52/19), (72/6), (77/9)
[=5]

baḫtsız şanssız, talihsiz, bahtsız
b. (52/18), (52/18)
b.+larnıñ (68/16)
b.+mı (51/14)
[=4]

baḳ- bakmak
b.-may (süzéne) (5/18)
b.-mayınça (ḥarāmına ḥelāléne) (16/17)
[=2]

bala çocuk
b. (19/23), (28/6), (31/15), (31/20), (48/9),

(67/1), (72/20), (72/8), (77/9)
b. bul-sa (21/15)
b.+da (21/12)
b.+dan (19/22)
b.+lar (29/9), (60/2)
b.+ları (28/2)
b.+larıdır (49/20)
b.+ların (10/5)
b.+larını (29/8), (46/11), (73/16)
b.+larınıñ (11/7), (34/5), (52/12), (74/17)
b.+larıññı (72/21)
b.+larnı (31/1), (47/5)
b.+larnıñ (27/5), (46/12), (46/16)
b.+m (55/13)
b.+mnı (69/7), (20/16)
b.+nı (45/6), (46/17), (46/18), (59/11)
b.+ñ (69/1)
b.+sı (31/9), (70/16), (73/13)
b.+sı bul-maġan (49/5)
b.+sına (23/7), (29/7), (64/19)
b.+sını (25/10), (63/11)
[=45]

balacānlı çocuğa düşkün
b. (14/17)
[=1]

bala-çaġa çocuklar, çoluk çocuk
b. (10/6), (7/6)
b.+m (72/8)
b.+ñ (72/10)
b.+sı (42/19)
b.+sına (71/20)
[=6]

balalıḳ çocukluk
b.+dan çıġ-up (34/6), (51/1)
[=2]

banka <İt. banka
b.+da (63/3)
b.+ġa (8/8)
[=2]

bar (1) var, mevcut
(12/18), (14/6), (35/13), (56/15), (57/20), (68/21)
b. idé (14/3), (16/21), (17/9), (17/18), (19/18), (20/17), (21/12), (31/17), (32/23), (34/23), (36/8), (48/6), (49/23), (56/10), (60/21), (61/4), (62/12), (68/16), (77/7)
b.+dır (29/21), (38/23), (54/17)
b. (fāʾide it-keném) (21/8)

b. (küñélden küñéle ḫaber) (40/16)
b.+mı (25/13), (67/20)
b.+mıken (10/15)
[=33]

bar (2) bütün, hepsi
b. (10/24), (11/1), (14/24), (16/13), (16/21), (22/18), (49/1), (61/4), (68/7)
[=9]

bar çaḳda var iken, mevcut hâlde
b. (68/8)
[=1]

bar- gitmek, belli bir yöne hareket etmek
b.-a (20/12), (20/17)
b.-a idé (47/12), (64/2)
b.-a tor-ġaç (10/4), (23/10), (32/9), (51/17), (68/16), (76/14), (77/6)
b.-açaḳ (71/7)
b.-alar (15/23)
b.-ası (44/21)
b.-ası bul-sañ (64/24)
b.-ası kil-eçegéné (43/4)
b.-ası kil-genéné (kiyevge) (50/6)
b.-asıñ (58/24)
b.-dı (47/13)
b.-dım (52/1)
b.-dıñ (55/17)
b.-ġaç (14/15)
b.-ġaç (kiyevge) (54/7)
b.-ġalıydır idé (17/1)
b.-ġan (12/2), (44/3), (49/11), (5/5), (51/24), (49/10)
b.-ġan idé (4/15), (64/21)
b.-ġanda (68/6), (68/8), (17/14)
b.-ġanını (23/21), (65/7)
b.-ıp (60/18)
b.-ırġa (55/13)
b.-ıyḳ (25/5)
b.-madı (küñélé) (40/10)
b.-mas (36/16)
b.-mıy (49/20), (64/19)
b.-sa (67/21)
b.-sun (21/16)
b.-up (3/21), (3/22), (4/1), (4/11), (45/15), (45/8), (51/16), (52/5), (53/15), (63/19), (64/17), (71/13), (17/15)
b.-up ṭor-a (52/16)
b.-up yöré-rge (64/18)
b.-ur kit-üp (45/2)
b.-urġa (14/14), (41/15)

b.-uv (29/14), (49/2), (51/18)
b.-uv (aşıḳ-a) (29/13)
b.-uv (kiyevge) (50/5), (51/17)
b.-uvına (64/21)
b.-uvını (12/3), (40/24)
b.-uvnı (11/22), (40/24)
[=75]

bar da hepsi
b. (45/13), (58/13), (58/17), (59/12), (62/8), (69/6)
[=6]

barça bütün
b. (60/14)
[=1]

barı hepsi, bütün, tamamen
b. (8/16), (22/7), (26/21), (33/18), (43/4), (60/17), (68/15)
b.+nı (28/15), (49/21)
[=9]

barı tik sırf, sadece, yalnız, tek
b. (16/12) (24/9)
[=2]

baruşlıy giderken
b. (7/4)
[=1]

başuv tarla, alan
b.+lardan (ḳarlı) (34/11)
[=1]

baş 1. baş, kafa
b.+dın (ayaḳ) (21/16)
b. ḫatun muyın (ir) (13/16)
b.+ı (25/4), (49/11)
b.+ıma kil-eçek (71/6)
b.+ımnı al-up kit-iymmé (43/13)
b.+ına cıyul-ġan (45/19)
b.+ını (18/12), (18/8), (58/11)
b. oçında (73/13)
2. başkan
b. (18/20)
3. başlangıç
b.+da (6/12), (60/20), (76/13)
b.+dan (55/16),(20/3)
b.+daraḳ (65/17), (74/3)
[=19]

başala bütünüyle, tam olarak, temelli
b. (74/14), (75/8)
[=2]

başḳa başka, ayrı
b. (11/5), (13/1), (13/18), (15/14), (15/3), (16/11), (16/2), (17/9), (18/21), (19/23), (21/21), (24/13),

(24/14), (25/3), (26/17), (27/11), (27/19), (3/14), (3/7), (30/19), (32/16), (34/7), (4/11), (42/16), (43/17), (47/20), (48/21), (50/23), (51/18), (53/22), (56/11), (58/17), (68/11), (68/12), (69/18), (72/3), (75/7)
b.+ġa (39/11), (56/24)
b.+lar (52/12)
b.+lardan (47/2)
b.+larını (34/22)
[=42]

başḳar- bir işi yerine getirmek, icra etmek, yapmak, başarmak
b.-ġan (24/7)

başla- 1. başlamak, girişmek
b.-ġan éşlerénde (26/17)
b.-p (maᶜ īşet) (35/7)
b.-p (şol könden) (65/12)
2. yardımcı fiil olarak bir harekete başlamak
b.-dı (söyleşmiy) (68/5)
b.-dı (kitmiy) (70/16)
b.-dı (añlıy) (32/4)
b.-dı (bizdér-e) (10/5)
b.-dı (bul-a) (61/4), (68/2), (10/4), (50/23)
b.-dı (bul-mıy) (28/11)
b.-dı (eyt-e) (73/19)
b.-dı (izliy) (68/18)
b.-dı (ḳıçḳır-up yörgeliy) (43/20)
b.-dı (şorıy) (11/22)
b.-dı (taᶜ z tot-a) (61/7)
b.-dı (kér-üp ṭor-a) (63/23)
b.-dı (uḳıy) (56/18)
b.-dı (uḳurġa) (73/20)
b.-dı (utır-a) (23/22)
b.-dı (yöriy) (46/8)
b.-dıgı (uḳıt-a) (30/8)
b.-dılar (ᶜ acebke ḳal-a) (32/10)
b.-dılar (al-a al-mıy) (29/10)
b.-dılar (ḳaṣd id-e) (28/24)
b.-dılar (küç-üp tor-a) (74/3)
b.-dım (al-a) (70/2)
b.-dım (ṭaşlıy) (72/15)
b.-ġaç (ḳızık ṭap-mıy) (34/6)
b.-ġaç (buldır-a al-mıy) (38/7)
b.-ġaç (avırıy) (70/15)
b.-ġaç (éş ḳıl-a) (64/1)

b.-ġaç (it-e) (4/22)
b.-ġaç (lezzet ṭap-mıy) (51/1)
b.-ġaç (söy-e) (51/18)
b.-ġaç (uḳı-y) (50/22)
b.-ġaç (yöriy) (46/9)
b.-ġan idé (tor-ası kil-miy) (61/12)
b.-ġan idé (borçıy) (9/2)
b.-ġan idé (ézliy) (50/24)
b.-ġan idé (uḳı-y) (28/7)
b.-ġan (kil-e) (47/2)
b.-ġan (uḳı-y) (28/10)
b.-ġan (yöriy) (46/22)
b.-ġança (ṭañ at-a) (73/14)
b.-ġançı (al-a) (61/2)
b.-ġançı (kér-e) (53/14)
b.-ġanda (ṭañ at-a) (73/15)
b.-ġanda (uḳı-y) (28/12)
b.-ġandan (öylen-e) (61/3)
b.-ġandan (uḳı-y) (29/9)
b.-malımın (bélürge) (36/4)
b.-p (al-a) (60/20)
b.-p (ḫıyānetlerge kér-e) (21/22)
b.-p (öylendér-e) (42/9)
b.-rga (éş ḳıl-a) (63/4)
b.-rmın (bar-up ṭor-a) (52/16-17)
b.-sa (kér-e) (53/13)
b.-sa (yöriy) (43/13)
b.-salar (ġayépliy) (49/15)
b.-v (uḳı-y) (28/19)
b.-vına (éş ḳıl-a) (64/6)
b.-vını (éş ḳıl-a) (63/12)
b.-vını (öylendér-e) (42/8)
b.-ydır (başlıydır) (ézliy) (34/7)
b.-ydır (başlıydır) (borçıy) (34/3)
b.-ylar (başlıylar) (ézlerge) (34/12)
b.-ylar (başlıylar) idé (ġayép it-e) (49/12) [=69]

başlan- başlanmak
b.-dı (8/10), (42/2)
b.-up (33/2), (51/4)
b.-uvınıñ (75/10)
b.-uvlarını (33/5) [=6]

batır (?)
b. (27/20) (uḳuv batır ?) [=1]

batırçılıḳ kahramanlık, cesurluk
b. ḳıl-maḳ kirek (37/10) [=1]

bay malı mülkü olan, zengin
b. (8/2), (9/9), (10/5), (12/14), (23/2), (33/20), (34/4), (35/12), (36/7), (49/7), (60/15)
b.+ġa (12/19)
b.+ı (4/14), (4/23)
b.+ına (20/6)
b.+ısı (2/4)
b.+lar bul-up (36/8)
b.+nıñ (7/5)
[=18]

baya biraz önce, az vakit evvel, demin
b. (24/4), (6/6)
[=2]

bayġura cimri zengin
b.+nıñ (6/2), (6/5)
[=2]

bayı- zengin olmak, zenginleşmek
b.-rga (bayurġa) (23/6)
b.-v (bayuv) (14/24), (15/10), (20/13), (20/14)
b.-vġa (bayuvġa) (23/4)
b.-vġa (bayuvġa) birél-gen (14/24)
[=7]

baylıḳ zenginlik
b. (9/8), (20/18), (20/20), (23/1), (23/1), (67/7), (69/2)
b.+dan (20/19), (21/20), (21/21)
b.+ġa (2/2)
b.+ı (baylığı) (9/3)
b.+ım (68/21), (69/3)
b.+ım (baylığım) (9/4)
b.+ımız (35/8), (36/15)
b.+ını (19/18)
b.+nı (9/12), (22/23), (22/23), (23/1), (35/9)
b.+nıñ (9/5), (44/21)
[=25]

bayraḳ daha zengin
b. kéşé (30/23), (46/19)
b. yirlerde (37/1)
[=3]

bayram bayram
b. (15/19), (15/19), (15/22), (16/1), (16/10), (16/10), (16/4), (16/5), (16/8)
b.+lar (15/15), (15/16)
b.+larnı (15/18)
[=12]

bayṭaḳ çokça, pek çok, ziyadesiyle

b. (13/10), (14/21), (15/17), (27/1), (47/2), (68/10)
[=6]

baᶜ ż <Ar. bazı, birtakım, kimi
b. (5/10), (6/9), (15/3), (19/2), (21/21), (26/8), (40/23), (48/8), (50/5)
[=9]

bāzār <Ar. çarşı, pazar
b.+da (15/5)
[=1]

bedenlé gövdeli, vücutlu
b. (2/8)
[=1]

beẖil bk. **bāḥil**
b. (72/13), (72/19)
b. bul! (72/19)
[=3]

beẖilleş- 1. birbirini affetmek, gönül almak
b.-üp (71/9)
b.-déler (71/18)
2. vedalaşmak
b.-dé (73/10)
[=3]

belā <Ar. sıkıntı, meşakkat, bela
b.+dan (53/4), (60/7)
b.+ge ṣana-p (15/18)
b. östéne belā (61/13)
b.+sı (25/16), (26/7), (59/15)
b.+sıdır (73/8)
b.+sındın (34/9)
[=9]

belki 1. belki
b. (9/14), (24/10), (29/16), (29/21), (29/21), (38/1), (38/23), (39/1), (41/20), (43/18), (47/15), (48/22), (56/4), (58/16), (62/2), (70/7)
2. fakat
b. (11/16), (11/20), (25/10), (34/19), (36/2), (64/3)
[=22]

berāber <Far. beraber, birlikte
b. (74/2)
[=1]

beyān <Ar. beyan, açıklama
b.+lar (75/19)
[=1]

bél- 1. bilmek, tanımak
b.-dékéñéz (4/18)
b.-dém (72/17)
b.-e (14/6), (20/11), (56/4), (33/17)
b.-e (bél-e) (45/8)
b.-e idé (18/1), (65/10)
b.-e tor-ġan (30/3)
b.-edér (9/7)

b.-edér idé (17/20),
(17/4), (24/14), (8/13)
b.-emén (41/10),
(58/12)
b.-eméz (32/11),
(67/17)
b.-esé kil-üp (37/4)
b.-eséñéz (33/3)
b.-esézmé (25/12),
(51/22)
b.-geç (30/23), (32/15),
(37/2), (38/14), (65/11)
b.-gen (4/20), (16/16),
(22/2), (24/13), (33/5),
(38/8), (39/1), (39/4),
(60/21)
b.-gen bul-sañ
(ḳadréné) (68/6)
b.-gen idé (36/23),
(36/9)
b.-gençe (4/14)
b.-genden (42/17)
b.-genéné (5/22)
b.-genge (47/6), (5/18)
b.-genler (47/18)
b.-genler idé (42/14)
b.-medém (21/1), (72/5)
b.-medém (ḳadréné)
(70/5)
b.-medénmé (67/18)
b.-medéñ (ḳadréné)
(67/7)
b.-megeç (59/13)
b.-megen (38/9), (54/5),
(61/17), (76/14), (76/8)
b.-megen ikenmén
(ḳadréné) (68/21)
b.-mes (38/19)
b.-mes idé (62/10)
b.-mese de (51/3)
b.-mesem de (19/1)
b.-meske tiyüş idé
(18/10)
b.-mevé (38/20)
b.-mey (34/10), (5/17)
b.-meyénçe (46/17),
(57/6)
b.-meyüp (26/1)
b.-miy (20/12), (20/18),
(22/9), (27/19), (64/19)
b.-miy idé (18/3), (4/9),
(75/12), (75/17)
b.-miydér (22/6)
b.-miydér idé (9/17)
b.-miym (12/3), (48/6),
(59/10)
b.-miymén (12/4),
(33/4)
b.-se de (75/10)
b.-sem de (38/24),
(56/19)
b.-sün (66/15)
b.-üp (30/5), (33/3),
(34/8), (35/6), (37/13),

(38/20), (41/5), (47/13), (52/24), (53/11), (53/8), (65/7), (66/2)
b.-ür (14/21), (14/21), (48/18), (59/13), (59/18)
b.-ürge (2/11), (36/4)
b.-ürge kirek (70/9)
b.-ürmén (55/7)
b.-üv (11/23), (33/20)
2. yardımcı fiil olarak bir işi başarabilmek
b.-ürge tiyüşlédér (uylıy) (27/6)
b.-ürge tiyüşlédér (añlarġa) (27/10)
b.-geneńé (yazuv yaz-a) (38/16)
b.-mese de (teşekkür it-e) (8/13)
b.-miy (ṣora-p) (60/8)
b.-miy (söyliy) (27/19)
b.-miy idé (uylıy) (10/1)
b.-miydér idé (uylıy) (9/11)
b.-se de (üz üzéné ṭot-a) (7/3)
b.-se de (yaḫşı yörét-e) (15/8)
b.-üvden (şükr it-e) (60/4), (72/9) [=126]

béldér- bildirmek, belirtmek
b.-éñéz (40/1)
[=1]

béldérél- bildirilmek
b.-se idé (47/21)
[=1]

béle ile, beraber
b. (kéşé) (8/4)
[=1]

béle béle bilerek, isteyerek, kasten
b. (45/8)
[=1]

bélen bk. **bélen**
b. (4/18), (9/9) (14/24), (29/16), (32/6), (32/6), (33/11), (44/19), (47/6), (49/11), (51/15), (54/6), (66/21)
[=13]

bélezék bilezik
b. (49/8)
[=1]

bélén- bilinmek
b.-dé (40/13), (56/7)
b.-megen (55/11)
b.-sün (apaçıḳ) (57/15
[=4]

béléşdér- farkına varmak
b.-mey (65/6)
[=1]

béléştér- **bk.** béléşdér-
b.-mey (64/24)
[=1]
bélgéçlen- uzmanlaşmak
b.-üvé (3/8)
[=1]
bélgért- belirtmek, bildirmek
b.-e (39/14)
b.-edér (21/23)
b.-éñéz (54/24)
b.-érge (42/9), (44/4)
b.-iym (51/16)
b.-dé (12/13)
b.-meléséñ (44/6)
b.-meske (8/18)
b.-sek (55/15)
b.-üp (39/13)
b.-üp ḳara-dı (51/9)
b.-üp ḳara-dım (52/14)
b.-üv (55/9)
[=14]
bélgértérlék bildirecek, sezdirecek (kadar)
b. (39/11), (16/5)
[=2]
bér bir
b. (2/9), (2/10), (2/14), (2/14), (2/16), (2/16), (3/11), (3/3), (3/9), (4/1), (4/7), (5/15), (5/20), (5/23), (6/2), (6/8), (6/10), (6/12), (6/17), (6/17), (6/19), (6/21), (7/1), (7/17), (9/9), (9/19), (9/20), (9/22), (10/7), (10/9), (10/15), (10/15), (10/17), (10/18), (11/16), (11/18), (12/10), (12/18), (12/5), (13/1), (13/7), (13/12), (14/1), (14/9), (14/20), (14/24), (15/7), (15/9), (15/10), (15/10), (15/11), (15/18), (16/2), (16/11), (16/18), (16/20), (17/9), (17/18), (17/21), (17/22), (18/1), (18/3), (18/4), (18/4), (18/16), (18/20), (18/21), (19/6), (19/21), (19/22), (19/23), (20/3), (21/20), (21/4), (22/14), (22/16), (22/2), (22/20), (23/1), (23/5), (24/1), (24/1), (24/4), (24/5), (24/7), (24/8), (24/14), (24/14), (24/15), (24/18), (25/3), (25/16), (26/13), (26/15), (26/2), (26/3), (26/9), (28/5), (28/20), (28/18), (29/5), (29/6), (29/6), (29/16), (29/18), (29/18),

(29/19), (29/20),
(29/21), (32/3), (30/5),
(30/13), (30/15),
(30/19), (30/22),
(31/12), (32/14),
(32/16), (32/16),
(32/22), (32/23), (32/7),
(33/12), (33/15), (34/1),
(34/17), (34/18),
(34/19), (34/3), (34/4),
(35/10), (35/22),
(35/24), (36/1), (36/2),
(36/19), (36/20),
(36/21), (36/23),
(37/16), (37/2), (37/2),
(37/5), (37/7), (37/9),
(37/19), (37/20),
(37/22), (37/5), (38/3),
(38/10), (39/18),
(39/18), (39/20), (39/3),
(39/7), (39/9), (40/6),
(40/8), (40/10),
(40/12), (40/13),
(40/13), (40/14),
(40/16), (40/18),
(40/19), (40/20),
(40/21), (40/22),
(40/24), (41/1), (41/3),
(41/4), (41/9), (41/10),
(41/11), (41/18), (42/7),
(42/15), (42/15),
(42/16), (42/22), (43/2),
(43/2), (43/5), (43/5),
(43/9), (43/10), (43/15),
(44/1), (44/22), (45/10),
(45/12), (45/13),
(45/16), (45/19),
(45/21), (45/21),
(45/22), (45/22),
(45/23), (46/5), (46/5),
(46/14), (48/4), (48/4),
(48/6), (48/7), (48/13),
(48/16), (48/17),
(49/1), (49/11), (49/2),
(49/5), (49/9), (49/9),
(49/9), (49/24), (50/22),
(50/23), (50/24),
(50/24), (51/1), (51/8),
(51/23), (51/24),
(51/24), (52/18),
(52/19), (52/20),
(52/21), (52/4), (53/1),
(53/1), (53/17), (53/2),
(53/2), (53/20), (53/22),
(54/12), (54/22), (54/5),
(55/13), (55/17), (55/9),
(56/15), (56/17),
(56/18), (56/2), (56/24),
(56/9), (57/2), (58/17),
(58/23), (59/12),
(60/12), (60/15),
(61/13), (61/17),
(62/15), (62/16),
(62/21), (62/3), (63/1),

(63/9), (64/4), (63/12), (63/17), (66/4), (65/5), (65/13), (65/14), (66/6), (65/16), (66/15), (67/16), (67/9), (69/12), (69/16), (69/17), (70/9), (71/3), (72/2), (72/2), (74/7), (74/9), (75/10), (75/18), (76/10), (76/12), (76/14), (76/15), (76/20), (77/6), (77/7), (77/9), (77/11), (77/13), (77/17), (77/18)
b.+ésé (53/6)
b.+éñéz (4/15)
[=303]

bérde hiç
b. (11/6), (14/18), (15/20), (16/9), (17/2), (18/3), (20/18), (20/5), (21/7), (22/9), (24/12), (24/21), (26/8), (30/21), (33/14), (37/20), (38/22), (39/6), (44/13), (44/21), (44/5), (5/3), (5/9), (6/21), (7/1), (7/2), (70/14), (37/13), (37/15), (40/5), (50/14), (51/10), (52/15), (53/8), (54/9), (55/11), (59/14), (75/12)
[=38]

béraz biraz
b. (30/14), (32/20), (66/12)
[=3]

bér-bér herhangi bir
b. ᶜ ibādet (5/23),
b. maṣlaḥat (6/7)
b. éş (53/11)
b. kéşége (10/22-23)
b. kéşéné (10/14)
[=5]

bérbéré birbirleri, her biri karşılık olarak
b.+méz (67/12)
b.+mézge (67/13)
b.+mézné (69/20)
b.+méznéké (54/16)
b.+nden (75/6)
b.+ne (13/9), (60/2)
b.+né (42/13), (42/3), (75/5)
b.+nké (42/10)
[=11]

bérden 1. ilk olarak, öncelikle
b. (6/6), (20/1), (28/1), (29/12), (41/17), (64/7), (73/3), (77/3)
2. aniden, birden
b. (29/12)
[=9]

bérdenbér biricik, bir tane, yegâne, tek
b. (13/2), (13/23), (28/1), (8/5)
[=4]

bérem bérem teker teker, birer birer
b. (68/13), (73/16)
[=2]

bérer birer
b. (27/9)
[=1]

bérev birisi, herhangi bir, bazı
b. (4/11)
b.+den (15/12)
[=2]

bérébérsé bk. **bérbéré**
b.+nden (50/6)
[=1]

bérénçé birinci
b. (34/20), (40/21), (45/20), (48/19), (5/14), (63/2), (70/20), (73/7)
[=8]

bérge beraber, birlikte
b. (34/21), (37/9), (44/22), (56/13), (66/21), (67/11), (67/12), (67/12), (68/3), (71/10), (71/8), (72/17), (72/19), (74/5), (9/15)
b. tor-ası (23/9)
[=16]

bérkét- başarmaya niyetlenmek, kesin karar vermek
b.-üp (küñéléne) (47/13)
[=1]

bérle- birleşmek, beraber olmak
b.-vleréné (74/6)
[=1]

bérlék birlik, dayanışma
b. (67/20)
[=1]

bérniçe birkaç
b. (11/9), (15/16), (16/1), (17/7), (18/10), (19/9), (19/9), (24/23), (39/7), (4/3), (40/14), (40/15), (46/23), (54/10), (56/21), (63/17), (64/23), (66/1), (70/16), (76/11), (26/17), (60/14), (61/18), (62/10), (62/22), (62/4), (63/2)
[=27]

bérsé birisi, herhangi birisi
b. (36/14), (39/23), (4/3), (53/15), (53/16), (6/2), (7/16)
[=7]

bérsékön ertesi gün
b.+de (65/6)

b.+gemé (59/8)
[=2]

bérvaḳt bir ara, bir vakit
b. (4/11), (56/1), (64/18)
[=3]

bét- 1. bitmek
b.-dé (69/14), (73/11), (61/8), (62/18), (64/18)
b.-erge tiyüş idé (57/4)
b.-esé yuḳ (71/7)
b.-kenmiken (43/17)
b.-ken idé (68/8)
b.-kené yuḳ (71/6)
b.-mevéné (26/10)
b.-mey (47/1)
b.-sün (55/17), (55/20)
b.-üp (66/18)
2. yerden bitmek, yetişmek
b.-üvé (tiken) (54/1)
3. yardımcı fiil olarak: "tekrarlanma, güçlenme"
b.-em (bul-up) (43/19)
b.-ken idé (kün-üp) (13/12)
b.-ken (yalṭıra-p) (15/6)
b.-ken idé (bozıl-up) (27/16)
b.-kençe (péş-üp) (37/19)
b.-mese de (kiléş-üp) (6/12)
b.-mese de (yara-p) (30/9)
b.-miy (kilüş-üp) (9/6), (9/9)
b.-miydér (kiléş-üp) (19/5)
b.-se (kil-üp) (76/16)
b.-se (bul-up) (55/7)
b.-üvéné (kil-üp)(76/15)
[=29]

bétér- bitirmek
b.-déñmé (54/21)
b.-e al-mıymın (14/8)
b.-érge (34/11), (34/16), (52/20), (53/9), (57/9)
b.-geç (50/12), (57/13)
b.-gen (57/2)
b.-gençé (57/19)
b.-üv (16/6)
b.-üv öçün (43/2)
b.-üvéne (éşné) (60/5)
[=14]

béz 1. çokluk şahıs zamiri, biz
b. (14/8), (17/12), (19/13), (19/7), (26/10), (27/11), (27/12), (27/18), (27/6), (29/21), (41/20), (55/13), (67/14), (67/17)

b.+de (47/18)
b.+degé (49/23),
(49/23)
b.+den (26/5), (35/12),
(67/11)
b.+ém (38/21)
b.+ge (19/4), (19/8),
(24/21), (26/5), (27/1),
(27/10), (27/18), (27/6),
(4/16), (41/14), (45/13),
(52/21), (53/10), (58/3)
b.+né (56/15)
b.+néñ (11/17), (12/6),
(16/4), (21/7), (24/23),
(25/22), (26/16),
(26/19), (26/22),
(26/23), (26/3), (27/2),
(29/20), (34/10), (34/4),
(37/8), (38/15), (41/12),
(42/22), (44/2), (45/12),
(46/14), (47/17),
(47/22), (52/12), (54/7),
(67/19), (18/21)
[=64]

bīçāre <Far. çaresiz, zavallı
b. (10/16), (14/17),
(17/1), (21/20), (22/13),
(22/16), (22/6), (23/14),
(27/14), (27/7), (28/9),
(29/9), (38/9), (42/17),
(45/18), (48/17),
(49/19), (5/8), (51/12),
(51/9), (52/14), (52/4),
(53/19), (53/2), (57/8),
(59/21), (61/11), (61/8),
(62/11), (62/22), (62/3),
(64/24), (65/14),
(71/18)
b.+ġa (62/12)
b.+ler (27/16)
b.+m (43/16)
b.+mné (53/4
b.+né (61/7), (64/5)
b.+néñ (53/21), (62/23)
[=42]

bigrek haddinden fazla,
gereğinden çok
b. (13/14), (13/6),
(16/14), (23/19),
(28/14), (40/19), (43/3),
(61/6), (62/12), (67/3),
(67/8), (69/16), (70/20),
(59/16)
b. (bikrek) (23/8),
(37/14), (44/19),
(66/19), (67/1), (77/13)
b. (bigreg-de) (74/12),
(75/3)
[=22]

bik pek fazla
b. (10/18), (10/18),
(10/19), (10/2), (10/21),
(12/14), (12/15),
(12/20), (12/6), (12/7),

(13/13), (14/20), (14/8), (15/10), (15/11), (15/12), (15/9), (16/15), (16/18), (16/22), (16/23), (16/23), (17/18), (17/4), (18/21), (18/6), (19/1), (19/11), (19/11), (19/11), (19/16), (2/14), (2/6), (20/13), (20/6), (22/1), (22/7), (23/1), (24/17), (24/18), (24/3), (25/3), (25/6), (26/23), (26/23), (26/3), (26/4), (26/5), (26/8), (27/11), (27/21), (27/9), (28/18), (28/19), (28/2), (28/6), (28/9), (29/16), (29/17), (29/4), (3/11), (3/3), (3/3), (3/8), (30/12), (30/13), (30/16), (30/21), (30/9), (31/19), (32/14), (32/22), (32/4), (32/8), (33/3), (33/4), (33/7), (34/1), (34/14), (34/23), (34/23), (34/4), (35/24), (35/6), (36/18), (36/19), (36/6), (37/18), (37/20), (37/21), (37/4), (37/8), (37/9), (38/11), (38/11), (38/12), (38/20), (38/6), (39/2), (39/21), (39/4), (39/4), (39/8), (4/3), (40/8), (40/9), (41/16), (41/17), (41/5), (42/13), (42/4), (43/5), (44/1), (44/1), (44/14), (44/16), (44/16), (44/18), (44/4), (45/21), (45/6), (46/3), (47/10), (47/13), (47/18), (47/21), (47/6), (48/20), (49/10), (49/4), (5/20), (5/3), (50/1), (50/11), (50/17), (50/19), (50/20), (50/3), (51/3), (52/23), (53/1), (53/10), (53/8), (54/2), (54/3), (56/20), (58/11), (58/15), (59/11), (59/23), (6/12), (6/18), (6/22), (6/5), (60/14), (60/16), (60/9), (60/9), (61/10), (61/19), (62/19), (62/3), (64/11), (64/13), (64/2), (64/20), (64/6), (64/8), (65/11), (65/16), (65/2), (65/21), (66/16), (68/15), (68/4), (68/6), (69/17), (69/18), (7/17), (7/3), (70/10), (70/11), (70/19), (70/6), (70/9), (71/1), (71/12), (71/3), (71/4), (71/9), (72/18), (72/2), (72/2),

(72/21), (72/6), (73/1), (73/6), (74/16), (74/19), (74/6), (74/9), (75/13), (75/16), (75/18), (75/3), (76/12), (76/16), (76/17), (76/18), (76/19), (76/2), (76/20), (76/8), (76/9), (77/1), (77/10), (77/14), (77/14), (77/15), (77/16), (77/2), (77/5), (77/6), (77/9), (9/10), (9/18), (9/21), (9/5)
b. (big-ük) (36/11), (75/17)
[=229]

bikle- kilitlemek, kapatmak
b.-p (53/13), (60/6)
[=2]

biklen- kilitlenmek
b.-dé (56/16)
[=1]

biklé kilitli
b. (56/5)
[=1]

bile bağlaç: da, de, dahi
b. (hīç gayébé bulmasa) (61/15)
[=1]

bilgélé belli, ayan, açık
b. (12/12), (13/4), (20/3)
[=3]

biñ bin
b. (47/22)
[=1]

bir- 1. vermek
b. (ᶜaḳl) (43/15)
b. (çāre) (43/15)
b.-dé (28/6), (30/7), (54/13), (72/7), (72/7), (72/8), (8/3)
b.-dé (küñél) (48/2)
b.-e (fāᵓide) (67/7)
b.-e idé (cevāblar) (76/9)
b.-eçek bul-dılar (30/11)
b.-eçek iméş (44/3)
b.-edér (ruḫṣat) (11/20), (37/11)
b.-eler (54/5)
b.-em (4/13), (4/13)
b.-esé kil-miy (52/15)
b.-ér (63/8)
b.-ér idéñmé (55/4)
b.-érge (13/2), (19/16), (20/9), (23/11), (44/14), (51/10), (51/7), (56/24), (57/2), (75/2)
b.-érge kirek (20/11), (21/10)
b.-érge (maᶜnā) (47/14)
b.-geç (21/12), (9/8)

b.-gen (13/15), (19/20), (21/15), (21/3), (21/3), (35/9), (44/16)
b.-gen vaᶜ ażlarını (33/6)
b.-gen idém (vaᶜ deler) (69/20)
b.-gen (iẖlāṣ) (33/8)
b.-gen öçün (21/11)
b.-genéne (64/13)
b.-genge (31/1)
b.-genler (10/21)
b.-medé (fāᵓ ide) (62/18)
b.-megen (21/4)
b.-melém (69/6)
b.-meméz (14/7)
b.-mes idé (43/18)
b.-mese idé (iẖlāṣ) (33/17)
b.-meske (sır) (65/17)
b.-meyénçe (9/12)
b.-méşdér (9/13)
b.-miy tor-ġan (59/4)
b.-sün (maᶜ nā) (47/16)
b.-üp (19/21), (63/22), (68/8)
b.-üp (cevāb) (75/19)
b.-üp (iẖlāṣ) (34/4), (35/4)
b.-üp (küñél) (51/6)
b.-ür idé (19/22)
b.-ürge (23/13), (45/17), (45/18), (52/11)
b.-ürge (cevāb) (12/1)
b.-üv (23/8), (52/23), (52/7), (53/17), (53/8), (54/4)
b.-üv (intiżām) (49/1)
b.-üv (kiñeş) (3/5)
b.-üv (ruḥṣat) (35/17)
b.-üv (ṣadaḳalar) (18/15)
b.-üvde (20/15)
b.-üvden (30/23), (31/1), (55/18)
b.-üvéné (23/7)
b.-üvéné (Ḫudā yulına) (18/19)
b.-üvné (20/10), (44/18), (14/7)
2. yardımcı fiil olarak: “yapmak, etmek, iletmek”
b. (ḳaytarma) (20/8)
b. (al-up) (59/14)
b.-dé (ṣaldır-up) (30/5)
b.-dém (eyt-üp) (58/10)
b.-señ de (ṣorasa) (30/10)
b.-señéz (al-up) (59/17
b.-üv (refīḳa ṭab-up) (34/17)

b.-üv (ḳız al-up)
(34/15), (34/18)
[=103]

birāder <Far. erkek kardeş
b.+lerém (25/9)
[=1]

birél- bir işe tutkuyla, gönülden bağlanmak
b.-gen (bayuvġa)
(14/24)
b.-gen idé (33/9)
[=2]

biréş- birbirine vermek
b.-keç (vaᶜ deler)
(51/18)
[=1]

birlé … beri, itibaren
b. (4/20), (6/3), (32/21), (51/15)
[=5]

birüşke <R. (pryazhka) toka
b. (49/9)
[=1]

birüvçé verici, veren
b. bul-maġaç (18/18)
b. (raḫaṭ) (7/15)
[=2]

biş beş
b. (2/7), (30/11), (16/24), (63/22)
[=4]

bit (1) yanak, yüz
b. (61/20)
b.+é (36/15)
b.+énde (48/14)
b.+ke (12/7)
[=9]

bit (2) elbette, tabi ki
(9/6), (9/16), (20/20), (21/2), (53/2)

bitlé yanaklı, yüzlü
b. (10/16), (15/7), (48/11)
[=3]

biz- bezmek, bıkmak, usanmak
b.-gen (cān) (71/15)
[=1]

bizdér- bezdirmek, bıktırmak, usandırmak
b.-e başla-dı (10/5)
b.-érge (25/20)
[=2]

bizen- süslenmek
b.-megen (49/15)
[=1]

bolar bunlar
b.+ġa (24/21)
b.+nı (10/1), (70/1)
b.+nıñ (10/5), (10/7), (17/16)
[=4]

bolay böyle, bu şekilde

b. (20/6), (33/18), (34/13), (43/4), (48/20), (49/18), (5/8), (64/6), (69/20), (70/3)
b. (alay) (53/11)
b. it-üp (alay) (5/8)
b. bul-uvı (27/22)
b. bul-uvına (7/8)
b. it-éñéz (59/4)
[=15]

borçı- rahatsız etmek, birinin rahatını huzurunu kaçırmak
b.-y başla-ġan idé (9/2)
b.-y başlıydır (34/3)
b.-y idé (3/23)
[=3]

borçıl- kaygılanmak, üzülmek, rahatsız olmak
b.-a idé (cānı) (65/20), (67/4)
b.-adır (cānım) (71/5)
b.-ġanġa (cānı) (68/15)
b.-ma (54/9)
[=5]

borçuv 1. kaygı; 2. sıkıntı
b. (72/18)
b.+ı (61/12)
[=2]

borçuvlı sıkıntılı, huzursuz
b. (61/3)

[=1]

boz- bozmak, tahrip etmek, parçalamak
b.-a (42/20), (43/12)
b.-a kür-mesene (58/14)
b.-arġa (31/16)
b.-dı (70/1)
b.-dım (70/1), (70/5)
b.-up (26/4)
b.-up yörgen (19/3)
[=9]

bozarlıḳ bozacak (derecede)
b. (keyféné) (26/15)
[=1]

bozıḳ 1. bozuk, bozulmuş (5/13)
2. ahlaksız
b. (26/21), (27/21),
b. yullarġa kér-üp (34/21)
[=4]

bozıḳlıḳ bozukluk
b. (46/21)
[=1]

bozıl- bozulmak, tahrip edilmek, parçalanmak
b.-adır (5/13)
b.-dı (61/4), (64/24), (69/21)
b.-dım (69/12), (69/13)
b.-dımı (66/6)
b.-ġan (20/5)

b.-ġanġa (64/8)
b.-ırġa (25/16)
b.-madı (47/3)
b.-masun (59/4)
b.-up (27/16)
b.-up kit-edér (31/21)
b.-up kit-mek (63/13)
b.-ur (46/9)
b.-ur idé (67/16)
b.-uv (34/22)
b.-uvına (5/16)
[=19]

bozışdır- bozuşturmak
b.-uv (46/14)
[=1]

bozuḳ bk. **bozıḳ**
b. (31/19)
[=1]

bozul- bk. **bozıl-**
b.-up (7/19)
[=1]

börték çeşitli parçalardan oluşmuş bir şeyin tek parçası
b.+leré (48/14)
[=1]

bötén tam, eksilmemiş, sağlam, hepsi, tamamen
b. (20/14), (25/4), (27/1), (29/19), (29/8), (37/17), (38/6), (43/24), (7/2)
[=9]

böténley tam, tamamen, sonuna kadar
b. (2/5)
[=1]

bötün bk. **bötén**
b. (10/23), (19/10), (23/15), (23/19), (25/10), (32/9), (35/22), (35/23), (42/20), (43/11), (43/2), (45/18), (51/15), (6/3), (73/11), (73/3), (76/20)
[=17]

bötünley bk. böténley
b. (11/21), (17/16), (20/19), (20/9), (25/16), (28/13), (38/4), (40/17), (42/13), (42/16), (45/18), (49/12), (51/5), (61/4), (62/20), (66/18), (76/12), (8/21)
[=18]

böyle böyle
b. (46/5)
[=1]

bu 1. işaret sıfatı, bu
b. (2/9), (2/12), (3/1), (4/7), (5/10), (5/21), (6/12), (7/2), (7/6), (8/19), (8/19), (8/20), (9/3), (9/8), (9/10),

(10/3), (10/8), (10/11), (10/12), (10/16), (10/23), (11/3), (11/7), (11/8), (11/9), (11/9), (11/10), (12/2), (12/14), (13/13), (14/5), (14/17), (15/22), (16/9), (16/10), (17/4), (17/11), (18/2), (18/14), (18/20), (19/21), (20/1), (20/9), (20/15), (21/18), (22/9), (22/23), (23/18), (23/19), (24/2), (24/12), (24/22), (25/7), (25/18), (25/22), (27/14), (27/23), (27/24), (28/20), (29/1), (29/1), (29/7), (29/14), (29/19), (30/1), (30/9), (31/3), (31/16), (32/21), (33/2), (33/3), (33/4), (33/5), (33/11), (33/13), (33/14), (33/16), (37/16), (37/18), (37/20), (38/2), (38/3), (40/1), (40/1), (40/3), (40/5), (40/8), (40/8), (41/3), (41/15), (41/16), (41/19), (42/6), (42/11), (42/16), (42/21), (43/11), (43/20), (43/24), (43/24), (44/2), (44/5), (45/19), (48/3), (48/9), (48/18), (50/6), (50/10), (50/20), (51/2), (51/3), (51/9), (51/10), (51/21), (52/2), (52/6), (52/11), (52/20), (52/23), (52/24), (53/1), (53/1), (53/4), (53/4), (53/9), (53/12), (53/18), (53/23), (54/1), (54/24), (55/16), (56/21, (56/23), (57/4), (57/9), (57/9), (57/15), (58/15), (58/20), (59/1), (59/1), (59/4), (59/5), (59/11), (59/14), (59/17), (59/18), (60/7), (60/14), (61/8), (61/21), (62/6), (62/8), (62/9), (62/13), (63/7), (63/9), (63/13), (63/16), (65/1), (65/3), (65/4), (65/7), (65/14), (65/20), (66/11), (67/7), (67/14), (67/16), (68/10), (68/17), (68/17), (68/18), (68/20), (69/2), (69/3), (69/12), (69/12), (69/13), (69/21), (69/21), (70/7), (70/12), (71/1), (71/4), (71/12), (71/13), (72/3), (72/10),

(72/14), (72/20), (73/1), (73/19), (74/10), (76/9), (77/6)
2. işaret zamiri, bu (29/4), (34/1), (34/3), (47/17), (47/18), (51/1), (56/6), (56/12), (59/15), (68/20)
b.+nça (67/11)
b.+nda (16/1), (29/20)
b.+ndan (3/14), (17/9), (27/11)
b.+nġa (14/5)
b.+nı (41/10)
b.+nıñ (19/4), (20/16), (22/1), (48/16), (53/3)
b.+nlar (77/5)
b.+ña (19/1), (23/10), (26/3), (28/15), (29/5), (38/1), (52/24), (64/11), (74/15)
b.+ñar (12/16)
b.+ñġa (10/1)
[=272]

bu köyé böyle, bu şekilde
k. (59/16)
[=1]

buġay her hâlde, galiba
b. (12/18), (45/9)
[=2]

Buḫārā bugünkü Özbekistan'ın sınırları içinde bulunan bir şehir, Buhara
b. (54/5)
[=1]

buḫġaltér <Rus. (buhgalter) muhasebeci
b. (24/10)
[=1]

bul- olmak
b. (ḫoş ṣav) (52/21), (53/10), (72/19)
b. (rāẓī) (72/12-13)
b. (beḫil) (72/19)
b. (tevfīḳda) (73/2)
b. (iḥsānlı) (73/4)
b. (tevfīḳıñda) (73/4)
b. (tevfīḳlı) (73/5)
b. (cūmard) (73/5)
b. (şefḳatlé) (73/5)
b. (yaḫşı) (73/5)
b. (yardemlé) (73/5)
b. (tevāẓuᶜ lı) (73/5)
b. (dīndār) (73/6)
b. (ᶜiffetlé) (73/7)
b.-a (ni) (21/12), (51/21)
b.-a (söyle-gen) (27/18), (27/20)
b.-a (könler) (46/20)
b.-a (al-maḳçı) (12/19)

b.-a al-ur idé (östén) (31/7)
b.-a al-ġan idé (2/7)
b.-a başla-dı (10/4), (50/23), (61/4), (68/2)
b.-a (ḫarāb) (52/4)
b.-a idé (süzler) (6/2)
b.-a idé (revişlé) (48/15)
b.-a idé (zīnetler ḥaḳında) (49/6)
b.-a iméş (öylen-mekçé) (14/4)
b.-a iméş (küp) (53/21)
b.-a tor-ġan (herkémde) (51/1)
b.-a tor-ġan idé (ṣūretde) (48/13),
b.-a tor-ġan idé (bik küñéllé) (49/4)
b.-a ṭor-up (ḥarām) (55/4)
b.-açaġı (küp) (39/9)
b.-acaġını (niçék) (13/8)
b.-acaġını (kiyevé) (60/15)
b.-açaġını (aġır) (66/2)
b.-açaḳ (kéşésé) (19/6)
b.-açaḳ (ir) (34/16)
b.-açaḳ bul-ġaç (45/13)
b.-açaḳ (kiyevém) (50/16)
b.-açaḳ (ḥelālém) (50/17)
b.-açaḳ (rāẓī) (52/17)
b.-açaḳ (vīrān) (56/21)
b.-açaḳ (ana) (76/6)
b.-açaḳ bul-sa (mümkin) (36/3)
b.-açaḳdır (kimçélék) (26/3)
b.-açaḳġa (günāhlı) (56/22)
b.-açaḳımız (günāhlı) (26/5)
b.-açaḳına (mümkin) (23/11)
b.-açaḳlardır (uluġları) (26/9)
b.-açaḳlarına (zevce) (60/9)
b.-adır (al-maḳçı) (11/4)
b.-adır (tevfīḳlısı) (14/13)
b.-adır (ᶜālīcenābları da) (19/11)
b.-adır (kéşéler de) (22/11)
b.-adır (ḥelāl cemāᶜaté) (57/21)
b.-adır (anıñ…?) (58/8)

b.-adır (uġılınıñ ḫatunı) (58/9)
b.-adır (daḫlé) (7/18)
b.-adır (alda) (23/1)
b.-adır (bul-maġan) (59/7)
b.-adır (éş) (40/6)
b.-adır (fāḥişe) (27/5)
b.-adır (ḥāram) (58/18)
b.-adır idé (kitāblar) (76/7)
b.-adır idé (maḳbūl bulur kébi) (74/13)
b.-adır idé (süzler) (6/5)
b.-adır idé (şākird) (18/13)
b.-adır idé (şākirdler) (18/8)
b.-adır (kāfī) (43/5)
b.-adır (kirek) (46/19)
b.-adır (millet) (23/2)
b.-adır (mümkin) (37/18), (37/21)
b.-adır (sebeb) (26/18), (34/19)
b.-adır (süz) (58/7)
b.-adır (uylarġa tiyüş) (27/4)
b.-adır (yeşér-meske kirek) (40/2)
b.-adur idé (kil-miy yörgen) (6/15)
b.-alar (edebde) (46/23)
b.-alar (ḳızlar) (47/19)
b.-alar idé (sebeb) (15/17)
b.-alarmıken (öylendér-mekçé) (12/16)
b.-alarmıken ni (öylendér-mekçé) (13/24)
b.-alar (sebeb) (52/13)
b.-amı (ḫıyānet ḳatış-mıy) (21/6)
b.-amı (öylen-mekçé) (14/2)
b.-amın (günāhlı) (53/3)
b.-amız (tögelle-mekçé) (44/14-15)
b.-arġa (ḫelfe) (29/18)
b.-ası kil-mese de (60/1)
b.-ası (kiyev) (13/9)
b.-asınıñ (kiyev) (23/8)
b.-asıñmı (rāẓī) (9/1)
b.-asız (günāhlı) (54/25)
b.-dı (citerlék) (9/4)
b.-dı (mümkin) (19/21)
b.-dı (ḫafā) (23/16)
b.-dı (sebeb) (23/20), (28/20), (32/5)
b.-dı (artıġraḳ) (31/10)

b.-dı (taşla-yaçaḳ) (40/9)
b.-dı (uyla-maḳçı) (40/10)
b.-dı (başḳa) (42/16)
b.-dı (rāẓī) (44/17), (63/15)
b.-dı (cavçı) (53/20)
b.-dı (niḳāḥ) (55/12)
b.-dı (ẖaber) (56/1)
b.-dı (ᶜaḳid) (57/20)
b.-dı (emr) (62/17)
b.-dı (éş törét-ür) (63/4)
b.-dı (şādlanġan kébi) (65/4)
b.-dı (yanġart-açaḳ) (65/8)
b.-dı (ni) (68/20), (69/11), (69/13), (69/14)
b.-dı (avır kébi) (70/20)
b.-dı (ḳāmil) (72/5)
b.-dı (minde) (72/16)
b.-dı (kiç) (73/11)
b.-dımı (işséz) (48/2)
b.-dık (ẖarāb) (54/18)
b.-dılar (aç-maḳçı) (56/5)
b.-dılar (bir-eçek) (30/11)
b.-dım (ir ṭabīᶜ atlı) (20/22)
b.-dım (maḥzūn) (53/8)
b.-dım (memnūn) (41/16)
b.-dım (ṭabīᶜ atlı) (22/4)
b.-dımı (buş vaḳtı) (33/9)
b.-dımı (şöġılséz) (34/2)
b.-dıñ (öylen-mekçé) (67/9)
b.-dıñ (sebeb) (8/14)
b.-ġaç (bul-açaḳ) (45/13)
b.-ġaç (kiyev) (56/4)
b.-ġaç (zevce) (57/11)
b.-ġaç (H̱ālidnéñ uġılı) (58/8)
b.-ġaç (ẖatun) (58/8)
b.-ġaç (küréşken) (58/17)
b.-ġaç (éş bul-mıy tor-ġan) (59/11)
b.-ġaç (maḥallenéñ bayı) (4/23)
b.-ġaç (balaçaġa atası) (7/6)
b.-ġaç (üs-üp kéşé) (46/1)
b.-ġalıydır (kéşéler de) (37/14)
b.-ġalıydır idé (şākirdleré de) (18/11)

b.-ġalıy idé (nizāᶜ lar da) (3/19),
b.-ġalıy idé (eş kéşéler de) (6/10)
b.-ġanġa (küñéllé) (2/18)
b.-ġanġa (sevdekār) (3/6)
b.-ġanġa (üzlerénde) (6/13)
b.-ġan (éşénde) (7/18)
b.-ġanġa (ḳız) (8/5)
b.-ġan (sebeb) (8/16)
b.-ġan (ḫaḳ) (9/17)
b.-ġan idé (ṣuması) (9/4)
b.-ġan fāᵓ ideleréné (9/7)
b.-ġan (isebénde) (10/9)
b.-ġan (ḳız) (10/17)
b.-ġan (mülāyim) (10/20)
b.-ġan (éş) (10/23), (58/15)
b.-ġan üzéné (10/23)
b.-ġan (ād ṭotuv) (11/2)
b.-ġan (uyda) (11/9)
b.-ġan (ḫatunı) (11/14)
b.-ġan (kenizeké) (11/15)
b.-ġan idé (sebeb) (13/11)
b.-ġan (ᶜ ibādetde) (16/3)
b.-ġan (cānından ḳadrlé) (19/18)
b.-ġanġa (ᶜ ādet) (20/1)
b.-ġan (ᶜ āşıḳ) (22/18)
b.-ġan (maḥrūm) (22/21)
b.-ġan idé (yardemçé) (24/3)
b.-ġanġa (yanġa) (24/11)
b.-ġan (dünyāda) (24/15)
b.-ġan (kitértérlék) (28/21)
b.-ġandır (ṣadaḳalar) (29/3)
b.-ġan bul-sa idé (29/7)
b.-ġandır (keyflé) (29/17)
b.-ġanġa (kéşé) (30/3)
b.-ġan (tuġmış) (31/18)
b.-ġanġa (iḥtimāléñ) (32/17)
b.-ġan éş (33/4), (58/22), (59/2)
b.-ġan (ḳızıḳlı) (33/15)
b.-ġanġa (éş) (35/22)
b.-ġanġa (ḳara-p) (36/21)
b.-ġan (séñlésé) (37/15)

b.-ġanġa (Hādiye)
(37/22)
b.-ġanġa (ḳızı) (38/10)
b.-ġandan (yégét)
(42/4)
b.-ġanġa (kéşé) (40/20)
b.-ġan bul-ur idé
(48/20)
b.-ġan (küter-érge
tiyüş) (44/8)
b.-ġanġa (kéresé)
(53/18)
b.-ġanġa (zevcem)
(54/23)
b.-ġanġa (kireklé)
(56/20)
b.-ġan (ᶜaḳidémézde)
(57/10)
b.-ġan (muḥabbet)
(57/17)
b.-ġan (yeşértün) (59/5)
b.-ġan bul-sa (zevcesé)
(59/7)
b.-ġanġa (yeşrek de)
(60/16)
b.-ġan (müselmān)
(62/2)
b.-ġan (kisesénde)
(62/22)
b.-ġanda (selāmet)
(69/19)
b.-ġanġa (şād) (74/19)
b.-ġan (dünyāda) (70/8)
b.-ġanġa (ḫafā) (71/6)
b.-ġan idé (revişde)
(74/10)
b.-ġan (İslāmda)
(75/14)
b.-ġan (tiyüşlé) (76/19)
b.-ġanı (nindeyün)
(13/4)
b.-ġanını (kéşé) (2/10)
b.-ġanını (sebeb) (8/12)
b.-ġanını (lāzım) (23/9)
b.-ġanını (iḫlāṣ) (30/23)
b.-ġanını (vaḳt) (35/5)
b.-ġanını (rāḫaṭları)
(36/6)
b.-ġanını (ġayépleré)
(36/9)
b.-ġanını (tiyüş) (41/2)
b.-ġanını (saᶜādet)
(41/10)
b.-ġanını (zevc) (42/6)
b.-ġanını (rāẓī) (42/5),
(71/14)
b.-ġanını (ṭanışlık)
(44/6)
b.-ġanını (tamām)
(52/24)
b.-ġanını (niçék) (59/9)
b.-ġanlarını (mümkin)
(60/16)

b.-ġanlarını (niçék) (75/11), (75/14)
b.-adır (ḥisāblamaḳçı) (20/19)
b.-madı (mümkin) (20/21), (23/14), (40/6), (52/15), (56/20), (67/1)
b.-madı (çitén) (37/22)
b.-madı (uñġaysız) (40/5)
b.-madı (yaratḳanı) (48/1)
b.-madı (bu éş) (59/1)
b.-madı (fāş) (60/19)
b.-madı (fāʾide) (65/9)
b.-madı (balaçaġam) (72/8)
b.-maġaç (bérüvçé) (18/18)
b.-maġaç (üténüvler) (66/18)
b.-maġaç (fāʾide) (51/12)
b.-maġaç (kéşé) (68/12)
b.-maġan (ḥaddé) (3/5)
b.-maġan (şākird) (5/9)
b.-maġan (yiré) (5/17)
b.-maġan (ʿilm) (5/20)
b.-maġan (muvāfıḳ) (6/1)
b.-maġan (tevfīḳlı da) (7/20)
b.-maġan (ul derece) (7/23)
b.-maġan (kirek) (15/20)
b.-maġan (devleté) (18/6)
b.-maġan (babalarımızda) (26/10)
b.-maġan (ʿādet) (26/2), (26/3)
b.-maġan (alarda) (26/11)
b.-maġan (müyesser) (47/22)
b.-maġan (naṣīb) (55/12)
b.-maġan (meşhūr) (55/14)
b.-maġan (elle ni) (59/3)
b.-maġan (iré) (74/17)
b.-maġan bul-adır (vaḳtda) (59/7)
b.-maġan idé (kön) (68/11)
b.-maġandan (kéşéler) (36/7)
b.-maġandan (Fātiḥ) (64/12)
b.-maġandır (artuḳ) (8/7)

b.-maġandır (meclisé) (38/1)
b.-maġandır (vaķıyġa) (45/23-24)
b.-maġanġa (küp) (2/5)
b.-maġanġa (ġayébé) (30/22)
b.-maġanġa (düşmānlıġı) (31/3)
b.-maġanġa (küp) (2/5)
b.-maġanımnı (rāẓī) (52/14)
b.-maġanını (kirek) (5/1)
b.-maġanını (mümkin) (5/2)
b.-maġanını (ķızlar) (37/1)
b.-maġanını (rāẓī) (51/9)
b.-maġanını (rıżā) (65/11)
b.-maġanıñnı (rāẓī) (44/4)
b.-maġanları (bérsé de) (36/14)
b.-maķ bul-sa kirek (muḥabbet bul-ġan) (57/17)
b.-maķ (yaḫşı) (77/11)
b.-maķçı idém (yār) (52/18)
b.-maķı (ādem) (77/13)
b.-mañız (éş ķıl-ası) (4/19)
b.-mas (tab-up) (38/16)
b.-mas (bérde) (38/22)
b.-mas (rāḥat) (52/22), (53/10)
b.-mas (ᶜömr itüvler) (71/2)
b.-mas (miném ile) (71/8)
b.-mas idé (mümkin) (8/11)
b.-mas idé (maᶜīşetéméz) (67/14)
b.-masa (hīç) (27/12), (37/12), (67/18)
b.-masa (éş) (53/14)
b.-masa bile (ġayébé) (61/15)
b.-masa da (kéşé) (10/21)
b.-masa da (éşé) (11/23)
b.-masa da (artıķ) (36/22)
b.-masa da (küp) (39/2)
b.-masam kirek (günāhlı) (9/11)
b.-maska kirek (yalġan) (17/16)
b.-maska kirek (ḫatun) (23/18)

b.-maska kirekdér (dürüst) (57/11)
b.-masun (riyā) (4/23)
b.-masun (şulay) (10/7)
b.-mav (rāẓī) (71/13)
b.-mavı (éşlernéñ) (22/6)
b.-mavı (öylenüp) (37/9)
b.-mavı (ḳıymetléden) (50/1)
b.-mavı (ḳaplanġan) (50/2)
b.-mavıdır (muḥabbet) (7/9)
b.-mavına (éşler) (22/4)
b.-mavına (iḫlāṣlı) (52/3)
b.-mavından (22/12)
b.-mavını (rāẓī) (11/5)
b.-mavını (çıraylı) (22/12), (50/19)
b.-mavını (ümīdé) (70/17)
b.-may (ruhsat) (64/21)
b.-may tor-up (ᶜ ilm) (3/10)
b.-mayaçaġını (ẓararlı) (35/5-6)
b.-mayaçaḳ (kemālet) (36/2)
b.-mayınça (éş öçün) (15/10)
b.-mayınça (ᶜ āşıḳ) (23/4)
b.-mayınça (mübtelā) (26/22)
b.-mayup (ṣorav) (6/1)
b.-mayup (yeş ḫatun al-uv ile) (9/14)
b.-mayup (ṣarf it-üv öçün) (16/11)
b.-mayup (irlégénden) (22/7)
b.-mayup (tiyüş) (27/3)
b.-mayup (ṭanıḳ bul-uvından) (32/16)
b.-mayup (meġnesénde) (34/15)
b.-mayup (ṣaḳlav) (34/18)
b.-mayup (daḫlé) (63/7)
b.-mıy (ni işle-p) (14/13)
b.-mıy (eylendér-ép) (20/20)
b.-mıy (küñéllélék ilen) (69/6)
b.-mıy başla-dı (vaḳtı) (28/11)
b.-mıy ḳalġan (ṭırış-up) (32/8)

b.-mıy ḳal-up (çārem) (53/12)
b.-mıy tor-ġan (éş) (59/11)
b.-mıydır (küp) (34/5)
b.-mıydır (dürüst) (54/24) (57/22), (58/10), (58/7)
b.-mıylar (nerseler) (16/4)
b.-mıymı (kön it-üp) (66/13)
b.-mıymız (bérge) (72/17)
b.-mıysıñ (rāżī) (9/1)
b.-sa (meclis) (2/16)
b.-ıñız (ḫoş ṣav) 45/16)
b.-sa (maṣlaḥat) (6/7)
b.-sa (żarūret) (11/20)
b.-sa (Fātiḥġa) (14/1)
b.-sa (éş) (15/11)
b.-sa (bayramlar) (15/15)
b.-sa (ᶜ ibāret) (16/18)
b.-sa (tevfīḳından) (17/13)
b.-sa (nersesé) (19/22)
b.-sa (ḳart) (21/12), (43/9)
b.-sa (bala) (21/15)
b.-sa (mümkin bul-açaḳ) (36/3)
b.-sa (ne) (40/2)
b.-sa (küñélden) (41/19)
b.-sa (uynav) (41/20)
b.-sa (tīz) (45/13)
b.-sa (soñ) (45/13)
b.-sa (taᶜ līm kür-gen) (48/18)
b.-sa (herkém) (49/19)
b.-sa (alay) (57/21)
b.-sa (kirek) (58/18)
b.-sa (bul-ġan) (59/7)
b.-sa (kügerçén) (67/15), (67/15)
b.-sa (uġılı) (77/7)
b.-sa idé (tiyéş) (9/19)
b.-sa idé (ḳulına töş-megen) (27/23)
b.-sa idé (bul-ġan) (29/8)
b.-sa idé (kiyev) (50/7-8)
b.-sa idé (yégét) (50/8)
b.-sa idé (kéşé) (50/9)
b.-sa idék (öçev) (67/14)
b.-sa kirek (muḥabbet bul-ġan bul-maḳ) (57/17)
b.-sa kirek (ḫayrlı) (45/4-5)
b.-sa kirekdér (maḫdūmlar) (19/4)

b.-sa da (alay) (3/18), (33/5), (4/19), (8/3)
b.-sa da (isebénde) (8/18)
b.-sa da (alda-maḳçı) (13/18)
b.-sa da (niçék) (16/16), (16/18), (32/7), (53/12), (53/15), (53/9), (57/9), (6/10), (60/7), (63/12)
b.-sa da (küp) (16/24)
b.-sa da (cemāᶜ atéñ) (20/19)
b.-sa da (zūr) (24/6)
b.-sa da (…añlar miy) (27/15)
b.-sa da (añarlıḳ) (28/13)
b.-sa da (alar) (30/22)
b.-sa da (iḫlāṣlı) (31/4)
b.-sa da (cıyışuv) (32/17)
b.-sa da (nindiy) (34/18)
b.-sa da (meşġūl) (35/4)
b.-sa da (derece) (36/19)
b.-sa da (…ḳızlar meclisé) (38/1)
b.-sa da (ḳayçan) (45/12), (45/16)
b.-sa da (şulay) (49/22)
b.-sa da(ḳart) (51/7)
b.-sa da (ġafiyfe) (51/23)
b.-sa da (münāsebetsézlék) (56/22)
b.-sa da (gazéta öçün) (62/13)
b.-sa da (ḫatun) (63/13)
b.-sa da (çitün) (65/17)
b.-sa da (bizgen kébi) (71/15)
b.-sa da (uñġaysız) (74/3)
b.-sa da (az) (76/4)
b.-sak idé (bérge) (72/19)
b.-salar (éşde) (35/13)
b.-salar (ḫalḳ ḳılın-ġan) (43/6)
b.-salar (edeblé) (46/22)
b.-sam (çıraylı) (21/9)
b.-sam (uḳı-ġan) (35/15)
b.-sañ (bar-ası) (65/1)
b.-sañ (ḳadréné bél-gen) (68/6)
b.-sañız (ḳabūl it-meyeçek) (40/3)
b.-sun (medrese) (4/17)
b.-sun (ḳaysında) (10/9)
b.-sun (cevāb) (20/1)

b.-sun (edebsézlék) (41/19)
b.-sun (ķılınġıçlıķ) (43/5)
b.-sun (vaᶜ de) (45/8)
b.-sun (ţuy da) (45/10)
b.-sun (kérérge) (45/10)
b.-sun (ᶜ akid) (58/13)
b.-sun (éş) (58/22)
b.-sun idé (ni) (52/4)
b.-sun (ḥarām) (55/6)
b.-sun (şāhid) (58/13)
b.-sun (kimrek) (69/3)
b.-up (tiré yarı ile) (2/3), (15/4)
b.-up (müselmān ķulında kébi) (2/6)
b.-up (iñ zūrısı) (2/16)
b.-up (inanġan bér kéşé) (3/3)
b.-up (müdīré ‘popoçitel’) (3/13)
b.-up (…digen) (4/5)
b.-up (isé kit-megen) (6/15)
b.-up (açuvı) (6/16)
b.-up (ţap) (7/19)
b.-up (yaḫşı) (10/19)
b.-up (rāẓī) (10/22), (21/12), (31/23), (43/9)
b.-up (cavçı) (13/5), (13/7)
b.-up (yeş ḫatun) (14/15)
b.-up (iyesé) (15/2)
b.-up (zīneté) (16/5)
b.-up (ᶜ ādet) (16/6)
b.-up (ķunaķġa) (17/15)
b.-up (açık fikrlé) (18/9)
b.-up (şat-maķçı) (18/17-18)
b.-up (şākirdler) (19/2)
b.-up (télegençük) (21/14)
b.-up (ķart) (21/13), (43/3), (46/11)
b.-up (ḫatun) (22/2)
b.-up tor-ġan (ḫaberdār) (24/4)
b.-up tor-adır idé (ḫaberdār) (24/16)
b.-up (munķarıẓ) (25/17)
b.-up (kanturşçik) (24/7)
b.-up (bala) (28/6)
b.-up (piş-kādem) (28/12)
b.-up (ᶜ ālim) (28/13)
b.-up (fāʾ ide) (30/12)
b.-up (şakird) (30/13)
b.-up (meşhūr) (33/3)
b.-up (yardemçé) (33/7)

b.-up (sırdaş) (34/15)
b.-up (baylar) (36/8)
b.-up (14 yeşlü bér ķız) (37/5)
b.-up (ḥarīṣ) (8/15), (43/6)
b.-up (günāhlı da) (43/19)
b.-up (öylen-mekçé) (44/2)
b.-up (revişlé) (45/22)
b.-up (ᶜādet esīré) (48/21)
b.-up (maḥrūm) (48/22)
b.-up (ķıymetlé kiyémler éçénde) (50/2)
b.-up (yégét) (53/1)
b.-up (nikāḥ) (53/18)
b.-up (niķāḥda) (54/1)
b.-up (münāsebetéméz) (54/16)
b.-up (bét-se) (55/7)
b.-up (kiyev) (56/14)
b.-up (şarṭ) (56/25)
b.-up (kiyev) (59/20), (60/18)
b.-up (ķart kéşé)(60/14)
b.-up (tirgev ᶜādeté) (61/6)
b.-up (bér kéşé) (63/12)
b.-up ķal-dı (Ḥalīme Abıṣṭay) (64/13)
b.-up (yırtķıç ḥayvān kébi) (64/22)
b.-up kit-ken idé (sızġıruvçan) (65/21)
b.-up (ādem) (67/10)
b.-up (zūr) (67/18)
b.-up (yuķ) (68/9)
b.-up (muḥabbetém) (69/18)
b.-up (devletém) (72/7)
b.-up (éşé yulında) (74/19)
b.-up (anası) (76/21)
b.-up (alda) (77/5)
b.-up (terbiyelé) (77/12)
b.-up kit-ken idé (ḫanım) (76/12)
b.-up (millī bér kéşé) (77/17)
b.-up çıķ-ġan (çiber) (33/20)
b.-ur (Ḫālid Aġay) (2/16)
b.-ur (küñélséz) (20/21)
b.-ur (kesb) (35/10-11)
b.-ur (yaḫşı) (35/18)
b.-ur (aluvçı) (36/15)
b.-ur (çitén) (38/16)
b.-ur (naṣīb) (48/9)
b.-ur (baḥtlı kéşé) (48/10)
b.-ur (ķızıķ) (51/20)

b.-ur (ni) (53/6)
b.-ur (éş) (53/11)
b.-ur (ḫayrlı) (54/9)
b.-ur (niçék) (55/15)
b.-ur (aġır) (65/2)
b.-ur (fā˚ ide) (69/4)
b.-ur (maḳbūl) (74/13)
b.-ur idé (tiyüş) (9/20)
b.-ur idé (mümkin) (35/16)
b.-ur idé (muḥarriresé bul-ġan) (48/20)
b.-ur idé (yaḫşı) (59/11)
b.-ur idé (rāẓī) (61/16)
b.-ur idé (keyfséz) (62/13)
b.-ur idé (rāḫaṭ) (69/5)
b.-ur idé (rāḫat kön it-ken) (70/8)
b.-urlar idé (millet anaları) (47/21)
b.-ur idék (bérge) (71/10)
b.-ur idémé (rāẓī) (9/21)
b.-ur iseñéz (rāẓī) (39/23)
b.-urmıken (rāẓī) (13/2)
b.-urġa (télegençe) (3/17)
b.-urġa (mollā) (30/1)
b.-urġa (ḫādimeñéz) (41/17)
b.-urġa (zevce) (42/5)
b.-urġa (bérbéréméznéké) (54/17)
b.-urġa kirek (ütker-megen) (23/17)
b.-urġa tiyüş (bu éş bul-ġan) (58/15)
b.-urġa tiyüşlédér (aşav éçüvde) (16/3)
b.-urġa tiyüşlédér (meġnesénde) (34/17)
b.-urmı (ḫarāb) (63/1)
b.-urmıken (ḫāyrlı) (54/1)
b.-urmın (bāḥil) (21/17)
b.-urmınmıken ni (şular kébi) (52/6)
b.-ursıñ (rāḫaṭ) (73/4)
b.-ursız (kölké) (59/17)
b.-urummı ni (Ḫalid Abzıy ḫatunı) (51/20)
b.-uv (nādān) (4/7)
b.-uv (rāẓī) (9/21)
b.-uv (çıraylı) (21/7)
b.-uv (yardemlé) (22/4)
b.-uv (oçramaslık) (26/15)
b.-uv (marifetlé) (27/24)
b.-uv (ḳızlar meclisé) (37/16)

b.-uv (naṣīb) (40/21)
b.-uv (yégétlernéñ ḫıdmeténde) (41/18)
b.-uv (küp ḫatunlı) (43/7)
b.-uvdır (ᶜiffetlé) (73/7)
b.-uvı (éstegençe) (3/20)
b.-uvı (mukayyed) (17/4)
b.-uvı (bolay) (27/22)
b.-uvı (ḫelfesé) (28/23)
b.-uvı (küñélden) (40/15)
b.-uvı (murādımızınıñ) (44/7)
b.-uvı (tulu bitlé) (48/11)
b.-uvı (cemāl iyesé bér ḳız) (48/17)
b.-uvı (kim) (50/3)
b.-uvı (rāẓī) (63/8)
b.-uvı (kürüvçen) (67/1)
b.-uvı (ᶜālim fikrlé) (77/11)
b.-uvı (terbiyelé) (77/14)
b.-uvına (ul havānıñ) (5/16)
b.-uvına (bolay) (7/8)
b.-uvına (isrāf) (15/23)
b.-uvına (uġılına) (63/15)
b.-uvına (éçkérséz) (70/18)
b.-uvında (ulṭırışkan) (58/17)
b.-uvından (taḳvā) (6/7)
b.-uvından (ṭabīᶜ atlı) (28/4)
b.-uvından (tanıḳ) (32/16)
b.-uvından (vīrān) (40/20)
b.-uvından (inṣāflı ḳız) (60/12)
b.-uvından (kiléşüv) (74/16)
b.-uvından (taᶜ żīmlé) (74/16)
b.-uvını (muvāfıḳ) (3/21)
b.-uvını (bu ṣıfatda) (7/7), (17/11)
b.-uvını (nerse) (21/20)
b.-uvını (köndeş) (32/20)
b.-uvını (aḳṣaḳ) (36/18)
b.-uvını (yarası) (38/5)
b.-uvını (uḳıġan) (39/4)
b.-uvını (naşīb) (41/11)

b.-uvını (ᶜ aḳllı kéşé) (50/17)
b.-uvını (yomşaḳ küñéllé) (50/18)
b.-uvını (tevfīḳlı) (50/18)
b.-uvını (ādem) (77/18)
b.-uvınıñ (matiryadan) (49/19)
b.-uvlarına (vīrān) (13/11)
b.-uvlarını (ᶜ ālim) (28/16)
b.-uvlarını (bérbérénké) (42/10)
b.-uvnı (iskéçe) (2/22)
b.-uvnı (bik güzel) (36/19)
b.-uvnı (bérge) (71/8)
[=636]

bulafka <Rus (bulavka) firkete, çengelli iğne
b.+sına (49/9)
[=1]

buldıḳlı becerikli, yetenekli
b. (14/10)
[=1]

buldır- oldurmak, yapmak
b.-a da idé (6/20)
b.-a al-mıy (38/6)
b.-dı (63/21)
b.-ġan (20/3)
b.-ırġa (10/10), (13/7)
b.-mamın (53/12)
b.-sa da (10/10)
[=8]

bulġala- gerçekleşmek, vuku bulmak
b.-y (bulġalıy) idé (24/8)
[=1]

bulġan kabiliyetli, çalışkan, hünerli, mahir
b. (50/8), (64/4)
b.+raḳ (6/17)
[=2]

bulġanlıḳ kabiliyetlilik, çalışkanlık, hünerlilik
b.+dan (17/2)
b.+ı (bulġanlığı) (2/1), (8/4), (63/21)
[=4]

bulın- var olmak, bulunmak
b.-ur (19/9)
[=1]

bulun- bk. **bulın-**
b.-dığınadır (ṭabīᶜ atlı) (22/8)
[=1]

bulurlıḳ olacak (derecede)
b. (çıraylı) (21/8)
b. (tiñdeş) (36/7)
b.+ı (bulurlığı) (56/10)
[=3]

bunday böyle
b. (5/13)
[=1]

bundayun bk. **bunday**
b. (75/21)
[=1]

buran ev içindeki büyük kavga
b. çıġar-a idé (61/8)
[=1]

burıç 1. borç
b.+ları (65/9)
b.+ını töşér-gen (66/15)
2. görev
b.+ıñdır (72/21)
[=3]

būse <Far. öpme, öpücük, öpüş
b.+ler (60/5)
[=1]

busı bk. **bu**
b.+nıñ (56/10)
[=1]

buş boş, yüksüz, işsiz
b. (32/12), (33/9)
[=2]

buşlıḳ boşluk
b. (67/21)
[=1]

buvın kuşak, nesil, göbek
b. (6/3)
[=1]

buyınça 1. boyunca, yönünde
b. (10/20), (20/20), (30/10)
2. göre
b. (30/6), (56/23)
[=5]

buyında boyunca
b. (18/15)
[=1]

buyşın- boyun eğmek, egemenlik altına girmek
b.-maġan (6/9)
[=1]

buyşınmavçı boyun eğmeyen
b.+larnıñ (6/13)
[=1]

buyur- emretmek, buyurmak
b.-ıñız (ᶜafv) (39/21), (56/22)
[=2]

bülek armağan, hediye
b.+ge (28/20)
[=1]

bülme oda
b.+de (44/22), (53/22), (67/4)
b.+ge (53/20), (54/12), (55/22), (56/16), (67/21)
b.+lerde (42/18)
b.+séné (56/6)
[=10]

bülūġ <Ar. ergenlik
b.+ge iréş-ken (29/17)
[=1]

bürék soğuktan muhafaza eden başlık, börk
b.+leréné (60/18)
b.+né (56/11)
[=]

büten başka, farklı
b. (30/21), (34/7), (39/8), (44/22), (50/23), (68/14), (75/12), (75/18)
[=8]

C

cabıḳ- zayıflamak, süzülmek
c.-ġan da idé (66/1)
[=1]

caġımlı sevimli, güzel, gönül okşayıcı, hoş
c. (11/21), (46/4)
[=2]

caḳa yaka
c.+ları (56/12)
[=1]

calın- yalvarmak, yakarmak
c.-mavına (64/7)
c.-mavını (64/15)
c.-salar da (51/11)
c.-sun (64/9)
c.-up ḳara-dım (52/15)
c.-ursıñ (66/13)
c.-uvı (62/18)
[=7]

calınıç yalvarma
c.+ları (11/7)
[=1]

caltıra- parlamak, ışıldamak, ışık saçmak
c.-praḳ tor-ġan (15/7)
[=1]

cān <Ar. can
c. (14/19)
c. biz-gen (71/15)
c.+ġa (7/15)
c.+ı (72/11), (75/1), (77/1)
c.+ı [c] az̲ābları-adır (10/11)
c.+ı borçıl-a idé (65/20), (67/4)
c.+ı borçıl-ġanġa (68/15)
c.+ı tené ile ṭırış-a idé (76/10)
c.+ım (43/16), (52/10), (69/5)
c.+ım borçıl-adır (71/4)
c.+ından ḳadrlé bul-ġan (19/18)
c.+ıñdan (73/8)

c.+ları çık-ġanġa
(22/14)
[=18]

cap- kapatmak
c.-dılar (55/22)
c.-up (cabup) (58/20)
[=2]

carıy peki, tamam, olur, oldu, olabilir
c. (62/12)
[=1]

cāriye <Ar. cariye, kadın köle
c. (23/12)
[=1]

cavçı bir delikanlı için kız istemeye giden kimse, dünürcü
c. (12/9), (12/16), (23/15), (23/21), (32/15), (42/11), (42/17), (44/3), (44/9), (51/7), (54/9)
c. bul-dı (53/20)
c. bul-up (13/5), (13/7)
c.+ġa (53/23)
c. kil-dé (12/15)
c. kil-genéné (19/15)
c. kil-üp (12/10)
c. kil-üvéne (12/20)
c. kit-üp (13/19)
c.+lardan (12/3)
c.+ları (13/4)
c.+larından (13/6)
c.+nıñ (14/9)
[=24]

cavçılıḳ görücülük, çöpçatanlık, dünürcülük
c. da it-üp kuy-dı (12/7)
c.+ġa kil-üvéné (12/13)
[=2]

cay 1. tertip, sistem
c.+ġa kit-üvé (8/10)
c.+ġa sal-up (74/18) (46/17)
2. hüner, marifet
c.+ını (33/7)
5. imkan, fırsat
c.+dan (19/20)
c. çıḳar-ıp (6/10)
c. çıḳ-dı (61/17)
6. çare, çözüm yolu
c.+un (58/23)
c.+larnı (63/9)
[=9]

caylap yumuşakça, usulca, edebiyle, uygun bir dille
c.-p (12/13), (13/17)
[=2]

caylı hünerli
c. (7/12), (7/15), (7/21), (32/14), (37/24), (50/1),
[=6]

caylılıḳ marifet

c.+ı (caylılığı) (36/19)
c.+ı (süzge caylılığı) (10/17)
[=2]

caysız faydasız
c. (7/20)
[=1]

cāzibelék alımlılık
c. (48/6)
[=1]

cebrle- zorlamak, baskı yapmak, mecbur etmek
c.-dékmé (55/13)
c.-p (57/2)
[=2]

cefā <Ar. cefa, eziyet
c.+sı (25/15), (56/7)
[=2]

cefālı cefalı, eziyetli
c. (44/1)
[=1]

cehd <Ar. çalışma, çabalama
c. it-e idé (75/2)
[=1]

cemāᶜat <Ar. eş, zevce
c. (65/12), (72/7)
c.+é (7/8), (8/17), (8/19), (12/11), (23/13), (42/19), (57/21), (68/2), (71/20)
c.+ém (69/14), (72/12), (72/22)
c.+énden (19/15)
c.+éne (65/18), (66/9)
c.+éné (73/16)
c.+énéñ (11/8)
c.+éñ (20/19), (69/1), (72/10)
c.+lerém (69/3)
c.+lerénden (23/19)
c.+leréne (23/15), (76/20), (8/18)
c.+leréné (61/5), (77/3)
c.+lerénéñ (75/1)
[=30]

cemāᶜatséz eşsiz, hanımsız
c. (65/14)
[=1]

cemāl <Ar. yüz güzelliği
c. (48/17)
c.+de (36/10)
c.+éné (10/13)
c.+éñné (72/13)
c.+ġa (36/11)
c.+ıñ (39/22)
[=6]

cemīᶜ <Ar. cümle, hep, bütün
c. (22/21)
[=1]

cemᶜiyyet <Ar. topluluk
c.+ler (25/21)
[=1]

cenāb <Ar. "şeref, onur ve büyüklük" terimi olarak kullanılır, hazret
c.+ıñızınıñ (56/23)
[=1]

cennet <Ar. cennet
c.+de (72/17), (72/19), (74/5)
c.+ge kér-geç (71/7)
c.+ke (16/23)
[=5]

cesāret <Ar. cesaret
c. it-dém (56/22)
[=1]

cevāb <Ar. cevap, yanıt
c. (41/1)
c. bir-üp (75/19)
c. bir-ürge (12/1)
c. bul-sun (20/1)
c.+lar bir-e idé (76/9)
[=5]

cevābla- cevap vermek
c.-dı (13/3)
[=1]

cezā <Ar. ceza
c. (6/21)
c.+ġa (17/22), (70/5)
c.+sı (70/4)
[=4]

cezāla- ceza vermek
c.-y (cezālıy) iken (70/4)
[=1]

cégét delikanlı, genç erkek
c.+ke (48/9)
c.+simegrek (50/9)
[=2]

céntékle- bir şeyi bilmek, öğrenmek üzere uğraşmak, ayrıntısıyla düşünmeye gayret etmek, incelemek
c.-p tor-sa da (18/14)
[=1]

cép yün, pamuk, ipek veya ketenden yapılmış ip, iplik
c. (39/18), (56/11)
[=2]

cıla- ağlamak
c.-ma (55/16)
c.-mıy kit-mes (54/4)
c.-mıy kit-üv (54/3)
c.-r (54/7)
c.-sa (54/7), (54/7)
c.-vıñnı (55/16)
c.-y (cılay) (54/2)
[=8]

cılat- ağlatmak
c.-up (51/21)
[=1]

cırmalarlıḳ bir şeyi zorlukla yapma (?)
c.+dan (3/10)

[=1]

cıy- toplamak, yığmak
c.-dım (69/4)
c.-maḳ (muḥabbet) (67/10)
c.-up (4/12), (46/14)
c.-up (maᶜ lūmāt) (19/12)
[=5]

cıyış- toplamak
c.-uv (sırrını) (32/17)
[=1]

cıyışdır- toplamak
c.-uvdan (49/1)
[=1]

cıyul- toplanmak
c.-dılar (56/13)
c.-ġan (başına) (45/19)
c.-ġanġa (2/14)
[=3]

cıyulış- toplanmak, toplaşmak
c.-up (27/7)
[=1]

cihet <Ar. yön, yan, taraf
c.+énden (36/12)
[=1]

cil- tez yürümek, çabuk yürümek
c.-meyüp (50/12)
[=1]

cin <Ar. cin; zeki insan
c. (22/7)
[=1]

cit- yetişmek
c.-üp kil-e (45/1)
[=1]

citerlék gerektiği kadar, yeterli
c. bul-dı (9/4)
[=1]

coġrāfiya <Ar. coğrafya
c. (31/11) (38/19)
[=2]

conlaç uzun tüylerle kaplı, tüylü, kıllı
c.+raḳ (2/8)
[=1]

cökle- kabul etmek
c.-megen idém (44/18)
[=1]

cumᶜa <Ar. Cuma günü
c. (74/10)
c.+dan (29/12)
[=2]

cūmārd <Far. (cevān-merd) cömert, eli açık
c. (2/13), (6/6)
c. bul! (73/5)
[=3]

cuvalt- yok etmek, ortadan kaldırmak
c.-dım (rahatını) (70/5)
[=1]

cuvandıḳ tıknaz, şişman
c. (15/6)

[=1]

cuvanıç teselli, avuntu
c. (34/12)
c.+ı (62/12)
c.+ları (68/16)
[=3]

cuvaş uysal
c. (44/19)
[=1]

cuy- yitirmek, kaybetmek
c.-arġa (52/13)
c.-madı (31/22)
c.-up (23/4)
[=3]

cüler çılgınca, akılsızca
c. (23/4)
[=1]

cümle <Ar. topluluk, grup
c.+sénden (38/7)
[=1]

cünséz ahlaksız, edepsiz
c. (55/2)
[=1]

cüz°ī <Ar. az, pek az, az miktarda
c. (48/22)
[=1]

Ç

çaġa çocuk, yavru
ç.+ñ (balañ) (69/1)
[=1]

çaġışdır- karşılaştırmak
ç.-ırġa (37/17)
[=1]

çaḳ çağ, devir
ç.+da (68/8)
ç.+ında (çağında) (13/13)
ç.+larda (67/3)
[=3]

çaḳır- çağırmak, misafirliğe davet etmek
ç.-ġan (49/20)
ç.-up (49/3), (54/12), (71/1)
ç.-uv (3/15)
[=5]

çalış- çalışmak
ç.-ırġa (27/2)
[=1]

çalma erkeklerde dinî kıyafetin bir parçası olarak takılan başlık, sarık
ç.+larını (68/8)
[=1]

çalmasız sarıksız
ç. (56/3)
[=1]

çama müddet, süre
ç.+sı (32/3)
[=1]

çamadan ṭış olağan dışı, ölçü dışı, haddinden fazla
ç. (15/11)
[=1]

çamalı ılımlı, mülayim
ç. (56/4)
[=1]

çamasız sınırsız miktarda, çok
ç. (54/6)
[=1]

çap- koşmak
ç.-up (çabup) (56/9)
[=1]

çarduġan <Far. (çehār dīvār) etrafı çardakla çevrili mezar
ç. (74/7)
[=1]

çāre <Far. çare
ç. (43/1), (52/19), (52/24)
ç. bir! (43/15)
ç.+ler (25/19), (35/7)
ç.+m (53/12)
ç. tab-arsız (52/20)
ç. tap-masañız (52/21)
ç. tap-may (53/1)
[=10]

çavçılıḳ bk. **cavçılık**
ç. (38/6)
[=1]

çay <Ç. çeşitli bitkilerin yaprak ve çiçeklerinin demlenmesiyle elde edilen bir içecek türü
ç. (15/13), (18/2)
ç.+lar (68/3), (68/13)
[=4]

çaya cevval, kıvrak, yaman
ç. (14/14)
[=1]

çeçek çiçek
ç. (34/11), (60/2), (75/7)
[=3]

çeçeklé çiçekli
ç. (45/7)
[=1]

çehār dīvār bk. **çarduġan**
ç. (74/7)
[=1]

çeşme <Far. kaynak, pınar
ç.+sé (ᶜaḳl) (6/8)
[=1]

çeyne- dedikodu yapmak
ç.-miy tor-mıy (21/5)
[=1]

çıda- tahammül etmek, sabretmek
ç.-dım (9/10)
ç.-p (36/22)
ç.-p tor-ġanını (10/1), (64/11)

ç.-y (çıdıy) al-mayınça (66/9), (68/15)
[=6]

çıdav tahammül, sabır, katlanma
ç.+ıñga (44/8)
[=1]

çıġar- çıkarmak
ç.-a idé (buran) (61/8)
ç.-alar idé (süz) (50/5)
ç.-dı (éş it-üp) (11/16)
ç.-dım (69/8), (69/9)
ç.-ırġa (düşmānlıḳnı) (61/16-17)
ç.-ırġa (yuldan) (6/11)
ç.-maḳçı bul-up (çınġa) (11/10)
ç.-up (56/18), (69/10)
ç.-up (tiyüşlége) (20/10)
ç.-urġa (dürüstke) (3/1)
[=12]

çıġınḳı çıkık
ç. (15/7)
[=1]

çıġuşlıy çıkarken
ç. (29/12)
[=1]

çıḳ çiy, kırağı, şebnem
ç. töş-ken (48/15)
[=1]

çıḳ- çıkmak
ç.-a (kére çıġa) (53/22)
ç.-açaḳ (sır çıġaçaḳ) (40/7)
ç.-adır (kéşélékden) (25/14)
ç.-ar (nizāᶜ çıġar) idé (67/16)
ç.-arġa (ata yortından çıġarġa) (62/17)
ç.-ası (éşler çıġası) (62/1)
ç.-ası (çıġası) kil-üp (32/1)
ç.-dı (30/2), (30/12), (31/20), (56/8), (40/15)
ç.-dı (cay) (61/17)
ç.-dı (oçıy) (62/16)
ç.-ġaç (30/4), (31/20), (31/22), (32/2), (33/6), (48/15)
ç. -ġalap (76/4)
ç.-ġan (3/1), (34/21), (4/21), (76/2)
ç.-ġan (küñélden) (14/18)
ç.-ġan bul-up (33/20)
ç.-ġan idé (32/2), (56/12)
ç.-ġandan (64/8)
ç.-ġanġa (31/9), (64/3)

ç.-ġanġa (cānları) (22/14)
ç.-madı (32/1)
ç.-maġaç (39/8)
ç.-maġan (atı suvı) (14/16)
ç.-maġandır (59/5)
ç.-maġanlar idé (63/6)
ç.-mıy idé (18/15)
ç.-sa (2/16)
ç.-up (çıḳup) (62/1), (62/22), (63/2)
ç.-up (çıġ-up) kit-dé (45/16)
ç.-up (çıġ-up) (27/17), (68/14)
ç.-up (balalıkdan çıg-up) (34/6), (51/1)
ç.-up (çıġ-up) tot-kan (28/13)
ç.-up (yaḫşı çıġ-up) (61/18)
ç.-uvga (çıġuvġa) (68/12)
ç.-uvı (çıġuvı) (30/6)
ç.-uvına (çıġuvına) (15/17), (26/18), (31/23), (56/9)
[=56]

çıḳar- bk. **çıġar-**
ç.-ıp (cay) (6/11)
[=1]

çın gerçek, hakiki
ç. (10/10), (32/18), (39/12), (51/15), (7/10), (9/18)
ç.+ġa çıġar-maḳçı bulup (11/9)
[=7]

çından gerçekten
ç. (43/6)
[=1]

çıray yüz, sima
ç.+ları sıtıl-ur idé (15/15)
[=1]

çıraylı yüzlü, simalı
ç. (21/6)
ç. bul-mavını (22/12)
ç. bul-sam (21/9)
ç. bulurlıḳ (21/8)
ç. bul-uv (21/7)
[=5]

çiber güzel
ç. (7/18), (12/5), (13/10), (33/20), (48/8), (48/8), (48/9)
[=7]

çift <Far. (cüft) çift, ikili, eşi olan, tek olmayan
ç. (39/17)
[=1]

çik son, son derece
ç. (60/3)

ç.+énde (çigénde) (44/21)
ç.-e (çigéne) yit-dé (10/3)
ç.+ge yit-üp (60/4)
[=4]

çik- çekmek, duçar olmak
ç.-dé (28/10)
ç.-eler (çigeler) (14/15)
[=2]

çikle- sınırlamak, etrafını çevirmek
ç.-gen (17/21)
[=1]

çikséz pek çok
ç. (60/5), (61/13)
[=2]

çirek çeyrek, dörtte bir
ç. (46/20)
ç.+şer (46/18)
[=2]

çit 1. kenar, kıyı
ç.+den tañla-ġan (62/8)
2. yabancı
ç. (6/22)
[=2]

çitén çetin, zor
ç. (13/13), (20/13), (20/6), (34/3), (37/9)
ç. bul-madı (37/22)
ç. bul-ur (38/16)
[=7]

çiténlék çetinlik, zorluk
ç.+ler (15/1)
[=1]

çitün bk. **çitén**
ç. (69/15)
ç. bul-sa da (65/17)
[=2]

çorna- kaplamak, sarmak
ç.-ġan (74/8)
[=1]

çuḳırdaş- yumuşak yumuşak, tatlı tatlı konuşmak
ç.-up (10/6)
[=1]

çuval- karışmak, dolaşmak
ç.-ġanġa (15/6)
[=1]

çuvalçıḳ karmaşık
ç.+lar (24/8)
[=1]

çünki <Far. çünkü
ç. (3/10), (3/19), (7/10), (7/15), (8/3), (9/3), (14/18), (15/16), (16/1), (17/16), (18/8), (19/5), (19/17), (19/22), (24/22), (26/23), (28/18), (30/13), (31/16), (32/10), (33/13), (33/16), (34/23), (35/21), (36/20), (37/5), (37/20),

(38/24), (39/2), (39/8), (4/9), (41/17), (42/13), (43/7), (47/4), (48/3), (48/21), (60/19), (61/12), (63/17), (64/3), (64/10), (64/13), (64/17), (65/4), (65/9), (66/20), (74/11), (77/10)
[=49]

D

da da-de, dahi, ve
d. (10/1), (10/19), (10/5), (12/7), (13/15), (13/17), (13/6), (14/14), (15/10), (15/17), (15/22), (16/15), (16/20), (17/14), (18/18), (18/21), (19/11), (19/18), (19/22), (19/3), (19/9), (20/19), (20/4), (20/6), (21/13), (21/20), (21/6), (21/7), (22/2), (22/9), (24/13), (25/4), (26/21), (26/23), (27/11), (28/10), (28/15), (28/19), (28/20), (29/10), (29/11), (29/11), (29/18), (29/7), (3/18), (3/20), (30/4), (31/1), (31/22), (31/23), (32/4), (32/6), (33/15), (35/13), (35/2), (35/20), (35/23), (35/8), (36/15), (37/17), (38/1), (38/15), (38/20), (38/22), (38/22), (38/23), (39/22), (4/17), (4/22), (4/24), (40/13), (41/10), (41/10), (41/4), (43/16), (43/18), (43/18), (43/3), (43/7), (44/13), (44/19), (45/10), (45/12), (45/17), (46/1), (46/21), (48/18), (48/20), (48/22), (5/2), (50/12), (50/16), (50/19), (50/2), (50/22), (50/5), (51/5), (53/1), (53/20), (54/5), (54/6), (55/14), (55/16), (55/16), (56/10), (56/25), (56/6), (57/8), (57/9), (58/13), (58/13), (58/15), (58/16), (58/9), (59/18), (6/10), (60/13), (60/18), (60/20), (61/7), (62/18), (62/9), (63/14), (63/16), (63/17), (64/1), (64/11), (64/21), (64/23), (64/24), (65/10), (65/16),

(65/16), (66/8), (66/8), (67/10), (67/18), (68/19), (68/19), (68/21), (69/8), (7/1), (7/10), (7/20), (7/22), (7/23), (70/16), (70/20), (72/15), (72/18), (72/4), (72/7), (72/8), (73/20), (73/6), (74/13), (74/4), (76/13), (76/17), (77/11), (8/1), (8/1), (8/15), (9/18), (9/8) [=165]

daha daha
d. (26/17)
[=1]

daḫl <Ar. girme, karışma
d.+é (7/17), (63/7)
[=2]

dāʾim <Ar. devamlı, sürekli
d. (76/11)
[=1]

dārü'l-ᶜācizīn <Ar. yoksullar yurdu
d. (5/11)
[=1]

de de-da, dahi, ve
d. (10/14), (10/22), (12/17), (12/2), (12/5), (12/7), (13/1), (13/14), (14/13), (14/16), (15/2), (15/3), (16/17), (16/23), (17/12), (17/16), (17/20), (17/21), (17/4), (18/11), (18/15), (19/12), (19/3), (19/4), (2/10), (2/6), (20/18), (21/10), (21/11), (21/4), (21/8), (22/10), (22/11), (22/14), (22/21), (23/4), (24/11), (24/5), (25/17), (26/10), (26/15), (27/19), (27/6), (28/14), (28/15), (28/23), (28/3), (28/6), (28/6), (29/5), (3/2), (3/20), (3/5), (30/10), (30/19), (30/20), (30/9), (31/17), (31/18), (31/5), (32/12), (32/18), (32/4), (32/5), (32/9), (34/14), (35/12), (36/14), (36/17), (37/12), (37/14), (37/14), (37/20), (37/23), (38/14), (38/16), (38/21), (38/21), (39/10), (39/3), (39/7), (4/16), (4/17), (40/19), (40/22), (41/21), (42/14), (42/3), (43/3), (43/5), (44/13), (44/18), (45/10), (45/2), (45/23), (45/4), (46/20), (46/23), (47/20), (47/22), (47/3), (47/3),

(47/7), (48/3), (49/2), (5/1), (5/12), (5/14), (51/11), (51/18), (51/9), (52/15), (52/19), (53/12), (54/17), (54/6), (56/17), (56/2), (56/4), (57/10), (57/6), (58/18), (59/10), (59/15), (59/18), (59/18), (6/10), (6/4), (60/15), (60/16), (60/20), (60/21), (60/4), (62/10), (62/19), (62/21), (62/3), (64/16), (64/17), (64/18), (66/20), (67/13), (67/2), (67/3), (67/8), (69/10), (69/19), (69/3), (69/7), (70/15), (70/8), (71/10), (71/5), (71/7), (71/7), (72/3), (72/6), (74/12), (75/1), (75/3), (75/3), (76/13), (76/19), (77/2), (77/5), (8/12), (8/21), (9/19)
[=168]

defter <Ar. defter
d.+leréné (61/14)
[=1]

delīl <Ar. şahit, belge, tanık
d.+é (17/13)
d.+ler (3/2)
d.+lerde (3/2)
[=3]

derece <Ar. 1. basamak
d.+ge (30/15), (40/16), (53/13), (76/14)
2. rütbe
d.+séne (27/1)
d.+séné (19/3)
3. miktar
d. (7/23), (24/14), (27/24), (29/1), (36/19), (36/23), (46/22), (56/19), (60/6), (62/9), (75/10)
[=17]

ders <Ar. ders
d. (29/9), (31/14)
d.+ke (18/11)
d.+leréné (28/10)
d. uḳı-y tor-ġan (4/24)
[=5]

deryā <Far. deniz
d.+sına (26/7)
[=1]

devā <Ar. ilaç
d.+sı (34/3)
[=1]

devām <Ar. devam
d. it-üvleréne (26/17)
[=1]

devlet <Ar. mal mülk, zenginlik
d. (2/14), (7/13), (72/7)

d.+den (21/20)
d.+é (8/20), (10/18), (18/5), (29/6), (74/19), (77/2)
d.+ém (72/6), (72/7)
d.+émézné (35/15)
d.+éne (57/8)
d.+énéñ (6/6), (77/2)
d.+éñden (73/2)
d.+éñné (72/13), (73/2)
d.+ke (72/6)
[=20]

devletlé zengin
d. (27/6), (77/18)
[=2]

di- demek, söylemek
d.-dé (12/16), (56/15), (57/17), (71/11)
d.-geç (17/21), (36/17), (51/17), (54/2)
d.-gen (10/4), (10/8), (11/15), (12/17), (12/4), (13/17), (13/18), (17/12), (20/13), (20/17), (20/22), (22/3), (25/1), (25/19), (27/13), (29/13), (29/14), (31/5), (34/3), (4/5), (40/17), (41/3), (43/19), (53/10), (55/4), (56/1), (57/19), (57/20), (57/5), (58/19), (58/4), (58/7), (65/1), (65/3), (67/20), (67/7), (9/2)
d.-gengerek (61/23)
d.-mek idé (24/22)
d.-mes (31/8)
d.-meyénçe (75/18)
d.-p (8/14), (9/10), (9/16) (9/11), (11/18), (12/7), (12/15), (12/19), (13/3), (16/15), (16/16), (16/20), (17/12), (17/21), (18/1), (18/3), (19/10), (20/15), (20/8), (21/3), (21/5), (21/6), (22/23), (22/4), (23/19), (24/20), (24/21), (25/5), (25/8), (27/20), (29/22), (29/22), (29/3), (3/4), (30/20), (31/9), (32/11), (33/12), (36/16), (36/4), (37/12), (37/13), (37/13), (38/16), (38/23), (39/14), (4/2), (4/24), (4/4), (40/10), (40/11), (40/9), (41/3), (42/14), (42/23), (43/5), (45/16), (46/9), (47/10), (48/10), (49/12), (5/17), (5/18), (50/10), (50/8), (51/22), (52/1), (52/17), (53/11), (53/4), (54/8), (54/9), (56/18), (57/16),

(58/11), (58/16),
(58/23), (59/18), (59/4),
(6/17), (6/21), (6/22),
(6/3), (6/3), (6/8),
(61/21), (62/10),
(64/16), (65/1), (65/2),
(66/14), (66/16),
(69/19), (69/20), (7/9),
(71/9), (72/18), (72/8),
d.-p yöré-dé (66/13)
d.-rler (23/19)
d.-r idé (4/6-7)
d.-se de (64/10), (64/9)
d.-seler de (24/22)
d.-señ (12/6), (29/16),
(60/20)
d.-sün (11/11), (16/8)
d.-y (4/16), (4/17),
(12/7), (20/18), (22/9),
(44/12), (45/11)
d.-y idé (50/19)
d.-y tor-ġan idé (5/8)
d.-y tor-ġanlar idé
(50/10)
d.-y torġan idé (50/4)
d.-yesé yirde (12/3)
d.-yérge (44/22)
d.-yérlék (44/22)
d.-yérséz (47/16)
d.-yler (13/16)
d.-yler idé (5/15),
(17/15), (32/13)
d.-ymén (50/9)
d.-yüvé (30/10)
[=179]

dimle- razı etmek, ikna etmek
d. (64/9), (72/21)
d.-dé (43/18)
d.-gen (2/20), (44/3),
(44/14)
d.-mese (43/18)
d.-p (20/3), (66/3)
d.-p ḳara-dı (65/8)
d.-p tor-ġaç (45/4)
d.-vé (56/23), (59/22)
d.-yeçek idé (64/10)
[=12]

dīn <Ar. din
d. (19/5), (29/7),
(31/10), (38/20),
(38/21), (75/10)
d.+é (11/19), (25/21)
d.+éméz (25/21),
(26/2), (37/10)
d.+émézéñ (75/10)
d.+émézge (75/14)
d.+énde (11/18),
(72/11)
d.+ge (77/17)
[=16]

dīndār <Ar.+Far. Allah'a
inanmış ve bağlanmış
kimse, dindar
d. (77/16), (77/18)

d. bul! (73/6)
[=3]

doḳtor <Fr. doktor, hekim
d.+lar (70/16)
[=1]

dost <Far. sevilen kimse, dost
d. (49/14), (49/17)
d.+larım (25/7)
d.+larına (17/14)
[=4]

dostlan- dost olmak, yakınlaşmak, arkadaş olmak
d.-urġa (19/19)
d.-uv (19/21)
[=2]

dostlıḳ dostluk
d. (19/22), (32/23), (42/1)
d.+ları (75/4)
d.+larınıñ (33/2)
[=5]

döbérdet- gürültü etmek
d.-déler (56/5)
[=1]

döşénüvçen düşünen
d. (2/19)
[=1]

duᶜā <Ar. dua
d. (73/6), (73/6), (73/10)
d. ḳıl-açaḳlardır (26/5)
d. ḳıl-up (74/5)
d. ḳıl-urmın (21/16)
d.+lar it-déler (28/22)
d.+lar it-e idé (70/19)
d.+larnı (74/11)
d.+ñdan (72/20)
d.+sı (74/13)
d.+sından (73/1)
[=12]

duġrı doğru
d. (2/11), (2/13), (3/4), (3/7), (19/8)
[=5]

dün- dönmek
d.-edér (éşden) (25/15)
[=1]

dünyā <Ar. dünya
d. (17/22), (19/12), (22/21), (28/14), (30/17), (39/19), (45/18), (52/18), (62/12), (70/12), (73/8), (73/8)
d.+da (2/21), (4/21), (10/14), (10/8), (21/20), (21/4), (22/10), (23/2), (24/15), (25/12), (25/22), (32/8), (34/2), (35/12), (35/7), (39/17), (49/19), (50/23), (52/21), (53/10), (57/2),

(57/5), (70/8), (70/9), (71/9)
d.+da tor-ġanlarını (75/12)
d.+da tor-up (23/5)
d.+dan (19/10), (24/4), (33/20)
d.+dan két-edérler (22/15)
d.+dan kit-dé (fānī) (74/1)
d.+dan üt-edérler (22/19)
d.+ġa kil-gen (28/1)
d.+nı (4/19), (72/9)
d.+nıñ (68/21)
d.+sını (23/3)
[=50]

düpdürüst dosdoğru
d. (47/15), (47/18)
[=2]

dürt dört
d. (2/7)
[=1]

dürüst <Far. dürüst, doğru (kimse)
d. (3/4), (6/9), (9/5) (11/16), (16/17), (16/3), (32/10), (37/18), (38/18), (40/6), (41/8), (45/6), (47/14), (47/17), (54/23), (54/23), (57/11)
d. bul-mıydır (57/22), (58/10), (58/7)
d.+ke çıġar-urġa (3/1)
d.+né (24/17)
[=22]

dürüstī <Far. doğruluk, dürüstlük
d.+de (6/17), (16/13), (49/3)
[=3]

dürüstlék dürüstlük
d.+éné (dürüstlégéné) (37/4)
[=1]

düşenbe <Far. (dü-şenbih) pazartesi günü
d.+ge (73/12)
[=1]

düşmān <Far. düşman
d. it-üv (6/13)
[=1]

düşmānlan- düşman olmak
d.-maḳda idé (61/2)
[=1]

düşmānlıḳ düşmanlık
d.+ı (düşmānlıġı) (31/2)
d.+ınıñ (düşmānlıġınıñ) (62/15)
d.+lar (28/24)

d.+nı (61/16)
[=4]

düşmen bk. **düşmān**
d. kür-miym (22/23)
d. tot-uvġa (61/9)
[=2]

E

ebced <Ar. eski sâmî alfabe sırasına göre tertiplenmiş, Arapça'ya mahsus sesleri gösteren harfler ilâve edilmiş ve bu sıraya göre harflere, birden ona sıra ile, ondan yüze onar onar, yüzden bine yüzer yüzer olmak üzere birer sayı değeri verilmiş olan Arap harflerinin diziliş sırası ve bütünü
e. (4/12), (4/16), (4/17), (4/20), (5/1)
[=5]

edā <Ar. yerine getirme
e. id-üp (76/19)
e. it-erge (17/1)
[=2]

edeb <Ar. edep, terbiye
e. (31/19), (36/22), (47/4)
e.+de (46/23)
e.+é (49/22)
e.+éne (49/21), (50/4)
e.+éñ (50/3)
e.+leréné (22/2), (76/10)
e.+lerné (76/6)
[=11]

edebiyyāt <Ar. edebiyat
e.+ını (30/15), (76/14)
[=2]

edeblé edepli, terbiyeli
e. (47/5), (50/1), (77/12)
e. bul-salar (46/22)
[=4]

edebséz edepsiz, terbiyesiz
e. (46/13)
e.+rek (36/13)
[=2]

edebsézlék edepsizlik, terbiyesizlik
e. (41/19), (41/21), (46/23), (50/11), (56/19)
e.+ém (edebsézlégém) (40/3)
e.+ge (46/9)
e.+leré (47/2)
[=8]

edībe <Ar. edebiyatla uğraşan kadın
e. (48/19)

[=1]

eger <Far. eğer, şayet
e. (5/14), (16/17), (26/10), (27/6), (31/5), (41/20), (43/5), (47/20), (53/12)
[=9]

elbette <Ar. elbette, hiç şüphesiz
e. (3/2), (12/5), (19/9), (29/4), (33/3), (38/19), (42/12), (49/20)
[=8]

elé şimdi, şu an
e. (12/2), (12/16), (12/17), (19/21), (21/13), (21/4), (28/13), (38/16), (45/4), (47/22), (48/20), (54/4), (54/6), (55/14), (59/3), (59/3), (59/4), (59/19), (62/12)
[=19]

el-ḥamdü li'llāh <Ar. Allah'a hamdolsun, Allah'a şükür
e. (4/13), (4/21), (4/21), (68/21), (69/8), (72/18), (72/4)
[=7]

elle soru sözleri (*ḳayda, kém, ḳayçan, mı vb.*) ile beraber öyleyse, pekiyi, yoksa
e. (33/12), (55/5), (69/13)
[=3]

elle kém birisi, her kimse
e. (14/8)
e.+de (45/1)
[=2]

elle ni her ne ise ne, kim bilir ne, her hangi bir şey
e. (14/12), (45/12), (59/3)
[=3]

elle niḳadar pek çok
e. (25/21), (31/14), (36/7)
[=3]

elle nindiy nasılsa, herhangi bir tarzda
e. (14/14), (33/17), (38/19)
[=3]

emānet <Ar. emanet
e. (72/20)
[=1]

emr <Ar. emir, buyruk
e. bul-dı (62/17)
e. it-dé (23/14)
e. it-medé (65/18)
[=3]

enke ana, anne, annecik

e.+leré (74/2)
e.+ñ (71/4)
e.+ñézge (71/5)
e.+sé (51/9), (63/3), (66/21)
e.+séne (63/9), (71/12)
e.+séné (66/3)
[=9]

enkey bk. **enke**
e. (54/7)
e.+ém (52/14)
e.+éñge (44/4)
e.+ge (52/14)
[=4]

eşer <Ar. iz, işaret, im
e.+é (40/13)
[=1]

esīr <Ar. tutsak, esir
e.+é bul-up (ᶜādet) (48/21)
[=1]

eşeké kötü, çirkin
e. (16/20), (31/15), (31/19)
e. yullarġa kér-üp (33/18)
e. yulġa yiber-üp (31/16)
[=5]

eteç horoz
e. (67/19), (67/19)
[=2]

etke baba, babacık
e.+méz (56/23)
e.+sé (52/12), (63/2), (70/14), (70/15), (70/15), (74/6) (74/11), (74/14), (74/18)
e.+sénden (32/2), (42/17), (63/5)
e.+séne (54/22), (61/9), (70/13)
e.+séné (66/2)
e.+sénén (64/4)
e.+sénéñ (30/1), (66/1), (70/13), (70/16), (73/19), (74/10)
[=24]

etkey bk. **etke**
e. (43/11), (44/2)
e.+ém (35/16)
e.+éñe (66/15)
e.+ge (42/18), (44/2), (52/15), (54/23), (54/24), (55/3), (57/11)
e.+ler (52/12)
e.+néñ (57/8)
[=13]

evérél- evrilmek, değişmek, başka bir hâle geçmek, dönüşmek
e.-dé (10/7)
[=1]

evvel <Ar. evvel, önce
e. (11/10), (50/17), (72/20)
e.+de (2/10), (18/17), (20/2), (29/17)
e.+derek (8/17)
e.+den (5/1)
e.+ké (68/7)
e.+sé (41/21)
e.+nde (45/14)
[=12]

evvelgéçe önceki gibi
ö. (2/22)
[=1]

ey ey (ünlem)
e. (42/20), (43/15), (44/21), (48/17), (51/14), (51/19), (51/21), (52/5), (52/6), (68/18)
[=10]

eyde- çağırmak, seslenmek
e.-p (32/16)
[=1]

eydéş söyleyiş
e.+éné (30/9)
[=1]

eyle- etmek, yapmak
e.-sün (Allah rahmet) (74/1)
[=1]

eylen- geri dönmek
e.-érmén (45/16)
[=1]

eylendér- döndürmek, çevirmek
e.-ép (20/20)
[=1]

eyt- söylemek
e.-dé (58/21), (71/19)
e.-e al-mıym (13/1)
e.-e başla-dı (73/19)
e.-e idé (4/7)
e.-e tor-ġan idé (54/7)
e.-edér (37/12)
e.-eler idé (17/12)
e.-em (4/18)
e.-esé (20/3), (56/14)
e.-iyk (59/12)
e.-iym (24/17), (45/8), (45/15)
e.-keliydér idé (8/14)
e.-ken (49/20), (49/22), (74/1)
e.-kenémçe (6/6)
e.-me (55/17)
e.-se de (4/8)
e.-seler de (40/16)
e.-üldé (62/8)
e.-üp bir-dém (58/10)
e.-üp ḳara-rmın (13/1)
e.-üp ḳara-rmından (13/18)
e.-üp tor-a idé (73/21)

e.-üp yöriyler idé (27/20)
e.-ür (45/15)
e.-ürge (38/23)
e.-ürmén (51/20) [=32]

eytdér- söyletmek
e.-üp (42/5) [=1]

eyü evet, elbette
e. (20/11), (41/8), (58/3), (58/9), (59/15) [=5]

ez̲ān <Ar. ezan
e. (73/21) [=1]

É

éç iç
é.+é bik poş-a (10/11), (64/17), (65/20)
é.+é bik poş-dı (52/24)
é.+é poş-dı (64/6)
é.+ém poş-a (71/3), (71/4)
é.+énde (46/20), (48/22), (50/2), (51/8), (52/4), (53/19), (54/10), (59/23), (61/6), (61/16), (65/14), (69/12)
é.+énde tot-ḳan (62/15)
é.+éndegé (41/4), (50/3)
é.+énden (4/8), (9/4), (18/4), (19/15), (20/10), (28/15), (38/14), (51/10), (55/1), (66/9)
é.+énden ḳuvan-up (71/14)
é.+énden üt-üv (72/11)
é.+éne (20/17), (74/7)
é.+éñde (40/2)
é.+leré poş-mıymıken (52/3)
é.+leré poş-up (34/6)
é.+lerénde (10/6)
é. poş-ḳanını (34/10)
é. poş-ḳanlarını (34/16)
é. poş-maḳ (34/2)
é. poş-uv (34/3), (34/9)
é. poş-uvlardan (51/5) [=46]

éç- içmek
é.-er (66/20)
é.-iy tor-ġan (67/4)
é.-ken (67/3), (68/3), (68/13)
é.-mevé (17/13)
é.-mez idé (17/14)
é.-seler (18/2)
é.-üp (17/10), (25/7), (69/8)
é.-üv (3/16), (25/14)

[=13]

éçémlék içecek
é.+ler (25/12)
é.+lerden (25/20)
[=2]

éçkérséz samimi, açık yürekli
é. bul-uvına (70/18)
[=1]

élek- çarpmak
é.-dé (64/23)
é.-üp (avıruv éleg-üp) (70/11)
[=2]

élékké önceki, evvelki, eskisi
é. (60/10), (66/13), (67/6)
[=3]

élgeré ilk, ilkin
é. (42/5)
[=1]

éretle- belli bir düzene sokmak, düzenlemek
é.-dé (63/21)
[=1]

éretlep düzgünce, düzenli olarak
é. (70/15)
[=1]

éretlé düzenli
é. (27/19)
[=1]

ésséle- sıcaktan hâlsiz kalmak
é.-p (48/14)
[=1]

éste- istemek
é.-dégé (62/6)
é.-dégéné al-maḳ (39/10)
é.-dékleré (42/3)
é.-gençe (3/20)
é.-genéne (32/9), (41/13)
é.-genéné (63/21)
é.-genéñézné (41/12)
é.-megen (34/17), (75/2)
é.-meyénçe (32/20)
é.-r idém (parlanmaḳ) (40/1)
é.-se (20/17)
é.-sek (26/10)
é.-señéz (57/10)
é.-y (éstiy) idé (71/16)
é.-y (vīrān itmek éstiy) (57/8)
[=11]

éş iş
é. (10/15), (10/23), (11/18), (14/5), (15/10), (21/13), (21/6), (22/14), (29/18), (30/22), (31/3), (32/8), (33/15), (33/3), (33/4), (35/13), (35/16),

(35/22), (37/15), (37/9), (38/20), (4/12), (4/17), (40/6), (42/11), (42/3), (44/5), (44/6), (47/6), (51/10), (53/11), (53/13), (53/14), (54/1), (54/4), (54/7), (57/15), (57/9), (58/14), (58/22), (59/1), (59/1), (59/11), (59/14), (59/2), (59/4), (59/5), (59/5), (60/4), (61/17), (62/6), (65/14), (70/10), (9/10)
é. bul-ġan (58/15)
é. bul-sa (15/10)
é.+de (2/21), (11/12), (26/13), (29/20), (3/4)
é.+de bul-salar (35/13)
é.+den (60/14)
é.+den dün-edér (25/15)
é.+dér (26/23), (34/1), (36/1)
é.+é (7/14), (11/23), (15/4), (16/24), (24/6), (49/2), (53/2), (61/4), (74/18)
é.+lerné (25/4)
é.+é yulında bul-up (74/19)
é.+ém (72/4)
é.+éméz (55/14)
é.+émézné (35/15)
é.+énde bul-ġan (7/18)
é.+éné (14/6), (15/3), (20/4)
é.+éñ (14/6)
é.+éñdér (73/2)
é. it-üp çıġar-dı (11/16)
é. ķal-mas idé (58/22)
é.+ke (16/11), (20/3), (26/15), (42/15), (51/9), (52/17), (53/1), (55/16), (71/3), (71/4)
é.+ke şanıy idé (28/18-19)
é. ķıl-a başla-ġaç (64/1)
é. ķıl-a başla-rġa (63/4)
é. ķıl-a başla-vına (64/6)
é. ķıl-a başla-vını (63/12)
é. ķıl-a kür-me (53/11)
é. ķılası bul-mañız (4/19)
é. ķıl-ġan (18/4)
é. ķıl-sa (6/18)
é. ķıl-up (22/9)
é. ķıl-urġa (8/4)
é.+ler (18/9), (18/15), (22/4), (26/11), (26/12), (27/4), (31/15), (40/2), (47/5), (62/1), (69/9)
é.+ler ķıl-dım (72/6)
é.+ler kür-üp (77/12)

é.+ler yörét-üp (22/10)
é.+lerde (3/16), (7/2), (20/14)
é.+lerden (11/19), (24/15), (25/10), (26/20), (34/22), (59/19)
é.+leré (2/2), (8/10) (24/5), (25/4), (32/6), (34/5), (77/2), (77/4)
é.+leréméz (35/8)
é.+leréméznė (35/10)
é.+lerénde (22/10), (23/10), (24/7), (26/17)
é.+leréne (33/14), (35/5), (70/6)
é.+leréné (3/11), (6/11), (8/8), (15/8), (17/19), (20/12), (21/21), (24/7), (27/10)
é.+lerénéñ (33/7), (64/8), (8/12)
é.+lerge (3/5), (4/10), (9/13), (25/2), (43/19)
é.+lerné (27/6), (43/11), (66/8), (69/12)
é.+lernéñ (22/6)
é.+né (10/9), (12/8), (17/3), (18/2), (20/1), (22/3), (23/19), (25/19), (28/20), (29/12), (29/19), (43/20), (51/21), (52/20), (52/6), (53/12), (53/5), (53/9), (55/9), (58/14), (58/18), (64/14)
é.+né bétér-üvéne (60/5)
é.+néñ (2/4), (11/12), (45/10), (53/1), (59/8)
é. üt-dé (64/22)
é. yörét-ür bul-dı (63/4) [=201]

éşle- yapmak, bir işle meşgul olmak, çalışmak
é.-dém (69/12)
é.-gen ġayépné (62/4)
é.-mek kirek (42/18), (48/20), (9/6)
é.-meske (26/12)
é.-meyénçe (26/13)
é.-p (55/6)
é.-p bul-mıy (14/13)
é.-p ṭaşlıy (66/8)
é.-se (53/3)
é.-sünler (51/10)
é.-ym (éşliym) (51/16), (51/19), (53/4), (69/2) [=16]

éşlet- çalıştırmak
é.-di (6/16) [=1]

éşséz işsiz
é. (15/16), (63/10)

é. bul-dımı (48/2)
é. ḳal-up (63/12)
[=4]

ézle- kayıp bir şeyi bulmaya çalışmak, aramak, bakınmak
é.-dé (43/21)
é.-gen (34/11)
é.-mekdelerdér (25/19)
é.-p (13/14), (35/7)
é.-p ḳuy-uv (41/14)
é.-p yörüv (39/20)
é.-rge başlıylar (34/12)
é.-se (42/9)
é.-v (37/2)
é.-y (ézliy) başla-ġan idé (50/24)
é.-y (ézliy) başlıydır (34/7)
é.-y (izliy) başla-dı (68/18)
é.-ydér (ézliydér) (9/17)
[=14]

ézlet- aratmak
é.-érge kirek (12/3)
[=1]

F

fāḥişe <Ar. ahlaksız kadın, kahpe, fahişe
f. bul-adır (27/5)
[=1]

faḫrī <Ar. şeref, onur için parasız, maaşsız, ücretsiz görülen [iş]
f. (3/12)
[=1]

fā˚ ide <Ar. fayda
f. (58/18), (64/9), (75/8)
f. al-urġa (32/7)
f. bir-e (67/7)
f. bir-medé (62/18)
f. bul-madı (65/9)
f. bul-maġaç (51/12)
f. bul-up (30/12)
f. bul-ur (69/4)
f. it-edér (34/14)
f. it-erlék (77/17)
f. it-keném bar (21/8)
f. it-üv (60/16)
f. kürén-medé (70/17)
f.+ler (35/15)
f. kitér-kenleréné (75/15)
f.+leréné (9/14), (9/7)
f.+sé (2/6)
f.+séne (16/18), (22/17), (23/6), (35/24)
f.+séné (2/19)
[=25]

fā˚ idelen- faydalanmak
f. (73/3)
f.-miy (19/20)

f.-sün (73/3)
[=3]

fāʾidelendér- faydalandırmak
f.-e idé (77/4)
[=1]

fāʾidelé faydalı
f. (26/11), (27/3), (35/22), (76/2), (76/5), (76/17)
[=6]

fāʾideséz faydasız
f. (56/5), (65/7)
f.+dér (40/2), (41/14)
[=4]

faḳīr <Ar. yoksul, fakir
f. (5/17), (19/1), (27/5), (29/8), (29/9), (46/20)
f.+leréne (18/14)
f.+ler (5/11)
f.+lerge (16/11)
f.+lerné (5/15), (5/19), (5/7)
[=12]

faḳīrlen- fakir olmak
f.-ürge (25/16)
[=1]

faḳīrlék fakirlik
f. (72/3)
[=1]

falān <Ar. (fulān) falan, filan
f. (6/15), (9/2), (11/13), (11/14), (11/14), (11/14), (13/18), (22/2), (22/2), (24/10), (30/20), (33/12), (4/2), (4/4), (49/12), (49/7), (49/8), (66/13)
f.+nıñ (49/6)
[=19]

familya <Rus. (familiya) aile, soy, sop
f. (46/20)
[=1]

fānī <Ar. ölümlü
f. dünyādan kit-dé (74/1)
[=1]

faraẓī <Ar. farz, tahmin ve takdir usulüne dayanan
f.+sına (15/10)
[=1]

farẓ <Ar. 1. bir netice elde etmek için ihtimalli veya gerçek olarak kabul edilen bir tahminde bulunma, sayma, tutma, bir hususu bir davaya mevzu ve asıl kılma
f. id-üp (41/14)
2. zaruri, gerekli
f. (59/13)
f. ḳıl-up (65/15)
[=3]

fāş <Far. meydana çıkma, açığa vurma
f. bul-madı (60/19)
f. it-mey (53/18)
[=2]

Fātiḥ Romanın baş kahramanlarından Ḫālid Bay'ın oğludur. Rabīᶜa ile evlenir.
f. (23/22), (24/12), (24/13), (24/17), (25/1), (25/3), (25/6), (27/23), (28/1), (28/1), (28/10), (28/12), (28/16), (28/19), (28/23), (28/6), (29/22), (29/22), (29/8), (31/15), (31/17), (31/18), (31/21), (31/23), (32/14), (32/2), (32/21), (32/6), (32/9), (33/13), (33/17), (33/2), (33/6), (34/20), (34/22), (36/11), (36/17), (36/20), (36/5), (36/8), (37/2), (37/23), (37/8), (38/1), (38/13), (38/2), (38/4), (39/10), (39/14), (39/5), (39/7), (40/18), (40/21), (40/21), (40/24), (41/3), (42/1), (42/11), (42/13), (42/14), (42/17), (42/4), (42/8), (51/18), (51/4), (53/15), (53/4), (57/19), (58/8), (60/10), (60/12), (60/15), (60/22), (61/15), (61/6), (61/8), (62/11), (62/22), (62/3), (63/17), (63/20), (63/21), (63/8), (63/9), (64/1), (64/11), (64/8), (66/1), (66/13), (66/14), (70/13), (70/15), (70/16), (71/12), (73/19), (74/10), (74/14), (74/18), (74/19), (74/2), (74/6), (75/13), (75/17), (75/3), (75/9), (76/1), (76/15), (76/9), (77/14), (77/3), (77/5), (77/9)
f. Altunbayof (54/25)
f. bin Ḫālid Altunbayof (57/12)
f.+den (45/17), (60/6), (66/12), (66/18), (77/13)
f.+ém (52/10), (52/16)
f.+éme (51/15)
f.+émné (52/1)
f.+énden (76/8)
f.+ġa (14/1), (30/3), (31/12), (32/13), (37/22), (40/5), (51/5),

(52/23), (59/17),
(59/23), (59/8), (60/15),
(60/20), (60/5), (60/8),
(61/11), (64/17),
(64/18), (64/21),
(64/24)
f.+ķa (12/16), (12/18),
(33/15), (52/8), (62/17),
(65/6)
f.+lardan (37/3)
f.+largȧ (36/7)
f.+né (12/15), (13/24),
(24/16), (24/21),
(27/17), (28/5), (28/9),
(30/6), (31/1), (31/16),
(31/16), (31/9), (33/12),
(37/25), (42/13),
(42/16), (55/11),
(61/13), (62/6), (64/9)
f.+néñ (23/20), (23/21),
(27/16), (27/21),
(27/22), (28/18), (29/1),
(30/1), (30/12), (32/10),
(32/11), (32/17),
(32/18), (33/8), (35/1),
(38/14), (40/22),
(40/23), (54/10),
(57/13), (57/15),
(57/21), (58/8), (59/6),
(60/17), (60/22), (60/4),
(62/14), (63/11), (63/2),
(64/15), (64/6), (70/18),
(74/12), (76/11), (76/4),
(77/2), (77/7)
[=210]

fātiḥa <Ar. başlangıç, giriş
f.+sında (74/18)
[=1]

fāydalan- faydalanmak
f.-uvına (23/11)
[=1]

fāẓıl <Ar. faziletli
f. (31/8)
[=1]

faẓīletlü faziletli
f. (56/18)
[=1]

fedā <Ar. gözden çıkarma, uğruna verme
f. it-ken (10/13), (10/24)
f. it-ken idé (28/16)
[=3]

fedākārlıḳ fedakârlık
f.+larıdır (35/24)
[=1]

fehm <Ar. anlama, anlayış
f.+é (63/14)
[=1]

fehmlé anlayışlı
f. (19/11), (30/13)
[=2]

fehmlü bk. **fehmlé**
f. (41/7)

[=1]

fen <Ar. bilim
f.+de (31/6)
f.+ler (38/19), (47/20)
f.+lerénden (19/12)
f.+lerénéñ (28/15)
f.+lerge (38/21)
[=6]

fesād <Ar. fitne
f. (26/22)
[=1]

fiḳh <Ar. şeriat ilmi, fıkıh
f. (28/14)
[=1]

fırṣat <Ar. fırsat
f.+dan (19/20)
[=1]

fışḳ <Ar. hak yolundan çıkma, Allah'a karşı isyan etme
f. (26/22)
[=1]

fikr <Ar. 1. fikir, düşünce
f. aç-a (4/3)
f. aç-a tor-ġan (76/3)
f.+degé (21/18)
f.+é (3/2), (10/3), (11/7), (11/17), (16/9), (36/6)
f.+énçe (5/4)
f.+éne (3/21)
f.+éné (3/4), (8/18), (11/9), (50/12), (66/14), (75/20)
f.+ler (27/22)
f.+leré (50/7)
2. akıl
f.+énden (35/5)
f.+éne (3/3), (15/23)
f.+éne kil-dé (37/2)
[=23]

fikrlé fikirli
f. (27/2)
f. (açıḳ) (18/8), (18/9)
f. (bul-uvı) (77/11)
[=4]

fiʿl <Ar. fiil, davranış
f.+é (77/17)
f.+énéñ (10/11), (42/21)
[=3]

fonograf <Fr. (phonographe) gramofon
f. (4/5)
[=1]

fuḫṣḫāne <Ar.+Far. genelev
f.+ler (62/10)
[=1]

G

gacit gazete
g.+de (33/12)
[=1]

ġāfil <Ar. gaflette bulunan, ihmal eden, ilerisini iyi düşünmeyen, dikkatsiz, ihtiyatsız, tembel
ġ. (28/14)
[=1]

ġafiyfe bk. **ᶜafīfe**
ġ. (51/23)
[=1]

gaspoda <Rus. Bir isimden önce veya yalnız kullanıldığında bay, bey, beyefendiye eşdeğer, çoğu zaman saygı gösteren Rusça bir isim
g.+lar (32/13)
[=1]

Ġarebçe Arapça
ġ.+ge (47/15)
[=1]

ġarlendér- utandırmak
ġ.-üp (69/8)
[=1]

ġavāᵓ ilséz dertsiz, sıkıntısız, belasız
ġ. kiç-ken (46/1)
[=1]

ġayép <Ar. (ᶜayb) 1. geleneklere, örf ve âdetlere aykırı iş, ayıp
ġ. (21/7), (27/20), (38/20), (49/19), (50/2)
ġ.+leré (36/9), (36/14)
ġ. it-erge (11/6)
ġ. it-esé iméş (21/3)
g. it-se de (21/9)
g. ük it-e başlıylar idé (49/12)
2. günah
ġ. (6/13)
ġ.+ge sanal-uv (6/14)
3. suç
ġ. (46/16)
ġ.+é (69/7)
ġ.+é (ġayébé) bul-maġanġa (30/21)
ġ.+é (ġayébé) bul-masa bile (61/15)
ġ.+né (62/4)
[=18]

ġayéple- ayıplamak
ġ.-y (ġayépliy) başla-salar (49/15)
ġ.-yler (ġayépliyler) idé (49/10)
ġ.-yséñ (ġayépliyséñ) (55/3)
[=3]

ġayéplé suçlu, kabahatli
ġ.+mé (25/1)
ġ.+mén (70/4)
[=2]

ġayépséz suçsuz, kabahatsiz
ġ. (10/23), (61/5)
[=2]

ġayr-ı meşrūᶜ <Ar. kanunsuz, töreye aykırı, yolsuz
ġ. (43/8)
[=1]

gazete <İt. (gazzetta) gazete
g.+ler (24/3)
[=1]

gazéte bk. **gazete**
g. (31/2), (31/4), (33/10), (33/14), (61/7), (61/17), (61/21), (62/2), (62/9), (62/13), (62/14), (62/15), (62/16), (75/16), (75/16), (76/13)
g.+ler (30/19), (30/21), (31/5), (31/6), (76/18)
g.+lerge (30/23), (31/3)
[=23]

gerçi <Far. gerçi, her ne kadar …, ise de …
g. (38/24)
[=1]

gevdelé gövdeli
g. (10/17), (15/7)
[=2]

gezit bk. **gazete**
g. (61/20), (61/22)
g.+den (30/19)
g.+é (24/15), (24/15)
g.+énéñ (76/15)
g.+ler (30/18)
g.+leré (30/16)
g.+né (61/23)
[=9]

géne (**ġına, ķına, kéne**) sadece, tek, yalnızca
g. (2/8), (3/9), (3/20), (6/21), (7/16), (9/9), (9/12), (10/19), (12/1), (14/20), (18/19), (19/21), (23/6), (24/6), (24/8), (31/6), (31/19), (32/2), (32/18), (32/3), (33/20), (34/15), (34/17), (40/13), (41/21), (42/18), (42/19), (43/5), (44/19), (45/21), (45/23), (46/18), (47/8), (48/21), (48/9), (51/16), (51/16), (51/19), (52/18), (53/18), (53/19), (62/15), (63/8), (66/6), (68/3), (71/17), (75/9)
[=46]

ġına bk. **géne**
ġ. (2/8), (2/16), (8/17), (11/9), (12/12), (12/13), (15/7), (16/19), (2/16), (24/10), (25/14),

(26/22), (30/14), (33/16), (33/8), (33/9), (36/18), (36/2), (39/1), (4/21), (41/20), (42/21), (43/17), (49/22), (5/2), (50/12), (50/19), (52/16), (53/2), (59/1), (7/20), (72/16), (74/1), (74/15), (77/11)
ġ.+dır (33/19)
[=36]

ġıybet <Ar. aleyhinde bulunma, arkasından söyleme, çekiştirme, dedikodu yapma.
ġ. (18/3)
ġ.+den (49/15)
ġ. ḳıl-ur (23/16)
[=3]

görélde- gürüldemek
g.-gen (67/11)
[=1]

göréldeş- beraber gürüldemek
g.-üp (67/11)
[=1]

görlev gürleme
g.+leré (67/6), (67/9)
[=2]

grammatika <Fr. (grammatique) dil bilgisi, gramer
g.+sına (32/10)
[=1]

gūyā <Far. sözde, sanki
g. (4/7), (6/8), (6/21), (10/7), (18/4), (23/12), (28/20), (49/24), (53/19), (50/23)
[=10]

gül <Far. (gul) gül
g. (45/7), (45/7)
[=2]

gümān <Far. zannetme, şüphe
g.+larına (5/21)
[=1]

günāh <Far. günah, ayıp
g. (59/3)
g.+ġa (6/21)
[=2]

günāhlı günahlı, ayıplı
g. (9/10), (18/3), (26/4), (43/18), (54/25)
g. bul-açaḳġa (56/21)
g. bul-amın (53/3)
[=7]

güzel güzel, pek alımlı
g. (10/19), (27/9), (31/12), (36/19), (39/16), (46/5), (48/18)
[=7]

güzelçe güzel bir şekilde
g. (38/20)
[=1]

H

ḫaber <Ar. ağızdan ağıza dolaşan söz
ḫ. (56/1)
ḫ. bar (küñélden küñéle) (40/16)
ḫ.+ler (43/24)
[=3]

ḫaberdār <Ar.+Far. haberli, bilgili
ḫ. bul-up tor-adır idé (24/15)
ḫ. bul-up tor-ġan (24/4)
[=2]

ḫaberdārlıḳ haberdar olma durumu
ḫ. (33/20)
[=1]

ḫaberséz habersiz
ḫ. (19/10)
[=1]

ḥabīṯ <Ar. (ḫabīṯ) kötü, alçak, pis, soysuz
ḥ. (22/13)
[=1]

ḥadd <Ar. insanın yetki ve değeri
ḥ.+é bul-maġan (3/5)
[=1]

ḫādime <Ar. kadın hizmetçi
ḫ.+ñéz (41/17)
[=1]

ḥadīṯ <Ar. hadisten bahseden ilim
ḥ. (28/14)
[=1]

Hādiye Romanın baş kahramanı Ḫālid Bay'ın kızıdır.
h. (37/22), (37/5), (37/7), (45/1), (60/15), (66/20), (70/14), (73/20), (75/3)
h.+den (37/5)
h.+ge (63/17)
h.+néñ (67/2)
h.+ñéñ (63/16)
[=13]

ḫafā <Ar. endişe, telaş
ḫ. (45/19)
ḫ. bul-dı (23/16)
ḫ. bul-ġanġa (71/6)
ḫ. da ütker-üp (22/18)
ḫ.+ġa (74/4)
ḫ.+ġa ḳal-dım (68/19)
ḫ.+ġa töş-dé (45/19)
ḫ.+ġa töş-üvéne (32/21)
ḫ. kür-miy (10/19)
ḫ. kür-üp (45/20)
ḫ.+sı (45/20)
ḫ.+sını (68/1)
[=12]

ḫafālan- endişelenmek, telaşlanmak

ḫ.-adır idé (15/18)
ḫ.-ġan idé (45/18)
ḫ.-ġan idém (72/18), (72/8)
ḫ.-ma (44/21), (53/9)
ḫ.-uv tiyüş idémé (42/12)
[=7]

ḫāfıża <Ar. hissedilen, görülen, bilinen şeyleri; işidilen, konuşulan lakırdıları; duyulan, okunulan sözleri, ezberlenilen yazıları, kitapları zihinde hıfzeden, saklayan hassa, kuvvet
ḫ. (47/19)
[=1]

ḫaḳ[ḳ] <Ar. doğru, gerçek
ḫ. (9/6), (9/16), (62/5)
ḫ. bul-ġan (9/17)
[=4]

Ḫaḳ te^{c} ālā <Ar. Allahu teala, Yüce Allah
Ḫ. (39/17)
[=1]

ḫaḳında hakkında, konuda, dair, ait, için
ḫ. (15/22), (16/8), (25/14), (36/6), (41/21), (49/6), (50/5), (50/7)
ḫ.+ġı (3/6), (3/9), (15/19)
[=11]

ḫaḳīḳaten <Ar. hakikat olarak, doğrusu, gerçekten
ḫ. (77/5)
[=1]

ḫaḳīr <Ar. itibarsız, değersiz, aşağı, adi, bayağı
ḫ. kür-üv (ḫor) (18/20)
[=1]

ḫaḳsız parasız, bedava
ḫ. (5/18)
[=1]

ḫāl <Ar. oluş, bulunuş, keyfiyet, suret, durum
ḫ. (14/21), (20/6), (21/4), (44/12), (45/3)
ḫ.+de (48/7), (51/4), (62/3)
ḫ.+é (65/14), (65/17), (66/1), (66/19), (70/20), (73/15), (77/1)
ḫ.+ém (69/15), (71/1)
ḫ.+émézé (47/22)
ḫ.+énde (74/19)
ḫ.+énden (64/2)
ḫ.+éne (66/9)
ḫ.+éné (17/19), (17/20), (18/14), (19/4), (53/23), (64/19), (64/20),

(68/17), (73/16),
(73/19)
ḫ.+énéñ (71/19)
ḫ. idél-üp (57/4)
ḫ.+néñ (51/3)
[=33]

ḫal <Ar. çözme, çözülme, karışık bir meselenin içinden çıkma
ḫ. idél-üp (57/4)
[=1]

ḫālbuki hâlbuki, oysa
ḫ. (11/19), (17/14), (29/8)
[=3]

ḫālet <Ar. hâl, durum
ḫ.+dér (51/1)
[=1]

Ḫālid bk. **Ḫālid Bay**
ḫ. (2/17), (7/4), (7/11), (8/3), (8/17), (9/19), (10/21), (11/7), (11/12), (12/5), (19/19), (31/9), (31/17), (54/6), (56/17), (57/14), (58/11), (59/1), (59/10), (59/13), (59/18), (60/7), (60/20), (63/5), (63/14), (64/20), (65/5), (67/6), (71/17)
ḫ.+den (19/15), (30/8), (59/19), (59/6), (60/16), (63/17)
ḫ.+ġa (8/2), (8/3)
ḫ.+ge (6/17), (10/24), (10/24), (11/15), (19/16), (30/9), (53/17), (56/14)
ḫ.+ke (9/18), (12/2), (29/12), (58/17)
ḫ.+né (6/14), (10/22)
ḫ.+néñ (9/18), (11/2), (24/8), (58/8), (65/9)
[=56]

Ḫālid Abzıy bk. **Ḫālid Bay**
ḫ. (2/7), (5/10), (5/16), (6/16), (13/13), (14/2), (21/13), (24/3), (45/15), (51/19), (51/21), (59/12), (64/24), (65/7), (65/17), (73/16), (74/1), (9/16)
ḫ.+ġa (6/15), (52/1), (65/13), (68/10), (74/5)
ḫ.+nıñ (2/11), (45/9), (61/12), (70/18), (73/11), (73/15), (73/17), (74/2)
[=31]

Ḫālid Aġay bk. **Ḫālid Bay**
ḫ. (10/1), (2/1), (2/8), (2/13), (2/16), (2/18), (3/3), (3/12), (3/17), (3/18), (3/19), (4/6), (5/21), (6/10), (6/16),

	(6/20), (7/10), (7/13), (7/23), (8/11), (9/4), (9/11), (9/20), (9/21), (10/9), (11/3), (11/21), (12/18), (14/9), (15/3), (20/7), (23/18), (24/10), (28/5), (30/3), (30/6), (32/1), (33/11), (42/11), (42/8), (56/12), (56/13), (57/15), (59/20), (59/23), (60/14), (60/17), (61/1), (61/13) (61/2), (62/19), (62/6), (64/22), (64/6), (65/10), (65/6), (66/12), (66/20), (66/4), (67/7), (68/5), (70/6), (70/10), (70/20), (71/16), (71/18), (71/19), (73/14), (74/8) ḫ.+da (39/6) ḫ.+dan (12/13), (29/3), (63/14) ḫ.+ġa (6/8), (6/14), (10/21), (28/9), (33/15), (55/15), (55/17), (56/4), (57/22), (58/9), (60/23), (61/16), (67/6), (68/3) ḫ.+larda (38/1) ḫ.+nı (3/16), (5/20), (6/22), (7/10), (68/17) ḫ.+nıñ (2/20), (6/4), (7/2), (7/6), (7/8), (8/14), (8/20), (8/6), (8/9), (10/3), (23/15), (23/20), (28/1), (62/13), (62/15), (62/18), (63/7), (64/12), (65/14), (65/20), (66/8), (66/18), (67/5), (70/14) [=117]
Ḫālid Bay	Romanın baş kahramanlarındandır. 60 yaşlarında deri tüccarıdır. Ḥalīme Abıştay ile evlidir. Fātiḥ ve Hādiye isminde iki çocuğu vardır. Eşi hayattayken ikinci bir eş daha almak ister. ḫ. (5/3), (6/18), (12/8), (19/17), (28/16), (28/21), (29/13), (29/14), (29/14), (33/16), (67/3) ḫ.+dan (13/22), (51/7) ḥ.+ġa (6/9) [=14]
ḫalīfe	<Ar. birinin yerine geçen kimse ḫ.+néñ (30/3) [=1]

Ḥalīme bk. **Ḥalīme Abıştay**
ḥ. (10/21), (44/22), (64/20), (69/14), (69/16), (7/11), (71/8), (71/8), (72/12), (72/22), (9/5)
ḥ.+de (71/6)
ḥ.+den (64/14), (64/16), (8/19)
ḥ.+ge (64/22), (69/10), (69/15), (69/18), (8/8), (9/19)
ḥ.+né (7/10), (70/10), (70/2), (8/17), (9/10)
ḥ.+néñ (65/10), (8/12), (8/21), (9/13), (9/16), (9/18), (9/20), (9/6), (9/7)
[=35]

Ḥalīme Abıştay Romanın baş kahramanlarından Ḫālid Bay'ın eşidir.
ḥ. (8/5), (7/8), (7/10), (7/12), (7/14), (7/15), (10/12), (10/16), (23/16), (23/16), (60/12), (62/19), (63/7), (63/9), (64/10), (64/12), (64/21), (65/5), (65/8), (65/9), (68/2), (68/8), (71/13), (71/16), (71/18), (73/12), (73/20), (74/5), (74/15)
ḥ.+ġa (63/3), (64/18), (64/8), (65/2), (65/3)
ḥ.+nı (70/7), (7/13), (7/23), (8/1)
ḥ.+nıñ (8/2), (9/17), (11/4), (62/18), (63/18), (63/4), (64/17)
[=45]

Ḥalīme Bike bk. **Ḥalīme Abıştay**
ḥ. (68/9)
[=1]

ḫalḳ (1) <Ar. insanlar, insanlardan bir bölük
ḫ. (2/19), (15/8), (16/8), (21/6), (23/16), (29/21), (29/22), (38/23), (59/5), (59/8) (59/17)
ḫ.+da (37/8), (38/15)
ḫ.+dan (49/18)
ḫ.+ġa (26/11), (37/13), (55/14), (59/16), (60/19)
ḫ.+ı (2/15), (25/18), (29/22), (30/18)
ḫ.+ımız (26/23), (39/4)
ḫ.+ımızda (26/4), (37/13)
ḫ.+ımızġa (27/3), (35/15)

ḫ.+ımızı (26/4), (39/2), (77/4)
ḫ.+ımızıñ (11/10), (26/10), (26/22), (27/10), (27/11), (47/17)
ḫ.+ına (29/22)
ḫ.+ını (25/20)
ḫ.+ınıñ (6/7)
ḫ. (ḳara) (19/7), (29/21)
ḫ.+nıñ (2/22)
[=44]

ḫalḳ (2) <Ar. yaratma, yaratılma
ḫ.+ı (46/7)
ḫ. it-keç (43/1)
ḫ. ḳılın-ġan (43/6)
[=3]

ḫamiyyetlé onurlu ve haysiyetli
ḫ. (77/17), (77/18)
[=2]

ḫanım hanım, bayan
ḫ. bul-up kit-ken idé (76/12)
ḫ.+larġa (76/6)
[=2]

ḫarāb <Ar. yıkık, viran
ḫ. bul-a (52/4)
ḫ. bul-dıḳ (54/18)
ḫ. bul-urmı (63/1)
ḫ. it-ken (54/25)
ḫ. it-kenméz (54/20)
[=5]

ḫarām <Ar. şeriatçe, dince yasak edilmiş şey, haram
ḫ. (5/23), (55/3)
ḫ. bul-a tor-up (55/4)
ḫ. bul-adır (58/18)
ḫ. bul-sun (55/6)
ḫ.+ge (20/14)
ḫ.+ına helāléne baḳ-mayınça (16/17)
ḫ. ḳatış-ma (20/14)
ḫ. ḳatış-mavını (21/23)
ḫ. ḳatış-mıy (20/15)
ḫ. ḳıl-ġanġa (25/22)
[=11]

ḫarīṣ <Ar. hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzumundan fazla istekli
ḫ. (22/14)
ḫ. bul-up (43/6), (8/15)
[=3]

ḫāṣıl <Ar. husule gelen, husul bulan, peyda olan, olan, çıkan, üreyen, türeyen
ḫ. (22/21), (27/21), (35/19), (43/10), (76/19)
[=5]

ḫāṣıl-ı kelām <Ar. sözün kısası, kısacası

ḥ. (32/14)
[=1]

ḥasretlen- kederlenmek, üzülmek, mutsuz olmak
ḥ.-miy (42/12)
[=1]

ḥasretlé kederli, üzüntülü
ḥ. (10/7)
[=1]

ḫaṭ <Ar. mektup
ḫ. (39/15), (40/1), (41/2), (41/4), (45/17), (53/6), (55/14)
ḫ. al-ġaç (66/12)
ḫ.+ı (52/23), (54/11), (57/15)
ḫ.+ım (43/24)
ḫ.+ımnı (40/1)
ḫ.+ıñız (41/16), (41/19), (53/8)
ḫ.+ıñızdaġı (53/9)
h.+ıñıznı (41/2), (41/8), (52/11)
ḫ. kil-geç (60/6)
ḫ.+lar (42/2), (53/5)
ḫ.+lardan (42/1)
ḫ.+larnıñ (53/6)
ḫ.+nı (39/15), (40/5), (40/8), (40/8), (40/11), (41/1), (41/6), (43/24), (54/13), (54/13), (56/21), (57/13), (57/13), (57/9), (59/4), (66/13)
ḫ.+nı yaz-dı (43/22), (52/9)
ḫ.+nıñ (40/15), (40/15), (53/15)
ḫ. yaz-a (55/2)
ḫ. yaz-arġa (43/21), (52/8)
ḫ. yaz-dı (53/5)
ḫ. yaz-maḳ (56/19)
ḫ. yaz-up (66/15), (66/4)
[=53]

ḫaṭā <Ar. hata, yanlışlık
ḫ. (72/15)
ḫ.+dır (19/11)
[=2]

ḫaṭarsız tehlike
ḫ. (59/21)
[=1]

ḫaṭır <Ar. zihin
ḫ.+ına (… kil-e) (39/12)
ḫ.+ına da kil-megen (62/1)
ḫ.+ına töş-üp (68/4)
ḫ.+larda (46/1)
[=4]

ḥattā <Ar. bundan başka, fazla olarak, dahi, bile, hem de, üstelik de, hatta

ḫ. (4/22), (7/4), (17/19), (23/4), (25/16), (28/10), (35/20), (37/11), (37/17), (40/15), (40/22), (48/22), (49/9), (61/19), (61/7), (62/20), (65/3), (64/23), (65/16), (71/13), (72/15)
[=21]

ḫaṭṭat <Ar. el yazısı çok güzel olan sanatkâr, hattat
ḫ. (38/10)
[=1]

ḫatun kadın
ḫ. (7/5), (8/16), (8/17), (9/9), (9/14), (9/18), (10/3), (10/4), (11/4), (11/5), (11/15), (11/17), (11/19), (12/18), (12/9), (14/14), (20/12), (23/18), (43/5), (43/7), (43/8), (43/10), (52/2), (52/5), (61/2), (65/15), (69/18), (69/20), (70/2)
ḫ. bul-sa da (63/13)
ḫ. bul-up (22/2)
ḫ.+dan (65/16)
ḫ.+ı (11/14), (11/14), (21/22), (51/19), (58/5), (58/6), (58/8), (58/9), (68/12)
ḫ.+ına (20/1)
ḫ.+ıñnı (67/9)
ḫ.+lar (48/9)
ḫ.+ları (52/3)
ḫ.+larınıñ (7/16), (7/17)
ḫ.+larnıñ (11/5)
[=48]

ḫatunḳız kadınlar, bayanlar
ḫ. (20/11), (41/20), (43/1)
ḫ.+da (41/12)
ḫ.+ġa (7/1), (7/3), (7/4), (8/15), (43/6), (68/7), ((72/16), (73/7), (75/18), (76/5)
ḫ.+ları (47/17)
ḫ.+nıñ (37/3)
[=16]

ḫatunlı hanımlı, eşli
ḫ. (43/7)
[=1]

ḫavf <Ar. korku
ḫ.+ı (63/16)
[=1]

ḫavfsız <A. korkusuz
ḫ. (59/21)
[=1]

hay şaşırma, sevinme veya korku ünlemi
h. (13/2), (43/11), (4816/), (54/1), (62/11), (64/23), (68/6), (69/2), (70/12)

[=9]

ḫayāl <Ar. insanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey
ḫ.+é (68/1)
[=1]

ḫayr (1) <Ar. mamafih, aslında, yine de
ḫ. (15/22), (17/10), (29/21), (32/4), (35/12), (35/19), (47/1), (56/10), (72/6)
[=9]

ḫayr (2) <Ar. iyilik, güzellik
ḫ. (9/13), (16/11), (73/4)
[=3]

ḫayrlı hayırlı, iyi, sevaplı
ḫ. (72/10)
ḫ. bul-sa kirek (45/4)
ḫ. bul-ur (54/9)
ḫ. bul-urmıken (54/1)
[=4]

ḫayrsız hayırsız
ḫ. (68/19)
[=1]

ḫayşiyyetsézlen- şerefsiz olmak
ḫ.-üvde (58/19)
[=1]

ḫayvān <Ar. hayvan
ḫ. (64/22)
[=1]

ḫayvānçıḳ küçük hayvan
ḫ.+lar (67/17)
[=1]

ḫāẓır <Ar. 1. hazır, hazırlanmış
ḫ. (47/14), (70/16)
ḫ.+dır (57/10)
2. şimdi, şu an
ḫ. (44/3), (49/15), (54/7), (59/6)
ḫ.+da (15/22), (26/23), (69/3), (71/4)
ḫ.+dagé (62/19)
[=12]

ḫāẓırgé halihazırdaki, şimdiki
ḫ. (69/15)
[=1]

ḫāẓırlan- hazırlanmak, girişmek
ḫ.-asımız (45/12)
[=1]

Ḫażret Romandaki din adamı, mahalle imamı
ḫ. (11/11), (11/12), (18/5), (20/4), (30/6), (30/20), (43/18), (44/2), (56/8), (56/13), (56/14), (56/17), (57/13), (57/18), (57/19), (58/12), (58/14), (58/15), (58/22), (58/24), (59/3), (59/10),

(59/13), (59/20), (65/8), (71/17)
ḥ.+den (12/8), (20/9)
ḥ.+ge (23/13)
ḥ.+ke (11/11), (18/1), (18/4), (20/2), (30/20), (31/3), (43/19), (44/13), (44/2), (58/20)
ḥ.+lernéñ (11/17)
ḥ.+néñ (20/3), (59/22)
[=42]

Ḫ̆āce Naṣre'd-dīn Nasrettin Hoca
Ḫ.+den (6/3)
[=1]

helāk <Ar. mahvolma
h. it-esé kil-sün (63/11)
[=1]

helāket <Ar. afet, facia
h. (26/7)
[=1]

ḥelāl <Ar. 1. kullanılması şeran caiz olan, dinin hükümleri bakımından kullanılabilen, haram olmayan şey, helal
ḥ. (5/23), (57/21)
ḥ.+éne baḳ-mayınça (ḥarāmına) (16/17)
2. nikâhlı kadın
ḥ.+ém (50/17)
[=4]

ḫelfe öğretmen, hoca
ḫ. (5/5), (28/12), (28/15), (29/1), (29/11), (29/14), (30/9), (31/9)
ḫ. bul-arġa (29/18)
ḫ.+ge (28/6)
ḫ.+ler (4/18)
ḫ.+néñ (28/19), (30/6)
ḫ.+sé (27/22), (28/23), (28/9), (29/13), (29/14), (30/1)
ḫ.+sénéñ (28/6)
[=20]

hem <Far. 1. ve
h. (2/4), (2/13), (6/17), (9/13), (12/1), (30/16), (34/16), (35/2), (35/19), (37/7), (40/20), (43/12), (47/21), (63/15), (63/19), (64/13), (74/16)
2. hem … hem
h. (7/19), (7/20)
3. da / de
h. (11/1), (12/2), (12/9), (13/6), (16/3), (17/1), (22/22), (23/13), (24/8), (27/6), (29/8), (30/5), (31/11), (32/14), (34/9), (36/8), (38/5), (38/12), (38/13), (38/14), (38/20), (39/21), (42/6),

(44/3), (48/11), (54/25), (55/21), (57/20), (74/8) [=49]

hemān <Far. 1. daima, hep h. (5/18), (46/23), (47/1), (64/2), (77/2) 2. hemen, derhal (7/14), (11/7), [=7]

her <Far. her, hepsi, bütünü, hep h. (2/21), (3/4), (4/20), (6/22), (10/17), (11/12), (15/5), (16/19), (16/20), (21/13), (25/21), (26/23), (27/8), (29/3), (30/11), (31/6), (32/12), (34/19), (35/20), (37/17), (38/15), (38/4), (39/17), (39/20), (39/21), (39/23), (40/5), (40/12), (40/24), (42/15), (42/15), (43/8), (43/10), (44/7), (45/22), (45/22), (46/4), (46/17), (48/7), (50/21), (52/13), (52/17), (59/20), (59/22), (60/3), (60/10), (60/22), (64/2), (68/13), (68/14), (70/13), (74/10), (74/16), (74/18), (74/19), (76/11), (77/5) [=57]

her ne ise ne olursa olsun h. (16/5), (36/18), (38/2), (54/11-12) [=4]

herbér bir grup teşkil edenlerin hepsi, tek tek her biri h. (51/2), (64/14) [=2]

herbéré bk. **herbér** h. (2/9), (3/13), (46/7), (47/4), (49/5), (50/12), (60/13), (60/23), (63/7), (64/14), (67/6), (68/2), (70/17), (73/13) h.+méznéñ (26/1) h.+ne (73/10) h.+né (28/16), (47/13), (60/8), (63/21), (64/16), (73/16), (75/15) [=23]

herbérsé bk. **herbér** h.+né (17/7), (20/13) h.+néñ (28/4), (73/17) [=4]

herḳaysı herhangi biri, her biri h.+nı (36/8) [=1]

herḳayu her biri h.+mız (19/6)

h.+mızġa (23/6)
h.+sı (8/6)
[=3]

herkém herkes
h. (14/6), (21/2), (23/1), (49/19), (49/24)
h.+de (51/1)
h.+ge (34/5), (39/18), (4/7), (67/1), (7/17)
[=11]

hervaḳt her zaman, hep
h. (4/6), (10/3), (10/10), (13/12), (17/18), (18/11), (2/19), (23/22), (24/14), (30/19), (31/4), (31/4), (31/5), (31/22), (35/1), (35/4), (41/11), (43/9), (47/7), (48/5), (50/20), (51/3), (50/24), (51/17), (52/16), (65/20), (67/17), (72/20), (75/9), (76/2), (76/4), (76/5), (76/11)
h.+da (17/24), (18/7)
[=35]

hevā <Ar. durum, ortam, çevre, muhit, atmosfer, ambiyans
h. (5/13), (5/14)
h.+da (5/13)
h.+nıñ (5/16)
h.+sı (5/12)
h.+yla (4/7)
[=6]

heves <Ar. istek, arzu
h. (76/8)
h.+béz (72/16)
h.+é (22/20), (31/23), (32/7), (48/19)
h.+éne (37/8)
h.+éné (43/2)
h.+éyle (30/14)
h. id-üvçé (39/9)
h. it-meyénçe (33/21)
h. sal-up (33/17), (34/8)
[=13]

heveslé istekli
h. (43/6)
h.+sé (43/1)
[=2]

heveslélék isteklilik
h.+é (heveslélégé) (7/1)
[=1]

heybet <Ar. korku ile saygı duygularını birden uyandıran hâl veya gösteriş
h. (42/19), (74/7)
[=2]

ḫıyānet <Ar. hıyanet, ihanet
ḫ. ḳatış-masḳa (22/10)
ḫ. ḳatış-mıy (21/6), (22/9)

ḫ.+lerge kér-e başla-p (21/22)
[=4]

ḫıyānetçén hain
ḫ. (21/5)
[=1]

hīç <Far. hiç, hiçbir şekilde
h. (4/8), (10/23), (12/10), (27/23), (31/8), (35/5), (39/13), (40/11), (45/24), (46/12), (53/2), (53/3), (57/11), (61/1), (61/5), (61/5), (61/15), (61/9), (63/1), (66/2), (66/8), (72/1), (72/4), (75/5), (75/7)
h. bul-masa (27/12), (37/12), (43/16), (67/18)
[=29]

hīçbér hiçbir
h. (5/6), (9/21), (10/19), (16/1), (17/9), (22/18), (27/21), (34/2), (37/10), (38/2), (45/20), (52/24), (62/9), (69/19), (71/5)
[=15]

hīçbéré hiçbiri
h. (11/8), (27/8), (62/7), (73/12)
h.+né (72/13)
[=5]

hīçkém hiçkimse
h.+ém (41/15)
h.+néñ (46/5), (56/24)
[=3]

ḫidmet <Ar. hizmet, iş
ḫ.+énde (41/18)
ḫ.+éne (70/16)
ḫ.+éné (38/6)
ḫ.+éñné (72/13)
ḫ. it-erge (70/18)
ḫ.+lerné (76/19)
[=6]

ḫidmetçé hizmetçi
ḫ. (29/5)
ḫ.+leréné (61/5)
ḫ.+sénéñ (15/16)
[=3]

ḥikāye <Ar. hikâye
ḥ.+leréné (76/17)
ḥ.+méze (19/13)
[=2]

ḫikāyet bk. **ḥikāye**
ḥ.+ler (35/1)
[=1]

ḥikmet <Ar. bilgelik, akıllı olma, hikmet
ḥ. (20/18)
ḥ.+leréné (20/13)
[=2]

ḫilāflıḳ aykırılık, terslik, karşıtlık
ḫ. ḳıl-dım (70/3)

[=1]

ḥīle <Ar. oyun, aldatma
ḥ. (39/12)
ḥ.+ler (37/14), (39/12), (43/20)
ḥ. tab-a al-mayınça (19/19)
[=5]

ḫilḳat <Ar. yaratılma, yaratılış
ḫ.+ge (42/24)
[=1]

himmet <Ar. gayret, çalışma
h. it-üp (27/7)
[=1]

ḥis[s] <Ar. his, duygu
ḥ.+leré (19/23)
ḥ.+lernéñ (36/4)
[=2]

ḥisāb <Ar. hesap
ḥ. (38/19)
ḥ. (31/11)
ḥ.+daké (67/13)
ḥ. it-üp yöriyler idé (24/17)
[=4]

ḥisābla- hesaplamak
ḥ.-maḳçı bul-adır (20/19)
ḥ.-p (18/19)
ḥ.-y (ḥisāblıy) idé (küñélénden) (17/8)
ḥ.-p yöriyler idé (14/22)
[=4]

ḥisāblan- hesaplanmak
ḥ.-uv (18/21)
[=1]

ḥislé hisli, duygulu
ḥ. (74/12)
[=1]

ḫor <Ar. ehemmiyetsiz, değersiz, bayağı, adi
ḫ. (19/10)
ḫ. ḥaḳīr kür-üv (18/20)
[=2]

ḫorla- sövmek, birisine bağırıp çağırmak
ḫ.-vlar (65/4)
[=1]

ḫorlan- sövülmek, birisine bağrılıp çağrılmak
ḫ.-ġan (40/12)
ḫ.-ġanı (60/19)
[=2]

ḫorlandır- horlama işini yaptırmak
ḫ.-a tor-ġan (62/7)
[=1]

ḫorlıḳ 1. kötülük
ḫ. (27/3)
ḫ.+da (26/20)
ḫ.+da yörüvleréne (26/8)
ḫ.+dan (25/10)
ḫ.+ġa ḳal-asımġa (59/1)

ḫ.+ġa ḳaldır-uvda
(58/18)
2. kötü
ḫ. (34/11), (34/22)
ḫ. yulġa kér-gen (26/16)
ḫ. yulġa kit-mesler idé
(27/8)
[=10]

ḫoş <Ar. güzel, iyi
ḫ. (58/7), (73/6),
(73/10)
ḫ. kür-mevé (11/8)
ḫ. sav bul! (52/21),
(53/9), (72/19)
ḫ. sav bul-ıñız (45/16)
[=8]

Ḫudā <Ar. Allah, Tanrı
ḫ. (4/13), (9/7), (13/15),
(19/20), (28/20),
(44/16), (47/23), (70/4),
(71/7), (72/7)
ḫ.+dan (16/22), (40/24),
(41/11), (74/6), (74/10)
ḫ.+dan téliy idé (77/18)
ḫ.+dın (60/6)
ḫ.+ġa (9/15), (28/21),
(60/3), (72/20)
ḫ.+ġa şükr (72/3),
(72/5)
ḫ.+ġa tapşır-up (38/18)
ḫ.+nıñ (10/20), (45/3),
(47/3)
ḫ.+yım (14/4)
ḫ. yulına bir-üvéné
(18/19)
[=29]

Ḫudā teᶜ ālā <Far.+Ar. Allah, Tanrı
ḫ. (72/8), (72/10)
ḫ.+dan (50/18)
[=3]

Ḫuday bk. **Ḫudā**
ḫ. (9/8), (35/9)
ḫ.+ġa şükr (14/15)
ḫ.+ım (42/20), (43/15),
(51/19), (52/6)
[=7]

Ḫuday teᶜ ālā bk. **Ḫudā teᶜ ālā**
ḫ. (9/11), (42/24),
(71/2), (77/6)
[=4]

ḫulḳ <Ar. huy, tabiat,
karakter
ḫ. (6/12), (76/5)
ḫ.+da (46/22), (46/23)
ḫ.+ġa (18/21)
ḫ.+ı (7/1), (7/2),
(10/19), (16/19), (61/3),
(66/6)
ḫ.+ına (7/17), (50/4)
ḫ.+ını (7/1), (38/4)
ḫ.+ıñ (50/3)
ḫ.+ıñġa (20/20)
ḫ.+ıñızını (39/22)
ḫ.+larġa (31/13)

ḫ.+large (31/19)
ḫ.+ları (7/19), (16/20), (17/18)
ḫ.+larını (7/21), (16/19)
ḫ.+larnı (19/13)
[=26]

ḫulḳlı huylu, tabiatlı, karakterli
ḫ. (77/18)
ḫ. (yaḫşı) (7/12), (50/18)
ḫ. (kürkem) (7/18), (73/6)
ḫ. nāçār (7/19)
[=6]

ḫulḳsızlıḳ karaktersizlik
ḫ.+ları (47/1)
[=1]

ḫuṣūṣā <Ar. ayrıca, başkaca
ḫ. (3/9), (30/23)
[=2]

hüner <Far. marifet
h. (35/8)
[=1]

ḥürmetlü saygılı
ḥ. (54/15)
[=1]

Ḥüseyin bk. **Ḥüseyin Bay**
ḥ. (12/6), (13/24), (18/14), (20/4), (20/5), (23/7), (32/22), (37/3), (54/13), (54/19), (54/21), (55/1), (55/6), (56/8), (56/9), (55/9), (55/16), (55/20), (56/13), (56/17), (57/18), (58/12), (58/15), (58/24), (59/1), (59/11), (59/15)
ḥ.+ge (54/13), (57/14)
ḥ.+né (20/8), (54/12)
[=31]

Ḥüseyin Abzıy bk. **Ḥüseyin Bay**
ḥ. (14/24), (15/14), (16/8), (22/6), (43/18), (44/3), (54/15), (60/13)
ḥ.+dan (18/21)
ḥ.+ġa (13/15), (53/16), (54/10)
ḥ.+nı (16/15), (16/19)
ḥ.+nıñ (16/13), (17/9), (21/18)
[=17]

Ḥüseyin Aġay bk. **Ḥüseyin Bay**
ḥ. (13/19), (14/20), (16/16), (16/18), (17/3), (17/6), (18/6), (19/15), (19/17), (19/18), (19/21), (20/1), (20/9), (22/16), (23/3), (46/5), (4816/), (51/10), (57/16), (57/8), (58/20)
ḥ.+da (14/18), (19/24)

ḥ.+ġa (14/17), (19/16), (19/20), (46/6), (56/14)
ḥ.+nıñ (15/5), (16/22), (16/9), (17/13), (17/16), (17/17), (18/6), (56/6)
[=34]

Ḥüseyin Bay Romanda Rabīᶜ a'nın babasıdır
ḥ. (12/11), (15/23), (23/15)
ḥ.+lar (53/18)
ḥ.+larġa (44/9)
ḥ.+nıñ (18/10)
[=6]

I

ıçḳındır- çıkartmak
ı.-a ḳuy-dı (65/1)
ı.-ġan (65/7)
[=2]

ışlāḥ <Ar. iyi hâle koyma, iyileştirme, düzeltme
ı. it-sün (47/23)
[=1]

ışan- güvenmek, inanmak
ı.-a idé (12/2)
ı.-ġan (3/3)
ı.-ır (20/6)
ı.-mıy idé (5/16), (5/17)
ı.-mıysıñmı (55/8)
ı.-sa (5/16)
ı.-sa idé (4/9)
[=8]

ışanıç güven, itimat
ı.+ına (19/16)
ı.+lar (15/3)
[=2]

ışanıçlı inançlı
ı.+sı (13/14)
[=1]

ışanıçsız dönek, iki yüzlü
ı. (70/12)
[=1]

ışanmaslıḳ inanılmaz
ı. (40/16)
[=1]

ışkaf <Rus. (şkaf) dolap
ı. (37/19)
[=1]

ᶜıyd <Ar. bayram
ᶜı.+den (68/11), (68/12)
ᶜı.+lerdegé (68/12)
[=3]

İ

i- imek, ana yardımcı fiil
i.-dé (80 tiyén) (29/4)
i.-dé (ᶜacāᵓib) (15/19)
i.-dé (ᶜacepsén-e) (5/6)
i.-dé (açuvlan-a) (64/14), (64/15)

i.-dé (açuvlan-mıy) (30/22)
i.-dé (ādem) (2/14), (2/9), (15/8), (15/9), (16/19), (22/16), (31/8)
i.-dé (ᶜ ādet é) (3/6), (5/7), (7/5), (38/12)
i.-dé (ᶜ afīfāne) (42/4)
i.-dén (aġır) (62/23)
i.-dé (aġır toyıl-ġan) (65/16)
i.-dé (aġırlaş-ḳan) (66/19)
i.-dé (aġ-up kit-ken) (45/22)
i.-dé (aḳllı) (49/13)
i.-dé (alda) (74/18), (77/2)
i.-dé (ᶜ ālim) (5/4)
i.-dé (añlıy al-may) (5/6)
i.-dé (al-sunlar) (43/7)
i.-dé (al-urġa tiyéş bul-sa) (9/19)
i.-dé (al-uvı) (62/14)
i.-dé (anası bul-up kit-ken) (76/21)
i.-dé (añla-ġan) (35/3)
i.-dé (añla-maġanlıḳdan) (24/10)
i.-dé (art-a) (76/1), (77/2)
i.-dé (art-maḳda) (60/12)
i.-dé (artuḳraḳ) (63/14)
i.-dé (ayır-mıydır) (5/3), (11/23)
i.-dé (azay-urlar) (26/21)
i.-dé (baġlan-mış) (69/17)
i.-dé (baḥāne) (62/15)
i.-dé (bar) (14/3), (16/21), (17/9), (17/18), (19/18), (31/17), (32/23), (34/23), (36/8), (48/6), (56/10), (62/12), (60/21), (77/7)
i.-dé (bar-a) (47/12), (64/2)
i.-dé (bar-ġalıydır) (17/1)
i.-dé (bar-ġan) (4/15), (64/21)
i.-dé (başla-ġan) (61/12)
i.-dé (bay) (8/2)
i.-dé (bél-e) (18/1)
i.-dé (bél-edér) (8/13), (17/20)
i.-dé (béldérél-se) (47/21)
i.-dé (bél-e) (65/10)

i.-dé (bél-edér) (17/4), (24/14)
i.-dé (bél-gen) (36/9), (36/23)
i.-dé (bél-genler) (42/14)
i.-dé (bélgért-érge) (42/9)
i.-dé (bél-mes) (62/10)
i.-dé (bél-meske tiyüş) (18/10)
i.-dé (bél-méydér) (9/17)
i.-dé (bél-miy) (4/9), (18/3), (75/13), (75/17)
i.-dé (bérsé) (7/16)
i.-dé (bét-erge tiyüş) (57/4)
i.-dé (bét-ken) (27/16), (68/8)
i.-dé (birél-gen) (33/9)
i. (bir-mes) (43/18)
i.-dé (bir-mese) (33/17)
i.-dé (bir-ür) (19/22)
i.-dé (borçıy) (3/23)
i.-dé (borçıy başla-ġan) (9/2)
i.-dé (bozıl-ur) (67/16)
i.-dé (bötén) (25/4)
i.-dé (bul-a) (6/2), (48/15), (49/6)
i.-dé (bul-a al-ġan) (2/7-8)
i.-dé (bul-adır) (6/5), (18/8), (18/13), (74/13)
i.-dé (bul-ġan bul-sa) (29/8)
i.-dé (bul-mas) (67/14)
i.-dé (bul-a tor-ġan) (48/13), (49/4)
i.-dé (buldır-a da) (6/20)
i.-dé (bulġalıy) (3/19), (6/10), (24/8)
i.-dé (bulġalıydır) (18/11)
i.-dé (bul-ġan) (9/4)
i.-dé (bul-ġan bul-ur) (48/20)
i.-dé (bul-sa) (50/8), (50/8), (50/9)
i.-dé (bul-saḳ) (72/19)
i.-dé (bul-sun) (52/4)
i.-dé (bul-up kit-ken) (65/21)
i.-dé (bul-ur) (35/16)
i.-dé (bul-urlar) (47/21)
i.-dé (buran çıġar-a) (61/8)
i.-dé (buş) (32/12)
i.-dé (cabıḳ-ġan) (66/1)
i.-dé (cānı borçıl-a) (65/20), (67/4)

i.-dé (cehd it-e) (75/2)
i.-dé (cennetke kiresé kil-e) (16/23)
i.-dé (cevāblar bir-e) (76/9)
i.-dé (ciheténden) (36/12)
i.-dé (çıġ-ar) (67/16)
i.-dé (çıḳ-ġan) (32/2), (56/12)
i.-dé (çıḳ-maġanlar) (63/6)
i.-dé (çıḳ-mıy) (18/15)
i.-dé (çın) (9/18)
i.-dé (çiber) (48/8), (48/8)
i.-dé (çikséz) (60/6), (61/13)
i.-dé (dimek) (24/22)
i.-dé (dimle-yeçek) (64/10)
i.-dé (di-r) (4/6-7)
i.-dé (di-y) (50/19)
i.-dé (di-y tor-ġan) (5/8), (50/4)
i.-dé (di-y tor-ġanlar) (50/10)
i.-dé (di-yler) (32/13), (5/16)
i.-dé (döşénüvçen) (2/19)
i.-dé (ḳaralar it-e) (70/19)
i.-dé (düşmānlan-maḳda) (61/2)
i.-dé (edeblé) (50/1)
i.-dé (eşeké yullarġa kér-üp kit-er) (33/18)
i.-dé (eyt-eler) (17/12)
i.-dé (eyt-keliydér) (8/14)
i.-dé (eyt-e) (4/7)
i.-dé (eyt-e tor-ġan) (54/8)
i.-dé (eyt-üp tor-a) (73/21)
i.-dé (eyt-üp yöriyler) (27/20)
i.-dé (éstiy) (71/16)
i.-dé (éş ḳal-mas) (58/22)
i.-dé (éşke sanıy) (28/19)
i.-dé (ézliy başla-ġan) (50/24)
i.-dé (fā̃ idelendér-e) (77/4)
i.-dé (Fātiḥ) (61/6)
i.-dé (fedā it-ken) (28/17)
i.-dé (ġāfil) (28/14)
i.-dé (ġayép ük it-e başlıylar) (49/12)

i.-dé (ġayépliyler) (49/10)
i.-dé (ḫaberdar bul-up tor-adır) (24/16)
i.-dé (ḫafālan-adır) (15/18)
i.-dé (ḫafālan-ġan) (45/18)
i.-dé (ḫafāsı) (45/20)
i.-dé (ḥaḳ) (62/5)
i.-dé (ḥālde) (62/3)
i.-dé (Ḫālid Aġay) (56/12), (60/17)
i.-dé (ḫalḳı) (46/7)
i.-dé (ḫanım bul-up kit-ken) (76/12)
i.-dé (ḫaṭ) (53/6)
i.-dé (ḥāẓır) (47/14)
i.-dé (heveslélégé) (7/1)
i.-dé (ḥisāb it-üp yöriyler) (24/17)
i.-dé (ḥisāblıy) (17/8)
i.-dé (hisābla-p yöriyler) (14/23)
i.-dé (ḫorlıḳ yulġa kit-mesler) (27/8)
i.-dé (Ḫudādan téliy) (77/18)
i.-dé (Ḫüseyin Abzıyġa) (53/16)
i.-dé (ışan-a) (12/2)
i.-dé (ışan-mıy) (5/16), (5/17)
i.-dé (ışan-sa) (4/9)
i.-dé (ʿ ibāret) (49/2)
i.-dé (iç-mez) (17/14)
i.-dé (iftirā) (31/5)
i.-dé (iḫtiyārında) (51/11), (63/8)
i.-dé (ikénçé) (32/21)
i.-dé (iréş-miy) (31/3)
i.-dé (iréşdér-eler) (30/20)
i.-dé (iskélék) (2/20)
i.-dé (ism) (29/13)
i.-dé (işét-esé kil-e tor-ġan) (48/5)
i.-dé (işétüv le) (67/21)
i.-dé (it-sünler) (21/9)
i.-dé (ḳal-ġan) (8/6)
i.-dé (kāmil) (16/13)
i.-dé (ḳara-mıy) (18/6)
i.-dé (ḳara-mıy tor-mıy) (31/2)
i.-dé (ḳarış-mas) (21/17)
i.-dé (ḳatış-adır) (47/8)
i.-dé (ḳatış-ur) (2/17)
i.-dé (ḳayġır-a) (23/19)
i.-dé (keyfé kil-e) (29/15)
i.-dé (keyfséz bul-ur) (62/13)

i.-dé (kéçkéne) (15/4)
i.-dé (kéşé) (9/22), (14/20), (14/24), (24/5)
i.-dé (kéşéler) (16/17)
i.-dé (ķıl-uv ġına) (8/17)
i.-dé (ķıyāfeté) (2/12)
i.-dé (ķıymet tor-adır) (19/17)
i.-dé (ķız) (48/8), (69/16)
i.-dé (ķızġan-a) (64/11)
i.-dé (ķızġanıç) (65/15)
i.-dé (ķızıķlı) (69/16)
i.-dé (ķızları) (36/16)
i.-dé (kiç-méş) (68/5)
i.-dé (kil-gen) (30/15)
i.-dé (kil-e tor-ġan) (70/14)
i.-dé (kiléş-e) (48/3)
i.-dé (kiléştér-miyler) (7/1)
i.-dé (kil-miy) (51/19), (69/21)
i.-dé (kilmiy yörgen bul-adur) (6/15-16)
i.-dé (kil-ürler) (6/8)
i.-dé (kimiyler) (8/20)
i.-dé (kimrek bul-sun) (69/3)
i.-dé (kiñeyt-e) (75/20)
i.-dé (kirek) (67/11), (67/19)
i.-dé (kirek-mes) (4/23)
i.-dé (kit-e) (68/9)
i.-dé (kitāblar bul-adır) (76/7)
i.-dé (kit-erge tiyüş bul-ur) (9/20)
i.-dé (kitér-e) (76/2)
i.-dé (kitér-miydér) (33/14)
i.-dé (kit-ken) (66/21)
i.-dé (kit-megen) (71/16)
i.-dé (kit-miy) (42/14)
i.-dé (kiyémler) (15/6)
i.-dén (ķotul-ġan) (51/5)
i.-dé (ķoyıl-ur sıtıl-ur) (15/16)
i.-dé (kölké géne) (3/10)
i.-dé (kön it-ken bul-ur) (70/8)
i.-dé (köngéliyler) (29/20)
i.-dé (könliy) (64/18)
i.-dé (köt-eler) (56/3)
i.-dé (köt-üp tor-maķda) (51/6)
i.-dé (köt-üp yöriy) (42/8)

i.-dé (ḳulına töş-megen bul-sa) (27/23)
i.-dé (ḳun-ar) (66/20)
i.-dé (ḳun-uv) (49/3)
i.-dé (ḳurıḳ-ġanlar) (46/10)
i.-dé (ḳurḳ-a) (16/22), (63/13)
i.-dé (ḳuvan-a) (74/16)
i.-dé (kübeyt-ür) (16/14)
i.-dé (külegelüvçen) (15/13)
i.-dé (kün-üp bét-ken) (13/12)
i.-dé (küñélénden) (60/19)
i.-dé (küñélénden yarat-a) (7/11)
i.-dé (küp) (32/6)
i.-dé (kür-edér) (22/13)
i.-dé (kür-üvénde) (18/19)
i.-dé (kürén-e) (61/1), (62/21)
i.-dé (kürén-miy) (27/22)
i.-dé (kürén-miyler) (19/24)
i.-dé (küréş-érler) (42/4)
i.-dé (kür-mesem) (69/19)
i.-dé (küter-eçek) (61/19)
i.-dé (maḥlūḳ) (48/8)
i.-dé (maḳtıylar) (16/15)
i.-dé (maḳul kür-miydér) (16/9)
i.-dé (maᶜ lūm) (40/23)
i.-dé (matur) (38/12), (46/3)
i.-dé (memnūn) (60/14), (64/2)
i.-dé (meşġūl) (25/4)
i.-dé (meşhūr) (8/4)
i.-dé (minnet it-edér) (10/2)
i.-dé (mollā) (29/6)
i.-dé (moñay-up yöriy) (68/7)
i.-dé (muḥabbet it-üvénden) (16/12)
i.-dé (muḥāl) (7/4)
i.-dé (muvāfıḳ) (32/11)
i.-dé (mümkin) (2/11)
i.-dé (mümkin bul-mas) (8/11)
i.-dé (müslime ol-urlar) (27/9-10), (27/9)
i.-dé (nāçārlan-ġan) (73/15)

i.-dé (nādān) (5/5)
i.-dé (nādānlar) (36/14)
i.-dé (naṣīḫaṭda) (2/20)
i.-dé (nerse) (29/16)
i.-dé (nihāyetséz) (75/4)
i.-dé (nindiy) (49/22)
i.-dé (ohşa-ġan) (46/6)
i.-dé (oḫşa-maġan) (24/12)
i.-dé (osta) (24/2), (38/11)
i.-dé (ostası) (2/4)
i.-dé (oyal-a) (8/19)
i.-dé (ögren-ken) (11/12), (12/1)
i.-dé (östén bula alur) (31/7)
i.-dé (östénde) (28/5)
i.-dé (öylen-sünler) (42/23)
i.-dé (raḫaṭ) (75/4)
i.-dé (raḫaṭ bul-ur) (69/5)
i.-dé (rāẓī tügél) (5/10)
i.-dé (rāẓī bul-ur) (61/16)
i.-dé (revişde bul-ġan) (74/10)
i.-dé (ṣadaḳa it-ken) (18/17)
i.-dé (ṣaġın-a) (68/4)
i.-dé (ṣana-p yöriyler) (5/21)
i.-dé (ṣanav tiyüş) (14/21)
i.-dé (ṣanıy) (50/11)
i.-dé (ṣanıylar) (6/9)
i.-dé (sebeb bul-alar) (15/17)
i.-dé (sebeb bul-ġan) (13/11)
i.-dé (sebebélerénden) (24/19)
i.-dé (siz-miydér) (22/13)
i.-dé (ṣoḳlandır-a) (46/4)
i.-dé (ṣoraştır-alar) (50/6)
i.-dé (ṣorıy) (40/24), (74/6), (74/11), (76/8)
i.-dé (söy-edér) (32/22)
i.-dé (söyén-e) (64/3)
i.-dé (söyén-ür) (18/5)
i.-dé (söyleséleré kil-e) (75/5)
i.-dé (söylen-e (6/17), (49/6), (49/9)
i.-dé (söyle-r) (15/11), (18/2)
i.-dé (söyliy) (3/2), (25/6), (27/13), (50/13), (76/18)

i.-dé (söyliy tor-ġan) (49/16)
i.-dé (söyliydér) (34/23)
i.-dé (söyliyler) (48/10), (5/3)
i.-dé (şuvıḳ) (62/19)
i.-dé (süg-eler) (24/20)
i.-dé (süz çıġar-alar) (50/5)
i.-dé (süzler) (62/11)
i.-dé (süzleré) (25/1)
i.-dé (süzlé) (7/13)
i.-dé (şād) (75/3), (77/5)
i.-dé (şādlan-a) (29/2)
i.-dé (şādlan-ġan) (60/17)
i.-dé (şādlıḳ) (53/19)
i.-dé (şélteliy) (33/16), (64/16)
i.-dé (şélteliydér) (33/13)
i.-dé (şöġıllen-miy) (31/4)
i.-dé (şöġıllen-se) (31/6)
i.-dé (şöġıllen-ür) (33/10)
i.-dé (şul) (17/13), (5/21)
i.-dé (şunlar) (20/10)
i.-dé (şunları) (38/15)
i.-dé (şübheséz) (39/10)
i.-dé (tab-a al-mıy) (61/9)
i.-dé (tabıl-ur da) (39/1)
i.-dé (tabuvçan (30/17), (50/21)
i.-dé (taġıl-mas) (4/10)
i.-dé (taḥammülé ḳal-maġan) (65/5)
i.-dé (ṭanıḳ) (36/13)
i.-dé (ṭanıy tor-ġan) (54/13)
i.-dé (ṭap-ḳanlar) (75/8)
i.-dé (tavış) (48/4)
i.-dé (tāze) (16/22)
i.-dé (télegé) (40/21)
i.-dé (téle-miy) (36/18), (51/10)
i.-dé (télerlék) (24/1)
i.-dé (téliy) (63/12)
i.-dé (téliydér) (3/21), (36/19)
i.-dé (téllélerénden) (13/7)
i.-dé (ṭınıç) (77/1)
i.-dé (ṭırış-a) (6/12), (6/19), (8/19), (31/13), (75/1), (76/2)
i.-dé (ṭırış-adır) (17/1), (17/3), (47/7)
i.-dé (ṭırış-alar) (3/17), (31/16)
i.-dé (ṭırış-uv) (13/7)

i.-dé (ṭıyıl-salar) (26/20)
i.-dé (tikşérüvçen şoraştıruvçan) (17/19)
i.-dé (tirben-e) (36/6)
i.-dé (tiyüşséz) (33/13)
i.-dé (ṭor-sam) (69/3)
i.-dé (ṭor-a) (76/4)
i.-dé (ṭoyıl-a) (3/12), (50/24), (67/8)
i.-dé (ṭoy-mıy) (74/17)
i.-dé (tön) (73/12)
i.-dé (törléçe) (50/7)
i.-dé (töslük) (3/2)
i.-dé (töşér-gen) (66/15)
i.-dé (tuġrı kil-gen) (65/13)
i.-dé (tuḳtal-ġan) (31/1)
i.-dé (tuḳtat-uv) (53/5)
i.-dé (tul-ġan) (73/17)
i.-dé (ṭutır-maḳda) (5/19)
i.-dé (ṭutır-uv öçün) (17/5)
i.-dé (ṭuy-a al-mıylar) (75/6)
i.-dé (ṭuydır-ġan) (64/5)
i.-dé (tügél) (3/8), (7/2), (7/14), (15/14), (17/17), (19/20), (24/4), (24/9), (29/5), (29/7), (32/19), (33/15), (36/10), (36/11), (38/3), (38/7), (40/19), (40/22), (40/7), (42/13), (42/15), (45/21), (53/16), (61/3), (62/4)
i.-dé (tüz-eçek küter-eçek) (15/2)
i.-dé (uḳıt-ur) (29/8)
i.-dé (uḳıt-a) (75/10)
i.-dé (uḳıt-a tor-ġan) (38/8)
i.-dé (uḳıtdır-açaḳ) (77/15)
i.-dé (uḳı-y) (76/16)
i.-dé (uḳı-y başla-ġan) (28/8)
i.-dé (uḳı-ydır) (47/14)
i.-dé (uḳı-ylar) (37/6)
i.-dé (uḳuv) (33/9), (48/2)
i.-dé (uḳuvçan) (17/6), (35/1)
i.-dé (urtaça) (8/1)
i.-dé (utır-ır) (5/22)
i.-dé (uyġa töş-mes) (23/18)
i.-dé (uyında) (77/8)
i.-dé (uyla-ġan) (65/2), (66/14)
i.-dé (uyla-mıy) (29/11)
i.-dé (uylan-a) (68/4)

i.-dé (uyla-p ḳara-mıy) (13/9)
i.-dé (uylav kirek) (43/4)
i.-dé (uylıy) (17/23), (3/4), (36/4), (53/4), (6/21)
i.-dé (uylıy bél-miy) (10/1)
i.-dé (uylıy bél-miydér) (9/11)
i.-dé (uylıylar) (7/9)
i.-dé (uz-ġan) (45/22)
i.-dé (ülçe-miy (49/14)
i.-dé (üpkelé) (61/10)
i.-dé (üs-mekde) (75/7)
i.-dé (üt-miy) (14/18)
i.-dé (ütel-e) (3/14)
i.-dé (üzger-gen) (62/20)
i.-dé (vaḳsınuvçan) (7/3)
i.-dé (yaḫşı) (2/6), (27/21), (38/6)
i.-dé (yaḫşı bul-ur) (59/11)
i.-dé (yaḫşılıḳlar ḳıl-a) (3/15)
i.-dé (yanlışlar) (7/9)
i.-dé (yara-r) (37/13)
i.-dé (yarat-a) (2/22)
i.-dé (yarat-alar) (3/16)
i.-dé (yarat-mıy) (30/18)
i.-dé (yardemçé bul-ġan) (24/3)
i.-dé (yasa-ġanlar) (42/7)
i.-dé (yégét) (24/18), (25/3), (32/14), (42/16)
i.-dé (yéméş) (39/9)
i.-dé (yét-mes) (77/11)
i.-dé (yıġlıy) (68/5), (70/7)
i.-dé (yılları) (46/2)
i.-dé (yıraḳ) (27/14-15)
i.-dé (yiber-genler) (8/9)
i.-dé (yit-megen) (28/14)
i.-dé (yit-e) (63/8)
i.-dé (yiterlék) (63/17)
i.-dé (yödet-e) (20/15)
i.-dé (yöré-mekde) (60/22)
i.-dé (yörétél-edér) (24/6)
i.-dé (yöriy) (33/8), (51/13), (60/11), (74/15)
i.-dé (yöriydér) (19/19), (35/6)
i.-dé (yörür söyle-p) (4/6)

i.-dé (yörür şavla-p (4/2)
i.-dé (yuḳ) (2/21), (10/6), (14/19), (14/21), (19/23), (24/11), (27/15), (27/24), (28/15), (39/11), (39/6), (51/11), (53/22), (59/6), (60/3), (63/16), (64/9), (69/9)
i.-dé (yulına salın-ġan) (2/2)
i.-dé (ẓarar it-mes) (35/12)
i.-dé (ziyāret it-e) (74/10)
i.-dé (zūrayt-a) (15/3), (68/1)
i.-dégéné (edebsézlék) (56/19)
i.-dék (bul-sa) (67/14)
i.-dék (bul-ur) (71/10)
i.-dék (kür-mes) (17/10)
i.-dék (yarat-a) (69/20)
i.-déler (ᶜāciz) (60/4)
i.-déler (ḥāẓır) (70/16)
i.-déler (kön it-mekde) (66/17)
i.-déler (mesᶜūd) (77/6)
i.-déler (meşhūr) (25/23)
i.-déler (şād) (60/13)
i.-déler (vīrān it-mev kirek) (43/2)
i.-dém (bul-maḳçı) (52/18)
i.-dém (cökle-megen) (44/18)
i.-dém (ḫafālan-ġan) (72/18), (72/8)
i.-dém (ḳurḳ-a) (38/16)
i.-dém (parlanmaḳ éste-r) (40/1)
i.-dém (süz it-mes) (14/1)
i.-dém (téle-gen) (69/19)
i.-dém (ṭırış-ır) (25/11)
i.-dém (tor-maġan) (68/20)
i.-dém (tügél) (68/19)
i.-dém (uylıy) (51/17), (52/17)
i.-dém (üt-er) (71/9)
i.-dém (vaᶜ deler bir-gen) (69/20)
i.-dém (yarat-a) (55/12)
i.-démé (bar) (49/23)
i.-démé (ḫafālanuv tiyüş) (42/12)
i.-démé (rāẓī bul-ur) (9/21)
i.-déñ (kür-ér) (15/9)
i.-déñmé (bir-ér) (55/5)

i.-ken (alda-p tor-ġan) (52/19)
i.-ken (bala) (77/9)
i.-ken (cefāsı) (56/7)
i.-ken (cezālıy) (70/4)
i.-ken (éş) (59/2)
i.-ken (ᶜ ibāret) (35/3)
i.-ken (kéşé) (17/21)
i.-ken (ḳız) (10/18)
i.-ken (ᶜ ömr it-üvde) (69/2)
i.-ken (öylen-e) (42/23)
i.-ken (raġbet itdér-e) (10/18)
i.-ken (şuşı) (57/13)
i.-ken (yuḳ) (66/16)
i.-kené (kémge) (53/16)
i.-kenéné (57/6), (72/16), (75/17), (76/13)
i.-kenéné (ādem) (21/18)
i.-kenéné (aldav) (40/16)
i.-kenéné (artıḳ) (36/23)
i.-kenéné (birüv) (23/8)
i.-kenéné (éş) (47/6)
i.-kenéné (helāl) (6/1)
i.-kenéné (ᶜ ibāret) (36/4)
i.-kenéné (iské) (30/5)
i.-kenéné (kéşé) (14/20)
i.-kenéné (kön) (16/5)
i.-kenéné (neden) (51/3)
i.-kenéné (ni) (26/1)
i.-kenéné (sebeb ni) (19/1)
i.-kenéné (yaḫşı) (38/14)
i.-kenéné (ẓararlı bér éş) (61/17)
i.-kenmén (ādem) (72/7)
i.-kenmén (baḫtsız) (52/18), (52/18)
i.-kenmén (ḳadréné bél-megen) (68/21)
i.-méş (bir-eçek) (44/3)
i.-méş (bul-a) (53/21)
i.-méş (ġayép it-esé) (21/3)
i.-méş (Ḥaẓret) (56/8)
i.-méş (isrāflar) (15/20)
i.-méş (kirek) (15/21)
i.-méş (kürkem) (12/7)
i.-méş (nerseler) (3/1)
i.-méş (öylen-mekçé bul-a) (14/4)
i.-méş (tügél) (4/8)
i.-méş (yara-mıy) (53/21)
i.-se (her ne) (16/5), (36/18), (38/2), (54/11-12)

i.-se (tuġrıdan) (41/16)
i.-se de (öçéñézge) (73/1)
i.-se de (uḳı-y al-madım) (35/9)
i.-señéz (rāẓī bul-ur) (39/23)
i.-se (Ḥalīme Abıştay) (10/12)
[=653]

ᶜibādet <Ar. Allah'ın emirlerini yerine getirme, tapma, tapınma
i. bél-üp (38/20)
i. ile dünyāda ṭor-up (23/5)
i. kéne ḳıl-up (17/24)
i. ḳıl-up (9/15)
i. ögret-ken (31/10)
i. revişéné (5/23)
i.+de bul-ġan (16/3)
i.+énden (ten) (17/2), (17/4)
i.+leréne (22/21)
i.+leréñéñ (nefl) (17/7)
[=11]

ᶜibāre <Ar. bir düşünceyi anlatan bir veya birkaç cümlelik söz
ᶜi.+sé (58/1)
[=1]

ᶜibāret <Ar. oluşan, meydana gelen
ᶜi. (35/3), (36/4), (49/2)
ᶜi. bul-sa (16/18)
[=4]

ᶜibret <Ar. kötü bir hadiseden alınan ders
ᶜi. al-uv (32/17), (67/11), (67/19)
ᶜi. it-üp (6/17)
[=4]

ᶜibretlé ibretli
ᶜi. (76/17)
[=1]

īcāb <Ar. gerek, gereklik, istek, lüzum
ī. ḳabūl (57/20), (59/17)
[=2]

icék eski usul hece ile okuma
i. (4/12), (4/18), (4/20), (4/21), (5/1), (5/1)
i.+né (4/16)
[=7]

ictihādlı çalışkan, bütün gücü ile çalışan, gayret eden
i. (5/5)
[=1]

idéş- beraber yapmak
i.-ken (ᶜömr) (11/1)
[=1]

ᶜiffet <Ar. namus, iffet
ᶜi. (75/7)
ᶜi.+den (73/7)
ᶜi.+éñné (73/8)
[=3]

ᶜiffetlé iffetli, namuslu
ᶜi. (73/8)
ᶜi. bul! (73/7)
ᶜi. bul-uvdır (73/7)
[=3]

ᶜiffetlü bk. **ᶜiffetlé**
ᶜi. (39/16), (48/17)
[=2]

ᶜiffetséz iffetsiz, namussuz
ᶜi. (73/8)
[=1]

ifrāṭ <Ar. aşırı gitme, pek ileri varma
i. (47/19)
[=1]

iftirā <Ar. birine aslı olmayan bir suç yükleme
i. (31/5)
[=1]

iḫlāṣ <Ar. halis, temiz, doğru sevgi
i. (33/17), (76/16)
i. bir-gen (33/8)
i. bir-üp (34/4), (35/4)
i. bul-ġanını (30/23)
i. ḳuy-mayup (36/18)
i. ḳuy-sa (34/8)
i.+ı (31/22), (33/11), (48/19)
i.+ım (51/15)
i.+ında (30/19)
[=13]

iḫlāṣlı ihlası yerinde ve sağlam olan (kimse)
i. bul-mavına (52/3)
i. bul-sa da (31/3)
[=2]

iḥsānlı ihsan sahibi
i. bul! (73/4)
[=1]

iḥtimāl <Ar. bir şeyin olabilmesi durumu, olabilirlik, olasılık
i. (31/17)
i.+dér (22/22)
i.+é (19/18), (20/4), (24/11), (27/24), (35/17), (51/11, (66/16)
i.+énden (63/13)
i.+éñ (32/17)
[=11]

iḫtiyār <Ar. seçme, seçilme
i. (21/12), (45/14)
i. it-e al-madı (40/14)
i.+ı (41/13), (56/24)
i.+ında (51/10), (63/7)
[=7]

iŋtiyārlı seçim hakkı olma durumu
i.+sız (41/12)
[=1]

iŋtiyārsız seçim hakkı olmama durumu
i. (61/11)
[=1]

iken 1. meğer
(50/14), (50/15), (52/13), (55/10), (55/12)
2. acaba (soru cümlesinde)
i. (43/16), (43/17), (48/9), (52/17), (55/15), (57/1), (68/20)
[=12]

ikev ikisi birlikte, ikisi birden
i. (67/18)
[=1]

iké iki
i. (12/9), (18/2), (28/7), (32/22), (40/6), (42/10), (42/6), (43/7), (44/10), (44/5), (44/9), (49/9), (53/15), (56/11), (57/16), (57/20), (59/22), (60/1), (65/15), (67/10), (69/12), (69/17), (7/9), (70/16), (72/20), (73/12), (75/7), (77/6)
i.+méznéñ (44/7), (52/13)
i.+sé (59/21), (60/3), (77/5)
i.+sénéñ (23/19), (74/16)
[=35]

ikénçé ikinci
i. (23/5), (24/1), (24/5), (31/12), (32/21), (34/19), (48/5), (48/5), (55/9), (70/10), (73/11)
i.+den (6/6), (64/7), (73/3), (77/3)
[=15]

ikénçéden ikinci olarak, ikincisi ise
i. (20/1), (28/3), (29/13), (41/17)
[=4]

ikéşer ikişer
i. (70/13)
[=1]

il devlet, memleket, ülke
i.+de (54/4), (68/16)
[=2]

ile ile
i. (2/3), (2/4),), (3/13), (3/18), (3/20), (4/8), (4/12), (4/16), (4/18),

(4/19), (5/1), (5/3), (7/9), (8/1), (8/4), (8/11), (8/13), (9/2), (9/13), (9/14), (9/14), (9/18), (9/19), (10/4), (10/24), (11/15), (12/11), (12/14), (13/8), (13/17), (15/3), (15/4), (15/5), (15/8), (19/15), (19/17), (19/19), (20/22), (21/22), (22/9), (23/17), (23/21), (23/5), (24/2), (24/23), (25/15), (25/18), (25/23), (25/4), (26/7), (27/9), (28/23), (29/14 (30/21), (30/6), (31/4), (31/5), (32/5), (32/7), (33/13), (33/15), (33/2), (34/21), (35/4), (35/4), (36/23), (37/14), (37/5), (37/9), (38/22), (39/15), (39/19), (39/23), (40/1), (41/20), (41/9), (42/1), (42/19), (43/10), (44/10), (44/22), (46/13), (46/13), (47/2), (47/20), (48/12), (49/2), (49/24), (49/9), (50/2), (51/15), (51/18), (51/20), (51/23), (51/4), (53/5), (54/16), (57/14), (57/16), (58/16), (58/25), (60/15), (60/17), (62/17), (62/22), (63/11), (63/19), (64/1), (64/24), (65/12), (65/15), (65/18), (66/16), (67/19), (67/19), (69/14), (69/2), (69/3), (70/4), (71/12), (71/18), (71/2), (71/7), (71/8), (71/8), (71/9), (72/6), (74/15), (74/2), (74/8), (74/9), (75/1), (75/19), (75/3), (76/16), (76/16), (76/8), (77/15), (77/16), (77/16), (77/17), (77/9) i.+dér (39/19) [=143]

ilen bk. **ile** i. (10/22), (10/24), (14/12), (17/20), (24/6), (25/16), (29/12), (30/8), (31/19), (31/6), (32/4), (34/4), (41/4), (47/8), (48/19), (62/19), (69/1), (69/6), (70/6), (72/3), (73/17), (75/9) [=22]

ᶜilm <Ar. bilim
i. (3/10), (3/11) (4/3), (5/14), (5/20), (17/21), (31/12)
i. al-ġan (19/12)
i. artdır-maḳ öçün (62/9)
i.+den (31/22), (36/14)
i.+é (35/14), (38/14), (38/19), (38/6), (75/9)
i.+éne (50/4)
i.+éné (75/19)
i.+énén (40/20)
i.+éñ (50/3)
i.+ge (33/17), (34/8), (48/19)
i.+lerénden (28/14)
i.+leréne (38/21)
i.+néñ (38/5)
[=26]

ilt- alıp gitmek
i. (61/23)
[=1]

iltifāt <Ar. birine güler yüz gösterme, hatırını sorma, ilgi gösterme
i.+ıñızġa (41/16)
i. it-üp (38/2)
[=2]

īmān <Ar. inanma, inanç, iman
ī. (31/10), (71/2)
ī.+ı (16/22)
[=3]

imçek göğüs, meme
i. söté aġızından kitmegen (12/17)
[=1]

iméş sanki, güya
i. (20/16), (44/3), (55/18)
[=3]

imtiyāz <Ar. ayrıcalık
i.+ıdır (46/15)
[=1]

inan- inanmak, güvenmek
i.-ġan (3/3)
[=1]

incü inci
i. (14/17), (50/2)
[=2]

incülé incili
i. (49/7)
[=1]

indé şimdi, şu anda, biraz evvel, demin
i. (9/4), (9/9), (12/12), (12/5), (13/15), (13/4), (16/4), (17/10), (20/15), (20/16), (20/3), (21/9), (27/19), (29/18), (32/18), (32/4), (35/11), (35/16), (35/19), (36/2), (38/15), (38/18),

(38/19), (38/24), (39/5), (40/6), (42/18), (42/23), (43/12), (43/14), (43/19), (44/15), (44/16), (44/17), (44/19), (44/20), (45/1), (45/18), (45/3), (51/22), (52/19), (52/22), (54/2), (55/12), (58/14), (58/25), (58/7), (59/1), (59/3), (59/4), (60/13), (67/7), (69/2), (69/4), (71/2), (72/18), (72/9)
[=57]

ine iğne
i. (22/10)
[=1]

inkār <Ar. kabul etmeme, tanımama
i. it-mek (62/4)
[=1]

inşāf <Ar. insaf, edep, mazbutluk
i. (44/19), (47/4), (48/12)
i.+da (34/20)
i.+ġa (31/13)
i.+ına (36/21), (49/21)
i.+nı (31/22)
[=8]

inşāflı edepli, mazbut, terbiyeli
i. (27/9), (27/24), (36/22), (47/5), (47/7), (48/9), (54/4), (60/12)
[=8]

inşāflılıḳ edeplilik
i.+ı (inşāflılığı) (10/17)
[=1]

inşāfsız edepsiz, terbiyesiz
i. (7/19), (31/14)
[=2]

insāniyyet <Ar. insanlık
i. küter-miy (53/3)
[=1]

inşāʾ-Allāh <Ar. Allah isterse, Allah nasip ettiyse
i. (9/10), (13/18), (20/8), (45/4), (54/9)
[=5]

intiżām <Ar. düzen, çekidüzen
i. bir-üv (49/1)
[=1]

intiżār <Ar. birinin gelmesini, bir şeyin olmasını bekleme, gözleme
i. (76/16)
[=1]

iñ en
i. (2/4), (2/4), (2/15), (11/10), (18/7), (29/4), (33/8), (45/20), (50/17), (50/19), (63/2)
[=11]

ipdeş çok yakın dost, arkadaş, yoldaş
i. (23/7), (34/15), (49/10), (50/5), (50/11)
i.+ler (29/20)
i.+leré (25/5), (28/23)
i.+lerénden (31/6)
i.+leréne (25/6)
i.+lerénéñ (31/2)
[=11]

ir erkek
i. (20/22), (22/4), (34/16), (38/17), (43/9), (58/6)
i. baş ƣatun muyın (13/16)
i.+é (23/17), (63/14), (74/17)
i.+énden (65/4)
i.+éne (13/20), (34/15), (76/1), (76/19)
i.+énéñ (73/20)
i.+ge (23/17)
i.+ler (75/18)
i.+leré (11/5), (27/5)
i.+lerémézge (47/22)
i.+séz (52/20)
[=22]

irékséz elde olmadan, gayriihtiyari
i. (37/24), (67/21)
[=2]

iréş- erişmek, ulaşmak
i.-dé (32/9), (51/8)
i.-dé (ķulına) (54/11)
é.-déler (60/2)
i.-dém (72/6)
i.-keç (kemālġa) (10/20)
i.-ken (bulūġge) (29/17)
i.-kençe (ᶜaķlı) (38/8)
i.-mek (8/11)
i.-meyénçe (ᶜaķlı) (23/10)
i.-miy idé (31/3)
i.-üp (2/2)
i.-üvéné (saᶜādetge) (52/12)
[=13]

iréşdér- eriştirmek, ulaştırmak
i.-eler idé (30/20)
i.-ér …idé (18/1)
i.-üv (40/5)
[=3]

irkelen- çok iyi davranıp birbirini şımartmak
i.-üp (65/15)
[=1]

irkén geniş
i. (29/6)
[=1]

irkéney- genişlemek
i.-gen (2/2)
[=1]

irlék yiğitlik
i.+énden (irlégénden) (22/7)
[=1]

irte sabah
i. (70/20)
[=1]

irtege ertesi gün, yarın
i. (20/7), (45/13), (59/19), (59/7)
[=4]

irtegé yarınki, sabahki
e. (73/21)
[=1]

irtegésün ertesi gün
i. (4/1), (65/5)
[=2]

is akıl, hafıza, zihin
i.+é kit-ken (36/11), (42/15)
i.+é kit-megen (6/15)
i.+é kit-mese de (31/10)
i.+é kit-miy (36/17)
i.+éme töş-ken (69/15)
i.+éne (18/15)
i.+éne töş-geç (68/9)
i.+éne töş-üp (43/21), (52/8), (68/13)
i.+ke töşér-üp (68/14)
[=12]

iṣbāt <Ar. şahit ve delil göstererek doğrusunu meydana çıkarma
i.+ḳa (57/10)
[=1]

iseb <Ar. (ḥisāb) hesap
i.+é (45/9)
i.+énde (8/18)
i.+énde bul-ġan (10/9)
[=3]

isen sağlıklı, esen
i.+é (14/3)
[=1]

isenlék esenlik, sağlık
i. savlıḳ soraş-ḳaç (44/10)
[=1]

isér- sarhoş olmak
i.-mek (25/18)
i.-üp (17/15)
i.-üp yörgenéné (17/10)
i.-üvden (25/7)
[=4]

isértkéç sarhoş edici, alkollü içecek
i. (25/12), (25/14), (25/16), (25/20), (25/21), (25/22), (26/1), (72/4)
i.+néñ (25/18)
[=9]

iské eski
i. (11/17), (24/5), (30/5), (42/22), (65/9), (66/18), (70/5)
i.+deké (68/2)
[=8]

iskéçe eskisi gibi
i. (2/21)
[=1]

iskéden eskiden, geçmişte
i.+den (16/6), (67/5), (76/15), (77/7)
i.+den ḳalma (37/16)
[=5]

iskélék eskilik
i. (2/20)
i.+den (2/21)
i.+é (iskélégé) (33/11)
[=3]

İslām <Ar. Hazreti Muhammed'in Allah tarafından tebliğine memur olduğu din, İslam
i. (11/17), (11/19), (25/21), (38/22), (72/11), (75/13), (77/16)
i.+da (75/14)
i.+dağı (75/12)
i.+nıñ (75/11)
[=10]

ism <Ar. isim, ad
i. (29/13)
i.+é (77/7)
i.+éndeké (63/4)
i.+énden (63/6)
i.+éne (63/20), (8/6)
i.+éné (24/11), (6/12)
i.+leré (17/20)
i.+né ḳuş-dı (77/8)
[=9]

ismlé isimli
i. (28/5), (38/8)
[=2]

ispirtolı alkollü
i. (25/12), (25/20)
[=2]

isrāf <Ar. gereksiz yere harcama
i. bul-uvına (15/23)
i. it-ken (62/11)
i. it-mey (35/9-10)
i. it-miy (24/23-25/1)
i. it-üp (17/10)
i. it-üvéméz (26/16)
i. kürén-miydér (16/1)
i.+lar (15/20)
i.+larġa (26/22)
[=9]

isrāfsın- israf etmek
i.-ġan (16/10)
[=1]

İstanbul Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan illerinden biri, İstanbul
i. (76/14), (76/15)
[=2]

istiḳāmet <Ar. doğrultu
i.+lerénéñ (75/8)
[=1]

isti^{c}māl <Ar. kullanma
i.+éné (25/20), (25/21)
i. it-mevleré (25/22)
i. it-üv (26/2)
[=4]

istirāḥaṭ <Ar. dinlenme, rahat etme
i. it-erge (17/23)
i.+lar (34/7)
[=2]

istudént <İng. (student) öğrenci
i.+leré (35/19)
[=1]

işék kapı
i. (37/18), (56/13), (56/16), (60/7)
i.+éné (56/5)
i.+né (53/13), (58/20), (60/6), (60/8)
[=9]

işér- kapatmak
i.-üp (74/12)
[=1]

işét- işitmek, duymak
i.-dém (58/16)
i.-esé kil-e tor-ġan idé (48/5)
i.-keç (20/9), (58/20), (65/3), (70/13), (71/14)
i.-ken (48/4)
i.-kençe (47/18)
i.-kendin soñ (12/8)
i.-kené (28/15)
i.-megen (40/22)
i.-megendér (24/11)
i.-se de (24/11)
i.-üp (37/4), (77/13)
i.-üv (47/2), (67/21), (67/21)
i.-üvé (12/14), (19/15), (23/21)
[=22]

işétdér- işitmesini sağlamak, duyurmak
i.-üp (42/6)
[=1]

işétül- işitilmek, duyulmak
i.-dé (45/17)
[=1]

it- etmek, yapmak
i. (^{c}afv) (72/15)
i.-dé (^{c}āşıḳ) (37/25), (39/23)
i.-dé (emr) (23/14)
i.-dé (ḳabūl) (12/12)

i.-dé (tamām) (47/10)
i.-dé (teˀ ş̲īr) (52/23)
i.-déler (ḳaralar) (28/22)
i.-déler (şükrler) (28/21)
i.-dém (cesāret) (56/22)
i.-dém (ḳabūl) (41/3), (41/3)
i.-dém (nānkörlék) (72/15)
i.-dém (ᶜ ömr) (72/2)
i.-e başla-dılar (ḳaṣd id-e) (28/24)
i.-e al-madı (iẖtiyār) (40/14)
i.-e başla-ġaç (ṣatuv) (4/22)
i.-e başlıylar idé (ġayép) (49/12)
i.-e bél-mese de (teşekkür) (8/13)
i.-e bél-üvden (şükr) (60/4), (72/9)
i.-e idé (cehd) (75/2)
i.-e idé (ḳaralar) (70/19)
i.-e idé (ziyāret) (74/10)
i.-edér (fāˀ ide) (34/14)
i.-edér (minnet) (10/2)
i.-edér (teraḳḳī) (47/3)
i.-eler (ᶜ ömr) (54/6)
i.-er (mesẖere) (60/23)
i.-er öçün (mısḳıl) (40/8)
i.-er (ṣarf) (9/13)
i.-erge (edā) (17/1)
i.-erge (ġayép) (11/6)
i.-erge (ẖidmet) (70/18)
i.-erge (istirāẖaṭ) (17/23)
i.-erge (ḳabūl) (40/10), (40/11)
i.-erge (kön) (65/13)
i.-erge (niçék) (55/7)
i.-erge (ᶜ ömr) (65/15)
i.-erlék (fāˀ ide) (77/17)
i.-esé iméş (ġayép) (21/3)
i.-esé kil-medé (vīrān) (63/10)
i.-esé kil-sün (helāk) (63/11)
i.-eséleré kil-üp (zūr) (8/8)
i.-élüp (ḥal id-élüp) (57/4)
i.-éñéz (ᶜ afv id-éñéz) (54/16)
i.-éñéz (ᶜ afv) (40/3), (44/1)
i.-éñéz (bolay) (59/4)
i.-gen (ᶜ ömr) (42/19)
i.-keç (ẖalḳ) (43/1)

i.-ken (alışbiréş) (17/14)
i.-ken (fedā) (10/13), (10/24)
i.-ken (ẖarāb) (54/25)
i.-ken idé (fedā) (28/17)
i.-ken idé (ṣadaḳa) (18/17)
i.-ken teşekkürler (60/5)
i.-ken (isrāf) (62/11)
i.-ken (kön) (70/8)
i.-ken (maᶜ īşetler) (68/3)
i.-ken (ᶜ ömr) (14/5)
i.-ken sevdesé (15/3)
i.-ken yardemé (18/16)
i.-kené (tabış) (22/12)
i.-keném bar (fāʾ ide) (21/8)
i.-kenméz (ẖarāb) (54/20)
i.-medé (emr) (65/18)
i.-megeç (ḳabūl) (66/14)
i.-megenge (ümīd) (40/24)
i.-mek (inkār) (62/4)
i.-mek tiyüşlédér (maᶜ īşet) (39/19)
i.-mek (vīrān) (57/8)
i.-mekde (kön) (66/17)
i.-mes idé (ẓarar) (35/12)
i.-mes idém (süz) (14/1)
i.-mesün (Ḫudā riyādan) (4/13)
i.-mevleré (istiᶜ māl) (25/23)
i.-mey (fāş) (53/18)
i.-mey (isrāf) (35/10)
i.-meyeçek bul-sañız (ḳabūl) (40/3)
i.-meyénçe (heves) (33/21)
i.-meyénçe (ḳabūl) (66/11)
i.-miy (isrāf) (25/1)
i.-se (Allah naṣīb) (14/16)
i.-se it-üp (niçék) (6/18-19) (70/11)
i.-se de (ġayép) (21/9)
i.-señéz (ḳabūl) (40/1)
i.-sün (ışlāḥ) (47/23)
i.-sün (naṣīb) (71/3), (72/10)
i.-sün (ṭuy) (45/14)
i.-sünler idé (ġayép it-se de) (21/9)
i.-üp (…ādemler kébi) (17/22-23)
i.-üp (ᶜ ādet) (26/4)
i.-üp (alay bolay) (5/8)

i.-üp (…baḫtlı kébi) (52/19)
i.-üp (ḫatunḳız heveslésé) (43/1)
i.-üp (farẓ id-üp) (41/14)
i.-üp çıġar-dı (éş) (11/16)
i.-üp (himmet) (27/7)
i.-üp (ᶜibret) (6/17)
i.-üp (iltifāt) (38/2)
i.-üp (isrāf) (17/10)
i.-üp (kön) (66/13)
i.-üp ḳuydı (cavçılıḳ) (12/7)
i.-üp (kündérérlék) (13/5)
i.-üp (mıyıġını cép kébi) (56/11)
i.-üp (naṣīb) (71/7)
i.-üp (niçék it-se) (6/19), (70/11)
i.-üp (par) (39/17)
i.-üp (saçını apaḳ) (56/10)
i.-üp (ṣarf idüp) (77/4)
i.-üp (sükūt) (56/20)
i.-üp (şādlıḳ könler) (15/18)
i.-üp (şerīk) (46/17)
i.-üp (şulay) (23/7)
i.-üp (tabış) (21/8)
i.-üp (taḥṣīl idüp) (30/14-15)
i.-üp tor-ġanġa (naṣiḥaṭ ügüt) (31/18)
i.-üp (vaṣiyetler) (73/10)
i.-üp (yaḫşı edā) (76/19)
i.-üp (yazuv ṭanı-ġan) (28/9)
i.-üp yöriyler idé (ḥisāb) (24/17)
i.-ürge de (ni) (59/10)
i.-üv (ᶜādet) (26/11)
i.-üv (alay) (4/22)
i.-üv (düşman) (6/14)
i.-üv (fāᵓide) (60/16)
i.-üv (istiᶜmāl) (26/2)
i.-üv (ḳabūl) (24/11), (51/11)
i.-üv (kön) (65/14)
i.-üv (maᶜīşet) (41/10)
i.-üv (ṣarf) (16/11)
i.-üv (yardem) (18/14)
i.-üvçé (heves idüvçé) (39/9)
i.-üvde (ᶜömr) (69/2)
i.-üvden (ᶜömr) (36/22), (52/5)
i.-üvé (kön) (10/6)
i.-üvéméz (isrāf) (26/16)

i.-üvénden (muḥabbet) (16/12)
i.-üvéné (taᶜyīn) (30/8)
i.-üvler (ᶜömr) (51/16), (69/14), (71/1-2)
i.-üvleréne (devām) (26/17)
i.-üvné (ẓarar) (6/20)
[=151]

itdér- ettirmek; etme işini yaptırmak
i.-e (raġbet) (10/18)
i.-medé (yaḫşılap) (65/18-19)
[=2]

itek etek
i.+éne (itegéne) (49/8)
[=1]

iᶜtibār <Ar. saygınlık
i.+ġa al-dı (53/23)
[=1]

iᶜtibārlı itibarı, değeri olan, saygın
i. (2/15), (23/2)
[=2]

iᶜtiḳād <Ar. inanma
i. (75/10)
i.+ı (16/22)
[=2]

iy ey, hey, ah
i. (10/14), (14/4), (25/7)
[=3]

iy- eğmek
i.-üp (58/11)
[=1]

iye sahip, malik
i.+sé (2/7), (7/13), (15/2), (48/17)
[=4]

iyer- birinin peşine takılıp gitmek, yanına katılmak
i.-üp (24/21), (31/21), (49/13)
[=3]

iyül- eğilmek
i.-esé kil-meyénçe (6/18)
[=1]

izgé evliya
i. (72/3)
[=1]

K

ḳabāḥat <Ar. çirkin hareket, uygunsuz iş, kusur, suç, kabahat
ḳ. (25/5)
ḳ.+né (62/4)
[=2]

ḳabāḥatlék kusurluluk, suçluluk
ḳ.+de (25/8)
ḳ.+lerge (26/19)
[=2]

ḳabīl <Ar. soy, nevi, sınıf
ḳ.+dendér (66/11)
[=1]

ḳābiliyyet <Ar. beceriklilik, eli işe yatkınlık, kapasite
ḳ.+é (48/18)
[=1]

ḳabr <Ar. mezar
ḳ. (74/9)
ḳ.+é (74/6), (74/11)
ḳ.+énéñ (74/12)
[=4]

ḳabūl <Ar. bir şeye isteyerek veya istemeyerek razı olma
ḳ. (57/20), (59/17)
ḳ. it-dé (12/12)
ḳ. it-dém (41/2), (41/3)
ḳ. it-erge (40/10), (40/11)
ḳ. it-megeç (66/14)
ḳ. it-meyeçek bul-sañız (40/3)
ḳ. it-meyénçe (66/11)
ḳ. it-señéz (40/1)
ḳ. it-üv (24/11), (51/11)
[=13]

ḳaçan ne zaman
ḳ. (40/24)
[=1]

ḳadar <Ar. kadar
ḳ. (3/17), (4/23), (5/2), (5/10), (8/15), (8/15), (8/17), (9/8), (10/1), (10/15), (10/19), (10/22), (11/14), (11/14), (11/15), (11/9), (14/5), (15/1), (15/1), (15/20), (16/24), (17/17), (17/4), (18/14), (21/6), (22/10), (22/14), (22/9), (23/14), (24/6), (24/9), (25/12), (25/12), (25/22), (25/7), (26/12), (26/15), (26/3), (27/23), (28/2), (29/1), (29/19), (30/23), (31/1), (31/10), (31/2), (31/9), (32/21), (32/3), (33/11), (33/9), (35/4), (40/23), (41/15), (44/18), (45/17), (45/23), (47/12), (47/13), (47/20), (48/18), (48/18), (48/2), (48/9), (49/9), (51/11), (51/23), (52/18), (52/24), (55/19), (58/5), (58/6), (61/17), (61/18), (61/7), (61/8), (62/1), (62/6), (62/9), (63/16), (64/11), (65/17), (65/19), (65/4), (66/21),

(66/7), (68/10), (68/18), (68/20), (69/20), (69/3), (69/4), (7/3), (70/1), (70/12), (70/7), (71/15), (72/6), (74/15), (75/1)
ķ. (buña) (38/1)
ķ. (téle-gené) (37/23)
ķ. (üste-dégé) (37/23)
ķ.+ı (47/4), (62/6)
ķ.+ı (ķulından kil-gen) (47/7)
ķ.+ımça (33/5)
k.+ını (bél-gen) (38/8)
ķ.+ısını (27/12)
[=109]

ķadarlı kadar
ķ. ᶜ ömré (bu vaķtġa) (50/20)
[=1]

ķadr <Ar. kadir, kıymet, değer
ķ.+éné (17/21), (17/21), (20/18), (20/21), (30/3), (70/9)
ķ.+éné bél-gen bul-sañ (68/6)
ķ.+éné bél-medém (70/5)
ķ.+éné bél-medéñ (67/7)
ķ.+éné bél-megen ikenmén (68/21)
[=10]

ķadrlé değerli
ķ. (19/22), (21/20), (45/7), (46/2), (73/7)
ķ. bul-ġan (cānından) (19/18)
[=6]

kāfī <Ar. yeterli
k. bul-adır (43/5)
[=1]

ķağıl- değmek, dokunmak, temas etmek
ķ.-dımı (33/12)
[=1]

ķahrle- lanetlemek, sövmek
ķ.-vleré (64/4), (65/10)
[=2]

ķāᶜide <Ar. kural
ķ.+leréndеn (32/12)
[=1]

ķal- kalmak
ķ.-a (33/8), (49/6), (69/6)
ķ.-a başla-dılar (ᶜacebke) (32/9)
ķ.-açaķ māl (63/17)
ķ.-açaķını (…barça mālı) (60/14-15)
ķ.-adır (utuzlarġa da) (35/20)
ķ.-adır (şul köyénçe) (47/1)

ķ.-alar (al-a al-mayınça) (46/21-22)
ķ.-alar (maḥrūm) (52/5)
ķ.-alar (uķup) (35/21)
ķ.-amız (ṭoymıy) (67/14)
ķ.-amız (ükénéçge) (43/12)
ķ.-ası iméş (ķız birüvden) (55/18)
ķ.-asımġa (ḫorlıķġa) (59/1)
ķ.-dı (ķayda) (6/14)
ķ.-dı (ümīdém) (52/20)
ķ.-dı (…bul-up) (64/13)
ķ.-dı (ķıçķır-up) (61/21)
ķ.-dılar (…bélmeyénçe) (57/6)
ķ.-dım (ḫafāġa) (68/19)
ķ.-dırmaķ (ükénéçde) (53/2)
ķ.-ġan töklerénden (aġar-mıy) (2/10)
ķ.-ġan mīrāṣ (8/8)
ķ.-ġan ᶜ ömrné (9/15)
ķ.-ġan iş (ṭırış-up bul-mıy) (32/8)
ķ.-ġan iké ḫaṭnıñ (53/15)
ķ.-ġan yorṭda (63/3)
ķ.-ġan yorṭı (63/5)
ķ.-ġan altı méñ ṣum aķçası (63/5)
ķ.-ġan idé (anıñ isméne) (8/6)
ķ.-ġan (kéşéséz) (27/5)
ķ.-ġan (maḥrūm) (36/14)
ķ.-ġan (soñga) (54/11)
ķ.-ġanına (uķup) (48/20)
ķ.-ma (iskéden) (37/16)
ķ.-madı (süzlernéñ hīçbéré) (62/7)
ķ.-madı (borçuv da) (72/18)
ķ.-madı (tor-asım) (71/9)
ķ.-maġaç (nikāḥımda) (71/8)
ķ.-maġan idé (taḥammülé) (65/5)
ķ.-maġan (namāzdan) (5/4)
ķ.-maġandır (sāᶜ atden arı) (54/10)
ķ.-maķ (añġıray-up) (53/1)
ķ.-maķ (maḥrūm) (65/16)
ķ.-maķdalardır (nādānlıķ éçénde) (48/22-23)

ķ.-maķı (maḥrūm) (22/22)
ķ.-mas öçün (barmıy) (49/20)
ķ.-mas idé (éş) (58/22)
ķ.-masdan (tın-up) (55/1)
ķ.-mışdır (artķa) (26/24)
ķ.-mıy (açuvı bul-up al-mıy) (6/16)
ķ.-mıy (nikāḥımda) (72/17)
ķ.-mıydır (urın) (11/6)
ķ.-sa da (tol) (71/16)
ķ.-salar da (soñga) (35/21)
ķ.-sañız (bu köyé) (59/16)
ķ.-sun (yeşér-üp) (55/4)
ķ.-up (kére al-mayınça) (34/10)
ķ.-up (çārem bul-mıy) (53/12)
ķ.-up (avlaķlarda) (51/13)
ķ.-up (éşséz) (63/13)
ķ.-up (ķulına) (63/16)
ķ.-up (soñġa) (36/1)
ķ.-up (yalġız) (42/18)
ķ.-ur (bél-ür de) (59/18)
ķ.-ur (siz-miy) (59/9)
ķ.-urġa kirek (9/8)
ķ.-ursın (kürmey) (45/2)
ķ.-ursıñ (ķulġa töşgen yiméşden ķorı) (20/12)
ķ.-uv (fāʾ idelenmiy) (19/20)
ķ.-uv (sükūt it-üp) (56/20)
ķ.-uv (mālsız) (63/16)
ķ.-uv (yazmıy) (41/5)
ķ.-uvı (soñġa) (36/2)
ķ.-uvıma (ükénéçke) (68/20), (70/3)
ķ.-uvına (soñġa) (35/23)
ķ.-uvını (şoñġa ķal-ġan) (54/11)
ķ.-uvını (niķāḥından) (71/16)
ķ.-uvını (soñġa) (45/11) [=81]

ķalb <Ar. yürek, gönül, kalp
ķ. (19/23), (36/5)
ķ.+den taşġan süz (14/19)
ķ.+é (71/16) [=4]

ķaldır- belli bir yere koymak, bırakmak
ķ.-alar (maḥrūm) (38/10)

ķ.-ası (kil-meyénçe) (35/6)
ķ.-ġan (36/16)
ķ.-madı (ozaķġa) (12/8)
ķ.-maskķa (17/3)
ķ.-mavum (soñġa) (35/18)
ķ.-mıy (66/11)
ķ.-saķ (26/4)
ķ.-up (63/10)
ķ.-uv (tol) (42/23)
ķ.-uvda (ḫorlıķġa) (58/18)
[=11]

ķalpaķ kalpak
ķ.+ınıñ (49/7)
ķ.+nıñ (50/2)
[=2]

kalpanye bk. kumpanye
k. (24/22), (27/14)
k.+ge (24/19)
[=3]

ķamçat tepesi kadifeden, kenarı kunduz kürkü dikili kadın şapkası
ķ. (56/11)
[=1]

kāmil <Ar. bütün, tam, eksiksiz
k. (16/13), (24/2)
k. bul-dı (72/5)
[=3]

Kāmil bk. Kāmil Efendé
K. (31/3), (31/9), (31/13)
K.+ge (31/2)
K.+né (31/17)
K.+néñ (30/10), (30/22)
[=7]

Kāmil Efendé Romanda Fātiḥ'in hocası
K. (27/22), (27/23), (30/8), (30/12), (30/13), (30/16), (31/1), (31/5), (31/8) (31/12), (31/18)
K.+ge (30/6)
K.+néñ (30/18), (31/21), (33/6)
[=15]

kamzul gömlek üstüne giyilen kolsuz kısa kıyafet, yelek
k.+ı (49/8)
[=1]

kana (?)
k. (68/21)
[=1]

ķanāᶜ atlen- kanaat getirmek, razı olmak, yetinmek, tatmin olmak
ķ.-mey (3/20)
ķ.-miy (75/9)
[=2]

ḳanāᶜ atlendür- kanaat getirtmek, razı etmek, yetindirmek, tatmin etmek
ḳ.-üv (51/23)
[=1]

ḳanıḳ- olmayacak sebeplerle birisine musallat olmak, kin duymak
ḳ.-dılar (43/17)
[=1]

kanturşçik Rus. katip (?)
k. (24/7)
[=2]

ḳānūn <Ar. yasa, geçerli olan kural
ḳ.+lardandır (39/18)
[=1]

ḳapḳa kapı
ḳ. (55/21)
[=1]

ḳaplan- kaplanmak
ḳ.-ġan (50/2)
[=1]

ḳara 1. kara, siyah
ḳ. (2/10), (10/16), (46/3), (48/10)
2. cahil, okumamış, avam tabakasına mensup
ḳ. ḫalḳ (19/7), (29/21)
3. kirli, temiz olmayan
ḳ.+sı (nāmūs) (73/9)
[=7]

ḳara- bakmak
ḳ. (yüber-üp) (12/6)
ḳ. (kiñeş-üp) (13/15)
ḳ. (bélgért-üp) (51/9)
ḳ.-dı (şoraştır-up) (38/5)
ḳ.-dı (di-p) (58/23)
ḳ.-dı (ḫaṭ yaz-up) (66/4)
ḳ.-dı (dimle-p) (65/8)
ḳ.-dı (kitér-üp) (70/17)
ḳ.-dım (…töséñézné hem) (39/22)
ḳ.-dım (bélgért-üp) (52/14)
ḳ.-dım (calın-up) (52/15)
ḳ.-ġan (kiñeş-üp) (44/13)
ḳ.-ġanda (Ḫālidġa) (8/2)
ḳ.-ġanda (anġa) (15/4)
ḳ.-ġanda (kürmekenge) (37/20)
ḳ.-ġanda (…başlaġan vaḳtḳa) (47/2)
ḳ.-ġanda (östénden géne) (53/19)
ḳ.-ġanda (…yörégen vaḳtḳa) (65/21)
ḳ.-ġanım yuḳ (…uylap da) (50/16)

ḳ.-ıyḳ (yuḳlap) (59/19)
ḳ.-ma (anġa monġa) (20/5)
ḳ.-mayup (bér maturlıḳġa) (36/20)
ḳ.-mıy idé (süzéne bik) (18/6)
ḳ.-mıy idé (uyla-p) (13/9)
ḳ.-mıy tor-mıy idé (gazéte) (31/2)
ḳ.-ñız (süzéne) (49/21)
ḳ.-ñız (uyla-p) (49/23)
ḳ.-p (süzleréne) (3/22)
ḳ.-p (gaziteler) (30/19)
ḳ.-p (inṣāfına) (36/21)
ḳ.-p (ni ḳılın-ġanlarını) (46/16-17)
ḳ.-p (kiyéméne) (49/13)
ḳ.-p (ᶜ ilméne) (50/4)
ḳ.-p (süzéne) (55/17), (58/14)
ḳ.-p (Ḥüseyin Aġayġa) (56/14)
ḳ.-p (Ḫālid ile Ḥüseyinge) (57/14)
ḳ.-p (ḫatunḳızġa) (68/7)
ḳ.-p (balaçaġasına) (71/20)
ḳ.-p tor-ırġa (42/20)
ḳ.-p tor-ıyḳ (53/6)
ḳ.-p tor-maġandır (iltifāt it-üp) (38/2)
ḳ.-r kéşésé (30/10)
ḳ.-rġa (dersleréné) (28/10)
ḳ.-rġa (gazéta) (61/7)
ḳ.-rġa kirek (kiñeş-üp) (14/11)
ḳ.-rmın (eyt-üp) (13/2)
ḳ.-rmından (eyt-üp) (13/18)
ḳ.-rsız (vicdānıñızdan ṣora-p) (41/22)
ḳ.-sana (eyt-üp) (71/10)
ḳ.-sañ (uyla-p) (11/4), (29/17), (69/7)
ḳ.-sañ (süzéne) (20/11)
ḳ.-sañız (uyla-p) (10/14)
ḳ.-v (ḫatun ve ḳızġa) (7/5)
ḳ.-v (gazéte) (33/14-15) [=56]

ḳaral- 1. kararmak
ḳ.-uvlar (32/15)
2. bakılmak, görüşülmek
ḳ.-up (57/4) [=2]

ḳaralt- karartmak
ḳ.-up (küñél) (4/2) [=1]

ḳarangı karanlık
ḳ. (21/6), (21/7), (21/9)
[=3]

ḳarangılıḳ cahillik, kültürsüzlük
ḳ. (56/7)
[=1]

ḳarçıḳ yaşlı kadın
ḳ.+lar (38/7), (38/9)
[=2]

ḳardeş eş dost
k.+leréñeñ (49/3)
[=1]

ḳardeş-ıruv soy sop, eş dost
ḳ.+larınıñ (28/4)
[=1]

ḳarış- karışmak
ḳ.-mas idé (21/17)
ḳ.-masḳa tiyüş idé (süzge) (4/14)
[=2]

ḳarlı karlı, karla kaplı
ḳ. (34/11)
[=1]

ḳarşı karşı
ḳ. (12/16), (41/1), (41/5), (73/12)
ḳ. kil-e (20/16)
ḳ. kil-e al-madı (yazmışḳa) (60/1)
ḳ. kil-esé kil-meyénçe (32/1)
ḳ.-meske (3/17)
ḳ. kil-üp (20/15)
ḳ. kil-ür (yazmışḳa) (45/3)
ḳ. kil-ürge (23/14), (42/24)
ḳ. kil-üv (20/4)
[=13]

ḳarşılıḳ karşılık, mükafat
ḳ. (11/3)
[=1]

ḳart ihtiyar, yaşlı
ḳ. (10/5), (14/5), (14/7), (23/18), (28/2), (51/20), (51/23), (51/7), (56/2), (56/3), (56/3), (56/6), (56/9), (60/14), (65/4), (65/13), (67/9)
ḳ. bul-sa (21/12), (43/9)
ḳ. bul-up (21/13), (43/3), (46/11)
ḳ.+da (11/7)
ḳ.+dan (12/20)
ḳ.+ġa (51/24)
ḳ.+ımdan (44/13)
ḳ.+ıñ (44/12)
ḳ.+ḳa (13/2), (20/18), (21/3), (21/11), (21/2), (54/4)
ḳ.+lar (52/4)
ḳ.+lardan (14/13)
ḳ.+largа (51/22), (57/2), (57/5)

ķ.+larnıñ (42/22)
ķ.+nı (11/8)
ķ.+nıñ (67/21)
ķ.+raķ (62/2)
[=42]

ķartay- ihtiyarlamak, yaşlanmak, kocamak
ķ.-dı (10/4)
ķ.-ġaç (26/12), (26/13)
ķ.-uvı (9/6), (9/16), (9/17), (9/18), (9/18), (9/19)
[=9]

ķartlıķ yaşlılık
ķ.+da (52/1)
ķ.+ġa (28/1)
ķ.+ı (54/6)
ķ.+ımda (68/18)
ķ.+ına (2/2)
ķ.+ında (26/14), (42/22)
[=7]

ķaṣd <Ar. amaç, istek, maksat
ķ. id-e başla-dılar (28/24)
[=1]

ķaş kaş
ķ.+ı küzé ķoyıl-ur (15/15)
ķ.+ları (46/3)
[=2]

ķaşlı kaşlı
ķ. (10/16), (48/10)
[=2]

ķat kat, misli, kere, kez, defa
ķ. (40/12), (49/6), (49/9), (57/2)
ķ.+ına (60/22), (69/16)
[=6]

ķatay- katlanmak, artmak, şiddetlenmek
ķ.-dı (70/15)
[=1]

ķatı 1. katı, sert
ķ. (22/7), (34/4), (36/13), (52/23), (68/15), (70/11)
2. güçlü
ķ. (32/22
[=7]

ķatış- karışmak, iç içe olmak, alışveriş hâlinde olmak
ķ.-adır idé (ķızlar ilen géne) (47/8)
ķ.-kan (sırge) (42/6)
ķ.-ma (ḥarām) (20/14)
ķ.-mavını (ḥarām) (21/23)
ķ.-mıy (ḥarām) (20/16)
ķ.-mıy (ḫıyānet) (21/6), (22/9)
ķ.-mıy (sırge) (40/6)

ķ.-salar da (…ul kéşéler) (40/7)
ķ.-up (éşlerge de) (3/5)
ķ.-up (Ḫālid Bay ile) (19/17)
ķ.-ur idé (Ḫālid) (2/17)
ķ.-urġa (ḫalķ ile) (15/8)
ķ.-uv (vaķ éşlerge) (25/2)
ķ.-uv (éşlerge) (43/19)
ķ.-uvı (Ruslar ile küp) (32/5)
ķ.-uvları (Rus bélen) (32/6)
[=17]

ķatışdır- katmak, ilave etmek
ķ.-masķa (ḫıyānet) (22/11)
[=1]

ķatışmaslıķ karışılmaması gereken
ķ. (4/10)
[=1]

ķatīfe <Ar. kadife
ķ. (74/9)
[=1]

ķatuşlı afacan, zıpır
ķ. (76/5)
[=1]

ķavış- kavuşmak
ķ.-dılar (60/2)
[=1]

ķavm <A. insan topluluğu
ķ.+émézde (38/21)
ķ.+ler (27/1)
[=2]

ķavşa- kuvvetli bir tesir altında kalıp ne yapacağını bilmemek, afallamak, şaşakalmak
ķ.-dı (40/8)
ķ.-praķ (12/12)
[=2]

ķavşat- afallatmak, şaşakalmasına sebep olmak
ķ.-dı (42/17)
[=1]

ķaya 1. nereye, ne tarafa
ķ. (51/16), (67/6), (67/21)
2. nerede
ķ. (12/16), (12/16), (20/14)
[=6]

ķayan nasıl
ķ. (66/15)
[=1]

ķaybér bazı, kimi
ķ. (16/15), (31/20)
[=2]

ķayçaġında bazen, bazı vakitler, ara sıra
ķ. (21/14), (21/22), (33/11), (48/14)

[=4]

ķayçaķ bazen, kimi zaman
ķ.+lar (22/2)
[=1]

ķayçaķında bk. **ķayçağında**
ķ. (49/2)
[=1]

ķayçan ne zaman
ķ. (21/8), (52/16), (69/21)
ķ. bul-sa da (45/12), (45/15)
[=5]

ķayda nerede, hangi yerde
ķ. (2/16), (2/16), (6/14), (9/21), (11/22), (12/3), (15/18), (25/10), (25/2), (26/11), (34/22), (64/3), (65/3), (71/13), (76/9)
[=15]

ķaydan nereden
ķ. (11/21), (11/22), (36/6)
[=3]

ķaygı endişe, gam, tasa, üzüntü, tedirginlik, vehim
ķ.+ları (45/19)
ķ.+larını (34/15)
ķ.+mız (67/12)
[=3]

ķaygır- endişelenmek, kaygılanmak
ķ.-a idé (23/19)
ķ.-adır (10/13)
ķ.-dı (64/8)
ķ.-uv (42/12), (64/3)
[=5]

ķaygırırlıķ üzüntüye sebep olan
ķ. (26/12)
[=1]

ķaygıruvçan kaygı duyan
ķ. (2/18)
[=1]

ķaygu bk. **ķaygı**
ķ.+sı (11/1), (32/18)
[=2]

ķayguçan kaygılı
ķ. (32/15)
[=1]

ķayı- bir şeyin kıyısına bez veya deriden süsler dikmek, nakış işlemek
ķ.-v (ķayuv) (49/1)
[=1]

ķayınana kaynana, kayınvalide
ķ.+sına (76/19)
[=1]

ķayınış kayınbirader
ķ. (44/18), (44/22)
[=2]

ķaysı 1. hangi, hangisi
ķ.+nda (10/9), (20/18), (48/9), (67/21)
2. bazı, kimi
ķ. (7/8), (17/11), (19/3), (24/19),
ķ.+ñız (50/14), (50/15), (50/15)
3. bazısı, kimisi
ķ. (21/5), (21/5), (36/13), (36/13), (36/13), (47/1), (50/7), (50/8), (50/9), (76/13)
ķ.+nı (27/11)
ķ.+ları (35/20)
[=23]

ķayt- geri gelmek, dönmek
ķ.-adur idé (17/15)
ķ.-ıñız (59/18)
ķ.-ķaç (68/11)
ķ.-ķanda (17/15), (68/6), (68/9)
ķ.-up (13/19), (59/21), (65/18), (66/2), (66/9)
ķ.-up tor-uvına (66/21)
ķ.-uv (66/18)
ķ.-uvına (60/19)
ķ.-uvları (60/23)
[=15]

ķaytar- geri çevirmek, geriye göndermek
ķ.-a al-madım (72/14)
ķ.-ma (20/7)
[=2]

ķaytuşlıy dönerken, dönüş yolunda
ķ. (7/5)
[=1]

Ķazança Kazanca, Kazan Türkçesi
ķ. (76/13)
[=1]

ķāżī <Ar. eskiden şeriati uygulayan kadı
ķ.+nı (4/11)
[=1]

kelime-i şehādet müslümanlığın şartlarından biri olan: “eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve resûlühü” cümlesi
k. (73/18)
[=1]

kemāl <Ar. olgunluk
k.+énden (38/9)
k.+ġa iréş-keç (10/20)
k.+ge yit-üp (9/3)
[=3]

kemālet bk. **kemāl**
k. (26/15)
k. bul-mayaçaķ (36/2)
k.+ke (36/1)
[=3]

kenizek cariye
k.+é (11/15)
[=1]

kere <Ar. (kerre) kere, kez, defa, sefer
k. (43/9), (66/15), (72/13)
[=3]

kesb <Ar. 1. uğraş, meşgale
k. bul-ur (35/10)
2. ticaret
k.+é (2/5)
k.+leréméz (35/8)
[=3]

keyf <Ar. keyif, zevk, haz
k.+é kil-e idé (29/14)
k.+é kil-mese de (30/21)
k.+é kit-miy (42/12)
k.+é kit-se de (12/20), (32/20)
k.+é kit-üp (25/6)
k.+ém kit-edér (26/9)
k.+éné bozarlıḳ (26/15)
k.+éné kitérérlék (29/18)
k.+éné kitér-üv (11/2)
k.+éné yiber-üp (62/7)
k.+éñ (52/17)
k.+ler (9/13)
k.+leré kit-miy (35/23)
[=14]

keyflen- keyiflenmek
k.-üp (66/12)
[=1]

keyflé keyifli
k. bul-ġandır (29/17)
[=1]

keyfséz keyifsiz
k. bul-ur idé (62/13)
[=1]

keyfsézlék keyifsizlik
k.+éne (keyfsézlégéne) (23/20)
k.+énéñ (keyfsézlégénéñ) (32/17)
[=2]

kébi gibi, benzer, … şeklinde
k. (2/6), (3/11), (3/15), (3/16), (4/5), (7/10), (7/23), (8/1), (9/2), (9/9), (9/17), (11/15), (12/17), (13/17), (13/18), (14/16), (14/17), (15/14), (15/4), (16/10), (16/16), (16/3), (17/22), (17/24), (18/15), (18/4), (18/6), (19/23), (20/17), (20/22), (21/7), (22/3), (22/4), (22/6), (23/3), (23/12), (24/10),

(24/13), (27/10),
(27/13), (27/14), (27/6),
(31/11), (31/14),
(33/15), (34/11), (35/2),
(36/3), (36/5), (37/19),
(38/19), (39/3), (40/18),
(40/2), (40/21), (40/24),
(41/11), (41/18),
(42/21), (43/19),
(43/19), (43/24), (43/3),
(44/5), (45/19), (45/7),
(46/5), (48/17), (48/21),
(4816/), (49/18),
(49/24), (50/24),
(51/21), (51/22),
(52/12), (52/19), (52/6),
(52/7), (55/11), (56/11),
(56/19), (57/2), (57/5),
(60/12), (60/2), (61/1),
(63/1), (64/14), (64/22),
(65/4), (67/20), (67/20),
(67/7), (68/1), (68/19),
(68/19), (68/4), (68/7),
(70/20), (71/15),
(74/13), (74/9), (75/18),
(76/10), (76/13),
(76/18), (77/9)
k.+lerné (23/3)
[=109]

kéçé atna Perşembe
k. (29/3)
[=1]

kéçkéne 1. küçük
k. (13/16), (15/4),
(28/4), (29/19), (47/10),
(66/6), (67/17), (76/17)
2. önemsiz
k. (47/4)
[=9]

kéçkéneden küçüklükten,
çocukluktan
k. (27/15), (28/3),
(46/13), (46/3), (77/12)
[=14]

kém kim
k. (7/7), (33/17),
(48/17), (48/18), (56/4),
(59/13), (70/1)
k.+den (54/12)
k.+ge (51/16), (53/16)
[=10]

kéne bk. **géne**
k. (11/16), (16/17),
(24/7), (59/18), (73/18)
[=5]

kér- girmek
k.-dé kil-üp (12/11),
(44/9), (56/9)
k.-déler (56/16)
k.-e al-mayınça (34/10),
(60/18)
k.-e başla-ġançı (53/14)
k.-e başla-p (21/22)
k.-e başla-sa (53/12)

k.-e çıġ-a (53/22)
k.-em (64/10)
k.-eréne (sızıķġa) (12/17)
k.-érge (64/7)
k.-érge (kil-üp) (64/15)
k.-esé de bik kil-e idé (cennetke) (16/23)
k.-esé bul-ġanġa (kiyev) (53/18)
k.-esé kön (kiyev) (54/8)
k.-esé bülmege (kiyev) (55/22)
k.-esé kil-mevéné (64/15)
k.-esé kil-mese de (66/2)
k.-érge (45/10), (54/10), (61/15), (65/18), (66/9)
k.-geç (cennetge) (71/7)
k.-gen (69/16)
k.-gen (ḫorlıķ yulġa) (26/16)
k.-gençé (56/14)
k.-megen (55/14)
k.-meske (64/10)
k.-se (67/21)
k.-sene (bér avlaķ yirge al-up) (56/15)
k.-üp (18/15), (35/9), (4/1), (63/23), (64/1)
k.-üp (bozıķ yollarġa) (34/21)
k.-üp kit-eler (33/22)
k.-üp kit-er idé (eşeké yollarġa) (33/18)
k.-üv (19/16)
k.-üv (ķulına) (63/8)
k.-üvden (16/23)
k.-üvéné (39/7)
[=45]

kéréş- girişmek
k.-e al-mıymız (17/12)
k.-keç (40/5)
[=2]

kérlen- kirlenmek, lekelenmek
k.-üvé (66/11)
[=1]

kért- birisinin girmesine, geçmesine izin vermek
k.-érge (53/21), (62/3), (66/3)
k.-érmén (64/9)
k.-meske (59/20)
k.-üv (3/14), (66/16)
k.-üvénden (62/1)
[=8]

kése cep
k.+sénde (62/22)
k.+sénden (56/18)
[=2]

késeçé yankesici
k. (27/5)

[=1]

kéşé kişi, şahıs, kimse, insan
k. (2/10), (2/18), (3/3), (30/3), (4/5), (4/6), (4/10), (4/16), (4/17), (4/19), (4/20), (4/21), (6/9), (8/4), (9/22), (10/21), (13/14), (14/10), (14/10), (14/10), (14/20), (14/20), (14/24), (16/15), (16/20), (17/21), (18/20), (18/9), (20/18), (20/5), (21/14), (21/2), (21/3), (21/4), (21/5), (21/5), (21/9), (23/16), (24/1), (24/2), (24/4), (24/5), (29/20), (31/1), (32/9), (33/3), (34/2), (36/11), (37/3), (39/1), (39/14), (40/6), (40/15), (40/19), (42/21), (43/10), (45/19), (45/9), (46/19), (46/9), (48/10), (48/10), (48/4), (48/8), (49/8), (49/20), (5/12), (50/17), (50/4), (50/9), (51/3), (51/12), (51/17), (51/24), (53/21), (56/7), (56/21), (56/21), (58/25), (59/6), (60/14), (61/3), (63/12), (66/6), (68/12), (75/7)
k. balaları (69/8)
k. bul-ġaç (46/1)
k. bul-up (77/17)
k.+de (51/2)
k.+ge (6/12), (9/9), (13/7), (14/22), (15/20), (22/20), (22/4), (33/3), (39/8), (43/3), (51/18), (51/20), (52/5), (53/18), (58/6), (9/12)
k.+ge bérbér (10/23)
k.+ler (2/12), (5/20), (6/10), (6/22), (7/8), (12/2), (14/22), (15/22), (16/10), (16/15), (16/17), (17/11), (22/11), (22/14), (25/14), (32/11), (35/12), (35/20), (36/7), (37/14), (40/7), (40/7), (43/8), (45/4), (55/21), (60/21), (62/8)
k.+leréméznéñ (18/22)
k.+lerénkénden (38/17)
k.+lerge (2/19), (76/17)
k.+lernéñ (2/15), (3/21), (5/21), (10/9), (17/12), (18/6), (21/21), (26/21), (27/7), (68/14), (75/12)

k.+né (10/15), (21/1), (22/2), (34/19), (37/10), (37/21), (48/6), (49/13)
k.+né bérbér (10/14)
k.+néñ (4/5), (7/17), (12/11), (12/14), (13/23), (16/1), (20/6), (22/7), (23/9), (29/18), (30/9), (32/16), (39/14), (43/2), (49/21), (50/17), (54/22), (54/22), (66/14),
k.+sé (19/6), (24/7), (30/10), (61/6), (64/12) [=182]

kéşélék insanlık
k.+den çıġ-adır (25/14)
k.+éné (23/4)
[=2]

kéşéséz sahipsiz, kimsesiz
k. (5/7)
k. ḳal-ġan (27/5)
[=2]

ḳıçḳır- bağırıp çağırmak, çığlık atmak
ḳ.-up ḳal-dı (61/21)
ḳ.-up yörgeliy baş-ladı (43/20)
[=2]

ḳıl- yapmak, etmek, kılmak
ḳ.-a al-maġanını (yaḫşılıḳlar) (17/3)
ḳ.-a al-mayınça (éş de) (22/15)
ḳ.-a al-maġanġa (yaḫşılıḳlar) (17/2)
ḳ.-a başla-ġaç (éş) (64/1)
ḳ.-a başla-rġa (éş) (63/4)
ḳ.-a başla-vına (éş) (64/6)
ḳ.-a başla-vını (éş) (63/12)
ḳ.-a kür-me (éş) (53/11)
ḳ.-a (yaḫşılıḳlar) (3/15)
ḳ.-açaḳlardır (ḳara) (26/6)
ḳ.-am (ri^{c}āye) (9/10)
ḳ.-ası bul-mañız (éş) (4/19)
ḳ.-asıñ (kéşé télegenéné) (21/14)
ḳ.-dım (éşler) (72/6)
ḳ.-dım (ḫilāf) (70/3)
ḳ.-dım (niler) (69/12)
ḳ.-ġan nefl ^{c} ibādetlerénéñ (17/7)
ḳ.-ġan (éşleréne) (70/6)
ḳ.-ġan (éş) (18/4)
ḳ.-ġanġa (ḥarām) (25/22)
ḳ.-ġanına (…üzénéñ) (66/8)

ķ.-ıym (ni géne) (51/19)
ķ.-maķ kirek (batırçılıķ) (37/10)
ķ.-sa (iş) (6/18)
ķ.-up (éş) (21/6), (22/9)
ķ.-up (ķara) (74/5)
ķ.-up (ibᶜ ādet) (9/15), (17/24)
ķ.-up yörgende (farẓ) (65/15)
ķ.-ur (ġıybet) (23/16)
ķ.-urġa (ẓararnı) (28/24)
ķ.-urġa (éş) (8/4)
ķ.-urmın (ķara) (21/16)
ķ.-uv (riᶜ āye) (8/17)
[=35]

ķılan- 1.davranış ve hareketlerde bulunmak
ķ.-ġanlarını (46/16)
ķ.-up (46/12), (49/14), (65/15)
ķ.-uvlar (15/20)
2. yapılmak, edilmek
ķ.-ġan (ẖalķ) (43/6)
[=6]

ķılanış davranış, hareket tarzı
ķ.+ında (62/20)
ķ.+ıñ (39/20)
ķ.+lar (49/23)
ķ.+largа (36/22)
ķ.+ları (37/24), (38/17), (46/4), (64/4)
ķ.+larından (25/8), (26/7)
ķ.+nı (37/17)
[=11]

ķılanġıçlıķ bir şeyi yapmış olma durumu
ķ. bul-sun (43/5)
[=1]

ķıluvçı yapan
ķ.+larnıñ (sevde) (2/4)
[=1]

ķına bk. **géne**
ķ. (15/17), (44/19), (45/21), (50/12), (55/1)
[=5]

ķıngırayt- eğmek
ķ.-up (60/18)
[=1]

ķıpķızıl kıpkızıl, kıpkırmızı
ķ. (17/15)
[=1]

ķırıķ kırk
ķ. (10/12), (11/3), (40/11), (65/12)
[=4]

ķırıl- kırılmak
ķ.-adur (küñélém) (71/3)
[=1]

ḳırırlıḳ kıracak, kırılmasına ebep olan
ḳ. (küñéléné) (26/14)
[=1]

ḳısḳası kısacası, hülasa, uzun lafın kısası
ḳ. (45/24), (50/20), (77/1)
[=3]

ḳıṣṣa <Ar. ders çıkarılması gereken anlatı, olay
ḳ.+larını (76/17)
ḳ.+larnı (11/13)
[=2]

ḳısta- ikramda üstelemek, ısrar etmek
ḳ.-salar (25/5)
[=1]

ḳış kış
ḳ. (28/7), (32/3)
ḳ.+dan (28/10)
[=3]

ḳıvraḳ canlı, hareketli, atik
ḳ. (50/5)
[=1]

ḳıyāfet <Ar. giysi
ḳ.+é (2/11), (2/12), (40/22)
ḳ.+éné (75/16)
[=4]

ḳıyāmet <Ar. dünyanın sonu, bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman, kıyamet
ḳ.+de (71/10)
ḳ.+ke (71/7)
[=2]

ḳıyıḳla- eğriltmek, yamultmak
ḳ.-p (56/11)
[=1]

ḳıymet <Ar. önemli, değerli
ḳ. sana-ġan (29/11)
ḳ. ṭor-adır idé (19/16)
[=2]

ḳıymetlé pahalı
ḳ. (50/2)
ḳ.+den (50/1)
[=2]

ḳıyuv cesur, atılgan
ḳ. (14/13)
[=1]

ḳıyuvlıḳ cesaret, atılganlık, kahramanlık
ḳ. (39/11)
[=1]

ḳız kız
ḳ. (7/12), (8/5), (10/16), (10/17), (10/18), (11/22), (12/5), (12/6), (13/8), (19/21), (19/23), (20/15), (23/7), (34/14), (34/18), (36/21), (36/23), (37/2), (37/5), (38/15), (38/22),

(39/16), (42/23), (42/9),
(43/17), (43/3), (43/9),
(45/18), (45/20), (45/6),
(46/5), (47/15), (47/5),
(48/17), (48/8), (48/9),
(49/24), (51/12),
(51/22), (51/9), (53/21),
(54/2), (54/4), (54/5),
(55/18), (56/23), (56/6),
(58/16), (59/11),
(60/12), (60/18),
(60/22), (67/1), (69/15),
(69/16), (73/8), (73/8),
(73/8), (75/21)
ķ.+da (49/23)
ķ.+dan (57/1)
ķ.+ġa (54/3), (7/5)
ķ.+ı (23/15), (32/22),
(36/8), (37/3), (38/10),
(57/16), (63/16,
(66/20), (68/2)
ķ.+ım (14/13), (20/18),
(21/17), (58/13),
(72/22), (73/10), (73/6),
(73/9)
ķ.+ıma (12/14)
ķ.+ımız (21/11),
(36/15), (44/19)
ķ.+ımızı (13/2),
(13/22)
ķ.+ımızıñ (14/15),
(36/14)
ķ.+ımnı (58/12)
ķ.+ına (12/6), (12/20)
ķ.+ını (13/23), (21/2),
(23/11)
ķ.+ınıñ (23/9), (49/7),
(49/8), (53/23), (60/12)
ķ.+ıñız (54/16)
ķ.+ıñızı (54/24),
(58/15)
ķ.+ıñnı (37/16)
ķ.+lar (12/3), (14/14),
(26/16), (26/21), (37/1),
(37/15), (37/17), (38/1),
(38/2), (38/7), (43/3),
(45/7), (46/13), (46/21),
(47/19), (47/19), (47/8),
(49/18), (49/2), (49/20),
(49/4), (52/4), (57/5)
ķ.+lardan (41/8), (50/3)
ķ.+larġa (7/21), (38/11),
(41/9), (47/20), (49/13),
(7/19)
ķ.+ları (27/5), (36/16),
(37/3), (49/10), (49/14),
(50/5), (50/11)
ķ.+larımız (48/21)
ķ.+larını (46/19), (49/3)
ķ.+larnı (38/9), (46/14),
(49/10), (49/11),
(49/13), (49/14), (57/2)
ķ.+larnıñ (13/10),
(25/8), (26/7), (36/12),

(36/9), (45/1), (47/1), (47/6)
ķ.+nı (8/3), (38/21), (51/21), (53/2), (59/6)
ķ.+nıñ (13/8), (49/22), (51/24), (56/25), (56/5)
[=169]

ķızar- kızarmak, kırmızılaşmak
ķ.-up (40/12), (48/14)
[=2]

ķızdır- öfkelendirmek
ķ.-dı (20/8)
[=1]

ķızġan- 1. merhamet etmek, acımak, şefkat göstermek
ķ.-sañız (5/15)
ķ.-ırġa kirek (21/1)
ķ.-sun (21/2)
ķ.-mıym (55/16)
2. kıskanmak
ķ.-am (20/16), (20/21), (22/2)
ķ.-uv (22/3), (22/6)
ķ.-may (35/22)
ķ.-a idé (64/11)
ķ.-up (66/2)
ķ.-madıñ (72/14)
3. saklamak, vermeye çekinmek, sarf etmemek
ķ.-uvından (17/11)
[=14]

ķızġanıç acınacak hâlde, zavallı
ķ. (26/20), (52/7), (65/14)
[=3]

ķızġanırlıķ esirgenecek, esirgenmeyi gerektiren
ķ. (20/16)
[=1]

ķızġanurlıķ **bk.** ķızġanırlıķ
ķ. (22/16)
[=1]

ķızıķ 1. ilgi çekici, cazip
ķ. tab-a (25/8),
ķ. tab-alar (42/23)
ķ. tap-mıy (34/6)
ķ. tab-uvçan (50/21),
ķ.+raķ (ķızıġraķ) (48/7)
2. kıymet, değer
ķ. (34/12), (50/23)
ķ.+lar (34/7)
ķ. bul-ur (51/20)
[=9]

ķızıķ- bir şeye sahip olmayı arzulamak
ķ.-may (22/17)
ķ.-mıy (29/11)
ķ.-up (ķızıġup) (23/11), (23/6), (57/8)
ķ.-up (ķızıġup) (aķçaġa) (23/12)

[=6]

ḳızıḳlı bk. **ḳızıḳ**
ḳ. (3/11), (17/18), (69/16), (70/1)
ḳ. bul-ġan (33/15)
[=5]

ḳızıl kırmızı, kızıl
ḳ. (48/15)
[=1]

ḳızlı kızlı, kızı olan
ḳ. (12/11), (37/15)
[=2]

ḳızlıḳ kızlık, bekârlık zamanı
ḳ.+ına (ḳızlığına) (20/12)
[=1]

ki <Far. ki (bağlaç)
k. (9/11), (9/17), (22/6), (22/9), (22/13), (33/9), (39/17), (47/14), (48/2), (61/7), (61/18)
[=11]

kibār <Ar. davranış, duygu ve düşünce bakımından ince, nazik olan (kimse)
k. (46/14)
[=1]

kiç akşam; akşamleyin
k. (15/13), (64/2)
k. bul-dı (73/11)
k.+ke (53/18)
k.+lerde (17/15)
[=5]

kiç- geçmek
k.-dé (60/10), (65/19)
k.-ken (meşaḳḳatsız ġavāº ilséz) (46/1)
k.-kendin (11/3)
k.-méş idé (68/5)
[=5]

kiçe 1. dün
k. (4/15)
2. gece
k.+leré (zifāf) (60/10)
k.+séndegé (zifāf) (60/3)
[=3]

kiçér- sürdürmek, devam etttirmek
k.-üv (ᶜömr) (36/23)
k.-üvçé (ᶜömréné) (25/8)
[=2]

kil- gelmek, ulaşmak, yetişmek
k. (ḫāṭırına şul ḥīle) (39/12)
k.-dé (40/16), (56/1), (71/17)
k.-dé (cavçı) (12/15)
k.-dé (fikréne) (37/2)
k.-dé (töske) (40/13)
k.-dé (töslerge) (40/12)
k.-démé (13/7)

k.-déñézmé (4/15)
k.-e al-madı (yazmışḳa ḳarşı) (60/1)
k.-e başla-ġan (47/1-2)
k.-e (cit-üp) (45/1)
k.-e idé (cennetke kéresé) (16/23)
k.-e idé (keyfé) (29/15)
k.-e idé (söyleséleré) (75/5)
k.-e (ḳarşı) (20/16)
k.-e tor-ġan idé (70/13)
k.-e tor-ġan idé (işétesé) (48/5)
k.-e (ẓararlar) (66/7)
k.-eçegéné (bar-ası) (43/4)
k.-eçek (başıma) (71/6)
k.-edér (tuġrı) (27/2), (37/19), (61/23)
k.-esé kil-medé (67/2)
k.-esé kil-meyénçe (ḳarşı) (32/1)
k.-geç (ḫaṭ) (60/6)
k.-gen (6/22), (38/15), (43/9), (49/4),(56/3), (56/6), (56/7), (59/20), (59/20)
k.-gen (açuvı) (66/7)
k.-gen (al-ası) (43/3)
k.-gen (dünyāġa) (28/1)
k.-gen idé (bér derecege) (30/15)
k.-gen idé (tuġrı) (65/13)
k.-gen ḳadarı (ḳulından) (47/7)
k.-gen (ḳulımdan) (72/6)
k.-gen nerseler (uḳıla) (4/20)
k.-gende (…yeşleréne) (2/7), (2/9), (47/9)
k.-gende (tuġrı) (5/19)
k.-genden (7/14), (75/8)
k.-genéné (13/20), (54/12)
k.-genéné (açuvı) (21/23)
k.-genéné (al-ası) (42/9)
k.-genéné (cavçı) (19/15)
k.-genéné (kiyevge bar-ası) (50/6)
k.-genéné (öylen-esé) (39/10)
k.-genlerdér (49/21)
k.-iyk (19/14)
k.-ken (ḳullarından) (28/24)
k.-kenke (balaları ṭor-may) (28/2)

k.-kenlékénden (ᶜ ādet bul-up) (16/6)
k.-medé (kil-esé) (67/2)
k.-medé (vīrān it-esé) (63/10)
k.-medé (yalın-ası) (65/11)
k.-megen (ḫaṭırına da) (62/1)
k.-mes (ᶜ aḳlına) (46/5)
k.-mes (yidé yeşéne kil-ür) (28/5)
k.-mese de (keyfé) (30/21)
k.-mese de (kér-esé) (66/3)
k.-mese de (rāẓī bul-ası) (60/1)
k.-meske (ḳarşı) (3/17)
k.-mevéné (kér-esé) (64/15)
k.-meyénçe (iyül-esé) (6/18)
k.-meyénçe (ḳaldır-ası) (35/6)
k.-meyénçe (ḳarşı kil-esé) (32/2)
k.-miy (24/19)
k.-miy (bir-esé) (52/15)
k.-miy idé (küñéléne) (69/21)
k.-miy idé (küñéléme de) (51/18-19)
k.-miy başla-ġan idé (yorṭda tor-ası) (61/12)
k.-miy yörgen bul-adur idé (kiñeşlerge) (6/15)
k.-se (al-ası) (21/15)
k.-se (ḳulımdan) (25/11)
k.-se de (cavçı bul-up) (13/5)
k.-se de (65/9)
k.-sün (açuvı) (60/23)
k.-sün (helāk it-esé) (63/11)
k.-üp (24/23), (26/17), (4/11), (40/16), (42/14), (43/13), (50/22), (51/22), (56/2), (56/9), (58/7), (59/3), (64/7), (64/9), (71/17), (76/14), (76/15), (76/16)
k.-üp (açuvı) (40/9), (66/6)
k.-üp (al-ası) (62/5)
k.-üp (bél-esé) (37/4)
k.-üp cavçı (12/10)
k.-üp çıġ-ası (32/1)
k.-üp it-eséleré zūr (8/8)
k.-üp ḳarşı (20/15)
k.-üp kér-dé (44/9)

k.-üp kér-erge (64/15)
k.-üp kiré (55/17)
k.-üp kür-esé (64/20)
k.-üp şoraştır-ası (64/20)
k.-üp tor-uvı (14/9)
k.-üp (tuġrı) (30/2), (68/10)
k.-ür (bél-eséñéz bik) (33/3)
k.-ür sā^{c} atleré (kiyevnéñ) (55/21)
k.-ür (^{c} aḳlına) (48/17)
k.-ür kil-mes (yidé yeşéne) (28/5)
k.-ür (yazmışḳa ḳarşı) (45/3)
k.-ürge (ḳarşı) (23/14), (42/24)
k.-ürler idé (6/8)
k.-üv (ḳarşı) (20/4)
k.-üvé (13/22)
k.-üvé (cavçı) (51/7)
k.-üvéne (cavçı) (12/20)
k.-üvéné (cavçılıḳġa) (12/13)
k.-üvéñéñ (74/15)
k.-üvné (65/18)
[=138]

kileçek gelecek, istikbal
k.+de (19/5), (26/9), (77/13)
k.+degé (54/8)
k.+é (77/10)
[=5]

kiléş dış görünüş, görüntü, hâl
k.+éñ (39/21)
[=1]

kiléş- yakışmak, uymak
k.-e (^{c} acāyib) (48/3)
k.-edér (35/21)
k.-megen éş (26/20)
k.-megenéné (42/21)
k.-miy (54/3)
k.-üp bét-mese de (6/12)
k.-üp bét-miydér (19/5)
k.-üv (74/16)
k.-éşüvénden (üzéne) (23/8)
[=9]

kiléşséz uygunsuz, çirkin, yakışıksız
k. (36/21)
[=1]

kiléştér- yakıştırmak
k.-meyénçe (32/20)
k.-miy (3/22)
k.-miyler idé (7/1)
k.-miym (20/21), (22/3)
[=5]

kiléştérürlék yakıştırılacak (hâl, durum)
k. (7/2)
[=1]

kilüş- bk. **kiléş-**
k.-üp bét-miy (9/9)
k.-üp de bétmiy (9/5)
[=2]

kilüşlé uyumlu, güzel
k. (10/16)
[=1]

kim <Far. (kem) eksik, yetersiz, az
k. bul-uvı (50/3)
k.+rek bul-sun (69/3)
[=2]

kimçélék eksiklik, kusur
k. (18/3)
k. bul-açaḳdır (26/3)
k.+éné (17/5)
k. kitér-miydér idé (33/14)
k. kitér-üp (22/22)
k.+leréməzné (27/1)
[=6]

kimé- azalmak, küçülmek
k.-dé (kimüdé) (23/22)
k.-yler (kimiyler) idé (8/20)
[=2]

kimét- azaltmak, küçültmek
k.-érge (25/20)
[=1]

kimsén- kendisini küçük görmek
k.-mey (10/22)
[=1]

kinet ansızın, aniden, apansız, birden
k.+den (68/1)
[=1]

kiñ geniş
k. (56/12)
[=1]

kiñeş nasihat, öğüt
k. (6/8), (12/8), (23/13)
k. bir-üv (3/5)
k.+ém (20/8)
k.+lerge (6/15)
[=6]

kiñeş- danışmak, fikir sormak, istişare etmek
k.-dé (11/11), (20/2)
k.-éñéz (59/15)
k.-déñézmé (44/12)
k.+ke (12/2)
k.-ken (44/2)
k.-miy (64/13)
k.-üp ḳara! (13/15)
k.-üp ḳara-ġan (44/13)
k.-üp ḳara-rga kirek (14/11)
[=10]

kiñey- genişlemek, yayılmak
k.-gen (ᶜ aḳlı) (34/9)

[=1]

kiñeyt- geliştirmek
k.-e idé (75/20)
[=1]

kiptért- kurutturmak
k.-ken (56/10)
[=1]

kirek gerek, gerekli
k. (4/3)
k. (uḳumañız) (4/2)
k. (ᶜilm al-maḳ) (5/14)
k. (kür-érge de) (9/5)
k. (éşle-mek) (9/6), (42/18), (48/20)
k. (ḳal-urġa) (9/8)
k. (günāhlı bul-masam) (9/11)
k. (şorat-ırġa izlet-érge) (12/3)
k. (kiñeş-üp ḳara-rġa) (14/11)
k. (yalġan bul-masḳa) (17/16)
k. (bir-érge) (20/11), (21/10)
k. (ḳızġan-ırġa) (21/1)
k. (tot-arġa) (21/10)
k. (ütkermegen bul-urġa) (23/17)
k. (ḫatun bul-masḳa) (23/18)
k. (nige) (14/5), (42/19), (43/19)
k. (batırçılıḳ ḳıl-maḳ) (37/10)
k. (kür-meske) (37/12)
k. (al-urġa) (38/18)
k. (niçék tap-maḳ) (38/21)
k. (ḫayrlı bul-sa) (45/5)
k. (muḥabbet bulġan bulmaḳ bulsa) (57/17)
k. (bél-ürge) (70/9)
k. bul-adır (yeşér-meske) (40/2)
k. bul-adır (vaḳt) (46/19)
k. bul-maġan (15/20)
k. bul-maġanını (uḳıtuv) (5/1)
k. bul-sa (58/18)
k.+dér (dürüst bul-masḳa) (57/11)
k.+dér (maḫdūmlar bul-sa) (19/4)
k.+é ḳadar (47/20)
k.+éné (al-urġa) (11/21-22)
k.+éné (öylen-érge) (11/22)
k. idé (ᶜibret aluv) (67/11), (67/19)
k. idé (uylav) (43/4)

k. idéler (vīrān itmev) (43/2)
k. iméş (nige) (15/21)
[=43]

kirek … kirek ister … ister
k. köyle-sün k. tik tor-sun (48/7)

kirek- gerekmek, gerekli olmak
k.-mes (4/1)
k.-mes idé (4/23)
[=2]

kireklé gerekli
k. (27/4), (76/3), (76/6), (77/4)
k. bul-ġanġa (56/20)
k.+sé (58/3)
[=6]

kireklék gereklilik
k.+éné (24/9)
k.+éné (kireklégéné) (36/5)
[=2]

kiresin <Rus. (kerosin) gazyağı
k. (3/13), (4/13)
[=2]

kiré geri
k. kil-üp (55/17)
[=1]

kirésénçe aksine, tam tersine
k. (19/7), (6/14), (7/20)
[=3]

kis- kesmek
k.-üp (66/16)
[=1]

kit- gitmek
k.-dé (61/6), (62/22), (67/6), (71/18)
k.-dé (alġa) (7/15), (8/2)
k.-dé (çıġ-up) (45/16)
k.-dé (fānī dünyādan) (74/1)
k.-déler (34/21), (51/16), (59/21)
k.-e (20/18)
k.-e al-madım (36/1)
k.-e idé (68/9)
k.-edér (bozıl-up) (31/21)
k.-edérler (dünyādan) (22/15)
k.-edér (keyfém) (26/9)
k.-eler (kér-üp) (33/22)
k.-eler (utır-up) (7/22)
k.-erge (25/17)
k.-erge tiyüş bul-ur idé (9/19)
k.-gen (70/10)
k.-iym (59/18)
k.-iymmé (başımnı al-ıp) (43/13)
k.-ken (alġa) (6/11)
k.-ken idé (66/21)

k.-ken idé (aġ-up) (45/22)
k.-ken idé (sızġıruvçan bul-up) (65/21)
k.-ken idé (yort anası bul-up) (76/21)
k.-ken idé (ḫanım bul-up) (76/12)
k.-ken (isé) (36/11), (42/15)
k.-kené (yuġal-up) (51/4)
k.-kenéné (42/17), (60/7)
k.-medé (70/14)
k.-megen idé (60/19)
k.-megen (imçek söté ağızından) (12/17)
k.-megen (isé) (6/15)
k.-megen (küñélden) (71/15)
k.-mek (bozıl-up) (63/13)
k.-mes (cıla-mıy) (54/4)
k.-mese de (isé) (31/10)
k.-mesler idé (ḫorlık yulġa) (27/8)
k.-méşlerdér (ül-üp) (26/1)
k.-miy ük başla-dı (70/15-16)
k.-miy idé (42/14)
k.-miy (isé) (36/17)
k.-miy (keyfé) (42/12)
k.-miy (keyfleré) (35/23)
k.-miy tor-ġan (küñélden) (62/8)
k.-se de (keyfé) (12/21), (32/20)
k.-se de (tüben) (58/6)
k.-se de (yoġarı) (58/5)
k.-üp (13/10), (19/17), (26/14), (26/16), (27/17), (40/20), (51/5), (57/5), (66/12), (70/12)
k.-üp (ᶜ aḳlım) (71/5)
k.-üp bar-ur (45/2)
k.-üp (cavçı) (13/19)
k.-üp (keyfé) (25/6)
k.-üp (uyġa) (67/3)
k.-üv (7/4)
k.-üv (cılamıy) (54/3)
k.-üvden (nāçār yullarġa) (34/18)
k.-üvé (cayġa) (8/10)
k.-üvénden (39/8)
k.-üvéne (34/19), (60/13), (76/2), (9/20)
k.-üvéne (ostar-up) (32/5)
k.-üvéné (33/2)
k.-üvéné (alġa) (26/10)
k.-üvleré (60/22)

[=83]

kitāb <Ar. kitap
k. (27/19), (33/10), (33/12), (33/14), (61/8)
k.+dan (27/19)
k.+lar (36/20), (76/18), (76/3), (76/7)
k.+larda (37/11)
k.+ları (35/1), (76/5)
k.+ların (76/17)
k.+larında (11/13)
k.+larına (47/14)
k.+larnı (28/13), (76/2), (76/8)
k.+larnıñ (76/13)
[=20]

kitér- getirmek
k.-dé (74/14)
k.-üp (ᶜaḳlıñġa) (20/20)
k.-dé (ᶜaḳlġa) (68/17)
k.-e idé (76/2)
k.-eséñ (61/22)
k.-érge (75/2)
k.-gen (76/4)
k.-kenleréné (fāʾideler) (75/15)
k.-miydér idé (33/14)
k.-üp (61/15)
k.-üp ḳara-dı (70/17)
k.-üp (kimçélék) (22/22)
k.-üv (5/7)
k.-üv (keyféné) (11/2)
k.-üvé (tuġrı) (13/13)
k.+üvéne (alġa) (8/12)
[=15]

kitértérlék getirecek (hâl, durum)
k. bul-ġan öçün (28/21)
k. (keyféné) (29/18)
[=2]

kiy- giymek
k.-er (20/17)
k.-erge (49/19)
k.-gen (15/5)
k.-genéné (68/18)
k.-üp (49/21)
k.-üp yöré-rge (49/11)
[=6]

kiyev güvey, damat
k. (45/10), (50/6), (50/7), (53/12), (53/14), (53/18), (54/10), (54/8), (55/14), (55/22), (56/1), (56/10), (56/14), (56/3), (56/4), (56/7)
k. bul-ası (13/8)
k. bul-asınıñ (23/8)
k. bul-ġaç (56/4)
k. bul-up (59/20), (60/18)
k.+é (60/15)
k.+ém (50/16)
k.+énéñ (20/18)

k.+ge (10/21), (14/14), (23/7), (45/2)
k.+ge bar-ası kil-genéné (50/6)
k.+ge bar-ġaç (54/7)
k.+ge bar-uv (50/5), (51/17)
k.+né (59/20)
k.+néñ (50/14), (55/21)
[=35]

kiyém giyim, giysi, elbise, kıyafet
k.+é (49/22)
k.+éne (49/13)
k.+ler (15/6), (48/11), (49/6), (50/2), (50/3)
k.+leré (15/5), (62/17)
k.+leréné (50/15), (50/16)
k.+lernéñ (50/1)
[=12]

kiyén- giyinmek
k.-gen (49/14), (50/8)
k.-üp (48/11), (60/22)
k.-ürge (17/23)
[=5]

kiyüm bk. **kiyém**
k. (18/1)
k.+de (16/3)
[=2]

kiyün- bk. **kiyén-**
k.-meske (18/9)
k.-se (18/1)
k.-üv (22/20)
[=3]

kiyündér- giydirmek
k.-üp (55/22)
[=1]

kizüv sırayla nöbet tutan kimse, nöbetçi
k.+lernéñ (3/13)
[=1]

ķoçakla- kucaklamak
ķ.-p (70/19), (70/19), (73/16)
ķ.-vdan (73/18)
[=4]

ķolaķ kulak
ķ.+ına (73/20)
[=1]

ķordır- kurdurmak, yaptırmak
ķ.-up (74/7)
[=1]

ķorı boş, bir şeyi olmayan
ķ. (8/10)
ķ. ķal-ursıñ (ķulga töşgen yiméşden) (20/12)
[=2]

ķorıl- kurulmak, yapılmak, inşa edilmek
ķ.-ġan (35/8)
[=1]

ḳorsaḳ kursak, mide, işkembe
ḳ.+ınıñ (17/17)
[=1]

ḳorsaḳlı kursaklı
ḳ. (15/7)
[=1]

ḳoş kuş
ḳ.+larnı (48/12)
[=1]

ḳotıl- kurtulmak, savuşturmak, atlatmak, beladan uzaklaşmak, azat olmak
ḳ.-a al-massıñ (21/10)
ḳ.-adır (34/9)
ḳ.-dı (59/21), (61/18), (62/3)
ḳ.-ġanına (62/1)
ḳ.-urġa (60/7)
[=7]

ḳotırt- kudurtmak, tahrik etmek, kızdırmak
ḳ.-dı (43/17)
ḳ.-ġaç (4/11)
[=2]

ḳotırtuvçı tahrikçi, tahrik eden
ḳ. (3/21)
ḳ.+lar (53/20)
[=2]

ḳotḳar- kurtarmak, azat etmek, serbest bırakmak
ḳ.-ırġa (25/11)
ḳ.-ıym (53/4)
[=2]

ḳotul- bk. **ḳotıl-**
ḳ.-ġan idé (51/5)
ḳ.-up (26/19)
[=2]

ḳotuldır- kurtarmak, serbest bırakmak
ḳ.-ırmın (53/15)
[=1]

ḳoyıl- oynamak, hareket etmek
ḳ.-ur (ḳaşı küzé) (15/15)
[=1]

ḳoytı kötü, berbat
ḳ.+ları (19/9)
[=1]

ḳoytılıḳ kötülük
ḳ.+larnı (26/11)
[=1]

köçék küçük, minik
k. (77/9)
[=1]

köçle- birisini bir iş yapmaya mecbur etmek, zorlamak
k.-genge (32/1)
k.-p (55/22)
k.-yséz (köçliyséz) (25/7)
[=3]

köl- gülmek
k.-er (54/7)
k.-erge (17/23)
k.-eséz (49/18)
k.-gen (15/9)
k.-genéné (15/9)
k.-mek (49/18)
k.-üp (5/3)
k.-üv (22/20)
k.-üvé (50/1)
[=10]

köldér- güldürmek
k.-gené (6/4)
[=1]

köldérérlék güldürecek, gelmeye sebep olan
k. (6/2)
[=1]

köler yözlé güler yüzlü
k. (23/22)
[=1]

kölémsére- gülümsemek
k.-p (40/13)
[=1]

köléş- gülüşmek
k.-üp (18/2)
[=1]

kölké komik, gülünç, güldürücü
k. (3/9)
k. bul-ursız (59/16)
[=2]

kön gün
k. (10/5), (12/9), (12/10), (15/5), (16/5), (20/6), (40/14), (44/9), (45/10), (45/10), (45/22), (49/4), (52/11), (53/17), (53/18), (54/8), (60/10), (60/22), (61/13), (62/16), (63/2), (63/17), (63/22), (64/2), (68/10), (68/11), (70/13)
k.+de (10/13), (65/4)
k.+den (42/2), (65/12), (8/10)
k.+den kön (60/11), (61/2), (70/14), (75/19), (75/21), (75/6), (76/1)
k.+é (70/20), (71/4)
k.+énde (14/5), (23/18), (29/5)
k.+ge (41/15), (59/18)
k.+gé (59/17)
k. it-erge (65/13)
k. it-ken (70/8)
k. it-mekde (66/16)
k. it-üp (66/13)
k. it-üv (65/14)
k. it-üvé (10/6)
k.+ler (15/18), (46/20), (62/4)

k.+lerde (44/7), (56/23)
k.+lerde bér kön (64/19)
k.+lerden (16/2)
k.+leré (62/23), (75/4)
k.+lerédér (16/2)
k.+lerém (69/16)
k.+lerémde (72/17)
k.+leréne (28/2)
k.+leréné (68/14)
k.+né (15/12)
[=68]

köngé kıskanç
k. (9/22)
k.+ler (31/8)
[=2]

köngéle- kıskanmak
k.-gendér (29/22)
k.-p (28/23)
k.-y (köngéliy) (29/21)
k.-yler (köngéliyler) idé (29/19)
[=4]

köngélerlék kıskanacak (derecede)
k. (29/20)
[=1]

köngéletérlék kıskandıracak, kıskanmayı gerektiren
k. (48/12)
[=1]

köngélüvçé kıskanç
k. (31/6)
[=1]

köndeş kuma
k. (14/14), (44/18), (44/22)
k. bul-uvını (32/20)
[=4]

könle- kederlenemek
k.-y (könliy) idé (64/17)
[=1]

köt- beklemek
k. (57/19)
k.-eler idé (56/3)
k.-erge (55/21)
k.-esiñ (4/24)
k.-ken (50/24)
k.-üp (16/2), (39/7), (68/12), (76/16)
k.-üp tor-maḳda idé (51/6)
k.-üp yöré-gende (42/10)
k.-üp yöriy idé (42/8)
[=11]

kötüvçé bekleyen
k.+ler (56/3)
[=1]

köy ahenkli ses, türkü, şarkı, ezgi
k.+ge (48/19)
[=1]

köyén- kaygılanmak, endişe duymak, üzülmek
k.-se de (28/15)
[=1]

köyénçe … biçimde, tarzda, hâlde
k. (47/1), (72/12)
[=2]

köyle- bir ezgide türkü söylemek, bir melodiyi mırıldanmak
k.-sün (48/7)
[=1]

köylevçen (türkü) söyleyen
k. (50/23)
[=1]

ḳul kol; el
k.+ġa töşgen yiméşden ḳorı ḳal-ursıñ (20/11)
ḳ.+ı (60/1), (63/11)
ḳ.+ımdan kil-gen (72/6)
ḳ.+ımdan kil-se (25/11)
ḳ.+ına (63/23)
ḳ.+ına iréş-dé (54/11)
ḳ.+ına ḳal-up (63/16)
ḳ.+ına kér-üv (63/8)
ḳ.+ına tapşır-up (69/5)
ḳ.+ına töş-megen (27/23)
ḳ.+ına töş-üvé (30/12)
ḳ.+ında (2/6)
ḳ.+ından (72/10)
ḳ.+ından kil-gen ḳadarı (47/7)
ḳ.+ıñda (33/12)
ḳ.+ıñızda (58/23)
ḳ.+larından kilken (28/24)
ḳ.+larını (61/19)
[=19]

kumpanye <Rus. (kompaniya) şirket
k. (24/22)
k.+ge (24/23)
[=2]

ḳun- 1. konaklamak
ḳ.-arġa (49/3), (49/4),
ḳ.-uv (49/3)
2. bir yerde kalıp gecelemek
ḳ.-ar idé (66/20)
[=4]

ḳunaḳ misafir, konuk
ḳ.+ġa bar-ġan (49/10)
ḳ.+ġa bar-ġanda (17/14)
ḳ.+ġa bar-up (17/14)
[=3]

ḳurbān <Ar. dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan, kurban
ḳ. ᶜ ıydé (68/10)
[=1]

ḳurıḳ- korkmak
ḳ.-dı (39/8)
ḳ.-ġanlar idé (46/10)
ḳ.-mayınça (63/15)
ḳ.-sañ (21/4)
[=4]

ḳurḳ- bk. **ḳurıḳ-**
ḳ.-a idé (16/22)
ḳ.-a idé (63/13)
ḳ.-a idém (38/16)
ḳ.-armın (71/9)
ḳ.-up (16/23), (23/16), (40/21)
[=7]

ḳurḳuvçan korkan
ḳ. (68/1)
[=1]

ḳuşūr <Ar. eksiklik
ḳ.+ları (36/10), (36/12)
[=2]

ḳuş- 1. birisine bir iş yapmasını emretmek, buyurmak
ḳ.-amıken (57/3)
ḳ.-dı (54/14)
ḳ.-ḳan (4/17)
ḳ.-mayup (ṣana-p) (11/19)
ḳ.-uvı (30/6)
2. ad vermek
ḳ.-dı (isimné) (77/8)
3. eklemek
ḳ.-up (8/9)
[=7]

ḳuşıl- katılmak
ḳ.-maḳ (77/8)
ḳ.-up (24/23)
ḳ.-uvdan (63/5)
[=3]

ḳuvan- sevinmek, büyük bir mutluluk duymak, kıvanç duymak
ḳ.-a (28/18)
ḳ.-a idé (74/16)
ḳ.-ġandır (62/2)
ḳ.-ġanını (60/6)
ḳ.-ıp (60/5)
ḳ.-maġan (60/17)
ḳ.-sın (29/18)
ḳ.-up (22/4), (41/17), (63/15), (74/17), (76/9)
ḳ.-up éçénden (71/14)
ḳ.-up torır (51/22)
ḳ.-uv (15/18)
[=15]

ḳuvanıç kıvanç, sevinç
ḳ. (14/9), (60/3)
[=2]

ḳuvanırlıḳ kıvanacak, kıvanmayı gerektiren
ḳ. (29/20)
[=1]

ḳuvanış- karşılıklı sevinmek
ḳ.-dılar (60/8)

ķ.-up (68/3), (68/13)
[=3]

ķuvvet <Ar. kuvvet, gayret, güç
ķ. (48/6)
ķ.+é (42/24)
[=2]

ķuvvetlé kuvvetli, güçlü
ķ. (47/19), (69/17)
[=2]

ķuy- 1. koymak
ķ.-arġa (39/13)
ķ.-dı (74/8)
ķ.-dı (ıçķındır-a) (65/1)
ķ.-dı (cavçılıķ it-üp) (12/7)
ķ.-ġan (kükrek) (42/16)
ķ.-mayup (iḫlāṣ) (36/18)
ķ.-sa (iḫlāṣ) (34/8)
ķ.-up (21/14), (69/8)
ķ.-uv (ézle-p) (41/14)
2. vermek
ķ.-arġa (va^{c} de) (23/13)
ķ.-up (va^{c} de) (52/11), (66/4)
ķ.-uvları (va^{c} de) (51/8)
[=14]

ķuyıl- 1. koyulmak
ķ.-dı (55/21)
2. verilmek
ķ.-dı (va^{c} de) (45/18)
ķ.-ġaç (va^{c} desé) (52/8)
ķ.-ġanı (va^{c} de) (45/17)
[=4]

ķuyış- karşılıklı vermek
ķ.-dılar (va^{c} deler) (60/10)
[=1]

ķuzġal- silkinip kalkmak, hareketlenmek, davranmak
ķ.-mıy (63/18)
[=1]

kübeyt- çoğaltmak, fazlalaştırmak
k.-ür idé (16/14)
k.-üv (73/1)
[=2]

kübésé çoğu, çoğunluğu
k. (6/7), (15/23), (26/7), (30/18), (34/21), (34/6), (42/22), (43/4)
k.+né (8/9)
k.+néñ (36/8)
[=10]

kübésénçe çoğunlukla, ekseriya
k. (17/1), (24/8), (3/18), (34/14), (46/11), (6/19), (68/4)
[=7]

küç- göçmek, başka bir yere gidip yerleşmek
k.-mesünmé (65/6)

k.-üp (74/2)
[=2]

küçért- göçürtmek, göç ettirmek
k.-déler (63/20)
[=1]

kügerçén güvercin
k. bul-sa (67/15), (67/15)
k.+leréñéñ (67/5), (67/8)
[=4]

kük … gibi, benzer
k. (27/17), (32/13)
k.+leréné (27/18)
[=3]

kükrek göğüs, meme, sine
k. ḳuy-ġan (42/16)
[=1]

külegele- gölgelemek
k.-p (15/11)
[=1]

külegelüvçen gölgeleyen
k. (15/13)
[=1]

külmek elbise, entari
k. (49/11), (49/9)
k.+éñéñ (külmegéñéñ) (49/7)
[=3]

külmeklé elbiseli
k. (49/22)
[=1]

kün- razı olmak, tasdik etmek
k.-er (13/17), (13/18)
k.-medé (66/5), (65/8)
k.-mesmiken (71/11)
k.-mev (71/13)
k.-üp bét-ken idé (13/12)
[=7]

kündér- razı etmek
k.-érge (13/16), (66/4)
k.-sem (21/17)
k.-üv (52/15)
[=4]

kündérérlék razı edecek (derecede)
k. it-üp (13/5)
[=1]

küñél gönül
k. (10/8), (10/9), (42/10)
k. aç-kan (49/2)
k. bir-dé (48/2)
k. bir-üp (51/6)
k. ḳaralt-up (4/2)
k.+de (67/10)
k.+den (40/15)
k.+den bul-sa (41/19)
k.+den çık-ġan (14/18)
k.+den kit-megen (71/15)

k.+den kit-miy tor-ġan (62/8)
k.+den küñélge ḫaber bar (40/16)
k.+é (10/24), (14/24), (41/20), (50/21), (51/8), (51/24), (67/4), (70/19), (77/1), (71/12)
k.+é bar-madı (40/10)
k.+é töş-üp (38/4)
k.+é yomşa-p (71/14)
k.+ém (51/15), (71/3), (72/1)
k.+émde (72/18)
k.+éme (38/18), (51/18)
k.+émézge utır-adır (67/12)
k.+éndegéné (39/14)
k.+énden (4/9), (10/10), (20/9), (39/13), (50/24), (60/19)
k.+énden ḥisāblıy (17/7)
k.+énden yarat-a idé (7/11)
k.+éne (23/9), (41/9)
k.+éne bérkét-üp (47/13)
k.+éné (10/12), (10/23), (11/2)
k.+éné bik yomşat-ġanġa (74/13)
k.+éné ḳırırlıḳ (26/14)
k.+éné utırt-dı (23/12)
k.+éné yomşat-up (68/1)
k.+éñe de kil-miy (69/21)
k.+éñézden (41/21)
k.+ge (48/4), (7/15)
k.+ge ḫaber bar (küñélden) (40/16)
k.+leréne (42/14)
k.+né (51/23)
[=60]

küñéllé gönüllü
k. (49/4)
k. (ṣāf) (2/11)
k. (yaḫşı) (2/18)
k. (ḥabīṣ) (22/13)
k. (bik ḳatı) (22/7)
k. (şād) (24/1)
k. (bik zūr) (25/3)
k. (yomşaḳ) (7/21), (50/18), (66/10)
[=10]

küñéllélék gönüllülük
k. (69/6)
[=1]

küñélséz keyifsiz
k. (44/1), (64/4), (67/13)
k. bul-ur (20/21)
[=4]

küñélsézlen- keyfi kaçmak, üzülmek
k.-dé (23/21)
k.-miym (72/1)
k.-üp (58/11)
k.-üvleré (32/15)
[=4]

küñélsézlék keyifsizlik
k.+énéñ (68/17)
[=1]

küp çok, fazla, sayısı veya miktarı yüksek
k. (2/5), (3/7), (3/15), (4/19), (6/9), (8/2), (8/13), (9/10), (11/17), (11/19), (14/22), (15/4), (16/24), (18/10), (18/21), (18/9), (19/12), (21/1), (24/16), (25/5), (27/2), (28/22), (28/9), (29/3), (30/19), (30/2), (32/5), (32/6), (34/10), (34/5), (34/8), (35/17), (36/20), (37/11), (37/21), (37/8), (38/17), (38/2), (38/23), (38/24), (38/8), (39/11), (39/2), (39/20), (39/9), (40/14), (41/1), (43/7), (43/8), (45/1), (46/20), (46/9), (47/18), (48/21), (50/10), (50/23), (52/8), (53/21), (54/21), (54/3), (61/9), (66/1), (68/5), (71/9), (73/6), (75/17), (8/21)
k.+dér (27/11)
[=69]

küpden çoktan, çoktandır, uzun zamandır
k.(57/4)
[=1]

küpdenden bk. **küpden**
k. (14/3), (19/19) (62/15)
[=3]

küplék çokluk
k.+édér (26/21)
k.+énden (77/3)
k.+éne (26/21)
[=3]

kür- görmek, bakmak
k.-dé (32/7), (37/23), (38/13)
k.-dém (72/9)
k.-dém (maşlaḥat) (57/16)
k.-düm (54/4)
k.-edér idé (22/13)
k.-er idéñ (15/9)
k.-esé (75/5)
k.-esé kil-üp (64/20)
k.-ép (55/12)
k.-érge (24/1), (37/11), (37/16), (65/5)

k.-érge de kirek (9/5)
k.-érge tiyüşlédér (19/7)
k.-geç (11/21)
k.-gen (4/19), (11/13), (24/1), (27/18), (38/3), (38/3), (43/9), (64/14), (68/4), (75/5)
k.-gen bul-sa (taᶜ līm) (48/18)
k.-gen (zūrġa) (29/12)
k.-genéné (10/17)
k.-keç (73/19)
k.-kenéné (46/4)
k.-me (éş ķıl-a) (53/11)
k.-megen (40/22), (52/5)
k.-megen (terbiye) (46/13)
k.-megenge (27/16)
k.-megengemé (terbiye) (42/22)
k.-mek (42/3)
k.-mekenge (37/20)
k.-mes idék (17/10)
k.-mesem idé (69/18)
k.-mesene (14/12)
k.-mesene (boz-a) (58/14)
k.-meske kirek (37/12)
k.-messéñ (muḫtāclıķ) (73/4)
k.-mevé (ḫoş) (11/8)
k.-mey (75/7)
k.-mey de ķal-ursıñ (45/1)
k.-mey (tınıçlıķ) (22/18)
k.-miy (37/10)
k.-miy (ḫafā) (10/19)
k.-miydér idé (maᶜ ķūl) (16/9)
k.-miym (düşmen) (23/1)
k.-se (15/1), (15/12), (61/8)
k.-señ (37/12)
k.-üp (9/8), (37/8), (37/11), (37/14), (46/13), (53/23), (75/21)
k.-üp (éşler) (77/12)
k.-üp (ḫafā) (45/20)
k.-üp (maṣlaḥat) (44/14)
k.-ürge (48/7)
k.-üv (37/8), (37/13), (37/15), (37/20), (37/22), (47/2)
k.-üv (ḫor ḥakīr) (18/20)
k.-üv öçün (37/18)
k.-üvde (37/18)
k.-üvé (12/11)
k.-üvénde (18/19)

k.-üvge (miskīn) (19/1)
[=82]

küre için
k. (15/6), (25/22), (29/22), (29/23), (33/4), (56/22), (64/1)
k. (şuña) (2/6), (9/4), (24/5), (32/13), (38/12), (40/23), (46/22), (53/21)
k. (şuñar) (3/15), (3/5), (16/24), (27/16), (30/16), (63/14)
k. (şuñġa) (13/9)
k. (şuñġar) (15/17)
[=23]

kürél- görülmek
k.-dé (50/22)
k.-edér (51/2)
[=2]

kürén- görünmek
k.-e idé (61/1), (62/21)
k.-edér (69/15)
k.-medé (fā° ide) (70/17)
k.-miy idé (27/22)
k.-miydér (16/1), (29/21)
k.-miyler idé (19/24)
k.-se de (44/5)
k.-üp (61/11)
[=10]

küréş- görüşmek
k.-érler idé (42/3)
k.-érméz (59/19)
k.-ken (58/17), (58/17)
k.-seler de (42/4)
k.-üvde (42/5)
[=6]

kürkem görkemli, muhteşem
k. (7/12), (7/18), (10/21), (11/16), (11/19), (28/3), (31/13), (36/15), (40/18), (73/6)
k.+iméş (12/7)
[=11]

kürset- göstermek
k.-érge tiyüşlédér (19/8)
k.-kençé (28/9)
k.-megen (terbiye) (61/10)
[=3]

kürüvçen gören
k. (yaḳın) (67/1)
[=1]

küter- kaldırmak
k.-e al-mayınça (12/4)
k.-eçek idé (15/1), (61/19)
k.-ép tor-ġan (28/2)
k.-érge tiyüş bul-ġan (44/7)
k.-gen (6/12)

k.-miy (insāniyyet)
(53/3)
k.-üp (61/19)
[=8]

küterél- kaldırılmak
k.-üp (8/21)
[=1]

küz göz
k. (28/4)
k.+é (73/17)
k.+é ḳoyıl-ur (ḳaşı)
(15/15)
k.+énden töşér-érge
(31/17)
k.+leré (71/12)
k. sal-mıy (7/4)
k. yeşé (68/16)
[=7]

la şart veya emir şekilleri yanında gelip ifadeyi güçlendiren söz (“aman ha”)
l. (58/22), (58/23)
[=2]

labasa elbette, ya
l. (5/11), (9/1), (42/20), (55/4), (61/22), (68/21)
[=6]

Laṭīfe bk. **Laṭīfe Abışṭay**
L. (13/22), (20/11), (44/12), (44/21), (45/6), (45/8), (54/3), (54/7), (54/18), (54/20), (54/22), (55/3), (55/8), (55/11), (55/19)
l.+né (54/9)
l.+néñ (21/11)
[=17]

Laṭīfe Abışṭay Romanda Ḥüseyin Bay’ın eşi, Rabi^{c}a’nın annesi
L. (12/11), (12/14), (13/20), (22/1), (21/22), (23/14), (44/10), (46/7), (53/22), (54/11), (54/12), (54/15), (60/13)
L.+ġa (23/13), (46/6), (54/13)
L.+nı (13/17)
L.+nıñ (12/19), (12/20), (14/17)
[=20]

lāzım <Ar. gerek, gerekli, lazım, lüzumlu
l. (oḫşavı) (23/9)
l. bul-ġanını (23/9)
l.+dır (ma^{c}īşet it-üv) (41/10)
[=3]

le bk. **la**

l. (10/14), (14/7), (21/13), (21/17), (59/12), (67/21).

[=6]

lekin <Ar. (lākin) lakin, ama, ancak, fakat

l. (4/8), (5/16), (5/8), (6/10), (7/9), (8/19), (9/11), (10/1), (10/10), (15/4), (15/23), (16/9), (16/15), (17/6), (17/12), (19/4), (19/9), (24/12), (24/17), (24/21), (27/14), (30/1), (31/2), (31/8), (31/13), (31/21), (33/13), (33/3), (34/14), (34/19), (35/16), (35/21), (36/8), (36/18), (38/10), (38/23), (40/7), (42/4), (42/16), (43/1), (43/21), (43/4), (43/8), (45/8), (46/6), (47/17), (47/3), (48/16), (49/12), (50/10), (53/8), (58/19), (69/6), (71/3), (71/8)

[=55]

lezzet <Ar. lezzet, tat

l.+éné (33/20), (34/10)

l.+lerénden (17/22)

l. tab-a al-mıym (26/8)

l. tab-uv (25/10)

l. tab-uvçan (30/17)

l. tap-ḳan (15/14)

l. tap-mıy başla-ġaç (51/1)

[=8]

lisān <Ar. konuşulan dil, lisan

l.+ını (30/14)

[=1]

M

mādāmki <Ar.+Far. madem

m. (37/10)

[=1]

maḥalle <Ar. bir şehir veya kasabanın bölündüğü kısımlardan her biri, mahalle

m. (4/14)

m.+néñ (4/23)

m.+séndegé (17/19), (3/12)

[=4]

maḥbūbe <Ar. sevilen kadın, sevgili

m.+sé (60/11)

[=1]

maḫdūm <Ar. erkek evlat, oğul

m.+lar (19/4)

[=1]

Māhire üstādbike Romanda Rabīᶜ a'nın hocası
M.+néñ (47/10), (47/9)
[=2]

maḫlūḳ <Ar. yaratılmış, mahluk
m. (48/7)
[=1]

maḥrūm <Ar. istediğini, dilediğini elde edemeyen, yoksun, mahrum
m. (17/22)
m. bul-ġan (22/21)
m. bul-up (48/22)
m. ḳal-alar (52/5)
m. ḳaldır-alar (38/9)
m. ḳal-ġan (36/14)
m. ḳal-maḳ (65/16)
m. ḳal-maḳı (22/22)
[=8]

Māhrūy bk. **Māhrūy Abıṣṭay**
M. (12/10), (13/20), (44/9)
M.+ġa (12/21)
M.+nı (12/11)
M.+nıñ (13/22)
[=6]

Māhrūy Abıṣṭay Romanda Rabīᶜ a'yı Ḫālid Bay için ailesinden isteyen görücü kadın
M. (12/12), (13/1), (13/6), (44/17), (45/3), (54/1)
M.+nıñ (13/12)
[=7]

maḥzūn <Ar. hüzünlü, tasalı, kaygılı, mahzun
m. bul-dım (53/8)
[=1]

maᶜīşet <Ar. yaşama, yaşayış
m. (35/7), (67/17)
m.+dedér (67/20)
m.+éméz (67/14)
m.+émézge (76/5)
m.+émézneñ (67/13)
m. it-mek tiyüşlédér (39/19)
m. it-üv (41/9)
m.+ler (66/18), (68/3)
[=10]

maḳbūl <Ar. kabul edilen, makbul
m. bul-ur (74/13)
[=1]

maḳṣūd <Ar. kasdolunan, istenilen şey, istek, maksat
m.+ı (29/6), (42/9)
m.+ları (24/22)
[=3]

maḳta- övmek
m.-p (37/4), (37/7)

m.-sa (4/4)
m.-salar da (6/22)
m.-v (13/5)
m.-y (maḳtıy) (12/6)
m.-ylar (maḳtıylar) idé (16/15)
[=7]

maḳtan- övünmek
m.-adır (22/5)
[=1]

maḳtavlı övgüye değer, değerli
m. (11/18), (34/23), (36/3)
[=3]

maᶜḳūl <Ar. akla uygun
m. (16/6), (39/1), (39/5)
m. kür-miydér idé (16/9)
[=4]

māl <Ar. bir kimsenin, bir tüzel kişinin mülkiyeti altında bulunan, taşınır veya taşınmaz, mal varlıkların bütünü
m. (10/12), (20/17), (22/20), (63/17), (73/1)
m.+ġa (22/13)
m.+ı (60/14), (77/17)
m.+ımnı (69/5)
m.+larda (63/7)
m.+nı (69/3)
m.+nıñ (22/17), (22/17)
[=13]

malay oğlan; delikanlı
m. (55/17), (58/14)
[=2]

mālsız malsız, malı olmayan
m. ḳal-uv (63/16)
[=1]

maᶜlūm <Ar. bilinen, belli, malum
m. (34/5), (40/23), (41/12), (44/8), (53/16), (62/20), (67/1), (7/17)
m.+dır (39/17)
[=9]

maᶜlūmāt <Ar. malum olan, bilinen şeyler
m. al-ġan (30/14)
m. cıy-up (19/12)
m.+dan (48/22)
[=3]

maᶜlūme bk. **maᶜlūm**
m. (41/23), (52/22)
[=2]

maᶜnā <Ar. mânâ, anlam
m. (27/17), (58/19)
m. bir-érge (47/14)
m. bir-sün (47/16)
m.+sı (61/22)
[=5]

mānicᶜ <Ar. mani, engel
m.+ġa (42/15)
[=1]

manṭıḳ <Ar. hakikat ararken yapılan zihnî muamelelerden hangilerinin doğru hangilerinin yanlış yola çıktığını gösteren ilim, mantık ilmi
m. (4/2), (4/3), (4/4)
m.+nı (4/1), (4/4)
[=5]

maᶜrifet <Ar. ustalık, hüner, uzmanlık
m.+den (31/23)
[=1]

maᶜrifetlé marifetli, hünerli, yetenekli
m. (32/14)
m. bul-uv (27/24)
[=2]

masḫara <Ar. maskara, soytarı
m. it-er (60/23)
[=1]

maşlaḥat <Ar. iş, emir, husus, madde, keyfiyet
m. (6/7)
m. kür-dém (57/16)
m. kür-üp (44/14)
m.+larını (3/7)
m. söyle-v (3/5)
[=5]

matirya <Rus. (materiya) malzeme
m.+dan (49/18)
[=1]

matur güzel
m. (14/19), (36/21), (37/23), (38/12), (40/18), (43/24), (46/3), (48/12), (48/8), (50/20), (55/13), (67/8), (67/8), (67/8), (69/16), (72/2), (74/1), (77/6)
[=18]

maturlap güzel bir şekilde, güzelce
m. (74/6), (76/18)
[=1]

maturlıḳ güzellik
m.+ġa (36/17), (36/18), (36/20)
m.+ı (maturlıġı) (10/22), (36/19), (36/22)
[=6]

meclis <Ar. toplantı, oturum, meclis
m. (2/16), (29/16), (37/20), (37/22), (59/17)
m.+de (37/16), (49/24), (6/2)
m.+den (38/3)
m.+é (37/16), (38/1)
m.+éne (29/14), (49/2)

m.+éné (24/1)
m.+éñézde (59/5)
m.+lerde (5/21)
m.+leréné (38/3)
m.+lerge (49/11)
m.+né (6/4)
[=19]

medrese <Ar. medrese
m. (4/17), (5/7), (5/11), (5/11), (30/18), (31/14)
m.+de (30/2)
m.+degé (18/7), (28/23)
m.+den (4/21), (31/9), (31/20), (31/22), (31/23), (32/2), (33/6), (33/20), (34/21)
m.+ge (3/14), (3/22), (4/11), (4/23), (5/19), (5/9), (18/17), (28/5)
m.+ler (3/9)
m.+méznéñ (5/12)
m.+né (5/17)
m.+néñ (3/12), (35/19)
m.+séne (18/16)
[=32]

meġne <Ar. (ma^{c} nā) mana, anlam
m.+sénde (34/15), (34/17)
[=2]

mekteb <Ar. okul
m.+de (35/13), (35/14), (38/24)
m.+énde (35/14)
m.+lerde (35/12)
m.+leréne (35/9)
[=6]

mektūb <Ar. mektup
m. yaz-amın (44/1)
[=1]

memnūn <Ar. memnun, razı
m. (60/14), (64/2)
m. bul-dım (41/16)
[=3]

meñgé ebedî, daimi
m. (48/22)
[=1]

merḥamet <Ar. şefkat gösterme, acıma
m. (23/3)
[=1]

merḥūm <Ar. ölmüş, ölü, merhum
m. (74/6)
m.+nıñ (74/8)
[=2]

merḳad <Ar. mezar, kabir
m.+éné (74/10)
[=1]

mescid <Ar. secde edilecek, namaz kılınacak yer, cami, mescit

m. (30/5)
m.+de (16/24)
m.+é (30/5)
m.+ge (7/4), (17/1)
[=5]

meşelā <Ar. misal olarak, şunun gibi, söz gelişi, mesela
m. (4/1), (10/16), (15/11), (15/15)
[=4]

mesʾele <Ar. mesele, sorun, problem
m. (6/2), (42/16), (57/4), (59/5)
m.+ler (5/22)
m.+leré (5/23)
m.+leréné (75/10)
m.+m (56/20)
m.+né (11/10), (57/9)
m.+sénden (62/16)
m.+séné (58/10)
[=12]

mesʿūd <Ar. saadetli, bahtlı, bahtiyar, kutlu
m. (77/6)
[=1]

mesʿūdāne <Ar.+Far. mesutçasına
m. (39/19)
[=1]

meşaḳḳat <Ar. meşakkat, zorluk, eziyet, güçlük, zorluk
m. (28/10)
[=1]

meşaḳḳatsız meşakkatsiz, zahmetsiz
m. kiç-ken (45/24)
[=1]

meşġūl <Ar. bir işle uğraşan, iş görmekte olan, meşgul
m. (25/4)
m. bul-sa da (35/4)
[=2]

meşhūr <Ar. şöhretli, şöhret kazanmış, ün almış, ün salmış, meşhur
m. (25/23), (8/4)
m. bul-maġan (55/14)
m. bul-up (33/3)
m.+dır (46/12), (6/4)
[=6]

mevḳūt <Ar. vakti zamanı belli olan
m. (24/20)
[=1]

meyl <Ar. eğilme
m.+den (26/19)
[=1]

meymūn <Ar. maymun
m. (57/5)
[=1]

mé soru eki
m. bél-eséz (25/12), (51/22)
m. bél-medéñ (67/18)

m. bérsékönge (59/8)
m. bétér-déñ (54/21)
m. bir-ér idéñ (55/5)
m. cebérle-dék (55/13)
m. ġayéplé (25/1)
m. ḫafālanuv tiyüş idé (42/12)
m. bar idé (49/23)
m. kil-dé (13/7)
m. kiñeş-déñéz (44/12)
m. kit-iym (43/13)
m. küç-mesün (65/6)
m. kür-megenge (42/22)
m. mümkin (22/9), (51/23), (67/10)
m. rāẓī bul-ur idé (9/21)
m. tiñdeş (13/9)
m. tügél (42/12)
m. yiber-mesün (42/11) [=22]

méñ bin
m. (2/7), (8/6), (8/11), (9/3), (15/2), (36/23), (60/9), (62/10), (63/5), (63/19), (63/22), (72/9), (72/13)
m.+den (8/7) [=14]

mı bk. **mé**
m. alay (66/13)
m. añla-dıñız (21/19), (57/15), (58/10)
m. añla-madıñ (67/10)
m. añla-mıysıñ (54/20)
m. añlan-dı (33/1)
m. baḥtsız (51/14)
m. bar (25/13), (67/20)
m. bozıl-dı (66/6)
m. bul-a (21/6)
m. bul-dı (33/9), (34/2), (48/2)
m. bul-mıy (66/13)
m. bul-urum (51/20)
m. ḫarāb bul-ur (63/1)
m. ışan-mıysıñ (55/8)
m. kaġıl-dı (33/12)
m. onut-ırmın (52/1)
m. öylen-mekçé bul-a (14/2)
m. rāẓī bul-asıñ (9/1)
m. taşla-masun (61/15)
m. uylıysız (25/8) [=25]

mıken *mı* soru edatı ile *iken* edatının birleşmesinden meydana gelen soru şekli *(mı acaba?)*
m. ayrıl-urmız (52/16)
m. bar (10/15)
m. bul-urmın (52/6)
m. ḫayrlı bul-ur (54/1)
m. ḳuş-a (57/3)

m. öylendér-mekçé bul-alar (12/16), (13/24)
m. rāẓī bul-ur (13/2)
[=8]

Mışr <Ar. Mısır ülkesi
m. (30/16), (67/5)
[=2]

mısḳıl hor görme, alay etme, küçümseme
m. it-er öçün (40/8)
[=1]

mıyıḳ bıyık
m. (60/18)
m.+ı (mıyığı) (2/9)
m.+ını (mıyığını) (56/10)
m.+larını (50/16)
m.+nı (50/15)
[=5]

mıyıḳlı bıyıklı
m. (50/7)
[=1]

miken bk. **mıken**
m. añla-mıylar (52/2)
m. bét-ken (43/17)
m. kün-mes (71/11)
[=3]

mihr-bānlu şefkatli, merhametli, muhabbetli, güleryüzlü, yumuşak huylu
m. (52/14), (54/15)
[=2]

millet <Ar. millet, ulus
m. (23/2), (23/2), (25/16), (39/2), (39/3), (47/21)
m.+émézçe (39/3)
m.+émézde (16/6)
m.+émézge (27/3)
m.+éméznéñ (19/5), (48/19)
m.+énéñ (77/4)
m.+ke (77/17)
m.+néñ (26/9), (26/9)
[=15]

millī <Ar. ulusal, millî
m. (77/17)
[=1]

min 1. teklik şahıs zamiri, ben
m. (4/6), (4/13), (4/19), (4/20), (4/21), (9/1), (9/10), (13/1), (16/19), (20/14), (21/15), (21/16), (22/23), (24/17), (25/10), (26/8), (36/1), (38/23), (38/24), (39/2), (39/21), (39/23), (43/12), (43/13), (44/17), (45/10), (45/15), (45/16), (45/8), (45/9), (50/16), (50/16), (50/7), (50/8), (50/9), (51/14), (51/19),

(51/19), (52/1), (53/1), (53/11), (53/14), (53/3), (53/9), (54/3), (55/7), (56/17), (57/19), (58/12), (58/15), (59/10), (59/18), (59/6), (68/18), (69/12), (69/12), (69/13), (69/18), (69/2), (69/7), (69/9), (70/1), (70/2), (70/2), (72/13), (72/14), (72/17), (72/19), (72/5)
m.+de (14/1), (33/4), (39/19), (41/10), (52/19), (52/6), (53/13), (72/15)
m.+den (57/12), (65/1), (71/4), (72/14), (72/21)
m.+é (21/3), (21/5), (25/7), (25/7), (39/23), (41/16), (52/18), (56/17), (70/4), (72/20)
m.+éké (57/19)
m.+ém (8/14), (9/9), (14/13), (15/23), (20/8), (21/7), (22/23), (35/16), (35/7), (36/2), (4/14), (41/15), (50/16), (51/21), (53/12), (54/23), (56/23), (57/11), (59/1), (61/22), (68/20), (71/4), (71/8)
m.+ġa (4/15), (35/16), (39/4), (40/1), (45/9), (69/13), (72/7), (72/12)
m.+ña (9/7), (35/10), (39/1), (39/21), (51/20), (53/2), (68/20), (69/11), (69/4), (72/9)
[=134]

minnet <Ar. yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu, minnet
m. it-edér idé (10/2)
[=1]

mīrās <Ar. ölenin hısımlarına veya kanunen verilmesi gereken kimseye bıraktığı mal, mülk, para, miras
m. (8/8)
[=1]

miṣāl <Ar. örnek, misal
m.+dér (34/20)
[=1]

miskīn <Ar. aciz, zavallı
m. (21/22), (67/6)
m. kür-üvge (19/1)
[=3]

miy beyin
m. (27/15)
[=1]

mīzān <Ar. terazi, ölçü aleti, tartı, ölçek
m.+ları (34/13)
[=1]

mollā <Ar. molla, hoca, din adamı
m. (11/23), (27/17), (29/6), (43/17)
m. bul-urġa (30/1)
m.+ġa (18/2), (36/15)
m.+lardan (5/22), (6/2)
m.+nıñ (11/21), (38/10)
[=11]

monda bunda, burada
m. (4/14), (69/4)
[=2]

mondan bundan, buradan
m. (38/15), (53/10)
[=2]

mondayın böyle, bunun gibi
m. (13/14), (16/19), (19/19), (67/13)
[=4]

mondayun bk. **mondayın**
m. (6/13), (14/18), (25/2), (35/12), (36/13), (40/18), (53/20)
[=7]

mondın bk. **mondan**
m. arı (62/2)
[=1]

mondıy bunun gibi, bu şekilde, böyle
m. (61/22), (61/23)
[=2]

monġa buna
m. (20/5)
[=1]

monı bunu
m. (11/23), (12/21), (29/4), (48/10), (53/3), (67/17), (67/18)
[=7]

monıñ bunun
m. (25/1), (27/10), (50/17)
[=3]

moñ kaygı
m.+larını (52/7)
[=1]

moña bk. **monġa**
m. (52/18), (53/20)
[=2]

moñay- kaygılanmak, bunalmak
m.-up (67/3)
m.-up ġına yöriy idé (68/7)
[=2]

moñġay- bk. **moñay-**
m.-up (43/20)
[=1]

moñlı kederli, hüzünlü, melankolik

m. (74/9), (74/11)
[=2]

muᶜāmele <Ar. davranma, davranış, muamele
m.+ge (24/2)
m.+leré (42/4), (64/4)
m.+leréné (75/21)
m.+sé (62/19)
[=5]

mudlıḳ hilekârlık, oyunbozanlık
m. (72/5)
[=1]

muḥabbet <Ar. sevgi
m. (7/9), (19/23), (32/22), (33/2), (35/2), (35/2), (36/3), (36/5), (36/20), (54/8), (60/11), (67/20), (67/20), (69/1), (69/17), (69/21), (71/15), (75/4)
m. bul-ġan (57/17)
m. cıy-maḳ (67/10)
m.+é (16/13), (17/2), (19/23), (21/22), (57/5), (76/1)
m.+ém (9/6), (69/18), (71/6), (71/6)
m.+éméz (67/12), (67/13)
m.+énden (10/23), (19/23)
m.+itüvénden (16/12)
m.+ke (77/6)
m.+ler (42/2)
m.+leré (75/6)
m.+néñ (33/5)
[=39]

muḥabbetlé sevgili
m. (8/19), (60/9), (67/9), (72/7)
[=4]

muḥāl <Ar. mümkün olmayan, olmaz, olmayacak, imkansız
m. (7/4)
[=1]

Muḥammed <Ar. birçok defalar hamd ü sena olunmuş, tekrar tekrar övülmüş mânâsına gelen bu kelime, Peygamberimizin adıdır [kendisinden evvel de bu adı almış kimse yoktur]
M. (75/11)
[=1]

muḥarrire <Ar. kadın yazar
m.+sé (48/20)
[=1]

muḥtāc <Ar. ihtiyacı olan, kendisine bir şey lazım olan, bir eksiği olup

onu tamamlamak isteyen, muhtaç
m. (29/5)
[=1]

muḫtāclıḳ muhtaç olma durumu, muhtaçlık
m. kür-messéñ (73/4)
[=1]

muḫtaṣaran <Ar. muhtasar olarak, kısaltılmış şekilde, kısa olarak
m. (31/11)
[=1]

muḳaddeslen- kutsallaşmak
m.-üp (74/12)
[=1]

muḳayyed <Ar. kayıtlı, bağlı, bağlanmış
m. bul-uvı (17/4)
[=1]

munḳarıż <Ar. biten, arkası gelmeyen, sönen, zürriyeti, dölü tükenmiş, kesilmiş olan
m. bul-up (25/17)
[=1]

murād <Ar. arzu, istek, dilek
m.+ı (25/3)
m.+ımıznıñ (44/7)
m.+larına (60/2)
[=3]

muvāfıḳ <Ar. uygun, yerinde
m. (15/10), (32/11), (37/1), (39/18), (39/20), (41/11), (41/15)
m. bul-maġan (6/1)
m. bul-uvını (3/21)
m.+nı (41/11), (41/14)
[=11]

muyın boyun
m. ḫatun (ir baş) (13/16)
[=1]

mübārek <Ar. uğurlu, hayırlı, mutlu, kutlu, mübarek
m. (52/11)
[=1]

mübtelā <Ar. düşkün
m. bul-mayınça (26/22)
[=1]

müdīr <Ar. müdür, idare eden, yöneten
m.+é (3/12)
[=1]

mühim <Ar. önemli, mühim
m. (56/20)
[=1]

mükāfāt <Ar. bir hizmet ve iyiliğe karşı edilen iyilik, mükafat
m. (11/3)
[=1]

mülāʾim <Ar. yumuşak huylu, mülayim

m. (7/21), (28/3), (47/3)
m. bul-ġan (31/17)
[=4]

mülāyemet <Ar. yumuşak huyluluk
m.+é (46/7)
[=1]

mülāyim <A. **mülāʾim**
m. bul-ġan (10/20)
[=1]

mülk <Ar. ev, dükkân, arazi vb. taşınmaz mal, mülk
m.+éné (10/12)
[=1]

mümkin <Ar. mümkün, olabilir, olabilen
m. (2/11), (3/16), (11/16), (19/20), (26/12), (35/16), (42/13), (51/25), (62/4), (75/1)
m. bul-açaḳ bul-sa (36/3)
m. bul-açaḳına (23/11)
m. bul-adır (37/18), (37/21)
m. bul-dı (19/21)
m. bul-ġanlarını (60/16)
m. bul-madı (20/21), (23/14), (40/6), (52/15), (56/20), (67/1)
m. bul-maġanını (5/2)
m. bul-mas idé (8/11)
m. bul-ur idé (35/16)
m.+dér (25/17)
m.+mé (22/9), (51/23), (67/10)
m. ḳadar (8/18)
m. ḳadarı (16/24)
[=31]

münāfiḳ <Ar. nifak sokan, ikiyüzlülük eden, iki yüzlü, münafık
m. (18/12)
[=1]

münāsebet <Ar. ilgi, yakınlık, bağ, münasebet
m. (51/4)
m.+éméz (54/16)
[=2]

münāsebetsézlék münasebetsiz olma durumu, münasebetsizlik
m. bul-sa da (56/22)
[=1]

müne işte; şimdi, şu anda
m. (4/20), (6/15), (20/15), (21/15), (34/7), (34/20), (42/1), (42/10), (51/7), (52/1), (55/2), (55/16), (57/13), (57/16), (58/1), (58/3), (58/10), (59/15), (59/18), (66/12), (70/3)
[=21]

mürüvvetlü insanlığı olan, iyiliksever, insaniyetli
m. (2/13)
[=1]

Müselmān <Ar. İslam dininde olan, Müslüman
M. (2/6), (15/20), (27/9), (29/7), (62/2), (72/11)
m.+lar (25/22)
m.+larnıñ (26/5)
[=8]

Müselmānça Tatarca
M. (38/22)
[=1]

müslim <Ar. İslam dininde olan, Müslüman
m. (72/11)
[=1]

müslime <Ar. Müslüman [kadın, kız]
m. ol-urlar (27/9)
[=1]

müstaḥaḳ <Ar. hak etmiş, hak kazanmış, layık
m. (17/22)
[=1]

müsteḥab <Ar. sevilen, beğenilen
m. (18/4)
[=1]

müṭālaᶜa <Ar. tetkik
m.+sı (28/12)
m.+sıyla (33/10)
[=2]

müyesser <Ar. kolayı bulunup yapılan, kolay gelen, kolaylıkla olan
m. bul-maġan (47/22)
[=1]

N

nāçār <Far. kötü
n. (7/19), (14/10), (16/19), (16/20), (24/21), (25/5), (26/2), (26/5), (27/21), (31/20), (33/21), (40/20), (49/18), (64/14)
n. yullarġa kit-üvden (34/18)
[=15]

nāçārlan- kötüleşmek, bozulmak
n.-ġan idé (73/15)
[=1]

nāçārlıḳ kötülük
n. (46/21)
n.+nı (46/13)
[=2]

nādān <Far. cahil, okuma yazma bilmeyen
n. (3/21), (4/6), (4/10), (5/5), (4/19), (18/12)
n. bul-uv (4/7)

n. +lar (27/12), (36/14)
n.+larnıñ (5/6)
[=10]

nādānlıḳ cahillik
n. (48/22)
n.+ına (4/9)
n.+ını (4/8), (4/9)
n.+ıñga (58/24)
[=5]

nāḥaḳ <Far.+Ar. haksız
n.+dan (61/18)
[=1]

naḥv <Ar. sözdizimi
n. (32/12), (47/15), (47/17), (47/20)
n.+ına (32/10)
[=5]

namāz <Far. namaz
n. (74/5)
n.+dan (68/14)
n.+dan ḳal-maġan (5/4)
n.+ġa (5/4), (68/6), (68/8), (73/21)
n.+ı (16/24)
n.+lar (17/6)
[=9]

nāmūs <Ar. ar, edep, haya, ırz, namus
n. ḳarası (73/9)
[=1]

nāmūssız namussuz
n. (55/10), (73/8)
[=2]

nānkörlék nankör olma durumu, nankörlük
n. it-dém (72/14)
[=1]

naṣīb <Ar. Allah'ın kısmet ettiği şey, nasip
n. (4/8)
n. bul-ur (48/9)
n. bul-uv (40/21)
n. bul-uvını (41/11)
n.+é (44/20)
n.+éne (10/22)
n.+géne bul-maġan (55/12)
n. it-se (Allah) (14/16)
n. it-sün (71/2), (72/10)
n. it-üp (71/7)
[=11]

naṣīḥat <Ar. öğüt, nasihat
n.+da (2/20)
n.+ler (73/18)
n.+leréné (33/6)
[=3]

naṣīḥatle- öğüt vermek, nasihat etmek
n.-p (59/22)
[=1]

natariyus <Rus. (notarius) noter
n.+ġa (63/19)
[=1]

ne soru zamiri/sıfatı, ne
n. (7/3), (20/17), (40/2), (45/17), (46/22), (47/23), (51/11), (53/3), (56/19), (57/6), (58/6), (60/6), (66/21), (67/7), (69/4), (71/10)
n.+dér (72/4), (72/5)
n. ḳadar (60/1)
[=19]

ne ise "olan oldu, önemi yok" anlamında kullanılan bir söz, neyse
n. (19/13), (37/20)
[=2]

neden neden, niçin
n. (51/3)
[=1]

nefīs <Ar. pek hoş, çok hoşa giden, en güzel, çok beğenilen, nefis
n. (46/3)
[=1]

nefl <Ar. vacip olmayan ibadet, fazladan ibadet, nafile
n. (17/6), (17/6), (17/7)
[=3]

nerse şey, nesne
n. (10/8), (20/13), (25/13), (27/19), (29/16), (29/4), (30/19), (30/20), (34/20), (34/3), (38/24), (39/7), (4/2), (4/3), (50/24), (56/17), (73/8)
n. bul-uvını (21/20)
n.+den (15/14), (34/19), (36/4), (50/21)
n.+dér (48/6)
n.+ge (34/4), (66/6)
n.+ler (16/4), (3/1), (34/8), (4/20), (75/10), (76/11), (76/13)
n.+lerdér (16/5)
n.+leréné (21/1)
n.+lerge (31/11)
n.+lerné (39/4), (47/10), (47/9), (75/2), (75/2)
n.+lernéñ (24/10), (35/2), (47/13), (57/6)
n.+né (26/2), (26/4), (39/17)
n.+néñ (5/23)
n.+sé (2/20), (2/21), (19/22), (48/2), (49/8), (49/19)
n.+séne (20/16)
[=55]

netīce <Ar. sonuç, son, netice
n.+séné (75/8)
[=1]

nıḳlap sağlamca, gereğince
n.+raḳ (58/20)

[=1]

ni bk. **ne**

n. (4/15), (4/15), (5/2), (6/16), (7/11), (8/17), (9/6), (11/11), (12/1), (12/16), (12/16), (13/8), (13/24), (14/2), (14/6), (15/1), (15/1), (16/8), (16/24), (19/1), (20/11), (20/17), (20/17), (21/12), (21/12), (23/14), (26/1), (31/8), (33/2), (35/4), (35/13), (42/18), (43/13), (43/16), (43/17), (44/12), (44/12), (45/13), (45/13), (45/15), (46/11), (46/12), (46/16), (46/16), (46/22), (48/20), (51/10), (51/14), (51/16), (51/19), (51/19), (51/20), (51/20), (51/20), (51/20), (51/21), (51/23), (52/16), (52/2), (52/3), (52/4), (52/6), (53/6), (54/1), (54/19), (55/13), (55/6), (58/5), (60/3), (61/20) (65/17), (65/19), (68/20), (68/20), (69/13), (69/2), (69/9), (71/15), (75/16), (76/13)

n. bul-dı (69/11), (69/13)

n.+ge (65/7)

n. it-ürge (59/10)

n.+ler (27/20)

n.+ler ḳıl-dım (69/12)

n. ḳadar (60/19)

[=87]

niçe pek çok, fazlasıyla, birçok

n. (6/3), (6/3), (11/1), (22/10), (51/15), (56/21), (57/5), (57/5), (65/19)

[=9]

niçelep uzun zamandır

n. (29/9)

[=1]

niçék nasıl

n. (5/13), (10/7), (12/15), (16/17), (31/6), (32/7), (37/10), (38/21), (42/21), (43/11), (43/13), (43/17), (46/16), (47/15), (55/11), (55/15), (63/11), (64/19), (70/11), (72/9), (75/12)

n. bul-açaġını (13/8)

n. bul-ġanını (59/8)
n. bul-ġanlarını (75/11), (75/14)
n. bul-sa da (6/10), (16/16), (53/9), (53/11), (53/15), (57/9), (60/6), (63/12)
n. it-erge (55/7)
n. it-se it-üp (6/18)
[=35]

néçkert- inceltmek
n.-ken (56/11)
[=1]

niçük bk. **niçék**
n. (13/23)
[=1]

niçün niçin, neden
n. (25/7), (29/1), (29/19), (37/12), (41/19), (61/22), (69/7)
[=7]

niden bk. **neden**
n. (35/3), (68/18)
[=2]

nige niye, neden
n. (14/5), (15/21), (21/1), (42/19), (43/19)
[=5]

nihāyet <Ar. sonunda
n. (60/1)
[=1]

nihāyetséz sonsuz
n. (75/4)
[=1]

nik niçin, neden, ne maksatla
n. (4/12), (5/10), (9/1), (29/1), (29/14), (49/18), (55/3), (55/4), (55/8), (55/19), (57/1), (68/18), (69/10), (69/10), (69/12), (69/13), (69/14), (70/12)
[=18]

nikāḫ <Ar. nikâh, kanuni evlenme töreni
n. (55/12), (56/25), (59/5), (59/7), (65/8), (65/18)
n. bul-up (53/18)
n.+da (54/1)
n.+ımda ḳal-maġaç (71/8)
n.+ımda ḳal-mıy (72/17)
n.+ından (71/16)
n.+lar (54/4)
n.+larını (71/17)
[=13]

nikāḫla- nikâh kıymak
n.-yk (nikāḫlıyk) (59/8)
[=1]

nikāḥlan- nikâhlanmak
n.-dı (59/23)
n.-ırġa (58/6)
n.-urġa (66/9), (71/10)
[=4]

nikāḥlı aralarında nikâh işlemi olan
n. (42/10), (51/6)
[=2]

nindey bk. nindiy
n. (75/14)
[=1]

nindeyün bk. **nindiy**
n. (13/4), (14/20), (36/4), (60/15)
[=4]

nindiy nasıl
n. (4/12), (4/17), (21/18), (34/17), (49/22), (50/6), (58/13), (58/13), (69/16)
[=9]

nisāʾ <Ar. kadınlar
n.+ġa (43/6)
[=1]

nişke nazik, hassas, ince
n. (75/18)
[=1]

nizāᶜ <Ar. çekişme, kavga
n. (67/16)
n.+lar (3/18)
[=2]

noḳṣān <Ar. eksiklik; kusur
n. (36/2)
[=1]

nūr <Ar. aydınlık, parıltı, parlaklık
n.+ı (48/12)
[=1]

nūrlı nurlu, parıltılı
n. (37/24), (46/4)
[=2]

nūrsız nursuz, iç karartıcı
n. (61/11)
[=1]

nuṭḳ <Ar. söz, lakırdı, konuşma, nutuk
n.+larnı (27/15)
[=1]

Niva metinde geçen bir gazete ismi
N. gazéténé (61/14)
N. gazétasını (62/5)
[=2]

O

oç uç
o.+ında (baş) (73/13)
[=1]

oç- uçmak
o.-ıy çık-dı (62/16)
[=1]

oçra- rastlamak, karşılaşmak, tesadüf etmek
o.-ġan (5/7), (7/3)
o.-p (7/21), (35/2)
o.-sa (15/1), (76/8)
o.-ydır (oçrıydır) (19/13), (47/18)
[=8]

oçramaslıḳ rastlamazlık, rastlamama durumu
o. bul-uv (26/15)
[=1]

oçuzla- ucuzlamak
o.-y (oçuzlıy) (50/3)
[=1]

oḫşa- benzemek
o.-dı (38/18), (39/21)
o.-ġan (41/9)
o.-ġan idé (46/6)
o.-maġan idé (24/12)
o.-mayup (46/6)
o.-mıy (56/4)
o.-vı lāzım (23/9)
o.-y tor-ġan (6/5)
[=9]

oḫşat- sevmek, beğenmek
o.-sun (7/7)
[=1]

oḫşavlı hoşuna gidecek tarzda, beğeneceği şekilde
o. (37/2)
[=1]

ol- yardımcı fiil; olmak
o. (yuḳ) (57/18)
o.-dığını (zevcem) (57/10)
o.-maḳnı (zevce) (51/6)
o.-up (76/10) (bér üstād kébi)
o.-urlar idé (müslime) (27/9)
[=5]

onıt- unutmak
o.-asım yuḳ (9/7), (9/7)
o.-madı (30/4)
o.-mav (9/14)
o.-mayınça (33/7)
[=5]

onut- bk. **onıt-**
o.-dum (70/2)
o.-ırmınmı (52/1)
o.-ma (72/20)
o.-up (23/3), (72/15)
[=5]

orış kavga, dövüşme, vuruşma
o. (64/11)
[=1]

orış- çok kızıp dövüşmek, hücum etmek, dalaşmak
o.-uv (61/5)
u.-uvı (62/13)
u.-uvnı (62/9)
[=3]

Oşmānlı XIII. yüzyılda Osman Gazi tarafından Anadolu'da kurulan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dağılan büyük Türk imparatorluğunun uyrukları
o. (24/15), (30/14), (30/16)
[=3]

Oşmānlıca XIII-XX. yüzyıllar arasında Anadolu'da ve Osmanlı Devleti'nin yayıldığı bütün ülkelerde kullanılmış olan Türk dili; bu dille yazılmış olan, Osmanlıca
O. (24/13)
[=1]

osta <Far. (ustād) usta, ehil, becerikli, mahir
o. (24/2), (31/21), (35/15), (38/11), (54/9)
o.+sı (2/4)
o. téllélerénden (13/6)
[=7]

ostabike kadın öğretmen
o. (38/8)
[=1]

ostalıḳ ustalık
o. (8/11)
o.+ı (ostalığı) (2/1), (8/4) (15/8)
[=4]

ostar- ustalaşmak
o.-up kit-üvéne (32/5)
[=1]

oya yaşama yeri, ev, yurt, yuva
o.+sına (29/23)
[=1]

oyal- utanmak, çekinmek, ar duymak
o.-a idé (8/19)
o.-maḳ (40/2)
o.-mayınça (13/23), (44/5), (55/9)
o.-mıy (49/12)
o.-mıyça (55/1)
o.-sa da (41/5)
o.-up (41/2), (48/14)
o.-uvlar (8/19)
[=11]

oyat ayıp
o. (44/5), (50/4), (55/9), (55/10)
o.+dır (53/1)
[=5]

oyatsız utanmaz, arsız, namussuz
o. (55/1), (55/6)

[=2]

ozaḳ uzak
o. (54/13)
o.+ġa (45/9)
o.+ga ḳaldır-madı (12/8)
o. tor-mayınça (13/19)
[=4]

ozın uzun
o. (41/5), (46/3), (48/10), (72/2)
[=4]

ozun bk. **ozın**
o. (41/2), (41/4), (50/7), (66/4), (75/19), (75/19)
[=6]

Ö

öç üç
ö. (43/7), (53/5)
ö.+éñézge (73/1)
[=3]

öçev üçü birlikte
ö. (67/14)
[=1]

öçénçé üçüncü
ö.+méz (67/14)
[=1]

öçün için
ö. (2/18), (5/14), (7/4), (8/7), (9/1), (9/10), (9/12), (9/13), (70/3), (7/11), (14/21), (14/22), (15/10), (16/11), (19/10), (19/4), (19/22), (20/1), (23/8), (25/1), (26/3), (28/16), (30/22), (33/11), (34/5), (35/18), (35/24), (40/3), (41/14), (42/11), (42/12), (45/12), (52/17), (53/3), (54/13), (54/24), (59/14), (61/1), (61/1), (61/10), (62/6), (62/13), (63/8), (64/14), (64/16), (66/7), (69/9), (69/10), (75/1), (75/13), (77/11), (77/13)
ö. (bétér-üv) (43/2)
ö. (bir-gen) (21/11)
ö. (bul-ġan) (28/22)
ö. idé (tutır-uv) (17/5)
ö. (it-er) (60/23)
ö. (ḳal-mas) (49/20)
ö. (kür-üv) (37/18)
ö. (mısḳıl it-er) (40/8)
ö. (öylen-gen) (32/18)
ö. (öylen-mek) (37/11)
ö. (saḳla-r) (34/13)
[=63]

öçünçé bk. **öçénçé**
ö. (48/5), (57/13)
[=2]

ögren- öğrenmek
ö.-déler (74/4)
ö.-dém (39/22), (4/22)
ö.-érge (6/8), (76/5)
ö.-gen (65/12), (75/9)
ö.-ken idé (11/12), (12/1)
ö.-megen (54/5)
ö.-mey (31/19)
ö.-üp (76/1)
ö.-ür (46/9)
ö.-üv (ᶜaḳl) (32/17)
ö.-üvéne (76/10)
[=15]

ögret- öğretmek
ö.-dé (31/11), (75/15)
ö.-e tor-ġan (76/3)
ö.-eçek (19/5), (19/6)
ö.-ey (31/12)
ö.-érge (31/13)
ö.-ken (31/11), (76/7)
ö.-miyüp (19/7)
ö.-üv (38/12), (47/6)
[=12]

ölgér- 1. vaktinde yetişmek, hazırlamak
ö.-dém (59/3)
ö.-sünler (46/17)
2. olgun bir insan hâline gelmek
ö.-üp yit-ken (39/9)
[=3]

ölken büyük
ö. (56/11)
[=1]

ölüş kısım, bölüm, parça, hisse, pay
ö. (22/10)
[=1]

ᶜ**ömr** <Ar. ömür, yaşama, yaşayış, hayat
ᶜ ö. (71/1), (72/2)
ᶜ ö. buyına (60/9)
ᶜ ö.+de bul-maġan éş (64/23
ᶜ ö.+dér (72/2)
ᶜ ö.+é (18/15), (35/17), (45/1), (45/21), (45/24), (50/20), (52/4)
ᶜ ö.+ém (20/20), (69/19)
ᶜ ö.+éme (69/18), (69/4)
ᶜ ö.+émné (72/3)
ᶜ ö.+énde (13/10), (43/10), (45/20), (75/7)
ᶜ ö.+éné (23/17), (25/8), (26/20), (43/2)
ᶜ ö.+énéñ (68/13)
ᶜ ö.+ge (9/8), (13/10), (21/11), (23/9), (37/9), (43/12), (53/2), (52/13), (56/21)
ᶜ ö. id-éşken (11/1)
ᶜ ö. it-dém (72/2)
ᶜ ö. it-eler (54/6)

ᶜ ö. it-erge (65/15)
ᶜ ö. it-gen (42/19)
ᶜ ö. it-ken (14/5)
ᶜ ö. it-üvde (69/2)
ᶜ ö. it-üvden (36/22), (52/5)
ᶜ ö. it-üvler (51/16), (69/14)
ᶜ ö. kiçér-üv (36/23)
ᶜ ö.+leréné (35/22)
ᶜ ö.+né (22/18), (9/15)
ᶜ ö.+néñ (46/2)
[=51]

ᶜ ömrlék ömür boyu
ᶜ ö. (23/7)
[=1]

öst üst, yukarı
ö.+é (49/10), (74/9)
ö.+énde (28/5), (74/11)
ö.+éndegé (50/15), (62/16)
ö.+énden (9/5), (9/14), (11/4), (14/14), (44/18), (53/19), (66/15), (71/5)
ö.+éne (2/14), (15/5), (15/17), (19/12), (22/21), (30/14), (31/11), (34/9), (41/2), (48/11), (54/25), (74/6)
ö.+éné (18/12), (18/8)
ö.+éñden (69/19)
ö.+éñge (44/7)
ö.+ge (40/15)
[=31]

östel masa
ö.+éne (yazuv) (53/5)
[=1]

östelék üstelik
ö.+ge (59/13)
[=1]

östén üstün, yüksek
ö. (20/19)
ö. bul-a al-ur idé (31/7)
[=2]

öy ev
ö.+de (64/20), (65/5)
ö.+énde (68/11)
ö.+énde (sabaķ) (46/12), (47/3)
ö.+éne (12/12), (46/9)
ö.+éne (sabaķ) (46/22)
ö.+lerge (71/5)
[=9]

öylen- evlenmek
ö.-e başla-ġandan (61/3)
ö.-e iken (42/23)
ö.-eler (43/5)
ö.-em (8/21)
ö.-esé kil-genéné (39/10)
ö.-érge (35/5)
ö.-érge kirekéné (11/22)
ö.-geç (12/5)

ö.-gen (7/13)
ö.-gen öçün (32/18)
ö.-genden (64/3)
ö.-megen (51/17)
ö.-mek öçün (37/11)
ö.-mekçé bul-amı (14/2)
ö.-mekçé bul-dıñ (67/9)
ö.-mekçé bul-up (44/2)
ö.-mekçé bul-a iméş (14/4)
ö.-miyler (35/20)
ö.-sünler idé (42/23)
ö.-üp (7/18), (7/20), (36/3), (37/9)
ö.-üp yörüvéné (32/19)
ö.-ürge (9/16), (39/5), (65/21)
ö.-üv (9/5), (9/12), (10/3), (11/7), (12/16), (35/2), (35/5), (36/5), (36/6), (42/19), (43/19)
ö.-üvde (36/5)
ö.-üvden (51/24)
ö.-üvé (62/14)
ö.-üvémnéñ (36/2)
ö.-üvéné (35/6)
ö.-üvleré (36/1)
ö.-üvlerénéñ (35/23)
ö.-üvné (35/18)
[=46]

öylendér- evlendirmek
ö. (59/14), (59/14)
ö.-e başla-p (42/8)
ö.-e başla-vını (42/8)
ö.-mekçé bul-alarmıken (12/15), (13/24)
ö.-üv (34/14), (34/14), (39/6), (39/7), (59/13)
[=11]

öylenüvçé evlenen
ö.+lernéñ (43/4)
[=1]

öyret- bk. **ögret-**
ö.-gen (4/16)
[=1]

öz- kopmak
ö.-er (44/6)
ö.-ép (26/14)
ö.-üp (14/8)
[=3]

P

pādşāh <Far. padişah, hükümdar
p.+nıñ (11/14)
p.+sı (63/1)
[=2]

pāk <Far. temiz
p. (60/2)
[=1]

par eş, çift
p. (67/8), (67/17), (67/20)
p. it-üp (39/17)
[=4]

parlaḳ parlak
p. (51/8)
[=1]

parlan- evlenmek
p.-ġandan (51/3)
p.-maḳ éste-r idém (40/1)
p.-uvından (60/17)
[=3]

parlıḳ evlilik
p. (41/10)
[=1]

pedagog <Rus. (pedagog) eğitim bilimci
p. (3/11)
[=1]

peyġamber <Far. peygamber, resul
p.+éméz (75/11)
p.+ler (72/3)
[=2]

péş- pişmek
p.-üp (37/19)
[=1]

péşér- pişirmek
p.-üvné (16/9)
[=1]

pıçaḳ bıçak
p. yarası (73/9)
[=1]

pıçraḳ pis, ahlaksız
p. (54/5)
[=1]

pīş-ḳadem <Far.+Ar. mezuniyetinden sonra da medresede yaşayan talebe
p. bul-up (28/12)
p.+ler (29/19)
p.+leré (35/19)
p.+lerné (4/11)
[=4]

poçtalyun <Rus. (pochtal'on) postacı
p. (61/14), (61/18)
[=2]

popoçitel <Rus. yetimi kendi evine alan, 18 yaşına kadar koruyan
p. (3/12)
[=1]

poş- canı sıkılmak
p.-a (éçé) (10/11), (64/17), (65/20)
p.-a (éçém) (71/3), (71/4)
p.-dı (éçé) (52/24), (64/6)
p.-ḳanını (éç) (34/10)
p.-ḳanlarını (éç) (34/16)

p.-maḳ (éç) (34/2)
p.-mıymıken (éçleré) (52/3)
p.-up (éçleré) (34/6)
p.-uv (éç) (34/3), (34/9)
p.-uvlardan (éç) (51/5)
[=15]

prastoy <Rus. (prostoy) basit
p. (49/14)
p.+raḳ (49/11), (49/22)
[=3]

R

Rab[b] <Ar. Allah
R. (yā) (13/23), (51/21)
[=2]

rābıṭa <Ar. bağ, münasebet, ilgi
r. (60/11)
[=1]

Rabīʿa Romanda Ḥüseyin Bay ve Laṭīfe Abışṭay'ın kızı. Ḫālid Bay tarafından eş olarak alınmak ister ama o Ḫālid Bay'ın oğlu Fātiḥ ile evlenir.
r. (23/21), (37/5), (39/4), (39/8), (40/18), (40/8), (41/1), (41/5), (42/1), (43/12), (42/13), (43/13), (43/16), (45/17), (45/20), (45/23), (46/3), (46/8), (46/9), (47/3), (47/7), (47/9), (47/13), (48/7), (48/18), (48/21), (49/1), (49/12), (49/15), (50/10), (50/22), (50/23), (51/4), (53/19), (53/21), (54/16), (54/23), (55/3), (56/23), (57/11), (57/16), (57/21), (58/8), (58/9), (59/21), (59/23), (60/17), (60/8), (64/2), (75/10), (75/16), (75/8), (76/3), (76/8), (76/12), (76/14), (76/17), (76/18), (77/9)
r.+da (48/6)
r.+dan (42/5), (43/16)
r.+ġa (23/15), (32/15), (37/25), (39/15), (40/21), (40/23), (40/5), (42/11), (42/17), (43/21), (45/17), (48/3), (51/8), (53/18), (53/6), (76/4)
r.+larġa (49/3)
r.+m (43/23), (53/7)
r.+nı (37/3), (37/8), (32/22), (37/22), (39/5),

(39/10), (39/11), (39/12), (42/13), (42/9), (54/20), (55/22), (57/8), (59/14), (57/19), (59/8), (59/19), (60/20), (62/14), (74/14)
r.+nıñ (33/2), (37/23), (37/7), (38/4), (38/5), (38/10), (38/12), (38/13), (38/13), (38/17), (39/8), (45/19), (45/24), (47/5), (48/1), (48/3), (49/10), (50/20), (52/23), (53/23), (60/4), (75/19), (75/4), (76/1), (76/9), (77/1), (77/14)
r.+sı (62/12)
[=129]

raġbet <Ar. istek, arzu
r. itdér-e iken (10/17)
[=1]

rāḥat <Ar. üzüntüsüz, tasasız, kedersiz bir hâlde bulunma
r. (11/1), (41/9), (52/5), (52/21), (53/10), (66/16), (67/14), (67/16), (67/17), (67/20), (68/13), (69/14), (70/4), (70/8), (75/4), (77/1), (72/12)
r. birüvçé (7/15)
r. bul-ur idé (69/5)
r. bul-ursıñ (73/4)
r.+ı (68/21), (69/1), (75/1)
r.+ımızını (52/13)
r.+ına (22/17), (23/6), (76/20)
r.+ını (9/5), (9/8), (23/3), (33/21), (42/20), (70/5)
r.+ları (36/5)
r.+larından (22/21)
[=36]

rāḥatlen- rahatlamak, memnuniyet duymak, memnun olmak
r.-e (77/3)
r.-ép (23/5)
r.-üp (36/23)
r.-ür (9/13)
r.-üvden (16/14)
[=5]

raḥīmlé iyi kalpli, sevecen, şefkatli, insaflı, merhametli
r. (53/22), (64/19), (68/16), (75/3)
[=4]

raḥmet <Ar. 1. teşekkür
r. (8/13)
r.+ler (60/5)
2. merhamet
r.+é (47/3)
r.-sün (Allah) (74/1)
[=4]

Ramażān <Ar. ay takviminin dokuzuncu ayı, üç ayların sonuncusu, oruç ayı
R.+da (3/14)
[=1]

Rāşid bk. **Rāşid Bek**
R. (77/9)
R.+né (77/14)
R.+néñ (77/10), (77/12)
[=4]

Rāşid Bek Romanda Fātih ve Rabīʿa'nın yeni doğan oğullarıdır.
R. (77/8)
[=1]

rāẓī <Ar. uygun bulan, benimseyen, isteyen, kabul eden, razı
r. (20/15), (5/9), (72/19)
r. bul! (72/12)
r. bul-açaḳ (52/17)
r. bul-ası kil-mese de (60/1)
r. bul-asıñmı (8/21)
r. bul-dı (44/17), (63/15)
r. bul-ġanını (42/5), (71/14)
r. bul-maġanımnı (52/14)
r. bul-maġanını (51/9)
r. bul-maġanıñnı (44/4)
r. bul-mav (71/13)
r. bul-mavını (11/5)
r. bul-mıysıñ (9/1)
r. bul-up (10/22), (21/12), (31/23), (43/9)
r. bul-ur idé (61/16)
r. bul-ur idémé (9/20)
r. bul-ur iseñéz (39/23)
r. bul-urmıken (13/2)
r. bul-uv (9/21)
r. bul-uvı (63/8)
r.+mın (41/17), (73/1)
[=29]

refīḳa <Ar. kadın eş
r. (34/17)
[=1]

rencé- kırılmak, üzülmek
r.-r (21/11)
[=1]

rencét- üzmek, kırmak, gücendirmek
r.-ér (9/1)
r.-ken (68/19)
r.-meyénçe (69/2)

[=3]

resim <Ar. resim
r.+né (48/16)
[=1]

resimlé resimli
r. gezitné (61/23)
[=1]

reşetke parmaklık, kafes
r. (74/8)
[=1]

reviş <Far. 1. dış görünüş, şekil
r.+énden (2/10)
r.+de (74/9)
r.+é (74/11)
2. usul, tarz
r.+éné (5/23)
[=4]

revişçe gibi, benzer
r. (11/2), (30/9), (31/16), (33/2), (45/8), (58/1), (60/4), (72/10), (72/16), (73/10)
[=10]

revişlé gibi
r. (45/22), (48/15)
[=2]

rezālet <Ar. rezillik, alçaklık, utanç verici şey, rezalet
r. (34/11)
r.+den (43/8)
[=2]

rezīl <Ar. alçak, bayağı, soysuz, hayasız, utanmaz, rezil
r. (19/10)
[=1]

rıżā <Ar. razı olma, rıza gösterme
r. bul-maġanını (65/10)
r.+sı (56/25)
[=2]

rıżālıḳ razı olma
r.+ını (rıżālıġını) (21/15)
[=1]

ri^{c}āye <Ar. üzmemeye, kırmamaya gayret etme, dikkat etme
r. ḳıl-am (9/10)
r. ḳıl-uv (8/17)
r.+ler (8/19), (8/20)
[=4]

risāle <Ar. kitapçık
r.+ler (76/4)
[=1]

riyā <Ar. özü sözü bir olmama, ikiyüzlülük, riya
r. bul-masun (4/23)
r.+dan it-mesün (Ḫudā) (4/13)
[=2]

riyālı ikiyüzlü
r. (18/12), (19/2)
[=2]

roman <Fr. insanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî tür
r. (33/10)
r.+ları (35/2)
[=2]

rūḥ <Ar. ruh
r.+ı (77/16)
[=1]

ruḫṣat <Ar. izin, müsaade
r. (61/7)
r. bét-dé (62/17), (64/18)
r. bir-edér (37/11)
r. bir-üv (35/17)
r. bul-may (64/21)
r.+géne bir-edér (11/20)
[=7]

ruḫṣatsız izinsiz
r. (39/21)
[=1]

Rus Rusya Federasyonu'nda yaşayan Doğu Slav halkı veya bu halkın soyundan olan kimse, Rus
r. (24/15), (30/15), (30/16), (32/6), (32/7), (62/1), (61/22), (62/3)
r.+lar (32/5)
r.+larġa (61/23)
r.+nıñ (32/10), (61/21)
[=12]

Rusça Rus dili; bu dille yazılmış olan
r. (24/13), (32/3), (32/4), (32/11), (38/22), (39/1) (61/22)
r.+raḳ (50/8)
r.+sını (32/6)
[=9]

rūze <Far. oruç
r.+ler (17/6)
[=1]

S

saᶜādet <Ar. mutluluk, saadet
s. (10/8), (41/10)
s.+dér (41/18)
s.+é (35/2), (36/3), (36/5), (57/5), (75/1)
s.+ge iréş-üvéné (52/12)
s.+néñ (70/9)
[=10]

saᶜ ādetlé mutlu
s. (36/23)
[=1]

sāᶜ at <Ar. saat
s. (46/18), (46/18)
s.+den (54/10)
s.+énge (46/20)
s.+leré (55/21), (72/1)
s.+néñ (67/4)
[=7]

sabaḳ ders
s. (29/10), (46/21), (46/9)
s.+ġa (46/23), (47/1)
s.+ları (48/1)
s. öyénde (46/12), (47/3)
s. öyéne (46/22)
[=9]

ṣabr <Ar. sabır
ṣ. (75/7)
[=1]

saç saç
s.+ı (2/9)
s.+ını (56/10)
s.+ları (46/3)
[=3]

saç- saçmak
s.-up (5/22)
[=1]

saçlı saçlı
s. (ozın) (48/11)
[=1]

ṣadaḳa <Ar. sadaka
ṣ. (68/19)
ṣ. it-ken idé (18/17)
ṣ.+lar (29/3)
ṣ.+lar bir-üv (18/15)
ṣ.+ñ (58/25)
ṣ.+sı (29/16)
ṣ.+sından (58/22)
[=7]

sādelék sadelik, yalın olma durumu
s. (24/6)
[=1]

ṣadıḳ <Ar. sadakati, içten bağlılığı olan
ṣ. (60/9)
[=1]

ṣāf <Ar. temiz, halis, katıksız, arı
ṣ. (2/11), (5/14), (9/3)
[=3]

ṣağın- görülen veya bilinen bir şeyi veya birisini iyi tarafları ile hatırlamak, özlemle yad etmek, hasret çekmek, özlemek
ṣ.-a idé (68/4)
[=1]

şağınıl- hatırlanmak, özlemle yad edilmek, hasret çekilmek, özlenilmek
ş.-a tor-ġan (46/1)
[=1]

şāḥibe <Ar. **şāḥib**'in müennesi, sahip
ş.+sé (47/19)
[=1]

saḳal sakal
s. (60/18)
s.+ı (2/9)
[=2]

şaḳla- korumak
ş. (73/9)
ş.-dığı (61/16)
ş.-r öçün (34/13)
ş.-sun (Allah) (13/4), (52/1)
ş.-v (34/18), (47/5), (73/1)
ş.-vı (26/23)
ş.-y (şaḳlıy) tor-ġan (34/20)
[=10]

şaḳlan- korunmak
ş.-a (46/1)
ş.-dı (47/4)
ş.-ursın (53/13)
[=3]

şaḳlançaḳ çekingen
ş. (10/18)
[=1]

şal- 1. koymak
ş.-salar da (8/9)
ş.-up (cayġa) (74/18)
2. bakmak
ş.-mıy (küz) (7/4)
3. etmek
ş.-up (heves) (33/17), (34/8)
[=5]

şaldır- ev yaptırmak
ş.-ıñız (yort) (5/15)
ş.-up (68/9)
ş.-up bir-dé (mescid hem) (30/5)
[=3]

şalın- koyulmak
ş.-ġan idé (yulına) (2/3)
ş.-ġan (yulġa) (35/10)
ş.-ġan (yulına) (35/8)
[=3]

şana- 1. saymak, hesap etmek, miktarını tespit etmek
ş.-p (14/22)
ş.-rġa (3/7)
2. bir şey hakkında bir kanaat sahibi olmak, bir fikir olmak, sanmak
ş.-ġan (ḳıymet) (29/11)
ş.-mıy (6/21)
ş.-p (28/20)

ṣ.-p ḳuş-mayup (11/19)
ṣ.-p (belāge) (15/18)
ṣ.-p (yülerge) (27/17)
ṣ.-p (zūrġa) (29/19
ṣ.-p yöriyler idé (5/20)
ṣ.-v (18/20)
ṣ.-v tiyüş idé (14/21)
ṣ.-vġa (19/3)
ṣ.-y (ṣanıy) idé (50/11)
ṣ.-y (éşke ṣanıy) idé (28/19)
ṣ.-ylar (ṣanıylar) (11/18)
ṣ.-ylar (ṣanıylar) idé (6/9)
[=17]

ṣanal- farz edilmek, sanılmak
ṣ.-açaḳdır (36/3)
ṣ.-ġan (20/7), (34/1)
ṣ.-mışdır (51/4)
ṣ.-uv (ġayépge) (6/14)
[=5]

ṣanarlıḳ sayılacak (olan), hesap edilmesi gereken
ṣ. (36/1)
[=1]

ṣandūḳ <Ar. sandık
ṣ.+ında (63/18)
[=1]

ṣaranlıḳ cimrilik
s.+dan (24/9)
[=1]

ṣarf (1) <Ar. harcama
ṣ. id-üp (77/4)
ṣ. it-er (9/13)
ṣ. it-üv (16/11)
[=3]

ṣarf (2) dilbilgisi
ṣ. (47/15), (47/20)
[=2]

ṣarfsız dilbilgisiz
ṣ. (47/17)
[=1]

Sart < Sans. Fars
s. (54/6), (54/6)
s.+larına (54/5)
[=3]

ṣat- satmak
ṣ.-arġa (23/12)
ṣ.-maḳçı bul-up (18/17)
ṣ.-up (23/4)
[=3]

ṣatuv satış, alışveriş, ticaret
ṣ. (20/12), (23/10), (33/7), (35/4), (35/5), (4/22)
ṣ.+dan (33/8)
ṣ.+larnı (74/18)
ṣ.+nıñ (8/10)
[=9]

ṣatuv aluv alışveriş
ṣ. (24/5), (35/14)
ṣ.+ġa (2/1), (8/3)
[=4]

ṣav sağ, sağlıklı
ṣ. bul! (ḫoş) (52/21), (53/10), (72/19)
ṣ. bul-ıñız (ḫoş) (45/16)
[=4]

ṣavlıḳ sağlık
ṣ. ṣoraş-ḳaç (isenlék) (44/10)
[=1]

sāyesénde aracılığıyla, yardımıyla, sayesinde
s. (67/13)
[=1]

ṣayın *"-ġan / -gen sayın"* yapısında *"-dıkça / -dikçe"* ekinin işlevlerini taşır
ṣ. (5/13), (8/20), (67/12), (69/15)
[=4]

ṣayla- seçmek, tercih etmek
ṣ.-mışsız (41/16)
ṣ.-p (41/15)
ṣ.-v (41/13)
[=3]

ṣayra- ötmek
ṣ.-y (ṣayrıy) tor-ġan (48/11)
[=1]

ṣayun bk. **ṣayın**
s. (74/5), (75/5), (75/5)
[=3]

sebeb <Ar. sebep, neden
s. (3/1), (5/21), (7/8), (19/1), (19/2), (19/3), (26/21), (32/21), (53/20), (61/9), (68/20), (69/13), (70/3)
s. bul-adır (26/18), (34/19)
s. bul-alar (52/13)
s. bul-alar idé (15/17)
s. bul-dı (23/20), (28/20), (32/5)
s. bul-dıñ (8/14)
s. bul-ġan (8/16)
s. bul-ġan idé (13/11)
s. bul-ġanını (8/12)
s.+den (24/2)
s.+é (62/14)
s.+élerénden (24/19)
s.+éne (40/5)
s.+éné (32/18), (33/2), (68/18)
[=31]

sebeblé için, ötürü
s. (30/1), (38/9)
[=2]

sebebséz sebepsiz
s. (61/2), (61/5), (65/10)
[=3]

selāmet <Ar. sağ, salim, diri, sağlıklı
s. bul-ġanda (69/19)

[=1]

sene <Ar. sene, yıl
s.+lerde (24/3)
[=1]

sened <Ar. bir kimsenin yapmaya ve ödemeye borçlu olduğu şeyi göstermek için imzaladığı resmî kâğıt, senet
s.+leréné (63/19)
[=1]

sevāb <Ar. Allah tarafından mükafatlandırılan hareket, sevap
s. al-uv (29/7)
s.+ını (29/11)
[=2]

sevde alışveriş, ticaret
s. (3/6), (20/13), (22/9), (33/14), (61/14), (64/8)
s. ķıluvçılarnıñ (2/4)
s.+sé (15/3), (2/3)
[=9]

sevdeger tüccar, esnaf
s. (16/15), (16/18)
s. bul-ġanġa (3/6)
s.+ge (21/7)
[=4]

sevdegerlék tüccarlık
s.+né (16/16)
[=1]

sevdekārlıķ bk. **sevdegerlék**
s. (16/17)
[=1]

sevgilü sevgili; sevimli; sevgi ve bağlılık duyulan
s. (43/23), (52/16), (62/12), (72/12), (75/16)
s.+sé (11/1)
s.+séñéñ (10/13)
[=7]

séñlé kız kardeş, bacı
s.+sé (37/4), (37/14), (37/22), (38/13)
[=4]

séz 2. çokluk şahıs zamiri, siz
s. (5/14), (4/12), (4/14), (4/14), (4/22), (22/23), (41/11), (41/16), (47/15), (49/20), (49/21), (49/21), (49/23), (50/14), (52/20), (57/11), (59/4), (59/18)
s.+de (52/21)
s.+ge (4/13), (4/18), (16/19), (24/17), (32/18), (33/5), (44/1), (56/17), (58/10), (75/18)
s.+né (39/20)

s.+néñ (27/6), (39/21), (39/23), (41/11), (41/18), (51/22), (56/19)
[=37]

şıfat <Ar. bir şahıs veya şeyin hâli
ş. (18/3)
ş.+da (17/11), (7/6)
ş.+dır (23/1)
ş.+lar (2/14)
[=5]

şıḳ- sıkmak
ş.-up (şıġup) (15/12)
[=1]

şıḳta- inlemek, sızlanmak, ah etmek
ş.-mıy (21/16)
[=1]

şın- kırılmak
ş.-ġaç (18/17)
[=1]

şına- sınamak, denemek
ş.-dı (37/23)
ş.-rġa (37/17), (37/21)
[=3]

sır[r] <Ar. sır, giz
s. (29/21)
s. bir-meske (65/17)
s. çıġ-açaḳ (40/7)
s.+dan (32/16)
s.+ge ḳatış-ḳan (42/6)
s.+ge ḳatış-mıy (40/6)
s.+ımnı (51/16)
s.+ını (32/16), (39/15), (51/12)
s.+lardan (21/18)
s.+ları (20/10)
s.+larından (22/1)
[=14]

sırdaş sırdaş
s. (34/15)
[=1]

sıtıl- buruşmak
s.-ur idé (çırayları) (15/15)
[=1]

sızġıruvçan ah vah edici
s. (65/21)
[=1]

sızıḳ çizgi
s.+ġa kér-eréne (12/17)
[=1]

sızuv çizme
s. (yazuv) (24/7)
[=1]

siméz semiz, dolgun, yağlı
s. (2/8)
[=1]

sin 2. teklik şahıs zamiri, sen
s. (8/14), (10/14), (12/5), (32/13), (55/16), (56/15), (58/24),

(59/13), (61/20),
(67/10), (67/18),
(67/18), (69/19),
(70/12), (72/14)
s.+de (52/20)
s.+den (69/18), (72/16)
s.+é (9/1), (10/15),
(44/3), (53/15), (55/7),
(55/13), (72/15)
s.+éñ (14/6), (27/18),
(44/7), (52/17), (53/13),
(58/25), (72/21), (73/2)
s.+ġa (51/21), (72/13),
(73/7)
s.+le (20/14)
[=37]

siña sana
s. (39/23), (43/11),
(44/3), (52/16), (67/7),
(72/14), (72/20),
(72/21), (73/6), (73/6),
(73/10)
[=11]

siña'ytem sana söylüyorum
s. (8/13), (13/22),
(20/14), (54/18), (55/8),
(55/14)
[=6]

sirek seyrek
s. (5/5), (15/9), (70/10)
s.+dér (32/8)
[=4]

sīret <Ar. bir kimsenin içi, hâli, tavrı, gidişi, ahlakı
s.+éné (75/11)
[=1]

siz- sezmek
s.-edér (72/1)
s.-megenge (33/21)
s.-miy (20/13)
s.-miy de ḳal-ur (59/9)
s.-miydér idé (22/13)
s.-üp (71/19), (73/16)
[=7]

sizdér- sezdirmek
s.-meske (65/19)
s.-mey (12/21)
[=2]

şoḳlandır- iç çektirmek
ş.-a idé (46/4)
[=1]

şoñ 1. son
ş. (24/2)
ş.+ında (23/13), (37/1),
(50/17)
2. sonra
ş. (4/3), (7/14), (8/5),
(11/9), (12/8) (12/15),
(28/10), (29/9), (38/4),
(41/1), (41/3), (41/8),
(42/2), (42/17), (42/18),
(45/13), (52/8), (53/4),
(59/19), (61/3), (62/16),
(62/20), (64/3), (64/8),

(64/12), (66/1), (70/7), (71/12), (73/18), (74/2), (75/8), (76/12)
ṣ.+ġa ḳaldır-ası (35/6)
ṣ.+ġa ḳaldır-mavum (35/18)
ṣ.+ġa ḳal-ġan (54/11)
ṣ.+ġa ḳal-salar da (35/21)
ṣ.+ġa ḳal-up (36/1)
ṣ.+ġa ḳal-uvı (36/2)
ṣ.+ġa ḳal-uvına (35/23)
ṣ.+ġa ḳal-uvını (45/10)
4. ha, ya, değil mi? (seslenme edatı)
(6/16), (21/7), (55/11), (58/25), (70/1)
[=48]

ṣoñġ bk. **ṣoñ**
ṣ.+raḳ (45/16)
[=1]

ṣoñġı sonuncu
ṣ. (27/22)
[=1]

ṣoñra sonra
ṣ. (11/3), (12/9), (44/9), (51/3), (53/17), (60/20), (62/16), (72/20)
[=8]

ṣora- 1. sormak
ṣ.-ġan (5/23), (6/4), (75/17)
ṣ.-mıy (56/6)
ṣ.-p (6/3)
ṣ.-p ḳara-rsız (41/21)
ṣ.-p bél-miy (60/8)
ṣ.-rġa (6/1)
ṣ.-sa (20/5), (30/10)
ṣ.-salar (12/1)
ṣ.-y (ṣorıy) başla-dı (11/22)
ṣ.-y (ṣorıy) (56/6)
ṣ.-ym (ṣorıym) (6/2)
2. istemek
ṣ.-ġan (74/10), (75/2)
ṣ.-ġanını (60/7)
ṣ.-p (13/22)
ṣ.-y (ṣorıy) idé (40/24), (74/6), (76/8), (74/11)
ṣ.-ymın (ṣorıymın) (50/19)
ṣ.-ylar (ṣorıylar) (13/23)
[=24]

ṣoral- sorulmak
ṣ. -almıy (ṣoralmıy) (57/1)
[=1]

ṣorançaḳ dilenci
ṣ. (19/2)
[=1]

ṣoraş- karşılıklı hâl hatır sormak, birbirine iyi dileklerde bulunmak

ş.-ķaç (isenlék savlıķ) (44/10)
[=1]

şoraştır- soruşturmak
ş.-a (39/22), (39/22)
ş.-alar idé (50/6)
ş.-ası kil-üp (64/20)
ş.-dı (37/5)
ş.-up (5/22), (36/9), (38/5)
ş.-uv (37/1)
[=9]

şoraştıruvçan soruşturan
ş. (17/19), (17/20)
[=2]

şorat- sordurmak
ş.-ırġa (kirek) (12/3)
ş.-ķan (20/7)
[=2]

şorav soru
ş. bul-mayup (6/1)
ş.+larġa (76/9)
[=2]

söt süt
s.+é ağızından kit-megen (imçek) (12/17)
[=1]

söy- sevmek, hoşlanmak
s.-e başla-ġaç (51/18)
s.-eçeké (13/8)
s.-edér idé (32/22)
s.-gen (7/10), (2/21), (39/2), (51/15), (65/4)
s.-gené (54/22)
s.-geném (44/6)
s.-genéné (59/14)
s.-genler (6/14)
s.-keném (52/21), (53/8)
s.-mesün (7/11)
s.-mev (10/15)
s.-miym (45/11)
s.-üp (10/14)
[=18]

söyek kemik
s.+leré (46/3)
[=1]

söyén- sevinmek, kıvanmak
s.-e (29/1)
s.-e idé (64/3)
s.-ür idé (18/5)
s.-üvéne (28/19)
[=4]

söyénéç sevinç, neşe
s. (43/24), (72/12)
s.+lerge (60/3)
[=3]

söyénéş- karşılıklı sevinmek
s.-déler (60/9)
[=1]

söyéş- karşılıklı sevmek
s.-üp (10/6)
[=1]

söyle- söylemek, demek
s. (44/4)
s.-dé (60/8), (71/13), (71/14), (71/20)
s.-dégémçe (24/4)
s.-dékémçe (8/15)
s.-déler (70/17)
s.-geç (13/20), (37/7)
s.-gen (4/5), (27/20), (33/6), (40/23)
s.-gen (vaᶜ ż) (27/18)
s.-genéné (11/21), (22/3), (37/4)
s.-me (55/20)
s.-p (9/15), (11/13), (13/12), (31/15), (42/6), (46/12), (50/12), (51/11), (52/7), (54/12), (57/19), (75/17)
s.-p yörür idé (4/6)
s.-r idé (15/11), (18/2)
s.-rge (24/13), (31/15), (32/5), (51/12)
s.-rmén (51/20)
s.-señ (13/17)
s.-séleré kil-e idé (75/5)
s.-v (maṣlaḥat) (3/6)
s.-vden (73/18)
s.-vé (76/11)
s.-y (söyliy) bél-miy (27/19)
s.-y (söyliy) idé (3/2), (25/6), (27/13), (50/13), (76/18)
s.-y (söyliy) tor-ġan idé (49/16)
s.-ydér (söyliydér) idé (34/23)
s.-yler (söyliyler) (15/22)
s.-yler (söyliyler) idé (5/3), (48/10)
s.-ym (söyliym) (32/18), (33/5) [=57]

söylen- söylenmek
s.-e idé (6/17), (49/6), (49/9)
s.-geç (16/19)
s.-üp (51/13) [=5]

söyleş- konuşmak
s.-e tor-ġaç (12/12)
s.-eséñ (32/13)
s.-érge (14/8), (32/7)
s.-gen (75/5)
s.-kende (32/7)
s.-kenleréné (46/16)
s.-me (54/21)
s.-miy (68/5)
s.-üp (68/3)
s.-üvé (3/7), (32/10), (49/24)

s.-üvéne (32/11), (32/9)
s.-üvné (50/10)
[=16]

ṣūfī <Ar. tasavvuf ehli
ṣ.+ler (5/10)
[=1]

ṣūfīlıḳ sofuluk
ṣ.+ı (ṣūfīlıġı) (14/12)
[=1]

ṣuḳır göremeyen, kör, âmâ
ṣ. (36/17)
[=1]

ṣuḳran- birisine kızıp kendi kendine söylenmek, yakınıp sızlanmak
ṣ.-up (61/4)
ṣ.-uvları (15/19)
[=2]

sulṭān <Ar. padişah, hükümdar, sultan
s.+nıñ (11/14)
[=1]

ṣum yüz *"tiyén"* değerinde Rus parası, ruble, som
ṣ. (30/11), (62/5), (63/22), (63/5)
ṣ.+dan (18/18)
ṣ.+ġa (18/18)
ṣ.+lar (62/10), (62/22)
ṣ.+larnı (24/23)
[=9]

ṣuma sermaye
ṣ. (2/7), (15/2)
ṣ.+ġa (8/9)
ṣ.+larġa (8/11)
ṣ.+sı (8/7), (9/3)
ṣ.+sına (63/5)
ṣ.+sından (15/2)
[=8]

ṣumlıḳ som tutarında olan, somluk
ṣ. (17/7)
[=1]

ṣüret <Ar. biçim, görünüş, kılık
ṣ.+de (48/13)
[=1]

ṣüretlé resimli
ṣ. (61/14), (62/5)
[=2]

ṣuv su
ṣ. (18/16)
ṣ.+ı çık-maġan (atı) (14/15)
[=2]

ṣuvıḳ soğuk
ṣ. (62/19)
[=1]

ṣuvın- soğumak
ṣ.-madı (31/23)
[=1]

suz- uzatmak
s.-arġa (45/9)
[=1]

sügél- sövülmek
s.-dé (61/18)
[=1]

sük- sövmek, küfretmek
s.-dé (62/6)
s.-e (süge) (21/5)
s.-e (süge) tor-ġan (62/11)
s.-eler (sügeler) idé (24/20)
s.-üv (sügüv) (62/9)
[=5]

sükūt <A. susma
s. it-üp (56/20)
[=1]

sündér- söndürmek
s.-dé (12/20)
[=1]

sünnet <Ar. Hazreti Muhammet'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz, sünnet
s. (37/12)
[=1]

süz söz
s. (2/16), (13/1), (21/12), (27/19), (40/17), (40/17), (55/16), (58/4), (58/7), (58/12), (58/12), (65/3)
s. çıġar-alar idé (50/5)
s.+é (2/15), (20/3), (21/11), (46/4), (50/1), (65/1)
s.+é üt-ken (2/19)
s.+ém (56/14)
s.+émden (22/23)
s.+énde (62/20)
s.+énden (21/4), (21/9)
s.+éne (12/2), (18/6), (49/21)
s.+éne baķ-may (5/18)
s.+éne ķara-p (55/17), (58/14)
s.+éne ķara-sañ (20/11)
s.+éné (37/17), (58/20)
s.+éñden (53/10)
s.+ge (29/14)
s.+ge caylılıġı (10/17)
s.+ge ķarış-masķa tiyüş idé (4/14)
s. it-mes idém (14/1)
s.+ler (6/2), (6/5), (8/13), (9/2), (10/4), (11/15), (13/17), (13/21), (15/22), (20/22), (27/13), (31/15), (36/21), (43/24), (44/11), (49/16), (62/8), (62/11),

(73/21), (75/17),
(77/13), (76/8)
s.+lerden (71/12)
s.+leré (3/9), (6/4),
(14/17), (17/16), (25/1),
(31/5), (32/12), (37/24),
(49/6), (62/10)
s.+lerénden (27/17)
s.+leréne (3/22), (6/5),
(40/23), (75/18)
s.+leréné (3/6), (14/19),
(40/19), (73/14)
s.+lerge (47/5)
s.+lerné (4/6), (20/9),
(25/6), (27/14), (43/20),
(45/15), (50/13),
(58/20), (71/13),
(71/20)
s.+lerném (61/22),
(62/7)
s.+né (4/7), (12/14),
(12/4), (55/17), (65/3)
s.+ném (65/7)
s. yörétüvçélék (18/3)
[=103]

süzlé sözlü
s. (cāylı) (7/13)
s.+rek (ķatı) (36/13)
[=2]

Ş

şād <Far. sevinçli,
memnun, mutlu
ş. (24/1), (50/21),
(60/13), (75/3), (77/1),
(77/5)
ş. bul-ġanġa (74/19)
ş. tot-uv (11/2)
[=8]

şādlan- sevinmek, mutlu olmak
ş.-a (29/22), (76/1)
ş.-a idé (29/2)
ş.-ġan (65/4)
ş.-ġan idé (60/17)
ş.-ġandır (29/22)
ş.-up (12/15), (60/22),
(68/14)
ş.-uv (22/21)
[=10]

şādlandır- mutlu etmek
ş.-a (77/3)
[=1]

şādlanış- karşılıklı mutlu olmak
ş.-up (68/12)
[=1]

şādlıķ sevinç, mutluluk
ş. (7/15), (12/19),
(15/18), (40/13),
(53/19)
ş.+ımız (67/12)
ş.+lar (60/3)

ş.+ları (23/21)
[=8]

şāhid <Ar. şahit, tanık
ş. bul-sun (58/13)
ş.+leré (58/16)
ş.+leréméz (57/10), (57/20)
ş.+lerné (58/18)
[=5]

Şākir Romanda Ḫālid Aġay'ın oğlu Fātiḥ'i yedi yaşında okutması için verdiği hoca.
ş. (28/5), (28/19), (29/1), (29/5), (29/11), (29/14), (30/3), (30/4), (30/6), (31/9)
ş.+de (29/7)
ş.+né (28/23)
ş.+néñ (29/6)
[=13]

şākird <Ar. talebe, öğrenci
ş. (17/18), (17/20), (17/21), (18/1), (18/2), (18/9), (18/10), (18/12), (18/14), (19/10), (28/12), (30/23), (4/1), (5/4), (5/9)
ş. bul-up (30/13)
ş.+é (18/7)
ş.+ge (17/23)
ş.+ler (3/15), (3/18), (4/24), (5/10), (5/9), (5/18), (18/8), (19/2), (19/2), (19/5), (29/10), (31/14)
ş.+leré (18/11), (18/11), (18/5)
ş.+leréméznéñ (5/12)
ş.+lerge (5/1)
ş.+lerné (3/22), (17/20), (17/22), (18/20), (19/10)
ş.+lernéñ (3/19), (19/9)
ş.+né (18/4)
[=43]

şāl <Far. şal
ş.+ı (49/8)
[=1]

şānlı tanınmış, ünlü
ş. (23/1)
[=1]

şarḳılda- kahkalarla gülmek
ş.-vlar (49/23)
[=1]

şarṭ <Ar. koşul, şart
ş. (56/25)
ş.+dır (5/14), (77/14)
[=3]

şav şuv şamata, curcuna, hengame
ş. (5/13), (5/13), (53/19)

[=3]

şavla- bağırarak konuşmak
ş.-p yörür idé (4/2)
[=1]

şayar- şakalaşmak
ş.-uvı (46/12)
[=1]

şāyed <Far. eğer
ş. (52/20)
[=1]

şefḳat <Ar. şefkat, acıyarak esirgeyerek sevme
ş. (22/6), (23/3)
ş.+é (19/23), (46/7)
[=4]

şefḳatlé şefkatli, sevecen, iyi kalpli, iyi yürekli
ş. (22/1), (52/12), (63/11)
ş. bul! (73/5)
[=4]

şehr <Far. şehir
ş. (13/6), (2/14), (6/7)
ş.+de (36/6), (6/9)
ş.+émézde (36/7), (37/16)
ş.+émézneñ (13/4), (16/4)
ş.+énde (2/3), (2/5)
[=11]

şek[k] <A. şüphe, zan, tereddüt
ş. (58/17)
[=1]

şekséz şüphesiz
ş. (48/10), (67/16)
[=2]

şerᶜī <Ar. şeriata ait, şeriatle ilgili, şeriata uygun
ş. (42/7), (57/21)
[=2]

şerīᶜat <Ar. Kur'an'daki ayetlere, Hazreti Muhammet'in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku
ş. (58/23), (58/25)
ş.+ımız (57/3)
ş.+ımızda (54/22), (56/25)
ş.+nı (57/11)
[=6]

şerīk <Ar. 1. ortak
ş. it-üp (46/17)
2. ders, mektep, medrese arkadaşı
ş.+leré (29/19)
ş.+leréñéñ (31/4)
[=3]

şeyṭān <Ar. şeytan
ş.+dan (13/5)
[=1]

şélte azarlama, azar
ş. (33/13)

[=1]

şéltele- azarlamak
ş.-y (şélteliy) idé (33/16), (64/16)
ş.-ydér (şélteliydér) de idé (33/13)
[=3]

şımar- şımarmak
ş.-up (15/6)
[=1]

şıñġırdavlı çınlamalı
ş. (48/4)
[=1]

şıpırt sessizce
ş. (55/1)
[=1]

şiklen- şüphe etmek, kuşkulanmak
ş.-edém (53/11)
ş.-gendér (62/3)
[=2]

şiᶜr <Ar. şiir
ş.+ge (48/19)
[=1]

şomlıḳ kötülük
ş.+ı (şomlığı) (59/3)
[=1]

şöġıl iş, meşgale
ş.+é (33/8), (34/23), (49/1), (53/22), (63/2)
[=5]

şöġıllen- meşgul olmak, çalışmak
ş.-miy idé (31/4)
ş.-se idé (31/6)
ş.-se de (33/13)
ş.-ür idé (33/10)
ş.-üréne (30/21)
ş.-üv (33/15)
ş.-üvdér (34/4)
[=8]

şöġılséz işsiz
ş. (34/2)
[=1]

şu 1. işaret sıfatı, şu
ş. (58/4)
2. işaret zamiri, şu
ş.+lar (35/4), (52/6)
ş.+larnı (11/4)
ş.+nı (13/7), (18/17), (20/17), (20/17), (38/18), (39/5), (40/2), (49/11), (49/23), (67/10)
ş.+nıñ (8/7), (14/22), (23/8), (34/4), (34/5), (35/17), (35/24), (39/19), (39/19), (41/14), (41/9), (52/7), (54/13), (54/24), (61/1), (70/3), (75/13)
ş.+nlar (20/10)
ş.+ları (38/15)

ş.+ña (10/5), (32/13), (43/17), (6/18)
ş.+ña küre (9/4), (2/6), (24/5), (38/12), (40/23), (46/22), (53/21)
ş.+ñar küre (3/15), (3/5), (16/23), (27/16), (30/16), (63/14)
ş.+ñġa küre (13/9)
ş.+ñġar küre (15/17)
[=52]

şul bk. **şu**
ş. (4/23), (5/21), (8/10), (8/15), (8/16), (10/21), (11/2), (11/15), (14/1), (14/4), (17/5), (17/13), (20/11), (21/14), (21/6), (24/2), (24/6), (25/7), (26/8), (32/3), (33/9), (34/19), (35/10), (35/13), (35/9), (39/12), (42/2), (43/17), (45/10), (45/15), (45/23), (46/23), (46/23), (47/1), (47/13), (48/2), (51/4), (53/5), (55/11), (55/12), (55/17), (55/19), (58/14), (59/22), (61/15), (61/18), (61/3), (61/7), (62/1), (65/12), (68/6), (69/20), (70/1), (70/3), (73/10), (74/11)
ş.+dır (44/20)
[=57]

şulay böyle, bu şekilde
ş. (42/10), (42/24), (44/17), (45/6), (4816/), (49/1), (49/22), (51/14), (52/16), (59/12), (65/19), (66/12)
ş. bul-masun (10/7)
ş.+la (14/7)
[=14]

şulay itüp böylece, böylelikle
ş. (23/7)
[=1]

şunda yine de, her şeye rağmen
ş. (15/11), (5/15), (74/13)
[=3]

şunday şöyle, böyle
ş. (11/5)
[=1]

şundayın bk. **şunday**
ş. (70/6)
[=1]

şundayun bk. **şunday**
ş. (27/6), (51/8), (55/13)
[=3]

şundıy bk. **şunday**
ş. (49/14), (49/16)
[=2]

şuşı şu, işbu, adı geçen
ş. (6/4), (13/20), (20/8), (25/6), (34/7), (39/15), (41/5), (42/1), (43/21), (44/7), (44/10), (45/8), (50/12), (52/9), (53/6), (58/1), (59/14), (59/19), (73/6), (71/20), (73/17)
ş. iken (57/13)
[=22]

şübheséz şüphesiz
ş. (31/8), (39/10), (39/13), (48/8)
[=4]

şükr <Ar. şükür
ş. (35/8), (48/21), (72/9)
ş. (Allahġa) (9/4), (20/22), (35/7), (44/21), (72/2)
ş. (Ḫudāġa) (72/3), (72/5)
ş. (Ḫudāyġa) (14/15)
ş. it-e bél-üvden (60/4), (72/9)
ş.+ler it-déler (28/21)
[=14]

T

ṭāᶜat <Ar. Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibadet
ṭ. (23/5)
[=1]

tabanaḳ alçak, basık, bodur, bücür
t.+raḳ (15/7)
[=1]

ṭabış kâr, kazanç, gelir
ṭ. (15/12)
ṭ. it-kené (22/12)
ṭ. it-üp (21/8)
[=3]

ṭabīᶜat <Ar. yaradılış, huy, mizaç
ṭ.+ı (10/20)
[=1]

ṭabīᶜatlı tabiatlı, huylu
ṭ. (cūmārd) (2/13)
ṭ. (mülāʾim) (7/21)
ṭ. (ir) (20/22)
ṭ. (bik) (22/1)
ṭ. (iské) (24/5)
ṭ. bul-dım (ir) (22/4)
ṭ. bulun-dığınadır (cin) (22/7)
ṭ. bul-uvından (mülāʾim) (28/4)
[=8]

ṭabīᶜī <Ar. olağan, alışılmış, her zamanki
ṭ. (39/18)
[=1]

ṭabun sofra başındaki meclis, toplu yemek
ṭ. (16/5)
[=1]

ṭabuvçan bulan
ṭ. (50/21)
ṭ. (lez̲z̲et) (30/17)
[=2]

taġı tekrar, yine, tekrardan, yeniden
t. (14/10), (19/18), (25/4), (39/1), (39/11), (41/4), (48/18), (55/2), (59/19), (64/24)
[=10]

ṭaġıl- takılmak, eklenmek
t.-mas idé (4/10)
[=1]

taḥammül <Ar. dayanma, katlanma, tahammül
t.+é ḳal-maġan idé (65/5)
[=1]

ṭahāret <Ar. abdest
ṭ. al-up (73/19)
[=1]

taḥṣīl <Ar. ilim öğrenme, tahsil
t. id-üp (30/14)
[=1]

ṭaʾ ife <Ar. bölük, takım, güruh, fırka
ṭ.+sénéñ (41/20)
[=1]

taḳdīr <Ar. beğenme, değer verme, takdir
t.+é (10/20)
[=1]

taḳvā <Ar. Allah'tan korkma, Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınma
t. (2/11), (6/7), (6/12), (13/13), (20/7), (30/3)
t.+nı (5/3)
[=7]

ṭalāḳ <Ar. boşama, nikâhlı kadını bırakma
ṭ. (65/1), (65/1), (65/3)
[=3]

taʿ līm <Ar. öğrenme, öğretme
t. (47/22)
t. kür-gen bul-sa (48/18)
[=2]

tamām <Ar. tamam
t. (14/22), (33/7), (39/9), (52/11), (52/23)
t. it-dé (47/10)
[=6]

tamuḳ cehennem
t.+ġa kér-üvden (16/23)
[=1]

ṭanı- tanımak, bilmek
ṭ.-ġan (48/8)
ṭ.-ġan (yazuv) (28/9)
ṭ.-maḳdan (yazuv) (48/22)
ṭ.-p (ṭanup) (28/7)
ṭ.-y tor-ġan idé (54/13)
[=5]

ṭanıḳ tanık, şahit
ṭ. (36/13)
ṭ. bul-uvından (32/16)
[=2]

ṭanış tanış, aşina, belli, tanıdık, bildik
ṭ.+larına (17/13)
[=1]

ṭanışlıḳ tanışlık, tanıdık olma
ṭ. (44/5)
[=1]

tanıt- öğretmek
t.-ḳanını (yazuv) (30/4)
t.-up (29/7)
[=2]

ṭañ tan, şafak
ṭ. at-a başla-ġança (73/14)
ṭ. at-a başla-ġanda (73/15)
ṭ. at-dı (73/21)
[=3]

ṭañ- inkâr etmek, yok saymak
ṭ.-maḳ (62/4)
[=1]

ṭap- bulmak
ṭ.-a (ṭab-a) al-mıy (13/14)
ṭ.-a (ṭab-a) (2/2), (28/1), (25/8), (72/8)
ṭ.-a (ṭab-a) al-madı (43/21)
ṭ.-a (hile ṭab-a) al-mayınca (19/19)
ṭ.-a (ṭab-a) al-mıym (26/8)
ṭ.-a (ṭab-a) almam (38/23)
ṭ.-a (ṭab-a) almıy idé (61/9)
ṭ.-alar (ḳızıḳ ṭab-alar) (42/23)
ṭ.-armın (ṭab-armın) (58/19)
ṭ.-arsız (çāre ṭab-arsız) (52/21)
ṭ.-dım (39/20)
ṭ.-ılur (tabılur) (14/16)
ṭ.-ılur (tabılur) da idé (39/1)
ṭ.-kan (leẕẕet) (15/14)
ṭ.-ḳan (tedbīr) (42/15)
ṭ.-ḳanlar idé (75/8)
ṭ.-maḳ kirek (38/21)
ṭ.-maḳı (39/18)

ṭ.-masañız (çāre) (52/21)
ṭ.-may (çāre) (53/1)
ṭ.-mayınça (51/12)
ṭ.-mıy başla-ġaç (lezzet) (51/1)
ṭ.-mıy (ḳızıḳ) (34/6)
ṭ.-sañız (58/23)
ṭ.-up (ṭabup) (23/8), (25/18), (34/17), (39/18), (41/12), (41/15), (41/9)
ṭ.-up (ṭabup) bul-mas (38/16)
ṭ.-up (tedbīr ṭabup) (60/5)
ṭ.-uv (lezzet ṭabuv) (25/10)
ṭ.-uvı (ṭabuvı) (20/6), (38/16)
ṭ. bul-up (7/19)
[=40]

ṭapşır- 1. Tanrı'ya sığınmak, Allah'a havale etmek
ṭ.-dıḳ (45/4)
ṭ.-dıḳ (Allahġa) (44/19)
ṭ.-up (Allahġa) (39/5), (44/14)
ṭ.-up (Ḫudāġa) (38/18)
2. birisinden alıp bir başkasına vermek, teslim etmek
ṭ.-ası (59/12)
ṭ.-ġan (45/6)
ṭ.-up (ḳulına) (69/5)
[=8]

ṭapşırıl- teslim edilmek
ṭ.-dı (53/8)
[=1]

ṭarafından tarafından, aracılığıyla
ṭ. (28/20), (57/1)
[=2]

ṭaral- etrafa saçılmak, yayılmak
ṭ.-açaḳ (26/5)
ṭ.-up (48/13)
[=2]

ṭarat- dağıtmak
ṭ.-urġa (34/16)
ṭ.-uv (16/11)
[=2]

tārīḫ <Ar. tarih
t. (31/11), (38/19)
t.+éné (75/12), (75/13)
[=4]

ṭart- çekmek, kendine çekmek
ṭ.-a tor-ġan (48/6), (50/9)
[=2]

ṭaş taş
ṭ. (74/7)
[=1]

ṭaş- taşmak
ṭ.-ġan süz (ḳalbden) (14/19)
[=1]

ṭaşı- taşımak
ṭ.-y tor-ġan (18/16)
[=1]

Taşkend bugünkü Özbekistan'ın sınırları içinde bulunan şehir, Taşkent
t. (54/5)
[=1]

ṭaşla- bırakmak, terketmek, fırlatıp atmak
ṭ.-masunmı (61/15)
ṭ.-p (16/6), (67/9), (70/2)
ṭ.-v (10/15)
ṭ.-y (ṭaşlıy) (72/15)
ṭ.-y (éşlep ṭaşlıy) (66/8)
ṭ.-yacaġını (10/13)
ṭ.-yaçaḳ bul-dı (40/9)
[=9]

ṭaşlaş- gönül ilişkilerine son vermek
ṭ.-uvlar (69/21)
[=1]

ṭatı- tatmak
ṭ.-uv (ṭatuv) (23/17), (69/1)
[=2]

Tatarça Tatar Türkçesi
T.+dan (24/13)
[=1]

ṭatsız tatsız
ṭ. (36/21)
[=1]

ṭav dağ
ṭ. (17/24), (66/7)
[=2]

ṭavıḳ tavuk
ṭ.+dan (67/19)
ṭ.+lar (67/19)
[=2]

ṭavış ses, gürültü, seda, avaz
ṭ. (48/4), (48/12)
ṭ.+ı (48/3), (48/19), (67/5)
ṭ.+ları (37/24)
[=6]

ṭavışlı sesli
ṭ. (matur) (67/8)
[=1]

taᶜ yīn <Ar. atama, tayin
t. (60/8)
t. it-üvéné (30/8)
[=2]

tāze <Ar. taze
t. (16/22)
[=1]

taᶜ żīmlé saygılı
t. bul-uvından (74/16)
[=1]

tedbīr <Ar. bir şeyi temin edecek veya önleyecek yol, çare
t. ṭab-up (60/4)
t. ṭap-ḳan (42/15)
[=2]

tefsīr <Ar. Kur'an'ın surelerini açıklayarak görüşler ileri sürme ve bunları yazma, yorumlama bilimi
t. (28/14)
[=1]

tekellüfséz gösterişsiz
t. (50/3)
[=1]

temeké tütün, sigara
t. (50/9)
t.+séné (50/15)
[=2]

temlé tatlı
t. (8/13), (46/4)
[=2]

temsézlen- keyifsiz olmak
t.-meyénçe (69/4)
[=1]

ten <Far. gövde, vücut, beden
t. (17/2), (17/4)
t.+é (75/1)
t.+leránden (22/14)
[=4]

teraḳḳī <Ar. ilerleme
t. (47/3)
[=1]

terbiye <Ar. eğitim, görgü, terbiye
t. (27/9), (27/16), (31/19), (36/12), (46/13), (47/6), (47/21), (76/5), (77/15), (77/16)
t. kür-megen (46/12)
t. kür-megengemé (42/21)
t. kürset-megen (61/10)
t.+sé (27/21), (31/21), (38/22), (72/11)
[=17]

terbiyelé terbiyeli
t. (47/21), (47/22), (76/12), (76/20)
t. bul-up (77/12)
t. bul-uvı (77/14)
[=6]

terbiyeséz terbiyesiz
t. (49/18)
[=1]

tercümān <Ar. tercüman
t.+dan (24/14)
[=1]

törkiyḫ̆ān türkücü, türkü söyleyen
t. (5/4)
[=1]

tertīb <Ar. düzene koyma, tertip
t. (47/20)
t.+é (64/8)
[=2]

tertīblé düzenli, tertipli
t. (38/24)
[=1]

teʾşīr <Ar. tesir, etki
t. it-dé (52/23)
[=1]

teşekkür <Ar. yapılan bir iyiliğe karşı duyulan kıvanç ve gönül borcunu anlatma, teşekkür
t. it-e bél-mese de (8/13)
t.+ler (60/5)
[=2]

tevāẓuᶜ lı alçakgönüllü
t. (73/7)
t. bul! (73/5)
[=2]

tevfīḳ <Ar. terbiyelilik, mazbutluk, edepli olma durumu
t. (34/20), (8/1)
t.+da bul! (73/2)
t.+ġa (7/22)
t.+ı (8/1), (24/2), (40/22)
t.+ım (72/5)
t.+ına (8/12)
t.+ında (33/8), (33/18)
t.+ından (17/11), (17/13)
t.+ıñda bul! (73/4)
t.+larında (34/13)
t.+larından (7/19)
t.+nı (19/3), (31/22)
[=18]

tevfīḳlı terbiyeli, edepli
t. (7/18), (7/20),13/13), (14/10), (20/5), (40/18), (50/18)
t. bul! (73/5)
t.+nı (13/13)
t.+sı (14/13)
[=10]

tégeley şöylece, şu biçimde
t. (20/7)
[=1]

tél dil
t.+den (73/15)
t.+é (4/8), (13/12), (73/18), (77/17)
t.+énde (10/3)
t.+énden (23/16)
t.+éné (54/5)
[=8]

téle- dilemek, istemek
t.-gen (62/6)
t.-gen idém (69/19)
t.-gençe (3/17)

t.-gençé ük (télegençük)
bul-up (21/13)
t.-gené ḳadar (37/23)
t.-genéné (6/19),
(21/14), (21/14),
(41/13)
t.-mekdemén (41/11)
t.-miy idé (36/18),
(51/10)
t.-p (38/5), (39/15)
t.-r (21/13)
t.-rséñ (54/19)
t.-se (4/15), (16/8),
(20/17), (43/7), (45/13),
(46/11), (46/12), (52/4)
t.-y (21/13)
t.-y (téliy) idé (63/12)
t.-y (Ḫudādan téliy) idé
(77/18)
t.-y (téliy) tor-ġansıñ
(12/5)
t.-ydér (téliydér) idé
(3/21), (36/19)
t.-ymén (téliymén)
(39/4), (50/8), (50/19),
(71/8)
[=34]

télek dilek, istek
t.+é (télegé) (40/21)
[=1]

télerlék istenen, dilenen
t. (24/1)

[=1]

télevçé isteyen
t. (52/13)
[=1]

téllé dilli
t.+lerénden (osta)
(13/6)
[=1]

térél- iyileşmek, sağlığına
kavuşmak
t.-üp (avıruvdan) (71/1)
[=1]

ṭıġız dar
ṭ. (37/19)
t. tot-a başla-dı (61/7)
[=1]

ṭın- susmak
ṭ.-up ḳal-masdan (55/1)
[=1]

ṭınıç sessiz, sakin, rahat
ṭ. (45/21), (67/17),
(77/1)
[=3]

ṭınıçlıḳ esenlik, ferahlık, huzur,
barış, sükûnet, rahatlık,
gönenç
ṭ. (5/14), (67/16)
ṭ.+ı (tınıçlığı) (10/9)
ṭ.+ıdır (tınıçlığıdır)
(10/8)
ṭ.+ını (42/20), (43/12)
ṭ. kür-mey (22/18)

[=7]

ṭınlıḳ sessizlik, sakinlik

ṭ. (67/21)

[=1]

ṭıñla- dinlemek

ṭ.-ġan (çitden) (62/8)

ṭ.-p (73/14)

ṭ.-p tor-ıñız (56/17)

ṭ.-sa (48/5)

ṭ.-ysı (tıñlıysı) (48/5)

[=5]

ṭırış- gayret etmek, çabalamak, uğraşmak, çalışmak

ṭ. (13/16), (28/6), (44/4), (73/2)

ṭ.-a idé (6/12), (6/19), (8/19), (31/13), (75/1), (76/2)

ṭ.-a idé (cānı tené ile) (76/10)

ṭ.-a tor-ġan (34/16), (72/5)

ṭ.-açaḳmın (53/9)

ṭ.-adır idé (17/1), (17/3), (47/7)

ṭ.-adır idé (ṭırışadır) (32/8)

ṭ.-alar idé (3/17), (31/16)

ṭ.-dum (20/21)

ṭ.-ır idém (25/11)

ṭ.-ırġa (27/2)

ṭ.-ırġa tiyüşméz (26/12)

ṭ.-ıyḳ (27/12)

ṭ.-ḳaç (37/14)

ṭ.-ḳan (22/11), (25/20), (31/14), (76/20)

ṭ.-sa da (23/14), (65/19), (66/21)

ṭ.-salar (5/2)

ṭ.-up (18/7), (27/7), (28/6), (29/8)

ṭ.-up bul-mıy (32/8)

ṭ.-up yördé (65/17)

ṭ.-uv (10/24), (13/7), (16/16), (23/6), (32/8)

ṭ.-uvdan (16/18)

[=46]

ṭıy- yasaklamak, uygun görmemek, izin vermemek

ṭ.-a al-maġanġa (46/11)

ṭ.-ġan (26/2)

ṭ.-ġan (ᶜ aḳl) (26/2)

ṭ.-may (11/20)

[=4]

ṭıyıl- tasdik edilmemek, yasak edilmek

ṭ.-salar idé (26/20)

[=1]

ticāret <Ar. ticaret, alım-satım

t. (35/9), (35/14)

[=2]

tigér- değdirmek
t.-érge (ẓarar) (6/19)
[=1]

tigéz eşit, denk
t. (34/13)
[=1]

tik hareketsiz; boş
t. (34/2), (58/11)
t. tor-sun (48/7)
[=5]

tik- değmek, dokunmak
t.-miy tor-ġan (ẓararı) (9/12)
[=1]

tiken diken
t. bét-üvé (54/1)
[=1]

tikér- değdirmek
t.-meyénçe (14/22)
[=1]

tikme basit, değersiz, sıradan
t. (17/17)
[=1]

tikşér- kontrol etmek, araştırmak
t.-érge (19/4)
t.-üp utır-ġanda (61/14)
t.-üvé (3/11)
[=3]

tikşérüvçen kontrol eden
t. (17/19)
[=1]

Timércanif Ḥüseyin Aġay bk. **Ḥüseyin Bay**
T.+larġa (12/10)
[=1]

tiñ denk, eşit
t. (37/1), (39/4)
[=2]

tiñdeş denk
t. (36/7)
t.+mé (13/9)
[=2]

tir ter
t. (48/14)
[=1]

tirben- devamlı değişmek
t.-e idé (36/6)
[=1]

tiré deri, hayvan derisi
t. (2/4), (2/5), (15/5)
[=3]

tiré yarı bk. **tiré**
t. (2/3), (15/4)
[=2]

tiréçé derici, deri tüccarı
t. (2/5), (12/6)
[=2]

tirge- hakaret etmek, sövmek, hor görmek
t.-dé (64/23)
t.-v (61/5)
[=2]

tirle- terlemek
t.-p (37/19)
[=1]

tişük delik
t.+éndegé (17/24)
[=1]

tiy- değmek, temas etmek
t.-megen (60/2)
[=1]

tiyén “sum”un yüzde biri değerinde para, kuruş
t. (29/4), (29/4)
[=2]

tiyéş gerekli
t. bul-sa idé (yeş ḫatun al-urġa) (9/19)
[=1]

tiyéşlé gerekli, lüzumlu
t. (27/16)
[=1]

tiyüş bk. **tiyéş**
t. (47/6)
t. bul-adır (uylarġa) (27/4)
t. bul-ġan (küter-érge) (44/8)
t. bul-ġanını (41/2)
t. bul-mayup (27/3)
t. bul-urġa (58/15)
t. idé (bél-meske) (18/10)
t. idé (béter-ge) (57/4)
t. idé (sana-v) (14/21)
t. idé (süzge karışmaska) (4/14)
t. idémé (ḫafālanuv) (42/12)
t. kit-erge bul-ur idé (9/20)
t.+méz (ṭırış-ırġa) (26/12)
[=12]

tiyüşlé bk. **tiyéşlé**
t. (6/21), (11/16), (47/21), (63/21), (70/6), (76/6)
t. bul-ġan (76/19)
t.+dér (23/6)
t.+dér (al-urġa) (43/10)
t.+dér (bél-ürge) (27/10), (27/6)
t.+dér (bul-urġa) (16/3), (34/17)
t.+dér (kür-érge) (19/7)
t.+dér (kürset-érge) (19/8)
t.+dér (maişet it-mek) (39/19)
t.+dér (uyla-rga) (26/11)
t.+dér (ülçen-érge) (50/4)
t.+dér (zevclen-érge) (43/11)

t.+ge (çıġar-up) (20/10)
t.+mén (70/5)
t. (utır-ırġa) (18/1)
[=22]

tiyüşséz gereksiz
t. (13/10), (24/19), (33/13)
[=3]

tīz <Far. çabuk, hemen, tez
t. (14/20), (30/4), (32/5), (36/5), (39/5), (40/13), (54/9), (59/15), (71/17)
t. bul-sa (45/13)
[=10]

tīzden tezden, çabucak, hemen, hemencecik, derhâl
t. (36/3), (39/10), (42/10), (51/6), (54/24), (59/15), (59/5), (71/17)
[=8]

ṭol dul
ṭ. (43/10)
ṭ. ḳaldır-uv (42/23)
ṭ. ḳal-sa da (71/16)
[=3]

ṭor- 1. durmak, kalmak
ṭ.-a al-mayınça (medresede küp) (30/2)
ṭ.-a al-sam (tuḳtat-mıy) (35/10)
ṭ.-a idé (çıḳġalap) (76/4)
ṭ.-a idé (eyt-üp) (73/21)
ṭ.-açaḳ yirde (42/19-20)
ṭ.-adır (minden ayırıl-ġan köné) (71/4)
ṭ.-adır idé (ḫaberdār bul-up) (24/16)
ṭ.-ası tügél (bülmede) (44/22)
ṭ.-ası ḳıl-miy başla-ġan idé (yorṭda) (61/12)
ṭ.-ġaç (irte) (70/20)
ṭ.-ġaç (bar-a) (10/5), (23/10), (51/17), (68/16), (76/14), (77/6)
ṭ.-ġaç (dimle-p) (45/4)
ṭ.-ġaç (söyleş-e) (12/12)
ṭ.-ġaç (uḳıy) (48/14)
ṭ.-ġaç (uylıy) (39/12), (40/14)
ṭ.-ġan (üt-e) (2/15)
ṭ.-ġan … ādem (ṭırış-a) (34/16)
ṭ.-ġan bér ḫāletdér (herkémde bul-a) (51/1)
ṭ.-ġan bér kéşé (ḫaberdār bul-up) (24/4)
ṭ.-ġan bér ḳuvvet (tart-a) (48/6)
ṭ.-ġan bér sır (añla-mıy) (29/21)

ṭ.-ġan bitlé (caltıraprаḳ) (15/7)
ṭ.-ġan bul-ġaç (éş bul-mıy) (59/11)
ṭ.-ġan bülmede (aşıy éçiy) (67/4)
ṭ.-ġan risāleler (ahlak ögret-e) (76/3-4)
ṭ.-ġan …risāleler (fikr aç-a) (76/3-4)
ṭ.-ġan …könlerédér (vaḳtlar köt-üp al-a) (16/2)
ṭ.-ġan kéşésé (açuvını al-a) (64/12)
ṭ.-ġan nerseler (aşal-a) (16/4)
ṭ.-ġan könlerémde (ayrıl-up) (72/16-17)
ṭ.-ġan kéşé (ḳadréné bél-e) (30/3)
ṭ.-ġan (ḫaṭnı bir-miy) (59/4)
ṭ.-ġan vaḳlarġa (ders uḳı-y) (4/24)
ṭ.-ġan idé (di-y) (5/8), (50/4)
ṭ.-ġan süzlernéñ (ḫorlandır-a) (62/7)
ṭ.-ġan idé (eyt-e) (54/8)
ṭ.-ġan idé (…ṣūretde bul-a) (48/13)
ṭ.-ġan idé (bik künéllé) (49/4)
ṭ.-ġan idé (işét-esé kil-e) (48/5)
ṭ.-ġan idé (kil-e) (70/13-14)
ṭ.-ġan idé (söyliy) (49/16)
ṭ.-ġan idé (tanı-y) (54/13)
ṭ.-ġan idé (uḳıt-a) (38/8)
ṭ.-ġan iken (alda-p) (52/19)
ṭ.-ġan yemséz süzler (küñélden kit-miy) (62/8)
ṭ.-ġan vaḳtda (küter-ép) (28/2-3)
ṭ.-ġan süzler (ohşa-y) (6/5)
ṭ.-ġan ᶜ ömrnéñ ḳadrlé yılları (saġınıl-a) (46/1)
t.-ġan nerse (ṣaḳlıy) (34/20)
ṭ.-ġan ḳoşlarnı (sayrıy) (48/11)
ṭ.-ġan süzler (süg-e) (62/11)
ṭ.-ġan kéşé (temeké tart-a) (50/9)

ṭ.-ġan atlarınıñ (ṣu taşı-y) (18/16)
ṭ.-ġan zūr devletke (ṭırış-a) (72/5)
ṭ.-ġan keyfler (ẓararı tik-miy) (9/12-13)
ṭ.-ġan şākirdler (uḳı-y) (29/9)
ṭ.-ġan mektebde (uḳıl-a) (35/13), (35/14)
ṭ.-ġan nerselerné (uḳıt-a) (47/9), (47/10)
ṭ.-ġan ḫatun (yarıy) (23/17-18)
ṭ.-ġan yir (yat-a) (5/11)
ṭ.-ġan aġaçları (yeşér-üp) (74/9)
ṭ.-ġan éşlerné (ẓararlar kil-e) (66/8-9)
ṭ.-ġanġa (ügüt naṣīḥat it-üp) (31/18)
ṭ.-ġanını (çıda-p) (10/1), (64/11)
ṭ.-ġanlar idé (diy) (50/10)
ṭ.-ġansıñ (téliy) (12/5)
ṭ.-ıñız (tıñla-p) (56/17)
ṭ.-ır (ḳuvan-up) (51/22)
ṭ.-ırġa (faḳīr) (5/17)
ṭ.-ırġa (tik) (34/2)
ṭ.-ırġa (péş-üp bét-kençe) (37/19)
ṭ.-ırġa (tuvġan yorṭda) (62/17)
ṭ.-ırġa (babasından ḳal-ġan) (63/3)
ṭ.-ırġa (ḳara-p) (42/20)
ṭ.-ırmın (niçék) (43/13)
ṭ.-ıyk (ḳara-p) (53/6)
ṭ.-maġan kébi (ṣadaḳa ḫayırsız da) (68/19)
ṭ.-maġandır (ḳara-p) (38/2)
ṭ.-maḳ (al-up) (23/11)
ṭ.-maḳda idé (köt-üp) (51/6)
ṭ.-may kilkenge (balaları) (28/2)
ṭ.-mayınça (ozaḳ) (13/19)
ṭ.-mıy (çeyne-miy) (21/5)
ṭ.-mıy idé (ḳara-mıy) (31/2)
ṭ.-sa da (céntékle-p) (18/14)
ṭ.-sun (tik) (48/7)
ṭ.-up (tüben) (5/5)
ṭ.-up bar-uvına (ruḫṣat bul-may) (64/21)
ṭ.-up (ʿ ilm bul-may) (3/10)
ṭ.-up (ḫarām bul-a) (55/4)

ṭ.-uv (3/16), (69/2)
ṭ.-uvı (bolay tevfīḳında) (33/18)
ṭ.-uvı (muḳaddeslen-üp) (74/12)
ṭ.-uvı (yeş ḫatun al-mıy) (8/16)
ṭ.-uvı (cavçınıñ kil-üp) (14/9)
ṭ.-uvına (nādānlarnıñ yuḳarı) (5/6)
ṭ.-uvı (ḫıdmet it-erge) (70/18)
ṭ.-uvına (ḳayt-up) (66/21)
ṭ.-uvnı (evvelgéçe) (2/22)
ṭ.-uvnı (milletémézçe) (39/3)
2. yaşamak, hayat sürmek
ṭ.-a başla-rmın (52/16-17)
ṭ.-a başla-dılar (küç-üp) (74/3)
ṭ.-a da başla-dı (kér-üp) (63/23)
ṭ.-amın (4/21)
ṭ.-ası kéşéné (bérge) (37/9)
ṭ.-ası kéşénéñ (bérge) (23/9)
ṭ.-asım ḳal-madı (dünyāda küp) (71/9)
ṭ.-dım (72/9)
ṭ.-ġanlarını (dünyāda) (75/12)
ṭ.-sam idé (cemāᶜ atlerém ile) (69/3)
ṭ.-up (cemāᶜ at ile) (65/12)
ṭ.-up (dünyāda) (23/5)
3. bulunmak
ṭ.-adır idé (ḳıymet) (19/17)
4. vakit geçirmek
ṭ.-ġan …şöğılé (bérniçe kön) (63/2)
[=123]

ṭormış hayat, yaşam
t. (22/2)
t.+ı (2/2), (29/6)
t.+ına (7/17)
t.+larınıñ (3/19)
t.+larıñ (67/6)
[=6]

ṭot- tutmak
ṭ.-a başla-dı (tıġız) (61/7)
ṭ.-a bél-se de (üzüzéné) (7/3)
ṭ.-açaḳ aḳçanı (16/10)
ṭ.-ar (üpke) (21/11)

ṭ.-arġa kirek (21/10)
ṭ.-dı (üzéné…kébi) (49/24)
ṭ.-ġaç (şul ḳadar aḳçalar) (4/23)
ṭ.-ḳan nersesé (itegéne) (49/8)
ṭ.-ḳan (çıġ-up) (28/13)
ṭ.-ḳan (éçénde) (62/15)
ṭ.-up (üzémde) (69/5)
ṭ.-uv (şād) (11/2)
ṭ.-uvga (düşmen) (61/9)
ṭ.-uvı (ḳanturşçiḳ) (24/8)
ṭ.-uvına (alda) (21/21)
[=15]

ṭotın- tutunmak
ṭ.-dılar (28/24)
ṭ.-ġan (38/7)
[=2]

totḳar engel, rahatsızlık verme
t. (44/13)
[=1]

totuvçan tutan
t. (17/6)
[=1]

ṭoy- duymak
ṭ.-mıy (67/14)
ṭ.-mıy idé (74/17)
[=2]

ṭoyıl- duyulmak
ṭ.-a idé (67/8)
ṭ.-a idé (3/12), (50/24)
ṭ.-ġan (aġır) (68/11)
ṭ.-ġan idé (aġır) (65/16)
ṭ.-uv (aġır) (65/3)
[=6]

töbe- gözünü dikmek, bakışlarını bir yere odaklamak, bir yere dik dik bakmak
t.-p (20/7)
[=1]

tögelle- bir işi sonuna vardırmak, bitirmek, başarıyla tamamlamak
t.-mekçé bul-amız (44/14)
t.-ñéz (59/16)
[=2]

tögen falan, filan
t. (49/8)
[=1]

tök tüy, kıl, saç teli
t.+lerénden (2/10)
[=1]

töklé tüylü, kıllı
t. (2/10)
[=1]

tön gece
t. (73/11), (73/12)
t.+é (73/11)
t.+le (73/12)
[=4]

töp asıl, esas, temel
t. (2/3)
t.+éne (töbéne) (55/21)
[=2]

töplé ciddi
t. (24/18)
[=1]

Törkiy Türkçe
t. (11/13), (28/7)
[=2]

törlé türlü, çeşitli
t. (3/1), (4/7), (5/6), (5/20), (11/13), (13/12), (15/22), (17/18), (24/19), (25/19), (25/21), (31/15), (31/20), (33/21), (34/7), (34/7), (35/1), (36/9), (37/14), (40/12), (43/20), (49/11), (58/18), (60/10), (75/9), (76/11)
t.+sénéñ (24/19), (36/9), (50/7)
[=29]

törléçe türlüce, değişik biçimlerde, farklı farklı
t. (3/22), (50/7)
[=2]

tös yüz, sima
t.+de (36/10)
t.+é (36/15), (40/22), (56/4)
t.+éné (37/12)
t.+éñézné (39/21)
t.+ke (12/6)
t.+ke kil-dé (40/13)
t.+leré (46/7)
t.+lerge kil-dé (40/12)
[=10]

tös-bit surat, dış görünüş, kılık kıyafet
t.+leréné (37/7)
[=1]

töslé belli bir biçimde olan
t. (45/21), (45/22)
[=2]

töslük uygun
t. (3/2)
[=1]

töş düş, rüya
t.+énde (68/3)
[=1]

töş- düşmek
t.-dé (37/8)
t.-dé (ḫafāga) (45/19)
t.-geç (iséne) (68/9)
t.-gen yiméşden ḳorı ḳal-ursıñ (ḳulġa) (20/12)
t.-ken (26/7)
t.-ken (çıḳ) (48/15)
t.-ken (iséme) (69/15)

t.-megen bul-sa idé (ḳulına) (27/23)
t.-mes idé (uyġa) (23/18)
t.-mesün (aḳça ᶜ aşḳı) (22/20)
t.-üp (ḫaṭırına) (68/4)
t.-üp (iséne) (43/21), (52/8), (68/13)
t.-üp (küñélé) (38/4)
t.-üp (uylarġa) (23/22)
t.-üvé (ḳulına) (30/12)
t.-üvéne (ḫafāġa) (32/21)
[=18]

töşén- düşünmek
t.-gené (16/13)
[=1]

töşér- düşürmek
t.-érge (küzénden) (31/17)
t.-gen idé (66/15)
t.-üp (19/3)
t.-üp (iske) (68/14)
[=4]

tözel- düzelmek
t.-ér (73/9)
t.-gen (8/1)
t.-gené (70/10)
t.-mes (73/9)
[=4]

tözet- düzeltmek, onarmak
t.-kenleré (19/13)
t.-üp (7/21), (60/18)
[=3]

tözék düzgün
t. (16/22)
[=1]

tözéklék asayiş, düzen
t.+é (39/19)
[=1]

tuġ- doğmak
t.-maḳ (77/10)
[=1]

tuġan akraba, kardeş, hısım
t.+lar (25/12)
t.+larım (26/6)
[=2]

tuġmışdan doğuştan
t. (31/17)
[=1]

tuġrı doğru, düz
t. (24/12), (27/2), (5/18)
t. kil-edér (37/19), (61/23)
t. kil-gen idé (65/13)
t. kil-üp (30/2), (68/10)
t. kit-érüvé (13/13)
t.+larda (3/7)
t.+nı (52/2), (54/24)
[=12]

tuġrıda dair, hakkında, üzere, ilişkili

t. (12/2), (3/4), (33/16), (33/4), (40/1), (50/10), (63/13), (9/21)
[=8]

tuġrıdan vasıtasıyla, aracılığıyla
t. (41/16)
[=1]

tuġrısı doğrusu
t. (23/12), (7/2)
[=2]

tuġrısında bk. **tuġrıda**
t. (18/5)
[=1]

ṭuḳlan- karnını doyurmak, yemek yemek, beslenmek
ṭ.-ur (5/8)
[=1]

tuḳta- hareketi durdurmak, durmak, duraklamak
t. (57/19)
t.-dı (73/18)
t.-madı (42/3)
t.-mas (51/25)
t.-mayacağını (65/10)
t.-mıy (31/18), (33/12)
[=7]

tuḳtal- durmak
t.-ġan idé (31/1)
[=1]

tuḳtat- durdurmak
t.-a al-madı (11/8)
t.-dı (54/9)
t.-ırġa (34/22)
t.-mıy (35/10)
t.-up (49/16)
t.-urġa (43/20), (52/20)
t.-uv (53/5)
[=8]

tuḳtavsız durmadan, kesintisiz, aralıksız, sürekli
t. (64/4)
[=1]

tul- dolmak
t.-ġan idé (73/17)
t.-ġan küzleré (yeş) (71/12)
t.-ġançı (28/7)
t.-ġanda (74/14)
[=4]

tuldır- doldurmak
t.-up yat-ḳan (31/14)
[=1]

ṭulu dolu
ṭ. (10/16), (48/11)
[=2]

ṭupas kaba
t. (15/9), (40/19)
[=2]

tutaş evlenmemiş yetişkin kız
t.+ını (37/15)
t.+ınıñ (36/17)
t.+larım (49/17)

t.+larnı (49/15)
[=4]

ṭutır- doldurmak
ṭ.-asıñız (5/10)
ṭ.-ıñız (5/15)
ṭ.-ırġa (27/1)
ṭ.-maḳda idé (5/19)
ṭ.-uv öçün idé (17/5)
ṭ.-uvına (5/9)
[=6]

ṭuv- doğmak
ṭ.-ġan (28/3), (61/12), (62/17), (62/22)
ṭ.-uvı (46/5)
[=5]

ṭuy toy, düğün
ṭ. (45/10), (45/15)
ṭ. it-sün (45/13)
ṭ.+lar (54/3)
ṭ. yasal-ġanını (60/20)
ṭ. yasal-up (59/23)
ṭ. yasa-p (59/8)
[=7]

ṭuy- doymak
ṭ.-a al-mıylar idé (75/6)
ṭ.-dım (72/9)
ṭ.-ġança (21/8)
ṭ.-ġançı (21/8), (22/12), (22/14)
[=6]

ṭuydır- doyurmak
ṭ.-ġan idé (64/5)
[=1]

tuzdır- harap etmek, yıpratmak, hırpalamak, eskitmek
t.-up (57/2)
[=1]

tüben aşağı
t. (5/5), (58/11)
t. kit-sede (58/6)
t.+rek (37/2), (37/3)
[=5]

tügerek değirmi, yuvarlak
t. (2/8)
[=1]

tügerep gayretle, hararetle
t. (70/18)
[=1]

tügél değil
t. (3/8), (4/2), (4/8), (5/9), (5/11), (7/14), (7/2), (9/6), (11/16), (12/18), (13/16), (14/1), (14/9), (14/10), (14/10), (14/14), (15/14), (17/11), (17/17), (19/20), (20/15), (21/2), (21/5), (21/7), (24/4), (24/9), (29/5), (29/7), (29/18), (32/19), (33/15), (35/16), (35/17), (36/10), (36/11), (36/7), (37/17), (37/18), (38/3), (38/7),

(38/20), (39/2), (40/17), (40/19), (40/22), (40/7), (42/13), (42/15), (42/3), (43/7), (44/22), (45/1), (45/9), (45/9), (45/21), (47/19), (48/21), (50/2), (51/25), (53/2), (53/3), (53/16), (54/4), (54/6), (54/6), (56/7), (61/3), (61/22), (62/4), (65/14), (68/19)
t.+dér (37/15), (38/19), (41/21), (43/24), (54/23)
t.+dür (16/7)
t.+ge (33/4)
t.+ler (52/13)
t.+mé (42/12)
t.+mén (39/1)
[=81]

tüşek döşek, yatak
t.+ge (70/12)
t.+éndegé (71/18)
[=2]

tüz- katlanmak, sabretmek, tahammül etmek, dayanmak
t.-eçek (15/1)
t.-sün (64/19)
[=2]

U

u bk. **ul**
u. (43/19)
[=1]

uf ünlem; acı, sızı duyulduğunda veya sıkıntılı bir durumda söylenen bir söz
u. (51/16), (58/10), (69/12)
[=3]

uġıl oğul
u. (19/23), (28/2), (34/17)
u.+ı (23/20), (24/12), (28/16), (33/16), (58/8), (62/6), (63/16), (64/10), (65/6), (68/2), (74/15), (77/14)
u.+ıdır (28/1)
u.+ım (55/11), (61/22), (71/1), (71/8), (71/10), (72/21), (72/22), (73/6), (77/7), (77/18)
u.+ıma (69/6)
u.+ımda (69/9)
u.+ımnı (69/4), (69/9)
u.+ımnıñ (69/7)
u.+ına (60/12), (61/1), (63/8), (63/15), (64/13), (65/18), (66/9), (70/19)

u.+ından (12/14), (65/16)
u.+ını (28/21), (34/18), (39/6), (62/11), (63/9), (64/20), (71/1)
u.+ınıñ (58/5), (58/9), (63/12), (64/7), (64/10), (66/10), (77/16)
u.+ıñnı (59/13)
u.+ları (27/7), (33/20)
u.+larına (28/21), (73/18)
u.+larını (35/14)
u.+larınıñ (58/6)
u.+nıñ (57/15)
[=63]

uġlan oğlan
u. (77/7)
[=1]

uḳ pek, çok, ta, hatta, tam şu vakitte anlamlarına gelen pekiştirme edatı
u. (7/12), (8/3), (14/8), (16/4), (16/6), (43/6), (51/14), (52/16), (55/16), (70/15)
[=10]

uḳı- okumak
u.-dı (32/3), (40/12)
u.-ġan (35/20), (38/11), (38/22), (38/6), (39/1), (39/4), (39/4), (47/6), (47/13), (47/14), (48/1), (75/16), (76/15), (76/16)
u.-ġan (uḳı-ġan) (35/1)
u.-ġan (uḳuġan) (18/7)
u.-ġan bul-sam (35/15)
u.-ġanda (28/12), (40/12), (48/12)
u.-ġanunı (48/4)
u.-ġanını (61/8)
u.-maġan (47/15)
u.-mañız kirek (4/2)
u.-masa da (36/15)
u.-mışı (12/7)
u.-mıy (31/14)
u.-ñız (uḳuñız) (4/4), (4/4), (4/4)
u.-p (uḳup) (4/15), (4/21), (24/4), (24/15), (36/20), (57/13), (54/21)
u.-p (uḳup) ḳal-alar (35/21)
u.-p (uḳup) ḳal-ġanına (48/20)
u.-rġa (4/16), (54/14)
u.-rġa (uḳurġa) (24/13), (24/14), (47/18), (76/1)
u.-rġa (uḳurġa) başla-dı (73/20)
u.-v (uḳuv) (27/20), (33/8), (33/13), (33/14),

(33/19), (34/10),
(35/12), (35/21), (36/1),
(48/2), (48/3), (49/1)
u.-vda (uķuvda) (35/23)
u.-vdır (uķuvdır)
(34/20)
u.-vga (uķuvġa) (33/9),
(33/11), (33/17),
(33/21), (34/8), (35/4)
u.-vı (uķuvı) (32/4)
u.-vını (uķuvını)
(30/18)
u.-vnı (uķuvnı) (76/18)
u.-y (27/19), (27/19),
(54/22), (76/8)
u.-y al-madım ise de
(35/9)
u.-y başla-dı (56/18)
u.-y başla-ġaç (50/22)
u.-y başla-ġan (28/10)
u.-y başla-ġan idé
(28/7)
u.-y başla-ġandan
(29/9)
u.-y başla-v (28/19)
u.-y idé (76/16)
u.-y tor-ġaç (48/14)
u.-y tor-ġan (29/9)
u.-y tor-ġan (ders)
(4/24)
u.-ydır idé (47/14)
u.-ylar idé (37/6)
u.-ym (4/16)
u.-ymın (56/17)
[=88]

uķıl- okunmak
u.-a kil-gen (4/20)
u.-a tor-ġan (35/13),
(35/14)
u.-masun (4/18)
[=4]

uķımış tahsil
u.+ı (12/7)
[=1]

uķıt- okutmak
u.-a başla-dığı (30/8)
u.-a idé (75/10)
u.-a tor-ġan (47/10),
(47/9)
u.-a tor-ġan idé (38/8)
u.-dı (31/9)
u.-ġanġa (46/18)
u.-ırġa (38/7)
u.-kanda (46/18)
u.-mıy (36/16)
u.-mıylar (46/20)
u.-mıysız (4/12)
u.-ur idé (29/8)
u.-uv (5/1)
u.-uvı (28/7)
[=16]

uķıtdır- okutturmak
u.-açaķ idé (77/15)
u.-alar (35/14)

[=2]

uḳıtıl- okutulmak
u.-ġanını (5/2)
u.-ılup (47/20)
[=2]

uḳıtuv okutma, öğretim
u.+ı (31/10)
u.+lar (3/9)
u.+larınıñ (3/20)
u.+nıñ (46/17)
[=4]

uḳut- bk. **uḳıt-**
u.-uvı (76/11)
[=1]

uḳuv okuma; öğretim
u. (5/11), (5/14), (34/10), (48/19)
u.+ına (28/18), (29/1)
u.+lar (3/9)
u.+larını (28/16), (3/22)
u.+larınıñ (3/20)
u.+nı (57/16)
u.+um (39/2)
u. yortı (5/17)
[=12]

uḳuvçan okuyan
u. (17/6), (30/16), (35/1)
[=3]

uḳuvçı okuyucu, okur
u.+lar (10/14), (21/18), (32/16), (42/1)
u.+nı (33/12)
[=5]

ul 1. işaret zamiri, o (4/12), (4/17), (4/17), (39/1)
2. kişi zamiri, o (13/17), (17/18), (18/17), (19/9), (20/12), (21/15), (28/18), (38/19), (43/18), (44/13), (46/6), (50/12)
3. işaret sıfatı, o (2/4), (2/5), (5/16), (7/1), (7/23), (8/7), (9/21), (9/21), (10/12), (10/14), (13/8), (14/7), (15/12), (15/17), (15/19), (15/20), (17/17), (19/21), (22/20), (24/9), (25/2), (25/10), (26/9), (26/16), (27/1), (27/7), (27/14), (27/16), (30/20), (30/22), (30/23), (30/23), (34/23), (36/9), (38/6), (40/7), (44/17), (49/19) , (49/21), (49/22), (49/23), (51/5), (53/6), (53/13), (54/22), (55/9), (61/7), (61/17), (62/5), (62/23), (65/3), (68/4), (68/4), (69/15),

(72/16), (72/18),
(73/12)
[=78]

ᶜulemā <Ar. âlimler
ᶜu. (30/3)
[=1]

ulţırış- birlikte oturmak
u.-ķan (58/17)
[=1]

uluġ ulu, büyük
u. (56/25), (72/11)
u.+ları (26/9)
[=3]

un on
u. (47/9), (63/22),
(63/22), (70/20),
(73/11)
[=5]

univérsitét <Rus. (universitet)
üniversite
u.+néñ (35/19)
[=1]

uñ- onmak
u.-arsıñ (20/8)
u.-ġanġa (77/5)
[=2]

uñġaysız 1. uygunsuz, elverişsiz
u. (40/5)
2. rahatsız
u. (51/5), (74/3)
[=3]

uñġaysızlıķ zorluk, meşakkat
u.+lar (14/15)
[=1]

uram sokak, cadde, yol
u.+da (5/7), (63/10)
[=2]

urın yer
u. (11/6), (13/16),
(66/11)
u.+ġa (13/10), (21/16),
(40/20)
u.+larġa (25/5), (63/22)
u.+nı (44/16)
[=9]

urınlı güzel, münasip, yerinde
u. (3/8), (13/14)
[=2]

urnaş- yerleşmek
u.-dı (42/2)
[=1]

urtaça orta, ortaca, orta hâlli
u. (8/1)
[=1]

urtaķlaş- ortaklaşmak
u.-up (15/23)
[=1]

uşal kötü; edepsiz
u. (18/21), (19/2)
[=2]

ustavçı tüzük yazıcılar,
nizamname
hazırlayıcılar

u.+lar (27/14)
[=1]

ut ateş
u.+ını (12/19)
[=1]

uṭır- oturmak
u.-a (31/5), (58/11)
u.-a başla-dı (23/22)
u.-adır (30/20)
u.-adır (küñélémézge) (67/12)
u.-ġanda (tikşér-üp) (61/14)
u.-ġanlarını (68/15)
u.-ır idé (5/22)
u.-ırġa (tiyüşlé) (17/24)
u.-up (29/16), (53/5)
u.-up (kit-eler) (7/22)
[=12]

uṭırt- oturtmak
u.-dı (küñélené) (23/12)
u.-up (74/7)
[=2]

uṭun odun
u. (3/13), (4/13)
[=2]

uṭur- bk. **uṭır-**
u.-dılar (73/14)
[=1]

utuz otuz
u. (11/2)
u.+larġa (35/20)
[=2]

uy 1. akıl
u.+da (11/9)
u.+ında (77/8)
2. fikir
u. (29/7)
u.+dan (11/8)
u.+ġa töş-mes idé (23/18)
u.+ġa kit-üp (67/3)
u.+ımça (16/1)
u.+ımızça (29/20)
u.+ına (39/7)
u.+ınça (2/22), (15/19)
u.+ını (3/1), (3/4)
u.+lar (27/21), (70/6)
u.+larda (43/16)
u.+lardan (53/4)
u.+larġa töş-üp (23/22)
u.+ları (25/3), (38/15), (39/6)
u.+larını (41/4)
[=22]

uyçan endişeli, tasalı, efkârlı
u. (68/2)
[=1]

uyın oyun
u.+lardan (51/1)
[=1]

uyınçıḳ oyuncak
u.+lardan (34/6)
[=1]

uyla- düşünmek
u.-dı (19/16), (23/12), (39/13), (40/11)
u.-ġaç (61/9)
u.-ġan (20/10), (38/14), (41/15), (53/12), (53/14), (77/8)
u.-ġan idé (66/14)
u.-ġan idé (65/2)
u.-ġanda (26/14)
u.-ġandan (41/1), (52/8)
u.-ġanı (16/13)
u.-maġanda (12/10)
u.-maġanına (52/24)
u.-maķ (19/10)
u.-maķçı bul-dı (40/10)
u.-mañız (16/20), (29/3), (47/11)
u.-mayınça (aldını artını) (11/13)
u.-mıy idé (29/11)
u.-mıysız (50/14)
u.-p (10/13), (10/14), (11/4), (20/10), (29/17), (38/5), (40/9), (50/16), (60/15), (64/16), (68/15), (68/18)
u.-p da ķara-mıy idé (13/9)
u.-p ķara-ñız (49/23)
u.-p ķara-sañ (69/7)
u.-p yörgende (55/13)
u.-p yöré-dé (52/7)
u.-p yöré-se de (39/6)
u.-p yörgen (66/10)
u.-p yörgende (70/11)
u.-rġa (24/21)
u.-rġa tiyüş bul-adır (27/4)
u.-rġa tiyüşlédér (26/11)
u.-sañ (20/13)
u.-v (25/4)
u.-v kirek idé (43/4)
u.-y (uylıy) (27/6)
u.-y (uylıy) bél-miydér idé (9/11)
u.-y (uylıy) bélmiy idé (10/1)
u.-y (uylıy) idé (3/4), (6/21), (9/11) (17/23), (36/4), (53/4)
u.-y (uylıy) idém (51/17), (52/17)
u.-y (uylıy) tor-ġaç (39/12), (40/14)
u.-ydır (uylıydır) (10/10)
u.-ylar (uylıylar) idé (7/9)
u.-ymın (uylıymın) (50/10)
u.-ysız (uylıysız) (50/15)

u.-ysızmı (uylıysızmı)
(25/8)
[=71]

uylan- derin düşüncelere dalmak, efkârlanmak
u.-a idé (68/4)
[=1]

uylavçan düşünen
u. (50/23), (65/20)
[=2]

uyna- oynamak
u.-rġa (17/23)
u.-v (41/20)
[=2]

uz- geçmek, geride bırakmak, aşmak
u.-dı (50/20)
u.-ġan idé (45/22)
u.-maġan (14/16)
[=3]

Ü

üç öç
ü. al-maḳ (66/6)
[=1]

ügüt öğüt
ü.+ler (34/22)
ü.naṣīḥatit-üp tor-ġanġa (31/18)
[=2]

ük bk. **uḳ**
ü. (9/9), (11/22), (31/10), (38/24), (40/23), (42/5), (70/16), (75/17)
[=8]

ükén- pişman olmak
ü.-dé (64/22), (65/7)
ü.-em (69/13)
ü.-kenden (70/7)
ü.-miydér (66/8)
ü.-üp (70/6)
ü.-üvler (68/17)
[=7]

ükéndér- pişman etmek
ü.-mek (66/7)
[=1]

ükénéç pişmanlık
ü. (70/4)
ü.+de ḳaldır-maḳ (53/2)
ü.+ge ḳal-amız (43/12)
ü.+ke (69/13)
ü.+ke ḳal-uvıma (68/20), (70/3)
[=6]

ükénérlék pişman olunacak pişmanlığı gerektiren
ü. (26/12), (26/13), (54/6), (72/4)
[=4]

ül- ölmek
ü.-e (20/18)

ü.-eler (72/3)
ü.-érmén (71/2)
ü.-érmén (72/1)
ü.-érsiñ (açḳa) (20/14)
ü.-gen (74/3)
ü.-gende (72/17)
ü.-genge (74/14)
ü.-sem (69/5), (71/2), (72/1)
ü.-üp kit-méşlerdér (26/1)
ü.-üvden (72/12)
[=13]

ülçe- ölçmek
ü.-miy idé (49/14)
[=1]

ülçen- ölçülmek
ü.-érge tiyüşlédér (50/4)
[=1]

ülen ot
ü.+leré (74/9)
[=1]

ülém ölüm
ü. (71/18), (72/10)
[=2]

ümīd <Far. ümit, umut
ü.+é (53/5), (66/18)
ü.+é bul-mavını (70/17)
ü.+ém (52/20)
ü.+éné (66/16)
ü. it-megenge (40/24)
ü.+ler (51/8)
[=7]

ümīdséz ümitsiz, umutsuz
ü.+lernéñ (68/16)
[=1]

ümmet <Ar. Hazreti Muhammet'e inanarak, onun yaptıklarını ve söylediklerini uygulayarak çevresinde toplanan Müslümanların tümü
ü.+émézge (75/14)
[=1]

üpke öfke
ü. tot-ar (21/11)
[=1]

üpkele- kızmak
ü.-p (66/6)
ü.-p yöré-seler de (37/13)
[=2]

üpkelé öfkeli
ü. (61/10)
[=1]

ürnek örnek
ü.+é (63/1)
[=1]

üs- büyümek
ü.-dé (11/7), (49/1)
ü.-ken (10/19), (38/22), (44/19), (45/20),

(46/13), (46/14),
(46/21), (75/7)
ü.-kenge (47/4)
ü.-mekde (75/6)
ü.-se de (10/19)
ü.-üp (27/5), (27/9),
(31/20), (46/1), (77/13),
(77/16)
ü.-üp yit-kendin (41/8)
ü.-üvé (17/17)
ü.-üvéne (47/7)
[=22]

üsdér- büyütmek
ü.-üp (77/15)
[=1]

üstād <Far. muallim,
öğretmen, üstat
ü. (12/6), (76/10)
ü.+ım (56/18), (57/4),
(57/9)
[=5]

üstādbike kadın öğretmen
ü. (38/6), (46/11),
(46/8), (59/4)
ü.+de (37/5)
ü.+ler (46/19)
ü.+leréméznéñ (46/14)
ü.+sé (38/10), (47/5)
ü.+sénden (75/9)
[=10]

üste- bk. **éste-**
ü.-dégé ḳadar (37/23)
[=1]

üt- geçmek
ü.-dé (éş) (64/22)
ü.-e tor-ġan (2/15)
ü.-edérler (dünyādan)
(22/19)
ü.-er idém (71/9)
ü.-erge (71/2)
ü.-keç (47/14), (68/10)
ü.-ken (68/13)
ü.-ken (süzé) (2/19)
ü.-kençe (37/21)
ü.-kençé (63/22)
ü.-kenéné (67/13)
ü.-miy idé (14/18)
ü.-üv (éçénden) (72/11)
[=14]

ütel- yapılmak, başarılmak
ü.-e idé (3/14)
[=1]

ütén- rica etmek, istekte
bulunmak
ü.-dé (30/8)
ü.-emén (57/9)
ü.-genéne (21/23)
ü.-üp (32/2), (66/14),
(66/3)
ü.-ürge (66/10), (66/10)
ü.-üvler (66/18)
ü.-üvleréné (66/11)
[=10]

ütker- geçirmek
ü.-medém (72/4)
ü.-megen (23/17)
ü.-üp (ḫafāda) (22/18)
ü.-üv (9/9)
ü.-üvdedér (9/15)
ü.-üvleré (35/23)
[=6]

ütkerüvçé geçiren
ü. (ᶜ ömréné) (26/20)
[=1]

üz kendi
ü. (3/3), (3/3), (3/12), (4/18), (13/10), (14/6), (15/2), (15/8), (16/18), (19/13), (20/20), (20/20), (26/22), (50/12), (58/12), (58/23), (61/11), (63/11), (63/6), (64/2), (69/7), (73/16)
ü.+é (3/19), (4/15), (8/12), (8/17), (9/9), (9/20), (12/18), (14/2), (14/4), (14/6), (14/9), (14/16), (15/2), (15/6), (17/1), (17/4), (18/2), (20/3), (21/2), (21/21), (24/3), (28/3), (28/6), (28/15), (31/17), (34/22), (35/4), (35/10), (38/8), (41/18), (42/11), (42/5), (43/8), (44/2), (47/23), (47/7), (51/9), (52/15), (54/3), (61/11), (64/2), (66/2), (74/19), (77/3)
ü.+ém (4/21), (20/22), (22/4), (25/10), (38/24), (39/3), (44/18), (53/14), (58/12), (69/10), (69/7), (70/1), (71/7)
ü.+émde tot-up (69/5)
ü.+éme (39/20)
ü.+éméz (27/12)
ü.+éméznéké (55/7)
ü.+éméznéñ (19/3)
ü.+émné (20/22)
ü.+émnéñ (39/3)
ü.+énde (3/10), (22/3)
ü.+énden (10/5), (12/1), (13/1), (21/21), (28/18), (29/1), (38/11), (47/6), (76/17)
ü.+éne (9/16), (11/21), (22/17), (28/21), (30/12), (37/2), (39/18), (39/18), (40/23), (45/4), (48/6), (64/1), (66/7), (74/16), (76/18)
ü.+éne ḳıléş-üvénden (23/8)
ü.+éné (6/16), (6/20), (8/21), (10/13), (10/23),

(21/2), (26/22),
(38/14), (49/24),
(50/14), (56/6), (60/23),
(66/3)
ü.+énéñ (3/1), (3/4),
(3/5), (4/9), (3/21),
(5/22), (9/17), (10/22),
(12/13), (15/10),
(19/17), (22/12), (23/4),
(23/10), (24/6), (28/10),
(28/12), (28/16), (32/3),
(33/11), (33/14),
(33/16), (35/5), (39/12),
(39/15), (40/20), (41/4),
(52/24), (66/8), (68/17)
ü.+éñ (21/13), (21/14),
(37/9), (43/15), (67/10),
(73/3)
ü.+éñéz (4/14)
ü.+éñézge (57/16)
ü.+éñge (41/12)
ü.+éññé (72/13)
ü.+leré (35/13), (38/9),
(43/3)
ü.+lerénde (5/20),
(6/13)
ü.+leréne (5/12), (37/1),
(43/5), (52/3)
ü.+leréné (18/20),
(26/19)
ü.+lerénéñ (43/1),
(75/7)
ü.+lerénké (42/14)
[=180]

üz üzé kendi kendisi
ü.+nden (51/13)
ü.+ne (19/13)
ü.+né (40/11)
ü.+né tot-a bél-se de
(7/3)
[=4]

üzaldına tek başına
ü. (64/6)
ü.+raḳ (6/18)
[=2]

üzger- bir hâlden başka bir
hâle geçmek, değişmek
ü.-gen idé (62/20)
ü.-gendér (56/4)
ü.-üv (50/22), (51/2)
[=4]

üzgerlék değişiklik
ü. (62/21)
[=1]

üzre üzere
ü. (11/10)
[=1]

V

vaᶜż <Ar. dini öğüt, vaaz
v.+lar (34/22)
v.+larını (33/6)
[=2]

vaᶜd <Ar. söz verme, vaat
v.+éme (70/3)
[=1]

vaᶜde <Ar. söz
v. (44/5), (54/22)
v. bul-sun (45/8)
v. ḳuy-arġa (23/13)
v. ḳuyıl-dı (45/18)
v. ḳuyıl-ġanı (45/17)
v. ḳuy-up (52/11), (66/4)
v. ḳuy-uvları (51/8)
v.+ler (42/1), (69/21)
v.+ler al-a al-madı (13/19)
v.+ler biréş-keç (51/18)
v.+ler bir-gen idém (69/20)
v.+ler ḳuyış-dılar (60/10)
v.+leréméz (54/17)
v.+lerné (42/6), (70/2), (70/5)
v.+sé (52/23)
v.+sé ḳuyıl-ġaç (52/7)
v.+sénden (53/17)
v.+séné (53/8)
[=23]

vaġay- değerini kaybetmek
v.-uvlarından (26/8)
[=1]

vaḳ küçük
v. (25/2)
[=1]

vaḳ-töyek ufak tefek
v. (20/22)
v.+ge (42/15)
[=2]

vaḳᶜa <Ar. vaka, olay, hadise
v.+dan (62/20)
v.+sından (62/16)
[=2]

vāḳıᶜa <Ar. gerçek
v. (2/13), (77/8)
[=2]

vaḳıyġa bk. **vaḳᶜa**
v. (45/23)
[=1]

vaḳla- hecelemek
v.+larġa (4/24), (5/2)
[=2]

vaḳsın- küçük ve önemsiz şeylere kıymet vermek
v.-up (32/19)
v.-up yörüv (27/3)
v.-up yörüvler (68/7)
[=3]

vaḳsınuvçan düşkün, zaafiyeti olan
v. (7/3)
[=1]

vaḳt <Ar. vakit, zaman
v. (8/13), (8/21), (15/11), (16/24), (17/9), (25/5), (30/19), (40/14),

(42/3), (45/7), (46/19), (4816/), (50/5), (50/23), (59/7), (61/15), (68/6), (68/10), (69/15), (69/19), (71/5)
v. bul-ġanını (35/5)
v.+da (7/13), (8/7), (15/10), (15/12), (18/16), (28/3), (34/14), (34/7), (37/3), (51/4), (51/8), (53/20), (61/9), (65/5), (66/10), (74/1)
v.+dağı (43/24), (47/4), (70/1)
v.+dan (28/4), (4/3)
v.+ġa (50/20)
v.+ı (28/11), (33/9)
v.+ımda (72/4)
v.+ında (10/16), (45/6), (56/25), (70/9)
v.+ından (7/12), (8/3)
v.+ķa (11/9), (47/2), (65/21)
v.+ķaça (38/2)
v.+lar (16/2), (27/2), (39/7), (39/20), (65/19), (68/4), (68/5)
v.+lardan (11/9), (66/1), (76/12)
v.+largġa (25/22)
v.+ları (68/9)
v.+larım (69/14)
v.+ların (9/15)
v.+larnıñ (70/4)
[=72]

vaşiyyet <Ar. bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey, vasiyet
v.+ém (73/7)
v.+ler it-üp (73/10)
v.+leréné (71/19)
[=3]

vaʿż <Ar. vaaz, dinî öğüt
v. (2/19)
v.+ı (2/20)
v. söyle-gen (27/18)
[=3]

vażīfe <Ar. görev, vazife
v. (30/8), (76/10)
v.+lerné (76/6)
v.+sé (29/3)
[=4]

ve <Ar. ve
v. (4/11), (7/5), (11/15), (26/17), (26/9), (26/22), (27/9), (29/9), (29/17), (30/14), (33/2), (34/11), (34/20), (36/21), (36/22), (41/7), (44/5), (54/22), (56/21), (60/9), (75/4), (75/8), (76/10), (76/5), (77/14), (77/17), (77/6)

[=27]

vech <Ar. yüz, surat, çehre
v.+le (43/8)
[=1]

vefāt <Ar. ölüm, vefat
v.+ı (30/1)
v.+ım (72/1)
v.+ından (74/2), (8/5)
[=4]

ve’s-selām <Ar. işte o kadar, son söz budur, artık bitti
v. (44/8)
[=1]

vicdān <Ar. insanın içindeki iyi ile kötüyü ayırt eden güç, vicdan
v.+ıñızdan (41/21)
[=1]

vicdānen <Ar. vicdanca, içten, yürek duygusu ile, vicdanen
v. (10/10)
[=1]

vīrān <Ar. yıkık, harap
v. bul-açaḳ (56/21)
v. bul-uvından (40/20)
v. bul-uvlarına (13/10)
v. it-esé kil-medé (63/10)
v. it-mek (57/8)
v. it-mev (43/2)
[=6]

Y

yā-Rab[b] <Ar. ey Rab, ey Rabbim
y. (14/4), (13/23), (43/13), (77/18) (51/21),
[=5]

yaġımlı sevimli, güzel, gönül okşayıcı, hoş
y. (37/24)
[=1]

yaġniy bk. **yaᶜnī**
y. (46/23)
[=1]

yaḫşı güzel, iyi, olumlu
y. (2/6), (2/13), (2/14), (2/18), (4/3), (7/12), (12/7), (12/8), (14/21), (14/22), (16/20), (17/4), (17/9), (18/1), (18/5), (18/9), (19/1), (19/12), (19/21), (21/15), (27/21), (29/6), (30/14), (32/4), (35/13), (35/3), (36/22), (37/20), (38/6), (38/14), (38/8), (42/21), (44/16), (44/16), (45/6), (46/13), (46/19), (48/11), (48/18), (50/17), (51/23), (59/3), (60/12), (61/10),

(70/15), (73/21),
(74/19), (76/19),
(77/12)
y. bul! (73/5)
y. bul-maḳ (77/10)
y. bul-up (10/18)
y. bul-ur (35/18)
y. bul-ur idé (59/11)
y. çıġ-up (61/18)
y.+ları (26/5)
y. yörét-e bél-se de
(15/8)
y. yörét-ken (18/8)
[=58]

yaḫşılap güzelce
y. (29/10), (38/11),
(39/14), (41/4), (44/4),
(55/3), (59/8), (65/18),
(75/13)
[=9]

yaḫşılıḳ iyilik
y. (4/18)
y.+ġa (72/21)
y.+ı (yaḫşılığı) (49/7)
y.+ına (yaḫşılığına)
(74/17)
y.+lar (17/8)
y.+lar ḳıl-a al-maġanġa
(17/2)
y.+lar ḳıl-a al-maġanını
(17/3)
y.+lar ḳıl-a idé (3/15)
y.+larına (11/3)
y.+larıñnı (72/15)
y.+larnı (72/14)
[=11]

yaḳ yön, taraf, yan
y.+dan (6/22), (23/5),
(23/5), (26/23), (30/21),
(31/12), (31/12),
(38/15)
y.+ına (yaġına) yat-up
(11/12)
y.+nı (40/13)
[=10]

yaḳın yakın
y. (48/4), (49/3)
y. kür-üvçen (67/1)
y.+ları (6/22)
[=4]

yaḳınay- yaklaşmak,
yakınlaşmak
y.-dı (72/1)
y.-uv (19/16)
[=2]

yaḳla- himaye etmek,
savunmak, desteklemek
y.-p (56/11)
[=1]

yaḳtı ışıklı, aydınlık
y. (21/8), (22/12),
(59/22)
[=3]

yal hizmet hakkı, ücret

y.+ları (3/13)
[=1]

yalġan yalan
y. (17/16), (58/13)
[=2]

yalġış yanlış, hatalı
y. (32/12)
[=1]

yalġız yalnız, tek
y. (53/21), (65/13), (66/20), (66/20), (66/20)
y. ḳal-up (42/18)
[=6]

yalġızlıḳ yalnızlık
y.+dan (65/20), (67/4)
y.+lar (68/17)
[=3]

yalın- yalvarmak yakarmak
y.-ası kil-medé (65/11)
[=1]

yalḳav tembel, üşengeç, miskin
y. (18/11)
[=1]

yalḳunlan- alevlenmek
y.-ġan (12/19)
[=1]

yaltıra- parlamak, ışıldamak
y.-p bét-ken (15/6)
[=1]

yamanla- hor görmek, kötülemek
y.-ġan (18/7)
y.-mıy (49/13)
y.-sa (4/1), (18/4)
y.-y (yamanlıy) (21/6), (22/23), (49/14)
[=7]

yan yan, taraf
y.+ına (26/16), (53/21), (60/11), (60/18), (64/2)
y.+ında (15/13)
y.+ından (70/14), (70/15)
[=8]

yanġa bk. **yañа**
y. (24/11), (28/12), (30/5), (66/18), (76/2)
y.+larnıñ (26/17)
[=6]

yanġadan bk. **yañadan**
y. (65/18), (65/9), (66/3)
[=3]

yanġart- yenilemek, yenileştirmek
y.-açaḳ bul-dı (65/8)
[=1]

yaᶜnī <Ar. demek, sözün kısası, doğrusu, senin anlayacağın, yani
y. (24/23), (29/4), (54/23), (57/21), (58/4), (58/5), (58/6), (58/9)
[=8]

yanlış yanlış, hata
y.+lar (7/9)
[=1]

yaña yeni
y. (3/1)
[=1]

yañadan yeniden, tekrar
y. (44/9), (70/7), (70/11)
[=3]

yañġadan bk. **yañadan**
y. (71/10)
[=1]

yañġart- bk. **yanġart-**
y.-up (71/17)
[=1]

yap- yapmak
y.-malı (ne) (47/23)
[=1]

yār <Far. sevgili, yâr
y. (39/18), (41/9), (41/11), (52/18)
[=4]

yara yara
y.+sı (pıçaḳ) (73/9)
[=1]

yara- yaramak, faydalı olmak
y.-maġaç (58/24)
y.-maġan (31/15)
y.-maġanını (10/11), (41/5)
y.-mayınça (17/24)
y.-mıy (14/8), (24/21), (38/23), (40/11), (58/25)
y.-mıy iméş (53/21)
y.-mıydır (34/2)
y.-p (11/1)
y.-p bét-mese de (30/9)
y.-r idé (37/12)
y.-rġa (10/24)
y.-sa da (3/7)
y.-sı (36/15)
y.-sı bul-uvını (38/5)
y.-y (yarıy) tor-ġan (23/17)
[=20]

yaraḳlı uygun
y. (76/20)
[=1]

yarat- sevmek
y.-a idék (69/20)
y.-a idé (2/22)
y.-a idé (küñélénden) (7/11)
y.-a idém (55/12)
y.-adır (49/19)
y.-alar idé (3/16)
y.-am (23/1)
y.-ḳaç (38/4), (69/18)
y.-ḳan (8/16), (18/10), (18/11), (39/2), (39/3), (76/18), (77/7)
y.-ḳanı (48/1)

y.-ḳanını (39/13)
y.-maġanlardan (6/20)
y.-mavları (24/18)
y.-mayınça (22/3), (24/16)
y.-mışdır (39/17)
y.-mıy (50/11)
y.-mıy idé (30/18)
y.-sa (75/16)
y.-up (37/4), (38/14), (42/13), (51/15), (67/5), (76/15)
y.-urlıḳ (34/16)
[=33]

yaratış- karşılıklı sevmek
y.-ḳanlarına (55/8)
y.-salar (55/9)
y.-uvları (75/6)
[=3]

yardem yardım
y.+é it-ken (18/16)
y.+éñge (53/14)
y. it-üv (18/14)
[=3]

yardemçé yardımcı
y. bul-ġan idé (24/3)
y. bul-up (33/7)
[=2]

yardemlé yardımsever
y. bul! (73/5)
y. bul-uv (22/4)
[=2]

yarım yarım, yarı
y.+da (30/4)
y.+dan (32/21)
[=2]

yarıy bk. **carıy**
y. (13/1), (13/18), (45/15), (45/16)
[=4]

yarlı fakir
y.+ġa (21/4)
y.+raḳ (49/13), (49/20)
[=3]

yarlılan- yoksullaşmak
y.-uvına (2/22)
[=1]

yarlılıḳ fakirlik
y. (26/7)
[=1]

yarṭılıy yarı yarıya, biraz, kısmen
y. (2/9)
[=1]

yaşa- yapmak
y.-ġanlar idé (42/7)
y.-p (ṭuy) (59/8)
y.-rġa (35/16)
[=3]

yaşal- yapılmak
y.-ġanını (ṭuy) (60/20)
y.-up (37/23)
y.-up (ṭuy) (59/23)
[=3]

Yāsīn sūresé Kur'an'ın 36. suresidir
y.+né (73/19)
[=1]

yaşa- bk. **yeşe-**
y.-maḳdadır (67/17)
[=1]

yat yabancı
y. (59/6)
[=1]

yat- yatmak
y.-a tor-ġan (5/11)
y.-arġa (4/15)
y.-ḳan (63/18)
y.-ḳan tuldır-up (31/14)
y.-ḳanı (15/17)
y.-up (53/23)
y.-up (yaġına) (11/12)
y.-uv (3/16)
[=8]

yavız kötü, berbat
y.+ġa (19/3)
[=1]

yaz- 1. yazmak
y.-a bél-genené (yazuv) (38/16)
y.-a (ḫaṭ) (55/2)
y.-açaḳ (56/20)
y.-amın (mektūb) (44/1)
y.-ar (66/14)
y.-arġa (ḫaṭ) (43/21), (52/8)
y.-arġa (24/13), (24/14), (41/2), (56/22)
y.-dı (ḫaṭ) (53/5)
y.-dı (ḫaṭnı) (39/15), (41/6), (43/22), (52/9)
y.-ġan (38/13), (53/6), (54/11), (66/11)
y.-ġanı (yazuv) (38/20)
y.-mıy ḳal-uv (41/5)
y.-ma (51/21), (52/6)
y.-masam (56/21)
y.-maḳ (ḫaṭ) (56/19)
y.-maḳ (yazuv) (38/9)
y.-up (39/15), (74/15)
y.-up (ḫaṭ) (66/4), (66/15)
y.-uv (3/10), (41/1), (41/13)
2. kaybetmek, yoksun kalmak
y.-alar (7/20)
y.-maḳ (65/16)
y.-madı (73/15)
[=36]

yazdır- yazdırmak
y.-up (74/8)
[=1]

yazıḳ günah
y. (47/22), (47/22)
[=2]

yazıl- yazılmak
y.-ġan (40/9), (76/13)

[=2]

yazmış yazgı, kader, alın yazısı
y.+ķa ķarşı kil-e al-madı (60/1)
y.+ķa ķarşı kil-ür (45/3)
[=2]

yazuv yazı
y. (24/7), (38/9), (38/12), (41/3), (56/18)
y.+ġa (38/11)
y.+ı (38/12), (38/14), (38/17)
y.+larını (38/13)
y.+nı (4/22), (41/3)
y. östeléne (53/5)
y. tanı-ġan (28/9)
y. tanı-maķdan (48/22)
y. tanıt-ķanını (30/4)
y. yaz-a bél-genéné (38/16)
y. yaz-ġanı (38/20)
y. yaz-maķ (38/9)
[=19]

yazuvçı yazar; yazıcı
y.+larnıñ (24/9)
[=1]

ye 1. veya
y. (5/23) (25/1)
2. yoksa
y. (59/8)
[=3]

yeki ya da, veya
y. (5/23), (10/15), (15/12), (16/11), (18/20), (35/8), (37/19), (58/5), (66/6), (66/7)
[=10]

yemséz kötü
y. (50/19), (62/8), (64/4)
[=3]

yene yine, tekrar
y. (17/9), (40/10), (41/4), (56/9), (66/14)
[=5]

yeneden yeniden
y. (58/17)
[=1]

yeş 1. yaş
y. (14/4)
y.+de (72/3)
y.+é (7/6), (14/16)
y.+énde (32/19)
y.+éndegé (51/24)
y.+éne (28/5)
y.+ke (45/23)
y.+leréne (2/7), (2/9), (46/8), (47/9), (50/22)
2. genç
y. (6/10), (7/18), (8/15), (8/17), (9/14), (9/15), (9/18), (9/19), (10/3), (10/4), (10/12), (11/4), (11/5), (11/15), (12/5),

(12/18), (14/10),
(14/14), (20/6), (21/13),
(26/13), (26/14),
(26/19), (42/10),
(42/22), (43/3), (43/3),
(43/9), (43/9), (43/10),
(43/10), (45/9) (51/2),
(51/17), (51/21),
(51/22), (51/23),
(51/24), (51/24), (52/2),
(52/4), (52/5), (54/3),
(57/2), (60/2), (61/2),
(61/9), (69/1), (69/14),
(70/1), (70/2), (71/15),
(71/6), (72/4), (73/17),
(76/6)
y.+ler (14/16), (26/10)
y.+lerden (6/13)
y.+leréméznéñ (26/8)
y.+leré (26/9)
y.+lerge (27/2)
y.+lernéñ (13/14),
(14/13)
y.+né (21/13), (21/13),
(43/16)
y.+rek (43/3), (60/15)
3. gözyaşı
y.+é (küz) (68/16)
y. tul-ġan (71/12)
[=84]

yeşden çocukluktan, çocukken
y. (3/6), (8/16), (42/19),
(42/21) (65/4), (69/1)
[=6]

yeşe- yaşamak
y.-gen (14/4)
y.-yméz (yeşiyméz)
(67/11), (67/18)
[=3]

yeşél yeşil
y. (74/8)
[=1]

yeşér- bir şeyi saklamak,
gizlemek
y.-meske kirek bul-adır
(40/2)
y.-üp ḳal-sun (55/4)
y.-üp tor-ġan (74/9)
[=3]

yeşérél- gizlenmek, saklanmak
y.-dé (53/20)
[=1]

yeşértün sezdirmeden, gizlice
y. bul-ġan (59/5)
[=1]

yeşlék gençlik
y. (34/13), (45/21),
(59/15), (63/1)
y.+émézde (26/12)
y.+éné (20/19)
[=6]

yeşlü … yaşında
y. (37/5)

[=1]

yeşséz … yaşında olmadan, yaşına gelmeden
y. (35/20)
[=1]

yetīm <Ar. babasız, yetim
y.+lerge (27/8)
[=1]

yetīmhāne <Ar.+Far. yetim çocukların bırakıldığı, bakıldığı yer, yetimhane
y.+ler (27/8)
[=1]

Yevropa <Rus. (Yevropa) Avrupa
y. (25/18)
[=1]

yégérmé yirmi
y.+lerge (29/17)
y.+lep (29/9)
[=2]

yégét delikanlı, genç erkek
y. (6/17), (8/3), (24/1), (24/18), (25/3), (32/14), (38/3), (40/21), (40/22), (41/7), (42/4), (42/15), (42/16), (50/8), (53/1), (63/1)
y.+ge (26/13), (42/6), (60/13)
y.+ke (9/19), (9/20), (40/24), (55/13)
y.+ler (7/18), (7/20), (24/16), (24/19), (25/14), (34/10), (34/8)
y.+lerden (41/9)
y.+leréméz (26/19), (37/8)
y.+lerge (37/15), (41/8)
y.+lerné (34/13)
y.+lernéñ (24/22), (34/21), (41/18)
y.+néñ (40/18), (58/16)
[=41]

yégétlék kahramanlık, cesaret
y. (26/13), (63/1)
[=2]

yıġla- ağlamak
y.-dı (68/15), (70/12), (73/16)
y.-ġandan (52/8)
y.-ġanlarını (53/23)
y.-p (55/11), (71/1), (71/14), (73/20)
y.-v (54/8)
y.-vdan (53/22)
y.-y (yıġlıy) (58/15), (73/19), (73/19), (73/20), (73/20)
y.-y (yıġlıy) da idé (68/5), (70/7)
[=18]

yığlaş- ağlaşmak
y.-dılar (71/19)
[=1]

yıḳla- bk. **yığla-**
y.-p (73/13)
[=1]

yıl yıl
y. (10/12), (11/3), (30/4), (32/21), (45/22), (47/14), (69/12)
y.+dan (54/16), (65/12), (72/2)
y.+lar (11/1), (46/23), (63/18)
y.+larda (2/5), (8/20), (9/3), (24/12)
y.+lardan (51/15), (60/14)
y.+lardır (67/11)
y.+ları (46/2)
y.+larını (68/13)
[=22]

yıla- bk. **yığla-**
y.-mıy (21/16)
[=1]

yıllap belli bir yıl süresince
y. (12/18)
[=1]

yıllıḳ yıllık
y. (16-17) (45/24)
[=1]

yıraḳ uzak
y. (27/14)
[=1]

yırt- yırtmak
y.-up (40/9)
[=1]

yırtıḳ yırtık
y. (18/12)
y. yörét-ken (18/12)
[=2]

yırtḳıç yırtıcı hayvan
y. (64/22)
[=1]

yış sık sık
y. (70/7)
[=1]

yi- yemek yemek
y.-yer (20/17)
[=1]

yiber- göndermek, yollamak
y.-dé (41/3), (74/18)
y.-déler (52/12)
y.-érge (35/7)
y.-genéné (32/15)
y.-genler idé (8/9)
y.-meske (39/11)
y.-mesünmé (42/11)
y.-üp (55/15), (69/10)
y.-üp (eşeké yulġa) (31/16)
y.-üp ḳara! (12/6)
y.-üp (keyféné) (62/7)

y.-üvé (23/15), (62/5)
[=15]

yiberél- gönderilmek
y.-dé (12/9)
y.-ken (28/20)
[=2]

yidé yedi
y. (28/5)
[=1]

yilbegey iliksiz, önü açık
y. (14/10)
[=1]

yilkén- kızmak, öfkelenmek
y.-genmén (71/6)
[=1]

yiméş meyve
y. (39/9)
y.+den ḳorı ḳal-ursıñ (ḳulġa töş-gen) (20/12)
[=2]

yir yer
y. (29/17), (5/11)
y.+de (37/19), (4/20), (42/20)
y.+de (diyesé) (12/4)
y.+é (5/17), (27/9), (44/21)
y.+éne (17/8)
y.+ge (46/14), (49/20), (49/9), (56/15), (61/15)
y.+ler (8/6)
y.+lerde (37/1)
y.+lerden (37/2)
y.+leré (27/11)
y.+lerénde (27/3)
y.+lerénden (34/11)
y.+leréne (77/4)
y.+lerge (25/5)
[=23]

yit- 1. yeterli gelmek, yetmek
y.-e idé (63/8)
y.-megen (27/11)
y.-megen idé (28/14)
y.-mes idé (77/11)
y.-miy (5/12), (21/14)
2. yakınlaşmak, yanına gelmek
y.-dé (10/3), (55/21), (56/2)
3. baliğ olmak, yetişkin olmak, büyümek
y.-keç (27/5)
y.-ken (23/20), (39/9)
y.-kendin (üsüp) (41/8)
4. Belli bir dereceye kadar yükselmek, artmak
y.-erge (27/1)
y.-keç (7/6),
y.-kende (46/8)
y.-ken (29/18)
y.-kenge (45/23)
y.-se (53/13)

y.-üp (kemālge) (9/3)
5. kovalayıp yetişmek
y.-üp (53/15)
y.-üp (çikge) (60/4)
[=21]

yiterlék yeterli
y. (35/8), (63/17)
[=2]

yitéş- yetişmek, vaktinde gelmek
y.-ürmén (53/14)
[=1]

yoḳla- uyumak
y.-madılar (73/12)
y.-p (59/18)
[=2]

yolıḳ- çekip çıkarmak, ansızın çekip koparmak
y.-ġan (7/5)
[=1]

yomşa- yumuşamak
y.-p (70/19), (71/12)
y.-p (küñélé) (71/14)
[=3]

yomşaḳ yumuşak
y. (41/20), (50/18), (66/10), (7/21), (75/21)
[=5]

yomşat- yumuşatmak
y.-ġanġa (küñéléné) (74/13)
y.-up (küñéléné) (68/1)
[=2]

yort bina, ev
y. (5/18), (8/18), (8/6), (10/6), (23/15), (23/19), (61/5), (61/6), (65/13), (7/16), (70/5), (74/19), (76/20), (76/20), (77/3)
y.+da (37/15), (61/12), (62/17), (63/3), (64/11)
y.+dağı (10/8)
y.+dan (62/22)
y.+ı (5/11), (53/19), (61/11), (63/5)
y.+ı (uḳuv) (5/17)
y.+ımızġa (43/12)
y.+ımıznıñ (42/20), (43/11)
y.+ına (63/23), (64/1), (71/17), (74/14), (74/2)
y.+ında (45/23), (4816/)
y.+ından (62/17), (63/2), (64/3)
y.+ḳa (10/7), (49/1), (61/21), (62/2), (66/3)
y.+ları (10/7)
y.+nı (63/19), (64/13)
y.+nıñ (63/15), (63/18)
y. saldır-ıñız (5/15)
[=51]

yozrıḳ yumruk
y. (61/19), (64/23)
[=1]

yödet- bıktırmak, usandırmak
y.-dé (20/22)
y.-e idé (20/15)
[=2]

yöré- 1. yürümek
y.-dé (13/21), (40/14), (44/11)
y.-geç (46/23)
y.-gen (61/1), (65/21)
y.-mekde idé (60/22)
y.-p (yörüp) (53/22)
y.-seler (32/12)
y.-sem (71/5)
y.-v (yörüv) (61/4)
y.-vé (yörüvé) (59/22)
y.-véne (yörüvéne) (64/17)
y.-y (yöriy) başla-dı (46/8)
y.-y (yöriy) başla-ġaç (46/9)
y.-y (yöriy) başla-ġan (46/22)
y.-y (yöriy) başla-sa (43/13)
y.-y (yöriy) idé (33/8), (51/13), (60/11), (74/15)
y.-ydér (yöriydér) idé (19/19), (35/6)
y.-yler (yöriyler) (69/8)
y.-ysém (yöriysém) yuḳ (35/7)
2. yardımcı fiil olarak "devamlılık, süreç"
y.-dé (di-p) (66/13)
y.-dé (uyla-p) (52/7)
y.-dé (ṭırış-up yördé) (65/17)
y.-geliy (ḳıçḳır-up yörgeliy) başla-dı (43/20)
y.-gen (boz-up yörgen) (19/3)
y.-gen (yörgen) kilmiy (6/15)
y.-gen (uylap yörgen) (66/10)
y.-gende (farz ḳıl-up yörgende) 65/16)
y.-gende (uylap yörgende) (55/13), (70/11)
y.-gende (köt-üp) (42/10)
y.-genéné (isér-üp yörgenéné) (17/10)
y.-mevéne (ᶜ az̲ābla̲n-up yörmevéne) (64/7)
y.-r (söyle-p yörür) idé (4/6)
y.-r (şavlap yörür) idé (4/2)

y.-rge (bar-up) (64/18)
y.-rge (kiy-üp) (49/12)
y.-sede (uyla-p) (39/6)
y.-seler de (üpkele-p) (37/13)
y.-v (ézle-p yörüv) (39/20)
y.-v (vaḳsın-up yörüv) (27/3)
y.-véné (öylen-üp yörüvéné) (32/19)
y.-vler (vaḳsın-up yörüvler) (68/7)
y.-vleréne (ḫorlıḳda yörüvleréne) (26/8)
y.-vlerné (yörüvlerné) (59/17)
y.-y (köt-üp yöriy) idé (42/8)
y.-y (moñay-up yöriy) idé (68/7)
y.-yler (ḥisāb it-üp yöriyler) idé (24/17)
y.-yler (eyt-üp yöriyler) idé (27/20)
y.-yler (hisābla-p yöriyler) idé (14/23)
y.-yler (ṣana-p yöriyler) idé (5/20)
[=56]

yörét- yürütmek
y.-e bél-se de (yaḫşı) (15/8)
y.-érge (35/15)
y.-ken (yaḫşı) (18/8)
y.-ken (yırtıḳ) (18/12)
y.-se (26/19)
y.-üp (éşler) (22/10)
y.-ür bul-dı (éş) (63/4)
[=7]

yörétél- yürütülmek
y.-edér idé (24/6)
[=1]

yörétüvçélék taşıyıcılık
y. (süz) (18/3)
[=1]

yöz 1. yüz (sayı)
y. (2/7), (8/11), (9/3)
2. yüz, surat
y.+é (46/4)
y.+énde (40/13), (62/21)
y.+éne (48/12)
y.+énéñ (2/10)
y.+leré (23/21), (37/24)
[=10]

yözék yüzük
y.+leré (49/8)
[=1]

yözlé yüzlü
y. (tügerek) (2/8)
y. (köler) (24/1)

y. (kürkem) (7/12),
(28/3), (40/18)
y. (bu) (43/24)
[=6]

yuġal- yok olmak, kaybolmak
y.-up (25/17)
y.-up kit-kené (51/4)
[=2]

yuġarı yukarı
y. kit-se de (58/5)
[=1]

yuḳ yok
y. (2/21), (4/16), (4/17), (9/21), (10/6), (12/18), (14/19), (14/21), (15/9), (16/20), (19/23), (20/4), (20/6), (21/4), (21/9), (21/12), (22/23), (24/11), (25/9), (25/9), (27/15), (27/24), (28/15), (29/11), (30/10), (30/10), (30/19), (30/20), (37/13), (39/11), (39/6), (40/17), (42/24), (43/1), (44/13), (45/1), (45/3), (45/12), (46/16), (51/11), (52/19), (53/22), (54/4), (54/7), (55/6), (55/6), (57/18), (58/12), (58/12), (58/14), (58/15), (58/17), (58/18), (58/19), (59/1), (59/6), (60/3), (63/16), (64/21), (64/9), (65/5), (67/20), (67/20), (68/21), (69/7), (69/9), (72/4)
y. (bét-esé) (71/7)
y. (bét-kené) (71/6)
y. bul-up (68/9)
y.+dır (26/15), (35/17), (41/13), (41/15), (56/24), (58/16), (72/12), (73/8)
y.+ġa (33/16)
y. iken (66/16)
y. (ḳara-ġanım) (50/16)
y. (yöriysém) (35/7)
[=82]

yuḳarı bk. **yuġarı**
y. (5/6)
y.+da (8/15)
[=2]

yuḳdan boş yere, sebepsiz, boşuna
y. (9/6)
[=1]

yuḳsa yoksa
y. (8/10), (9/6), (23/18), (23/22), (44/17), (44/6), (54/20), (54/24), (62/12)
[=9]

yul yol
y. (19/8)
y.+dan çıḳar-ırġa (6/11)
y. ézliydér (9/16)
y.+ġa (34/19)
y.+ġa kirgen (ḫorlıḳ) (26/16)
y.+ġa kit-mesler idé (ḫorlıḳ) (27/8)
y.+ġa salın-ġan (35/10)
y.+ġa yiber-üp (eşeké) (31/16)
y.+ına (36/1)
y.+ına bir-üvéné (Ḫudā) (18/19)
y.+ına salın-ġan (35/8)
y.+ına salın-ġan idé (2/2)
y.+ında (14/24)
y.+ında bul-up (éşé) (74/19)
y.+larġa (33/21)
y.+larġa kér-üp (bozıḳ) (34/21)
y.+larġa kér-üp (eşeké) (33/18)
y.+larġa kit-üvden (nāçār) (34/18)
[=18]

yuvanıç teselli, avuntu
y. (50/24)
[=1]

yüler akılsız, çılgın, deli, kaçık
y. (40/19)
y.+ge (14/7)
y.+ge sana-p (27/17)
[=3]

Z

zāhid <Ar. çok, aşırı sofu
z.+ler (17/24)
[=1]

ẓaᶜīf <Ar. zayıf
z.+ler (5/10)
z.+lerné (5/7)
[=2]

zamān <Ar. zaman
z.+da (25/18), (30/4)
z.+dağı (16/10)
z.+ından (26/13)
z.+lar (27/1)
z.+lardan (4/20)
z.+larını (26/14)
[=7]

zamāne <Ar. zaman
z. (20/5)
[=1]

żan[n] <Ar. sanma, zan
z.+ımça (19/1)
[=1]

zār <Far. inleme, ağlayış

z.+ını (51/12)
[=1]

ẓarar <Ar. zarar, ziyan, eksiklik, kayıp
ẓ. (30/10)
ẓ.+ı (53/2)
ẓ.+ı tik-miy tor-ġan (9/12)
ẓ. it-mes idé (35/12)
ẓ. it-üvné (6/20)
ẓ.+lar kil-e tor-ġan (66/7)
ẓ.+nı (28/24)
ẓ. tigér-érge (6/19)
[=8]

ẓararlı zararlı
ẓ. (25/13), (26/3), (33/15), (61/17)
ẓ. bul-mayaçağını (35/5)
[=5]

ẓararlılıḳ zararlılık
ẓ.+ını (25/18)
[=1]

ẓarūret <Ar. muhtaçlık
ż. (11/20)
ż. bul-sa (11/20)
[=2]

ẕāten <Ar. aslında, asıl olarak, esasen
ẕ. (62/18)
[=1]

zayavliniye <Rus. (zayavleniye) dilekçe
z.+ler (63/22)
[=1]

zekât <Ar. İslamın beş şartından biri olan, mal ve paranın, paklığını ve helalliğini sağlamak üzere, kırkta birinin her yıl sadaka olarak dağıtılması, zekat
z. (3/14)
[=1]

zevc <Ar. koca
z. (57/5), (60/9)
z. bul-ġanını (42/6)
z.+é (76/15)
z.+énéñ (75/16), (75/21)
[=6]

zevce <Ar. nikâhlı kadın, eş
z. (39/20), (57/11), (58/9), (60/10), (60/9)
z. bul-urġa (42/5)
z.+m (54/23), (57/10), (57/19)
z.+mdér (56/24)
z.+mnéñ (39/3)
z.+ñéz (41/17)
z. ol-maḳnı (51/6)
z.+sé (57/21), (58/5), (58/6), (59/6)

z.+sénden (77/5)
z.+séne (75/13), (75/17)
z.+séné (56/24)
z.+sénéñ (75/9)
[=22]

zevclen- evlenmek
z.-érge tiyüşlédér (43/10)
[=1]

zifāf <Ar. gerdeğe girme
z. kiçeleré (60/10)
z. kiçeséndegé (60/2)
[=2]

ẕihn <Ar. zihin
ẕ.+é açıl-up (34/9)
ẕ.+éné aç-a (4/5)
[=2]

ẕihnlé zihinli
ẕ. (artıḳ) (47/19)
[=1]

zīnet <Ar. süs, bezek
z.+é (16/5), (73/8)
z.+ler (49/6)
[3]

zinḥār <Ar. sakın, asla, olmaya; aman, lütfen
z. (20/14), (55/14), (58/23)
[=3]

zīrek <Far. zeyrek, anlayışlı, uyanık
z. (28/6), (30/13)
[=2]

zīreklik uyanıklık
z.+é (zireklégé) (32/3)
[=1]

ziyāret <Ar. görmeye gitme, görüşmeye gitme, ziyaret
z. it-e idé (74/10)
z.+néñ (74/11)
[=2]

zūr <Far. büyük, fazla, çok, güçlü
z. (2/2), (2/14), (4/11), (5/1), (6/17), (7/17), (10/2), (14/8), (15/18), (16/2), (18/4), (18/5), (19/6), (19/6), (22/10), (24/3), (25/3), (26/3), (26/4), (26/9), (26/23), (28/18), (28/20), (33/7), (35/15), (35/24), (38/20), (41/10), (41/18), (45/4), (45/19), (45/23), (49/24), (50/22), (59/23), (65/13), (67/18), (72/5), (72/7), (73/1), (75/12), (75/14), (76/15), (76/16), (77/10), (77/13), (77/14)
z. bul-sa da (24/6)
z.+ġa kür-gen (29/12)

z.+ġa ṣana-p (29/19)
z.+ısı (2/15)
z. it-eséleré kil-üp (8/8)
z.+larġa (4/12), (14/10)
z.+raḳ (17/20), (25/4)
[=56]

zūray- büyümek
z.-up (8/10)
z.-uvına (8/12)
[=2]

zūrayt- büyütmek
z.-a idé (68/1)
z.-a idé (15/3)
z.-up (4/7)
[=3]

zūrla- hürmet göstermek, yüceltmek
z.-v (4/24)
[=1]

zūrlık büyüklük
z. (32/6)
z.+ından (zūrlıġından) (6/6)[=2]

TIPKIBASIM

محرری : صدرالدین بن ملا نظام الدین المقصودی

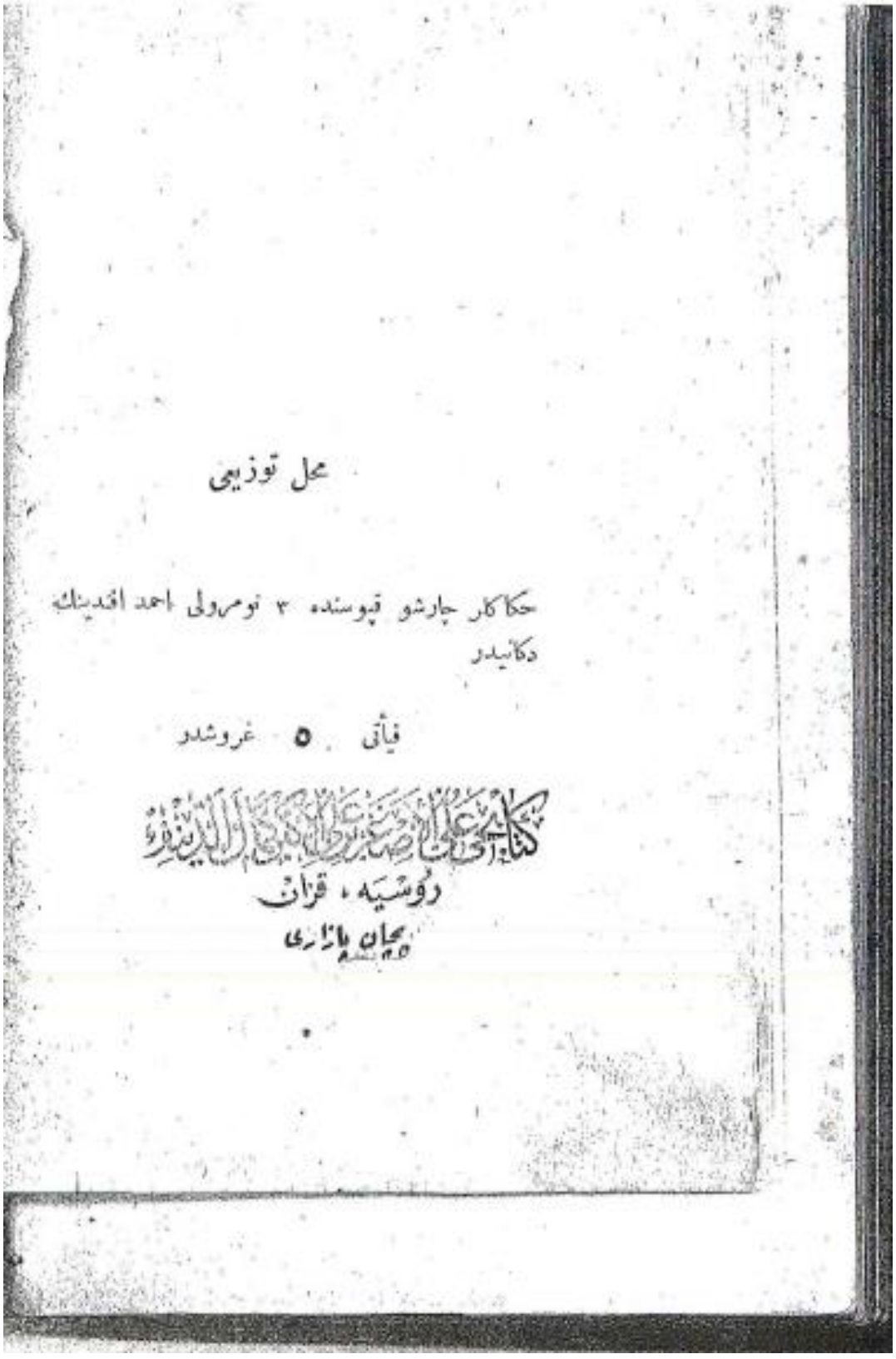
معیشت

ملی رومان

هر حقوق محررینه عائددر

Дозволено цензурою С.-Петербургъ. 7 Мая 1900 г.

КАЗАНЬ.
Типографія Торговаго Дома Братьевъ Каримовыхъ.
1900 г.

محل توزیعی

حکاکار چارشو تپوسنده ۳ نومرولی احمد افندینك
دکانیدر

فیاتی ۵ غروشدر

کتابی علی الصغیر و اولادی کمال الدینه

روسیه، قزان

مجان بازاری

— ۲ —

I

خالد آغای ، صاتو آلوغه بولغانلغی ، آلش بیرشکاوستالغی آرقه‌سنده ، قارتلقینه طایا زور بایلقفه ایرشوب ، تورمشی ایرکنه یگان اشاری بولینه صالنغان ایدی ، آنگ توب‌سوداسی تیری یاری ایله بولوب ، « ق » شهرینده تیری ایله‌سوداقیلو جیلار تگ ایگ بایسی هم اول اتگ ایگ اوستاسی ایدی .

اول یل لارده (ق) شهرینده تیرچی ... کوب بولماغانفه ، تیری کسبی بتونلای مسلمان‌لار قولنده کبی بولوب فائده‌سیده بیك یاخشی ایدی . شوگا کوره خالد آبزی آلتمش یاشلرینه کیلگانده دورت بیش یوز مگ سوما ایاسی بولا آلغان ایدی . خالد آغای ، سیمزگنه بدلی ، توگاره‌گ یوزلی جونلاسراقفنه بر آدم ایدی . بویشلرینه کیکانده ساقالی ساجی میغی هر بری یارطیلی آغارسه‌ده ، یوزینگ روشندن آغارمی قالغان توکلرینن اولده‌ده قاراتوکلی بر کشی بولغانینی بلورگه ممکن ایدی . خالد آبزینگ ، قیافتی ، دوغری ، تقوی‌صاف کوگللی کشیلر قیافتی ایدی .

هم واقعا خالد آغای مروتلو دوغری ، جومارد طبیعتلی یاخشی بر آدم ایدی . بیك زور بردولت اوستینه بو یاخشی صفتلرجیولغانفه‌شهر خلقی آرمسنده سوزی اوته تورغان اعتبارلی کشیلرنگ ایگ زوریسی بولوب ، قایده‌غنه برمجلس بولسه خالد آغای بولور ، قایده‌غنه برسوز چقسه خالد قاتشور ایدی .

خالد آغای یاخشی کوگللی بولغانفه ، کشی اوچون قایغروچان ، خلق فائده‌سنی دوشنوچان ایدی : سوزی اوتکان کشیلرگه هر وقت وعظا نصیحتده‌ایدی ، خالد آغایگ وعظی دیملگان ترسه‌سی ایسکیلك ایدی .

دنیاده ایسکیلکدن سونگان ترسه‌سی یوق ایدی ، هر اشده ایسکیچه بولونی اولگیچه طوروتی یاراتا ایدی . آنگ اوینچه خلقنگ یارلیلانوینه آزووینه

سبب باشقا چقفان ترسه‌لر ایمش . اوزبنگ بواوینی درستکه چغاروزغه‌تورلی دلیللرده سویلی ایدی، البته دلیللری‌ده فکری توسلوك ایدی .

خالد آغای اوز فکرینه بیك اشانفان اوز عقلینه بیك ایانفان برکشی بولوب ، هراشده هرتوغریده اوزبنگ فکرینی درست اوینی دوغری‌دیب اویلی‌ایدی . شوکار کوره‌اوزبنگ حدی بولماغان‌اشلرگه‌ده قاتشوب کیگاش بیرومصلحت سویلاو عادتی ایدی باشدن سوداکاربولغانفه ، سودا حقنده‌غی سوزلرینی مصلحتلرینی دوغری صانارغه یاراسه‌ده ، باشقه توغریلرده کوب سویلاشوی یاکجله نووی بیك‌اورنلی توگل ایدی .

خصوصا مدرسه‌لر ، اوقولر اوقتولر حقنده‌غی سوزلری بر کولکیگنه ایدی ، چونکه اوزیده آزمازیازو جرمالارلقدن آرتق علم‌بولمای طوروب ، عالم برآدم (پداغوك) کبی علم‌اشلرینی تیکشروی عالم آدمارگه بیك قزقلی طوییله‌ایدی . خالد آغای‌اوز محله‌سنده‌گی مدرسه‌نگ‌فخری‌مدیری(پوپوچینل) بولوب ، اوطون کیراسین کیزولرنگ یاللاری هربری آنگ آچه‌سی ایله اوتله ایدی . مدرسه‌گه بوندن باشقه رمضانده زکات کرتو ، آشلارغه چاقرو کبی کوب یاخشیلقلار قیله ایدی ، شوکار کوره شاکردلر خالد آغایی‌یاراتالارایدی . یاتوطورو آشاو اچو کبی اشلرده ممکن قدر خالد آغای تله‌گانچه بولورغه آنفه قارشی کیلماسکه طرشه‌لر ایدی . آلای بولسه‌ده خالد آغای‌ایله شاکردلر آراسنده کوبسنچه نزاعلرده بولغالی ایدی ، چونکه خالد آغای شاکردلرنگ تورمشلرنگ اوزی اسنه‌گانچه بولوی ایلاگنه‌ده قناعتله‌نمای ، اوقولارینگ اوقتولارینگ‌ده اوزبنگ نادان فکرینه موافق‌بولوینی تلیدرایدی، باروب‌قوترتوچی کشیلرنگ سوزلرینه قاراب ، مدرسه‌گه باروب‌اوقولارینی کیلشترمی‌شاکردلرنی‌تورلیچه بورچی ایدی .

« مثلا : بر شاگرد باروب منطقی یامانلاسه ، ایرته گیسون کروب » کیرا کماس مانطیق اوقاتگز کیراك نرسه توکل کوکل قارالتوب ...» فلان دیب شاولاب بورور ایدی . برنیچه وقتدن سوکره برسی منطق یاخشی علم بیلك کیراك نرسه فکر آچه فلان دیب ماقناسه « اوقوکز اوقوکز مانطیقی بحثلهشوب اوقوکز مانطیق کشیلك ذهنی آچه » دیکان بولوب (فونوغراف کبی) کشی سویلاکان سوزلرنی سویلاب بورورایدی . خالد آقای هروقت (مین نادان کشی) دیرور ایدی ، بوسوزنی بر تورلی هوایله زور ایووب ایته ایدی گویا نادان بولو هر کسکه نصیب توکل ایمش . لکن نادانلقینی تلی ایله ایتسه ده اجندن هیچ اوزیلمیوب نادانلقینی بلمی ایدی ، چونکه کوکلیندن نادانلقینه اشانسه ایدی نادان کشی قاتشماسلق اشلرکه طغلماس ایدی .

بروقت براوباروب قوترتماچ ، مدرسه گه کیلوب قاشینی وباشقه زور پیشقدملرنی جیوب « نیك ، سز ، زورلارغه ایجداید ایله ایجك اوقتیسز اول نیندیکز اول . مین سزکه اوطون بیرام کیراسین بیرام ، خدا ریادن ایتماسون ! الحمدلله محله بابی سزمینم سوزکه قارشماسقه تیوش ایدی . سز مونده اوزکزبلکه ایچه تلاسه نی اوقوب یانارغه کیلدکزمی ؟ مینغه کیچه برکسز بارغان ایدی اوزی عقاید اوقیمدی ایجدایله ایجکنی بزکه اویرتکان کشی ده یوق ، اوقرغه قوشقان کشیده یوق دی . اول نیندی اش اول مدرسه بولسونده ایجد ایله ایجك اوقلماسون ! حلفه لر ! سزکه یاخشیلق بلان ایتام ، اوزبلدکزکز ایله اش قیلاسی بولماکز ، مین نادان کشی آلای بولسه ده دنیانی کوب کورکان کشی ، مین بلکان زمانلردن بیرلی هربرده ایجدایجك اوقله کیلکان نرسه لرمونه مین اوزم الحمدلله ایجك اوقویغنه مدرسه دن چققان کشی الحمدلله دنیاده طورامن حتی یازونیده صاتوایته یاشلاغاچ آلای بلای آزایلانوب اوکرمندم سز آلای ایتو کیراکماس ایدی محله تکسابی بولغاچ ، ویابولماسون ، مدرسه گه شول قدر آچه لرتوتقاچ آزواق زورلاوده کوتاشکه دیب آچولانغانینی ، شاکردلردرس اوقی تورغان

زورشاکردلرگه ایجاد ایله ایجك اوقتوکیراك بولماغانی . اولدن ده ایجك
واقلارغه غه اوقتلغانیی یقدر آکلاتورغه طرشسه لرده آکلاتو ممکن بولماغانینی
بیك کولوب سویلی لرایدی . خالد بای عالم ایله تقوانی برده آیرمیدر ایدی :
آنك فکرنجه نمازدن قالماغان ترکیخوان شاکرد عالم ایدی . نمازغه
سیراك بارغان اجتهادلی خلقه نادان ایدی . عالملرنك توبان طوروب
نادانلارنك یوقاری طوروینه عجبسنه ایدی . هیچ رتورلی آکلی آلمی ایدی .
اورامده اوچراغان کتیمز فقیرلرنی ضعیفلرنی مدرسه کیترو عادتی ایدی .
« بیچاره آلای بسلای ایتوب طوقلاتور » دی تورغان ایدی . لکن بلای
مدرسه گه شاکرد بولماغان آدملرنی طوتروینه شاکردلر برده راضی توگل
ایدی . بعض عقللی شاکردلر « خالد آبزی نیك بوقدر سوقیلر ضعیفلر طوترمسنگز ؟
مدرسه فقیرلر یاتا تورغان یر (دارالعاجزین) توگل له باسا » مدرسه اوقوبورطی
مدرسه مزنك هواسی شاکردلرمزنك اوزلرینه ده یتمی . کشی آرتقان
صاین شاوشوآرته ، هوابوزله در ، بوندای بوزق هواده شاوشوآراسنده لیجك
علم آلق کیراك ؟ اوقواوچون صاف هوا طنچلق برمجی شرطدر . اگرده سز
فقیرلرنی قرغانسگز آلارغه آیروم بربورت صالدرگز آلارنی شوندهطوترگز » دیلر
ایدی لکن خالد آبزی اول هوانك بولوینه اشانمی ایدی بولوینه اشانسه بوزلوینه
اشانمی ایدی . مدرسه نی اوقوبورطی دیب یلمای « فقیرطوررغه یری بولماغان
آدملرگه حقسز بورت » دیب بلگان گه همان شاکردلرسوزینه باقمای طوغری
کیلگانده فقیرلرنی مدرسه گه طوترمقده ایدی .

اوزلرینده علم بولماغان برتورلی کشیلر خالد آغانی بیك عالم گه صاناب بوریلر
ایدی . آندایون کشیلرنك بوگمانلرینه سبب شول ایدی : خالد آغای مجلسارده
آزمازاوزینك بلگانی ساچوب ملالردن مسئله لرصوراشتروب اوطرایدی ،
آنك صوراغان مسئله لری بربرعبادت روشی یاکه برنرسه نك حرام یاحلال

ایکانی سوراو بولمایوب ، صورارغه موافق بولماغان ، آگلاغانلارنی کورلدرلك سوزلر بولا ایدی. برمجلسده بایغورانك برسی ملالردن مسئله سوریم دیب ، حضرت مخواجه نصرالدین دن بیرلی نجه نجه بوون؟) دیب صوراب بتون مجلسنی کولدرگانی مشهوردر . خالد آغاینك سوراغان سوزلریده شوشی بایغورانك سوزلرینه یك اوخشای تورغان سوزلر بولادرایدی .

بردن دولتی نك زورلغینه ، ایکنچیدن ، بابا ایتکانمجه ، جومارد تقوی بولووندن شهرخلقینك کویسی برر مصلحت بولسه ، عقل آلورغه ، دیگاش اوگره رگه خالد آغاینه کیلورلرایدی . گویا آنی برعقل چشمه سی دیب صانیلرایدی درست کوب کشی آراسنده شهرده خالد باینه بویصنماغان بعض یاش کشی لرده بولغالی ایدی ، لکن آندایلرده خالد آغای ، نیجك بولسه ده برجای چقارب ، آچویی آلورغه ، آلارنك آلغه کینکان اشاریی بولدن چقارورغه ، طرشه ایدی . تقوی اسمنی کوتارگان برکشیگه بوخلق یك کیلتوب تماسه ده ، باشده غیب بویصنماوچیلرنك اوزلرینده بولغانغه موندایون یاشلردن آچو آلودشمان ایتو خالد آغاینه غیب گه صانالوقایده قالدی کیرسنجه خالدنی سویگانلر آراسنده ، « مونه فلان خالد آزیغه ایسی کینگان بولوب ، کیگاشلرگه کیلمی یورگان بوله در ایدی ، خالد آغای اوزینی نی اشلاتدی؟! خالد آزی آچوی بولب آلمی قالمی صوشن » دیب برزور عبرت ایتوب سویلانه ایدی . هم درستیده برولغانراق یکت خالد گه یك ایوله سی کیلمایدنچه ، اوزآلدینه رق اش قیلسه ، خالدبای شوکا نیجك ایتسه ایتوب ، برضرر تیگرورگه طرشه ایدی . کوبسنجه آنچه آرقاسنده تلاگانی بولدرمده ایدی . اوزینی یاراطماغانلردن آچو آلونی آلارغه ضرر ایتونی خالد آغای برده گناه غه صانامی ، گویاتیوشلی برجزا دیبگنه اویلی ایدی .

چیت کشیلر خالد آغایی هر یاتدن کیلگان دیب ماقته سه لرده بیك یقینلاری

برخلقی برده کیلشترمیلرایدی. اول خلقیده خاتون قزغه آرتوق هوسلیلکی ایدی.

توغریسی خالد آغابنگ بوخلقی برده کیلشتروللك توگل ایدی. بوتن اشارده نه قدراوزاوزنی طوته بلسه ده، خاتون قزغه یك واقسنوجان ایدی. اوچراغان خاتون قزغه کوزصالمی کیتوخالد اوچون محال ایدی، حتی مسجدگه باروشلی قایتوشلی یولقفان خاتون وقزغه قاراوقارت بابنگ عادتی ایدی.

باشی آلتمشلرغه یتکاچ بالاچاغه آتاسی بولناچ خالد آغابنگ بوصفتده بولونی کم اوخشاتسون؟

قایسی کشیلر خالد آغابنك بلای بولوونه سبب جماعتی حلیمه آبصطای ایله ایکی اره لارنده محبت بولماویدردیب اویلیلارایدی، لکن یاشگلشالارایدی؛ چونکه حلیمه آبصطای خالد آغابنی سویگان کبی خالد آغابده حلیمه نی جن کوگلیندن یاراته ایدی. خالد حلیمه نی اوچون سویمه سون؟

حلیمه آبصطای قز وقندانوق یاختنی خلقلی، کورکام یوزلی، جابلی سوزلی ایدی؛ خالد آغای حلیمه آبصطانینی اویله نگان وقنده آرتوق دولت ایاسی توگل ایدی ــ حلیمه آبصطای کیلگاندن صوگ همان بحق آجلوب آشی آلغه کیتدی، چونکه حلیمه آبصطای کوگلنگه شادلق جانغه راحت بیروچی جابلی یورت خاتونلارینگ برسی ایدی.

هرکمگه معلوم: برکشینگ تورمشینه خلقینه خاتونلارینگ یك زوردخلی بولادر. کورکام خلقلی توفیقلی چیدارگنه اشنده بولغان یاش یکتلر، اویله توب بحار خلقلی انصافسز قزلرغه طاب بولوب، خلقلری یوزولوب توفیقلارندن هم یازالار. هم کیرسنجه: آرتوق توفیقلی ده بولمغان جابسز غنه یکتلر، اویلانوب جابلی یومشاق کوگللی ملائم طبیعتلی قزلارغه اوچراب، خلقلرینی توزه توب توفیقنه ده اوطروب کیته لر.

خالد آغابده حلیمه آبصطانینی آلغانده دولتی اول درجه بولغان کبی

توفیق ده اورتاچه ایدی حلیمه آبصطاینی آلوی ایله توفیق توزه لگان کبی بختی ده آلغه کچیتدی . حلیمه آبصطاینگ آتاسی خالدغه قاراغانده کوب بای ایدی، آلای بولسه ده خالدغه قزنی بیردی، چونکه خالد یکت وقتدانوق صاتو آلوغه اوستالغی کتی بلهاش قیلورغه بولغانلغنی ایله مشهور ایدی .

حلیمه آبصطای آتاسینه بردن برقز بولغانغه، آتاسینگ وفاتندان صوگ ۳۰ یگ آلغه یورت بیرلر هر قایوسی آنینگ اسمینه قالغان ایدی . خالد آغاینك اولوقتده صوماسی ۷ ـ ۸ مگدن آرتوق بولمغاندر، شونگ اوچون اشنی زورایتاسیلاری کیلوب، حلیمه گه قالغان میراث آلغه سینگ آزراقنی باتقه غه صالسه لارده . کوبنی صوماغه قوشوب یبرگانلرایدی. آصلده خالد آغاینگ اشلری زورایوب صاتو تنك جایغه کیتوی شول کوندن باشلاندی، یوقسه قوری اوستالق ایله ٤ ـ ٥ یوزمك صومالارغه ایرشمگ ممکن بولماس ایدی. خالد آغای حلیمه نگ توفیقینه اشلرینگ آلغه کیتوینه زورایوینه سبب بولغانی اوزیده بله در ایدی. کوب وقت، تملی سوزلرایله تشکرایته بلمه سه ده، : « رحمت سگایتهم مینم بختم آچلوینه سین سبب بولدگ» دیب اینکالیدر ایدر. خالد آغاینگ ـ یوقاریده سویلدگچه ـ خاتون غزغه شول قدر حریص بولوبده بوگا قدریاش خاتون آلمی طوروی، باری شول یاشدن یاراتقان، بختی آچلوینه سبب بولغان جاغتی حلیمه نی رعایه قیلوقتنه ایدی. اولده مرحوم خالداوزی نی قدریاش خاتون آلو ایساینده بولسه ده، ممکن قدر اول فکرینی یورت جاعتلرینه بلگرتمسکه طرشه ایدی. محبتلی جاغتی حلیمه دن اویلا ایدی . لکن بواویالولار، یورعایه لر خالد آغاینك دولتی آرتقان صاین کیمی لر ایدی ؛ بو آخر یللرده رعایه لر بتونلای کوتارلوب حلیمه نگ اوزینی ده کوب وقت : « اویله نه مراسمی بولاسگمه

بولاسکمه . مین سینی رنجیتر اوچون آلمایم له باصا، نیك راضی بولمسینك ؟ فلان دیگان کبی سوزلرایله بورچی باشلاغان ایدی.

چونکه بویللارده بایلغی کمالکه یتوب صاف ٤ ـ ٥ یوزمك ضوماسی بولغان ایدی؛ شوکا کوره خالد آغای اچندن: «الله غه شکر بایلغم یتارلك بولدی، ایندی بایلقنك راحتی کوررگه ده کیراك درست، حلیمه اوستیندن اویلانو، بیك کیلو شوبده یتمی، نی اشله مك کیراك حلیمه نك قارتایووی حق بیت، یوقسه محبتم یوقدن توکل ، خدا یله در، حلیمه نك مکا بولغان فائده لرینی اونوتاسم یوق .

خدای بوتمدر بایلق بیرگاچ راحتنیده کوروب قالورغه کیراك. عمرگه برخاتون بلن گنه اوتکارو مینم کبوك بای کشیگه اوزی کیلو شوب بتمی. ایندی حلیمه نی رعایه قیلام دیب الده بیك کوب چدادم؛ ان شاآه مین بواش اوچون گناه لی بولماسام کیراك » دیب اویلی ایدی. لکن خالد آغای اویلی بیلمیدرایدیکه، خدای تعالی بایلقنی ، اویلانو اوچونگنه بیرماینچه ، کشیگه ضرری تیکمی تورغان کیفلرایله راحتلنور، هم خیراشلرگه صرف ایتهراوچون بیرمشدر ، حلیمه نك فائده لرنی اونتماو آنك اوستیندن یاش خاتون آلوایله بولمایوب بلکه آنك ایله قالغان عمرنی برگه یاش وقتلرین سویلاب، خداغه عبادت قیلوب اوتکاروده در.

خالد آبزی حلیمه نك قارتایووی حق بیت دیب اوزینه اویلانورگه یول ازلیدر، بلمیدرایدیکه حلیمه آبصطای نك قارتایووی حق بولغان کبی اوزینك خالد نك قارتایوده بیك چن ایدی حلیمه نك قارتایووی ایله خالدکه یاش خاتون آلورغه تییش بولسه ایدی خالد قارتایوی ایله حلیمه کده بر یاش یکتکه کیتارگه تیوش بولورایدی خالد آغای اوزی حلیمه نك آرلوب بیریکنکه کیتوینه راضی بولورایدیمی؟ هیچ بریوق ، قایده اول راضی بولو! خالد اغای اول توغریده بیك کونجی برکشی ایدی .

لکن خالد آغای بلارنی اویلی بلمی ایدی، بوکنه قدر جداب تورغانلی ده بیك زور منت ایته در ایدی .

آفرنلاب خالد آغاینك بوفکری چیکینه یتدی هروقت تلنده اویلانویاش خاتون آلو بولا باشلادی. « آنا کز قارتایدی یاش خاتون آلایم دیکان سوزلر ایله بارا تورغاچ قارت بای بالالارنده اوزندن بیزدره باشلادی، شوکا کون بلارنك بورت اجلرینده آنا آنا بالاچاغا چوقرداشوب سویشوب کون ایتوی یوقایدی ـ بولارنك، بورتلاری کویا حسرتلی بر یورتقه اورلدی، نیچك شولای بولماسون؟

دنیاده بخت سعادت دیکان نرسه کوکل طنجلغیدر . بو یورتسده نی کشیلرنك کوکل طنجلغی قایسنده بولسون؟ خالد آغای ایسابنده بولغان بر اشتی بولدرغه اویلیدر ، لکن بولدرسه ده هروقت جن کوکلیندن (وجدانا) بوقملینك براماغانی آکلاب اچی پوشا ، جانی عذابلانه در .

حلیمه آبصطای ایسه ، قرق یل اول یاش کوکلینی ، مال ملکنی جانی فدا ایتکان سوکلوسینك بوکونده اوزینی ناشلایه چقتی اویلاب قایغره در . ای اوقوچیلار ! اویلاب قاراساکزله ، دنیاده سین بر برکشینی سویوب ده اول کشنی سینی سویماو یا که طاشلاوقدر بر آغر بر اش بارمیکان ؟ !

مثلا بوبیچاره حلیمه آبصطای قزوقتنده قاراقاشلی ، طولو یتلی ، کیلوشلی گاوده لی برقز بولغان ، انصافلیلغی سوزکه جایللغی هر کورکانی آکا رغبت ایتدره ایکان ، بیك صاقلاغچاق بیك عفیفه برقزایکان ، آتاسینك دولتی بختی بولوب بیك قدرده هیچ برخفا کورمیکنه اوسکان ، آلای اوسه ده خلقی کوزل طبیعتی ملایم بولغان ، آخرینده کمالنه ایرشکاچ خدانك تقدیری بوینجه خالد آغایغه کیاوکه بیرگانلر ، خالد بیك کورکام کشی بولماسه ده حلیمه شول قدر ماتورلغی ایلانده خالدنی کیمسنمای اوزینك نصیبنه راضی بولوب بربر کشیکه محبتندن بوش بولغان کوکلینی ، هیچ غیب سز بتون بولغان اوزینی آنغه فدا ایتکان . بارکوکلی ایلان خالدکه یارارغه طرشقان ، طرشوایله خالدکه

هم یاراب نیچه یل‌لار آنغه راحت عمر ایدشکان ، بار قایغوسی سوکلوسی خالدنڭ کیفنی کیترو ، آنڭ کوڭلنی شاد طوتوبولغان . شول روشچه اوتوز قرق یل کچکاندین صوڭره خالد آغای آنڭ بویاخشیلقلارینه قارشیلق (مکافات) اوستندن یاش خاتون آلماڭچی بولادر . شولارنی اویلاب قاراساڭ حلیمه آبصطاینڭ وباشقه شوندای خاتونلرنڭ ایرلری یاش خاتون آلوینه راضی بولماوینی برده غیب ایتارگه اورن قالمیدر .

خالد قارتده بواویلانو فکری همان اوسدی . بالالارینڭ جانچلاری ، جماعتینڭ خوش کورماوی هیچ بری قارتنی بواویدن توقتاتا آلمادی .

برنیچه وقتلاردن صوڭ ، بووقتقه قدر اویده غنه بولغان بوفکرینی چنغه چغارماڭچی بولوب ، خلقمزنڭ عادتی اوزره ، ایڭ اول بو مسئله نی حضرتکه کیکاشدی .

حضرت نی دیسون ؟

حضرت هر اشده ، خالد یاغنه یاتوب اوگره نکان ایدی . اش نڭ آلدینی آرتنی اویلاماینچه ، تورلی ترکی کتابلارنده کورگان قصه لرنی سویلاب ، فلان پادشاه نڭ فلان قدر خاتونی بولغان ، فلان سلطان نڭ فلان قدر خاتونی وشول قدر کنیزاکی بولغان — دیگان کبی سوزلرایله خالدگه یاش خاتون آلونی ، توگل ممکن درستکنه ، بلکه تیوشلی برکورکام اش ایتوب چغاردی

عجایب بزنڭ ایسکی حضرتلرنڭ فکری ! خاتون کوب آلونی اسلام دیننده ماقتاولی براش دیب صانیلار .

حالبوکه ، اسلام دینی کوب خاتون آلونی کورکام اشلاردن صاناب قوشمایوب بلکه ضرورت بولسه طیمای رخصت گنه بیره در .

خالد آغای ملانڭ اوزینه جاغملی سویله گانی کورکاچ بتونلای قایدن آلورغه کیراکنی اوك صوری باشلادی . قایده قزبارونی قایدان اویلانرگه کیراکنی بلو ملا اشی بولماسه ده عبد اللطیف حضرت مونی آیرمیدر ایدی ؛

اوزیندن نیگنه صوراسه‌لار جواب بیرورگه اوگره‌نکان ایدی هم آنفه کیگاشکه بارغان کشیلرده سوزنه اشانا ایدی . الی بوتوغریده هم خالدکه ،

« قایده قزلار بارونی بلمیم جاوچی‌لاردن صوراترغه ازله‌ترگه کیراك » دیه‌سی یرده ، بامیمن دیگان سوزنی کوتاره آلماینچه ،

— سین خالد البته اویله نگاچ ایندی یاش قز آلورغه تلی توغانسکا رده چیبار قز آلیم دیساك تیرچی حسین قزینه یاروب قار . بزنك اوستاد بیك ماقتی توسکه بیتکه‌ده کورکام ایمش ، اوقشی ده بیك یخشی دی ـ دیب جاوچیلقده ایتوب قویدی خالد بای حضرتدن یاخشی کیگاش ایشتکاندین صوك اشنی اوزاقفه قالدرمادی : ایکی کون صوکره جاوچی خاتون هم یبرلدی .

II

تیمرجانف حسین آغایلارغه هیچ اویلاماغانده برکون ماهروی جاوچی کیلوب کردی . حسین بای جماعتی لطیفه آبصطای ماهرونی کوروی ایله ـ قزلی کشینك عادتی بیلگلی ایندی ـ قاوشابراقغنه اوینه قبول ایتدی سویله‌شه تورغاچ ، ماهروی آبصطای جایلابغنه اوزینك خالد آغایدن جاوچیلقغه کیلونی بلگتدی . لطیفه آبصطای بوسوزنی ایشتوی ایله ، قزیمه بیك بای کشینك اوغلیندن جاوچی کیلدی دیب بیك شادلانوب : صوك نیچك ، فاتحنی اویلاندرما کچی بولالرمیکانی دیدی بوکار قارشی جاوچی : الی فاتحقه اویلانوقایه نی قایه . ؟ ! ایمچك سوتی آغزیندن کیتمکان دیکان کبی ؛ الی آنك سزقفه کرینه‌ده بر ۲ یلاب بار بوغای . یوق ! فاتحقه توگل آتاسی خالد آغای اوزی یاش خاتون آلماقچی بولا ـ دیب لطیفه آبصطای ینك یانمه یالقونلاکان شادلق اوتنی سوندردی . لطیفه آبصطاینك قزینه قارتدن جاوچی کیلوینه بیك کیفی کیتسه‌ده ماهرویغه آنی مونی سیردرمای ،

— مین ، ماهروی آبصطای‌اوزیندن‌باشقه برسوزده‌ایته آلمیم ، یاری ایتوب قارارمن ؛ آیهـای بردن بر قزیمزنی قارتقه بیررگه راضی بولور میـکان ـ دیب جوابلادی .

شهرمزنـک جاوچیلری نیندایون بولغانی بیلگلی ایندی : الله‌صاقلاسون شیطاندن جاوچی بولوب کیلسه‌ده کوندررلك ایتوب ماقتاو عادتلری .

ماهروی آبصطای هم‌شهرجاوچیلرندن آلارنکده بیگراك اوستا تللی‌لرندن ایدی ، عادتی برکشیگه جاوچی‌بولوب کیلدیمه ، شونی بولدررغه طرشوایدی ، اما قزنـک اول آدمنی سویاچکی ، آخرنی نیچك بولاچاغنی ، قز ایله کیاو بولاسی بربرینه تیکداشمه ؟ آلارنی اویلابده قارامی ایدی . شوکغا کوره اوزعمرنده بایطاق چیبار قزلرنـک تیوشسز اورنغه کیتوب عمرگه ویران بولولرینه‌سبب بولغان ایدی .

ماهروی آبصطاینـک هروقت برتورلی‌سویلاب تلی کونوب بتکان‌ایدی :

— خالد آبزی‌تقوی توفیقلی آدم بوچاغنده‌توفیقلینی‌توغری کیتروی‌بیك‌چیتن ؛ بیگراکده یاشلرنـک اشانچلیسی آزایغان موانداین اورننی کشی ازلاب طابا آلمی ؛ خدا بیرگان ایندی . حسین آبزیغـه‌ده کیـکاشـوب قارا ﴿ ایر باش خاتون موین ﴾ دیلر : کوندررگه طـرش کچکنه اورن توگـل جایلاب‌سویله‌سك‌اولده کونار ـ دیگان کبی‌سوزلرایله‌لطیفه آبصطاینی‌آلداماقچی بولسه‌ده ، یاری‌ایتوب قارارمن‌دن باشقه ، انشاءالله کونار فلان دیگان کبی وعده‌لرآله آلمادی . جاوچی کیتوب اوزاق طورماینچه ، حسین‌آغای قایتوب لطیفه آبصطـای ایرینه ماهروی کیلگانی سویله‌گاچ آره‌لرنده شوشی سوزلر یوردی :

لطیفه — شکایته‌م‌ماهروی‌نـك کیلوی خالدبایدن قزیمزنی صوراب ، یارب نیچوك کشینـك بردنبر قزینی اویـالماینچه صوریلر .

حسین — فائدنی اویلاندرماکچی بولالر میکانسی ؟

—توگل شول فاتحغه بولسه مینده برسوز ایتماس ایدم .

— خا خا خا ، خالد آبظی اوزی اویلانماکچی بولامینی کوبدندن ایسانی بار ایدی آنـشـک .

ـ ایی شول، اوزی اویلانماکچی بولاایمش: یارب خدایم آش آشاغان یاش یاشاگان بونغه قدر عمر ایتکان قارت کونینده بواش نیگه کیراك ؟ !

— هرکم اوز اشینی اوزی بلهسینـشـک نی اشنـشـک بار ؟ !

— آنسی شولایله .... بیرونی بیرمامزله آتاسی اول قارت یولارگه ؟

— آلایوق اوزوب بتره آلمیمن ، بیك زور سویله شرگه یارامی بزاله کم توگل جاوچـینـشـک کیلوب طـوروی اوزی بر قـوانیچ . خالد آغای ناچار کشی توگل ، توفیقلی بولدقلی کشی یاش یلباگای طـاغی توگل زورلرغه کیگاشوب قارارغه کیراك اول .

ـ آی ، آتـاسی ، آلهدیه کورمهسنه آنـشـک صوفیلغی ایـلان آلهنی اشلاب بولمی یاشلرنـشـکده قارتلاردن توفیقلسی بـولادرمینم قزم آلای قیو توگل کونداش اوستیندن کیاوگه بارورغه ؛ آلله نیندی چایاقزلرده یاش خاتون بولوب بارغاچ اوشغایسز لقلارچیگهلر . خدایغه شکرقزیمزنـشـک آتی صووی چقمغاغان ، یاشی اوزماغان الله نصیب ایتسه اوزی کبی یاشلرده طـابلور .

بیچاره بالا جانلی لطیفه آبصطـای نـشـک بوانجوکبی سوزلری حسین آغایغه برده اوتمی ایدی ، چونکه حسین آغایده موندایون کوشکلدن چیقغان قلبدن طاشیغان ماتور سوزلرینی آشکلارلق جان یوق ایدی .

حسین آغای بیك عجب برکشی ایدی . آنـشـک نیندایون کشی ایکانی تیزگنه بلورحال یوق ایدی ؛ آنی یاخشی بلور اوچون بایطاق صناو تیوش ایدی شونـشـک اوچون کوب کشیلر آنی تمام صناب تیکرماینچه یاخشی کشیگه حسابلاب یوریلار ایدی .

حسین آبزی بار کوشکلی بلان بایوغه بیرلگـان برکشی ایدی ، بایو یولنده

نی قدر

نی قدر چیتنلکلر کورسه توزه‌چك نی قدر آورلقلارغه اوچراسه کوتاره‌چك ایدی . اوزی‌ده . ۲ ـ ۳۰ مشك صوما ایاسی بولوب ، اوز صوماسینـدن باشقه بعض اشانچلر ایله‌ده ایشینی زورایته ایدی . اینکان‌سوداسی خالد آغای کبی تیری یاری ایله بولوب ، لکن آنغه قاراغانده اشی کوب کچکنه ایدی .

حسین آغای‌نك اوستینه کیکان کیملری ، هرکون بازارده تیری ایله چوالغانغه کوره ، شمـاروب یالطراب بتکان کیملر ایدی اوزی جـواندق گاوده‌لی ، چغنق قرصاقلی ، جالتر براق تورغان بیتلی تاباناقراق غنه برآدم ایدی . اوز اشلرینی یاخشی یورته بلسه‌ده، خلق ایله قاتشـورغه اوستـالغی یوق‌طوپاس برآدم‌ایدی : آنـك کولگا بینی بیك‌سیراك کورر ایدك . کولگان وقتده‌ده بیك عجب براش‌اوچون‌بولماینچه،اوزینك‌بایو فرضیسنه‌موافـق براش بولسه ، شونده بیك کولگه‌لاب سویلر ایدی . مثلا بروقت چامادن طش طابش‌کورسه ، یاکه آلغان‌وقتده براودن‌بیك بهانی صغوب آلسه اول کونی کیچ چای یانده کولگه‌لوچان ایدی .

حسین آبزی آچه‌دن باشقه نرسه‌دن لذت طابقان کبی توگل ایدی .

مثلا بایرامار بولسه ، آنـك‌قاشی کوزی‌قویلور،چرایـلاری سیتلور ایـدی ؛ چونکه بایرامار آنـك بر نیچـه خدمتچیسینك اشسز آشـاب یاتقانی‌اوستینه‌بایطاق‌قنه آچه‌سینك‌چغوینه‌ده‌سبب‌بولالرایدی.شوکفارکوره‌اول بایرامارنی شادلق‌کونلرایتوب‌قوانوقایده‌برزور بلاگه‌صاناب‌خفالانه‌درایدی.

اول بایرام آشی حقندغی صوقرانولری عجائب ایدی : آنـك اونچه بـیرام آشلری برده کیراك بولماغان اسرافلر ایمش ، مسلمان کشیگه اولقدر قلنولر لیگه کیراك ایمش .

خیر ، بوبیرام آشی حقنده حاضرده‌ده‌تورلی کشیلر تورلی سوزلر سویلیلر . کوبسی حسین بای فکرینه اورطاقلاشوب‌اسراف بولوینه بارالار . لکن‌مینم

اویمچه بونده هیچ بر اسراف کورنمیدور . چونکه بیرام کشینك برنیچه وقتلر کوتوب آلا تورغان بر زور کونلریدر . باشقه کونلردن آیرمالری کیومده . عباتده بولغان کبی ، آشاواچوده‌هم .بولورغه تیوشلیدر درست ایندی بزنك شهرمزنك بیرام آشلاری آشالا تورغانوق نرسه‌لربولمیلار . هر نه ایسه طابون زینتی بولوب ، بایرام کون ایکانبی بلگترلك نرسه‌لردر ایسکیدن ملتمزده عادت بولوب کیلکانلکیندن طاشلاب اوق بترو معقول توگلدور .

خلق بیرام آشی حقنده تلاسه نی دیسون ، اما حسین آبزی آلارنی پشرونی برده معقول کورمیدر ایدی ، لکن حسین آغاینك بو فکری بوزمانده‌غی بایرام آشلرینی اسرافسنغان کشیلر کبی بیرام آشینه توتاچق آچه‌تی فقیرلرگه طاراتو یاکه‌باشقه برخیر اشکه‌صرف ایتواوچون بولمایوب، باری تیك آچه‌غه آرتوق محبت ایتویندن ایدی .

درسیتده حسین آبزینك آچه‌غه محبتی کامل‌ایدی بار اویلاغانی توشنگانی آچه‌دن راحتله‌نودن بیگراك آچه نی کوبایتور ایدی .

قایبرکشیلر حسین آبزینی بیك سوداگارکشی دیب ماقتیلارایدی ، لکن آلرده حسین‌آغای کبی سوداگرلکنی نچك بولسه‌ده آچه آلورغه طرشودیب بلگان کشیلرایدی . درستا کرده‌سوداگارلق حزامنه حلالنه باقماینچه نیچك که بولسه‌اوزفائده‌سنه‌طرشودن‌عبارت بولسه‌حسین آغای بیك سوداگار بر آدم ایدی. مین‌سزگه‌موندابن ناچارخلقلرینی غنه‌سویلاگاچ،حسین آبزینی هرخلقی ناچار هرعادتی‌اشاکی بزکشی‌دیب‌اویلاماگز ! یوق آنشك‌یاخشی خلقلریده بار ایدی :

حسین آغاینك‌اعتقادی توزك ، ایمانی تازه‌ایدی،خدادن بیك قورقه‌ایدی تموقنه کرودن بیك قورقوب جنتکه کرمسی‌ده بیك کیله‌ایدی، شوکار کوره نی قدر اشی کوب بولسه‌ده بش وقت نمازنی ممکن قدری

اداایتارگه طرشه‌درایدی. کو بسنچه مسجدگه‌هم بارغالیدرایدی . اوزی بیچاره، آچقه‌غه محبتی آرتق بولغانلقدن، آچقه‌لی یاخشیلقلر قیله آلماغانغه، تن عباتیندن برده اشنی قالدرماسقه طرشه‌در ایدی . آچقه‌لی یاخشیلقلر قیله آلماغانی حسین آغای اوزیده بیك یاخشی بله‌در ایدی ، آصلده تن عبادتلرینه بوقدر مقید بولوی شول کیمچلکینی طوترواوچون ایدی .

حسین آغای نفل نمازلاراوقوچان ، نفل روزه‌لرتوتوچان‌ایدی ، لکن قیلغان نفل عبادتلرینك هر برسنی (کوکلیندن) بر ئیچه صوملق آچقه‌لی یاخشیلقلرینه حسابلی ایدی .

بوندن باشقه حسین آبزینك ینه بر یاخشی عادتی بارایدی : آنك هیچ بروقت آچقه اسراف ایتوب ، اچوب ایسروب یورگانی کورماس‌ایدك ؛ خیر ایندی قایسی کشیلر آنشك بو صفتده بولونی توفیقنمدن توگل آچقه قزغانوبندن — دیبده ایته‌لر ایدی لکن آنسینه بزکرشه آلمیمز . آلای دیگان کشیلرنك دلیلی شول ایدی : « حسین آغای نك اچماوی توفیقندن بولسه طانش‌لارینه قوناقغه بارغانده‌ده اچمازایدی، حالبوکه آلش بیرش اینکان دوست لرینه قوناقغه باروب کیچلرده قایتقانده قبقزل بولوب ، ایسروب قایتادر « دیلار ایدی . بولارنك سوزلریده بوتونلای یالغان بولماسقه کیراك ، چونکه حسین آغاینك قورصاقینك اول قدراوسوی تیکمه توگل ایدی . حسین آغاینك تورلی خلقلری آره‌سنده بربیك قزقلی عادتی بارایدی‌اول‌هروقت شاکرد حالنی تیکشروچان آلارنك اشارینی صوراشتروچان‌ایدی . حتی محله‌سنده‌گی زورراق شاکردلرنی‌اسملری‌ایلانده‌بله‌درایدی. شاکردحالنی‌صوراشتروچان دیگاچده علم قدرینی آکلاغان شاکرد قدرینی چیکله‌گان برکشی ایکان‌دیب آکلاماکز ! اول‌شاکردلرنی دنیا لذتلرینمدن محروم‌برجزاغه‌مستحق آدملرکبی ایتوب اویلی ایدی ، شاکردگه کینورگه کولرگه،او بنلرنی‌ایستاجبتایلاتورگه یاراماینچه ، هروقتده‌طاوتیشوکنده‌گی زاهدلرکبی عبادت [illegible]

تیوشلی دیب بله ایدی . بر شاکرد یاخشی کیوم کیونسه حضرتکه ایرشدریر ، ایکی شاکرد کولشوب چای اچسه‌لر ملاغه سویلار ایدی . بو اشنی اوزی برد، سوز یوزتوچیلك،غیبت کیمچلك گناه‌لی بر صفت دیب بلمی ایدی ؛ بر شاکردنی حضرتکه یمانلاسه ، گویا برزور مستحب اش قیلغان کبی اچندن سوینور ایدی . یاخشی الده حضرت شاکردلری توغرسینده زور دولتی بولماغان حسین آغای کبی کشیلرنك سوزینه بیك قارامی ایدی . حسین آغاینك یامانلاغان شاکردی هروقتده مدرسه‌ده گی ایشك طرشوب اوقوغان آچق فکرلی ، باشینی اوستینی یاخشی یورتکان شاکردلربولادر ایدی ، چونکه آنك عقلنچه شاکردکشی یاخشی کیونماسکه ، آچق فکرلی بولوب کوب اشلر بلماسکه تیوش ایدی . حسین بای‌نك کوب شاکرد آره‌سنده برنیچه یاراتقان شاکردلریده بولغالیدرایدی؛ آنك یاراتقان شاکردلری هروقت درسکه یالقاو، منافق ، ریالی ، نادان ، اخلاقسز اوستینی باشینی یرتق یرتق یورتکان شاکرد بولادر ایدی .

حسین شاکردحالنی بوقدر جنتکله‌ب طورسه‌ده ، آلارغه یاردم ایتوفقیرلرینه صدقه‌لر بیروکبی اشلرایسنه‌ده کروب چقمی ایدی عمری بوینده (عبداللطیف) حضرت مدرسه‌سینه اینکان یاردمی ـ بروقتده صوطاشی تورغان آطلارینك آیاغی صنغاچ ، شونی مدرسه گه صدقه اینکان ایدی ، اولده اول صاتماقچی بولوب ده (۲۰) صومدن آرتوق بیروچی بولماغاچ ، آلغان بهاسی (٦٠) صومغه حسابلاب خدا بولنه بیرونی آلدن کورویندگینه ایدی .

وشاکردلرنی خورحقیرکورواوزلرنی آلارغه باش برکشی صاناو یاکه آلارنی بیك اوصال برخلقفه حسابلاو بزنك حسین آبزیدن باشقه‌ده کوب کشیلرمزنك عادتیدر .

بوکا سبب نی ایکانی بیك یاخشی بلمه سمده ظنمچه : آلارنی فقیر مسکین کورو گه سبب شاکردلر آره سنده غی بعض ریالی صورانچاق شاکردلر بولوب ، اوصال یاوزغه صاناوغه ده سبب قایسی اوزدرجه سینی توشروب توفیقی بوزوب یورگان مخدومار بولسه کیراکدر . لکن بونك اوچونده بزگه آلارنك حالینی تیکشرر گه کیلشوب بتمیدر . چونکه شاکردلر کیله چکده ملتمزنك دین اوگره ته چك ، اخلاق اوگره ته چك برزور کشیسی بولاچق آدملردر آلارنی هرقایومز زور کوررگه تیوشلیدر . بزقاراخلق آلارغه اخلاق اوگره تمیوب ، کریسنچه آلار بزگه دوغری یول کورساترگه تیوشلیدر .

البة شاکردلرنك آره سنده برنیچه تویتی لریده بولنور ، لکن اول بر نیچه شاکرداوچون بتون شاکردلرنی خوررزیل دنیادن خبرسزدیب اویلامق بیك خطادر : آلارنك آره لارینده بیك فهملی بیك عالیجناب لریده بولادر علوم دینیه دن یاخشی علم آلغان اوستینه دنیافنلرینده کوب معلومات جبیوب اوزاوزینه خلقلرنی توزه تکانلریده اوچریدر ، نه ایسه بز اوزمزنك حکایه مزه کیلیك .

حسین آغای جماعتندن خالددن جاوچی کیلگانی ایشتووی ایله اچندن بیرگه اویلادی . حسین آغایغه خالدگه یقینایو ، آنك اشانچینه کروبیك قیمت طوره در ایدی ، چونکه حسین آغای خالد بای ایله قاتشوب کیتوب ، اوزینك جانیندن قدرلی بولغان بایلقنی تاغیده آرتدرو احتمالی بار ایدی . حسین آغای کوبدن دن خالد ایله دوستلانورغه حیله طابا آلماینچه ، یوزیدرایدی موندایون خدا بیرگان جایدن (فرصتدن) قائدلا نمی قالو حسین آغایغه ممکن توگل ایدی .

الی یاخشی بودوستلانو برقز بیروبگنه ممکن بولدی ، حسین آغای اول دوستلق اوچون بالادن قدرلی برنرسه سی بولسه ، آنیده بیرورایدی . چونکه آنده آچقه محبتندن باشقه برمحبت یوق ایدی ، بالامحبتی ، اوغلقز شفقتی کبی قلب حسلری حسین آغایده کورنمیلر ایدی .

بردن عادت بولغانغه، ایکنچیدن خاتونینه جواب بولسون اوچون بواشنی حسین آغای اولده حضرتکه کیکاشدی .

حضرتنگ ایته سی سوزی بیلکلی ایندی باشدن اوزی دیمه‌ب بولدرغان براشکه قارشی کیلو احتمالی یوق . حضرت ، حسین اشنی آکلاتغاچده :

ـ حسین ، صوراسه برده آنغه مونغه قارامه ! زمانه بوزلغان توفیقلی کشی طابووی بینك چیتن. یاش کشینـك باینه ده اشانر حال یوق: بوگون بلای ، ایرته گه تگالای . خالد آغای صنـالغـان تقوی آدم. توباب صـوراتقان قایتارمه بیر ، انشـاءاه اوکارشك مینـم کیکاشم شوشی ـ دیب حسین نی قزدردی .

حسین آغای حضرتدن بوسوزلرنی ایشنکاچ کوکسیندن بتونلای بیرگه اویلاب، بیرونی تیوشلیگه چغاروب اچندن اویلاغان سرلری شونلار ایدی : «ایوشول بیرگه کیراك، خاتون قز نی بله؟ لطیفه سوزینه قاراساك ، قولغه توشگان یمش دن قوری قالورسك. اول خاتون قزلغینه بارا، صاتواشلرینی بلمی سودا حکمتلرینی سیزمی . بایو دیگان نرسه بیك چیتن ، هربرسنی اویلاساك بایوقایه آچقه اولرسك، بوتن اشارده، سکایته م زنهار حرام قاتشماسنله مین حرام ـه راضی توگل، دیب قارشی کیلوب یوداته ایدی. مونه ایندی بوقز بیروده حرام قاتشمی بونـك نرسه سنه قارشی کیله ایندی .«بالامنی قزغانام» ایمش آنده قزغانرلق نی بار . مال اچنه بارا ، نی تلسه شونی کیبارنه استه سه شونی بیار دیکان کبی. حکمت قایسی کشی بایلق قدرینی برده بلمی! قزم قارتقه کیته دیده اوله . کیاوینـك یاشلکینی بایلقدنده اوستن حسابلاماقچی بولادر . جماعتـك بولسه ده بتونلای اوزعقلـکغه کیتروب ، اوزخلقـکغه ایلاندرب بولمی بیت: عمرم بوینچه بایلق قدرینی آکلاتورغه طرشدم، ممکن بولمادی. قزغانام، کیلشترمیم ، کوکلسز بولور دیکان کبی سوزلرایله یوادا تدی اوزمنی. الله غه شکر اوزم ایرطبیعتلی بولدم آندی واق

تویاك

تویاك نرسه‌لرینی کوب بلمه‌دم . نیگه کشینی قزغانرغه کیراك ؟ هر کم اوزینی اوزی قزغانسون کشی آچچه توگل بیت . قزینی قارتقه بیرگان دیب مینی کشی غیب ایتاسی ایمش ، ایتسون ! قارتقه بیرگان یارلیغه بیرمه‌گان‌دنیاده کشی سوزینندن‌قورقماسك برآطلارغه‌حال‌یوق . ألده مینی کشی جاینامی طورمی‌قایسی عادل کشی توگل خیانتچن‌دیب سوگه ، قایسی قارانغی‌چرایلی‌دیب‌یامانلی . عجب‌خلق! شول‌قدراش‌ة لوبده‌خیانت‌قاتشمی‌بولامی صوش؟ بزنیك کبی‌سوداگارگه قارانغی‌چرایلی بولوده‌برده غیب‌توگل . مینم قایچان یاقتی‌چرایلی بولورلق طویغانچه فائدایتکانم بار؟ تویغانچی طابش ایتوبده قارانغی‌چرایلی‌بولسام‌غیب‌ایتسه‌ده ایتسون‌لرایدی‌ایندی . یوق! کشی‌سوزینندن قوتله آلماسسك طوتارغه کیراکده بیرگه کیراك .

لطیفه نك» قزیمز رنجیر ، عمرگه‌قارتقه‌بیرگان‌اوچون‌اوپکه‌توتار» دیکان‌سوزیده یوق‌سوز ، آتا آنا راضی‌بولوب بیرگاچ‌بالاده‌نی‌اختیاربار؟ قارت‌بواسه‌نی‌بولا ؟ یاش‌یاشنی‌تلرله ، ألی‌خالد آبزی قارت‌بولوبده‌یاشنی‌تلی ! هراش اوزش‌تله‌گانچوك بولوب‌یتمی‌شول ؛ قایچاغنده اوزش تله‌گانی قویوب کشی تله‌گانی‌قله‌سك .

مونه اول یاخشی بالابولسه آتاسینك رضالغینی آلاسی کیلسه مین بیرگان اورنغه یلامی صقتامی بارسون . مین آشکا دعاء قیلورمن ، باشدین آیاق‌باحل بولورمن . آناسینی‌کوندرسام قزیم قارشماس ایدیله ! »

اوقوچیلر ، بوسرلردن حسین آبزینك نیندی فکرده‌گی آدم ایکانینی آکلادکزمه ؟

بیچاره ، دنیاده‌بایلقدنده‌عزیز ، دولتدن‌قدرلی برنرسه‌بولوینی آکلی آلماینچه ، اوزیندن‌باشقه‌کشیلرنك‌بعض اشلرینی‌بایلقدن آلده طوتوینه‌عجبسنه‌در . اوزی مسکین آچچه‌غه محبتی‌ایله ، قایچاغنده خیانتلرگه کره باشلاب ، خاتونی لطیفه آبصطای حرام‌قاتشماوینی‌اوتنگانینه آچووی‌کیلکانی‌بلگرته‌در .

لطیفه آبصطای ، بونک سرلریندن آگلانوینچه، بیك طبیعتلی ،شفقتلی، طورمش ادبارینی بلگسان برخاتون بولوب ، قیچاقلرده فلان کشینی قزغانام، فلان اشنی کیلشترمیم دیگان کبی سویله گانینی یاراتماینچه ؛ اوزینده آندی قزغانو ، کشی گه یاردملی بولوکبی اشلر بولماوینه قوانوب . اوزم ایر طبیعتلی بولدم دیب ماقتانادر .

بیچاره حسین آبزی بلمیدر که قزغانو ، شفقت ، کبی اشلر نک بولماووی، کشینک ایرلگینمدن بولمایوب ، باری بیك قاتی کوگللی جن طبیعتلی بولوندنغنه در .

بوقدر سودا ایله اش قیلوبده برده خیانت قاتشمی ممکنمی ؟ دی بلمیکه دنیاده آندن نیچه اولوش زور اشلر یورتوبده ، اشلرینده اینه قدر خیانت قاتشدرماسقه طرشقان کشیلرده بولادر .

اوزینک یاقتی چرایلی بولماوینی طویغانچی طابش ایتکانی بولماوندن کوره درایدی . بیچاره سیزمیدر ایدیکه ، اندایون حبیث کوگلی مالغه حریص کشیلر ، تلرینمدن جانلاری چیقغانغه قدر طویغانچی براشده قیله آلماینچه ، دنیادن کیته درلر .

بیچاره حسین آغای آگلاسا گزقزغانورلق برآدم ایدی .

آندایون مالنک فائده سینه ، راحتینه قزقمای ، مالنک اوزینه عاشق بولغان آدملر هیچ برطنچلق کورمای ، بارعمرنی خفاده اوتکاروب ، دنیادن اوته درلر .

برکشیگه آرتق مال هوسی آنچه عشق توشماسون: اول آدم آشاوکیونو . کولو، شادلانو، حاصل جمیع دنیا راحتلرینمدن محروم بولغان اوستینه ،عباتلرینه ده کیمچلك کیتروب ، آخرتمدن هم محروم قالماقی احتمالدر .

سز مینم بوسوزمدن بایلقنی یامانلی دیب آگلاماگز! یوق مین بایلقنی دوشمن کورمیم

کورمیم، بایلقنی یاراتام، بایلق بیك شانلی برصفتدر. بایلق آرقه‌سنده هرکم آلده بولادر. بای ملت دنیاده اعتبارلی ملت بولادر .

حسین آغای کبی دنیاسنی ، راحتنی اونوتوب ، شفقت مرحمت کبیلرنی جویوب، حتی اوزینك کشیلکینی ده بایوغه صاتوب ، آچقه‌غه جولار عاشق بولماینچه بریاقدن راحت له نب طاعت عبادت ایله دنیاده طوروب ، ایکنجی یاقدن آچقه نك راحتینه فائدسینه گنه قزغوب ، بایورغه طرشو هرقایومزغه تیوشلیدر .

شولای ایتوب حسین ، قزکیاوگه بیرونی عزیز بالاسینه عمرلك ایبداش طابوب بیروایکانینی ، شونك اوچون کیاو بولاسینك اوزینه کیلشویندن بیکراك عمرگه برگه طوره‌سی کشینك ـ قزینك . کوکلینه اوخشاوی لازم بولغانی آکلاماینچه ، بوکا عقلی ایرشماینچه ، بارا تورغاچ اوزینك صاتو اشارینده فایدلانوینه ، آچقه‌لر آلوب طورمق ممکن بولاچقینه قزغوب ، قزینی بیرگه توغریسی گویا جاریه کبی آچقه‌غه قزغوب صاتارغه کوکلینی اوطرتدی (اویلادی) حضرتگه کیکاش صوکینده جماعتی لطیفه آبصطایغه بیرورگه وعده قویارغه هم امر ایتدی. لطیفه آبصطای بیچاره‌نی قدر قارشی کیلورگه طرشسه ده ممکن بولمادی .

III

خالد آغاینك حسین بای قزی ربیعه‌غه جاوچی یاروی ، بتون یورت جماعتارینه خفا بولدی . حلیمه آبصطای خلق تلیندن قورقوب کشی غیبت قیلور، « حلیمه آبصطای عمرینی ایری ایله طاتو اوتکارمگان بولورغه کیراك ، ایرگه یاری تورغان خاتون بولماسقه کیراك ، یوقسه خالد آغای قارت کونده بواویغه توشماس ایدی » دیرلردیب قایغره ایدی . انکاسی نشك بوأشی بوتن یورت جماعتارینندن بیگراك خالد آغای نشك یتکان اوغلی فاتحنشك کیفسزلگینه سبب بولدی .

ربیعه‌غه جاوچی بارغانی ایشتوی ایله فاتحنشك یوزلری کوکلسزلندی. شادلقلری کیمودی ، هروقت اویلارغه توشوب اوطره باشلادی، یوقسه آصلده فاتح بولر

یوزلی ، شاد کوکلی ، بر مجلسینی کورگان کشی ایکنجی کورگه تلرلك بریکت ایدی.

توفیقی کامل ، کشی ایله معامله گه اوستا ایدی ؛ شول سببدن بو صوك سنه لرده آتاسینه بیك زوریاردمچی بولغان ایدی . خالد آبزی اوزی گازه ته لر اوقوب ، دنیادن خبردار بولوب تورغان بر کشی توگل ایدی ، بایاسویله دیکمچه ایسکی طبیعتلی بر کشی ایدی ، شوکا کوره آنك صاتو آلو اشلریده ایسکیچه ساده لك ایلانگنه یورتله درایدی : اوزی نك اشی شول قدر زور بولسه ده ، یازو سیزو اشلرینی باشقارغان کشیسی برکانتورشچك کبه بولوب ، اشلرینده کوبسنچه چوالچقلارهم بولغالی ایدی . خالد نك برگنه قانتوشچك توتووی صارانلقدن توگل ایدی ، باری تیك اول قدر یازوچیلر نك کیراکلیکینی آکلاماغانلقدن غنه ایدی . بوخفالتیر فلان کبی نرسه لرنك خالد آغای بلکه اسمینی ده ایشتمه گاندر ، ایشتسه ده یانغه بولغانغه قبول ایتوحتمالی یوق ایدی .

لکن اوغلی فاتح بوتوغر یلارده برده آتاسینه اوخشاماغان ایدی .

فاتح تاتارچه دن باشقه روسچه اوقورغه یازارغه سویلرگه بلگان کبی عثمانیلیچه ده اوقورغه یازارغه بر درجه بله در ایدی . هر وقت ترجمان دن باشقه بر روس گازیتی بر عثمانلی گازیتی اوقوب ، دنیاده بولغان اشلردن خبردار بولوب طوره در ایدی . کوب یکتلر فاتحنی یاراتماینچه ، آکغراغه حساب ایتوب یوریلر ایدی ، لکن مین سزگه درسنی ایتیم فاتح بیك توبلی بیك عقللی بر یکت ایدی ؛ آلارنك آنی یاراطماولری . تورلسینك تورلی تیوش سز سببیلردن ایدی . قایسی یکتلر آنی **کالپانیه** گه کیلمی موقوت دیب سوگه لر ایدی .

لکن بلارغه ایاروب ، بزگه برده فاتحنی نچار دیب اویلارغه یارامی ، چونکه بو یکتلرنك مقصودلری کالپانیه دیسه لرده (**قومپانیه**) دیمك ایدی یعنی بزنك ایله قومپانیه گه کیلوب قوشلوب بر نیچه صوملارنی اسراف

ایتمی

ایتمی دیگان سوزلری ایدی . یا ! مونـک اوچون فاتح غیبلیمی ؟
قایده‌اول‌موندایون واق‌اشلرگه قاتشو ؟
فاتح بیك‌زورکوکللی (عالیجناب) بریکت‌ایدی آنـک‌مرادی‌باشقه اویلاری ،
بوتن‌ایدی ، آنـک‌باشی تاغیده‌زوور‌اق‌أشلرنی‌اویلاوایله مشغول‌ایدی .
کوب‌وقت‌ایبداشلری ناچاریلرگه ، قباحت‌اورنلارغه باریق‌دیب قصته‌سه‌لر
فاتح بیك کیفی کیتوب ایبداشلرینه شوشی‌سوزلرنی سویلی‌ایدی :
« ای‌دوستلرم ! نیچون مینی بوقدرکوچلیسز ؟ مینی‌شول اچوب‌ایسرودن ،
قباحتلکده‌عمرینی کیچروچی‌قزلرنـک قیلانشلرینـدن قزق طابادیب‌اویلی سزمه ؟
یوق ، برادرلرم ، یوق !
مین‌قایده آندای‌اشلردن اوزم‌لذت‌طابو ، بلکه بتون‌آدم بالاسینی‌اول‌خورلقدن
قوتقاررغه قولمدن‌کیلسه طرشرایدم .
بله‌سزمه ، طوغانلار ! دنیاده ایسرتکچ‌قدر اسپرتلی اچملکلر قدر آدم بالاسینه
ضررلی نرسه بارمه ؟
عقللی‌عقللی یکتلر اچو حقنده کشیلکدن چغادر ، آبرویلیغنه کشیلر .ایسرتکچ
چفاسی ایله ایله اشدن دونه‌در !
ایسرتکچ بلاسی ایلان برملت‌فقیرله‌نورگه ، اخلاقی بوزلرغه حتی بتونلای
منقرض بولوب (یوغالوب) کیتارگه‌ده ممکندر .
بوزمانده یاوروپا خلقی ایسرتکچ‌نـک ضررلیلقنی عقل‌ایله طابوب ، ایسرملك
دیگان اشنی آزایترغه تورلی چاره‌لر ازلمکده‌لردر .
ایسرتکچ استعمالینی کیمترگه ، اسپرتلی اچملکلردن خلقنی بیزدررگه طرشقان
أللهنی‌قدرجمعیتلر آچلمقده‌در . دینمز اسلام‌دینی هرتورلی‌ایسرتکچ استعمالینی
حرام‌قیلغانغه کوره بو وقتلرغه قدربزنـک مسلمان‌لر دنیاده ایسرتکچ‌استعمال
ایتماولری ایله مشهور ایدیلر .

هر بریمز نشک بابالریمز ایسر تکچ نی ایکانینی بلمه یوب ، اولوب کیتمشلردر .
دینمز طیغان ، عقل طیغان بابالرمزده عادت بولماغان بر ناچار نرسه نی استعمال ایتو
بزنشک اوچون بیك زور کیمچلك بولاچقدر ، بوکا قدر عادت بولماغان بر ضرر لی
نرسه نی خلقمزده عادت ایتوب ، حلقمزنی بوزوب قالدرساق بیك زور گناهلی
بولاچقمز بزدن طارالاچق مسلمانلرنشک یاخشیلری بزگه بیك ناچار دعاً
قیلاچاقلاردر ، طوغانلارم !

کوبسی یارلیلق بلاسی ایله هلاکت دریاسینه توشکان ، قزلرنشک قیلانشلرندن
واغایولرندن مین برده لذت طاباآلمیم بعض یاشلر مزنشک شول خورلقده یورلرینه بیك
کیفم کیته در . برملتشک یاشلری اول ملتشک کیلاچك ده زور و الوغلری بولاچقلردر .
اگرده بزیاشلر خلقمزنشک آلغه کیتووینی بتماوینی استه سك ، بابالرمزده بولماغان
قویتیلق لرنی عادت ایتوقایده ، آلرده بولماغان خلقغه فائده لی اشلر اویلارغه تیوشلیدر .
یاشلکمزده ممکن قدر قارتایغاچ اوکنرلك قایغرلق اشلر اشله مسکه طرشرغه تیوشمز

«یاش یکتگه قارتایغاچ اوکنرلك براشده اشله مایینچه یکتلك زمانندن اوزب کیتوب ، قارتلقنده یاش زمانلرینی اویلاغانده کوکلینی قررلق کیفنی بوزارلق براشکه ده اوچراماسلق بولوقدر کمالت یوقدر »

بزنشک اول خورلق یولغه کرگان قزلریانینه کیتوب آلچه لراسراف ایتوومز
آلارنشک باشلغان اشلرینده دوام ایتولرینه وباشقه برنیچه دها یانغه لرنشک کیلوب
چغووینه سبب بولادر .

بزنشک یاش یکتلرمز آندایون قباحتلکلرگه میلدن قوتولوب اوزلرینی یورتسه ،
کیلشمگان اشلردن طییلسه لرایدی ، آندای خورلقده عمرینی اوتکاروچی قزغانچ
قزلرده آزایورلرایدی . آلارنشک کوبلکینه سبب باری بوزق کشیلرنشک کوبلکیدر .
بزنشک خلقمزنشک آندایون فسق فسادواسرافلرغه مبتلی بولماینچه غنه ، اوزاوزنی
صاقلاویده بیك زور اشدر ، چونکه بزنشک خلقمز خاضرده هریاقدن بیك
آرتقه قالمشدر .

بزگه

بزگه اول کیمچلکلر مزنی طوتررغه بوتن قوملر درجه سینه یتارگه بایطاق زمانلار طرشرغه کوب وقتلر چالشرغه طوغری کیلهدر بزنگ آچق فکرلی یاشلرگه آندایون خورلق یرلرینده واقسنوب یوروتیوش بولمایوب خلقمزغه فائدلی ملتمزگه کیرا کلی اشلر اویلارغه تیوش بولادر .

کشیسز قالغان فقر بالالار نگ اوسوب یتکاچ ایرلری کیسه چی قزلری فاحشه بولادر .

بزگه شوندایون اشلرنی اویلی بلورگه تیوشلیدر اگرده بزهم سزنگ کبی دولتلی کشیلرنگ اوغللری طرشوب همت ایتوب آچهلر جیولشوب ، اول بیچاره یتیملرگه (یتیم خانه) لر آچساق آلارهیچ بری خورلق یولغه کیتماسلر ایدی . هر یری تربیه ایله اوسوب ، بیك گوزال انصافلی بر مسلمان ومسلمه اولورلر ایدی ! بزگه خلقمزنگ مونگ کبی اشلرینی آگلارغه بلورگه تیوشلیدر .

بوندن باشقه ده خلقمزنگ یتمگان یرلری بیك کوبدر . آلارنگ قایسنی بز آگلیده آلیمز . بزنادانلار هیچ بولماسه اوزمز آگلاغان قدرسنی طرشیق!» دیگان کبی سوزلرسویلی ایدی .

لکن اول بیچاره کالپانیه اوستاوچیلر بوآلتون کبی سوزلرنی آگلاودن یراق ایدی ، آلارده آندی نطقلرنی آگلارلق میی یوق ایدی ، بولسهده کچکنه دن تیشلی تربیه کورمگانگه بوزلوب یتکان ایدی . شوگار کوره اول بیچاره لر فاتحنگ سوزلریندن مغی آلا آلماغاچ ، فاتحنی یولارگه صاناب چغوب کیتوب ملا کوك بزگه وعظ سویله گان بولا بزسینك کوکلرینی کورگان ...

کتاب اوقی اوقی اراتلی سوزده سویلی بلمی ایندی . کتابدن باشقه نرسه بلمی آی (اوقو باطر) نیلر سویله گان بولا ... دیب غیب ایبوب یوریلر ایدی .

حاصل فاتح نگ تربیه سی بیك یاخشی ایدی . آنده هیچ برناچار اویلار بوزق فکرلرکورنمی ایدی . فاتح نگ بلای بولوی صوگنی خلفه سی کامل افندی آرقه سنده در . فاتح کامل افندی قولینه توشمکان بولسه ایدی ، هیچ بوقدر انصافلی بودرجه معرفتلی بولو احتمالی یوق ایدی .

فاتح خالد آغاینك قارتلقغه طابا دنیاغه کیلکان بردنبر اوغلیدر .فاتح بردن آتا آناسینك قارت کونلرینه قدر بالالاری طورمای کیلکانکه بیك اوغل کوترب طورغان وقتده طوغان ، ایکنچیدن اوزیده کچکنه‌دن کورکام یوزلی . ملائم طبیعتلی بولوندن کچکنه وقتدن آتا اناسی قرداش اولرینك هر برسینك کوز اوستنده ایدی . خالد غای فاتح نی بیدی یاشینه کیلورکیلماس مدرسه گه شاکر اسملی بر خلفه گه بیردی .فاتح اوزیده بیك زیراك طرش بالا بولوب ، خلفه سینك ده طرشوب اوقتوی آرقه سنده ایکی قش طولغانچی آقرونلاب ترکی طانوب اوقی باشلاغان ایدی .

بیچاره خلفه‌سی خالد آغایغه فاتحنی یازوطانغان ایتوب ، کورستکانچی بیك کوب مشقت چیکدی ، حتی فاتح اوقی باشلاغان قشدن صوك اوزینك درسلرنی قارارغه‌ده وقتی بولمی باشلادی .

فاتح اوقی باشلاغانده شاکر دخلفه یانغه پیش قدم بولوب ، اوزینك مطالعه‌سی چفوب ، طوتقان عربی کتابلارنی آشکارلق بولسه‌ده ، الی بتونلای عالم بولوب یتمگان ایدی ؛ بیگراکده فقه ، تفسیر حدیث علملرینلدن عافل ایدی . دنیاه فنلرینك بارینی ده ایشتکانی بوق ایدی ، خلفه اوزی ده اچندن بوشکا کوینسه‌ده ، اوزینك اوقولارینی ، عالم بولولارینی هر برینی خالدبای اوغلی فاتح اوچون فدا ایتکان ایدی .

چونکه اول فاتح نك اوزیندن اوقوینه بیك قوانه ، آنی بیك زور اشکه صانی ایدی . فاتح اوقی باشلاوشاکر خلفه نك آتا آنالارینك ده بیك سوینوینه سبب بولدی . آلارده بواشنی گویاخدا طرفندن یبرلکان برزور بولاك گه صاناب خداغه شکرلرایتدیلر ، اوغللارینه خالد بای اوغلینی اوزینة کیترترلك بولغان اوچون کوب دعالارایتدیلر .

شاکرنی فاتح خلفه‌سی بولوی ایله مدرسه‌ده‌گی ایبداشلری ده کونچلاب ، دوشمانلقلر قصدایده باشلادیلار . قوللرینلدن کیلکان ضررنی قیلورغه طوتندیلار .

شاکر

شاکر خلفه فاتح نشک اوزیندن او قوینه نیك بوقدر سوینه ، نیچون بو درجه شادله نه ایدی ؟

خالد آغایدن کوب صدقه لار بولغاندر دیب اویلاماکزوظیفه سی هرکچی آطنه ده ۲۰ تین یعنی آینه ۸۰ تین ایدی بوالبته بیك آزنرسه ، مونی ایك عادی برخدمتچی کونده ده آلادر . شاکر بوکا محتاج توگل ایدی :

آتاسینك دولتی یاخشی تورمشی ایرکن برملا ایدی شاکر نشك مقصودی بر مسلمان بالاسینه دین طانتوب ثواب آلوده توگل ایدی ، شاکرده بواوی بولغان بولسه ایدی ، بوتن فقیر بالالارینی هم طرشوب اوقتور ایدی . حالبوکه فاتح اوقی باشله غاندن صوکر بیچاره یکرمیلاب فقیر بالالارو نیچه لب درس اوقی تورغان شاکردلر یاخشیلاب ، سبق ده آلاآلمی باشلادیلار .

یوق ، شاکر خلفه آچغه غده قزقمی ، ثوابنی ده اویلامی ایدی ، آنشك قیمت صاناغان زورغه کورگان اشی بردن آطنه ده بردن جمعه دن چیغوشلی آت ایلان خالدکه آتقه بارو ، ایکنچیدن (**خالد بای خلفه سی**) دیگان اسم ایدی .

بوشاکر خلفه خالدبای مجلسینه بارو ایله خالدبای خلفه سی دیکان سوزنگه نیك کیفی کیله ایدی ، عجایب ؟ !

آچغه سینه دیساشك مجلس صدقه سی بیك آزبرنرسه ایدی . بلکه آت بلان اوطروب یروبیك کیفلی بولغاندر . اویلاب قاراساشك ، اولده بلوغکه ایرشکان یکرمیلارگه یتکان برکشینك کیفنی کیتررلك بر اش توگل . ایندی خلفه بلارغه قوانسنده ، شریکلری بوتن پیش قدملر نیچون بوقدر کچکنه براشنی زورغه صاناب کونچلیلر ایدی ؟ بونده عقللی کشی قوانرلق ، ایبداشلر کونچلرلك بزنشك اویمزچه براشده کورنمیدر . خیر ، بلکه بزقاراخلق اشکلامی تورغان برسر باردر . بلکه خلق کونچلی دیب فاتح شادلانغاندر ، فاتح شادلانه دیب خلق کونچیله گاندر (خلقینه کوره خلقی اویاسینه کوره عادتی) .

لکن فاتح نشک بو خلفه سی ، اتکاسینشک وفاتی سببلی آولینه ملا بولورغه طوغری کیلوب مدرسه ده کوب طوره آلماینجه ، چقدی .

خالد آغای تقوی علماء قدربنی بله تورغان کشی بولغانعه ، شاکر خلیفه نشک فاتحغه تیز زمانده (یل یارمده) یازوطانتقانی اونتمادی ، شاکر چقغاچده آولینشک مسجدی ایسکی ایکانی بلوب بریانغه مسجد هم صالدروب بیردی .

شاکر خلفه نشک چغوی ایله خالد آغای فاتحنی ، حضرت قوشوی بوینچه ، کامل افندیگه بیردی .

کامل افندی اوقته باشلادیغی ایلان خالددن آیلق وظیفه تعین ایتووینی اوتندی .

خلفه کشینشک بوروشچه ایدشنی خالدگه بیك یاراب بتماسه ده ، لطیف حضرتده « کامل نشک قارار کشیسی یوق . صوراسه بیرساگده ضرر یوق » دیووی بوینچه هر آیده بش صوم بیره چك بولدیلر .

فاتحنشک کامل افندی قولینه توشووی ، اوزینه بیك فائده بولوب چیقدی : چونکه کامل افندی بیك زیراك فهملی برشاگرد بولوب علوم اسلامیه دن یاخشیغنه معلومات آلغان اوستینه اوزرهوسینله عثمانلی لسانی ، وبرآز تحصیل ایدوب روس ادبیاتنی آشکلارلق بردرجه گه کیلگان ایدی .

شوکغار کوره کامل افندی روس عثمانلی هم عربی مصر گازیتلری اوقوچان ، دنیا احوالللرندن لذت طابوچان ایدی . .

کامل افندینشک گازیتلر اوقوینی مدرسه خلقی کوبسی یاراطمی ایدی .

کوب وقت : « گازیت دن باشقه برنرسه ده اخلاصیده یوق هروقت گازیته لرقاراب اوطرادر فلان » دیب حضرتکه ده ایرشدره لرایدی . حضرت اول یوق نرسه (گازیته) لرایله شغلله نورینه بیك کیفی کیلمسه ده ، بوتن یاقدن برده غیبی بولماغانعه ، بر اول اش اوچون آچولانمی ایدی . آلاربولسه ده کامل نشک گازیته لرگه اول قدر اخلاص بولغانی بلگاچ شاکرد بیرودن خصوصا بایراق

کشی

کشی بالالرنی بیرودن توقتالغان ایدی . کامل افندی فاتحنی بیرگانکه قدرده گازیته قارامی طورمی ایدی ، لکن آشکا قدرکامل گه ایبداشلرنک دوشمانلغی بولماغانغه ، بواش حضرتکه ایرشمی ایدی . کامل گازیته لرگه اخلاصلی بولسه ده هر وقت گازیته ایله شغللهنمی ایدی . شریك لرینک هر وقت گازیته لرایله اوطره دیگان سوزلری افترا ایدی . اگرده کامل افندی هروقت گازیته لرایلانگنه شغللانسه ایدی ، کونچیلوچی ایبداشلریندن هرفنده نیچك اوستن بولا آلور ایدی ؟

کونچیلرنی دیمه س ؟ لکن کامل افندی هیچ شبهه سز فاضل آدم ایدی .

فاتح نی کامل مدرسه دن چقغانغه قدر اوقتدی ، خالد بالاسی دیب ، شاکرخلفه قدروك ایسی کیتماسه ده اوقتووی آندن آتغراف بولدی دین ایمان اعمال عبادت اوگره تکان اوستینه جغرفیا تاریخ ، حساب کبی نرسه لرگه هم مختصرا اوگره تدی . کامل افندی فاتحغه بریاقدن علم اوگرته ی . ایکنچی یاقدن گوزل عادت لرگه کورکام خلقلرغه آلشدروغه طرشه ایدی . لکن کامل اخلاقمه انصافغه اوگرترگه طرشقان کبی الهنی قددرس اوقی مدرسه طولدروب یاتقان انصافسز شاکردلر فاتح آلدنده تورلی اشاکی سوزلر ، بالا آلدنده سویلرگه یاراماغان اشلرسویله ب فاتحنی بوزارغه طرشه لر ایدی . چونکه بوروشچه فاتحنی اشاکی یولغه یبناروب کاملنی خالدکوزیندن توشررگه احتمال بارایدی . فاتح اوزیده طوغمشدن ملائم بولغان ، کامل افندیده توقتامی اوگوت نصیحت ایتوب تورغانغه ، فاتح آندی اشاکی خلقلرگه ، بوزوق عادتلرگه اوگرنمای ، بیك تربیه ادب ایلانگنه اوسوب ، مدرسه دن چقدی . قایبر بالا مدرسه دن چقغاچ تورلی ناچار آدملرگه ایاروب بوزلوب کیته در . لکن فاتح ، کامل افندینک اوستاتربیه سی آرقه سنده ، مدرسه دن چقغاچده توفیقنی انصافنی جویمادی هروقت علمدن اخلاصی معرفتدن هوسی سوونمادی . آصلده مدرسه دن چغوینه ده فاتح راضی بولوب ،

چغاسی کیلوب چقمادی . خالد آغای کوچله گانکه آتاسینه قارشی کیله سی کیلمه اینچه گنه چقغان ایدی .فاتح مدرسه دن چقغاچ انکاسندن اوتنوب ، برقش چاماسی روسچه اوقدی ؛اوزینك زیرا کلکی آرقه سنده شول قدرگنه اوقووی ایلانده روسچه بیك یاخشی آشکلی باشلادی ، خیر ایندی آشکلارغه ده سویلرگه ده تیزاوستاروب کیتوینه روسلر ایله کوب قاتشوی سبب بولدی . اشلری زورلق بلان روس بلان قاتشولریده کوب ایدی. فاتح روسچه سنی آرتدرو هوسی ایله نیچك بولسه ده روس کوردی سویله شرگه ، سویلاشکانده برفائده آلورغه طرشه درایدی . دنیاده طرشوب بولمی قالغان اش بیك سیرالك در ؛طرشو آرقاسنده فاتحده استه گانینه ایرشدی : باراتورغاچ سویلاشوینه بتون کشی عجبکه قالا باشلادیلار ، چونکه فاتحنك سویله شوی درست روس تشکنحوینه گراماتیکه سنه موافق ایدی . اما فاتح تشك سویله شوینه عجبسنگان کشیلر روسچه بلامز دیب یورسه لرده هر سوزلاری یالغش نحو قاعده لریندن بوش ایدی .

شوگا کوره آلار فاتحغه « سین عاسپودالر کوك سویلاشه سشك » دیلرایدی . حاصل کلام ، فاتح بیك معرفتلی ، آچق هم جایلی بر یکت ایدی .

آتشك آتاسی ربیعه غه جاوجر یبرکان نی بلگنچ ،قارالولار کوشکلسز لنولری قایغوچان طنق بولویندن بولمایوب ، باشقه برسردن ایداب اوتوچیلار ، کشینك بر سرینی جیشو بولسه ده ، عبرت آلوعقل اوگره نواحتمالشك بولغانغه فاتحنك کیفسز لکینك چن سببنی سزگه سویلیم ایندی: فاتحنك قایغوسی آتاسی اویلانگان اوچونگنه ده آوگل ایدی ، آتاسی تشك (٦٠) یاشنده واقسنوب اویلانوب یورونی کیلشترماینچه آتاسینه کوندا ش بولوینی استه ماینچه برآز کیفی کیتسه ده بو قدر حفاغه توشوینه اصل سبب ایکنچی ایدی : یل یارمدن بیرلی فاتح حسین قزی ربیعه نی سویه در ایدی ، ایکی آرالارینده بیك قاتی برمحبت آیرلماسلق بردوستلق بار ایدی .

آشکلاندیمه ؟

فاتح ایله ربیعه‌نگ بو محبت و دوستلقلرینگ سببنی، نی روشچه باشلانوب کیتووینی البته بلاسگز بیك کیلور ؛ لکن ، بواش کشیگه مشهور بولوب کشی بلوب بولغان اش توگلگه کوره ، بوتوغریده مینده بیك آروب بلمیمن . آلای بولسه‌ده بلگان قدرمچه بو محبتنگ باشلانولارینی سزگه سویلیم :

IV

فاتح مدرسه‌دن چقغاچ ، کامل افندینگ بیرگان وعظلرینی سویله‌گان نصیحتلرینی اونتمایچه ، صاتواشلرینگ تمام جاینی آلوب آتاسینه بیك زوریاردمچی بولوب توفیقنده غنه‌یوری ایدی . فاتحنگ صاتودن قالا ایگ اخلاص بیرگان شغلی اوقو ایدی . شول قدراوقوغه بیرلگان ایدیکه ، آزغنه بوش وقتی بولدیمه ، گازیته کتاب ، رومان مطالعه‌سیله شغللهنور ایدی .

قایچاعنده خالد آغای اوزینگ ایسکیلگی بلان بوقدراوقوغه اخلاصی اوچون «اوقوجنی قاغلدیمه ثالله ؟ برتوقتامی قولگده گاجیتده کتاب فلان » دیب فاتحنی شلته لیدرده ایدی . لکن بوشلته تیوشسز ایدی . چونکه فاتح اوقوایله شغللهنسه‌ده ، اوزینگ سودا اشلرینه برده کیمچیلك کیترمیدرایدی . وکتاب اوقوگازیته قاراوایله شغللهنو ، فاتحقه قزقلی بولغان کبی خالد آغایغه ده ضررلی براش توگل ایدی .

خالد بای بوتوغریده یوقنه غنه اوزینگ عقللی اوغلی شلته‌لی ایدی چونکه فاتح علمگه هوس صالوب ، اوقوغه اخلاص بیرماسه ایدی ، کم بله ؟ ثالله نیندی اشاکی یول‌لارغه کروب کیتار ایدی . آنگ بلای توفیقنده طوروووی باری اوقوآرقه سنده غنه‌در .

مدرسه‌دن چیبارگنه بولوب چقغان بای اوغللاری بلو لذتنی دنیادن خبر دارلق راحتی سیزمگانگه ، اوقوغه هوس ایتمایچه ، تورلی ناچار یول‌لارغه کروب کیته‌لر .

بو بیك صنا لغان برأشدر .

دنیاده کشی هیچ برتیك طوررغه یارامیدر ، شغلسز بولدیمه آدمنی اچ پوشمق دیگان نرسه بورچی باشلیدر . بواچ پوشو بیك چیتن برآورودر ، آنـك دواسی برنرسه گه بیك قاتی اخلاص بیروب ، شونـك ایلان شغلله نودر . بزنـك بای بالالارینـك ، هر کمگه معلوم ، اشلری کوب بولمیدر . شونـك اوچون آلارنـك کوبسی بالالقدن چغوب أوینچق لاردن قزق طابمی باشلاغاچ ، اچلری پوشوب باشقه تورلی قزقلر ، بوتن تورلی استراحتلر ازلی باشلیدر . مونه شوشی وقتده آندایون یکتلر علمگه هوس صالوب اوقوغه اخلاص قویسه ، کوب نرسه لر بلوب ، ذهنی آچلوب عقلی کیشکیگان اوستینه اچ پوشو بلاسیندین هم قوتله در . اما بزنـك کوب یکتلر اوقوا ندتینی بلمای اوقوعالمینه کره آلماینچه قالوب ، اچ پوشقا نی بترگه قارلی باصولاردن چاچك ازلهگان آدم کبی خورلق ورزالت یرلریندن قزق وجوانچ ازله رگه باشلیلار .

یکتلرنی توفیقلرینـده صاقلار اوچون بولای یاشلك میزانلاری تیگز وقتده کوبسنچه اویلاندروده بیك فائده ایته در . لکن اویلاندرو (**قزآلوب بیرو**) مغناسـده گنه بولمابوب (ایرینه ایبداش سرداش بولوب آنـك قایغیلارنی طاراتورغه اچ پوشقانلارینی بترگه طرشه تورغان هم ایربولاچاق آدم یاراتورلق رر فیقه طابوب بیرو) مغناسنده بولورغه تیوشلیدر . اوغل استه مگان نیندیگنه بولسه ده برقزآلوب بیرو ، اوغلنی ناچاریول لارغه کیتودن صاقلاو بولمایوب ، بلـکه شول یولغه کیتوینه ایکنچی برسبب بولادر . لکن هر نرسه دن آرتق کشینی توفیق وانصافده صاقلی تورغان نرسه اوقودر . مونه فاتح برنچی مثالدر ، آنـك ایله برگه مدرسه دن حقغان یکتلرنـك کوبسی بوزق یول لارغه کروب کیتدیلر ، امافاتح قایده اوزی بوزلو ، باشقه لارنی خورلق اشلردن توقتاترغه وعظلر اوقوتلر سویلیدر ایدی . چونکه آنـك بیك آبرویلی بیك ماقتاولی شغللی بارایدی — اول

هر وقت او قوچان ایدی . فاتحه نک او قوغان کتابلری آره سنده تورلی حکایتلر ، محبت هم عشق رومانلاریده او چراب ، اویلانو ، محبت ، عائله سعادتی کبی نرسه لر نک نیدن عبارت ایکان یاخشی آکلاغان ایدی .

اوزی نی قدر صاتوایله او قوغه اخلاص بیروب هر وقت شولارایله مشغول بولسه ده ، فکریندن اویلازگه وقت بولغانی ، اویلانو هیچ اوزینک صاتو اشلرینه ضرر لی بولمایه چغنی بلوب اویلانوینی بیك صوکغه قالدراسی کیلمایچه یوریدرایدی .

« الله غه شکر ، مینم دنیاده معیشت باشلاب ببرر گه چاره لرازله ب یوریسم یوق . اشلریمز قورلغان کسبلریمزیولینه صالنغان . بایلقمزده شکریتارلك . هنریاکه تجارت مکتبلرینه کروب اوقی آلمادم ایسه ده شول خدای بیرگان بایلقنی اسراف ایتمای ، یولغه صالنغان اشلریمزنی توقتاتمی طوره آلسام شول اوزی مگا برکسب بولور ایندی .

خیر موندایون مکتبلرده او قوضرراایتماس ایدی . دنیاده بزدنده بای کشیلر بار ، آلارده ، اوزلری نی اشده بولسه لر شول اش یاخشی او قله تورغان مکتبده اوغل لارینی او قتدره لار . تجارت مکتبنده (صاتو آلو علمی او قله تورغان مکتبده) او قنغان بولسام اشمزنی اوستایورترگه ، دولتمزنی آرتدروب خلقمزغه زور فائده لر یاصارغه ممکن بولور ایدی . لکن اول اش مینعه ممکن توگل ایندی . مینم اتکایم رخصت بیرو احتمالی یوقدر . آدم بالاسی نک عمری کروب توگل شونک اوچون اویلانونی صوکغه قالدرماووم یاخشی بولور .

خیر ایندی مدرسه نک پیشقدملری هم اونیورسیتینک استودینتلری حاصل هر او قنغان کشیلر ۲۵ـ۲۷ یاشسزاویلانمیلر حتی قایسی لری او توزلارغه ده قالادر . لکن آلارغه صوکغه قالسه لارده کیلشه در . چونکه آلار او قوب قالالار ، او قوبتون آدم بالاسینه فائده لی براش بولغانغه ، آلارنک عمرلرینی قزغانمای ، اویلانولرینک صوکغه قالوینه ده کیفلری کیتمی او قوده او تکارولری بتون آدم بالالاری فائده سینه بیك زور برفداکارلقلری در . شونک اوچون آلارنک

صوکغه قالوب اویلانولری کمالتکه صانارلق براشدر. امامین اوقویولینه کیته آلمادم ایندی مینم اویلانومنک صوکغه قالووی کمالت بولمایاچاق بلکه بر نقصان غنه صانالاجقدر . ممکن بولاچاق بولسه تیزدن اویلانوب عائله سعاتی محبت کبی ماقتاولی حسلرنک نیندایون ترسه دن عبارت ایکانی بلورگه باشلامالیمن «دیب اویلی ایدی .

فاتح تیز اویلانوکیراکلگینی، اویلانوده عائله سعادتی محبت کبی قلب راحتلری بولغانتی آکلاسه ده ، قایدن اویلانو حقنده فکری بیك تیربه نه ایدی ، شهرده بای کشیلر بولماغاندن توگل . شهرمزده فاتح لارغه تیکداش بولورلق ئللهنی قدر بایلاربولوب کوبسینک قزی هم بارایدی . لکن فاتح آلارنک هر قایسینی صوراشتروب، تورلسینک تورلی غیبلری بولغانتی بلگان ایدی. اول قزلرنک قصورلری توسده جمالده توگل ایدی .

فاتح جمالغه بیگوك ایسی کیتکان کشی توگل ایدی .

قزلرنک قصورلری اخلاق ، تربیه عادت جهتندن ایدی :

قایسی ادبسزره ك ، قایسی قاتی سوزلی رهك ، قایسی طنق ایدی موندایون غیبلری برسیده بولماغانلاری علمدن محروم قالغان نادان لارایدی . قزیمزنک توسی بیتی کورکام ، بایلقمزده یاراسی اوقماسه ده آلوچی بولور . قزمز ملاغه بارماس، دیب اوقتمی قالدرغان آتالارنک قزلری ایدی .

فاتح ماتورلقغه ایسی کیتمی دیگاچده ، آلاچاق توتاشینک صوقر آقصاق بولوینی تله می ایدی . لکن هرنه ایسه بیك ماتورلقغه غنه اخلاص قویمایوب ، ماتورلغی بر درجه بولسه ده اخلاقی جایلیلغی بیك گوزال بولونی تلیدرایدی . چونکه فاتح کوب کتابلر اوقوب «محبت بر ماتورلق غه قارامایوب ، اخلاق وانصافینه قاراب بولغانغه ، برماتور اخلاقسز قز آلوب طاتسز سوزلر تیلشسز قیلنشلارغه چداب عمر ایتودن، ماتورلغی آرتق بولماسه ده یاخشی ادب وانصافلی برقزایله راحتله نوب سعادتلی عمر کیچرومك درجه آرتق» ایکانتی بلگان ایدی.

شور

صوراشتروصوگینده اوزلرینه تیک بایراق یرلرده موافق قزلر بولماغانینی بلمگاچ ، فاتح ، توبانره‌ك یرلردن اوزینه اوخشاولی برقزازله و فکرینه کیلدی . بر وقتده فاتح لاردن توبه‌نره‌ك کشی قزلری آره‌سنده حسین قزی ربیعه‌نی خاتون قزنك یاراتوب ماقتاب سویله‌گانینی ایشتوب ، درستلکینی بیك بله‌سی کیلوب ، سکلیسی هادیه‌دن سوراشتردی . چونکه هادیه ١٤ یاشلو برقزبولوب ربیعه ایله براستاد بیکه‌ده اوقیلار ایدی .

هادیه ربیعه‌نك اخلاقنی عادتلرینی هم توس بیتلرینی بربرماقتاب سویله‌گاچ ، فاتح ربیعه‌نی بیك کوروهوسنه توشدی . کوب یکمتلریمز «بزنك خلقده کوروب اویله‌نوب بولماووی بیك چیتن براش . اوزك ایله عمرگه برگه طوراسی کشینی هیچ برکورمی آلورغه نیجك باطرچیلق قیلمق کیراك ؟ مادامکه دینمز اویلانمك اوچون کوررگه رخصت بیره‌درحتی کوب کتابلرده کوروب آلونی سنت دیب ایته‌درنیچون کورماسکه کیراك؟ هیچ بولماسه توسینی کورساکده یارار ایدی» دیب خلقمزده برده کورو یوق دیب بلوب خلقغه اوپکه‌له‌ب یورسه‌لرده تورلی حیله‌لرایله طرشقاچ کوروب آلغان کشیلرده بولغالی‌در . بیکراکده سکلیسی بولغان یکمتلرگه آلاچاق توتاشینی کورو برده آغراش توگلدر : قزلی یورتده قزلر مجلسی بولوشهرمزده ایسکیدن قالمه برعادتدر . بومجلسده آلاچق قزگنی کوررگه توگل ، اخلاقینی سوزینی هر قیلنشنی صنارغه حتی بوتن قزلر چاغشدررغه‌ده ممکن بولادر . درست بوکوروده بیك آسات توگل ؛ آیرباق کوروا وچون ایشك یاکه اشکاف آرتی کبی برطغزیرده تیرله‌ب پشوب بتکانچه طوررغه توغری کیله‌در . نه ایسه برده کورمکانگه قاراغانده بوکوروده بیك یاخشی : چونکه برمجلس اوتکانچه کشینی بیك کوب صنارغه ممکن بولادر .

سکلیسی هادیه بولغانغه ، فاتح غه ربیعه‌نی کوروچیتن بولمادی : برمجلس یاصالوب فاتح ده‌اوسته دیکی قدرکوردی ، تله‌گانی قدرصنادی . ربیعه‌نك ماتور تاوشلری ، جایلی سوزلری ، تورلی یوزلری ، یاغملی قیلنشلری ایرکسز فاتحنی ربیعه‌غه عاشق ایتدی .

بلکه خالد آغایلرد ه بوگا قدر قزلر مجلسی بولماغاندرده، بولسه‌ده فاتح التفات ایتوب قاراب طورماغاندر. هرنه ایسه فاتح بووقتقه‌چه هیچ برکوب قزلر کورگان آلارنگ عادتلرینی ، مجلسلرینی کورگان بریکت توگل ایدی. بو مجلسدن صوگ فاتح ربیعه نگ هرخلقنی عادتلرینی یاراتقاچ بتونلای کوگلی توشوب آلورغه اویلاب، علمنگ هم یاراسی بولووینی تلاب، صوراشتروب قارادی. ربیعه نگ علمی بیك یاخشی ایدی. اول اوقغان استادبیکه ، بوتن چاوچیلق خدمتنی بولدره آلمی باشلاغاچ قزلراوقترغه توتنغان ، قارچقلر جمله‌سندن توگل ایدی . عقلی ایرشکانچه اوزی بلگان قدرینی یاخشی اوقته تورغان ایدی . کوب استابیکه اسملی قارچقلراوزلری یازوبلمه‌گان سببلی بیچاره قزلرنی یازو یازمق کمالندن محروم قالدره‌لر . لکن ربیعه نگ استادبیکه‌سی برخطاط ملانگ قزی بولغانغه یازوغه بیك اوستا ایدی ، اوزیندن اوقغان قزلرغه بیك یاخشیلاب یازواوگره‌تو عادتی ایدی. شوگا کوره ربیعه نگ یازووی هم بیك ماتورایدی . شکلیسی آرقه‌سنده فاتح ربیعه نگ یازغان یازولارینی هم کوردی . ربیعه نگ اوزینی ده‌یاراتوب، علمی یازوی هم یاخشی ایکانی بلکاچ، فاتحنگ اچندن اویلاغان اویلاری شونلاری ایدی :«بزنگ خلقده ایندی موندانده هریاقدن کیلگان قز طابووی چیتن بولور. الی یازویازا بلگانینیده طابوب بولماس دیب قورقه ایدم. ربیعه نگ یازووی کوب ایرکشیلر نکیندن آرتوغراق . عادتلری قلنشلری کوگلیمه اوخشادی خداغه طاپشروب شونی آلورغه کیراك ایندی ... درست علمی ئللهنیندی توگلدر. البته ایندی اول جغرافیا، تاریخ، حساب کبی فنلر بلمه‌س، بلمه‌وی هم غیب توگل. دین عبادت بلوب گوزلچه یازویازغانیده بیك زوراش. بزم قومزده آندایون دین علملرینه‌ده فنلرگه‌ده آشنا قزنی نیچك طابمق کیراك ؟

مسلمانچه‌ده روسچه‌ده اوقغان، اسلام تربیه‌سی ایله اوسکان قزبرده بولماس دیب ایتورگه یارامی، کوب خلق آراسنده بلکه باردرده ، لکن مین طاباآلمام ایندی ، چونکه مین اوزم گرچه کوب نرسه بلسه‌مده ترتیبلی مکتبده وك

او قغان کشی توگلمن. روسچه غنه بلگان بلسکه طابلورده ایدی. اول تاغی مکا معقول توگل چونکه مین او قووم کوب بولماسه ده بیك ملت سویگان خلقمزنی یاراتقان برآدمن اوزم ملتمز چه طورونی یاراتقان کبی اوزمنك زوجه منکده ملت عادتلرینی بلمگان خلقمز او قغان نرسه لرنی او قغان بولوینی تلیمس. مینغه ربیعه بیك تیك بیك معقول. اللّه غه طابشروب شونی آلیم ایندی». فاتح تیز اویلانورگه ربیعه نی آلورغه اویلاب یورسه ده، خالد آغایه اوغلینی اویلاندرواویلاری برده یوق ایدی.

فاتح بر نیچه وقتلر آتاسینك اویلاندرواوینه کروینی کوتوبده برنرسه چقماغاچ، ربیعه نك بوتن کشیگه کیتویندن بیك قورقدی. چونکه ربیعه تمام اولگروب یتکان بریمش ایدی. آنی آلورغه هوس ایدوچی کوب بولاچاغی شبهه سز ایدی. فاتحده تیزدن اویله نه سی کیلگانی ربیعه نی آلمق استه دیکنی آتاسینه بلگرتر لك قیولق تاغی یوق ایدی. ربیعه نی باشقه غه یبارماسکه کوب حیله لر اویلی تورغاچ، خاطرینه شول حیله کیلدی: اوزینك ربیعه نی چن کوکلیندن یاراتقانی هیچ شبهه سز آلاچاغنی آلدان بلگرتوب قویارغه اویلادی.

کشی نك کوکلیندگینی کشی یاخشی لاب بلگرته، آکلاته آلماس دیب فاتح اوزینك سرینی ربیعه غه خط ایله یازوب آکلاتورغه تلاب شوشی خطنی یازدی: عفتلو گوزال قز!

معلوم درکه، دنیاده حق تعالی هر نرسه نی چفت (پار) ایتوب یاراتمشدر. آدم بالاسینك اوزینه برجیب طابماقی طبیعی قانونلردندر. هرکمگه اوزینه موافق بریارطابوب شونك ایله مسعودانه معیشت ایتمك تیوشلیدر، دنیاتوزکلکی شونك ایله در. مینده کوب وقتلر اوزیمه موافق برزوجه ازله ب یوروب آخرینده سزنی طابدم هرقیلنشك هرکیلشك مکا بیك اوخشادی عفو بیورگزرخصت سزمین سزنك توسگزنی هم قارادم صوراشتره صوراشتره خلقگزنی ده اوگره ندم، اخلاقنك جمالك هربرسی مینی سیکا عاشق ایتدی. راضی بولور ایسه گز، مین سزنك ایله

پارلانمق استه‌رایدم . بوخطمنی قبول ایتسه‌کز مینغه خط ایله بلدرکز . بوتوغریده اویالمق کبی اشلر فائده‌سزدر . اچکده نه بولسه‌شونی یاشزماسکه کیراك بولادر ؛ قبول ایتمه‌یه‌جك بولساکز ، بوادبسزلکم اوچون عفوایتکز :

عاشقکز . . . .

بوخطنی ربیعه‌غه ایرشدروفاتحغه برده‌اوکغایسز بولمادی . سببینه کرشکاچ هر اش بولادر . درست ایندی برایکی کشی سرگه قاتشمی ممکن بولمادی ، لکن اول کشیلر قاتشسه‌لرده سرچغاچق کشیلر توگل ایدی .

ربیعه بوخطنی آلغاچ بیك قاوشادی بو خطنی برمسقل ایتار اوچون یازلغان‌دیب اویلاب بیك آچوی کیلوب یرتوب تاشلایه‌چق بولدی . . . . کوکلی بارمادی . برقبول ایتارگه دیب اویلاماقچی بولدی . . . . ینه اوزاوزینی آچولانوب ، هیچ قبول ایتارگه یارامی‌دیب اویلادی . خطنی قرق قات اوقدی . هر اوقغانده تورلی توسلرگه کیلدی : برقزاروب خورلانغان توسکه کیلدی ، برکولمسره‌ب یوزنده شادلق اثری بلندی . . . تیزگنه‌بریاقنی‌ده اختیارایته آلمادی . برنیچه کون یوردی . کوب اویلی تورغاچ بر وقت خطنك کوکلدن بولوی اوستگه چقدی . حتی برنیچه کشی خطنك آلداو ایکانی کیلوب ایتسه‌لرده اشانماسلق بردرجه‌گه کیلدی . کوکلدن کوکلگه خبربار دیگان‌سوزبتونلای یوق سوز توگل ! . . .

ربیعه فاتح کبی توفیقلی ، عقللی ، کورکام‌یوزلی بریکتنك موندایون ماتور سوزلرینی آکلاماسلق یولار توگل ایدی . بیگرا کده آتاسی طوپاس برکشی بولغانغه ، برناچار اورنغه کیتوب ، علمینك هم‌اوزینك ویران بولووندین قورقوب ، فاتح کبی بریکت نصیب بولو برنچی تله‌گی ایدی . ربیعه غه فاتح ایشتمگان ، کورمگان‌ده بریکت توگل ایدی ، فاتحنك توسی ، قیافتی ، توفیقی حتی بعض‌سویله‌گان‌سوزلرینه قدرربیعه‌غه معلوم ایدی ، شوکاکوره فاتحنك اوزینه‌ولد بارونی أمیدایتمگانکه ، هر قچان فاتح کبی بریکتگه بارونی خدادن صوری ایدی .

ربیعه خطنی آلغاچ کوب اویلاغاندن صوڭ آخرینده قارشی برجواب یازو اوستینه تیوش بولغانی آڭلاب اوزون خط یازارغه اویالوب « خطڭزنی قبول ایتدم » دیب بر یازو یباردی . فاتح بوقبول ایتدم دیگان یازونی آلغاندن صوڭ ینه بر اوزون خط ایلان اوزینڭ اچنده گی اویلارینی تاغیده یاخشیلاب آڭلاتقاچ ، بیك اویالسه ده قارشی یازمی قالویاراماغانینی بلوب ربیعه شوشی اوزن خطنی یازدی:

عقللو وفهملو یکت !

خطڭزنی آلدوم . ئیو، درست :اوسوب ینکاندین صوڭ یکتلرگه قزلردن ، قزلرغه یکتلردن کوڭلینه اوخشاغان بریارطابوب شونڭ ایله راحت معیشت ایتولازمدر . بونی بله من . پارلقده زور برسعادت بولغانینی ده آڭلیمن . مینده سزنڭ کبی هروقت موافق بریار نصیب بولووینی خدادن تله مکده من . سزموافقنی طابوب ، استه گانڭزنی آلوده اختیارلی سزاما ، اوزڭگه معلوم، بزنڭ خاتون قزده تله گانینی صایلاو ، استه گانینه بارو اختیاری یوقدر .

شونڭ اوچون بزگه آلدن فرض ایدوب ، موافقنی ازله ب قویوفائده سزدر . مینم بوکونگه قدر صایلاب موافق طابوب بارورغه اویلاغان هیچ کم یوقدر . خطڭز توغریدن ایسه ، سزمینی صایلامشسز . بوالتفاتڭزغه بیك ممنون بولدم . بیك قوانوب بردن زوجه ڭزایکنچیدن خادمه ڭز بولورغه راضیمن . چونکه سزنڭ کبی یکتلر نڭ خدمتنده بولو اوزی برزور سعادتدر .

بو خطڭز کوڭلدن بولسه ، نیچون ادبسزلك بولسون ؟

اگر بزخاتون قزطائفه سینڭ یومشاق کوڭلی ایله اویناوغنه بولسه ، بلکه ادبسزلکگنه ده توگلدر، اولسی حقنده کوڭلیڭزدن (وجدانڭزدن) صوراب قارارسز .

معلومه . . . .

مونه اوقوچیلر ! فاتح ایله ربیعه آره‌سنده دوستلق وعده‌لرشوشی خطـلردن صوڭ باشلاندی ، آیرلماسلق محبتلرشول کوندن اورناشدی . آره‌لرنده خطلر توقنامادی . بربرینی کورمك ده آغرایش توگل ایدی . استه دیکلری وقت کورشرلر ایدی ، لکن کورشسه‌لرده معامله‌لری بیك عفیفانه ایدی . فاتح عاقل یکت بولغاندن ألگه‌ری کورشودوك ربیعه‌دن زوجه‌بولورغه راضی بولغانینی ایتدروب اوزی هم‌زوج بولغانینی سویله‌ب بووعده‌لرنی سرگه قاتشقان ایکی یکتگه ایشتدروب شرعی برعقده‌ده یاصاغانلر ایدی .

فاتح ، آتاسی خالد آغای اویلاندره باشلاوینی کوتوب یوری ایدی . آتاسی اویلاندره باشلاب ، قز ازله‌سه . مقصودی ربیعه‌نی آلاسی کیلگانینی بلگرترگه ایدی . مونه‌شولای ایکی یاش کوڭل تیزدن نکاحلی بربرینکی بولولرینی کوتوب یوریگان‌ده خالد آغای اوزی اوچون ربیعه‌غه جاوچی یبرماسونمی ! فاتح بواش اوچون اوچون قایغرو خفالانو تیوش ایدیمه ؟ توگلمه ؟ البته کیفی کیتمی ، حسرتلنمی ممکن توگل ایدی . چونکه فاتح ربیعه‌نی ربیعه فاتحنی بربرینی بیك یاراتوب ، بتونله‌ی اوزلرینکی دیب بلگانلر ایدی . آیرلشو کوڭلرینه کیلوبده کیتمی ایدی . فاتح واق تویاکـگه ایسی کیتکان بریکت توگل ایدی . هراشکه برتدبیر طابقان ، هرمانع‌غه کوکراك قویغان بریکت ایدی ، لکن بومسئله باشقه بولدی : فاتحنی بتونـلای قاوشاتدی . بیچاره فاتح انکاسیندن ربیعه‌غه جاوچی کیتکانی بلگاندن صوڭ ، بوله‌لرده یالعزقالوب ، :« آح الله‌نی گنه اشله‌مك کیراك ایندی ؟ صوڭ اتکای گه اویلانو نیگه کیراك ؟ بالاچاغاسی یاشدن عمراینکان جماعتی ایله هیبت گنه طوره‌چق یرده بتون یورطمز نـك راحتنی طنچلقنی بوزالاباصه ! ای خدایم ! قاراب طوررغه عقللیغنه کشی کیمی ، نیچك بوفعلینـك کیلشمه گانی آ شکلامی !؟ . یاشدن یاخشی تربیه کورمگانگه‌می بو ؟ عجب بزنـك ایسکی قارتلرنـك کوبسی قارتلقنده بریاش قزآلوب طول قالدرودب قزق طابالار ! ایندی اویله‌نه ایکان اویله‌نسونلر ایدی ، خلقتگه قارشی کیلورگه آدم بالاسینك قوتی یوق ، خدای تعالی آلارنی شولای

خاتون قز هوسلیسی ایتوب خلق ایتکاچ آدمده چاره یوق . لکن آلار اوزلرینک برهوسنی بترو اوچون برکشی نک بتون عمرینی ویران ایتماو کیراك ایدیلر . اوزلری قارت بولوبده یاش قز آلاسی کیلیکان کبی یاش قزلر بیگرا کده یاشراك کشیگه باراسی کیله چگنی اویلاو کیراك ایدی . لکن بلای اویلانو چیلرنک کوبسی باری برقلنغچلق بولسون دیکنه اویلانه لر ، اوزلرینه برخاتون بیك کافی بولادر . اگرده چندانوق خاتون قزغه آرتق هوسلی نسأغه حریص بولوب خلق قلنغان بولسه لر ایکی توگل تلاسه ۳ خاتون ده آلسون لر ایدی ، چونکه کوب خاتونلی بولو هروجهله غیر مشروع رزالتدن آلده در . لکن کوب خاتون آلغان کشیلر اوزی قارت بولسه یاش قز آلمایوب هروقت برکره یاش ایرکورگان راضی بولوب کیلگان طول خاتون آلورغه تیوشلیدر . حاصل هر یاش کشی عمرینده بر یاش ایله زوجله نرگه تیوشلیدر . هی ای اتکای نیچك سکابواشلرنی آشکلاتورغه ؟ بتون یورطمزنک طنچلقنی بوزا ایندی ، مین هم ربیعه عمرگه اوکنیچگه قالامز ، یورطمزغه ربیعه کیلوب یوری باشلاسه مین نیچك طوررمن ؟ یارب ! باشمنی آلوب کیتیم منی ایندی ؟ !!

ای خدایم اوزنک برعقل برچاره بیر !

جانم ربیعه نی اویلارده ایکان ؟ بیچارهم ! .. هیچ بولماسه یاشنی آلغانده ربیعه دن باشقه قز بتکان میکانمی ؟ ، نیچك شوگاغنه قانقدیلر ایکان ؟ ملا قوترتدی شول حضرت دیمله دی . اول دیمله مسه بلکه حسین آبزیده بیرماس ایدی ؛ گناه لی ده بولوب بتام ایندی : اوحضرتکه اویلانوکبی اشلرگه قاتشونیگه کیراك ؟ » دیگان کبی سوزلرنی موکغایوب قچقروب یورگالی باشلادی . بواشنی توقتاتورغه تورلی حیله لر ازله دی لکن طاباآلمادی . آخرینده ربیعه غه خط یازارغه ایسینه توشوب شوشی خطنی یازدی :

سوکلو ربیعه م !

بوخطم بوتن وقتده غی کبی سوینچ خبرلر ، ماتورسوزلر خطی توگلدر . بویولی

سزگه بیك حفالی بیك كوشكلسز برمكتوب یازامن ، عفو ایتكز :
بزنشك اتكای بو آراده اوزی اویله نمكچی بولوب ، حضرتكه كیشكاشكان حضرت اتكایكه سینی دیمله گان ، حاضر اشكا جاوچی هم بارغان ایمش ، حسین آبزی بیره چك ایمش .
انكا یشكگه بیك یاخشیلاب سویله راضی بولماغانكنی بلكرترگه طرش !
بواش اویات كبی كورنسه ده ، برده اویالماینچه ایكی آرامزده وعده وطانشلق بولغانی بلكرتمالیشك یوقسه اش اوزار ، سویگانم !
هرایكمزنشك مرادمزنشك بولووی شوشی كونلرده سینشك اوستشكگه كوتاررگه تیوش بولغان آورلقلرغه چداوشغه باغلیدر . والسلام معلوم .

V

ایكی كون صوكره حسین بای لارغه ماهروی جاوچی یاشكادن كیلوب كردی .
ایسانلك صاولق صوراشقاچ لطیفه آبصطای ایله ایكی آره لارینده شوشی سوزلر یوردی :

ــ نیحال لطیفه ، كیشكاشد كزمه ؟ قارتشك نی دی ؟

ــ قارتمدن برده توتقاریوق . حضرتكه ده كیشكاشوب قاراغان ، اولده بیك مصلحت كوروب ، بیررگه دیمله گان . الله غه طاپشروب توكلمكچی بولامز ایندی .

ــ بیك یاخشی ، بیك یاخشی . بو اورننی ایندی خدا بیرگان ...

ــ ایندی شولای !.. آتاسی راضی بولدی . یوقسه ماهروی آبصطای مین اوزم اولقدر قاین ایش ، كونداش اوستندن بیرونی بیك چوكله مگان ایدمده . بیكراك ایندی قزیمزده انصاف بلانگنه جواشقنه اوسكان . الله غه طاپشردق ایندی نصیبی شولدر .

ــ ای لطیفه ! برده خفالانمه . الله غه شكر باراسی یری بایلقنشك چیگنده . كونداش دیررگه حلیمه ایله برگه بربوله ده طوراسی توگل قاین ایش دیررلك بوتن الدكیده

أللهكمده یوق ایندی. هادیه جیتوب کیله. قزلرنڭ عمری کوب توگل کورمایده قالور سین کیاوگه‌ده کیتوب بارور .

ــ ایندی ماهروی آبصطای، یازمشقه قارشی کیلور حال یوق. خدانڭ اوزینه طاپشردق . الی زور کشیلرده دیمله ب تورغاچ ان شاء اه خیرلی بولسه کیراك .

ــ شولای لطیفه بیك درست . قز بالانی وقتنده طاپشرغان یاخشی . قزلر گل کبی گل چاچکلی وقت قدرلی .

آلایسه لطیفه مین بیله بیله باروب ایتیم . شوشی روشچه وعده بولسون . لکن خالد آبزیڭ ایسابی اوزاقغه سوزارغه توگل بوغای . (مین یاش کشی توگل مینغه برکون طویده بولسون شول کون کیاوده کررگه بولسون . مین اشڭ صوڭغه قالوینی سویمیم) دی

ــ بزنڭ اوچون قایچان بولسه‌ده بر . أللهنی حاضر لنه‌سمزده یوق . بولاچاق بولغاچ تیز بولسه‌نی صوڭ بولسه‌نی؟ بزگه بارده بر. تلاسه ایرته گه‌طوی ایتسون اولسنده اختیار آنده .

ــ یاری مین شول سوزلرنی باروب ایتیم . خالد آبزی‌نی ایتور. طوی قایچان بولسه‌ده مین صوکغراق برایلانرمن. یاری خوش صاڤ بولڭز. دیب چغوب کیتدی بیرورکه وعده قویلغانی ربیعه‌غه ایشتولدی. ربیغه فاتحدن خط آلغاچده نه‌قدر حفالانغان ایدی. ایندی بتونلای بیرورگه وعده قویلدی. بیچاره قزبتون دنیا قایغیلاری باشینه جیولغان کشی کبی بر زور خفاغه توشدی . بوخفا ربیعه‌نڭ عمرینده ایڭ برنچی خفاسی ایدی . ربیعه هیچ برخفا کوروب اوسکان قز توگل ایدی ؛ آنڭ ١٦ ــ ١٧ یاشلك برعمری بیك طنچقنه، برتوسلیگنه آغوب کیتکان ایدی ، هرکون برتوسلی هریل برروشلی بولوب اوزغان ایدی . آلارنڭ یورطنده ربیعه شول یاشکه یتکانگه قدر برگنه‌ده زور واقغه بولماغاندر . قیصقه سی ربیعه‌نڭ بو١٦ ــ ١٧ یللق عمری هیچ مشقت سز

غوائلسز کیچکان اوسوب کشی بولغاچده خاطرلرده صاقلانه، صاغنیله تورغان عمر نشک قدرلی یللری ایدی .

ربیعه کچکنه دن بیك ماتور ایدی. آنشک قاراقاشلر اوزن ساچلری نفیس سویا کلری، آق نورلی یوزی ، تملی سوزی ، جاعملی قیلنشلری هرکورکانلی صوقلاندره ایدی حسین آغای کبی برآدمدن بویله گوزال برقزطووی هیچ کمنك علقینه کیلماس . لکن اول حسین آغایه اوخشامایوب آناسی لطیفه آبصطایغه اوخشاغان ایدی . آچقلغی ، شفقتی ، ملایمتی ، توسلری هربری لطیفه آبصطای خلقی ایدی .

ربیعه ۷ یاشلرینه یتکانده استادبیکه آبصطایغه یوری باشلادی .

کوب کشی سبق اوینه یوری باشلاغاچ ربیعه بوزلوراد بسزلکگه اوکره نور دیب قورقغانلر ایدی .

استادبیکه آبصطایلارکو بسنچه قارت بولوب، بالالرینی طییه آلماغانغه تلسه نی سویله ب تله سه نی قیلنوب سبق اوینده بالالرنشک شایاروی مشهوردر . هیچ تربیه کورمه گان ناچارلقنی کچکنه دن کورب اوسکان ادبسز قزلرایله یاخشی تربیه ایله اوسکان کبار قزلرینی بریرگه جیوب اخلاقلرینی بوزشدرو بزنشک استادبیکه لریمزنشک امتیازیدر .

آبصطایلارده غیب یوق ! آلارنیچك بالالارنشک نی سویله شکانلرینی نی قیلنغانلرینی قاراب اولگرسونلر . آلارشریك ایتوب اوقتونشک جاینی بلمه ینچه هربالانی آیرم آیرم اوقتغانغه ، ۵۰ــ۶۰ بالانی چیرکشارساعت گنه اوقتقانده ۱۰ــ۱۵ ساعت وقت کیراك بولادر . اما یاخشی اوستادبیکه لربایراق کشی قزلرینی چیرك ساعتنگه ده اوقتمی لر ، کوب کونلر بولا فقیر فامیلیا اچنده ناچارلق بوزقلق آره سنده اوسکان قزلر سبقده آلا آلماینچه قالالر ، شوکا کوره سبق اوینه یوری باشلاغانده نی خلقده نه درجه ادبلی بولسه لر برنیچه یللر سبقغه یورگاچده هاز شول خلقده شول ادبده بولالر ــ یغنی ادبسزلك

خلقسز

خلقسزلقلری بتمای همان‌شول کوینچه‌قالادر . خیرقایسی قزلرنك سبقنه کیله باشلاغان وقتنه قاراغانده ، باشقه‌لردن ایشتو کورو ایله ادبسزلکلری بایطاق ترقی‌ده‌ایته‌در . لکن خدانك رحمتی ، ملائم ربیعه‌سبق‌اوینده‌ده بوزلمادی .

کچکنه‌وقتده‌غی انصاف ، ادب هربری‌اوسکانکه قدری صاقلاندی . چونکه ربیعه‌نك اوستادبیکه‌سی قزبالالرنی‌صاقلاوآلارنی انصافلی اشلرادبلی‌سوزلرکه اوگره‌تو بیك‌تیوش‌اش‌ایکانی‌بلگانکه ، اوزیندن اوقغان‌قزلرنك تربیه‌بلان اوسوینه قولندن کیلگان‌قدری‌طرشه‌در ایدی . ربیعه‌اوزیده هروقت‌انصافلی قزلرایلانکنه قاتشادر ایدی .

اون آلتی‌یاشلرینه کیلگانده ربیعه‌ماهره‌استادبیکه‌نك اوقته تورغان نرسه‌لرنی تمام‌ایتدی . ماهره استادبیکه‌نك اوقته تورغان نرسه‌لرنی بیك‌کچکنه دیب اویلاماکز ! الفبا ، کیسك باشدن آلوب یارم آلماکتابی ، باقرغان ، یوسف ، یك حکایت حمد بیحد تعلیم الصلوة سعلوك ، محمدیه دقائق الاخبارغه قدربارا ایدی . ربیعه‌اوقغان نرسه‌لرنك هربرینی بیك بلوب باردی . شول‌قدرکوکلینه برکتوب اوقیدرایدیکه ، یل‌اوتکاچ‌اوقغان‌عربی کتابلرینه‌درست‌معنی بیرگه‌حاضرایدی . سز بلمکه‌عجبسنرسز ، (نحو صرف اوقماغان قز نیچك عربچه‌گه دب درست معنی بیرسون؟) دیرورسز .

لکن بودرست . بزنك خلقمزنك خاتون قزلری آره‌سنده نحو صرف‌سز ایشتکانچه‌عربچه دب‌درست‌اوقورغه بلگانلر بیك کوب‌اوچریدر . بوبرده‌عجب توگل . آندایون قزلرآرتق ذهنلی‌افراط قوتلی‌خافظه‌صاحبه‌سی‌قزلربولالر . اگرآندای قزلارغه ترتیب‌ایله نحوصرف‌اوقتلوب کیراکی قدرباشقه فنلرده بلدرلسه‌ایدی ، بیك‌عاله هم تربیه‌لی‌ملت آنالری بولورلرایدی . اماتیوشلی‌تربیه ترتیبلی تعلیم‌ئلی بزنك ایرلرمزگه‌ده میسر بولماغان . « حالمزه یازق بك‌یازق اما نه‌یاپمالی؟ خدا اوزی‌اصلاح ایتسه وتد

اوقغان سبقلری آره سنده ربیعه نـك محمدیه دن یاراتقانی بولمادی . محمدیه گه شول قدر کوشکل بیردیکه ، اشسز بولدیمه ، شغللهنگان نرسه سی محمدیه اوقوایدی . بو محمدیه اوقور ربیعه غه عجـایب کیلشه ده ایدی ؛ چونکه ربیعه نـك تـاوشی آچق ، شکفرداولی کوشکلـگه یاقین برتاوش ایدی ؛ آنـك محمدیه اوقغانونی برایشتکان کشی هروقت ایکنچی طشکلاسی ، ایکنچی طشکلاسه ، اوچونچی ایشته سی کیله تورغان ایدی . بلمیم نرسه در ، ربیعه ده کشینی اوزینه طارته تورغان برقوت جازبه لك باری ایدی . کیراك کویله سون کیراك تیك تورسون ، هرحالده ربیعه کورورگه قزغـاق برمخلوق ایدی . چیبارایدی ، چیبارایدی . شبهه سز ماتورقزایدی . بعض کشی طانیغان عقللی خاتونلر ، بوقدر چیبـار قزانصافلی بالاقایسی بختلی جکنکه گنه نصیب بولورایکان ؟ مونی آلغان کشی شکسز بختلی کشی بولور ، دیب سویلیلرایدی . قارا قاشلی اوزن ساچلی ، تولو بیتلی بولووی اوستینه یاخشی کیملرهم کینوب صایری تورغان قوشلرنی کونچیله ترلك ماتورتاوش ایله محمدیه اوقغانده یوزینه انصاف نوری طارالوب عجائب برصورتده بولاتورغان ایدی .

قای چاغنده ، اویالوب اوقی تورغاچ اسسه لب قزاروب بیتنده تیربرتکلری چقغاچ ، چق توشکان قزل آلماروشلی بولاایدی .

های شولای وقت رسمنی آلورغه ! لکن حسین آغای کبی برآدم یورطینده بونـك کبی عفتلو ، اخلاقلی ، جمال ایاسی برقز بولووی کم عقلینه کیلور ! ؟ ای بیچاره ربیعه ، کم بلور ؟ تاغیده یاخشی تعلیم کورکان بولسه بوقدر قابیلتی بوقدر گوزال تاوشی کویگه شمرگه هوسی اوقوعلمگه اخلاصی ایلان ملتمز نـك برنچی ادیبه ، محرره سی بولغان بولورایدی ، نی اشلمك کیراك ؟ ئه لی بلای اوقوب قالغانینه ده بیك شکر . چونکه آندین باشقه کوب قزلارمزعادت اسیری بولوب توگل ربیعه کبیگنه بلکه جزئی معلوماتدن حتی یازوطانمقدن ده محروم بولوب مه کگی نادانلق اچنده قالماقده لردر .

ربیعه‌شولای اوسدی . بارشغلی اوقو ، قایو ، یورطقه برانتظام بیرو جیشدرودن عبارت ایدی . کوکل آچقان اشیده آره برقزلار مجلسینه بارو ایله قایچاقنده یاقین قرداشلرینگ قزلرینی قونارغه چاقروب قونوایدی . درستیده ربیعه‌لارغه قونارغه قزلار کیلگان کون بیك کوکللی بولا تورعان ایدی :(**اوچ اوغلی بولغان قارت**)حکایه‌سی، (**بالاسی بولماغان پادشاه**)حکایه‌سی هربری برقات سویله‌نه‌ایدی . آندن قالاسوزلری کیملر زینت‌لرحقنده بولا ایدی . فلان نسك اینجولی قالپاقینگ یاخشیلغی . فلان بای قزینگ آصل کولماگینگ ایتاگینه‌توتقان‌نرسه‌سی ، توگن کشی قزینگ کامزولی، شالی بلازك یوزکاری بروشکه حتی بولافکه‌سنه قدربرقات‌سویله‌نه ایدی . برکوملاك‌ایله برایکی یرگه قوناقغه بارغان قزلرنی بیك غیبلیلر ایدی . ربیعه‌نسك ایبداش قزلری ، اوستی یاشی پراستویراق ، برکوملاك‌بلان‌تورلی مجلسلرگه‌بارغان‌قزلرنی (شونی کییوب یوررگه اویالمی فلان) دیب بتونلای غیب‌اوك‌ایته باشلیلار ایدی ؛ لکن رابعه عقللی ایدی آندای قزلرغه‌ایاروب‌یارلیراق قزلرنی‌یامانلامی ، کشینی کییمنه‌قاراب اولچه‌می ایدی . دوست قزلری‌شوندی‌پراستوی کیینگان قزلرنی یامانلی، قلنوب بیزانمگان توتاشلارنی غیبلی باشلاسه‌لر ، رابعه خاضر آلارنی غیبت‌دن توقتاتوب‌شوندی عقللی سوزلرسویلی تورغان‌ایدی : .

دوست توتاشلارم !

نیك بلای تربیه‌سز قزلرکبی‌خلقدن کوله‌سز ؟ کوملاك ناچار ماتیریادن بولوونسك‌نرسه‌سی‌غیب ؟ دنیاده‌هرکم بولسه کیارگه‌یارا تادر . اول بیچاره سزایتکان‌قزلرالبته‌یارلی‌راق کشی بالالاریدر، چاقرغانرگه‌بارمی قالماس‌اوچون بارینی کیوب کیلگانلردر . سزکشینسك‌ادبنه‌انصافنه سوزینه‌قاراکز . اول‌سز ایتکان‌پراستوی کوملاکلی قزنسك کیمی‌شولایغنه بولسه‌ده‌ادبی‌اینندی‌ایدی ؟! اول قزده بزده‌گی شارقلداولاربزده‌گی قلنشلر بارایدیمی؟سزشونی اویلاب‌قاراکز! اول‌قزمجلسده اوزینی گویابر زور ایضطای کبی توتدی ، نهرکایله سویلاشووی

آچق ، سوزی جایلی کولووی ادبلی ایدی . کیملرنک بیك قیمتلیدن بولماووی ، قالپاقنک اینجوایله قاپلانغان بولماووی غیب توگل ، قیمتلی کیملر اچنده بولوبده خلقنک علمنک ادبنک اوچوزلی تکافسز کیملر اچنده گی قزلردن کیم بولووی بیك اویات . کشی خلقینه ادبینه علمینه قاراب اولچه نرگه تیوشلیدر» دی تورغان ایدی . بعض وقت قیوراق ایبداش قزلری کیاوگه باروحقنده ده سوز چغارالارایدی . بری برسندن نیندی کیاوگه باراسی کیلگانینی سوراشتره لار ایدی . بوکیاو حقنده فکرنی تورلیسینک تورلیچه ایدی: قایسی « مین اوزون میقلی کیاو بولسه ایدی دیب تلیمن» ، قایسی « مین بولغان روسچه راق کیینگان یکت بولسه ایدی دیمن» ، قایسی «مین جگتسما گراك تماکی تارتا تورغان کشی بولسه ایدی دیب اویلی من » دی تورغانلرایدی . لکن بوتوغریده ربیعه کوب سویلاشونی بیك یاراطمی ، ادبسزلك صانی ایدی . آلای بولسه ده ایبداش قزلری هر بری اوز فکرینی سویلاب بترگاچ آخردنغنه اولده جلمایوب قنه شوشی سوزلرنی سویلی ایدی :

— آ ! آلایسه سزبرده کیاونک اوزینی اویلامیسزایکان ، قایسکز میقنی ، قایسیکز تماکیسنی ، قایسکز اوستنده گی کیملرینی اویلیسزایکان .

مین کیملرینی میقلرینی اویلابده قاراغانم یوق . مین کیاوم بولاچق مینم حلالم بولاچق کشینک ، ایك اول بیك عقللی کشی بولوینی مونک صوگنده یاخشی خلقلی یومشاق کوگللی بولوینی ، آندن آری عالم توفیقلی بولوینی خدا تعالیدن صوریمن ، ایك آخردنغنه بیك یمسز آدم بولماوینی ده تلیمن» دی ایدی .

قصقه سی ربیعه نک بو وقتغه قدرلی عمری بیك ماتوراوزدی . هر وقت کوگلی شاد هر نرسه دن قزق طابوچان ایدی .

١٦ یاشلرینه کیلوب محمدیه لرنی اوقی باشلاغاچ ربیعه ده برزوراوزگارو کورلدی: ربیعه کوب وقت اویلاوچان کویله وچن بولاباشلادی . گویادنیاده بوتن برقزق باشقه برجوانچ ازلی باشلاغان ایدی . هروقت کوگلینیدن برنرسه کوتکان کبی طویله ایدی .

بوهر کمده بولا تورغان برحالتدر . بالالقدن چغوب اوینلردن لذت طاپمی باشلاغاچ هر برياش کشیده بواوزگارو کورله در .

بوحال نشک نه دن ایکانی بیك بلنماسه ده هر وقت کشی پارلانغاندن صوکره یوغالوب کیتکانی صنالمشدر . ربیعه شول حالده وقتده فاتح ایله مناسبت باشلانوب کیتوب ، اول اوکغایسز اچ پوشولاردنده قوتولغان ایدی . فاتح غه بتونلای کوکل بیروب تیزدن نکاحلی زوجه اولمق نی کوتوب تورمقده ایدی .

مونه ، خالد بایدن جاوچی کیلوی ، آتالارینگ قارت بولسه ده بیرگه وعده قویولری ربیعه غه شوندایون برکوکلی پارلاق امیدلر اچنده وقتده ایرشدی . بیچاره قز بواشکه راضی بولماغانی آناسینه بلگرتوب قارادی ؛ انکاسی اوزیده اچندن برده بیرگه تله می ایدی . نی اشلاسونلر ؟ بواش حسین آغای اختیارنده ایدی . آنغه نه قدر جالنسه لارده قبول ایتو احتمالی یوق ایدی . آناسینه سویلابده فائده بولماغاچ ، بیچاره قز ، سرینی زارینی سویلارگه کشی طابمایتچه ، آولاقلارده قالوب اوزاوزیندن سویله نوب یوری ایدی .

«ای الله شولایوق بحتسزمنی مین ؟

نیچه یل لاردن بیرلی چن اخلاصم بلان یاراتوب بتون کوکلم ایله سویگان فاتحمه باروب عمر ایتولرقایه کیتدیلر ؟! اوف الله نیگنه اشلیم ؟ کمگه گنه سزمنی بلگرتیم ؟

کیاوگه بارودیگاچ هر وقت اویلانمگان یاش کشی اویلی ایدم ، باراتورغاچ فاتح ایله وعده لربیرشکاچ ، آنی سویه باشلاغاچ ، آندن باشقه کشیگه بارو کوکلمه ده کیلمی ایدی ! ای خدایم نیگنه قیلیم ؟ مین نی اشلیم ؟ مین خالد آبزی خاتونی بولورمنی ؟ آنشک ایله نی سویلرمن ؟ قارت کشیگه نی ایتورمن ؟ مکانی قزق بولور ؟ ! یارب یازمه بواشنی ! ای خالد آبزی ، سینغه مینم کبی یاش قزنی جلاتوب نی بولا ایندی ؟ سزنشک کبی قارتلارغه یاش قز کیلوب قوانوب طوررديب بله سزمه ؟ یاش کوکلنی برقارت ایله قناعتلاندرو ممکنمی ؟ نی قدر یاحشی غفیفه بولسه ده آلتمش یاشنده گی برقارت غه بارغان یاش قزنشک کوکلی برياش کشی اویلاودن توقتاماس ! ممکن توگل !

مونه، مین خالد آبزی غه باردم دیب فاتحنی اونوترمنمی؟ الله صاقلاسون ! قارتلقده یاش خاتون آلوچیلر بوتوغرینی آشکلامیلر میکان نی ؟

خاتونلاری اوزلرینه اخلاصلی بولماوینه اچلری پوشمی میکانی ؟ !

قارتلار تله سه نی بولسون ایدی، خراب بولا بیچاره یاش قزلر! عمری اچنده بر خاتون کورمگان یاش کشی گه باروب راحت عمر ایتودن محروم قالالار. ای الله! مینده شولارکبی بولور من میکان نی ؟ ! ای خدایم یازمه بواشنی ! »

شونک کبی قزغانچ موشکلارینی سویلاب اویلاب یوردی. بیرو وعده سی قویلغاچ کوب اویلاغاندن یغلاغاندن صوک فاتحقه خط یازارغه آسینه توشوب شوشی خطنی یازدی :

جانم فاتحم !

مبارك خطکزنی آلدم . عزیزم بوکون تمام بیرورگه وعده قویوب یباردیلر. بزنک اتکای لرباشقه لارانکاسی کبی شفقلی بالالر ینک سعادتگه ایرشوونی تلاوچی توگل لرایکان: هرایکمزنک عمرگه راحتمزنی جویارغه سبب بولالار آخری. انکایگه راضی بولماغانمنی بلگرتوب قارادم ، مهربانلو انکایم بیچاره اوزیده برده بیره سی کیلمی، انکایگه جالنوب قارادی، کوندرو ممکن بولمادی. سوکلو فاتحم شولایوق آیرلورمز میکانی؟ هروقت قایچان غنه سکا باروب طوره باشلار من ایکان دیب اویلی ایدم. سینک کیفک اوچون هراشکه راضی بولاچق بریار بولماقچی ایدم . بختسز ایکانمن ، بختسز ایکانمن ، موکا قدرگنه دنیامینی بختلی کبی ایتوب آلداب تورغان ایکان. عزیزم، مینده برچاره ده یوق ایندی. آخر امیدم سینده قالدی . سزایرسز شاید بو اشنی بترگه توقتاتورغه برچاره طابارسز. سزده برچاره طابماسا شکرخوش صاوبول سویگانم! بزگه دنیاده راحت بولماس ایندی !! معلومه . . .

فاتحغه ربیعه نک بوحطی بیك قاتی تأثیر ایتدی . بیرو وعده سی تمام بولغانی بلوب، اوزینک بوکا قدرهیچ برچاره اویلاماغانینه اچی بیك پوشدی.

مین

«مین بریکت بولوبده بواشکه برچاره طالعای؛ آغر ایوب قالمق بیك اویاتدر. بواشك ضرری برمکاغنه توگل بیت، بربیچاره قزنی عمرگه اوکنچده قالدرمق هیچ عقل اشی توگل، مونی هیچ انسانیت کوتارمی. مین بونك اوچون گناهلی بولامن، نه اشلاسه اشلیم بیچاره منی بوبلادن قوتقاریم» دیب اویلی ایدی. فاتح بو اویلاردن صوگ یازو اوستالینه اوطروب اوچ خط یازدی. امیدی شول خطلر ایله اشنی توقتاتو ایدی. (قاراب طوریق نی بولور) اول خطلر نگ بریسی ربیعه غه یازغان شوشی خطایدی:

ربیعه‌م!

خطکز طاپشرلدی. بیر ووعده سینی بلوب بیك محـزون بولدم. لکن سویگانم برده خفالانمه، نیچك بولسه‌ده مین بواشنی بترگه طرشاچقمن. خطکده غی ـ خوش صاوبول بزگه موندان آری دنیاده راحت بولماس ـ دیکان سوزکدن بیـك شکله ندم. آلای بلای اش بولور دیب بلوب برباش قیله کورمه. مین نیچك بولسه‌ده بواشنی بولدرمامن. اگرده مینم اویلاغان چاره‌م بولمی قالوب کیاوکره باشلاسه ایشکنی بیکلاب صاقلانورسین، اش اول درجه‌گه یتسه مینده سینگ یاردمگـگه یتشورمن. کیاوکره باشلاغانچی مین اویلاغان اش بولماسه اوزم باروب یتوب نیچك بولسه‌ده سینی قوتولدررمن. فاتح. قالغان ایکی خطنگ برسی حسین آبزیغه ایدی برسی کمگه ایکانی معلوم توگل ایـدی.

VI

(خالدگه بیرووعده سیندن برکون صوکره)

بوکون کشیگه فاش ایتمایگنه ربیعه غه نکاح بولوب کیچکه کیاوکره سی بولغانغه، حسین بایلاریورطی اچنده شاوشواوستدن گنه قاراغانده گویاشادلق ایدی، بیچاره ربیعه بربولمگه یاشرلدی، موگاده سبب عقللی جاوچی بولدی، موندایون وقتده قوترتوچیلر کوب بولاایمش، شوگاکوره قزیانینه کشی کرترگه یارامی ایمش. ربیعه بیچاره نگ یالغز بربولمده یغلاودن باشقه شغلی یوق ایدی. کره چغایوروب رحیملی لطیفه آبصطای قزینگ بوحالنی اعتبارغه آلدی. ربیعه نگ یاتوب یغلانلرینی کوروب جاوچیغه

ـ آی، های ماهروی آبصطای بواش خیرلی بولور میکان؟ نکاحده بولوب تکان بتوینی ایندی! قزبیك جلی، دیگاچ،

ـ یاش قزغه جلامی کیتواوزی کیلشمی، لطیفه مین بیك کوب طویلار نکاح لار کوردم. انصافلی قزجلامی کیتماس. قارتقه بیر وایلده یوق اش توگل ئه لی بخارا تاشکندسار تلارینده قزبیرلر تلینی بلمه گان عادتنی اوگرهنمه گان بر بچراق سارت بلانده عمر ایته لر. خالدسارت توگل ئه لی، قارتلقی ده چاماسز توگل. اوکنرلك اش بوق لطیفه جلاسه جلار. حاضر جلاسه کیاوگه بارغاچ کوله ر؛ بزنیك انکای ایته تورغان ایدی: کیاو کرهسی کون یغلاو کیله چکده گی محبت علامتی، دیب، برده بورچلمه، ان شاءاه خیرلی بولور ـ دیب اوستاجاوچی لطیفه نی تیز توقتاتدی...

کیاو کرگه برنیچه ساعتدن آری قالماغاندر، أغیزغی اچنده فاتح نیك حسین آبزیغه یازغان خطی لطیفه آبصطای قولینه ایرشدی. صوکغه قالغان قالوینی هرنه ایسه. لطیفه آبصطای حسین نی بر بوله گه چاقروب کمدن کیلگانینی سویله ب خطنی حسین گه بیردی. حسین خطنی اوزاق طانی تورغان ایدی شونك اوچون لطیفه آبصطایغه اوقزغه قوشدی.

حرمتلو حسین آبزی، مهربانلو لطیفه آبصطای!

عفوایدگز، قزگزربیعه ایله یلدن آرتوق مناسبتمز بولوب آرامزده بربریمزنکی بولورغه وعده لرمزده باردر.

لطیفه ـ شکایته م خراب بولدق!

حسین ـ نی تیلره شك؟!

لطیفه ـ آکلامیسگمی یوقسه؟ ربیعه نی خراب اینکانمز!!

حسین ـ کوب سویله شمه، بتردگمه اوقوب؟

لطیفه (اوقی) برکشیاك وعده وعقدلی سویگانی اول کشینك اتکاسینه شریعتمزده درست توگلدر، یعنی ربیعه مینم عقدلی زوجه م بولغان غه اتکایگه اصلا درست بولمیدر. شونك اوچون تیزدن اتکایگه بوتوعرینی بلگرتگز! یوقسه قزگزنی خراب اینکان اوستینه گناه لی هم بولاسز. فاتح آلتونبا یوف.

حسین ــ آخ اویاتسز ، شپرتقنه اچندن طنوب قالماسدن ، اویالمیچه خط یازا تـاغی ، مونه جونسز !

لطیفه ــ یاخشیلاب آ گلا ، نیك آنی غیبلیشك ؟ ربیعه اتکایگه حرام دیـگـان له باصا ، آنی نیك یاشـروب قالسون ؟ حرام بوله طوروب بیرر ایدگمه ألله ؟

حسین ــ نی اشلاب حرام بولسون؟ یوق سوز! یوق سوز! آی اویاتسز! مین سینی آتاشك اوزمزکی بولوب بتسه نیچك ایتارگه بلورمن .

لطیفه ــ سگایتهم نیك آچولاناشك ؟ یاراتشقانلرینه اوشانمیشك مه ؟

حسین ــ یاراتشسه‌لار براویات . أویالمایچه اول اشنی بلگرتو ایکنچی اویات ! نـاموسسز ایکان !

لطیفه ــ (یغلاب) نیچك برده بلنمه‌گان صوك. شول فاتحنی اوغلم کبی کورب یاراتایدم. نصیب گنه بولماغان ایکـان! نکاح بولدی شول ایندی. آی عزیز بالام! شوندایون ماتوربریکنکه باررغه اویلاب یورگـانده بزسینی جبرله دکمنی؟ سگـایتهم زنهازالی کیاو کرمه‌گان ، اشمز خلقفه‌ده مشهور بولمـاغان ، خط بیاروب خالد آغایغه بلگرتساك نیچك بولور ایکان ؟ !!

حسین ــ مونه‌سوز! جلاماده‌جلاوکنی‌ده قزغانمیم، سین باشدانوق بواشکه کیری کیلوب باردگ! بتسون! ایتمه شول‌سوزنی برمالای‌سوزینه قاراب خالد اغایغه قز بیرودن قالاسی ایمش ؟ !

لطیفه ــ اتاسی نیك شولقدر . . . .

حسین ــ سویلهمه ! بتسون ! ! !

کیاونـگ کیلورساعتلری یتدی . قابقه‌توبینه کوته‌رگه کشیلر هم قویلدی . ربیعه‌نی کوچلاب کیوندروب کیـاو کره‌سی بولهگه جابدیلار . . .

بر وقت« **کیاو کیلدی**!»دیکان خبر بولدی . . .

کیلوب ده یتدی برقارت!

عجائب! کیاو کو توچیلر چالماسز قارت کوتەلر ایدی؛ کیلگان قارت چالمالی، توسیده خالد آغای غەاوخشامی؛ کم بله، بلکه کیاو بولغاچ اوزگارگاندر.

قزنگ ایشکنی آجماقچی بولدیلار.... بیکلی... دوبرده تدیلر فائدەسز کیلگان قارت تمز بولمەسینی صورامی، حسین آغایشک اوزینی صوری. بوده عجب!

آخرینده بلندی : قارانغیلق جفاسی ایکان: کیلگان کشی کیاو توگل حضرت ایمش . حسین چقدی .

حسین چغوینه، ینه برقارت چابوب کیلوب کردی !

خیر بوسیشک کیاو بولور لغی ده بارایدی : ساچینی آب آق ایتوب کیتەرتکان میبغنی جب کبی ایتوب ایکی یاقلاب نچکەرتکان ؛ قامچات بورکنی قییقلاب باشقه الگان کیشک جاقالری چقغان ایدی . بوخالد آغای ایدی .

حسین ، حضرت ، خالد آغای ایشك آلدنده برگه جیبولدیلر .

حضرت حسین آغایغه قاراب« خالد گه کیاو بولوب کرگانچی ایتەسی سوزم بار . سین بزنی بر آولاق یرگه آلوب کرسەنه » دیدی .

بولمه گه کردیلر . ایشك بیکلەندی .

حضرت ــ خالد ، حسین ! سینده طشکلاب تورگز . مین سزگه برنرسه اوقیمن دیب، کیسه سندان بر یازو چغاروب اوقی باشلادی : فضیلتلو استادم !

سزنگ کبی آدملرگه خط یازمق نه درجه ادبسزلك ایدیکینی بلسەمده، یازه چق مسئلهم بیك مهم (کیراکلی) بولغانغه سکوت ایتوب قالو ممکن بولمادی . بوخطنی یازماسام، برینچه کشی عمرگه ویران بولاچق ونیچه کشی گناهلی بولاچق غه کوره مناسبتسزلك بولسەده یازارغه جسارت ایتدم. عفو بیورگز : بوکونلرده جنابگزنگ دیملەوی بوینچه اتکامز آلاچق قزربیعه مینم عقدلی زوجەم در . برآدمنك زوجەسینی باشقه غه بیرگه هیچ کیمنك اختیاری یوقدر . شریعتزده قزنگ رضاسی اولوغ شرط بولوبده نکاح وقتنده آتالار

طرفندن قزدن نیك صورالمی ایکان ؟

آلماکی یاش قزلرنی دنیاده برقات تورورب بترگان قارتلرغه جبرلهب بیرگه شریعتمز قوشه میکان ؟

استادم بومسئله کوبدن قارالوب حل ایدلوب بتارگه تیوش ایدی .

نیچه نیچه قزلر میمون کبی قارتلرغه کیتوب دنیاده عائله سعادتی زوج محبتی دیگان ترسه لرنك نه ایکانینی ده بلماینچه قالدیلر .

بیچاره رابعه نیده اتکاینك دولتینه قزغوب حسین آغای ویران ایتمك استی ایش . اوتنه من ، استادم ، بوخطنی آلغاچده بومسئلهنی نیچك بولسه ده بترگه طرشساکزله ؟ حسین آزبده اتکایمده سینك سوزکدن چقماسلر ایدی . استه سه کز زوجهم اولدیغنی اثباتقه ، عقدمزده بولغان شاهدلرمزده خاضردر ربیعه مینم زوجه بولغاچ اتکایگه هیچ درست بولماسقه کیراکدر . سزشریعتی مینمدن اعلمسز . فاتح بن خالد آلتونبایوف .

مونه فاتح نك اوچونچی خطی شوشی ایکان . حضرت خطنی ، اوقوب بترکاچ ، خالد ایله حسین گه قاراب :

ــ آکلادکزمه ؟ ! خالد آغای بواوغلك فاتحنك خطی . اش آب آچق بلنسون دیب اوزکزگه اوقونی مصلحت کوردم . مونه حسین آغای عزی ربیعه ایله ایکی آره لرینده محبت بولغان بولماق بولسه کیراك دیدی .

حسین ــ حضرت یوق اول . . .

حضرت ــ توقتا ، مین سویله ب بترگانچی کوت ! فاتح ربیعه نی زوجهم مینکی دیکان . ایکی آرامزده ایجاب قبول عقد بولدی شاهدلرمز هم باردیگان .

آلای بولسه ربیعه فاتحنك شرعی زوجه سی یعنی حلال جماعتی بولادر .

خالد آغاینه آصلا درست بولمیدر .

مونه مختصر الوقایه ده عباره سی شوشی روشچه :

«وحرم علی المرء اصله فرعه وفرغ اصله التریب وصلبیة اصله البعید ام زوجته و بنتها موطؤة وزوجة اصله وفرعه» ئیو، مونه ! بزگه کیرا کلسی شو آخرده غی (وزوجة اصله وفرعه) دیگان سوزیمنی آتاسینگ باباسینگ زوجه سی یعنی خاتونی نی قدر یوغاری کیتسه ده ، یاکه اوغلینگ هم اوغلینگ اوغللاریشگ زوجه سی یعنی خاتونی نه قدر توبان کیتسه ده ایر کیشگه نکاحلانرغه درست بولمیدر دیکان سوز بولادر . خوش ایندی کیلوب فاتح خالد نگ اوغلی بولغاچ آنگ فرعسی بولادر . ربیعه فاطمگ خاتونی بولغاچ خالد آغایغه ربیعه زوجة فرعه یعنی اوغلینگ خاتونی بولاردرده (ئیو) اصلا درست بولمی در آکلادگزمه؟ (اوف!) مونه سزگه آب آچق مسئله سینی ایتوب بیردم .

خالد ــ باشینی توبان ایبوب بیك کوگلسز لنوب ، آی الله! هاءهاء! دیب تیك اوطره

حسین ــ حضرت یوق سوز اول ، یوق سوز ! مین اوزقزیمنی اوزم بله من . نیندی شاهد بولسون ده ، نیندی عقد بولسون بارده یالغان ! قزمده آندای اش یوق ، حضرت ، شول مالای سوزینه قاراب اشنی بوزه کورمه سنه ایندی !

حضرت ــ یوق ، حسین بواش بولغان بولورغه تیوش . مین قزگزنیده بیك یغلی دیب ایشتدم . عقدلری شاهدلری بلکه یوقدرده آلای بولسه ده قز ایله یکمتنك کورشکان اولطرشقان بولونده شك یوق کورشکان بولغاچ بارده برخالدکه ینه دن باشقه تورلی حرام بولادر . اشنی خورلقغه قالدروده فائدیوق . کیراك بولسه شاهدلرنیده طابارمن دیکان . لکن آلای خاصیتسزله نوده معنی یوق ؟

بوسوزلرنی ایشتکاچ حسین آغای ابشکی نقلابراق جابوب حضرتکه آقتوق سوزینی ایتدی :

ــ حضرت بولغان اش بولسون له ! صدقه سندن اش قالماس ایدی . شریعت اوزقولگزده زنهار برجایون طابساگزله ! دیب قارادی .

حضرت ــ آی حسین ! سین نادانلقگنه باراسگ ! یاراماغاچ یارامی ایندی ، سینگ آزمازصدقه گ ایله کشی شریعت آلشدره می صوگ ؟

خالد

خالد ــ یوق ایندی حسین بواش بولمادی . بواش مینم خورلقغه قالاسمغه غنه بولغان اش ایکان !

حضرت ــ ایندی ئه لی ئللهنی بولماغان . الی یاخشی کیلوب اولگردم . (گناه شوملغی) استاد بیکه اش بوزلماسون دیب خطی بیرمی تورغان . سز بلای اینگز ایندی : الی بو مسئله خلق آراسنه چقماغاندر . بواش تیزدن یاشرتون بولغان اش . نکاح مجلسگزده یات کشی یوق ایدی . مین حاضر خالددن قزنی آیریم فاتحگ زوجه سی بولغان بولسه نکاح واقعده بولماغان بولادر . آلای بولسه ده آیریق . ایرتگه یابرسیکونگه مه یاخشیلاب طوی یاصاب ربیعه نی فاتح غه نکاح لیق . خلق اشگ نیچك بولغانینی سیزمیده قالور .

خالد ــ حضرت مین نی ایتورگه ده بلمیم .

حسین ــ بواش بولمی تورغان بولغاچ ، بیك یاخشی بولور ایدی . قزبالانی باورده برطاپشراسی ، خالد آبزی شولای ایتیك له آلایسه ؟

حضرت ــ خالدسین بلمگاچ کم بلور ؟ اوغلگنی اویلاندرواوستلگگه فرض اویلاندر ، اویلاندر ! شوشی ربیعه نی سویگانینی آلوب بیر ! بواش اوچون برده آچولانما . (ئیو) بویاشلك بلاسی . مونه حسین ، تیز تیزدن کیگاشگزده ، توکلله گز ! بوکوبی قالساگز خلقغه بیگراك کولکی بولورسز . فاتحه آلوب بیرساگز خلق بوکونگی یورولرنی ایجاب قبول مجلس دیبکنه بلوردهقالور . مونه مین آیریم ده کیتم ، خالد سزده قاینگز . بوکونگه یوقلاب قاریق ئه لی ایرتگه تاغی کورشرمز . شوشی اشلردن صوگ ربیعه نی خالدن آیرغاچ کیاو بولوب کیلگان خالد آغای ، کیاونی کرتماسکه کیلگان حضرت هر ایکبسی قایتوب کیتدیلر خطرسز خوفسز بیچاره ربیعه قوتلدی .

VII

حضرت نگ هرایکی یاقنی دیمله وی ، نصیحتله ب یورووی آرقه سنده شول آطنه اچنده بیك زور طوی یاصالوب ربیعه فاتح غه نکاحلاندی . خالد آغای

نه قدر راضی بولاسی کیلماسه ده، یازمشقه قارشی کیله آلمادی. نهایت، ایکی آدم قولی تیمه گان یاش چاچلی کبی پاك بالالار بربرینه قاوشدیلار مرادلارینه ایرشدیلر. زفاف کیچه سنده گی شادلقلر، قوانچ وسوینچلر گه چیك یوق ایدی. هرایکیسی خداغه نی روشچه شکرایته بلودن عاجز ایدیلر. ربیعه نك اش آخر چیکگه یتوبده فاتح نك تدبیر طابوب اشنی بترویته عجبسنوب قوانب فاتحخه ایتکان تشکرلر رحمتلر بوسه لر چیکسز ایدی. فاتحدن آخر خط کیلگاچ نه درجه قوانغانینی، ایشکنی بیکله ب خدادین نیچك بولسه ده بوبلادن قوتلورغه صوراغانینی، ایشك آرقلی خالد کیتکانینی آناسندین تعین صوراب بلمی ایشکنی آچماغانلرینی هربرینی ربیعه فاتحخه سویلدی. قوانشدیلر سوینشدیلر.... عمربوینه بیك صادق بیك محبتلی زوج وزوجه بولاچاقلارینه مشك تورلی وعده لرقویشدیلر. الکی زفاف کیچه لری کیچدی. فاتح هرکون زوجه محبوبه سی یانینه یوری ایدی، آرالارینده نی محبت رابطه کوندن کون آرتمقده ایدی. اوغلینه یاخشی انصافلی قزبولوندن حلیمه آبصطای، قزینك فاتح کبی بر عاقل یکت گه کیتوینه لطیفه آبصطای هربری بیك شادایدیلر. ایندی حسین آبزی ده بواشدن بیك ممنون ایدی. خالد آغای قارت کشی بولوب برنیچه یل لردن بارچه مالی هادیه ایله فاتحخه قالاچاقنی نیندایون بای برکیاوی بولاچاغنی اویلاب، فاتح یاشراکده بولغانغه، خالددن ده آرتوقراق فائده ایتو ممکن بولغانلارینی آکلاب بیك شادلانغان ایدی. ربیعه ایله فاتحنك پارلانویندن قوانماغان باری خالد آغای ایدی. صاقال میق توزه توب. بورکلرینی قنغر ایتوب کیاوبولوب باربده قزیانینه کره آلماینچه قایتوینه خورلانغانی کوکلندن کیتمگان ایدی. چونکه نی قدر خلقغه فاش بولمادی دیساکده، ربیعه نی باشده خالد آلاباشلابده، صوکره فاتحخه طوی یاصالغانینی بلگان کشیلرده بار ایدی.

فاتح قزقاتینه هرکون یورمکده ایدی. فاتح نك کینوب کیتولری، شادلانوب قایتولری هربری خالد آغاینه اوزینی مسخره ایته ر اوچون آنك آچوی کیلسون

اوچون یورگان کبی کورنه ایدی . شوشك اوچون خالد آغای اوغلینه هیچ سیبسز کوندن کون دوشمانلانمقده ایدی ، خالد آغای یاش خاتون آلاباشلاغانچی آچوچان بورچولی کشی توگل ایدی . اما شول اویله نه باشلاغاندن صوکره خلقی بتونلای بوزلدی . باراشی آچولانب صوقرانوب یورو بولا باشلادی ، خدمتچلرینی هیچ غیبسز آچولانو ، یورت جماعتلرینی هیچ سبب سزاورشوتیرگاو عادتی بولوب کیتدی . یورت اچنده بیگراك آچولانغان کشی سی فاتح ایدی ؛ اول بیچاره نی شولقدر تعزتوته باشلادی که ، حتی گازیته قارارغه ده رخصت بتدی . کتاب اوقغاینی کورسه بوران چغارا ایدی . بیچاره فاتح بوقدر آچوغه دوشمس طوتوغه هیچ سبب طابا آلمی ایدی . کوب اویلاغاچ یاش وقتده اتکاسینه یاخشی تربیه کورستمه گان اوچون بابا سینه بیك اوپکه لی ایدی . آقرونلاب بیچاره فاتحغه اوز آتاسینك یورطی نورسز کورنوب اختیارسز اوزی توغان یورطده تورمسی کیلمی باشلاغان ایدی ؛ چونکه خالد آزینك بورچوی چیکسز ایدی . بلا اوستینه بلا ! برکون خالد آغای فاتحنی آچولانوب آچولانوب سودادفترلرینی تیکشروب اوطرغانده ، پوچتالیون صورتلی (نیژا) گازیتینی کیتروب طاشلاماسونمی ؟! فاتح شول وقت (هیچ غیبی ولماسه بیله) یرگه کرگه راضی بولور ایدی . خالد آغایغه ، اچنده صاقلادیغی آچونی دوشمانلقنی چغاررغه جای چقدی : گازیته آلمق اولقدر ضرر لی براش ایکانینی بلمه گان پوچتالیون ناحقدن شول قدر سوگلدیکه ، یاخشی چغوب قوتلدی ، برنیچه یوزرقده کوتاروچك ایدی . بیك آچولانب حتی قوللرنی کوتاروب ، — زاچیم تاکوی گازیت تاشیچیش؟ مویا سین نی اوروس بیت تاکوی پارتریت روسکیم تاشیچی! — دیب روسنك آرتندن چقروب قالدی . بویورتقه گازیته

بوروسچه سوزلرنك معناسی : « نیچون موندی گازیت کیترمسك مینم اوغلم روس توگل له باصا موندی رسملی گازیتنی روسلارغه ایات » دیگانگه رك توغری کیله در .

کرتویندن شولقدر اشلر چغاسی خاطرینه ده کیلمکان روس چغوب قوتلغانینه قوانغاندر ... بلکه موندن آری قارتراق مسلمان بولغان یورطقه گازیته کرترگه شکله نگاندرده . روس قوتلدی، اما فاتح بیچاره بیك آغر برحالده ایدی : أشله گان غیبنی قباحتنی انکار ایتمك طاشمق ممکن توگل ایدی : برنیچه کونلر اول صورتلی **نیژا** گازیته سینی آلاسی کیلوب ۸ صوم پیاروی حق ایدی . خالد آغای بواش اوچون اوغلی فاتحنی استه دیکی قدری سوکدی تله گان قدر عارلدی . خورلاندره تورغان سوزلرنگ هیچ بری قالمادی . کیفنی پیاروب کوشکلدن کیتمی تورغان یمسز سوزلر بارده ایتولدی . چیتدن طشکلاغان کشیلر بو قدر سوگو بودرجه اورشونی هیچ برعلم آرتدرمق اوچون گازیته آلغانغه ده دیب بلماس ایدی . آجولانغانداغی سوزلری فحشخانه لرده برنیچه مگ صوملر اسراف ایتکان اوغلنی سوگه تورغان سوزلر ایدی . — های بیچاره فاتح !... الی جاری جوانچی — سوکلو ربیعه سی بارایدی ، یوقسه بیچاره غه دنیا بیگراك کیفسز بولورایدی . خالد آغای نگ بواورشووی گازیته اوچون بولسه ده اصل آچونگ سببی فاتح نگ اویلانووی ربیعه نی آلوی ایدی . گازیته آچونی آلورغه بربهانه گنه ایدی . خالد آغاینگ کوبدندن اچنده توتقان دوشمانلغینگ گازیته مسئله سندن صوگ اوچی چقدی : گازیته واقغه سندن برکون صوگره اوستنده گی کیملری ایله فاتحقه آتا یورتندن چغارغه امر بولدی توغان یورطده تورغه رخصت بتدی ، حلیمه آبصطاینگ جالنویده فائده بیرمادی . ذاتا خالد آغای نگ حاضرده گی معامله سی حلیمه آبصطای ایلانده بیك صووق ایدی ، خالد آغای معلوم واقغه دن صوگ بتونلای اوزگارگان ایدی . سوزینده قلنشنده حتی یوزنده ده براوزگالك کورینه ایدی .

فاتح بیچاره کیسه سنده بولغان برنیچه صوملر ایله توغان یورطدن چغوب کیتدی !.. بیچاره نگ اول کونلری آغر ایدی !

اما

اما آنك كبي يكتلك پادشاه سي ياشلك اورناكي بريكت خراب بولورمي ؟ هيچ !...

فاتح نك انكاسي يورطينده ن چغوب برنيچه كون تورغاچ ، اينك برنچي شغلي انكاسي حليمه آبصطايغه باباسندن قالغان يورطده طوررغه ، بانكه ده آناسي ايسمنده كي آچه نى آلوب اش قيله باشلارغه ، اش يورتور بولدى . حليمه آبصطاينك انكاسندن قالغان يورطى ، خالد صوماسينه قوشلودن قالغان آلتى مك صوم آچه سى اوزاسمندن چقماغانلار ايدى ..

بومال لارده خالد آغاى نك دخلى بولمايوب ، هربرى حليمه آبصطاى اختيارنده ايدى . فاتح قولينه كرواوچون آنك اوغلينه بيرگنه راضى بولووى يته ايدى .

فاتح انكاسينه بوجايلارنى آكلاتقاچ حليمه آبصطاى عزيز اوغلنى بر اشسز آچه سزاورامده قالدروب ويران ايتاسى كيلمادى .

شفقتلى آنا اوزقولى ايله عزيز بالاسنى نيچك هلاك ايته سى كيلسون ؟ فاتحنك نيچك بولسه ده بركشى بولوب اش قيله باشلاوينى تلى ايدى ، اوغلينك اشسز قالوب بوزلوب كيتمك احتمالندن قورقه ايدى ، بوتوغريده خاتون بولسه ده فهمى خالد آغايدن آرتوقراق ايدى . شوكار كوره ايرى خالد آچولاناچقندنده قورقماينچه ، يورطنك هم آچه نك اوغلينه بولوينه قوانوب راضى بولدى ، بوقدر آچه اوغلى قولينه قالوب قزى هاديه نك مالسز قالوخوفيده يوق ايدى . چونكه هاديه گه خالددن قالاچاق مالده يتارلك ايدى . بركون فاتح برنيچه يللر قوزغالمى حليمه آبصطاينك صندوقنده ياتقان يورتنك هم آچه نك سندلرينى آلوب آناسى ايله ناطاريوسغه باروب يورطنى هم ٦ مك آچه نى فاتح اسمينه كوچرتديلر .

بولغانلغى آرقه سنده فاتح هربرينى اره تلادى ، استه گانينى بولدردى . تيرشلى اورنلارغه زاياؤلينيه لر بيروب اون اونبش كون اوتكانچى آلتى مك صوم آچه نى قولينه آلوب آناسى يورطينه كروب طوره ده باشلادى .

فاتح آناسی یورطینه کروب آلدیغی آچه‌ایله اوزینه کوره‌اش قیله باشلاغاچده همان هرکون کیچ ربیعه‌یانه بارا ایدی. اوزحالندن اوزی بیك ممنون ایدی آناسی یورطندن چقغانغه قایغروقایده، بلکه سوینه‌ایدی. چونکه اویلانگاندن صوڭ بولغان اتکاسی تشك یمسز معامله‌لری، کوڭلسز قلنشلری، برتوقتاوسز قهرله‌ولری بیچاره نی تویدرغان ایدی.

خالد آغای فاتح تشك بلای اوز آلدینه اش قیله باشلاوینه بیك اچی پوشدی؛ بردن اوغلینڭ عذابلانوب یورماوینه کیلوب کررگه جالنماوینه، ایکنچیدن فاتح چقغاندن صوڭ سودا اشلرینڭ ترتیبی بوزلغانغه بیك قایغردی. حلیمه آبصطایغه، فائحنی دیمله کیلوب جالنسون کرترمن، دیسه‌ده فائده یوق ایدی. چونکه حلیمه آبصطای اوغلی کرام دیسه‌ده کرماسکه دیمله‌یاچك ایدی، اوغلینك بوڭا قدراورش آستنده چداب تورغانینی‌ده بیك قزغانا ایدی. یورتده فاتح بولماغاندن صوڭ خالد آغاینڭ آچوینی آلاتورغان کشیسی حلیمه آبصطای یولوب قالدی. چونکه یورطنی هم آچه‌نی کیڭاشمی اوغلینه بیرگانینه بیك آچولانا ایدی، هربرناچاراشـنی حلیمه‌دن کورگان کبی هربری اوچون آنی آچولانه ایدی. فاتح تشك کررگه کیلوب جالنماوینی کراسی کیلماوینی هربرینی حلیمه‌دن دیب اویلاب آنـڭ اوچونده آنی شلته‌لی ایدی.

چونکه حلیمه آبصطاینك فاتح غه‌باروب یوروینه‌ده اچی پوشه کونلی ایدی. بر وقت حلیمه آبصطـایغه فاتحغه باروب یوررگه‌ده رخصت بتدی! رحیملی آنا عزیز بالاسینه بارمی آنـڭ حالینی بلمی یچك توزسون؟ کونلرده برکون حلیمه اوغلینی بیك کوره‌سی کیلوب حالینی صوراشتراسی کیلوب خالد اویده یوقده فاتحغه بارغان ایدی... رخصت بولمای طروب بارویته حلیمه آبصطای آحردن اوکسندی، اماش اوتدی... خالد آغای یرتقچ حیوان کبی بولوب حلیمه گه آچولاندی تیرگادی حتی (عمرده بولماغان اش) برنچه یوزرقده اله کدی!! هـای بیچاره، خالد آبزی بوزلدی! آچوی ایله بلشترمای(تـاعیده فاتحغه باراسـی

بولساڭ

بولساشک ، مینمدن **طلاق** ! دیب اچقندره قویدی . بوطلاق دیگان سوزی حلیمه آبصطایغه بیك آغر بولوردیب اویلاغان ایدی .

قایده اول بوسوز حلیمه آبصطایغه آغر طویلو ، حتی طلاق دیگاز سوزنی ایشتکاچ شادلانغان کبی بولدی : چونکه قارت کوندهیاشدن سویگان ایرندن بوقدر خورلاولر کورر گه تحملی قالماغان ایدی . ایرته گیسون خالداویده یوق بروقتده حلیمه آبصطای اوغلی فاتحقه کوچاسونمی ؟ ! ! خالد آغای بر سیکونتده بلشدرمای آوزندن اچقندرغان بوسوزنك آخری نیگه بارغانینی بلوب اوکندی .. ! فائده سز . خالد آبزی نکاح یانغازته چق بولدی . اما حلیمه آبصطای کونمادی ، حضرت دیملاب قارادی فائده بولمادی ، چونکه حلیمه آبصطای یانغه دن کیلسه ده خالد نك ایسکی بورچولری سبب سز قهرله ولری توقتامایه چغنی بله ایدی . خالد آغایده حلیمه نك رضا بولماغانینی بلگاچ بیك یالینه سی کیلمادی .

شول کوندن باشلاب قرق یلدن آرتق جماعت ایله طوروب اوگره نکان خالد آبزیغه یالغز کون ایتارگه طوغری کیلکان ایدی . قارت برآدمگه زور یورت اچنده جماعتسز کون ایتوآسات براش توگل ، بیچاره خالد آغاینك بوحالی قزغانچ ایدی . ایکی خاتون ایله قلنوب ، ایرکه لانوب ، عمر ایتارگه فرض قیلوب یورگانده برخاتوندن ده محروم قالمق حتی اوغلیندن ده یازمق بیك آغر طویلغان ایدی خالد آبزی باشده رق سربیرماسکه طرشوب یوردی ، نی قدر حالی چیتون بولسه ده اوغلینه قایتوب کرر گه امر ایتمادی ، جماعتینه یانغه دن نکاح ایله کیلونی یاخشیلاب ایتدرمادی . نیچه وقتلر شولای کیچدی . نی قدر سیزدرماسکه طرشسه ده بویالغز لقدن خالد آغاینك اچی بیك پوشه جای پورچله ایدی ، هروقت اویلاوچان سزغروچان بولوب کیتکان ایدی . اویلانورگه یورگان وقتقه قاراغانده بیك

کوب جابقغان ده ایدی . برنیچه وقت لردن صوکره عقلمی فاتح اتکاسینک حالی آغر بولاچاغنی بلوب عزیز اتکاسینی قزغانوب ، اوزی هیچ قایتوب کرمسی کیلمیاسه ده اوزینی یورتقه کرتر گه اوتنوب ، آناسینی یانه دن آلورغه دیملاب اتکاسنی کوندرر گه وعده قویوب ، اوزون بر خط یازوب قارادی . خالد آغای کونمادی . .

« کشی برنرسه گه آچوی کیلوب یا که اوپکه له ب خلقی بوزلدیمه کچکنه گنه اوچ آلمق یاکه آچوی کیلگان آدمنی اوکیندرمك اوچون اوزینه طاوقدر ضرر لر کیله تورغان اشلرنی اشلاب طاشلیده ، اوزینک قیلغانینه هیچ اوکنمیدر » خالد آغا ینکده اچندن حالینه چدی آلمایچه ، اوغلینه قایتوب کرر گه جماعتینه نکاحلانورغه اوتنورگه اویلاب یورکان وقتده ، یومشاق کوکلی اوغلینک آناسینه اوتنورگه اورن قالدرمی یازغان اوتنولرینی قبول ایتمایچه کیرله نوی بوقبیلدندر .

خالد آغای فاتحدن خط آلغاچ بر آز کیفله نوب کیتوب ، مونه شولای جالینورسنک ! آلایمه کون ایتوب بولمی مه ! فلان دیب یوردی . فاتح الکی خطنی قبول ایتمگاچ فاتحینه اوتنوب یازار دیب اویلاغان ایدی .... کشی نک فکرینی قایان بلسون برکره خطیازوب اوستندن بورچی توشرگان ایدی ، اتکاینک کرتو احتمالی یوق ایکان دیب امیدینی کیسوب آناسی ایله بیك راحت کون ایتمکده ایدیلر .

فاتح دن یانغه اوینولر بولماغاچ ایسکی معیشتلر قایتوامیدی بتونلای بتوب خالد آغاینک حالی بیکراك آغر لشقان ایدی .

خالد آغای یالغز آشار ، یالغز اچار ، یالغز تمونار ایدی ، چونکه قزی هادیه ده انکاسی بلان برگه کیتکان ایدی . . آنک قایتوب طوروینه نه قدر طرشسه ده

ممکن

ممکن بولمادی . قربالاآتادن بیکرلك آنانی یقین کوروجان بولوی هر کیمگه معلوم .
آناسندن آیرلوب هادیه‌نگده کیله‌می کیلمادی .

خالد بای بیگراکده آشاغان اچکان چاقلرده اویغه کیتوب موکفایوب یالغزلقدن جانی بورچله ایدی . آشی اچی تورغان بوله ده کوکیلی ساعتنگ طاوشی ، ایسکیدن خالد آغاینگ یاراتوب آلغان مصر کوگارچینلرینگ گورلاولری هر بری خالد آغایغه ، آی مسکین خالد ! قایا کیتدی الیکی طورمشلرنگ؟ قدرینی بلمادنگ! ایندی سیکا بوبایلق نه فائده بیره ؟ آی خالد آغای! ، دیگان کبی طویله ایدی . بیگراکده پار ماتور طاوشلی کوگارچینلرینگ ماتور ماتور گورله‌لری : « عقلسز قارت! محبتلی خاتونگنی طاشلاب اویله‌نماکچی بولدنگ؟ بر کوگلده ایکی محبت جیمق ممکنمی ؟ اوزنگ آدم بولوبده شونی آگلامادنگمه ؟ سین بزدن عبرت آلوکیرلك ایدی . بونچه یللردربرگه گورلداشوب یاشیمز . گورلده گان صاین محبتمز آرته بربرمز کوگلمزگه اوطره‌در . شادلقمز برگه ، قایغمز برگه ، بر برمزگه محبتمز سایه‌سنده موندین کوگلسز حبسده گی معیشتمزنگ اوتکانینی ده طویمی قالامز . بزاوچاوبولسه ایدك بوراحت معیشتمز بولماس ایدی . اوچنچیمز آتا کوگارچین بولسه آنالار آره‌سنده آنا کوگارچین بولسه آتالر آراسنده شکسز برنزاغ چغار ایدی بوراحت طنچلق بوزلورایدی .

راحت طنچ معیشت پار یاشامقده‌در » بزکچکنه حیوانچقلر مونی بلامز . هر وقت ایکاویاشیمز ، سین زور آدم بولوبده مونی بلمه‌دنگمه؟ ای آدم! سین هیچ بولماسه آتچ ایله طاوقدن عبرت آلوکیرلك ایدی . طاوقلارایله آتچ آراسنده بزنگ آراداغی کبی محبت برلك بارمی؟ یوق ، یوق ، محبت راحت پار معیشتده‌در! » دیگان کبی ایشتوله ایدی . قایسی بولمه‌گه کرسه آنده بوشلق قایابارسه آنده طنلق ایرکسز قارتنگ

کوشکلینی یومشاتوب خفاسنی زورایته ایدی . خیالی آدم کبی کیناتدن قورقوجان اویچان بولا باشلادی . ایسکیده گی ، جماعتی حلیمه آبصطای ، اوغلی قزی هربری برگه ایتکان معیشتلر قوانشوب سویلاشوب اچکان چایلر خالد آغایغه توشنده گینه کورگان کبی اویلانا ایدی . اول وقتلر خاطرینه توشوب بیك صاغنه ایدی کوبسنچه یغلی ده ایدی . اما اول وقتلر کیچمش ایدی . خالد آغای کوب سویله شمی باشلادی . های شول وقت قدرینی بلمگان بولساڭ ! نمازغه بارغانده قایتقانده بیك موشکنایوب غنه یوری ایدی اولـگی کبی خاتون قزغه قاراب واقسنوب یورولر یتکان ایدی . حلیمه آبصطای بارچاقده نمازغه بارغانده چالمالریـنی بیروب ، قایتقاندصالدروب آلغان وقتلری ایسینه توشکاچ یوق بولوب کیته ایدی . حلیمه بیکه آیرلوب بایطاق وقت اوتکاچ قربان عیدی توغری کیلوب بوکون قدر خالد آبزیغه اغر تویلغان کون بولمغان ایدی . عیددن قایتقاچ اوینده آسراولردن باشقه کشی بولماغاچ ، باشقه عیدلرده گی عیددن چغوغه خاتونی کوتوب شادلانشوب قوانشوب اچکان چایلر ایسنه توشوب اوتکان راحت عمرینـڭ هربللرینی برام برام هرکونلرینی آرم آرم ایسکه توشروب ، بوتان کشیلر تـڭ نمازدن چغوب شادلانوب اوطرغانلرینی اویلاب ، جانی بورچلغانغه چدی آلماینچه بیك قاتی یغلادی . یاری الده امیدسزلرتـڭ بختسزلرتـڭ آخر جوانچلری رحیملی کوزیاشی بار ! بارا تورغاچ یالغزلقلر ، اوکسنولر خالد آغاینی عقلغه کیتردی . اوزینـڭ بوحالینی بوکوشکلسز لکینـڭ نیدن کیگانینی اویلاب سببنی ازلی باشلادی «ای الله مین نیك قارتلقمده بوقدر خفاغه قالدم ؟ آتام آنامنی ده رنجتکان کبی توگل ایدم ، صدقه خیرسزده طورمغان کبی ایدم ! بونی بولدی مڭا ! مینم بوقدراوکنچکه قالوومه سبب نی ایکان ؟ .

الحمدلله بایلقمده بار ، قانه ، راحتی یوق لاباصا : آی قدرینی بلمگان ایکانمن ! دنیانـڭ

راحتی

راحتی بالاش چاغاش ، یاشدن آلغان یاش محبت باغلانغان جماعتك ایلان طاتو طرو ، آلارنی رنجتماینچه عمر ایتوده ایکان! بو بایلق ایله مین نی اشلیم ایندی ؟ های بایلقم کیم رهك بولسون ایدیده حاضرده جماعتلرم ایله طورسه م ایدی. بو قدر مالنی جیدم ایندی مکامونده نه فائده بولور؟ تمسز لنماینجه آخر عمرمه قدر اوغلمنی اوزمده طوتوب مالمنی آنك قولینه طاپشروب اولسه م جانم راحت بولورایدی . بارده برمالم اوغلمه قالالکن کوشکلیلك ایلان بولمی .

اویلاب قاراساش اوغلمنك آرتق غیبی ده یوق . نیچون مین اوزبالامنی اوزم غارله ندروب قووب چغاردم؟! کشی بالالاری اچوب آشابده یوریلر . الحمد لله اوغلمده آندی اشلر یوق ایدی . نی اوچون چغاردم مین آنی ؟ ! اوغلمنی اوزم چغاروب بیاروبده آنك اوچون نیك حلیمه گه آچولاندم ؟ آنی نیك آیردم . آی الله مکا نی بولدی ؟

بو برایکی یل اچنده مین نی لر قیلدم ؟ نیت بو اشلر نی اشله دم؟ اوف الله! بوزلدم مین بوزلدم . ئللهٔ نی بولدی مینغه ! مین نیك اوکنه م ؟ بو اوکنچکه سبب نی بولدی؟ جماعتم حلیمه ایله راحت عمر ایتولر نیك بتدی؟ آی یاش وقت لارم! اول وقت اسمه توشکان صاین حاضرگی حالم چیتون کورینه در . حلیمه گه قز قاتینه کرگان کونلرم نیندی قزقلی ایدی. حلیمه بیگراك ماتور برقز ایدی ! ایکی آرامزده بیك قوتلی برمحبت باغلانمش ایدی .

مین حلیمه گه محبتم بولوب بیك یار اتقاچ عمرمه سیندن باشقه خاتون کورماسم ایدی دیب تله گان ایدم ، سین سلامت بولغانده عمرمده اوستکدن هیچ بروقت خاتون آلمام دیب وعده لربیرگان ایدم، بربرمزنی شول قدر یاراتا ایدك بولای طاشلاشولار کوشکلگه ده کیلمی ایدی . بو محبت بووعده لر قایچان بوزلدی

صوڭ ؟ بولرنی کم بوزدی ؟ اوزم بوزدم مین ! شول قدر قزقلی یاش وقتده غی وعده‌لرنی مین اونوتدم . مین حلیمه نی طاشلاب یاش خاتون آلا باشلادم . وعدمه خلافلق قیلدم . مونه بلای اوکنچکه قالومه سبب شول . شونڭ اوچون خدامینی اوکنچ جزاسی ایله جزالی ایکان . غیبلیمن . راحت وقت‌لرنڭ قدرینی بلمه‌دم یورت راحتنی جوالتدم ایسکی وعده‌لرنی بوزدم . جزاغه تیوشلیمن تیوشلی !» خالد آغای شوندای اویلار ایلان قیلغان اشلرینه اوکنوب بیك یوش یغلیده ایدی . بوقدر اوکنکاندن صوڭ بلکه یاڭادن حلیمه آبصطاینی آلوب راحت کون ایتکان ده بولورایدی . دنیاده بو لغاز راحت سعادتنڭ قدرینی وقتنده بیك بلورگه کیراك . دنیاده بر کیتگان اش ایکنچی توزه لگانی بیك سیراك . خالد آغای حلیمه نی نیچك ایتسه ایتوب یاڭادن آلورعه اویلاب یورگانده بیك قاتی آوروالگوب کیتوب ، توشاکگه یغلدی . های دنیا ! نیك سین بوقدر اشانچسز ؟ ! اتکاسی نڭ آورونی ایشتکاچ فاتح اتکاسینه هرکون ایکیشر کیله تورغان ایدی . هادیه برده اتکاسی یانندن کیتمادی . خالد آغاینڭ آوروی کوندن کون قاتایدی . اتکاسی یاخشوق آوری باشلاغاچ فاتح ده اتکاسی یانندن اره تله‌ب کیتمی اوك باشلادی ایکی بالاسی اتکاسینڭ حدمتینه حاضر ایدیلر . فاتح برنیچه دوقتورلرده کیتروب قارادی ، فائده کورنمادی هربری امید بولماوینی سویله‌دیلر . فاتح نڭ اچکرسز بولوینه توگاراب خدمت ایتارگه طروو ینه خالد آبزینڭ کوڭلی بیك یومشاب اوغلینه قوچاقلاب قوچاقلاب دعالار ایته ایدی . آوروینڭ ١١ نچی کونی حالی بیگراك آورکبی بولدی . ایرته تورغاچده خالد آغای

اوغلینی چاقروب یغلاب « اوغلم! حالم بیك آغر آخری بو آوروذن ترلوب عمر ایتولر بولماس ایندی . اولسه‌م اولرمن . خدای تعالی ایمان ایله اوتهرگه نصیب ایتسون . لکن براشکه بیك اچم پوشه‌کو نکلم قرله‌دور :

انکاش خاضرده میندان آیرلغان کوبی طوره‌در بواشکه مینم بیك اچم پوشه‌جانم بور چلادرعقلم کینوب اوستندن اویلار گه یورسامده هیچ بروقت انکا کزگه محبتم بتکانی یوق . باشیمه کیله‌چك خفا بولغانغه یلکنگانمن . حلیمه‌ده‌یاش محبتم بتاسی یوق قیامتکه‌ده‌اوزم ایله‌باراچق . خدانصیب ایتوب جنتگه کرگه چده حلیمه ایله برگه بولونی تایمن . لکن اوغلم نکاحمده قالماغاچ حلیمه مینم ایله بولماس دیب بیك قورقامن ، دنیاده کوب طوراسم قالمادی آنك ایله‌باحله‌شوب اوتار ایدم قیامتده‌ده برگه بولورایدك ، ایتوب قاراسه‌نه‌اوغلم!! یاکغادن نکاحلا نورغه کونماس میکان؟! » دیدی .

فاتح بوسوزلردن صوکره کوکلی بیك یومشاب یاش تولغان کوزلری ایله انکاسینه باروب سویلادی . حلیمه آبصطای کونماوراضی بولماوقایده ، حتی بوسوزلرنی ایشتکاچ کوکلی یومشاب اچندن قوانوب یغلاب راضی بولغانینی سویلدی . نی قدر جان بیزگان کبی بولسه‌ده یاش محبت کوکلدن کتمه‌گان ایدی . طول قالسه‌ده خالد آغای نکاحنده‌قالوینی قلبی استی ایدی . حلیمه آبصطای تیزدن خالدیورطینه کیلدی . تیزگنه حضرت کیلوب نکاحارینی یاکغارتوب کیتدی . بیچاره اولم توشا کینده‌گی خالد آغای ایله‌حلیمه آبصطای باخلله‌شدیلر یغلاشدیلار . خالد آغای (وصیتلرینی) ایتدی حالینك آغرلغینی سیزوب جماعتی بالاچاغاسینه قاراب شوشی سوزلرنی سویلادی :

وفاتم ساعتلری یقینایدی . کوکلم سیزه در . اولسهم اولرمن هیچ کوکلمزله نمیم .
الله غه شکر بیك ماتور عمر ایتدم . آلتمش یلدن آرتق برعمر بیك اوزن برعمردر .
بویاشده پیغمبرلرباشقه ایزگی آدملر اولهلر . خداغه شکر عمرمنی فقیرلك ایلانده
اوتکارمه دم . یاش وقتمده ده الحمدلله هیچ اوکنرلك اشم یوق . ایسرتکچ نه در؟
مودلق نه در ؟ مین بلمه دم خداغه شکر توفیقم کامل بولدی . طرشه طورغاچ زور
دولتکه ده ایرشدم . دولتم ایله قولمدن کیلگان قدرخیراشلر قیلدم . بیك بختلی
آدم ایکانمن . خدامینغه محبتلی جماعت بیردی زوردولت بیردی . دولتم بولوبده
بالاچاغام بولمای دیب خفالانغان ایدم آخریغه طابا خدا تعالی بالاده بیردی .
مك شکر ! دنیانی کوردم طوردم طویدم . نیچك شکرایته بلودن عاجزمن . ایندی مکا
خداتعالی خیرلی اولم نصیب ایسون . بوروشچه جماعتمك بالاچاغاکث قولندن
مسلمان تربیه سی اچندن اوتواولوغ بختدر . مسلمان آدمکه اسلام دینده جانی
راحت کوینچه اولودن آرتق سوینچ یوقدر . سوکلو جماعتم حلیمه ! مینغه راضی
بول مین . سینغه مك کره باحل . دولتکنی خدمتکنی جمالکی اوزکنی هیچ
برینی سین میندن قزغانمادك . مین سکا بویاخشیلقلرنی قایتاره آلمادم نانکوزلك
ایتدم . یاخشیلقلرکنی اونوتوب حتی سینی طاشلیده باشلادم . عفوایت خطامینده
بولدی . اول روشچه خاتون قزغه آرتق هوس بزآزغنلقغنه ایکانی سیندن آیرلوب
تورغان کونلرمده بلدم . مین اولکانده نکاحمده قالمی جنتده برکه بولمیمز
دیب بیك خفالانغان ایدم . الحمد لله ایندی کوکلمده اول بورچوده قالمادی .
خوش صاو بول باحل بول مین راضی باحل جنتده برکه بولساق ایدی .
مینی دعاکدن اونتما . بو ایکی بالا اول خداغه شکره سکا امانت هر وقت
بالالرکنی یاخشیلقغه دیمله بو سینك بورچکدر . اوغلم میندن سکا بیك
جماعتم حلیمه ، اوغلم قزم !

زور

زور دعاسیندن بیك راضیمن بو مال اوچکزگه ایسه‌ده صاقلاو کوبایتو سینگ اتکدر . توفیقده بول دولتکنی آرتدررغه طرش دولتکدن یردن اوزگ فائده‌لان ، ایکنچیدن **بتون مسلمان فائده‌لانسون :** خیر احسانلی بول ، راحت بولورسگ ، توفیقکده بول محتاجلق کورماسسگ توفیقلی بول شفقتلی بول یاردملی بول تواضعلی بول، جومارد بول ، یاخشی بول دیندار بول خوش اوغلم! سیکاده عاشوشی. قزم! سکاده بیك کوب دعا کورکام خلقلی تواضعلی عفتلی بول. سینغه برنجی وصیتم عفتلی بولودر. خاتون قزغه عفتدن قدرلی نرسه یوقدر عفتلی قزدنیا زینتی عفتسز ناموس سز قزدنیا بلاسیدر. عفتکنی جانکدن آرتق صاقلا ، قزم «**پچاق یاره‌سی توزه‌لر ناموس قاره‌سی توزلمه‌س**» خوش قزم دعاسکا » شول روشچه‌هر برینه وصیتلرایتوب باحلالاشدی .

آقرونلاب کیچ بولدی. تون یتدی بوتون خالد آبزینك آورینگ اون ایکنچی تونی دوشنبه گه‌قارشی تون ایدی . اول تونله هیچ بری یوقلامادیلار حلیمه آبصطای ایکی بالاسی هر بری آتالارینگ باش اوچینده یقلاب عزیز آتالارینگ آقتوق سوزلرینی طکلاب اوطوردیلر . خالد آغای طاشگ آتا باشلاغانچه تلدن یازمادی . طاشگ آتاباشلاغانده خالد آبزینگ حالی ناچارلانغان ایدی خالد آبزی اوزخالنی سیزوب جماعتی بالالارنی هر برنی برام برام قوچاقلاب یغلادی هر برسینگ کوزی یاش ایلان تولغان ایدی. خالدی آبزینگ شوشی آقتوق قوچاقلاودن صوگ تلی اوغلارینه نصیحتلر سویلاودن توقتادی. کلمه شهادت کنه ایته باشلادی. اتکاسینك بوحالنی کورکاچ فاتح طهارة آلوب یغلی یغلی یس سوره سینی اوقورغه باشلادی هادیه یغلاب خلیمه آبصطای‌ده یغلی یغلی ایرینگ قولاقینه یاخشی سوزلرایتوب طوره ایدی . طاشگ آتدی . ایرته‌گی نمازغه اذان

اینکان وقتده خالد ابزی ماتورغنه فانی دنیادن کیتدی . الله رحمت ایله سون .

VII

خاتمه

خالد آبزینك وفاتندن صوڭ ، فاتح انكالری ایله برابر آناسی یورطینه كوچوب تورا باشلادیلر . باشده راق اوڭغایسز بولسه ده ، آقرنلاب آتالری اولگان خفاغه ده اوگرندیلر .

حلیمه آبصطای نماز آرتی صایون خالد آبزیغه دعا قیلوب جنتده برگه برلولارنی خدادن صوری لیدی ؛ فاتح اتكاسی مرحوم قبری اوستینه بیك ماتورلاب چاردوغان (چهاردیوار) قوردروب آنڭ اچینه آغاچلر اوطرتوب برهیبت طاش هم یازدروب قویدی . خالد آغای مرحومنڭ یاشل راشتكه ایله چورنالغان قبراوستی یاشروب تورغان آغاچلری قطیفه كبی اولنلری ایله بیك موڭلی بررو شده بولغان ایدی . فاتح اتكاسینڭ بومرقدینی هر جمعه زیارت ایته ایدی ، خدادن صوراغان دعالرنی شول اتكاسی قبری اوستنده صوری ایدی ، چونكه زیارتنڭ موڭلی روشی بیگراگده آتاسینڭ قبرینڭ اشروب مقدسلنوب طرووی حسلی فاتحنڭ كوڭلنی بیك یومشاتغانغه دعاسی ده شونده مقبول بولورگبی بولادر ایدی .

اتكاسی اولكانگه آلتی آی طولغانده فاتح ربیعه نی یورطینه باشالاكیتردی ، بوڭاقدر باورب غنه یوری ایدی . حلیمه آبصطای اوغلی ایله كیلوینڭ كیلشوبولوندن هم هر ایكسینڭ اوزینه تعظیملی بولوندن بیك قونه ایدی .

بالالارینڭ یاخشیلغینه قوانوب ایری بولغان خفاینده طویمی ایدی . فاتح صاتولارنی جایغه صالوب بیاردی . اتكاسی فاتحه سنده هر اشی آلده ایدی فاتح دولتی یاخشی اشی یولنده بولوب اوزی هرخالنده بیك شاد بولغانغه یورت

حماعتلرینڭ

جماعتلرینك راحتی سعادتی اوچون ده جانی تنی ایله طرشه ایدی. ممکن قدر صوراغان نرسه لرنی کیترر گه، استه لماکان نرسه لرنی آلوب بیرر گه جهد ایته ایدی رحیملی آبزیسی آرقه سنده هادیه ده بیك شاد ایدی. بیگرا گده فاتح ایله ربیعه نك کونلری راحت ایدی: محبت وذوستلق لری نهایه سز ایدی. بربرینی کورگان صایون کوراسی سویلاشکان صایون سویلاسی لری کیله ایدی. هیچ بربرندن طویه آلمیلر ایدی. کوندن کون محبتلری آرتمقده، یاراتشولری اوسمکده ایدی، عمرنده هیچ باشقه کشی کورمای اوسکان ایکی چاچك اوزلرینك صبر عفت استقامتلرینك فائده ونتیجه سینی طابقانلر ایدی. ربیعه باشالا کیلگاندن صوکره، فاتح زوجه سینك استاد بیکه سندن اوگره نکان علمی ایله نگنه قناعتلنمی هر وقت تورلی نرسه لر اوقته ایدی. ربیعه دین اعتقاد مسئله لرنی بردرجه بلسه ده دینمزك باشلانوینك اسلامنك نیچك بولغانلرنی، پیغمبر مز محمد (صلی الله علیه وسلام) نك سیرتینی اسلامده غی بوته ن زورکشیلر نك تاریخنی نیچك دنیاده تورغانلرنی برده بلمی ایدی. شونك اوچون فاتح زوجه سینه بیك یاخشیلاب اسلام تاریخنی اسلامده بولغان زور آدملرنك نیچك بولغانلارنی دینمز گه امتمز گه نینداى فائده لر کیترکانلارنی هربرنی اوگره تدی.

رابعه سوکلو زوجیك گازیته اوقغان قیافتنی بیك یاراتسه ده گازیته نی ایکانی بیگوك بلمی ایدی. فاتح زوجه سینه کوب سوزلرسویلاب، صوراغان برسوزلرینه، بوته ن ایرلرکی «سزگه نیشکه اول، خاتون قزغه؟» دیماینچه بیك اوزون اوزن بیانلار ایله جواب بیروب کوندن کون رابعه نك علمنی آرتدره فکرینی کیکایته ایدی.

عفیفه قز زوجینك بوندایون یومشاق معامله لرنی کوروب کوندن کون

شادلانه؛ کوندن کون ایرینه محبتی آرته ایدی. فاتح ربیعه نك اوقورغه اوگره نوب کیتوینه بیك طرشه ایدی: هروقت یانغه چیقغان فائده لی کتابلرنی آلوب کیتره ایدی.

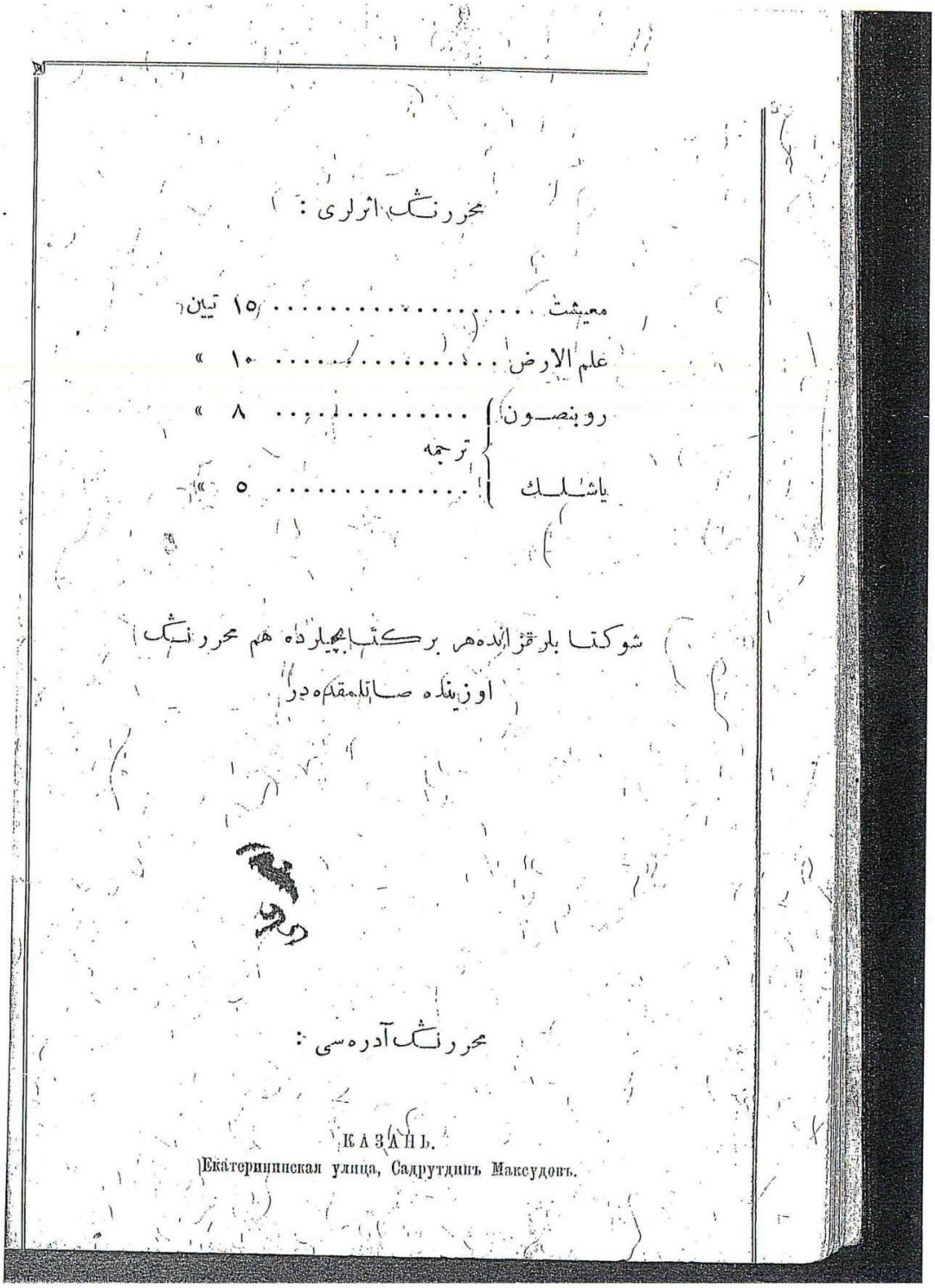
رابعه بختندن کیرا کلی کتابلر فکر آچه تورغان اخلاق اوگره ته تورغان رساله لر آز بولسه ده هروقت چقغالاب طوره ایدی. فاتحنك رابعه غه کیترگان کتابلری هروقت معیشتمزگه قاتوشلی، تربیه وخلق اوگرنرگه فائده لی خاتون قزغه تیوشلی وظیفه لرنی آنا بولاچق یاش خانملرغه کیرا کلی ادبلرنی اوگره تکان کتابلر بولادر ایدی.

ربیعه بو کتابلرنی بیك هوس ایله اوقی، بلمکان سوزلر اوچراسه فاتحدن صوری ایدی. فاتح بو صورا ولارغه، قایده آچولانوبیك قوانوب جواب لر بیره ایدی. رابعه نشك آنالوق وظیفه وادبلرنی اوگرانوینه براستاد کبی اولوب جانی تنی ایله طرشه ایدی. فاتح نشك هروقت اوقتووی هردائم تورلی نرسه لر سویلاوی آرقه سنده برنیچه وقتلردن صوشك ربیعه بیك تربیه لی بتونلای عالمه برخانم بولوب کیتکان ایدی.

باشده قزانچه یازلغان کتابلرنشکنده قایسینی آشکلی آلمغان عرته کبی نرسه لرنی ایکانینی ده بلمه گان ربیعه باره تورغاچ استانبول ادبیاتنی آشکلارلق بردرجه گه کیلوب، زوجی فاتح ایسکیدن یاراتوب اوقغان استانبول گازیتنشك کیلوب یتوینی برزور انتظار ایله کوتوب آلوب، کیلوب یتسه بیك زوراخلاص ایله اوقی ایدی. اوقغان کتابلرنده عبرتلی قصه لرنی فائده لی حکایه لرنی ربیعه اوزیندن چکمنه کشیلرگه بیك ماتورلاب سویلی ایدی. رابعه کتابلر گازیته لر اوقونی بیك یاراتقان کبی اوزینه تیوشلی بولغان حذمتلرنی ده بیك یاخشی ادا ایدوب قاین آناسینه ایرینه خاصل بتون یورط جماعتلرینه یاراقلی، آلارنشك راحتینه طرشقان بیك تربیه لی بریورت آناسی بولوب کیتکان ایدی.

قصقه‌سی ، ربیعه‌نك کوکلی شادحالی راحت‌جانی بیك طنچ ایدی .
فاتحدنك اشاریده بیك آلدایدی . دولتی همان آرته ایدی . دولتینك کوبلکندن فاتح بردن اوزی راحتله نه یورت جماعتلرینی شادلاندره ایکنچیدن ملتینك کیراکلی یرلرینه صرف ایدوب خلقمزنی فائده‌لندره‌ایدی اشلری آلده بولوب زوجه‌سندنده اوکنانغه فاتح بیك شادایدی . بونلر هرایکسی حقیقتا بیك بختیار ومسعود ایدیلر . خدای تعالی باره تورغاج بوایکی محبتکه برماتور اوغلان باغشلادی فاتح‌نك ایسکیدن یارانقان براسمی بارایدی . اوغلی بولسه « راشد بك » قوشلمق اوینده ایدی . واقعا اویلاغان اسمنی قوشدی . آی ! کوچك راشد ، بیك بختلی بربالا ایکان ! فاتح ایله ربیعه کبی آتا آنادن توغمق بیك زور بختدر . چونکه راشدنك کیلاچکی یاخشی بولمق اوچون بر آتاسینك عالم فکرلی بولوینغنده یتماس ایدی . راشدنك کچکنه‌دن تربیه‌لی بولوب ادبلی اشلر کوروب یاخشی سوزلر ایشتوب اوسوب کیلاچده برزور آدم بولماق اوچون فاتح‌دن بیکرك رابعه‌نك عالم وتربیه‌لی بولووی بیك زورشرطدر . فاتح اوغلی راشدنی بیك تربیه‌ایله اوسدروب بیك اوقتدره‌چق ایدی .

اوغلی‌نك بیك تربیه ایله **اسلام** روحی ایله اوسوب عالم ، دیندار حمیتلی ، ملی برکشی بولوب **ماتکه دینکه** تلی فعلی ومالی ایله فائده ایتارلك برآدم بولونی خدادن تلی ایدی . « یارب اوغلم دولتلی دیندار ، حمیتلی ، خلقلی

محررنڭ اثرلری :

معیشت ..... ۱۵ تیین

علم الارض ..... ۱۰ »

روبنصون ترجمه ..... ۸ »

یاشلك ..... ۵ »

شوكتا بلوقزانده‌ر بركتابچه‌یلرده هم محررنڭ
اوزینده صاتلمقده‌در

محررنڭ آدره‌سی :

КАЗАНЬ.
Екатерининская улица, Садрутдинъ Максудовъ.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Ahmet ÖZDEMİR
Doğum Yeri:	SELÇUKLU / KONYA
Doğum Tarihi:	01.06.1989
Medeni Durumu:	Bekar
Öğrenim Durumu	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	Tepekent İlköğretim Okulu
Ortaöğretim:	Tepekent Ortaöğretim Okulu
Lise:	Konevi Anadolu Lisesi
Lisans.	Selçuk Üniversitesi
Yüksek Lisans.	Selçuk Üniversitesi
Becerileri:	Şiir yazmak, Saç-sakal tıraşı yapmak
İlgi Alanları:	Kültür, Edebiyat, Dil, Folklar, Avcılık
Halen Yaptığı İş:	Türkçe Okutmanı
Tel:	0506 790 86 93
E-mail:	tonguc552@gmail.com
Adres:	Sille Subaşı Mah. Muttalip Sk. No: 1 SELÇUKLU / KONYA

İmza: